

EDITURA "VIITORUL ROMÂNESC"

DOCUMENTE
privind
mișcarea națională
a românilor
din Transilvania

1892

1894

DOCUMENTE
PRIVIND MIȘCAREA NAȚIONALĂ A ROMÂNILOR
DIN TRANSILVANIA

II

(1892-1894)

*Serie inițiată de Ștefan Metes
Apare sub redacția dr. Ioan Drăgan*

Ediție întocmită de:

*OFELIA AVARVAREI
NICOLAE CORDOȘ
IOAN DORDEA
LIA DRAGOMIR
IOAN DRĂGAN*

Au colaborat:

*LUCIA-AUGUSTA SERDAN
MARIANA MARIAN
LAURENȚIU MERA
VASILE LECHINȚAN
FLORICA ADRIANA MUNTEAN
LIVIA ARDELEAN*

D O C U M E N T E

**PRIVIND
MIȘCAREA NAȚIONALĂ A ROMÂNILOR
DIN TRANSILVANIA**

II

1892 - 1894

Studiu introductiv
de
ȘERBAN POLVEREJAN

**Editura VIITORUL ROMÂNESC
București**

GRAFICA:	<i>Cristian Cheșuț</i>
CULEGERE:	<i>Mihai Cuibus Sorin Ciuhuță</i>
TEHNOREDACTARE:	<i>Mihai Cuibus</i>
TRADUCERE ÎN LIMBA ENGLEZĂ:	<i>Delia Socol</i>

ISBN: 973-9172-82-2

STUDIU INTRODUCŢIV

Cu intenția de a facilita lectura celui de-al doilea volum, revenim succint cu unele precizări de ordin tematic și informațional, chiar dacă, mai ample ele au fost tratate și în volumul precedent.

Față de deceniul anterior, 1881-1891, politica internă a guvernărilor de la Budapesta și de la Viena, privitoare la naționalități, nu se modifică esențial.

Ca urmare a intensificării mișcărilor de emancipare națională, cea românească în special, precum și a agitației produse de acțiunea memorandistă în rândurile opiniei publice transilvănene, se poate sesiza o înăsprire a relațiilor – și așa încordate – dintre “stăpânire” și populațiile nemaghiare de dincoace de Leitha. Exacerbate prin revirimentul național românesc și, în replică, prin contramăsurile represive exercitate de autorități, relațiile interne apar, în documente, aproape explozive în anumite regiuni, pe măsură ce ne apropiem de momentul culminant al conflictului – procesul de la Cluj.

În cadrul mișcării memorandiste, anul 1892 se distinge prin câteva acțiuni de anvergură, cu reale implicații în opinia publică și nu mai puțin în atitudinea de contracarare luată de autorități. De remarcat ar fi, în primul rând, Conferința Partidului Național Român, din 20-22 ianuarie, de la Sibiu, precum și demersul definitivării și înaintării Memorandului la tron, ca o consecință primordială a acestei conferințe.

Monitorizând cu fidelitate întreaga mișcare de emancipare românească – cu precădere manifestațiile în plan politic și cultural, guvernării de la Budapesta se dovedesc a fi “la curent” cu toate acțiunile de ordin național, întreprinse de români. Rapoarte speciale, cerute sau inițiate local, informează confidențial “centrul” despre desfășurarea adunărilor privind alegerea delegaților pentru Conferința națională de la Sibiu¹, despre delegați, spiritul lor combativ, influența pe care o au în mediul social din care provin, și – în cazuri mai

¹ Vezi doc. nr. 1/vol.II; V. Netea, *Istoria Memorandului Românilor din Transilvania și Banat*, [București, 1947], p.60-66.

deosebite – despre poziția ce o dețin în ierarhia elitei politice românești².

Din presă și din alte surse, guvernantii iau act de principalele hotărâri și mai ales de efectul acestora în rândurile opiniei publice. Astfel, din documente aflăm că îndemnurile, “făcute publice prin presa internă și cea externă”, de a participa la delegația ce urma să înainteze Memorandul la coroană, “au provocat cea mai mare agitație în întreaga țară...”³. În același document adresat împăratului de către Ministerul de Interne de la Budapesta, se etichetează autorii Memorandului și membrii delegației ca fiind nereprezentativi, iar actul, necunoscut la acea dată, periculos pentru siguranța statului; Ministerul adresând totodată împăratului “rugămintea să nu accepte ca memorandumul să-l fie înmânate de delegații formate din acești participanți agitatori”⁴. Așadar, se reia vechiul slogan lansat de guvernul de la Budapesta și acceptat (la început tacit, iar de acum manifest) de Curte, că întreaga mișcare națională din imperiu nu e altceva decât o înscenare a unor “agitatori”, indivizi singuratici și nereprezentativi, care dezaprobând pactul dualist, comit acțiuni destabilizatoare, antipatriotice, antistatale etc. Riposta ar fi – sugerează Ministerul ungar – ca printr-o dezavuare fermă, împăratul să anuleze din start intervenția “agitatorilor nereprezentativi” și implicit să descurajeze alte acțiuni asemănătoare. Conștient de anvergura mișcării și mai ales de ecourile ei peste hotare, emitentul documentului arată, fără echivoc, că primirea delegației de către împărat ar legitima sorgința acesteia și ar justifica lucrarea “atât în fața străinătății, a aliaților lor din Cehia și [a] altor panslavi, dar mai ales în fața iredentiștilor din România...”⁵

După cum este cunoscut, Curtea vieneză primește fără rezerve sugestiile guvernului maghiar, pe care-l asigură – la 25 mai – printr-o telegramă cifrată că “s-au luat aici [la Viena] măsurile necesare ca în cazul unei cereri de audiență a acestei delegații, [aceasta] să fie respinsă, potrivit preînaltului ordin”, motivându-se că “Majestatea Sa din principiu nu binevoiește să primească asemenea delegații de masă a unei adunări naționale, care se prezintă fără mandat autorizat, și că petenților li se va da posibilitatea ca Memorandul în

² Doc. nr. 2/vol.II.

³ Idem, nr. 6/vol.II; L. Maior, *Memorandul. Filosofia politico-istorică a petitionalismului românesc*, [Cluj], 1992, p.216.

⁴ Doc. nr. 6/vol.II.

⁵ Ibidem: K. Hitchins, *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania. 1868-1918*, Cluj, 1992, p.22-43.

cauză să fie predat pe calea Ministerului ungar”. Și pentru a evita orice echivoc sau eventuale desincronizări în viitor, telegrama Vienei continuă: “În același timp, Majestatea Sa a binevoit să ordone ca această procedură ce se intenționează aici, să fie adusă și la cunoștința Excelenței voastre pentru ca, în cazul depunerii acolo [la Budapesta] a unei petiții, refuzul să poată fi făcut cu aceeași motivație”⁶. În consecință, încă din 25 mai soarta delegației, audienței și a Memorandului era pecetluită.

Între timp, fără să cunoască uneltirile Coroanei, delegații români încep să sosească la Viena. Sosesc fruntașii politici în frunte cu Ioan Rațiu, președintele Partidului Național Român, urmați de 237 de delegați reprezentând toate păturile sociale românești din Transilvania⁷. Entuziasmul și bunăvoința cu care au fost primiți delegații de către tinerii români aflați la studii, de membrii societății studentești “România Jună” și de membrii coloniei române din capitala imperiului, nu a putut masca răceala și chiar ostilitatea cercurilor politice de aici. Strădania oamenilor politici români de a sensibiliza presa și de a acapara bunăvoința personalităților politice nu a dat rezultatul scontat. Chiar și deputații români din Bucovina, temându-se ca nu cumva să indispună cercurile guvernamentale, s-au arătat rezervați față de români; în timp ce liberalii aflați la cârma țării, ca și ceilalți adepți ai sistemului dualist, și-au arătat pe față potrivnicia. Atitudinea lor, ca și a împăratului, în bună parte, poate fi explicată și prin faptul că numai peste 12 zile acesta urma să fie sărbătorit, în capitala Ungariei, cu prilejul celei de a 25-a aniversări de la urcarea pe tron⁸. Zelul cu care reprezentantul guvernului maghiar pe lângă împărat, ministrul L. Szögyény-Marich, se dezice de gestul (altfel protocolar și în ultimă instanță civilizată) de a-l primi în audiență pe Ioan Rațiu (vezi d. nr. 9), ilustrează semnificativ această atitudine.

Numai tânărul Partid Social-Creștin, condus de deputații K. Lueger și E. Schreiber; gruparea iredentă a tinerilor cehi, precum și câțiva membri ai Clubului Federalist al contelui Hohenwart s-au pronunțat în favoarea românilor ardeleni⁹.

⁶ Doc. nr. 8/vol.II.

⁷ Vezi T. Nicoară, *Acțiunea și procesul Memorandului. Ecouri interne și internaționale*, în *Memorandul 1892-1894*, ed. A II-a, București, 1994, p.161.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*; I. Georgescu, *Dr. Ioan Rațiu (1828-1902)*, Sibiu, 1928, p.65-68.

În opinia liderilor politici români refuzul împăratului era previzibil, mai ales că audiența cădea – poate intenționat (?!) – într-un moment puțin propice pentru o eventuală clemență. Scopul acțiunii lor, însă, trebuia să fie demascarea în fața "lumii civilizate", a opiniei publice europene, a metodelor anacronice, vetuste și antidemocratice prin care cele două capitale ale imperiului își tratău supușii. Brutalitatea și aroganța guvernanților față de români, pe de o parte, ca și loialitatea lui Francisc Iosif față de sistemul dualist, pe de altă parte, urmau să constituie dovezi imbatabile menite să spulbere și ultimele rămășițe ale mitului "bunului împărat", să consolideze orientarea românilor transilvăneni spre București și spre democrațiile din Occident. Cu toate loviturile suportate și înfrângerile efemere, mișcarea memorandistă, în final, aceste rezultate le-a obținut.

Revenind la odiseea înaintării Memorandului, după ce toate tentativele de a obține audiența au eșuat, Ioan Rațiu, președintele P.N.R. trimite, la 1 iunie 1892, baronului Adolf Braun, șeful Cancelariei imperiale o petiție prin care îl roagă "în numele și din însărcinarea a trei milioane de români din Transilvania și Ungaria" să prezinte împăratului Memorandul, pe care-l anexează în plic sigilat¹⁰. Baronul Braun, conform ordinului imperial, trimite cererea lui Rațiu împreună cu plicul sigilat al Memorandului ministrului Szögyény, care la rândul său îl va remite primului ministru ungar¹¹. De aici, prin Ministerul de interne, plicul ajunge la prefectul de Turda (orașul de reședință al lui Ioan Rațiu), la 17 iunie, urmând ca acesta să-l restituie președintelui P.N.R.¹² Cum însă Ioan Rațiu a fost silit să se mute la Sibiu în urma violentelor manifestări împotriva sa și a familiei sale comise de bandele de șovini maghiari, care i-au distrus locuința de la Turda, Memorandul îl urmează la Sibiu, unde îi va fi înmănat de către prefect la 25 iulie 1892¹³.

Documentele pe care le publicăm marchează strict periplul parcurs de Memorand, cu motivația sugerată de guvernul de la Budapesta, însușită de împărat și transmisă apoi autorităților locale și presei. Deși hotărârea respingerii Memorandului s-a luat la nivelul cel mai înalt la 23 mai 1892, cu aproape o lună mai târziu (13 iunie) ministrul de interne maghiar, erijându-se în destinatar, transmite această hotărâre comitetului suprem din Turda ca și cum ar fi emisă de

¹⁰ Doc. nr. 12/vol.II.

¹¹ Idem, nr. 14/vol.II.

¹² Idem, nr. 19/vol.II.

¹³ Idem, nr. 34/vol.II; Pe larg în V. Netea. *op.cit.*, p.147-191.

el însuși în urma solicitării delegației: "...Binevoiti a-l informa [pe I. Rațiu] despre hotărârea mea, zice ministrul de interne maghiar, că nu mă consider obligat să înaintez în cercurile cele mai înalte acest memoriu, apreciat de unii că a fost redactat fără nici o împuternicire acceptabilă; căci nu-i consider, nici pe semnatari, nici pe delegați, îndreptățiți din punct de vedere legal, să acționeze în numele populației românești din Ungaria"¹⁴. Deci, o încercare stângace de a inversa succesiunea faptelor, cu scopul de a estompa afrontul făcut de delegație, de a preda Memorandumul direct împăratului, ocolind guvernul de la Budapesta pe care, (conform politicii de pasivitate) românii transilvăneni nu-l recunoșteau.

Ar fi însă greșit să se creadă că guvernării s-au mulțumit doar cu înscenările operate la nivelul conducerii statului. Deplasarea delegației memorandiste la Viena a fost considerată ca un act demonstrativ – ceea ce, de fapt și era –, o gravă ofensă adusă autorităților "de drept" reprezentate de guvernul de la Budapesta. Ca urmare se dezlănțuie o amplă campanie antiromânească în presă, incitând elementele șovine maghiare de la orașe și sate, care trec la acțiuni violente, adevărate acte de vandalism, împotriva liderilor politici români și a membrilor delegației memorandiste.

Vandalismul de la Turda se soldează cu devastarea casei lui Ioan Rațiu, acesta fiind nevoit să-și mute reședința la Sibiu. În spiritul aceluiași "efuziuni patriotice" și sub privirile îngăduitoare ale jandarmilor, tot în 13 iunie, au fost sparte geamurile caselor lui Ioan Petricaș (Mesaroș), Silvestru Moldovan, și Iuliu Vlăduțiu, din același oraș¹⁵. Trecând peste inadvertențele raportului comandantului poliției (Jakab Gergely) – care arată că a fost avertizat de familia lui Rațiu despre intențiile amenințătoare ale "poporului cu sentimente patriotice", în timp ce vicecomitele, Rediger Ákos, neagă colaborarea familiei –, ambele rapoarte solicită insistent întărirea forțelor de ordine, prin trimiterea unor unități militare pentru a preîntâmpina eventuale riposte din partea românilor¹⁶.

La Arad, incitați de telegramele de adeziune adresate memorandiștilor prin ziarul "Tribuna", o seamă de indivizi din rândul "populației cu sentimente patriotice"¹⁷ agresează pe prof. Vasile Mangra, pe avocatul Nicolae Oncu și alți membri ai delegației

¹⁴ Doc. nr. 19/vol.II.

¹⁵ Idem, nr. 16/vol.II; V. Netea, *op.cit.*, p.190.

¹⁶ Doc. nr. 32, 47, 53/vol.II.

¹⁷ Idem, nr. 21, 22/vol.II.

memorandiste, atacând și clădirea Seminarului teologic ortodox din localitate.

Cazuri asemănătoare s-au mai petrecut la Oradea, unde, la 28 iunie, a fost atacată reședința Episcopiei greco-catolice, casele unor preoți români, școlile și bisericile românești din zonă, la Șimleul Silvaniei (26 iunie 1892 st.n.) etc.¹⁸ Ele sunt corolarul valului de manifestări șovine îndreptate împotriva membrilor delegației memorandiste, la întoarcerea lor acasă.

Violențele “bunilor patrioți”, ca și atitudinea de indulgență expectativă manifestată de organele guvernamentale (poliție, jandarmerie etc.) indignează populația românească mărind spiritul de revoltă și nemulțumire. În fața valului de cruzimi și atrocități sunt uitate opiniile divergente privind oportunitatea înaintării Memorandului, restabilindu-se unanimitatea în sânul elitei politice românești. Presa română, cu excepția “Telegrafului român” și a ziarului “Luminătorul” din Timișoara, face și ea “zid în jurul lui I. Rațiu”, aliniindu-se protestului național¹⁹.

Această stare de spirit, cu tendințe vădite de radicalizare, răzbate evident în materialele informative destinate organelor guvernamentale. Ea stă la baza unor cereri alarmante, mai mult sau mai puțin întemeiate, de întărire a organelor de ordine²⁰, “motivând” – în alte cazuri – și hiperzelul patriotic a unor comiți și juzi supremi din comitatele ardelenene²¹. Teamă de a nu scăpa situația de sub control determină organele guvernamentale – după o lună de toleranță – să ordone interzicerea manifestărilor care amenințau ordinea și “buna înțelegere dintre cetățenii de diferite naționalități...”²² Ordonanța (din 3 iulie 1892), semnată de însuși primul ministru Szapáry Gyula (care deținea și portofoliul ministerului de interne) este un exemplu eclatant de ipocrizie politică, sugerând – în subsidiar – și modelul sloganului oficial cu privire la demersul memorandist. Nu numai faptul în sine, arată Szapáry, ci mai ales “procedeele pe care l-au urmat respectivii în această chestiune este condamnat în mod hotărât și pe bună dreptate de opinia publică a țării”²³. Sfidarea autorităților “constituționale”, rămâne – în această fază a conflictului – actul cel mai culpabil,

¹⁸ “Tribuna”, 1892, nr. 135, 138, 141; V. Netea, *op.cit.*, p.190-191.

¹⁹ V. Netea, *op.cit.*, p.191.

²⁰ Doc. nr. 16, 17, 32/vol.II.

²¹ Idem, nr. 24, 26, 28, 38, 50, 51/vol.II.

²² Idem, nr. 23/vol.II.

²³ Ibidem.

“procedeu incorect”, intolerabil în mentalitatea conducătorilor statului dualist.

Concomitent cu acțiunile de combatere și estompare a agitațiilor social-politice provocate de mișcarea memorandistă – care, fără îndoială, deține loc primordial mai ales în prima jumătate a anului 1892 – autoritățile mențin și chiar sporesc, supravegherea manifestărilor cu caracter național. Asociațiile culturale, reuniunile comemorative, mișcarea materialelor propagandistice (sau a celor etichetate ca atare), presa românească din țară, și mai ales, cea venită de peste munți sunt doar câteva dintre domeniile monitorizate cu rigurozitate de autorități.

Proliferarea, mai ales în Banat și în părțile vestice, a asociațiilor “cu scopuri culturale sau umanitare” cum ar fi “Societatea femeilor române din Lipova”, preconizată a lua ființă după modelul reuniunilor învățătorilor ortodocși din protopopiatele Timișoarei, Lipovei, Hitișului, Comloșului – apărute încă din 1872²⁴, nu poate fi privită cu bunăvoință de către autoritățile comitatense, convinse – cum și mărturisesc – că românii “sub motivul activității asociației se străduiesc să păstreze și să dezvolte sentimentul național și al unității naționale”²⁵. Același “sentiment național”, devenit obsesiv pentru guvernanți, poate submina sistemul dualist în orice împrejurare ocazionată de reuniunile românești, fie că este vorba de un cerc coral²⁶, de un bal onorific²⁷, sau de activitatea unui despărțământ al ASTREI²⁸ sau de o instituție bancară de credit. În consecință, totul poate fi calificat drept antipatriotic, antistatal, extremist etc. mai ales când se bănuiesc sau se constată legături sau influențe de sorginte transcarpatică. Socotite – uneori pe bună dreptate – instigatoare și deosebit de nocive pentru coeziunea statului dualist, aceste “uneltiri” sunt urmărite²⁹ și combătute cu promptitudine și vehementă, ca și mesagerii lor³⁰.

Urmare a unor solicitări anterioare, mai mulți prim-pretori raportează despre starea de spirit din jurisdicția lor, despre înlocuiri

²⁴ Idem, nr. 11/vol.II; v. *Aradul în luPTA pentru eliberarea socială și națională*, vol.II, Arad, 1980, p.40-54.

²⁵ Doc. nr. 11/vol.II.

²⁶ Idem, nr. 4/vol.II.

²⁷ Idem, nr. 26/vol.II.

²⁸ Idem, nr. 33/vol.II.

²⁹ Idem, nr. 41, 46/vol.II.

³⁰ Idem, nr. 40/vol.II.

de personal oficial cu oameni mai devotați, maghiari³¹, despre necesitatea de a lucra cu profesioniști – detectivi de meserie, sau cu informatori remunerați permanent³² pentru o supraveghere mai eficientă a populației românești³³, precum și alte măsuri luate pentru prevenirea și reprimarea eventualelor mișcări “antipatriotice”³⁴. Atmosfera politică din a doua jumătate a anului 1892, este învolburată, din nou, în ultima lună de procesul intentat lui Vasile Lucaciu la Debrețin.

Noile împrejurări politice cauzate de mișcarea memorandistă au determinat autoritățile maghiare să pornească o asiduă campanie de punere sub acuzare pe cale judecătorească sau clericală a conducătorilor românilor transilvăneni, ca instigatori împotriva ordinii publice a statului ungar. În consecință, guvernul maghiar, în complicitate cu episcopul greco-catolic de la Gherla, Ioan Szabó au pus la cale suspendarea, la 6 septembrie 1892 a preotului Vasile Lucaciu din postul de paroh al Șişeștilor³⁵. Motivele invocate se refereau la participarea lui Vasile Lucaciu în delegația memorandistă aflată la Viena în mai 1892, convocarea conferinței din zonă a membrilor Partidului Național Român, la Șişesti la 6 iulie 1892, organizarea serbărilor românești de la Șişești, din 27 august 1892 ca și alte participări la evenimente cultural-politice, organizate recent sau în timp mai îndepărtat. Suspendarea lui Vasile Lucaciu și complicitatea înaltului ierarh de la Gherla la acest act au provocat consternare și o amplă agitație printre românii transilvăneni. Numeroase proteste, declarații etc., venite din toate straturile societății românești, atestă această stare de spirit. În zonă se organizează mai multe adunări de protest, convocate de fruntașii Partidului Național Român, cum a fost cea de la Șişești din 20 septembrie, ce de la Gherla din 18 octombrie sau demonstrația de la Ileanda³⁶. Alertate de amploarea acestor acțiuni protestatere și de tendințele de amplificare a acestora prin reorientări de ordin confesional³⁷, autoritățile locale solicită colaborare ecleziastică pentru potolirea spiritelor, asigurându-și în același timp superiorii că “prin

³¹ Idem, nr. 44, 50/vol.II.

³² Idem, nr. 52/vol.II.

³³ Idem, nr. 43, 52/vol.II.

³⁴ Idem, nr. 47, 51, 53/vol.II.

³⁵ Idem, nr. 54/vol.II.

³⁶ Idem, nr. 58, 61/vol.II.

³⁷ Idem, nr. 61/vol.II.

îndepărtarea lui Lucaciu din țară... se va restabili liniștea publică și ordinea între naționalități”³⁸.

Între timp, folosind pretextul convocării (la 2 iulie 1892), a întrunirii de la Șișești din 6 iulie 1892, a membrilor Partidului Național Român din zonă, suspendată de autorități, precum și a scrisorii de protest adresată ministrului de interne, de Vasile Lucaciu, acestuia i se intentează un proces ce va avea loc la Debrețin în 12 noiembrie 1892. Acuzat de “ură contra naționalităților”, Vasile Lucaciu este condamnat la un an închisoare de stat și plata unor amenzi. După condamnare, înainte de a intra în închisoare, Vasile Lucaciu, împreună cu Ioan Rațiu și Iuliu Coroianu se deplasează la București, în noiembrie 1892, pentru consultări cu “frații de peste Carpați” în legătură cu atitudinea ce urma a fi adoptată de P.N.R. în noua conjunctură politică³⁹. Pentru ispășirea pedepsei dictată de Tribunalul de la Debrețin, Vasile Lucaciu este arestat în 28 decembrie 1892.

Din evantaiul măsurilor represive exercitate de autoritățile guvernamentale în anul 1892, nu lipsește nici suprimarea unor publicații, considerate – nu totdeauna pe nedrept – subversive sau antimaghiare. Unele dintre acestea apar ocazional, prilejuite de un anume eveniment (conferințe naționale⁴⁰, convocare de adunări de partid⁴¹, proteste⁴² etc.); pe lista incriminaților, pot însă apărea și periodice, cu apariție regulată, din țară și de peste hotare. Unora dintre acestea din urmă, apărute la Praga, București, Belgrad, Galați, Ploiești etc., prin ordinul Ministerului de interne li se retrage “dreptul de transport poștal pe teritoriul țărilor Coroanei maghiare” din cauza “orientării lor contra statului maghiar”⁴³.

Anul 1893 aduce cu sine elemente noi în lupta națională a românilor transilvăneni. Ele se anunțau încă din ultimele luni ale anului precedent, când guvernul maghiar condus de contele Szapáry Gyula, considerat prea moderat, este înlocuit (în luna noiembrie 1892) cu un nou cabinet în frunte cu Wekerle Sándor, în timp ce la Viena, peste o săptămână, primul ministru Eduard Taaffe cedează

³⁸ Idem, nr. 62/vol.II; V.C. Mezea, *Dr. Vasile Lucaciu – “Leul de la Șișești”*, 1852-1922, Satu Mare, 1936.

³⁹ T. Nicoară, *op.cit.*, p.88.

⁴⁰ Doc. nr. 56, 59/vol.II.

⁴¹ Idem, nr. 25, 31/vol.II.

⁴² Idem, nr. 48/vol.II.

⁴³ Idem, nr. 60/vol.II.

locul unui guvern condus de Alfred Windischgräetz, dar dominat de contele Hohenwart și adepții lui⁴⁴.

Românii resimt prompt noile schimbări, prin denunțul penal intentat, la 21 septembrie 1892, de procurorul Jeszenszki Sándor din Cluj, împotriva lui Eugen Brote, acuzat că, în calitate de proprietar al Institutului tipografic din Sibiu, a tipărit și răspândit, în țară și peste hotare – în mai multe limbi –, broșura Memorandului. Investigația demarează ca un obișnuit delict “de presă”, determinat, printre altele – mai ales de unele pasaje considerate ca fiind dăunătoare esenței statului dualist austro-ungar⁴⁵. Fragmentele incriminate atacau suspendarea autonomiei Transilvaniei – “nimitică într-o formă injustă”, apoi combăteau “uniunea” Transilvaniei cu Ungaria, pronunțată împotriva voinței poporului român majoritar etc. În urma declarației lui Eugen Brote că hotărârea de redactare, imprimare și difuzare a Memorandului aparține întregului Comitet central al Partidului Național Român – fapt real, dovedit de cercetările ulterioare⁴⁶ –, procurorul general din Cluj, Vita Sándor, extinde (la 13 mai 1893) denunțul asupra tuturor membrilor Comitetului. Ca urmare, contrar intereselor cercurilor guvernamentale, cum se va vedea mai târziu, delictul inițial se transformă dintr-un banal “proces de presă”, într-un proces politic, cu perspective de anvergură și cu nădejdi din partea inculpaților, de a atrage asupra lor numeroase simpatii din țară și de peste hotare.

Demersul de la Viena a scos la iveală, fără echivoc, argumentele refuzului guvernamental, printre care în prim-plan figurau – cum s-a arătat – lipsa unei “împuterniciri acceptabile” din partea “populației românești din Ungaria” și, mai ales, sfidarea “factorilor constituționali”, prin adresarea nemijlocită la împărat. Pretextele oficialității trebuiau anihilate de către români prin dovezi și demonstrații de amploare, de răsunset, clare și imbatabile. Acestui deziderat urmau să-i răspundă Conferința (Adunarea) națională extraordinară a delegaților români, convocată la Sibiu în 23-24 iulie 1893.

Marea adunare de la Sibiu a fost însă precedată de o seamă de alte adunări, de protest, pricinuite de cauze diverse. Condamnarea lui Vasile Lucaciuc prilejuiește preconizarea unei adunări de mari

⁴⁴ T. Nicoară, *op.cit.*, p.64.

⁴⁵ *Ibidem*, p.65.

⁴⁶ Ș. Polverejan, N. Cordoș, *Miscarea memorandistă în documente (1885-1897)*, Cluj, 1973, p.49.

proportii "într-una din comunele Negrești din plasa Seini", în luna februarie. Alerta organelor guvernamentale locale ia amploare în urma zvonului potrivit căruia pentru a nu fi împrăștiați de jandarmi – așa cum s-a întâmplat cu prilejul plecării [demiterii] lui Vasile Lucaci⁴⁷ – românii au hotărât să apară înarmați la întrunire⁴⁸, armele urmând a fi procurate de învățătorul Athanasie Lupan din Baia Sprie. În cele din urmă primejdioasa adunare nu a mai avut loc⁴⁹, iar cercetările făcute asupra învățătorului insurgent nu au dus la nici un rezultat.

Protestele însă continuă. Ele se aud și în legătură cu proiectul legii căsătoriilor civile, susceptibile a facilita maghiarizarea numelor de botez⁵⁰. "Împotriva politicii religioase a guvernului" s-a desfășurat și "adunarea alegătorilor români" din Trascău și comunele învecinate, la 25 martie 1893⁵¹. Majoritatea adunărilor de protest împotriva introducerii matricolelor civile, decurg în ordine, fără tulburări ca și în cazul adunării de la Dej din 11 aprilie 1893⁵². Altele, cu toate asigurările date de organizatori, întâmpină greutăți, fiind chiar interzise, cum s-a întâmplat cu cea preconizată a se ține, în 24 aprilie, la Șomcuta Mare⁵³. Suspendarea acestei adunări, considerată ca un abuz din partea judeului Indre László este viu criticată de "Tribuna" din Sibiu, sub titlul *Pretexte rușinoase*. În consecință, de teama escaladării nemulțumirilor, autoritățile aprobă adunarea pentru data de 14 mai, aceasta desfășurându-se "cu aprobare și sub supraveghere" cum asigură comitele suprem pe Hieronymi Károly, noul ministru de interne de la Budapesta⁵⁴.

Locuitorii din Hideaga, deși supravegheați îndeaproape de autorități, reușesc și ei, în 23 aprilie, să-și manifeste dezaprobarea în legătură cu același proiect de lege⁵⁵.

În acest context politic efervescent, dar sever monitorizat de autorități, și pe fundalul unui sentiment de nemulțumire generală, creată de desfășurarea demersului memorandist⁵⁶. Conducerea

⁴⁷ Doc. nr. 65/vol.II.

⁴⁸ Idem, nr. 68/vol.II.

⁴⁹ Idem, nr. 71/vol.II.

⁵⁰ Idem, nr. 72/vol.II.

⁵¹ Idem, nr. 75/vol.II.

⁵² Idem, nr. 77/vol.II.

⁵³ Idem, nr. 77, 79/vol.II.

⁵⁴ Idem, nr. 82/vol.II.

⁵⁵ Idem, nr. 78/vol.II.

⁵⁶ Idem, nr. 83/vol.II.

Partidului Național Român convoacă Adunarea națională extraordinară de la Sibiu. Primul anunt apare în ziarul "Tribuna" din 14 iunie 1893. Convocată inițial pentru 9 iulie, adunarea de la Sibiu, așa cum arată ministrul justiției Szilágyi, foarte bine informat și "la curent" cu intențiile reale ale românilor, urma să determine un mare număr de cetățeni români "să accepte în mod public fragmentul ce contravine legii, cuprins în Memorandul român", iar poporul să recunoască "orientarea și răspândirea tipăriturii"⁵⁷ [Memorandului] ca faptă în deplin acord cu voința sa". "Prin aprobarea și aderarea exprimate ostentativ, arată în continuare Szilágyi, precum și prin protestul împotriva procedurii penale se urmărește nu numai reducerea, în mod artificial, a gradului de răspundere penală a membrilor Comitetului dați în judecată, ci prin faptul că un număr mare de cetățeni ai țării se solidarizează la acțiuni contrare legii, se urmărește totodată slăbirea, amortirea puterii de represiune a statului"⁵⁸. Pe înaltul demnitar de la justiție (!!?), nu cauzele reale ale nemulțumirii, – consemnate în Memorand –, capabile să determine protestul aceluia "mare număr de cetățeni", îl neliniștesc, și nici aderarea și solidarizarea populației majoritare cu acțiunile liderilor ei, nu-i crează procese de conștiință. Pe el îl sperie însă impactul și efectul demersului memorandist asupra diminuării "puterii de represiune a statului", singurul mijloc eficient folosit de guvern în disputa cu naționalitățile. Pentru a preîntâmpina proliferarea unor acțiuni similare (adunările anunțate la Lugoj, Caransebeș și Orșova), ministrul Szilágyi recomandă supravegherea strictă a respectării programelor acestora, iar atunci când "se intenționează discutarea acțiunilor ce constituie obiectul procedurii judiciare, ori comportamentul sau responsabilitatea acelor persoane împotriva cărora s-a început procedura penală... ținerea lor [adunărilor] să fie interzisă din capul locului"⁵⁹. De remarcat nu numai informația exactă a ministrului maghiar, explicabilă și necesară la acest nivel, cât mai ales intuiția sa anticipativă, privind intențiile elitei politice românești, orientate spre atragerea, câștigarea și implicarea opiniei publice de partea sa. Perspicacitatea înaltului demnitar nu merge însă până la capăt, deoarece el propune, în încheierea documentului citat, tot coerciția drept soluție finală⁶⁰.

⁵⁷ Idem, nr. 85/vol.II.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Idem.

La rândul său, comitele suprem din Sibiu, circumspect – invocând prezența inevitabilă a problemei memorandumului pe ordinea de zi – și participarea sigură a unor intelectuali din România, sugerează și el ministrului de interne “să nu se permită deloc ținerea acestei adunări generale”⁶¹. Același comite, intuind hotărârea Budapestei și bazându-se pe considerațiile pertinente ale ministrului de justiție, ordonă primarului, la 2 iulie 1893, să “nu acorde permisiunea pentru ținerea adunării”⁶². Ca urmare primarul comunică lui Ioan Rațiu decizia interzicerii adunării convocată pentru ziua de 9 iulie 1893⁶³. Președintele Partidului Național Român face, însă, recurs împotriva acestei decizii, demonstrând cu argumente concludente ilegalitatea verdictului dat de municipalitate⁶⁴. La intervenția vicecomitelui, primarul revine, acceptând desfășurarea adunării, însă în condiții inacceptabile pentru români⁶⁵. Ioan Rațiu se adresează din nou vicecomitelui, printr-un protest, subliniind caracterul abuziv al ingerințelor impuse de primărie⁶⁶.

Asigurările de “legală comportare” date de frunțașii politici români, determină – în cele din urmă – autoritățile să cedeze, iar Conferința, reprogramată, se va desfășura în 23-24 iulie în “cea mai mare ordine” după cum își informează comitele superiori de la Budapesta⁶⁷.

Prin rezoluția votată în unanimitate, Adunarea alegătorilor români din Transilvania își însușește Memorandul, aprobă activitatea Comitetului central, condamnă persecuțiile penale dezlănțuite împotriva românilor, protestează împotriva lezării exercitării dreptului de întrunire, împuternicește Comitetul central să continue înfăptuirea programului P.N.R., atacă reformele politicii bisericești și încurajează colaborarea cu celelalte naționalități.

Desfășurată, demonstrativ, în cea mai deplină ordine și legalitate, și susținută de prezența a peste 3000 de români veniți de pe întreg teritoriul Transilvaniei, din România și din unele provincii slave din imperiu,⁶⁸ Conferința națională extraordinară de la Sibiu și-a atins pe deplin scopul. Conform țelului propus, ea și-a legalizat și

⁶¹ Idem, nr. 87/vol.II.

⁶² Idem, nr. 88/vol.II.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Idem, nr. 89/vol.II.

⁶⁵ Idem, nr. 92/vol.II.

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ Idem, nr. 95/vol.II.

⁶⁸ Idem, nr. 94, 95/vol.II; “Tribuna”, nr. 154 din 14/26 iulie 1893.

afirmat, din nou, personalitatea, ca for suprem al națiunii române; în această calitate a luat hotărâri și a trasat sarcini, spulberând în felul acesta acuzația guvernanților (și a împăratului) adusă celor ce o reprezentau (la Viena sau în procesele de presă), că aceștia n-ar avea mandat și împuternicire. Susținerea ei prin participarea masivă a poporului, probează largirea considerabilă a bazei sociale, penetrarea și prezența conștiinței naționale în opinia publică românească.

Acestor implicații fundamentale, cu trăsături deja statornicite în societatea românească, stăpânirea le răspunde de cele mai multe ori, prin măsuri vetuste, uneori chiar penibile. "Bunii patrioți" – fie ei chiar și comiți de districte, timorați de ideea de a-și informa (și servi) superiorii cât mai amplu și fidel, în majoritatea cazurilor nu sesizează semnificația discursului politic, substratul sau efectul său în perspectivă⁶⁹. Scotând pe calificative și aprecieri maxime, ei folosesc adesea – chiar și în corespondența confidențială – un limbaj convenabil destinatarului, aplică și îndeamnă la acțiuni radicale. În acest sens, în deplină concordanță cu autoritățile centrale, factorii administrației locale continuă sau intensifică măsurile punitive de urmărire a indivizilor suspecti⁷⁰, inclusiv a celor care au participat la adunarea de la Sibiu, a presei străine prohibite⁷¹ etc. Lipsiți de judecăți de valoare și poate chiar de preocupări privind elementul ideatic, prezent și de perspectivă, al mișcării naționale românești, guvernării rămân tributari formelor rudimentare de constrângere, pe care le aplică apreciind fenomenul în funcție de atributele sale exterioare, cantitative, și nu de cele ale calității sau valorii lui⁷². De aici și apariția unor inițiative nerealiste, bizare, precum cea lansată de ministrul Hieronymi, de a înființa un ziar guvernamental în limba română. Cotidianul (sau revista) și-ar propune ca scop "neutralizarea instigărilor" din ziarele (românești) antimaghiare, și "informarea populației românești, în propria-i limbă, într-o direcție patriotică", fapt ce "ar împiedica totodată răspândirea ziarelor extremiste"⁷³. Este adevărat că, așa cum reiese și din unele documente ale acestui volum, ziarele românești – "Tribuna" în special – erau citite și comentate în fața țăranilor de preoți și învățători sau chiar de unii dintre localnicii știutori de carte⁷⁴, fapt tot mai răspândit în mediul

⁶⁹ Doc. nr. 97/vol.II.

⁷⁰ Idem, nr. 99, 102/vol.II.

⁷¹ Idem, nr. 102, 103/vol.II.

⁷² Idem, nr. 112/vol.II.

⁷³ Idem, nr. 111/vol.II.

⁷⁴ Idem, nr. 113, 114/vol.II.

sătesc din Transilvania, care a contribuit substanțial la formarea opiniei publice românești. Interesul țaranului român pentru noutățile și știrile publicate în mass-media este însă legat nemijlocit de tendința și chiar efortul lui pentru emancipare – atât socială cât și culturală. Să consideri că acest interes ar putea fi disociat de sorginea lui reală, că asuprații ar fi interesați de sloganurile asupraților – ambalate în fraze “patriotice” – ni se pare o idee lipsită de realism, izvorâtă dintr-o cunoaștere și apreciere foarte superficială a mentalității societății rurale românești. Asemenea idei utopice sunt însă încurajate și chiar apreciate, desigur din oportunism, de unele foruri locale⁷⁵, care – mai realiste – le asociază cu noile propuneri de subvenționare și implicit, de subordonare – a preoților greco-catolici, de către stat⁷⁶. “Acestora li se va impune obligatoriu să comunice permanent populației [românești] conținutul ziarului”⁷⁷ – propune comitele din Solnoc-Dăbâca, ca răspuns ministrului de interne de la Budapesta. Mai bun cunoscător al vieții rurale se dovedește comitele suprem din comitatul Târnava Mică, Sándor János, în ampla și documentata sa pledoarie privind atragerea preoților catolici români prin remunerarea lor de către stat⁷⁸. Comitele apreciază preoțimea și rolul pe care această pătură, subțire, dar viguroasă și eficientă din mediul sătesc, îl are în mișcarea de emancipare națională. “Preoții sunt în primul rând – susține, pe bună dreptate, demnitarul maghiar – propagatorii mișcărilor naționale românești, ca și cum ar fi agenții comitetelor centrale cu sediul la Sibiu [...] Dând dovadă de multe strădanii în scopuri bisericești și școlare cu caracter național [...] ei organizează publicul pentru adunările de la Sibiu și din ținut [...] și aproape că nu există adunare bisericească, de care să nu se profite pentru a o transforma într-o conferință confidențială politică și națională”⁷⁹. Anihilarea activității lor, susține comitele, nu poate veni decât exploatănd starea materială precară a preoțimii greco-catolice prin cointeresare, după principiul “ante omnia videndum est”⁸⁰. În sprijinul propunerii sale invocă exemplul unor preoți ortodocși care – susține comitele – acceptând modestele ajutoare de la stat, au devenit mai maleabili, mai puțin exigenți și combativi față de politica oficială.

⁷⁵ Idem, nr. 114/vol.II.

⁷⁶ Idem, nr. 113/vol.II.

⁷⁷ Idem, nr. 114/vol.II.

⁷⁸ Idem, nr. 113/vol.II.

⁷⁹ Ibidem.

⁸⁰ Ibidem.

Relațiile interetnice, ca factor adiacent al luptei politice, le găsim mai ales în documentele (informări, rapoarte, propuneri) privitoare la activitatea Asociației pentru cultura maghiară din Transilvania (EMKE). Printre membrii de frunte ai acestei formațiuni aflăm adesea persoane preocupate de evoluția comunităților etnice, evaluând (statistic, uneori) rezultatele procesului de maghiarizare, declarat și recunoscut ca politică prioritară, de stat, și procesul de românizare, bazat pe reticența colectivă la tendințele guvernamentale, și – mai ales – pe factorul natural susținut de superioritatea numerică și emanciparea socială în general.

Din scrisoarea unui pertinent observator al vieții sociale din comitatul Solnoc-Dăbâca aflăm că în acest comitat (în 1893) “doar 22% din populație este maghiară, restul de 78% sunt români. La Dej, 33% din locuitori sunt români”⁸¹, și aceasta amintindu-se faptul că primul român a intrat în oraș abia la începutul veacului trecut. Mai grav, relatează autorul, este că “maghiarii ce locuiesc în vecinătate [a românilor] și-au însușit limba lor [...] și în acele zone ale orașului limba română tinde să devină limba de comunicare”⁸². Bine informat, autorul scrisorii analizează apoi rolul intelectualității în viața socială românească, și mai ales implicarea acestei categorii în dezvoltarea “opinie publice naționale”. Supralicitând, autorul elogiază armonia dintre elite și țărănimea românească, care, aflată în plin avânt economic a făcut ca “românizarea să-și exercite efectul distrugător în toate văile comitatului”. Sate întregi, odinioară maghiare, “au pierit în cea mai mare parte, iar maghiarii ori nu mai dănuje deloc, ori au rămas în număr mic față de totalul locuitorilor români”⁸³. Evident că, fără să aibă o pondere prea mare, fenomenul românizării a existat în unele zone ale provinciei, contrabalansând, temporar și parțial, maghiarizarea forțată impusă de autorități. Apariția lui sporadică, nesistematizată s-a bazat pe factori naturali, stimulați – la rândul lor – de configurația etno-socială a unor localități sau aglomerări rurale. EMKE este chemată să ajute la redresarea acestei tendințe, să salveze (de la românizare) “ce se poate salva”. Redesteptarea “memoriei retrospective a poporului”, prin organizarea de muzee istorice, precum și stimularea orgoliului național, ar fi – consideră semnatarul scrisorii – căi mult mai eficiente pentru revigorarea

⁸¹ Idem, nr. 66/vol.II.

⁸² Ibidem.

⁸³ Ibidem.

sentimentului național maghiar decât “efortul de maghiarizare a românilor”⁸⁴.

Lista evenimentelor politice mai importante din anul 1893, cuprinse în lucrarea noastră, se încheie cu adresa Tribunalului regal din Cluj, către primarul orașului, prin care solicită convocarea juraților pentru ziua de 23 ianuarie 1894 când s-a fixat inițial dezbaterea finală în procesul de presă împotriva lui Ioan Rațiu și a tovarășilor săi, acuzați de instigare prin redactarea și răspândirea Memorandului.

Concomitent cu preocupările pregătirii procesului de la Cluj, autoritățile mențin și intensifică supravegherea mișcării naționale românești, intuind exacerbarea acesteia spre dimensiuni imprevizibile. În acest sens, încă din prima lună a anului 1894 Ministerul cultelor și instrucțiunii publice atrage atenția comiților supremi “în legătură cu acțiunea românilor care tinde să se răspândească”, cum că “datoria strictă a tuturor funcționarilor puterii de stat este aceea ca, prin îndeplinirea atribuțiilor ce le revin în sfera lor de activitate, să facă tot posibilul pentru a zădărnici lucrările dușmanilor ideii de stat, în interesul unității statului maghiar”⁸⁵. Așadar, sesizând amploarea acțiunii naționale revendicative și mai ales tendințele ei de dezvoltare, autoritățile comută obiectul mișcării dinspre emanciparea națională (considerată ca nejustificată), spre o cauzalitate mult mai gravă, susceptibilă a stimula vigilența oricărui “bun patriot”: periclitarea esenței statului dualist austro-ungar. Pentru atingerea scopului propus, ministrul educației naționale recomandă răspândirea, în școli, a culturii maghiare în rândul “cetățenilor de altă limbă decât maghiara”, prin “introducerea limbii maghiare ca limbă obligatorie de învățământ”⁸⁶. Principiul reacției inverse, atunci când un lucru este impus unui individ, nu spune nimic înaltului demnitar maghiar. Aparent benefice, strădaniile de a impune limba și cultura maghiară⁸⁷ sunt însă succedate de efortul autorităților locale de a perturba și zădărnici orice manifestare, îndeosebi culturală, a naționalităților, fie că este vorba de o “societate de cântări și muzică”⁸⁸, de răspândirea unor broșuri acceptate inițial ca inofensive⁸⁹ etc.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ Idem, nr. 118/vol.II.

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ Idem, nr. 15, 64, 66, 67/vol.II.

⁸⁸ Idem, nr. 4, 11/vol.II.

⁸⁹ Idem, nr. 25, 49, 60, 98, 120, 121/vol.II.

Apropierea datei "pertractării dezbaterii finale" a procesului de la Cluj, proiectată inițial pe 23 ianuarie, apoi fixată pentru 7 mai 1894, coincide cu intrarea autorităților într-o alertă fără precedent. Cum însă documentele de față vorbesc cu precădere despre mișcarea și efervescenta politică iscată în țară, în România și în străinătate, de procesul de la Cluj și prea puțin despre desfășurarea în sine a acestuia, considerăm necesare – pentru cititorul mai puțin avizat – câteva considerații privind semnificația istorică a acestui moment politic deosebit de important pentru istoria modernă a poporului român.

Timp de un deceniu problema Memorandului a polarizat interesul principalelor forțe politice din Transilvania și din vechea țară, impunând – în final – chestiunea românilor transilvăneni în atenția cercurilor politice din întreaga Europă. Document-sinteză, înaintat împăratului dar adresat în realitate opiniei publice din lumea întreagă, *Memorandul românilor din Transilvania și Ungaria* nu este numai actul prin care se demască intoleranța unui regim anacronic, ci constituie și prilejul de afirmare a unui popor dornic de libertate, conștient de sine și convins că face parte din marea familie a națiunii române. Această convingere constituie, în ultima instanță, chezașia luptei memorandiștilor, stimulentele care i-a făcut să înfrunte temnițele Imperiului austro-ungar.

Pentru a înțelege mai lesne semnificația procesului de la Cluj, este necesar a se menționa că părerile protagoniștilor privitoare la momentul oportun al înaintării actului la Coroană, nu au înregistrat un consens de la începutul mișcării. Aceasta datorită concepției diferite a principalelor grupări din cadrul P.N.R., privitoare la scopul final. Dacă pentru gruparea condusă de V. Babeș și Al. Mocioni succesul mișcării însemna obținerea unor rezultate imediate, care aplicate nemijlocit să aducă unele îmbunătățiri situației social-politice a românilor – evident, prin clemența împăratului –, pentru gruparea condusă de Ioan Rațiu și de tribunisti, înaintarea actului la Viena, chiar într-un moment "inoportun", însemna în primul rând prilej de manifestare, ocazia de a arăta opiniei publice de pretutindeni adevărata stare de fapt din Imperiul austro-ungar. Urmând calea tradițională, îndreptată cu precădere spre Curtea de la Viena, gruparea Babeș-Mocioni, în bună parte și datorită prestigiului de care pe drept se bucurau cei doi fruntași politici, își găsește la începutul mișcării, aderenti în rândul majorității fruntașilor politici. Gruparea din jurul ziarului "Tribuna" din Sibiu, oameni tineri, dornici de a se afirma, orientați spre București, de unde primesc prețioase indicații privitoare la evoluția politicii

europene, își dă seama de inutilitatea apelului la împărat, în sensul satisfacerii doleanțelor națiunii. Aceasta mai ales acum, într-un moment în care Francisc Iosif, convins că numai sistemul dualist va putea menține integritatea imperiului, urma să serbeze – cum s-a arătat – un sfert de veac de la încheierea compromisului din 1867. Așadar, nu împăratul – arătau tribunii – ci opinia publică europeană trebuia câștigată în sprijinul luptei românilor transilvăneni. Aceasta trebuia informată, pe cât posibil prin dovezi concrete și fapte, despre situația reală și regimul intolerant, anacronic, aplicat românilor din Austro-Ungaria. Or dacă *Memorandul*, întocmai ca și *Memorialul* din 1882, servea ca bază teoretică pentru susținerea dezideratelor social-politice, înaintarea lui și implicit refuzul împăratului de a-l lua în considerare, cum se sconta, precum și consecințele ce vor urma – inclusiv intentarea procesului și chiar înțemnițarea –, constituiau tocmai dovezile ce urmau să demonstreze fără echivoc adevărata stare de lucruri din Austro-Ungaria.

După cum reiese și din documentele analizate mai sus, împăratul a refuzat să primească delegația ce urma să-i înmâneze *Memorandul*, expediind actul – fără să-l fi citit – președintelui P.N.R., Ioan Rațiu, conducătorul delegației. Dat fiind că documentul se publicase în presa românească și se răspândise sub formă de broșuri în țară și peste hotare, autoritățile intentează proces “de presă” lui Eugen Brote, la început, apoi întregului Comitet central al Partidului Național Român.

Declanșarea procesului nu se putea decide ușor. Guvernul de la Budapesta, la curent cu “agitatiile” provocate în sânul naționalităților prin activitatea memorandiștilor, precum și din motive de politică externă, caută să tempereze spiritele în parlament, prezentând chestiunea memorandumului într-o formă mult sub importanta și semnificația ei reală. A trecut un an plin de evenimente și frământări până când (la 13 mai 1893) cercurile guvernamentale se decid a intenta proces întregului comitet. Acestui fapt românii îi răspund prin organizarea impozantei Conferințe extraordinare a P.N.R., ținută în 23-24 iulie 1893 la Sibiu, care în unanimitate declară “Memorandul de al său”, iar pe membrii Comitetului central drept mandatar ai întregului popor român din Transilvania. În fața acestei acțiuni, guvernul se vede din nou nevoit a bate în retragere, inițiind, la sugestia Vienei și a Berlinului, prin Hieronymi, ministrul de interne, negocieri cu reprezentanții politici ai românilor din Transilvania. Tratatările nu au dus la nici un rezultat, propunerile ministrului (printre altele aceea de a se renunța parțial la programul PNR stabilit în 1881)

fiind inacceptabile pentru români. În aceste condiții, ca urmare a anchetei începută în luna mai 1893, se emite actul de acuzare (decembrie 1893), urmând ca dezbaterea finală să aibă loc inițial la 23 ianuarie 1894, apoi în 7 mai același an.

Indecizia guvernului privind oportunitatea acțiunii judiciare nu a diminuat hotărârea românilor de a-și apăra cauza până la capăt. Dimpotrivă, în răstimpul de doi ani (1892-1894) mișcarea memorandistă câștigă în dimensiuni prin lărgirea bazei sociale și prin susținerea ideii de toate păturile progresiste din Transilvania. Iminența procesului are repercusiuni și în ce privește coeziunea mișcării la nivelul conducătorilor ei; astfel, mulți dintre liderii care șovăiau până atunci au intrat activ în acțiune, mai ales în timpul procesului, manifestându-și deplina solidaritate.

Pentru ca procesul să înregistreze succesul dorit, era necesară o temeinică pregătire a lui la toate nivelele opiniei publice din Transilvania, din veche țară și din Europa. Conștienți de această necesitate, memorandiștii depun o muncă asiduă de informare și propagandă, menită să activeze, în deplină cunoștință de cauză, opinia publică românească din imperiu⁹⁰, care, în virtutea unor îndelungate tradiții, forma nu numai principalul obiectiv al acțiunilor revendicative, ci și forța necesară obținerii lor. Elita politică românească din Transilvania, aflată în covârșitoarea sa majoritate la "prima generație", era conștientă de importanța acestui aliat firesc, pe care îl cultivă și sub aspect calitativ, menținându-i trează conștiința națională. În concepția memorandiștilor, țărănul român, la care se apelează cu atâtea ocazii, nu este numai un element decorativ, o prezență numerică, ci un factor conștient de îndatoriri și, mai ales, de drepturile sale. De sorginte iluministă, prezentă și în epoca romantică, această viziune va da excelente rezultate în preajma și mai ales în timpul desfășurării procesului memorandist. Cu acest prilej – așa cum rezultă și din rapoartele autorităților⁹¹ – în întreaga Transilvanie au loc manifestații de solidaritate cu acuzații, la care participă sute și mii de persoane⁹². Voința lor este adusă la cunoștința celor "inculpați" prin telegrame și scrisori de adeziune și îmbărbătare, dar și nemijlocit⁹³. De-a lungul itinerariilor urmate de memorandiști, în drumul lor spre Cluj, sute și mii de țărani se înșiră încurajându-i,

⁹⁰ Idem, nr. 153, 157, 160/vol.II.

⁹¹ Idem, nr. 122-125/vol.II.

⁹² Idem, nr. 124, 125, 127, 130, 143, 148, 150/vol.II.

⁹³ Idem, nr. 127, 133-136, 147, 149, 156/vol.II.

exprimându-și astfel deplina lor solidaritate⁹⁴. Manifestațiile, prin amploarea și extinderea ce o capătă, creaseră o stare de spirit tensionată, încât pe drept cuvânt se vorbea de posibilitatea izbucnirii unei noi revoluții, asemeni celei din 1848⁹⁵. Zeci de mii de persoane, venite din toate colțurile Transilvaniei, înțesă străzile Clujului în timpul celebrului proces⁹⁶. Prezența lor se repercutează fericit asupra atitudinii “inculpaților”, stârnind în același timp un puternic ecou peste fruntariile de atunci ale țării. Dar fenomenul trebuie considerat și sub aspectul său invers, al efectului ce l-a avut extraordinara manifestație asupra acestor autentici reprezentanți ai poporului român. Sesizând semnificația acestui aspect, “Gazeta Transilvaniei” scria – referindu-se la ziua de 7 mai 1894 – că ea “va fi pentru pururea înscrisă cu litere de aur în paginile istoriei poporului român, ca o zi epocală, ca o zi de triumf a conștiinței naționale”. Într-adevăr, scrutând tâlcurile procesului de la Cluj, subliniem imensa contribuție adusă dezvoltării conștiinței naționale în sânul populației românești, implicarea acesteia pe arii tot mai largi, în lupta pentru emancipare socială, politică și culturală.

Lărgind considerabil caracterul social al luptei politice pentru eliberare națională, procesul memorandumului, ca punct culminant al întregii mișcări, încheie de fapt o etapă a acestei lupte – etapa petiționară. Demonstrând faptic inutilitatea încrederii în împărat, spulberă pentru totdeauna reminiscentele acestei “credințe” false, îndreptând năzuințele tuturor românilor din provinciile asuprite spre patria-mamă.

În virtutea unei seculare tradiții, amplificate fără precedent în veacul al XIX-lea, procesul de la Cluj, pregătit printr-o seamă de acțiuni preliminare, a stârnit un puternic și firesc ecou în vechea Românie. Instruită prin prodigioasa activitate propagandistică depusă de “Liga pentru unitatea culturală a românilor”, organizație cu puternice ramificații răspândite în toată țara, opinia publică din România își manifesta solidaritatea cu memorandiștii prin manifestații necunoscute până atunci. Zeci de mii de persoane, din toate straturile sociale, participă la grandioase mitinguri organizate (în săli și în aer liber) în mai toate orașele și târgurile țării. Gazete cu caracter festiv, foi volante, poezii ocazionale se tipăresc alături de ziare și se

⁹⁴ Idem, nr. 130, 136, 138, 153, 154/vol.II.

⁹⁵ Idem, nr. 129, 131, 136, 138, 142, 145, 147, 159, 160/vol.II.

⁹⁶ Idem, nr. 137, 139, 140, 142, 144/vol.II.

răspândesc pretutindeni, contribuind la stimularea și dezvoltarea sentimentului de solidaritate și unitate națională⁹⁷.

Prin mijlocirea Ligii culturale și a secțiilor acesteia din străinătate, opinia publică europeană este ținută la curent cu desfășurarea procesului de la Cluj. Corespondenții unor însemnate cotidiene occidentale, aflați la proces, transmit știri și informații de amănunt, contribuind la crearea unei opinii favorabile românilor transilvăneni. Personalități de mare prestigiu din mai toate țările Europei își spun cuvântul în apărarea cauzei românilor. Puternicul ecou stârnit, mai ales cu ocazia procesului, în rândurile opiniei publice mondiale trebuie considerat ca unul din principalele succese ale memorandiștilor, deoarece, alături de înrâuriri exercitate în Transilvania și în România, acest ecou constituie una din principalele pârgii în deșurarea planurilor guvernului de la Budapesta. Adeziunea opiniei publice europene încurajează lupta de emancipare națională la toate popoarele oprimate din Imperiul habsburgic, pregătind, în același timp, terenul creării viitoarelor state independente. Așadar și pe acest plan, extern, procesul Memorandului – ca de altfel întreaga mișcare – își aduce o contribuție însemnată la desăvârșirea statului național unitar român⁹⁸.

Aceste realizări se datoresc în primul rând protagoniștilor rnișării, care, la sugestiile unor personalități de seamă din România, reușesc să răstoarne planurile autorităților maghiare, transformând dezbaterea de la Cluj dintr-un proces "de presă" într-unul eminent politic. În acest spirit, cu demnitate și curaj, memorandiștii folosesc, în final, procesul de la Cluj ca un prilej, binevenit și îndelung pregătit, de *afirmare națională*. Semnificativă în acest sens este declarația lui Ioan Rațiu, de la proces: "... Ceea ce se discută aici, domnilor, este însăși existența poporului român.

Existența unui popor nu se discută, se afirmă!

De aceea nu ne e în gând să venim înaintea dumneavoastră să dovedim că avem dreptul la existență. Într-o asemenea chestiune nu ne putem apăra în fața dumneavoastră; nu putem decât să acuzăm în fața lumii civilizate sistemul asupritor, care tinde să ne răpească ceea ce un popor are mai scump: legea și limba.

⁹⁷ V. Netea, C. Gh. Marinescu, "Liga culturală" și Unirea Transilvaniei cu România, Iași, 1978, p.97-117.

⁹⁸ St. Pascu, C.Gh. Marinescu, *Răsunetul internațional al luptei românilor pentru unitate națională*, Cluj-Napoca, 1980, p.42-131.

De aceea nu mai suntem nici acuzați, suntem acuzatorii!”⁹⁹. Iar dacă ținem seama de contribuția esențială pe care o aduc mișcării personalitățile cultural-politice din România, prezente în toate momentele importante ale desfășurării ei – inclusiv în întocmirea declarației finale rostită de Ioan Rațiu la proces, putem conchide, că departe de a fi un eșec, condamnarea și internarea fruntașilor politici transilvăneni a constituit o izbândă a întregii națiuni române. Pilda memorandiștilor și devotamentul cu care întregul popor l-a sprijinit, înscriu o pagină luminoasă în istoria patriei noastre, prețuită și apreciată cum se cuvine de către generațiile zilelor noastre.

Monitorizarea interesată a mișcării naționale românești, augmentată prin revirimentul produs de acțiunea memorandistă reliefează câteva note distincte din preocupările autorităților locale și centrale. Ele se individualizează, cum reiese din documente, în raport de mersul evenimentelor reale, presupuse sau preconizate¹⁰⁰. Astfel, din reacția autorităților se remarcă interesul acestora privind amploarea mișcării. Exagerată în unele informații, diminuată tendențios în altele, creșterea și progresul conștiinței naționale și fecundarea ei spre baza societății românești, rămâne preocuparea primordială a guvernărilor. Conștienți de tratamentul intolerant aplicat, în general, populațiilor nemaghiare, reprezentanții puterii presupun că desfășurarea procesului de la Cluj va prilejui posibile vendete de amploare și tulburări sociale cu caracter violent. Sub acest spectru, amplificat de efectul ineditului și, poate, de unele declarații “belicoase” ale românilor (contrare conduitei recomandate de P.N.R.), autoritățile iau măsuri pentru “asigurarea liniștii” prin întărirea organelor de ordine și prin prezența armatei¹⁰¹. Printr-o activitate propagandistică fără precedent și prin instrucțiuni exprese, autoritățile caută să submineze contactul și solidarizarea populației românești cu conducătorii săi spirituali¹⁰², precum și cu mediile democratice din România și din străinătate¹⁰³. În acest scop sunt utilizate prioritar posta, telegraful și, în general, toate instituțiile publice¹⁰⁴.

Marginalizarea elitei politice românești, etichetată drept “grupuri sporadice de instigatori”, și izolarea ei de opinia publică

⁹⁹ V. Netea, *Istoria Memorandului...*, p.292-296

¹⁰⁰ Doc. nr. 122-125/vol.II.

¹⁰¹ Idem, nr. 124/vol.II.

¹⁰² Idem, nr. 153, 157, 160/vol.II.

¹⁰³ Idem, nr. 143, 148, 150/vol.II.

¹⁰⁴ Idem, nr. 167/vol.II.

eșuează total. În ciuda opreliștilor și a șicanelor la care erau supuși (de jandarmi)¹⁰⁵, zeci de mii de țărani români asaltează gările pe itinerariile memorandiștilor spre Cluj, manifestându-și azeziunea la mișcare. Aici, în ținută de sărbătoare, țărani și intelectuali români veniți din toate colțurile Transilvaniei, păstrând consemnul ordinii și a comportării exemplare, își ovaționează conducătorii, manifestându-și solidaritatea cu demersul întreprins, sub privirile uimite ale populației locale, care, și ea, asistă cu calm¹⁰⁶ la grandiosul spectacol inedit. Teama autorităților că românii i-ar putea instiga pe cetățenii maghiari nu s-a azeverit¹⁰⁷, țărani părăsind orașul, după deschiderea procesului, în cea mai perfectă ordine¹⁰⁸.

Așadar, putem conchide că în comparație cu deceniul anilor '80, ca urmare a intensificării mișcărilor de emancipare națională, și a agitației produse de acțiunea memorandiștă în rândurile opiniei publice transilvănene și a celei din afara granițelor imperiului, se poate sesiza o pronunțată radicalizare a relațiilor – și așa încordate – dintre guvernanti și populațiile nemaghiare din partea de est a imperiului.

În anul procesului, ca și în timpul desfășurării lui, autoritățile rămân însă interesate cu precădere de mișcare ca fenomen social, de starea de spirit a populației, în general, și mai puțin de proces. Acesta, încredințat de autorități unor organe judecătorești cu bună reputație "patriotică", se preconiza a se derula (cum s-a și întâmplat!) fără incidente sau sincope vătămătoare spiritului guvernamental. Prevenitoare, autoritățile iau, totuși unele măsuri, antologând o parte din telegramele de solidaritate expediate pe seama memorandiștilor (Anexa I), și întocmind liste (prețioase pentru posteritate!) cu numele și proveniența unora dintre participanți la procesul de la Cluj (Anexa II).

În final, menționăm că nici în acest succint studiu nu ne-am propus să epuizăm sursele de informație cuprinse în volum. Intenția noastră a fost, în primul rând, de a semnală și de a orienta cititorul amator de literatură istorică, în tema propusă (lupta de emancipare națională a românilor din Transilvania) urmând ca alții, în urma noastră să exploreze, mai amplu și competent, izvorul de date și fapte pus la îndemână prin publicarea acestor surse inedite.

Cluj, 1998

Serban Polverejan

¹⁰⁵ Idem, nr. 158/vol.II.

¹⁰⁶ Idem, nr. 140, 141/vol.II.

¹⁰⁷ Idem, nr. 122/vol.II.

¹⁰⁸ Idem, nr. 144/vol.II.

INTRODUCTORY STUDY

With the intention to facilitate reading of the second volume, we concisely come up with some thematic and informative specifications, even if, they were extensively treated in the previous volume.

The internal policy of governors from Budapest and Vienna, regarding the nationalities, didn't change essentially compared with the previous decade 1881-1891.

As a result of the intensification of national emancipation movements, mainly that of the Romanians, as well as the propaganda generated by the memorandistic movement on the public opinion in Transilvania, we can distinguish a hardening in the relations, – already strained – between the rulers and the non-Hungarian population from this side of Leitha.

The internal relations exacerbated through the Romanian sudden changes and through the repressive measures taken by the authorities, in reply appear in the records, almost explosive in some regions as, we come closer to the climax of the conflict – the trial from Cluj. In the memorandistic movement the year 1892, stands out through some outstanding deeds, with real implication on the public opinion but not less involved in the counteracting attitude of taken by the authorities.

We should notice mainly the Conference of the Romanian National Party that took place between 20-22 of January, in Sibiu, as well as the measures of finishing up and the promotion of the Memorandum to as an essential consequence of this Conference.

Faithfully monitoring the whole Romanian emancipation movement mainly the political and cultural demonstrations, the governors from Budapest prove “to be acquainted” with all national deeds undertaken by the Romanians.

Particular references, requested or locally initiated, inform the “Centre” about the display of the meetings regarding the election of the delegates for the National Conference from Sibiu, about their fighting spirit, their influence upon the social environment they come from, and – in exquisite cases – about their position in the Romanian political elite hierarchy.

Governors take note of the most important decisions and mainly about their consequences among the public opinion from newspapers and other sources. From records we find out that the encouragements, "published in internal and foreign press" to attend the delegation that was going to forward the Memorandum to the Emperor, induced, a big excitement in the whole country ... In the some document addressed to the Emperor by the Ministry of Internal Affairs, from Budapest, the authors of the Memorandum and the members of the delegation were labelled as not representative, and their deed unknown to that period, dangerous for the state security. The Ministry addressed the Emperor also, "the request that such proclamations shouldn't be accepted from any agitators".

So the old slogan diffused by the government from Budapest and accepted by the Royal Court, that the whole national movement in the empire, is nothing but a staging done by some "agitators" solitary persons "notrepresentatives, that disapprove the dualistic agreement, who commit unsteady deeds, antinational and unpatriotic ones etc. The retort should be – as suggested by the Hungarian Ministry – that through a firm repudiation, the emperor would render from the beginning the interference of these "unrepresentative agitators" and so to discourage other similar facts. Being conscions of the proportions of the movement and mainly its echoes abroad, the issuer of the record showed undoubtful, that the receiving of the delegation by the emperor would identify its origin, and it would justify the movement both in the eyes of the foreigners and the allies from Cehoslovakia as well as in the eyes of other Pan slaves, but mainly for the iredentists from Romania...

As known, the Royal Court from Vienna receives unreservedly the suggestions of the Hungarian government assuring them on the 25 of May – through a coded telegram, that in Vienna all steps were taken in case the Romanian delegation asks for audience. They should not be received because His Majesty doesn't agree with unauthorized delegations and their demands should apply – the Hungarian Ministry. So to avoid any disfunctionality in the future the telegram from Vienna continues with His Majesty's orders concerning the fact that this procedure adopted here should be transmitted to Budapest in case such a petition would be addressed to them, so that the motivation should have the same justification. In consequence the fate of the delegation and the audience of the Memorandum was sealed on the 25 of May. In the meantime, the Romanian delegation arrives in Vienna having no idea about conspiracy of the Crown.

The political leaders arrive having Ioan Rațiu, the president of the National Romanian Party among them followed by 237 members, representing all the Romanian social classes existing in Transylvania. The enthusiasm and the goodwill with which the delegates were received by the young Romanians studying here, by the members of the student's society "Romania Jună" could not hide the coolness and even the hostility of the political spheres.

The efforts of the Romanian political people to seize the goodwill of the political personalities didn't yield the waited results. Even the Romanian deputies from Bucovina fearing to upset the governmental spheres, showed themselves cautious toward the Romanians; while the liberals that were governing, as other supporters of the dualistic governing system showed openly their hostility. Their attitude as well as the emperor's, can be explained, mainly through the fact that in twelve days he was to be celebrated in the capital of Hungary, on the occasion of his twenty five years ascending the throne. The eagerness with which the Hungarian governmental official nearby the emperor, minister L. Szögyény-Marich, denied the gesture of not according Ioan Rațiu audience, shows significantly this attitude.

Only the young Christian – Social Party led by the deputies K. Laeger and E. Schreiber, the irredentistic group of young Czechs, as also some members of the Federal Club belonging to count Hohenwart, pronounced themselves in favor of the Romanians from Transylvania.

According to the opinion of the Romanian political leaders the rejection of the emperor was predictable, mainly because the audience came in an unfavourable moment for possible clemency.

Their aim should have been to expose in front of the "civilized world" of the European public opinion, all the anachronic, old fashioned and not democratic methods through which, the two capitals of the empire, Budapest and Vienna were treating their subjects. The brutality and the arrogance of the governors towards the Romanians on one hand and the loyalty of Francisc Iosif towards the dualistic system on the other hand were to be considered undeniable proofment to debrink what was left of the myth of the "good emperor" to consolidate the orientation of Romanians from Transylvania, toward Bucharest and towards the democracies from the western countries. In spite of all the prejudice and the ephemeral defeat, the memorandistic movement attained the expected outcome.

Coming back to the long adventurous journey of the Memorandum, after all attempts to receive audience failed, Ioan Rațiu

the president of the Romanian National Party, sent to baron Adolf Braun, the leader of the imperial Chancellor's office, a petition on the 1st of June 1892, by which he asks in the name of three million Romanians from Transylvania and Hungary to hand the emperor the Memorandum enclosed in a sealed envelope.

The baron Braun sent Rațiu's petition together with the sealed envelope of the Memorandum to the minister Szögyény, who at his turn should deliver it to the Hungarian Prime Minister".

From here, through the Ministry of Internal Affairs, the envelope arrived to the prefect of Turda on the 17 June, who returned it to the president of the Romanian National Party. Ioan Rațiu was forced to move to Sibiu, as a consequence of the violence's committed against him and his family, by the chauvinistic Hungarian gangs, that destroyed his house from Turda. So the Memorandum follows him to Sibiu where he receives it from the prefect on the 25 July 1892.

The documents we edit show exactly the way occurred by the Memorandum. Although the decision of rejecting the Memorandum had been failed at the highest level on the 23rd of May 1892, almost a month later the Hungarian minister of internal affairs, transmitted this decision to the supreme Governor from Turda as if it was his own one. That was an awkward attempt to reverse the order of the facts, in order to blur the offence made by the delegation, by handing the Memorandum straight to the emperor, and avoiding the government from Budapest, whom the Romanians from Transylvania didn't recognize.

It would be false to believe that governors were content only with framing ups done at the leading level of the state.

The shifting of the memorandistic delegation to Vienna was considered as a demonstrative fact, that it really was – a serious offence brought to the lawful authorities represented by the government from Budapest. As a consequence a large anti-Romanian campaign breaks out in the press, urging the chauvinistic Hungarian elements from towns and villages, who pass on to violent actions, real vandalism against the Romanian political leaders and against the members of the memorandistic delegation.

The vandalism from Turda that ends with Ioan Rațiu's house devastation forces him to move to Sibiu. Under the tolerant eyes of the gendarmes, for the same reasons, on the 13th of June, the windows of the houses belonging, to Ioan Petricas (Mesaros), Silvestru Moldovan, and Iuliu Vlăduțiu, all from the same town, were broken.

In Arad a number of persons belonging to people with patriotic feelings, urged by solidarity telegrams addressed to memorandists in the newspaper Tribuna, aggressed professor Vasile Mangra, the lawyer Nicolae Oncu and other members of the delegation attacking also the building of the Orthodox Theological Seminar in the town.

Similar cases happened in Oradea where on the 28 June, the residence of the Greek-Catholic bishopric diocese, the houses of Romanian priests, the Romanians houses and churches from the area of Șimleul Silvaniei were all attacked. These were the corollary of the chauvinistic demonstrations against the members of the memorandistic delegation, at their home coming.

The violence of the so called "good patriots as the attitude of tolerance demonstrated by the governmental authorities (police and gendarmes) exasperated the Romanian population, growing their dissatisfaction. The Romanian press except the "Romanian Telegraph" and the newspaper "Luminatorul" from Timișoara, sustained Ioan Rațiu, aligning to the national protest.

This state of mind obviously penetrates the informative materials ment for the governmental authorities. The fear not to lose control on the situation determines the governmental authorities after a month of tolerance – to command the interdiction of any demonstrations that were threatened the order and good understanding among the different nationalities. The order from the 3rd of July 1892 undersigned by the Prime Minister Szapáry Gyula himself is an amusing example of political hypocrisy, suggesting – in addition – also the pattern of the official slogan regarding the memorandistic approach.

Szapáry shows that, not only the fact itself but mainly the dealing line of action they followed in this problem is to be blamed by the public opinion from the country.

The defiance of the "constitutional" authorities remains – in this stage of the stripe – the guiltiest, "inaccurat dealing", intolerable mentality of the dualistic state leaders.

At the same time with the actions of stumping and fighting against the social-political propaganda caused by the memorandistic movement, the most important fact is the first half of 1892 – when the authorities maintain and even grow the supervising of the nationalistic demonstrations. The cultural associations, the commemorative meetings, the propagandistic movement of aids, the Romanian press from the country and mainly the one over the mountains are only some of the fields severely controlled by the authorities.

The multiplication of these associations having cultural or humanitarian aims mainly in Banat and in the western parts of the country as. The "Association of Romanian Women from Lipova" that was planned to be founded after the example of Societies belonging to the Romanian orthodox teachers from the districts of the archpriests from Timișoara, Lipova, Hitias and Comloș – having been set up already since 1872. The authorities of the county couldn't look at all these with goodwill because they are convinced that the Romanian's struggle to keep and develop the national feeling and the national unity hidden by the activity of all kind of associations. The same "national feeling, that became obsession for those who were governing, could undermine the dualistic system in any circumstances, was offered by the Romanian meeting's or by the activity of ASTRA, on any other banking or credit institution. therefore, everything could be qualified as antipatriotic, against the status extremist s.a. mostly when contacts or influences from over the Carpathians were observed.

These plots considered bad to the unity of the dualistic empire are violently pursued and fought against as also their messengers.

As a result of some former requests, more supreme county chiefs supreme praetors relate about state of mind in their jurisdiction, about the substitution of official authorities will devoted Hungarian people, about the need to work with professional – detectives or payed delators in order to obtain an efficient supervising of the Romanian people as also other measures, in order to prevent and repress the possible antipatriotic movements.

The political atmosphere in the second half of 1892, is whirled, again as in the last month, by Vasile Lucaciu's trial in Debretin.

The New political circumstances caused by the memorandistic movement obliged the Hungarian authorities to start an assiduous campaign of committing for trial or to clerical blame the Romanian leaders from Transylvania, as abettors against the public order of the Hungarian state. As a consequence the Hungarian government, in complicity with Greek-catholic bishop from Gherla, Ioan Szabo platted Vasile Lucaciu's suspending from his position as a vicar of Sisești, on the 6th September 1892.

The reasons put forward, referred to V.Lucaciu's attending the memorandistic delegation in Vienna in May 1892, the calling together the members of the Romanian National Party in Sisești on the 6th of July 1892, the organization of the Romanian festival from Sisești on the 27th of Aug 1892 as also his taking part to other cultural-political

events. Vasile Lucaciu's suspending and the complicity of the bishop from Gherla to the plot caused perplexity and a broad agitation among the Romanians from Transylvania.

The members of the Romanian National Party, organized in the whole area many protest meetings as those from Șișești on the 20th of September, Gherla on the 18th of October the demonstration from Ileana.

Because of their amplitude the local authorities ask for ecclesiastical cooperation in order to calm down the spirit of mind and through Lucaciu's moving away from this part of the country to restore public order among the nationalities.

Vasile Lucaciu was sentenced, his trial took place in Debrețin on the 12th on November 1892. He was charged of hatred against nationalities and convicted to one year of prison and to pay penalty.

After his conviction, before the enprisoning Vasile Lucaciu together with Ioan Rațiu and Iuliu Coroianu travelled to Bucharest, on November 1892, for consultations with his brothers over the Carpathians, concerning the attitude, to be adopted further on by the Romanian National Party in the new political circumstances. According to the conviction of the Law Court from Debrețin he was arrested on the 28th of December 1892.

The year 1893 brings new elements to the national struggle of the Romanians from Transylvania. These things already were announced in the last months of the last year when the Hungarian government ruled by the Count Szapáry Gyula, considered too temperate, was replaced with a new cabinet led by Wekerle Sándor. In the meantime the Prime Minister Eduard Taaffe is replaced with a new govern led by Alfred Windischraetz but dominated by the Count of Hohenwart and his supporters.

Romanians feel the new changes immediately due to the criminal trial opened on September 21, 1892, by the Cluj district attorney Jeszenki Sándor, against Eugen Brote, accused of having printed and spread throughout the county and abroad the Memorandum Brochure, written in several languages, while he was the owner of the printing Institute of Sibiu.

The investigation starts as an ordinary press offence caused among others, by certain passages considered as harmful for the essence of the Austro-Hungarian dualist state. The fragments called upon attacked the ajournment of Transylvania's autonomy which had been unjustly brought to pieces, and continued by fighting against the

“union” between Transylvania and Hungary, which had been passed against the will of the majoritar Romanian people, etc. After Eugen Brote’s declaration that the decision to draw up, print and spread the Memorandum belongs to the entire Central Committee of the Romanian National Party – a real fact indeed, proven by later research – Vita Sándor the Cluj district attorney, extended (on May, 13, 1893) the criminal trial to all members of the Committee. Consequently, contrary to the interests of the governmental circles – as later seen – the initial crime turns from an ordinary “press trial” into a political trial with broad prespectives and hopes, on the part of the accused, of goining a lot of understanding both from within the county and from abroad.

The Vienna approach had undoubtedly brought to light the arguments of the governmental refusal. First – as shown above – there was the lack of “an acceptable authorization” from the Romanian people living in Hungary” and most importantly, the defiance of the “constitutional factors” by having resorted to the emperor. The pretexts of the authorities had to be annihilated by the Romanians with the help of proofs and ample, famous clear and undeniable demonstrations. The extraordinary National Conference (Assembly) of the Romanian delegates, summoned at Sibiu on the 23rd and 24th of July, 1893, was going to weet this desideratum. But the Sibiu (great Assembly was preceeded by a series of other protest assambles, which had various causes. Vasile Lucaciu’s sentence occasions the forseement of a large assembly “in one of the Negrești villages belonging to Seini”, in the month of February. The alert of the governmental organs develops as a consequence of the rumour according to which the Romanians, for fear of being scattered around by gendarmes – the way it happened at Vasile Lucaciu’s departure [dismissal] – had decided to show up armed to the reunion, the guns being supposed to be provided by the school teacher Athanasie Lupan from Baia Sprie. Finally, the dangerous assembly did not take place any more, and investigations carried out on the school teacher did not come up with any result.

But protests still continue. They also come to concern the law project on civil marriages liable to facilitate the hungarization of the firs names. The assembly of the Romanian electors from Trascau and the neighboring villages was also organized on the 25th of March, 1893 to fight against the religious policy of the government”. Most protest assemblies against the introduction of civil registers take place without disturbances, as it is the case of the Dej Assembly on

April, 11, 1893. Others, inspired by the assurances provided by the organizers, are faced with hardship and are sometimes barred, as it was the case of the assembly planned to take place on the 24th of April at Somcuta Mare. The adjournment of this assembly was considered as an abuse of deputy Indre Laszlo and it was also highly criticized by the Sibiu "Tribuna", in an article entitled "Shameful Pretexts". Consequently, for fear of increased discontent, the authorities agree with the faking place of the Assembly at April 24", with consent and under supervision" as Hieronymi Károly, supreme governor, assures the new Minister of Internal Affairs at Budapest. Also, on April 23, the people of Hideaga, though closely watched by the authorities, manage to manifest their disapproval with the same law project.

On the background of this boiling but severely controlled by authorities political context and of the general discontent created by the development of the memorandum approach, the leaders of the Romanian National Party summoned the Extraordinary National Assembly of Sibiu. The first note is published in the newspaper "Tribuna" on June 14, 1893. The Sibiu Assembly, initially planned to take place on the 9th of July, as Szilágyi, the Minister of Justice – who was informed and well acquainted with the real intentions of the Romanians – points out, was going to determine a large number of Romanian citizens to publicly accept the fragment that contravened with the law and was contained in the Romanian Memorandum, and the people was going to admit" the orientation and the spreading of the printed document [the Memorandum] as corresponding completely to its own will. Szilágyi continues by saying that through ostentatiously expressed approval and adhesion, as well as through the protest against penal procedure, the artificial reduction of the degree of penal responsibility of the sued members of the Committee was sought; and he also points out that the weakening and numbing of the repressive power of the state was also pursued by a large number of citizens who were supporting actions against the law.

The high official of Justice is not troubled by the real causes of the discontent – mentioned in the Memorandum – capable of determining the protest of that "large number of citizens", for the adhering and solidarization of the majority population with the actions of its leaders burden his conscience. But he is afraid of the impact and the effect of the memorandum approach on the diminishing "power of repression of the state", the only efficient means used by the government in the fight against the nationalities. To avoid the

proliferation of similar actions (assemblies planned to take place at Lugoj, Caransebeá and Orșova), minister Szilágy recommends that the observance of these programs be strictly supervised and, in cases when the discussing of the actions forming the object of judiciary procedure is intended; as well as the discussing of the behaviour and responsibility of the sued persons, these assemblies are to be barred from taking place. What it is worth noticing here is not only the exact information held by the Hungarian minister – information explainable and necessary at such a level – but his intuition concerning the intentions of the Romanian political elite, that focussed on attracting, wining over and involving the public opinion on its side. But the perspicacity of the Hungarian high official is not thorough, as he suggests, at the end of the quoted document, the same coercion as final solution

In his turn, the suprem governor of Sibiu, cautiously invoking the inevitable presence of the memorandum problem on the agenda and the positive participation of some Romanian intellectuals, suggests the minister of internal affairs to bar this general assembly from taking place. On July 2, 1893, the same governor, intuiting the decision of Budapest and relying on the valid considerations of the minister of justice, orders the mayor not to give permission for the taking place of the assembly. Consequently, the mayor communicates to Ioan Rațiu the decision to bar the assembly planned for July 9, 1893. But the President of the Romanian National Party files a petition against this decision, demonstrating with solid arguments the unlawfulness of the verdict given by the municipality. Following the intention of the vice governor, the major returns and he agrees with he taking place of the assembly, but under certain terms that could not be accepted by the Romanians. Once again, Ioan Rațiu addresses a protest to the vice-governor, stressing the abusive character of the encroachments imposed by the tawnhall.

The assurances of “legal conduct” provided by the Romanian political leaders had finally determined the authorities to give up, and the rescheduled Conference was to take place of the 23rd and 24th of July, “in good order” as the governor informs his superiors in Budapest.

Through the unanimously voted resolution, the Assembly of the Romanian Electors from Transylvania takes hold of the Memorandum, approves the activity, of the Central Committee, condemns the penal persecutions set against the Romanians, it protest against the violation of the right to assembly, it authorizes the

Central Committee to continue the development of the Romanian National Party program, it attacks the political reforms of the church and it encourages the collaboration with other nationalities. The extraordinary National Conference organized at Sibiu and carried out in perfect order and legality, supported by the presence of over 3000 Romanians from all over Transylvania, from Romania and from certain Slav regions of the Empire, had achieved its aim completely. According to its established aim, it legalized and asserted once again its personality as supreme instance of the Romanian nation; and in this capacity it took decisions and designed tasks, thus destroying the accusation formulated by the government (and by the emperor) against those who were representing it (at Vienna or in press trials) and who were accused of not having a commission and authorization. Its support, done through the massive participation of the people, proves the considerable broadening of the social structure as well as the penetration and presence of a national conscience in the Romanian public opinion.

Most of the times, the authorities retorted to these fundamental implications with already, established features in the Romanian Society and with obsolete if not awkward measures. The "good patriots" even if they are district governors – they are terrified at the idea of providing their superiors with as much extensive and accurate information as possible, and in most cases they do not notice the significance of the political discourse, its real causes or its long-term effects. Counting on maximum appreciations, they often use – even in confidential correspondence – a language that is convenient to the addressee, and they instigate to radical actions. Thus, in full conformity, with the central authorities, the factors of the local administration continue and even intensify the measures of following suspect persons, including those who took part in the Sibiu, Assembly; they prohibited foreign press, etc. locking valuable judgements and even preoccupations for the idealistic present and future element of the Romanian national movement, the members of the Government pay tribute to the rudimentary forms of construction that they apply by considering the phenomenon with respect to its external quantitative attributes and not to its value and quality. Hence the rise of some unrealistic, bizarre initiatives, like the one launched by Minister Hierorymy, which advocates the creation of a governmental newspaper in the Romanian language. The daily paper (or magazine) would establish as its goal the neutralization of the instigations from the Romanian anti-Hungarian newspaper, and the informing of the

Romanian population in its own language, and it would also prevent the spreading of extremist newspapers. It is true that, as some of the documents of this volume show, Romanian newspapers and especially *Tribuna* were being read and commented upon by priests, teachers and local scholars, in front of peasants, and this was an increasingly spread custom in the Transylvanian rural area, which contributed to the shaping of the Romanian public opinion. But the interest of the Romanian peasants for the news published in the media is closely related to the tendency and even the effort towards social as well as cultural emancipation. To consider that this interest could be separated from its original source, that the oppressed are interested in the slogans of the oppressors wrapped up in "patriotic" phrases seems like an unreal idea that comes from knowing and considering the mentality of the Romanian rural society at a very superficial level. But such utopic ideas are encouraged and even appreciated – out of opportunism – by some local forms, which are more realistic and associate them with the new projects to subordinate the Greek-Catholic priests to the state. They will be obligated to inform the Romanian population about the content of the newspaper, as the governor of Solnoc-Dăbâca suggests as answer for the minister of internal affairs from Budapest. Sándor János, supreme governor of the Târnava Mică county proves that he knows the rural life better through this ample and well – documented account of the way in which the state used money to attract Romanian Catholic priests. The governor appreciates the priesthood and the role that this thin but strong and efficient *stuata* (of the rural area) has in the movement for national emancipation. With good reason, the Hungarian high official states that the priests are first of all the propagators of the Romanian national movements, as if they were the agents of the central committees with headquarters in Sibiu. Proving their efforts for religious and scholastic purposes with a national characteristic, they prepare the public for the meetings taking place in Sibiu and the county, and there is almost no ecclesiastical assembly that they had not tried to turn into a political and national confidential conference. The committees state that the annihilation of their activity cannot occur other than by exploiting the poorly material state of the Greek-Catholic priesthood, by trying to involve them using the principle "ante omnia videudum est". To support his suggestion, the governor brings to attention the example of some Orthodox priest who, by accepting modest aids from the state, had become more flexible, and less militant against the official policy.

The inter-ethnic relationships as an adjoining factor of the political fight are to be found especially in the documents (reports, accounts, suggestions) concerning the activity of the Association for the Hungarian Culture in Transylvania (EMKE). Among the top members of this association there are persons concerned with the evolution of the ethnic communities, who evaluate (statistically, at times) the result of the process of hungarization declared as a priority of the state policy, and the process of romanization, based on the collective reserve concerning governmental tendencies and especially based on the natural factor backed up by numerical superiority and social emancipation in general.

From the letter of a valid observer of social life in the Solnoc-Dăbâca county, we find out that in 1893 only 22% of the population of this county was Hungarian, and that the rest of 78% were Romanian. At Dej, 33% of the population was represented by Romanians, and we also need to consider that the first Romanians come to town only at the beginning of the last century. The author's report shows an even more serious fact: that the Hungarians who live in the neighbourhood (of the Romanians) have assimilated their language and in these zones of the town the Romanian language tends to become the language of communication. The well-informed author of the letter continues by analysing the role of the intellectuals in the Romanian social life and especially the involvement of this category in the development of the "national public opinion". Pushing the note, the author praises the harmony between elites and the Romanian peasantry which finding itself in full economical swing, had made the romanization process practice its destructive effect on all the valleys of the county. Entire villages, that were once Hungarians, have disappeared and the Hungarians either ceased to exist or have survived in small numbers as compared with the total number of Romanian citizens. It is obvious that the process of romanization even though it did not have such a great impact occurred in certain parts of the region, thus temporarily, and partially counterbalancing the process of hungarization imposed by the authorities. Its sporadic and unsystematic occurrence relied on natural factors that were in their turn stimulated by the ethno-social configuration of some settlements. EMKE is asked to help re-establish this tendency and to save from romanization whatever there was still to save. The awakening of the "people's retrospective memory" through the organization of historical unsemms, as well as through stimulating national self pride is considered by the signer of the letter as a more

efficient means for the strengthening of the Hungarian National feeling than the effort to hungarize the Romanians.

The list of the most important political events of 1893 included here in our work, ends with the address of the Cluj Royal Court to the mayor of the town and which asks the summoning of the jurymen for January 23, 1894, when the closing argument in the press trial against Ioan Rațiu and his mates accused of instigation by drafting and spreading the Memorandum Document, was scheduled to take place.

Simultaneously with the preparations for the Cluj trial, the authorities maintain and intensify the control over the Romanian national movement, as they foresee the development of this movement towards unpredictable proportions. In this respect starting with the first month of the year 1894, the minister of cults and public instruction draws the attention of the supreme governors, saying that the action of the Romanians tends to spread, that the strict duty of all the official representants is to do the duties assigned do them, and to do their best to annihilate the works of those who are against the idea of the state, and do it in the interest of the unity of the Hungarian state. Therefore, noticing the wide extension of the national revendicative action and especially its tendencies of development, the authorities change the aim of the movement from national emancipation (considered as being unjustified) to a more severe reason, likely to stimulate the vigilance of any "good patriot"; the jeopardising of the essence of the dualist Austro-Hungarian state. In order to reach the goal set, the minister of national education recommends the spreading – in schools – of the Hungarian culture among all citizens of other language than the Hungarian one, through the introduction of the Hungarian language as compulsory language. The principle of reversed reaction, which occurs when something is imposed upon somebody, is not familiar to the Hungarian high official. The endeavours to impose the Hungarian language and culture through apparently benefic, are followed by the effort of the local authorities to disturb and destroy any kind of manifestations – especially cultural ones – of the nationalities, even if they refer to a "music club" or to the spreading of some booklets initially accepted as being harmless.

The nearing of the date of the "final debate" in the Cluj trial, initially planned to take place on January 23, than rescheduled for May 7, 1894, coincides with an unprecedented state of alert on the side of the authorities. But, since the present documents speak mainly about

the movement and about the political ferment brought about in the country, in Romania and abroad by the Cluj trial and less about its actual development, we hold as necessary – for the less informed reader – to make a few considerations concerning the historical significance of this very important political moment for the modern history of the Romanian people.

For a whole decade, the problem of the Memorandum had polarized the interest of the main political forces of Transylvania and from the old country, and it finally managed to bring the problems of the Romanians from Transylvania to the attention of the political circles of the whole Europe. The Memorandum of the Romanians from Transylvania and Hungary, a synthetical document submitted to the emperor but in fact addressed to the public opinion from all over the world, represents not only the document which shows the intolerance of an anachronic regim, but also the occasion of a people, to assert itself, a people yearning for liberty, a people aware of its self and also convinced that it belongs to the great family of the Romanian nation. This belief is the ultimate support for the fight of the memorandists; it is the stimulus that made them face the prisons of the Austro-Hungarian Empire.

For a better understanding of the Cluj trial, it is absolutely necessary to mention the fact that the opinions of the participants concerning the best moment to file the document to the crown did not reach a consens at the beginning of this movement. This was due to the different ideas that the main groups of the Romanian National Party held with regard to their final aim. If the group led by V. Babeş and Al. Mocioni considered that the success of the movement meant immediate results which could (immediately) improve the socio-political sit of the Romanians with the aid of the emperor's mercy of course – for the group led by Ioan Raţiu and the tribunists, the filing of the Vienna Act - though made at an ill – timed moment – represented first and foremost an occasion to manifest, to show the worldwide public opinion the true state of the affairs in the Austro-Hungarian Empire. Following the traditional path mainly orientated towards the Court of Vienna the Babeş-Mocioni group party due to the prestige of these two political leaders, finds, at the beginning of the movement, supporters among the majority of the political leaders. The group concentrated around the Tribuna newspaper of Sibiu, and made of young people, eager to assert themselves and orientated towards Bucharest, which provides them with useful information on the evolution of the European politics, realizes the futility of the appeal

which demanded the solving of the complaints of the nation which has handed over to the emperor. This was the case especially when Francisc Joseph, convinced that only the dualist system could maintain the integrity of the Empire, was going to celebrate – as shown – half a century from the signing of the 1867 compromise. Thus, it was not the emperor, as the tribunists were pointing out, but the European public opinion, the one that needed to be won over in order to support the fight of the Romanians from Transylvania. The public opinion had to be informed – through concrete proofs and facts, if possible – about the real situation and about the intolerant, anachronistic treatment administered to the Romanians from Austro-Hungaria. Therefore, if the Memorandum, just like the Memorial of 1882, constituted the theoretical basis for the support of the socio-political governances, than its filing and the emperor's refusal to take it into consideration "as hoped, as well as the consequences deriving" from it – including the opening of the trial and even imprisonment were the very proofs that were going to demonstrate beyond and doubt the true state of affairs from Austro-Hungaria.

As resulting from the above analyzed documents, the emperor refused to see the delegation that was going to hand him the Memorandum and instead, he returned the document – without having read it – to Ioan Rațiu, president of the Romanian National Party and leader of the delegation. Given the fact that the document, had been printed in the Romanian press and had been spread around the country and abroad under the form of brochures, the authorities first file a "press" process against Eugen Brode and then against the entire Central Committee of the Romanian National Party.

The opening of the process was not an issue to be easily decided. The Budapest Government acquainted with the "agitations" provoked, inside the national groups through the activity of the memorandists and out for external policy reasons, tries to calm the spirits in the Parliament by presenting the issue of the Memorandum in a light which failed to show its real importance. One eventful and troublesome year had passed until when (on May 13, 1893) the governmental circles decide to open trial against the entire committee. Romanians respond to this by organizing the great Extraordinary Conference of the RNP, held on the 23rd and 24th of July 1893 at Sibiu, and which unanimously adopted the Memorandum and declared the members of the Central Committee as representatives of the entire Romanian people from Transylvania. After this action, the government is again forced to back up and start, at the suggestion

of Vienna and Berlin, expressed by Hieronymi, minister of internal affairs, negotiations with the political representants of the Romanians from Transylvania. The negotiations failed, as the suggestions of the minister (as the one to partially give up the RNP Programme settled in 1851) could not be accepted by the Romanians. Under these circumstances, as a consequence of the injury started on May 1893, the accusation act is set forth (on Dec 1893), and the final debate is first scheduled to take place on January 23, 1894, and is then switched to the 7th of May, same year.

The government's indecision concerning the opportunity of legal action did not diminish the opportunity of legal action did not diminish the Romanian's decision to fight their cause till the end. On the contrary, in the period 1892-1894, the memorandist movement gains in power through the enlargement of the social base and through the support of their idea by all progressist layers of Transylvania. Also the imminent process has consequences upon the cohesion of the movement at the level of its leaders thus many of the leaders who were still hesitating started having active roles and manifesting their complete solidarity especially during the trial.

For the accomplishment of the desired success thorough preparation of the trial was needed at all levels of the public opinion from Transylvania, the old country and from Europe. Fully aware of this necessity, the memorandists carry out constant work of information and propaganda, meant to activate the Romanian public opinion from the Empire which, by virtue of old traditions, was constituting not only the main objective of the vindicative actions, but also represented the very force needed to obtain them. The Romanian political elite from Transylvania who was at its "first generation" was aware of the importance of this ally that they also cultivate from a qualitative perspective, trying to keep its national conscience alert. The Romanian peasant so many times brought into discussions, is viewed by the memorandists not as a mere decorative object, or a bare number, but as factor full aware of its duties and of its social rights.

This vision which has its origins in the Enlightenment but which is also present in the Romantic period will give excellent results, especially during the development of the memorandum trial. In this occasion – as it results from the reports of the authorities hundreds and thousands of persons take part in manifestations of solidarity with the accused. Their will reaches to the "accused" under the form of telegrams and letters of adhesion and encouragement but also

directly. On the road of the memorandists towards Cluj, hundreds and thousands of peasants encourage them, thus expressing their complete support.

The extension of the demonstrations, created a stressing state of mind, which brought about a possibility of a new rebellion similar to that of 1848. Thousands of persons from all corners of Transylvania crowded the streets of Cluj during the well know trial. The Newspaper "Gazeta Transilvaniei" note about the day of the 7th of May 1894 that it will be written forever with golden letters in the history book of the Romanian people as a memorable day, a triumph day of the national consciouness. The process of the memorandistic movement that tighten considerably the social character of the political fight for national liberation, as a culmination of the whole political struggle movement ends, in fact one of the stages of this struggle – the petitionary stage. Demonstrating the futility of the trust in the emperor, shatters for ever the remainings of this false belief, directing the Romanians aspirations from the opressed provinces towards their homeland.

Through the "Liga culturală" and its sections abroad, the european public opinion is informed about the trial from Cluj. Personalities of high prestige, from all countries of Europe are affirmative concerning the defence of the Romanian cause. The solidarity of European publican opinion encouraged the struggle for national emancipation at all opressed nations from the habsburgic Empire, preparing in the same time the ground for the future independent states. So, even on this foreign level, the Memorandum – as the whole movement – brought its important contribution to the accomplishing of the Romanian unitary national state.

These achievements are duemainly to the leaders of this movement who under the guidance of some personalities from Romania succeed to overthrow the Hungarian authorities plans, changing the debate from Cluj, from a press trial in a political one. Ioan Rațiu's statement at the trial is significant in this sense ... "What is discussed here, gentlemen, is the being of the Romanian people in itself".

"The existence or a nation is hot discussed but its stated!...

That's why we do not come in front of you to prove that we have the right to exist. We cannot defend us in front of you; we cannot but blame in front of the civilized world, the oppressing system that tends to take away what a nation has most valuable, its laws and

language. That is why we aren't anymore trailed, we are the prosecutors!"

The example given by the memorandists and the devotion of the entire nation, engrared a bright page in the history of our nation, appreciated and valued by the generations of our days.

This we can draw the conclusion that in comparison with the '80, as a consequence of the strengthening of the national emancipation movements and because of the rest lessness produced by the memorandistic movement, in the public opinion from Transylvania and of those beyond the borders of the empire a pronounces radicalization of in the relationship could be observed – already strained – between the governors and the not Hungarian nations from the eastern part of the empire.

In the year of the trial, as also during its progress, the authorities remain interested mainly in the movement as a social phenomenon, in the nation's state of mind generally and less by the trial its self.

The trial entrusted by the authorities to attornies with a good "patriotical" name, should have taken place without any incidents or syncopes harmful for the governmental spirit. Although the authorities take some preventive measures enlisting them for posterity, leaving to history the names and the origin of some of the participants to the trial from Cluj.

In the end we are mentioning that not even in that study we didn't succeeded to exhauste the sources of information comprised in this volume. Our intention was finally to draw the attention to and to guide the reader, fond of historical literature, on the proposed theme (the struggle for national emancipation of the Romanians from Transylvania) leaving other after us to explore more extensively and responsible, the source of data and facts enabled by the printing of these unpublished sources.

Cluj, 1998

Șerban Polverejan

LISTA DOCUMENTELOR

1. **1892 ianuarie 15, Câmpeni.** Raportul judeului suprem al plășii Câmpeni către comitele suprem al comitatului Turda-Arieș privind desfășurarea adunării de alegere a delegaților la adunarea națională convocată la Sibiu pe data de 20 ianuarie.

2. **1892 ante februarie 22, Cluj.** Istoria apariției cuvântului EMKE.

3. **1892 martie 7, Târnăveni.** Comitetul Asociației pentru cultura maghiară din Transilvania din comitatul Târnava Mică solicită comitetului director să rezolve cererea de ajutorare a comunei Petrisat, altfel maghiarii vor fi românizați și-și vor pierde ființa națională.

4. **1892 aprilie 6, Budapesta.** Adresa Ministerului Justiției către ministrul de interne prin care solicită justificarea măsurii de interdicere a cercului coral din Hodoș, în vederea fundamentării unei decizii împotriva unui articol pe această temă apărut în "Tribuna" din Sibiu.

5. **1892 mai 22, Sibiu.** Raportul comitelui suprem al comitatului Sibiu către ministrul de interne ungar prin care îi comunică imposibilitatea procurării unor copii ale Memorandului și actelor privind înaintarea lui la tron, întrucât au fost duse de Ioan Rațiu și Eugen Brote la Viena, unde actul se va definitiva și înainta împăratului în cadrul unei audiențe.

6. **1892 mai 23, Budapesta.** Adresa prezidenției ministerului de interne ungar către împărat prin care recomandă respingerea acțiunii memorandiștilor români, întrucât nu sunt îndreptățiți să reprezinte pe românii din Ungaria.

7. **1892 mai 23, Zimbor.** Cererea prezidentului comitetului școlar al bisericii ortodoxe din Zimbor către președintele eforiei

școlare EMKE prin care solicită permisiunea participării elevilor ortodocși din această școală la examenul de religie.

8. **1892 mai 25, Viena.** Raport telegrafic către Ministerul de Interne ungar prin care se informează că Împăratul va respinge cererea de audiență a delegației memorandiste deoarece nu are mandatul unei adunări naționale și va recomanda să se adreseze guvernului ungar, care urmează să ia aceeași atitudine.

9. **1892 mai 29, Viena.** Telegrama lui Szögyeny către Ministerul de Interne prin care înștiințează despre demersul eșuat al dr. Rațiu de a obține audiență la împărat.

10. **1892 mai 31, Arad.** Raportul comitelui suprem al comitatului Arad către ministrul de interne în legătură cu activitatea preotului din Bârsa, Avisalon Țucra acuzat de agitație și strângere de fonduri în favoarea delegației memorandiste.

11. **1892 mai 31, Timișoara.** Raportul comitelui suprem al comitatului Timiș către primul ministru ungar, prin care recomandă respingerea statutelor "Societății femeilor române din Lipova", bănuită de intenții naționale "extremiste" românești.

12. **1892 iunie 1, Viena.** Cererea lui Ioan Rațiu către directorul cabinetului cancelariei imperiale prin care îl roagă să remită împăratului Memorandul românilor din monarhie.

13. **1892 iunie 9, Seghedin.** Raportul comandantului cercului de jandarmi nr.II privind înființarea unui cerc coral românesc în comuna Hodoș.

14. **1892 iunie 12, Budapesta.** Ordinul primului ministru ungar către ministrul de interne prin care îi remite "Memorandul" românilor, primit nedeschis de la Cancelaria imperială, în vederea unor măsuri ulterioare.

15. **1892 iunie 14, Cluj.** Scrisoarea secretarului primăriei din Cluj către EMKE în care face propuneri pentru impulsivizarea maghiarizării numelor și se angajează să maghiarizeze personal 50 de nume.

16. **1892 iunie 14, Turda.** Raportul comandantului poliției din Turda către vicecomitele comitatului Turda-Arieș privind împrejurările atacării caselor dr. Ioan Rațiu și ale altor fruntași români și necesitatea trimiterii armatei în zonă.

17. **1892 iunie 14, Turda.** Raportul vicecomitelui comitatului Turda-Arieș către ministrul de interne ungar privind manifestația violentă a maghiarilor șovini din Turda, prilejuită de sosirea dr. Ioan Rațiu de la Viena și necesitatea trimiterii unor unități militare în zonă.

18. **1892 iunie 17, Turda.** Raportul comitelui suprem al comitatului Turda către ministrul de interne privind tulburările de la Turda și din zonă provocate de respingerea "Memoranului".

19. **1892 iunie 17, Budapesta.** Ordinul conducerii ministerului de interne ungar către comitele suprem al comitatului Turda-Arieș, prin care îi trimite "Memorandul" românilor depus la Viena spre a fi remis dr-ului Ioan Rațiu.

20. **1892 iulie 1, Turda.** Telegrama comitelui suprem al comitatului Turda-Arieș către ministrul de interne, comunicând faptul că n-a putut preda Memorandul din cauza plecării dr. Rațiu și solicitând aprobarea de a-l fi remis de către omologul său din Sibiu.

21. **1892 iulie 1, Arad.** Raportul comitelui suprem al comitatului Arad asupra manifestației șovine împotriva profesorului Vasile Mangra și avocatului Nicolae Oncu, membri ai delegației memorandiste.

22. **1892 iulie 2, Arad.** Raportul șefului poliției din Arad către comitele suprem privind demonstrațiile din data de 1 iulie împotriva participanților la delegația memorandistă.

23. **1892 iulie 3, Budapesta.** Ordinul ministrului de interne către comitele suprem al comitatului Satu-Mare pentru preîntâmpinarea manifestărilor violente împotriva românilor membri ai delegației memorandiste.

24. **1892 iulie 4, Arad.** Raportul comandantului poliției din Arad către comitele suprem al comitatului asupra situației din oras în urma tulburărilor din zilele anterioare.

25. **1892 iulie 5, Budapesta.** Adresa Ministerului Comerțului către ministrul de interne prin care aduce la cunoștință confiscarea la Panciova a 5 exemplare din broșura intitulată "Conferința generală a delegaților alegătorilor români din Ungaria și Transilvania", expediate de Coriolan Brediceaniu.

26. **1892 iulie 7, Dej.** Ordinul comitelui suprem al comitatului Solnoc-Dăbâca trimis judeului suprem din Beclean, de a supraveghea strict balul de la Beclean în onoarea membrilor delegației memorandiste.

27. **1892 iulie 9, Carei.** Ordinul comitelui suprem al comitatului Satu Mare către judele suprem Csaba Adoyán prin care dispune să ia măsuri pentru apărarea liniștii și siguranței populației.

28. **1892 iulie 13, Arad.** Raportul comitelui suprem al comitatului Arad și al orașului liber regesc Arad către ministrul de interne regal maghiar referitor la agitațiile provocate de plecarea delegației române la iena și măsurile luate în această privință.

29. **1892 iulie 15, Orșova.** Raportul prim-pretorului din Orșova către ministrul de interne asupra serbărilor "Ligii culturale" desfășurate la Turnu Severin în zilele de 9-12 iulie.

30. **1892 iulie 18, Satu Mare.** Raportul judeului suprem Csaba Adoyán către comitele suprem al comitatului, Satu Mare referitor la manifestările românești din plasa Satu-Mare și măsurile luate.

31. **1892 iulie 19, Budapesta.** Ordinul ministrului de interne ungar către comitele suprem al comitatului Satu Mare prin care dispune împiedicarea răspândirii publice a petiției de protest a lui Vasile Lucaciu față de interzicerea conferinței P.N.R.

32. **1892 iulie 23, Ileanda.** Raportul judeului suprem din Ileanda către comitele suprem al comitatului Solnoc-Dăbâca și raportul acestuia către ministrul de interne privind necesitatea suplimentării efectivelor și asigurării cu jandarmi maghiari din cauza agitațiilor românești care au atins punctul culminant.

33. **1892 iulie 24, Cluj.** Raportul comitelui suprem al comitatului Cluj către ministrul de interne privind cercetările ordonate în privința activității despărțământului "ASTRA" din Urmeniș.
34. **1892 iulie 25, Sibiu.** Raportul comitelui suprem al comitatului Sibiu către ministrul de interne prin care confirmă primirea "Memorandului" de la omologul său din comitatul Turda-Aries și predarea lui către dr. Ioan Rațiu.
35. **1892 iulie 25, Sibiu.** Chitanța eliberată de dr. Ioan Rațiu prin care confirmă primirea originalului "Memorandului" depus la șeful cabinetului imperial.
36. **1892 iulie 25, Budapesta.** Ordinul ministrului de interne regal maghiar către comitele suprem al comitatului Satu Mare privind confirmarea manifestărilor provenite din memorandumul românesc.
37. **1892 iulie 27, Viena.** Depeșă confidențială către contele Goluchowski solicitat să întreprindă un demers diplomatic la primul ministru român în problema manifestărilor antimaghiare din România.
38. **1892 iulie 27, Beclean.** Raportul judeului suprem al plășii Beclean către comitele suprem al comitatului Someș privind atmosfera din zonă și măsurile luate pentru supravegherea românilor și reducerea tensiunii.
39. **1892 iulie 28, Dej.** Raportul comitelui suprem al comitatului Solnoc-Dăbâca adresat ministrului de interne, prin care se solicită 500 de florini pentru cercetări în vederea descoperirii conducătorilor românilor răzvrățiți.
40. **1892 iulie 29, Turda.** Ordinul comitelui suprem către vicecomitele comitatului Turda-Aries privind urmărirea tuturor persoanelor sosite din regatul român care pot avea asupra lor proclamații antistatale.
41. **1892 august 1, Budapesta.** Adresa ministrului comerțului către ministrul de interne ungar prin care solicită detalii în vederea competării ordinului privind confiscarea manifestelor antistatale.

42. **1892 august 4, Turda.** Raportul comitelui suprem al comitatului Turda Arieș către ministrul de interne regal maghiar privind starea de spirit a populației românești din comitat.
43. **1892 august 5, Dej.** Raportul comitelui suprem al comitatului Solnoc Dăbâca către ministrul de interne regal maghiar prin care solicită trimiterea a doi detectivi la Dej pentru a-i prinde pe autorii înscrisurilor instigatoare.
44. **1892 august 9, Dej.** Denunț împotriva judeului plășii Ileanda, acuzat de atitudine antipatriotică, având legături cu o familie de români "care își maifestă cu înverșunare sentimentele naționale".
45. **1892 august 12, Târgu Lăpuș.** Raportul judeului din Târgu Lăpuș către comitele suprem al comitatului Solnoc-Dăbâca în legătură cu solidaritatea românilor din zonă cu memorandiștii.
46. **1892 august 12 Gârbău.** Raportul judeului suprem din Gârbău către comitele suprem al comitatului Solnoc-Dăbâca privind măsurile luate pentru a opri acțiunile românești.
47. **1892 august 16, Ileanda.** Raportul judeului plășii Ileanda către comitele suprem al comitatului Solnoc-Dăbâca în legătură cu măsurile luate pentru prevenirea și reprimarea acțiunilor românești.
48. **1892 august 23, Budapesta.** Adresa ministrului de interne către ministrul comerțului prin care îi comunică hotărârea de interzicere a ziarului "Turda" pentru ideile antimaghiare afirmate.
49. **1892 august 24, Viena.** Adresa Ministerului de Interne Cezaro-crăiesc către ministrul de interne regal maghiar privind răspândirea în Austria a tipăriturii românești "Problema românească în Transilvania și Ungaria".
50. **1892 august 27, Turda.** Raportul vicecomitelui către comitele suprem al comitatului Turda-Arieș privind starea de spirit din Munții Apuseni.
51. **1892 septembrie 1, Ileanda.** Raportul unui agent informator către judele suprem al plășii Ileanda privind starea de spirit a populației și opiniile preoților români din zonă.

52. **1892 septembrie 5, Seini.** Raportul judeului suprem din Seini către comitele suprem al comitatului Satu Mare privind angajarea unui agent secret, întrucât altfel nu poate fi controlată puternica mișcare națională românească din zonă.

53. **1892 octombrie 12, Turda.** Raportul comitelui suprem al comitatului Turda-Arieș către ministrul de interne prin care revine insistent asupra instalării unei garnizoane militare permanente la Turda din cauza pericolului mișcării naționale românești.

54. **1892 octombrie, Rodna.** Scrisoarea unui preot din vicariatul Rodna al diecezei greco-catolice Gherla către redacția "Tribunei", în care exprimă indignarea generală provocată de măsurile episcopului Ioan Szabo împotriva preotului Vasile Lucaciu.

55. **1892 noiembrie 29, Sibiu.** Răspunsul lui George Barițiu, președintele Astrei, la ordinul ministrului de interne privind temeiul legal al funcționării despărțămintelor asociației.

56. **1892 noiembrie 30, Budapesta.** Adresa Ministerului regal maghiar al comerțului către ministrul de interne referitoare la răspândirea ziarelor românești "Rumanische Revue", "Voința Prahovei" și "Lumina pentru toți".

57. **1892 decembrie 2, Nyir-Adony.** Proces-verbal privind anchetarea unor locuitori din Nyir Adony în fața judeului suprem în legătură cu manifestația în favoarea preotului Vasile Lucaciu cu ocazia procesului de la Debrețin.

58. **1892 decembrie 5, Budapesta.** Ordinul ministrului de interne ungar către comitele suprem al comitatului Solnoc-Dăbâca de a urmări mișcările de protest împotriva suspendării preotului Vasile Lucaciu din Sisesti și raportul celui de-al doilea din 12 noiembrie.

59. **1892 decembrie 13, Budapesta.** Circulara Ministrului de interne ungar privind confiscarea manifestelor românești "Memorandul", "Problema românească în Transilvania și Ungaria", "Replica" ș.a. și informarea prim-procurorului din Cluj, unde se află pe rol un proces de presă cu asemenea subiect.

60. **1892 decembrie 19, Budapesta.** Extras din procesul verbal al ședinței: Consiliului de miniștri ungar privind interzicerea unor publicații românești și slovace în cuprinsul coroanei ungare.
61. **1892 decembrie 22, Baia Mare.** Raportul judeului suprem al plășii Baia Mare către comitele suprem al comitatului Satu Mare în legătură cu situația creată și consecințele înlăturării preotului Vasile Lucaciu de la parohia sa din Sișești.
62. **1892 decembrie 30, Baia Mare.** Raportul judeului plășii Baia Mare către comitele duprem al comitatului Satu Mare în legătură cu acțiunile lui Vasile Lucaciu propunând înlăturarea lui din zonă ca o condiție a restabilirii liniștii publice.
63. **1893 ianuarie, 3, Somcuta Mare.** Raportul judeului suprem din Somcuta Mare către comitele suprem al comitatului Satu Mare privind rezultatul perchezițiilor efectuate la românii din Somcuta Mare în scopul descoperirii de manifeste românești.
64. **1893 ianuarie 4, Budapesta.** Ordinul ministrului de interne către comitele suprem al comitatului Satu Mare în legătură cu refuzul preotului Constantin Lucaciu de a maghiariza numele tinerilor români din extrasele matricole solicitate pentru încorporare și lipsa unui temei legal pentru sancționarea sa.
65. **1893 ianuarie 6, Carei.** Raportul comitelui suprem al comitatului Satu Mare către ministrul de interne ungar privind împrejurările plecării lui Vasile Lucaciu din Sișești pentru a-și ispăși pedeapsa cu închisoare.
66. **1893 [ante ianuarie 31, Dej].** Scrisoarea lui Biró Antal către vicepreședintele EMKE privind situația și perspectivele maghiarizării comitatului Solnoc-Dăbâca.
67. **1893 februarie 6, Baia Mare.** Raportul judeului suprem al plășii Baia Mare către comitele suprem al comitatului Satu Mare privind acțiunile preotului Constantin Lucaciu și măsurile severe luate împotriva sa.
68. **1893 februarie 10, Baia Mare.** Raportul judeului suprem al plășii Baia Mare către comitele suprem al comitatului Satu Mare în legătură cu intențiile românilor de a organiza în zona Negrești o mare

adunare de protest față de condamnare lui Vasile Lucaciu, însoțit de ordinele comitelui suprem către prim-pretorii din Baia Mare și Seini și raportul aceluiași către ministrul de interne ungar.

69. **1893 [februarie 13, Carei].** Ordinul comitelui suprem al comitatului Satu Mare către judele suprem al plășii Baia Mare prin care solicită informații asupra adunării planificate pe data de 14 februarie la Sișești și ordonă cercetarea învățătorului Athanasiu Lupan, bănuind că a cumpărat arme.

70. **1893 februarie 16, Seini.** Raportul judeului suprem al plășii Seini către comitele suprem al comitatului Satu Mare privind o eventuală adunare a românilor care se va ține în zona muntoasă a plășii.

71. **1893 februarie 18, Baia Mare.** Raportul judeului suprem al plășii Baia Mare către comitele suprem al comitatului Satu Mare despre armele cumpărate de învățătorul român din Baia Sprie.

72. **1893 martie 14 Luduș.** Discursul preotului Romulus Orbeanu din Iclânzul la adunarea de protest de la Luduș împotriva asupririi naționale și îndeosebi a proiectelor guvernului ungar privind căsătoriile civile, starea civilă de stat și salarizarea învățătorilor.

73. **1893 martie 17, Luduș.** Ordinul vicecomitelui comitatului Turda Arieș către judele suprem al plășii Luduș privind adunarea românilor în care au protestat împotriva proiectului legii privind căsătoriile civile și salarizarea învățătorilor.

74. **1893 martie 17, Luduș.** Raportul judeului suprem al plășii Luduș către vicecomitele comitatului Turda-Arieș privind desfășurarea adunării alegătorilor români ținută în Luduș.

75. **1893 martie 25, Câmpeni.** Raportul judeului suprem al plășii către vicecomitele comitatului Turda în legătură cu adunarea românilor din cercul electoral Trascău, în care s-a protestat contra politicii religioase a guvernului.

76. **1893 martie 26, Budapesta.** Adresa ministrului justiției către ministrul de interne ungar în legătură cu întâlnirea dintre Urban

Svetozar Najansky și dr. Vasile Lucaciu, deținuți pentru instigări naționaliste la închisoarea din Seghedin.

77. **1893 [ante 17 aprilie]**. Adresa comitelui suprem al comitatului Satu Mare către comitele suprem al comitatului Solnoc-Dăbâca în legătură cu adunarea interzisă de la Somcuta Mare, unde au fost invitați și preoți greco-catolici și învățători din Solnoc-Dăbâca.

78. **1893 aprilie 24, Baia Mare**. Raportul judelui suprem din Baia Mare către comitele suprem al comitatului Satu Mare asupra desfășurării adunării populare românești din Hideaga, în legătură cu politica bisericească a guvernului.

79. **1893 aprilie 24, Satu Mare**. Raportul comitelui suprem al comitatului Satu Mare către ministrul de interne ungar, prin care comunică decizia sa de a interzice adunarea populară românească în legătură cu politica bisericească a guvernului, preconizată pe data de 24 aprilie la Somcuta Mare.

80. **1893 aprilie 26, Bistrița**. Raportul comitelui suprem al comitatului Bistrița către ministrul de interne ungar prin care înaintează un exemplar din Calendarul "Ligii culturale" pe anul 1893 și prezintă măsurile luate împotriva unor asemenea "instigări".

81. **1893 aprilie 29, Somcuta Mare**. Raportul judelui suprem al Somcuta Mare către comitele suprem al comitatului Satu Mare prin care înaintează și comentează un atac la adresa sa, publicat în "Tribuna", în legătură cu interzicerea adunării românești din 24 aprilie.

82. **1893 mai 20, Carei**. Raportul comitelui suprem al comitatului Satu Mare către ministrul de interne ungar privind desfășurarea adunării naționale românești ținute în data de 14 mai la Somcuta Mare.

83. **1893 mai 23, Budapesta**. Adresa ministrului justiției către ministrul de interne ungar prin care comunică lista celor 25 de membri ai Comitetului executiv al Partidului Național Român care a decis multiplicarea și răspândirea "Memorandului" și a celor 78 de persoane cărora le-a fost expediat documentul.

84. **1893 iunie 4, Bratislava**. Scrisoarea inginerului Unghváry Vilmos către conducerea EMKE prin care solicită publicații clujene

care se ocupă de situația maghiarimii amenințate de uneltirile românești.

85. 1893 iunie 17, Budapesta. Adresa ministrului de justiție către ministrul de interne ungar prin care avertizează în legătură cu adunarea convocată de Comitetul executiv al P.N.R. pentru 9 iulie la Sibiu, în scopul stabilirii atitudinii românilor față de acțiunea judecătorească declanșată recent contra liderilor români responsabili de acțiunea memorandistă.

86. 1893 iunie 21, Dej. Raportul comitelui suprem al comitatului Solnoc-Dăbâca către ministrul justiției, prin care revine asupra solicitării de transferare a judeului suprem al plășii Ileanda, Bardocz Sándor, acuzat de sentimente filo-române.

87. 1893 iunie 27, Sibiu. Raportul comitelui suprem al comitatului Sibiu către ministrul de interne ungar prin care recomandă interzicerea adunării generale a P.N.R., convocată pentru 9 iulie, datorită punctului din program referitor la Memorand.

88. 1893 iulie 2, Sibiu. Raportul comitelui suprem al comitatului Sibiu către primarul orașului Sibiu de interzicere a adunării naționale românești care are ca scop solidarizarea populară cu liderii trimiși în judecată pentru elaborarea și înaintarea "Memorandului".

89. 1893 iulie 4, Sibiu. Recursul dr. Ioan Rațiu, președintele P.N.R., adresat vicecomitelui comitatului Sibiu împotriva deciziei primăriei de a opri adunarea publică convocată pentru data de 9 iulie.

90. 1893 iulie 4, Sibiu. Adresa primarului orașului Sibiu către Ioan Rațiu, președintele Partidului Național Român, prin care îi comunică permisiunea de a ține adunarea preconizată, în anumite condiții.

91. 1893 iulie 6, Sibiu. Telegrama cifrată a comitelui suprem al comitatului Sibiu către ministrul de interne ungar prin care comunică stadiul diferendului dintre conducerea P.N.R. și autorități în problema adunării preconizate pentru 9 iulie.

92. 1893 iulie 9, Sibiu. Raportul de înaintare al comitelui suprem către ministrul de interne ungar și recursul dr. Ioan Rațiu din 7

ie iulie împotriva condițiilor restrictive impuse de autoritățile locale pentru ținerea adunării naționale, convocate în data de 9 iulie.

93. **1893 iulie 11, Cluj.** Adresa Tribunalului regal din Cluj către primarul orașului Cluj privind acceptarea recursului în casăție depus de către Eugen Brote în procesul de presă intentat contra lui și amânarea dezbaterii în fața curții cu jurați a cauzei intentate aceluiași și tovarășilor săi pentru "Replica".

94. **1893 iulie 23, Sibiu.** Telegrama comitelui suprem al comitatului Sibiu către Ministerul de Interne, în care informează asupra desfășurării adunării naționale românești.

95. **1893 iulie 24, Sibiu.** Raportul detaliat al comitelui suprem al comitatului Sibiu în legătură cu desfășurarea adunării naționale românești.

96. **1893 iulie 25, Sibiu.** Telegrama comitelui suprem al comitatului Sibiu către ministrul de interne ungar în care comunică Hotărârea adunării generale de aprobare a procedurii conducerii P.N.R. în acțiunea memorandistă, și protest contra persecuțiilor penale în curs.

97. **1893 iulie 26, Sibiu.** Raportul comitelui suprem al comitatului Sibiu către ministrul de interne ungar, privind desfășurarea banchetului de încheiere a Conferinței naționale românești din 24 iulie.

98. **1893 iulie 30, Cluj.** Ordinul comandamentului cercual regal maghiar de jandarmi către toate posturile din comitatul Turda Aries privind urmărirea avocatului Popescu Alexandru, stabilit la Turda, care avea sarcina să continue uneltirile începute de Rațiu.

99. **1893 august 9, Turda.** Ordinul comitelui suprem al comitatului Turda Arieș către primarul orașului Turda și răspunsul acestuia, privind ziarele românești interzise răspândite pe teritoriul comitatului.

100. **1893 august 9, Turda.** Raportul comitelui suprem al comitatului Turda-Arieș către ministrul de interne ungar asupra activității avocatului Alexandru Popescu trimis la Turda pentru a continua activitatea lui dr. Ioan Rațiu.

101. **1893 august 16, Cluj.** Adresa președintelui instanței de presă a Tribunalului regal din Cluj către primarul orașului, prin care îl informează asupra amânării procesului intentat împotriva lui Eugen Brote și Aurel C. Popovici, programat pe data de 23 august.

102. **1893 august [30], Budapesta.** Ordinul ministrului de interne ungar către comitele suprem al comitatului Turda-Arieș de urmărire a participanților din comitat la adunarea națională de la Sibiu.

103. **1893 august 30, Turda.** Ordinul comitelui suprem către primarul orașului Turda și raportul acestuia din 14 septembrie privind cercetarea lui Ioan Rațiu și I.Vlăduțiu în legătură cu justificarea participării lor la adunarea de la Sibiu.

104. **1893 august 31, Unirea.** Raportul primarului din Vințul de Sus către comitele suprem al comitatului Turda-Arieș în legătură cu preotul Petru Iacobescu participant la Conferința Națională românească de la Sibiu.

105. **1893 septembrie 5, Beclean.** Raportul judeului suprem din Beclean către comitele suprem al comitatului Solnoc-Dăbâca privind mișcarea națională românească din zonă, stimulată de propaganda "Ligii culturale".

106. **1893 septembrie 14, Câmpeni.** Raportul judeului suprem din Câmpeni către comitele suprem al comitatului Turda-Arieș în legătură cu participanții din zonă la adunarea națională ținută la Sibiu.

107. **1893 septembrie 27, Curtici.** Denunț împotriva preotului Gligor Mladin din Curtici, membru al delegației care a prezentat "Memorandul" la Viena.

108. **1893 septembrie 28, Budapesta.** Ordinul ministrului de interne regal maghiar, către comitele suprem al comitatului Solnoc-Dăbâca privind necesitatea numirii unor corespondenți de presă capabili care să prezinte situația naționalităților în mod corect.

109. **1893 octombrie 7, Cluj.** Apelul Comitetului francmasonilor maghiari în vederea combaterii Replicii.

110. **1893 octombrie 11, Turda.** Ordinul comitelui suprem al comitatului Turda-Arieș către primarul orașului Turda de a se monta în 24 de ore, pe cheltuiala orașului, geamurile sparte de șovinii maghiari la locuințele lui Ioan Rațiu și altor fruntași români.

111. **1893 octombrie 15, Budapesta.** Ordinul ministrului de interne ungar către comitele suprem al comitatului Solnoc-Dăbâca prin care îi solicită opinia asupra înființării unui ziar în limba română, exprimând poziția oficialităților.

112. **1893 octombrie 19, Turda.** Raportul comitelui suprem al comitatului Turda-Arieș către ministrul de interne ungar în care prezintă și descrie participanții din comitat la adunarea națională românească de la Sibiu.

113. **1893 octombrie 22, Târnăveni.** Raportul comitelui suprem al comitatului Târnava Mică adresat ministrului de interne ungar în care analizează atitudinea națională a preoților români din comitat și face propuneri pentru atragerea lor prin ajutoare de stat.

114. **1893 noiembrie 1, Dej.** Raportul comitelui suprem al comitatului Solnoc-Dăbâca adresat ministrului de interne ungar, prin care își exprimă opinia pozitivă asupra înființării unui cotidian oficial și a unui săptămânal în limba română și propune căi de influențare a maselor românești prin intermediul acestora.

115. **1893 decembrie 13, Cluj.** Adresa Tribunalului regal din Cluj către primarul orașului Cluj prin care solicită convocarea juraților pentru ziua de 23 ianuarie 1893, când s-a fixat dezbaterea finală în procesul de presă împotriva dr. Ioan Rațiu și a tovarășilor săi, acuzați de instigare prin răspândirea "Memorandului".

116. **1893 decembrie 27, Budapesta.** Adresa Ministerului Justiției către ministrul de interne ungar prin care comunică punerea lui Vasile Lucaciu în libertate temporară, până la 10 februarie 1894, cu domiciliu obligatoriu la Sișești.

117. **1894 ianuarie 8, Sișești.** Scrisoarea locuitorilor din parohia Sișești și filialele Bonteeni, Dănești și Unguraș, către Consiliul metropolitan din Blaj, prin care solicită repunerea preotului

Vasile Lucaciu, recent revenit în parohie, în folosința tuturor veniturilor cuvenite.

118. **1894 ianuarie 14, Budapesta.** Adresa circulară a ministrului cultelor și instrucțiunii publice către comitele suprem al comitatului Cluj prin care îl solicită să se implice cu autoritatea sa în răspândirea și generalizarea limbii maghiare în toate școlile comunale, mai ales în rândul locuitorilor de altă limbă maternă.

119. **1894 februarie, Lugoj.** Raportul vicecomitelui comitatului Caraș-Severin către ministrul de interne prin care solicită argumentări suplimentare, pe baza cărora să justifice interzicerea reuniunii de cântări și muzică din Bocșa Română.

120. **1894 februarie 28, Budapesta.** Circulara ministerului de interne ungar privind interzicerea răspândirii "Replicii junimii academice române din Transilvania și Ungaria".

121. **1894 aprilie 2, Budapesta.** Adresa ministrului comerțului către ministrul de interne solicitând o decizie de interzicere a circulației broșurii lui A.C.Popovici, "Principiul de naționalitate".

122. **1894 aprilie 25, Aiud.** Raportul comitelui suprem al comitatului Alba de Jos către ministrul de interne ungar privind intențiile românilor de a se prezenta în număr mare la procesul de la Cluj și renunțarea la adunarea plănuită la Alba Iulia.

123. **1894 aprilie 27, Cluj.** Raportul comitelui suprem al comitatului Cluj către ministrul de interne ungar privind atitudinea de urmat față de cei circa 7000 de români, care intenționează să sosească dinspre Sibiu la Cluj în ziua procesului.

124. **1894 mai 1, Aiud.** Raportul comitelui suprem al comitatului Alba de Jos către ministrul de interne ungar privind pregătirile românești de a transforma drumul memorandiștilor la Cluj într-un marș triumfal.

125. **1894 mai 1, Bistrița.** Adresa vicecomitelui comitatului Bistrița-Năsăud către comitele suprem al comitatului Cluj prin care îl informează despre intențiile românilor de a participa masiv la procesul de la Cluj.

126. **1894 mai 1, Cluj.** Raportul comitelui suprem al comitatului Cluj către ministrul de interne solicitând ordine în privința căii de urmat față de valul de români care este așteptat la Cluj în ziua deschiderii procesului memorandist.

127. **1894 mai 3, Brașov.** Raportul comitelui suprem al comitatului Brașov către ministrul de interne privind pregătirea brașovenilor de a trimite o delegație formată din 25 de persoane la procesul memorandiștilor de la Cluj. În anexă, lista telegramelor "cu text instigator" sosite din România pe adresa lui Ioan Rațiu și a unor ziare românești, reținute la oficiul poștal din Brașov.

128. **1894 mai 3, Cluj.** Ordinul comitetului suprem al comitatului Cluj către judele suprem al plășii Gilău, de a lua măsuri de împiedicare a populației să vină în număr mare la Cluj pe data de 7 mai.

129. **1894 mai 4, Cluj.** Adresa comandantului garnizoanei către primăria orașului Cluj prin care solicită măsuri de încartiruire a celor 100 de cavaleriști din regimentul de husari Mediaș, pregătiți să fie trimiși la nevoie, la cererea magistratului orășenesc.

130. **1894 mai 5, Cluj.** Telegrama lui Ioan Rațiu și Septimiu Albini către ministrul de interne ungar prin care protestează contra acțiunilor ilegale ale jandarmilor cu ocazia drumului memorandiștilor la Cluj: brutalizarea românilor în stația Aiud și confiscarea unei coroane cu panglică în stația Câmpia Turzii.

131. **1894 mai 5, Cluj.** Înștiințări ale Serviciului mișcare al Gării Cluj către primarul orașului anunțând sosirea românilor cu trenul din toate părțile Transilvaniei.

132. **1894 mai 5, Ileanda.** Reclamația judeului suprem al plășii Ileanda adresată tribunalului regal din Cluj împotriva lui Dionisie Silași, angajat al judecătoriei de plasă, unul dintre principalii instigatori ai mișcărilor românești din zonă.

133. **1894 mai 5, Lugoj.** Raportul vicecomitelui comitatului Caraș-Severin către ministrul de interne ungar, prin care solicită măsuri împotriva proclamațiilor românești răspândite în comitat.

134. **1894 mai 5, Timișoara.** Raportul comitelui suprem al Comitatului Timiș către ministrul de interne prin care informează asupra răspândirii manifestului "Popor român" în rândul preoțimii din comitat.

135. **1894 mai 6, Budapesta.** Ordinul ministrului de interne către primarul orașului Cluj prin care dispune aflarea autorului unor telegrame răuvoitoare despre purtarea barbară a autorităților față de românii care sosesc în număr mare la proces. Răspunsul primarului din 11 mai indicând ca autori de dr. Vasile Lucaciu și Ioan M. Papiu.

136. **1894 mai 6, Cluj.** Adresa primarului din Cluj către comandantul garnizoanei prin care solicită un pluton de husari în sprijinul poliției pentru a face față situației din oraș.

137. **1894 mai 6, Cluj.** Telegrama primarului din Cluj către comandantul armatei din Sibiu prin care solicită dreptul de a dispune asupra folosirii armatei, întrucât comandantul garnizoanei refuză intervenția cerută.

138. **1894 mai 6, Sălciua de Jos.** Telegrama comandantului cercului de jandarmi din Sălciua privind plecarea românilor în masă către Cluj.

139. **1894 mai 7, Cluj.** Telegrama primarului din Cluj către ministrul de interne privind situația din oraș în prima zi a procesului memorandist.

140. **1894 mai 7, Cluj.** Telegrama primarului orașului Cluj către ministrul de interne în legătură cu încercarea lui Vasile Lucaciu de a se adresa mulțimii.

141. **1894 mai 7, Cluj.** Telegrama primarului către comitele suprem al comitatului Cluj, aflat la Budapesta, în legătură cu desfășurarea procesului și starea de spirit din oraș.

142. **1894 mai 8, Cluj.** Telegrama primarului către comitele suprem al comitatului Cluj, aflat la Budapesta privind situația din oraș.

143. **1894 mai 8, Cernăuți.** Prezidiul provincial al Bucovinei solicită ministrului de interne ungar să-i comunice numele

bucovinenilor care s-au deplasat la Cluj pentru a-l prezenta lui Ioan Rațiu simpatia populației românești și să trimită ziarele românești și germane care vor relata despre ei.

144. **1894 mai 8, Cluj.** Telegrama primarului către comitele suprem al comitatului Cluj în legătură cu prezența românilor și atmosfera din oraș.

145) **1894 mai 8, Gilău.** Raportul judeului suprem din Gilău către comitele suprem al comitatului Cluj în legătură cu participarea locuitorilor din Gilău și Florești la procesul memorandist.

146) **1894 [ante 9 mai] Cluj.** Telegrama dr. Vasile Lucaciu în numele tuturor acuzațiilor către ministrul de interne, prin care protestează împotriva provocărilor și intimidărilor la care sunt supuși în stradă inculpații și ceilalți români din partea unor agresori încurajați de poliție și cere asigurarea securității lor.

147) **1894 mai 9, Budapesta.** Adresa ministerului comerțului către primul ministru ungar prin care înaintează manifestul tinerimii române cu ocazia Memorandului reținut la oficiul poștal Bogoltiu (Caraș-Severin?) cu observația că asemenea trimiteri poștale s-au mai făcut, însă legea nu permite reținerea lor, decât în cazuri speciale.

148) **1894 mai 9, Sânnicolaul Mare.** Raportul judeului suprem din Sânnicolaul Mare către comitele suprem al comitatului Torontal privind acțiunea de solidarizare cu memorandiștii.

149. **1894 mai 10, Budapesta.** Adresa ministerului comerțului către ministrul de interne ungar prin care trimite 5 exemplare din ziarul "Golgota" expediate pe adresa lui Ilie Dăianu, la Universitatea din Budapesta.

150. **1894 mai 10, Becicherecul Mare.** Raportul comitelui suprem al comitatului Torontal către Ministrul de interne ungar privind agitațiile provocate de Memorandum în rândul populației românești.

151) **1894 mai 10, Cluj.** Telegrama primarului către comitele suprem al comitatului Cluj și către ministrul de interne privind desfășurarea procesului și situația din oraș.

152. **1894 mai 11, Cluj.** Telegrama primarului din Cluj către ministrul de interne privind desfășurarea procesului și atmosfera din oraș.

153. **1894 mai 11, Vințu de Sus.** Raportul judeului suprem al plășii Vințu de Sus către vicecomitele comitatului Turda-Arieș privind primirea făcută de locuitori trenului cu fruntașii memorandiști aflați în drum spre Cluj.

154. **1894 mai 12, Cluj.** Telegrama primarului orașului Cluj către ministrul de interne privind măsurile luate împotriva românilor care au încercat să intre în Cluj dinspre Gilău.

155. **1894 mai 12, Cluj.** Telegrama comitelui suprem al comitatului Cluj, către ministrul de interne înștiințând despre legătura zilnică a comitetului român cu Bucureștiul.

156. **1894 mai 12, Câmpeni.** Raportul prim pretorului din Câmpeni către vicecomitele comitatului Turda-Arieș în legătură cu participanții din zonă la procesul memorandist.

157. **1894 mai 14, Aiud.** Adresa vicecomitelui comitatului Alba de Jos către comandantul corpului de armată din Sibiu, prin care solicită sprijin militar în caz de nevoie, mai ales cu ocazia adunării românești planificată pe data de 21 mai la Alba Iulia.

158. **1894 mai 15, Aiud.** Raportul comitelui suprem al comitatului Alba de Jos către ministrul de interne ungar privind starea de spirit explozivă din comitat și măsurile luate.

159. **1894 mai 16, Câmpeni.** Telegrama judeului suprem din Câmpeni către vicecomitele comitatului Turda-Arieș privind adunarea ținută la Vidra de Sus cu arborarea drapelului românesc.

160. **1894 mai 17, Budapesta.** Ordinul circular al ministrului de interne adresat comitelui suprem al comitatului Cluj, prin care dispune cercetarea și raportarea instigatorilor manifestațiilor românești prilejuite de procesul memorandist și depistarea resurselor bănești care se folosesc în acest scop.

161. **1894 mai 17, Aiud.** Adresa vicecomitelui comitatului Alba de Jos către ministrul de interne ungar, prin care solicită măsuri hotărâte de intimidare a românilor tot mai atâtați: suplimentarea jandarmilor și intervenția armatei.

162. **1894 mai 17, Turda.** Raportul judeului suprem al plășii Turda către vicecomitele comitatului Turda-Arieș, privind situația tensionată din zonă cu prilejul procesului memorandist și atitudinea duplicitară a funcționarilor români.

163. **1894 mai 18, Budapesta.** Telegrama ministrului de interne către comitele suprem al comitatului Solnoc-Dăbâca printr-o ordonă folosirea armatei și jandarmeriei pentru paza gărilor și căii ferate din regiunile locuite de români.

164. **1894 mai 19, Budapesta.** Ordinul ministrului comerțului către directorul poștei și telegrafului din Cluj pentru înregistrarea și raportarea zilnică a coletelor cu destinatari din comitatul Hunedoara.

165. **1894 mai 19, Teaca.** Raportul judeului suprem al plășii Teaca adresat comitelui suprem al comitatului Cluj privind participarea românilor din zonă la procesul memorandist de la Cluj, principalii instigatori și măsurile de luat împotriva lor.

166. **1894 mai 19, Urmeniș.** Raportul judeului suprem din Urmeniș către comitele suprem al comitatului Cluj, prin care solicită sprijin împotriva manifestațiilor românești tot mai îndrăznețe din zonă.

167. **1894 mai 20, Budapesta.** Raportul unui funcționar privind siguranța căii ferate dintre Cluj și Sibiu în condițiile stării de agitație din rândul populației românești.

168. **1894 mai 20, Aiud.** Telegrama cifrată a comitelui suprem al comitatului Alba de Jos către ministrul de interne prin care solicită deschis violarea corespondenței cu destinație românească, "având în vedere vremurile tulburi".

169. **1894 mai 22, Dej.** Ordinul comitelui suprem către vicecomitele comitatului Mureș prin care ordonă măsuri severe de preîntâmpinare a tulburărilor ce pot surveni după comunicarea sentinței în procesul memorandist și revenirea participanților.

170. **1894 mai 22, Beclean.** Raportul judeului suprem al plășii Beclean către comitele suprem al comitatului Solnoc-Dăbâca în legătură cu acțiunile românești din zonă prilejuite de procesul memorandist.

171. **1894 mai 22, Dej.** Ordin către primarul orașului Dej privind urmărirea românilor care folosesc gara Dej și a celor care intră în oraș.

172. **1894 mai 23, Chiochiș.** Raportul judeului suprem al plășii Chiochiș către comitele suprem al comitatului Someș privind participanții la procesul de la Cluj și agitațiile naționale românești din zonă în legătură cu acesta.

173. **1894 mai 23, Budapesta.** Ordin circular al ministrului de interne adresat comitelui suprem al comitatului Solnoc-Dăbâca prin care solicită numele tuturor preoților și învățătorilor instigatori participanți la acțiunile românești în vederea informării episcopilor români.

174. **1894 mai 23, Cluj.** Raportul primarului orașului Cluj către comitele suprem privind starea de spirit a românilor din oraș și principalii agitatori.

175. **1894 mai 24, Cluj.** Raportul comitelui suprem al comitatului Cluj către ministrul de interne ungar privind participanții din plasa Almașu la procesul de la Cluj, starea de spirit agitată a românilor de acolo, care necesită înființarea unui post de jandarmi la Almașu Mare.

176. **1894 mai 25, Cluj.** Raportul comitelui suprem al comitatului Cluj către ministrul de interne privind sentințele în procesul memorandist, care urmează a se pronunța la ora cinci.

177. **1894 mai 25, Gherla.** Raportul judeului suprem al comitatului Solnoc-Dăbâca privind acțiunile românilor din plasa Gherlei în zilele de 6-7 mai cu prilejul procesului memorandist.

178. **1894 mai 26, Alba Iulia.** Raportul generalului de brigadă Török Ferencz, însărcinat cu inspectarea jandarmeriei către ministrul de interne cuprinzând concluziile sale asupra mișcării naționale

românești: caracterul generalizat și organizat, rolul "Ligii culturale" și sursele de finanțare.

179. **1894 mai 26, Budapesta.** Ordinul ministrului de interne către primarul orașului Cluj prin care îi cere să comunice lui Vasile Lucaci și Septimiu Albini că reclamația lor, făcută în numele acuzaților în procesul memorandist s-a dovedit nefondată.

180. **1894 mai 26, Cluj.** Raportul comitelui suprem al comitatului Cluj către ministrul de interne privind participanții din Bucovina la procesul memorandist.

181. **1894 mai 27, Cluj.** Raportul procurorului general Vita Sándor către ministrul de interne privind sentințele pronunțate în procesul memorandist și măsurile pe care le consideră necesare pentru supravegherea condamnaților până la pronunțarea procesului. În anexă lista memorandiștilor condamnați.

182. **1894, mai 27, Orăștie.** Raportul căpitanului poliției din Orăștie către comitele suprem al comitatului Hunedoara privind reacția ofițerilor români și a populației din localitate la sentința dată în procesul memorandist.

183. **1894 mai 28, Aiud.** Telegrama cifrată a comitelui suprem al comitatului Alba de Jos către ministrul de interne privind ciocnirile dintre populația românească și forțele de ordine la sosirea acasă a memorandistului Rubin Pațiția; pentru potolirea situației explozive cere forțe armate suplimentare.

184. **1894 mai 24, Budapesta.** Completare la ordinul circular al ministrului de interne din 17 mai privind intensificarea controlului polițienesc și reprimarea oricărei "instigări", în mod special a manifestațiilor la simpatizări cu memorandiștii.

185. **1894 mai 30, Budapesta.** Ordinul ministrului de interne ungar către comitele suprem al comitatului Cluj de a pune sub urmărire polițienească pe Iuliu Coroianu condamnat în procesul memorandist.

THE LIST OF DOCUMENTS

1. **1892, January 15, Câmpeni.** Report of the supreme judge of Câmpeni district towards the supreme governor of Turda-Arieş county about the meeting where the delegates for the National Meeting were elected held in Sibiu on the 20th of January.

2. **1892, February 22, Cluj.** The history of the word EMKE.

3. **1892 March 7, Târnăveni.** The Transylvanian Committee of the Association for Hungarian Culture (EMKE) from Târnava Mica county asks the guiding committee to solve the solicitation of Petrisat village for support, otherwise the Hungarians will be made Romanians and they'll lose their national being.

4. **1892, April 6 Budapest.** Address of Ministry of Justice towards the Ministry of Internal Affairs through by which he asks to justify the interdiction of the choral society from Hodoş in order to substantiate a decision against an article on this theme published in "Tribuna" newspaper from Sibiu.

5. **1892, May 22, Sibiu.** Report of the supreme governor of Sibiu county towards the Hungarian Ministry of Internal Affairs on the impossibility of obtaining of some copies of the Memorandum and the papers about its sending to the emperor, because they were taken by Ioan Raţiu, and Eugen Brote to Vienna, where it should be finished and handed over to the emperor.

6. **1892, May 23, Budapest.** Address of the president of the Hungarian Ministry of Internal Affairs towards the emperor by which he suggests rejecting the action of the Romanian memorandists , because they are not justified to represent the Romanians from Hungary.

7. **1892 May 23, Zimbor.** The petition of the president of the educational committee of the orthodox church from Zimbor towards the president of EMKE school ephors by which he demands the

permission for the orthodox pupils in the school to attend the religious exam.

8. **1892, May 25, Vienna.** Report addressed towards the Hungarian Ministry of Internal Affairs by which informs that the emperor rejects the audience request of the memorandistic delegation because it doesn't have the warrant of a national meeting and he'll suggest to apply the Hungarian government, that should to adopt the some attitude.

9. **1892, May 29, Vienna.** Szögyeny's Telegram addressed to the Ministry of Internal Affairs by which he informs about dr. Rațiu's daily failure to obtain audience at the emperor.

10. **1892, May 31, Arad.** Report of the supreme governor from Arad county towards the minister of internal affairs about the activity of the priest from Berza, Avisalon Tucra charged for the disturbances and funds gathering for the memorandistic delegation.

11. **1892, May 31, Timișoara.** Report of the supreme governor of Timis county, towards the Hungarian Prime Minister in which he suggests rejecting the statutes of the "The Society of the Romanian Women from Lipova" suspected of Romanian chauvinistic national purposes.

12. **1892, June 1, Vienna.** The Ioan Rațiu's petition addressed to the manager of the Imperial Chancellor's Office by which he asks to hand over emperor the Romanians Memorandum.

13. **1892, June 9, Seghedin.** Report of the 2nd quarter of Gendarmes Commander concerning the founding of a Romanian choral society in the village Hodos.

14. **1892, June 12, Budapest.** Order of the Hungarian Prime Minister towards the minister of internal affairs by which he sends the Romanian's memorandum, received unopened, from the imperial Chancellor's office, regarding some future measures.

15. **1892, June 14, Cluj.** Letter of the secretary from the Cluj Town hall towards EMKE in which he suggests to turn Romanian names into Hungarian personally committing to do fifty ones.

16. **1892, June 14, Turda.** Report of the Turda police commander towards the deputy governor of Turda-Arieş county concerning the circumstances, of attacking Rațiu's and of other Romanian leaders house's and about the necessity of sending the army in the district.

17. **1892, June 14, Turda.** Report of the deputy governor of Turda-Arieş county towards the Hungarian minister of internal affairs regarding the violent demonstration of chauvinistic Hungarians from Turda on the occasion of Ioan Rațiu's arrival in Vienna and about the necessity of some military units in the district.

18. **1892, June 17, Turda.** Report of the supreme governor of Turda county towards the minister of internal affairs regarding the rebellions in the town and in the district caused by the rejecting the "Memorandum".

19. **1892, June 17, Budapest.** Order of the Hungarian leading of the Ministry of Internal Affairs towards the supreme governor of Turda-Arieş county, by which he sends the Romanian's Memorandum handed over in Vienna in order to be given back to dr. Ioan Rațiu.

20. **1892, July 1, Turda.** Telegram of the supreme governor of Turda-Arieş county towards the minister of internal affairs, informing about the fact that he couldn't deliver the Memorandum because of dr. Rațiu's departure and he requests the supreme governor from Sibiu to hand it back.

21. **1892, July 1, Arad.** Report of the supreme governor of Arad county on the chauvinistic demonstration against Prof. Vasile Mangra and Nicolae Oncu Lawyer, both members of the memorandistic delegation.

22. **1892, July 2, Arad.** Report of the Police Commander from Arad towards the supreme governor concerning the demonstrations against the members of the memorandistic delegation held on the 1st of July .

23. **1892, July 3, Budapest.** Order of the minister of internal affairs towards the supreme governor of Satu-Mare county in order

prevent the violent demonstrations against the Romanian members of the memorandistic delegation.

24. **1892, July 4, Arad.** Report of the Police Commander from Arad county towards the supreme governor of the County concerning the situation in the town after the rebellions in the previous days.

25. **1892, July 5, Budapest.** Address of the Ministry of Trade towards the minister of internal affairs by which he informs about the confiscation in Panciova of five copies of the booklet entitled the "The General Conference of the delegates of Romanian electors from Hungary and Transylvania" sent by Coriolan Brediceanu.

26. **1892, July 7, Dej.** Order of Supreme governor of Solnoc Dăbâca county sent to the supreme judge from Beclean, to attentively supervise the ball in Beclean held in honour of the memorandistic delegation.

27. **1892, July 9, Carei.** Order of the supreme governor of Satu-Mare county towards the supreme judge Csaba Adoryán by which he demands to take measures to defend the peace and security of the people.

28. **1892, July 13, Arad.** Report of the supreme governor of Arad county and of the Free Royal Town Arad towards the Hungarian royal minister of internal affairs concerning the agitation caused by the departure of the Romanian delegation to Vienna and the measures taken for this purpose.

29. **1892, July 15, Orșova.** Report of the supreme county chief from Orșova towards the minister of internal affairs about the festival dedicated to Liga Culturală, that took place in Turnu Severin between 9-12 July.

30. **1892, July 18, Satu Mare.** Report of the supreme judge Csaba Adoryán towards the supreme governor of Satu-Mare county concerning the Romanian's demonstrations from Satu-Mare district and on the measures taken.

31. **1892, July 19, Budapest.** Order of the Hungarian minister of internal affairs toward the supreme governor of Satu-Mare county

by which he disposes to stop the public spreading of Vasile Lucaciu's protesting petition, regarding the interdiction of the Romanian National Party's Conference.

32. **1892, July 23, Ileana.** Report of the supreme judge from Ileana towards the supreme governor of Solnoc-Dăbâca county and the report addressed to the minister of internal affairs concerning the necessity of providing Hungarian gendarmes and to supplement the already existing units, because of the Romanian demonstrations reached the climax.

33. **1892, July 24, Cluj.** Report of the supreme judge of Cluj county towards the minister of internal affairs regarding the demanded investigation on the activity of the branch of ASTRA from Urmenis.

34. **1892, July 25, Sibiu.** Report of the supreme governor of Sibiu county towards the minister of internal affairs by which he confirms the receiving of the "Memorandum" from the supreme governor of Turda-Arieş county and its handing over to dr. Ioan Raţiu.

35. **1892, July 25, Sibiu.** Dr. Ioan Raţiu's receipt by which he confirms the receiving of the original of the "Memorandum" that was given to the President of the Imperial Cabinet.

36. **1892, July 25, Budapest.** Order of the royal Hungarian minister of internal affairs towards the supreme governor of Satu-Mare county to confirm the demonstrations that caused by the Romanian Memorandum.

37. **1892, July 27, Vienna.** Confidential dispatch towards the Count Galuchowski asked to do a diplomatic approach to the Romanian Prime Minister regarding the demonstrations against the Hungarians that take place in Romania.

38. **1892, July 27, Beclean.** Report of the supreme judge of Beclean district towards the supreme governor of Someş county on the atmosphere in the region and the measures taken in order to supervise the Romanians and to reduce the strain.

39. **1892, July 28, Dej.** Report of the supreme governor of Solnoc-Dăbâca county towards the minister of internal affairs, by which he asks 500 Hungarian florins for the investigations done on the leaders of the Romanian instigators.

40. **1892, July 29, Turda.** Order of the supreme governor towards the deputy governor of Turda-Arieș county regarding the following up of all the people who arrived from Romania and who may possess proclamations against the status.

41. **1892, August 1, Budapest.** Address of the minister of trade towards the Hungarian minister of internal affairs by which he demands details to complete the order regarding the seizing of the manifestos against the status.

42. **1892, August 4, Turda.** Report of the supreme governor of Turda-Arieș county towards the royal Hungarian minister of internal affairs regarding the state of mind of the Romanians in the county.

43. **1892, August 5, Dej.** Report of the Supreme governor of Solnoc-Dăbâca county towards the royal Hungarian minister of internal affairs by which he asks to send two detectives in Dej in order to catch the authors of the instigating papers.

44. **1892, August 9, Dej.** Denunciation against the judge of Ileanda district, accused of antistatus attitude, that had contacts with a Romanian family "who demonstrates strong national feelings".

45. **1892, August 12, Târgu Lăpuș.** Report of the judge from Târgu Lăpuș towards the supreme governor of Solnoc-Dăbâca county about the solidarity of the Romanians from the district with the memorandists.

46. **1892, August 12, Gârbău.** Report of the supreme judge from Gârbău towards the supreme governor of Solnoc-Dăbâca county about the measures taken against the Romanian's actions and their prevention.

47. **1892, August 16, Ileanda.** Report of the judge of Ileanda district towards the supreme governor of Solnoc-Dăbâca governor

about the measures taken to prevent and repress the Romanian demonstrations.

48. **1892, August 23, Budapest.** Address of the minister of internal affairs towards the minister of trade by which he informs about his decision of interdicting the newspaper "Turda" because of its against Hungarians stated ideas.

49. **1892, August 24, Vienna.** Address of the Royal Ministry of Internal Affairs towards the royal Hungarian minister of internal affairs regarding the spreading in Austria of the Romanian revue entitled "The Romanian Problem in Transylvania and Hungary".

50. **1892, August 27, Turda.** Report of the deputy governor towards the supreme governor of Turda-Arieş county about the state of mind in the Apuseni Mountains.

51. **1892, September 1, Ileanda.** Report of a informing agent towards the county chief of Ileanda district about the people's state of mind and the opinions of the Romanian priests from the region.

52. **1892, September 5, Seini.** Report of the supreme judge from Seini towards the supreme governor of Satu-Mare county about the hiring of a detective because the powerful Romanian national movement in the region can not be supervised.

53. **1892, October 12, Turda.** Report of the supreme governor of Turda-Arries county towards the minister of internal affairs in which he comes up again on the idea of setting down of a permanent military garrison in Turda, because of the danger represented by the Romanian national movement.

54. **1892, October, Rodna.** The letter of a priest from the office of locum tenens from Rodna of Greek-Catholic diocese from Gherla towards the editorial staff of Tribuna in which he expresses his general anger caused by the measures taken against Vasile Lucaciu by the bishop Ioan Szabo.

55. **1892, November 29, Sibiu.** The answer of Gheorghe Barițiu the president of the Association "ASTRA", given at the order o

the minister of internal affairs, regarding, the legitimacy of functioning of the Association's branches.

56. **1892, November 30, Budapest.** Address of the royal Hungarian Ministry of Trade towards the minister of internal affairs regarding the spreading of the Romanian newspapers: "Rumanische Revue", "Voința Prahovei" and "Lumina pentru toți".

57. **1892, December 2, Nyir-Adony.** Statement regarding the investigation of some inhabitants from Nyir Adony in front of the county chief about the demonstration held for the priest Vasile Lucaciu on the occasion of his trial in Debrețin.

58. **1892, December 5, Budapest.** Order of the Hungarian minister of internal affairs towards the supreme governor of Solnoc-Dăbâca county to watch the protesting movements against the adjourning of the priest Vasile Lucaciu from Șișesti. Report of the supreme governor of Solnoc-Dăbâca county from the 12th of November added.

59. **1892, December 13, Budapest.** Circular letter of the Hungarian minister of internal affairs regarding the seizure of the Romanian manifestos "The Memorandum", "The Romanian Problem in Transylvania and Hungary" and "Replica" and the informing of the supreme prosecutor from Cluj, about where such a press trial with the same subject takes place.

60. **1892, December 19, Budapest.** Excerpt of the statement taken in the Hungarian Council of Ministry regarding the interdiction of some Romanian and Slovakian books in the Royal Hungarian state.

61. **1892, December 22, Baia Mare.** Report of the county chief of Baia Mare district towards the supreme governor of Satu-Mare county on the existing situation and the consequences of priest Vasile Lucaciu's dismissing from his parish in Șișesti.

62. **1892, December 30, Baia Mare.** Report of the judge from Baia- Mare district towards the supreme governor of Satu-Mare county about Vasile Lucaciu's actions, proposing his removing from the region as a condition of restoring the public order.

63. **1893, January 3, Șomcuta Mare.** Report of the county chief from Șomcuta Mare towards the supreme governor from Satu-Mare county about the the searche's results performed at the Romanians from Șomcuta Mare intending to find the manifestos.

64. **1893, January 4, Budapest.** Order of the minister of internal affairs towards the supreme governor of Satu-Mare county regarding the refusal of the priest Constantin Lucaciu to change the names of the Romanian young people into Hungarian ones in the registration certificate, requested for calling up a military service, and the missing of a law regulation for punishing him.

65. **1893, January 6, Carei.** Report of the supreme governor of Satu-Mare county towards the Hungarian minister of internal affairs regarding the circumstances of Vasile Lucaciu's leaving Șișești in order to expiate his sentence to prison.

66. **1893 [January 31, Dej].** The letter of Biró Antal towards the vice-president of EMKE Society regarding the situation and the perspectives of turning the county Solnoc-Dăbâca into a Hungarian one.

67. **1893, February 6, Baia Mare.** Report of the supreme judge of Baia Mare region towards the supreme governor of Satu-Mare county about the actions of the priest Constantin Lucaciu and the severe measures taken against him.

68. **1893, February 10, Baia Mare.** Report of the supreme judge of Baia-Mare region towards the supreme governor of Satu-Mare county about the intentions of the Romanians to organise in Negrești area a large protesting meeting because of Vasile Lucaciu's conviction; the orders of the supreme governor towards the county chiefs of Baia-Mare and Seini are enclosed.

69. **1893, [February 13, Carei].** Order of the supreme governor of Satu-Mare county towards the supreme judge of Baia-Mare district, by which they ask information about the planned meeting in Șișești on the 14th February and hi asks the investigation of the teacher Athanasie Lupan, suspected of buying guns.

70. **1893, February 16, Seini.** Report of the supreme judge of Seini district towards the supreme governor of Satu-Mare county about a probable Romanian meeting that will take place in the mountainous part of the region.

71. **1893 February 18, Baia Mare.** Report of the supreme judge of Baia-Mare region towards the supreme governor of Satu-Mare county about the guns bought by the Romanian school teacher from Baia-Sprie.

72. **1893, March 14, Luduș.** The speech of the priest Romulus Orbeanu from Iclânzul presented at the protest meeting in Luduș against the national oppression and mainly against the projects of the Hungarian government regarding civil marriages the state registrar office and school-teachers incomes.

73. **1893, March 17, Luduș.** Order of the deputy governor of Turda-Arieș county towards the supreme judge of Luduș region regarding the Romanian's meeting in which key protested against the low project of civil marriages, the legal status of the persons and the school-teachers incomes.

74. **1893, March 17, Luduș.** Report of the supreme judge of Luduș district towards the deputy governor of Turda-Arieș county about the going on of the meeting of Romanian electors that took place in Luduș.

75. **1893, March 25, Câmpești.** Report of the supreme judge towards the deputy governor of Turda county about the Romanian's meeting from the election district Trascău, in which they protested against the religious policy of the government.

76. **1893, March 26, Budapest.** Address of minister of justice towards the Hungarian minister of internal affairs regarding the meeting between Hurban Svetozar Najansky and dr. Vasile Lucaciu, both imprisoned for nationalistic propaganda in the prison from Seghedin.

77. **1893, April 17.** Address of the supreme governor of Satu-Mare county towards the supreme governor of Solnoc-Dăbâca county regarding the interdicted meeting from Șomcuta-Mare, where there

were invited greek-catholic priests and also school teachers from Solnoc-Dăbâca.

78. **1893, April 24, Baia Mare.** Report of the supreme judge from Baia-Mare towards the supreme governor of Satu-Mare county about the romanian popular meeting from Hideaga, in connection with the the government policy concerning the churches.

79. **1893, April 24, Satu Mare.** Raport of the supreme governor of Satu-Mare county toward the hungarian minister of internal affairs in which he informs about his decizion of interdicting the romanian popular meeting from the 24th of April in Somcuta Mare regarding the governmen's church policy.

80. **1893, April 26. Bistrița.** Report of the Supreme governor of Bistrita county towards the Hungarian Ministry of Internal Affairs by which he deliveries a sample of the calendar of the "Cultural league" on 1893 and presents the measures taken against such kind of "propaganda".

81. **1893, April 29, Șomcuta Mare.** Report of the supreme judge of Șomcuta-Mare towards the supreme governer of Satu-Mare county by which he delivers and comments upon the attack on his person, published in the "Tribuna" newspaper and on the interdiction of the romanian meeting from the 24th of April.

82. **1893, May 20, Carei.** Report of the supreme governer of Satu-Mare county towards the hungarian minister of internal affairs about the romanian popular meeting held in Șomcuta-Mare on the 14th of May.

83. **1893, May 23, Budapest.** Adres of the minister of justice towards the Hungarian minister of internal affairs by which he communicates the list of the 25 members of the Executive Comunittee of the Romanian National Party, that decided the copying and spreading of the "Memorandum" and of 78 members to whon de document was send.

84. **1893, June 4, Bratislava.** The letter of the engineer Unghváry Vilmos towards the leaders of EMKE Association by which

he asks for publications from Cluj, which present the situation of the Hungarians threatened by the romanians conspiracy.

85. **1893, June 17, Budapest.** Address of the minister of justice towards the Hungarian minister of internal affairs by which he warns about the meeting summoned by the Executive Committee of the Romanian's National Party for the 9th of July in Sibiu, in order to establish the romanians attitude to the trial against the romanian leaders responsible for the memorandistic movement.

86. **1893, June 21, Dej.** Reprot of the supreme governor of Solnoc-Dăbâca country to the minister of justice by which he comes back to the problem regarding the trasferring of the supreme judge of Ileanda, Bardocz Sandor, accused for his feelings toward the romanians.

87. **1893, June 27, Sibiu.** Report of the supreme governor of Sibiu county to the Hungarian minister of internal affairs by which he recommends interdicting the General Meeting of the Romanian National Party summoned for the 9th of July, because of the number in the Programme regarding the Memorandum.

88. **1893, July 4, Sibiu.** Report of the supreme governor of Sibiu county to the Mayor of Sibiu on the interdiction of the romanian national meeting that has a purpose of making a popular common cause with the sentenced leaders for working out and delivering the "Memorandum".

89. **1893, July 4, Sibiu.** The appeal of dr. Ioan Rațiu, the president of Romanian National Party addressed to the deputy governor from Sibiu county against the decision of the townhall to stop the public meeting summoned for the 9th of July.

90. **1893, July 4, Sibiu.** Address of the Mayor of the town Sibiu towards Ioan Rațiu the president of the Romanian National Party, by which he informs about the permission to for the meeting to take place in some certain conditions.

91. **1893, July 6, Sibiu.** Coded telegramm of the supreme governor of Sibiu county addressed to the Hungarian minister of internal affairs by which he informs about the stage of the

disagreement between the leaders of the Romanian National Party and authorities in the problem of the future meeting from the 9th of July.

92. **1893, July 9, Sibiu.** Forward report of the Supreme Committee towards the Hungarian Ministry of Internal Affairs and the apply of dr. Ioan Rațiu from the 7th of July against the restrictive conditions imposed by the local authorities for the national meeting to take place on the 9th of July.

93. **1893, July 11, Cluj.** Address of the Royal Law Court from Cluj towards the Mayor of the town Cluj regarding the acceptance of the petition of appeal given by Eugen Brote in the his press trial and the postponing of the debate in front of the Law Court.

94. **1893, July 23, Sibiu.** Telegram of the supreme governor of Sibiu county to the Ministry of Internal Affairs, in which he informs about the going of on the Romanian national meeting.

95. **1893, July 24, Sibiu.** Detailed report of the supreme governor of Sibiu county about the on going of the Romanian national meeting.

96. **1893, July 25, Sibiu.** Telegram of the supreme governor of Sibiu county addressed to the Hungarian minister of internal affairs in which he informs the decision of the general meeting of proving the way chosen by the leader of the Romanian National Party in the memorandistic movement and their protesting against the law penalties .

97. **1893, July 26, Sibiu.** Report of the supreme governor of Sibiu county to the Hungarian minister of internal affairs about the cocktail held at the end of the Romanian National Conference on the 24th of July.

98. **1893, July 30, Cluj.** Order of the Hungarian Royal Gendarmes Commandment to all the posts in the Turda-Aries county regarding the following of the attorney Popescu Alexandru from Turda, that charged to continue the conspiracy started by Rațiu.

99. **1893, August 9, Turda.** Order of the supreme governor of Turda-Arieș county addressed to the Mayor of Turda and the answer of the latter about the Romanian interdicted newspaper spread in the county.

100. **1893, August 9, Turda.** Report of the supreme governor of Turda-Arieș county towards the Hungarian minister of internal affairs about the activity of the lawyer Alexandru Popescu sent to Turda in order to continue the activity of dr. Ioan Rațiu.

101. **1893, August 16, Cluj.** Address of the Press Instance's president from the Royal Law Court from Cluj to the Mayor of the town Cluj by which he informs about the postponing the trial against Eugen Brote and Aurel C.Popovici announced for the 23rd of August.

102. **1893, August [30], Turda.** Order of the Hungarian minister of internal affairs to the supreme governor of Turda-Arieș county to follow of the participants from the county to the national meeting in Sibiu.

103. **1893, August 30, Turda.** Order of the supreme governor towards the Mayor of Turda and his report from the 14th of September on Ioan Rațiu's and I.Vladutiu's investigation regarding their taking part to the meeting from Sibiu.

104. **1893, August, 31, Unirea.** Report of the Mayor from Vințu de Sus towards the supreme governor of Turda-Arieș county about the priest Petru Iacobescu that took part to the Romanian National Conference held in Sibiu.

105. **1893, September 5, Beclean.** Report of the county chief from Beclean towards the supreme governor of Solnoc-Dăbâca county, about the Romanian national movement in the district stimulated by the propaganda of the "Cultural League".

106. **1893, September 14, Câmpeni.** Report of the supreme judge from Câmpeni toward the supreme governor of Turda-Arieș county about the participants from this region to the national meeting held in Sibiu.

107. **1893, September 27, Curtici.** Denunciation against the priest Gligor Mladin from Curtici, member of the delegation that represented the "Memorandum" to Vienna.

108. **1893, September 28, Budapest.** Order of the royal Hungarian minister of internal affairs forwards the supreme governor of Solnoc-Dăbâca county on the necessity of appointing some newspaper correspondents that are capable to present correctly the nationalities situation.

109. **1893, October 7, Cluj.** Apply of the Hungarian freemason's Committee to fight against the Reply (Replica)

110. **1893, October 11, Turda.** Order of the supreme governor of Turda-Arieș county towards the Mayor of Turda to repair in 24 hours on the costs of the town, the windows broken by the Hungarian chauvinists at the houses of dr. Ioan Rațiu and other Romanian leaders.

111. **1893, October 15, Budapest.** Order of the Hungarian minister of internal affairs to the supreme governor of Solnoc-Dăbâca county by which he asks his opinion about the founding of a Romanian newspaper, exposing also the opinion of the authorities.

112. **1893, October 19, Turda.** Report of the supreme governor of Turda-Arieș county towards the Hungarian minister of internal affairs in which he presents and describes the participants from the county to the Romanian National Meeting from Sibiu.

113. **1893, October 22, Târnăveni.** Report of the supreme governor of Târnavă-Mică county addressed to the Hungarian minister of internal affairs in which the analyses the national attitude of the Romanian priests from the county and makes suggestions attracting them through state aids.

114. **1893, November 1, Dej.** Report of the supreme governor of Solnoc-Dăbâca county addressed to Hungarian minister of internal affairs by which he exposes his positive opinion about the initiative of founding a official newspaper and of a weekly one in Romanian language he also suggests ways to influence the Romanian people with their help.

115. **1893, December 13, Cluj.** Address of the Royal Law Court from Cluj towards the Mayor of Cluj by which he asks to call together the assessors for the 23rd of January 1893 when the final debate of press trial against dr. Ioan Rațiu and his comrades, was fixed.

116. **1893, December 27, Budapest.** Address of the Ministry of Justice to the Hungarian minister of internal affairs by which he informs about Vasile Lucaciu's temporary liberation up to the 10th of February 1894, having a fixed residence in Sisesti.

117. **1894, January 8, Șișești.** The letter of inhabitants from the parish Șișești, Bonteeni, Unguraș, towards the Metropolitan Council from Blaj, by which he demands to reinstate the priest Vasile Lucaciu, who recently come back.

118. **1894, January 14, Budapest.** Circular Address of the minister of Cult and Public Education to the supreme governor of Cluj county by which he demands to imply himself with authority in the spreading and generalisation of the Hungarian language in all villages and schools mainly among the inhabitants having another native language.

119. **1894, February, .** Report of the deputy governor of Caras-Severin county towards the minister of internal affairs by which he demands for additional argumentation on which he should justify the interdiction of music and songs meeting from Boșca Romania.

120. **1894, February 28, Budapest.** The Circular letter of the Hungarian minister of internal affairs regarding the spreading of the newspaper The Academic Romanian Republic from Transylvania and Hungary.

121. **1894, April 2, Budapest.** The address of the minister of Trade towards the minister of internal affairs asking for a decision about the interdiction of spreading the brochure "The Principle of Nationality" belonging A.C.Popovici.

122. **1894, April 25, Aiud.** Report of the supreme governor of Alba de Jos county towards the Hungarian minister of internal affairs

about the intention of the Romanians to come in great number to the trial in Cluj and to the meeting planned in Alba Iulia.

123. **1894, April 27, Cluj.** Report of the supreme governor of Cluj county addressed to the Hungarian minister of internal affairs on the attitude to follow, the given situation by the 7000 Romanians, that intend to arrive from Sibiu to Cluj in the day of the trial.

124. **1894, May 1, Aiud.** Report of the supreme governor of the Alba de Jos county addressed to the Hungarian minister of internal affairs, about the Romanian preparations to change the memorandist's going to Cluj into a triumphant march.

125. **1894, May 1, Bistrița.** Address of the deputy governor of Bistrița-Năsăud county towards the supreme governor of Cluj county by which he informs about the intentions of the Romanians living in Valea Bârgăului to take part in a great number to the Trial from Cluj.

126. **1894, May 1, Cluj.** Report of the supreme governor of Cluj county addressed to the minister of internal affairs asking orders concerning the way to follow facing the great number of Romanians, who are waited to come to Cluj in the day of the trial.

127. **1894, May 3, Brașov.** Report of the supreme governor of Brașov county towards the minister of internal affairs about preparatings of the inhabitants from Brașov to send a delegation formed of 25 persons to the memorandist's trial in Cluj. The Romanian's telegrams with instigating text received on Ioan Ratiu's address and the list of some Romanian newspapers are added.

128. **1894, May 3, Cluj.** Order of the supreme Committee of Cluj county towards the supreme judge of Gilău region to adopt measures in stopping people to come in great number to Cluj on the 7th of May.

129. **1894, May 4, Cluj.** Address of the garrison's Commander to the Town hall of Cluj by which he asks for measures of billeting the 100 horse soldiers belonging to the hussar regiment from Medias prepared to be sent at the judge's appeal in the town.

130. **1894, May 5, Cluj.** Ioan Rațiu and Septimiu Albini's telegram addressed to the Hungarian minister of internal affairs by which he protests against the gendarme's illegal actions on the occasion of the memorandist's going to Cluj; the brutalities against Romanians in Aiud railway station and the seizure of a mortuary wreath with ribbon, in Câmpia Turzii railway station.

131. **1894, May 5, Cluj.** Information of the Railway Station leader from Cluj addressed to the mayor of the town announcing the Romanian's arrival by train from all the parts of Transylvania.

132. **1894, May 5, Ileanda.** Denunciation of the supreme county chief of Ileanda district addressed to the Royal Law Court from Cluj against Dionisie Silași official of the Law Court, one of the most important Romanian abettors in the district.

133. **1894, May 5, Lugoj.** Report of the deputy governor of Caraș-Severin county towards the Hungarian minister of internal affairs, by which he asks for measures against the Romanian proclamation already spread in the county.

134. **1894, May 5, Timișoara.** Report of the supreme governor of Timis county towards the minister of internal affairs by which he informs about the spreading of the proclamation entitled "Romanian People" among the priests from the county.

135. **1894, May 6, Budapest.** Order of the minister of internal affairs addressed to the Mayor of Cluj by which he requests to find the author of some malicious telegrams regarding the cruel behaviour of the authorities against the Romanian's who are arriving in a great number to the Trial. The Mayor's answer from the 11th of May indicating dr. Vasile Lucaciu and Ioan M. Papiu as the authors is included.

136. **1894, May 6, Cluj.** Address of the Mayor from Cluj towards the garrison's commander by which he demands a hussar platoon in order to face the existing situation.

137. **1894, May 6, Cluj.** Telegram of the Mayor from Cluj addressed to the army's commander from Sibiu by which he asks

permission to use the army because the garrison's commander refuses to help him.

138. **1894, May 6, Sălciua de Jos.** Telegram of the gendarmes quarter commander from Sălciua regarding the Romanians leaving for Cluj.

139. **1894, May 7, Cluj.** Telegram of the Mayor from Cluj addressed to the minister of internal affairs regarding the atmosphere in the town in the first day of the memorandistic trial.

140. **1894, May 7, Cluj.** Telegram of Mayor from Cluj towards the minister of internal affairs concerning V.Lucaciu's attempt to speak to the crowd.

141. **1894, May 7, Cluj.** Telegram of the Mayor of Cluj sent from Budapest to the supreme governor of Cluj county regarding the trial and the existing state of mind in the town.

142. **1894, May 8, Cluj.** Telegram of the Mayor of Cluj sent from Budapest to the supreme governor of Cluj county about the situation in the town.

143. **1894 May 8, Cernăuți.** The Presidium of Bucovina Province demands the Hungarian minister of internal affairs to convey the names of those inhabitants from Bucovina that went to Cluj in order to present Ioan Rațiu the sympathy of the Romanian people and to send the Romanian and German newspapers that will give information about them.

144. **1894 May 8, Cluj.** Telegram of the Mayor of Cluj addressed to the supreme governor of Cluj county, about the presence of the Romanians and the atmosphere in the town.

145. **1894 May 8, Gilău.** Report of the supreme judge from Gilău toward the supreme governor of Cluj county about the inhabitants from Gilău and Florești taking part to the memorandistic trial.

146. **1894 [May 9], Cluj.** Telegram of dr. Vasile Lucaciu in the name of all those accused addressed to the internal minister by which

he protests against the instigations and the intimidations the defendends and all the Romanians are submitted by some aggressors encouraged by the police and he asks for ensuring their security.

147. **1894, May 9, Budapest.** Adress of the Trade Ministry towards the Hungarian Prime minister by which he delivers the proclamation of the Romanian younghood with the occasion of the Memorandum, that was stopped at the post office in Bogoltin (Caras-Severin) with the sepcification that such delivery wehre already made, because law cannot stop their delivery only in special occasions.

148. **1894, May 9, Sânnicolau Mare.** Report of the supreme judge from Sânicolau Mare to the supreme governor of Torontal county on the action of making a common cause with the memorandists.

149. **1894, May 10, Budapest.** Address of the Trade Ministry to the Hungarian minister of internal affairs by which he sends 5 newspapers entitled "Golgota" mailed to Ilie Dăianu, at the University in Budapest.

150. **1894, May 10, Becicherecul Mare.** Report of the supreme governor of Torontal county towards the Hungarian minister of internal affairs regarding the propaganda by the Memorandum among the Romanian people.

151. **1894, May 10, Cluj.** Telegrams of the Mayor addressed to the supreme governor of Cluj county and towards the internal minister regarding the going on of the trial and the atmosphere in the town.

152. **1894, May 11, Cluj.** The telegram of the Mayor from Cluj addressed to the minister of internal affairs regarding trial and atmosphere existing the town

153. **1894, May 11, Vințu de Sus.** Report of the supreme governor of the district Vințu de Jos towards the deputy governor of Turda-Arieș county on the arriving of the train with the leaders of the memorandistic movement on their way to Cluj.

154. **1894, May 12, Cluj.** The telegram of the Mayor from Cluj addressed to the minister of internal affairs regarding the measures taken against the Romanians who tried to enter Cluj through Gilău.
155. **1894, May 12, Cluj.** The telegram of the supreme governor of Cluj county addressed to the minister of internal affairs informing about the daily contacts of the Romanian county with Bucharest.
156. **1894, May 12, Câmpeni.** Report of the supreme county chief from Câmpeni to the deputy governor of Turda-Aries county about those, from the district, who took part in the memorandist's trial.
157. **1894, May 14, Aiud.** Address of the deputy governor of Alba de Jos county towards the commander of the troops from Sibiu, by which he demands for military help mainly for the 21 of May the day when the Romanian meeting was planned to take place in Alba Iulia.
158. **1894, May 15, Aiud.** Report of the supreme governor of Alba de Jos county towards the Hungarian minister of internal affairs regarding the explosive state of mind in the county and the steps taken against it.
159. **1894, May 16, Câmpeni.** The telegram of the supreme judge from Câmpeni addressed to the deputy governor of Turda-Aries county regarding the meeting held in Vidra de Sus where the Romanian flag was raised.
160. **1894, May 17, Budapest.** Circular Order of the minister of internal affairs addressed to the supreme governor of Cluj county by which he asks the investigation of the abettors to relate about the Romanian demonstrations caused by the memorandist's trial and to report about their financial means.
161. **1894, May 17, Aiud.** Address of the deputy governor of Alba de Jos county to the Hungarian minister of internal affairs, by which he demands peremptory measures against the incited Romanians: additional gendarmes and military intervention.

162. **1894, May 17, Turda**. Report of the supreme county chief of Turda district to the deputy governor of Turda -Aries county, on the strained atmosphere in the district in the days of the memorandist's trial and the dublicitary attitude of the Romanian clerks.

163. **1894, May 18, Budapest**. The telegram of the minister of internal affairs addressed to the supreme governor of Solnoc-Dăbâca county by which he orders to use the army and the gendarmes in watching the railway stations and the railways in the district inhabited by Romanians.

164. **1894, May 19, Budapest**. Order of the minister of trade to the manager of the Post and Telegram Office from Cluj to register and report daily all the parcels from Hunedoara county.

165. **1894, may 19, Teaca**. Report of the supreme judge of the district Teaca addressed to the supreme governor of Cluj, county about the Romanians attending to the memorandistic trial held in Cluj, the most important abbetors and the measures taken against them.

166. **1894, May 19, Urmeniș**. Report of the supreme county chief from Urmenis to the supreme governor from Cluj county, by which he asks for help against the Romanian demonstrations in the district.

167. **1894, May 20, Budapest**. Report of a clerk about the security the railways between Cluj and Sibiu in this strained atmosphere among the Romanians.

168. **1894, May 20, Aiud**. Coded telegram of the supreme governor of Alba de Jos county addressed to the minister of internal affairs, by which he demands reading the Romanians correspondence "because of the troubled times".

169. **1894, May 22, Dej**. Order of the supreme governor addressed to the deputy governor of Mures county by which he orders to take severe measures against the rebellions that may occur after pronouncing the sentence in the memorandist's trial.

170. **1894, May 22, Beclean**. Report of the county chief of Beclean district to the supreme governor of Solnoc-Dăbâca county

about the Romanian demonstrations in the district caused by the memorandist's trial.

171. **1894, May 22, Dej.** Order toward the Mayor of Dej to follow the Romanians who use the railway station from Dej and those who enter the town.

172. **1894, May 23, Chiochiș.** Report of the supreme judge of Chiochiș to the supreme governor of Someș county about those who take part to the trial in Cluj and the Romanian national propaganda in the district.

173. **1894, May 23, Budapest.** Circular Order of the minister of internal affairs addressed tot the supreme governor of Solnoc-Dăbâca county by which he asks the names of all the teachers and priests who brought about the Romanian demonstrations in order to inform the Romanian bishops.

174. **1894, May 23, Cluj.** Report of the Mayor of Cluj toward the supreme governor on the Romanians state of mind and the most important abettors.

175. **1894, May 24, Cluj.** Report of the supreme governor of Cluj county towards the Hungarian minister of internal affairs regarding participants from the district Almașu to the trial, the state of mind of all the Romanians living in the district, and the necessity to set-up a gendarmes command post in Almașu Mare.

176. **1894, May 25, Cluj.** Report of the supreme governor of Cluj County to the minister of internal affairs on the sentences that are going to be pronounced in the memoradist's trial at 5 o'clock.

177. **1894, May 25, Gherla.** Report of the supreme judge of Solnoc-Dăbâca county on the Romanians demonstrations in the district Gherla between 6-7 May in the days of the trial.

178. **1894, May 26, Alba Iulia.** Report of the brigadier Tőrok Ferencz to the minister of internal affairs about his conclusions on the Romanian national movement: the general and organised character, the part played by the "Cultural League and its financial resources".

179. **1894, May 26, Budapest.** Order of minister of internal affairs addressed to the Mayor of Cluj by which he asks him to inform Vasile Lucaciu and Septimiu Albini that their denunciation made in the name of all those convicted in the trial proved to be groundless.

180. **1894, May 26, Cluj.** Report of the supreme governor of Cluj county to the minister of internal affairs about people from Bucovina who took part to the trial.

181. **1894, May 27, Cluj.** Report of general prosecutor Vita Sándor towards the minister of internal affairs about the sentences pronounced in the trial and the measures they consider necessary in order to watch the convicted up to the pronouncement of the sentence. List of the sentenced memorandists added.

182. **1894, May 27, Orăștie.** Report of the police captain from Orăștie towards the supreme governor of Hunedoara county about the reaction of the Romanian officers and of the population from the town at the given verdict.

183. **1894, May 28, Aiud.** Telegram of the supreme governor of Alba de Jos county addressed to the minister of internal affairs about the fights between the Romanian population and the forces of order at the home coming of the memorandist Rubin Pațiția; in order to calm the explosive atmosphere he claims additional military forces.

184. **1894, May 24, Budapest.** Competing of the circular order of the minister of internal affairs from the 17 May about to intensify the police supervision and to repressi each demonstration of sympathy.

185. **1894, May 30, Budapest.** Order of the Hungarian minister of internal affairs addressed to the supreme governor of Cluj county to put under police watching Iuliu Coroianu one of the convicted in the memorandistic trial.

DOCUMENTE

1

1892 ianuarie 15, Câmpeni

Topánfalvi járás főszolgabirájától
Szám: 85-892 közig.

Méltóságos Grof Főispán úr!

Van szerencsém hódoló tisztelettel jelenteni, miszerint helybeli ügyvéd Dr. Preda Vazul az ezen járásbeli román ajkú országgyűlési képviselő választókat, a küszöbön álló országgyűlési képviselő választások indokából f. év és hó 14-re Topánfalván a nagyvendéglő helyiségében értekezletre hívta össze azon célból, hogy a f. év és hó 20-án Nagy Szebenben tartandó román nemzeti értekezletre két kiküldött választassék.

Érintett értekezlet jelenlétemben mondott napon Dr. Preda Vazul elnöklete alatt megtartatván, az mindenkiben a törvény korlátai között mozgott.

A Nagy Szebenben f. hó 20-án megtartandó román nemzeti értekezletre rendes megbizottokul Dr. Preda Vazul és Kotisel Nikodim, pótagokul pedig Nikula János lelkész és Gombos József tanító lettek megválasztva; választatott ezen kívül egy 12 tagból álló végrehajtó bizottság, mely topánfalvi Andrejka Mihály birtokos kivételével mind lelkészekből áll.

Végül alázatos tisztelettel bátorkodom még felemlíteni, hogy kérdéses értekezleten csupán 14 választó vett részt – kik egyébként már előzetesen is a passivitás mellett nyilatkoztak.

Topánfalván, 1892. Január 15.

Vlásza János
főszolgabíró

Verso: Jött 1892 január 19-én
Szolgál tudásul, iratt adda. T.1892 I 20 [Grof Bethlen Géza]

Traducere:

Din partea judeului suprem al plășii Câmpeni
Nr. 85-892 adm.

Onorate domnule conte, comite suprem!

Am onoarea să vă raportez că avocatul dr. Vasile Preda, sub motivul alegerii deputaților pentru dietă, i-a convocat pe toți alegătorii români pe data de 14 luna curentă în localul restaurantului din Câmpeni în scopul alegerii a doi reprezentanți care să participe la adunarea națională a românilor care se va ține în ziua de 20 luna curentă la Sibiu¹.

Amintita întrunire s-a desfășurat în prezența mea, sub președinția dr. Vasile Preda și s-a desfășurat în limite legale.

Pentru adunarea care va avea loc în ziua de 20 luna curentă la Sibiu au fost aleși ca membri dr. Vasile Preda și Nicodim Cotișel, iar ca membri supleanți preotul Ioan Nicula și învățătorul Iosif Gomboș²; în afară de aceștia s-a ales un comitet executiv format din 12 membri, din care făceau parte, cu excepția proprietarului Mihai Andreica din Câmpeni, doar preoți³.

Îndrăznesc să vă amintesc, în încheiere, că la amintita adunare au participat doar 14 alegători care, de altfel, și-au manifestat pasivitatea.

Câmpeni, 15 ianuarie 1892.

Ioan Vlăsa
jude suprem

* Majoritatea covârșitoare a documentelor din volum sunt originale. De aceea, la fel ca în vol. I menționăm doar excepțiile: copii, concepte, imprimate ș.a.

¹ Se referă la Conferința națională a Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria ce a avut loc la Sibiu în 20-21 ianuarie 1892.

² Cei de mai sus îi regăsim în listele participanților din Cercul Trascăului la Conferința națională din 20-21 ianuarie 1892 de la Sibiu (vezi "Tribuna", nr. 7 din 10/22 ianuarie 1892)

³ Vezi N. Josan, *Miscarea memorandistă în comitatul Alba de Jos*, în "Apulum", VIII(1971), p.347-376, în continuare: N.Josan, *Alba de Jos*.

Verso: Intrat: 1892 ianuarie 19
Se emite act spre știință.
Turda, 1892 ianuarie 20 Conte Bethlen Geza

2

1892 ante februarie 22, Cluj

Emke szó keletkezésének története

Emke, E.m.k.e., EMKE, E.M.K.E. – Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület. Az 1884, deczember 27-én megindult, s 1885, április 12-én megalakult egyesület kezdőbetűiből keletkezett, s a magyar hangzó vonzásnak és hangharmóniának szerencsésen megfelelő szó. Nem első eset a nemzetek életében, hogy egy-egy új fuvallat indulásakor a nemzet ösztön elve eredeti új szót terem. "Új bornak új tömlőt az evangelium szerint. E szóképzés első eredete, hogy az egyesület titkári irodájából kezdetben tömegesen kimenő hirlapi közléseken, köszöneteken, cikkeken, felhívásokon, nyugtákon és értesítéseken a rövidség kedvéért, kihatott hol az egyik, hol a másik fenti 4 változat közül, a mit a szedők nagy örömmel üdvözölvén, azontúl akárhogy volt is írva, vagy már a szerkesztőségben kijavították, vagy nem is szedték máskép. Különben is a közönség és a szóhasználat is csakhamar fölkapta, minthogy az uralkodó jelzőt: "Közművelődési hibás képzésűnek találta az egészséges nyelvérzék, a helyébe forgalomba jött diák "Cultur"-egylet" – ez pedig legalább is különösnek egy magyar egyesületnél. Az egyesület országos jellegét, s általános nemzeti jelentőségét miután tagjai az egész nemzet kebelében szétszorva vannak, s a kérdést az egész ország felölelte, sem fejezte ki többé az "Erdélyrészi" jelző, úgy hogy viszont az "Első" magyar cultur egylet is önkéntelenül forgalomba jött. Ily körülmények közepette magától mindinkább polgárjogot nyert a közönség körében s az egyesület tagjai száján a kellemes, s a mellett kedveskedő, kényesztető "Emke", "E.M.K.E." szó.

A sajtó, az írók (pl., Ágai Adolf) kezdték egy tündér léány nevének mondani, s a "Kolozsvár"-ban Petöfi mondása is alkalmaztatott reá, hogy a nemzet ezzel végrejahtotta, a mit a költő kívánt:

“Álmodd meg azt a nagy szót,
A mely nincsen még meg.”

A tagok és az egyesülettel érintkezők leveleiket, tagdíjaikat már korán pusztán egyszerű Emke, E.M.K.E. címzéssel, s éppen semmi egyébbel, kezdték Kolozsvárra küldeni. Megtörtént, hogy hely nélkül maradván, a levél e 4 betűvel így is egyenesen helyére érkezett.

Az egyesület hivatalos papírjain, jegyzőkönyveiben, évi jelentéseiben stb. észrevétlenül már nagyon korán kezd csak e 4 betű: “az Emke titkári hivatala” uralkodni.

Nyilvános keresztelője is lett az Irók es Művészek társaságának az 1887. Augusztus 28-án Sepszi Szt.-Györgyön tartott lerándulásakor a midőn is másnap az előpataki fürdőn bohém színezetű ebéden az akkori titkár inaugurálta egy köszöntőben. Az 1888, augusztus 19-én Brassóban tartott közgyűlésen az évi titkári jelentés már e szavakkal zárult: “E támogatás nemzetünk nem szünő lelkesedése s fölséges urunk meleg rokonszenve mellett – kitartásunkat s erőnkét fokozza, mint a provinciakon harczoló diadalmas római légiók hősiségét a tudat, hogy Rómából gyöngéd szeretettel gondolnak a zászló becsületére Caesar Augusztus, a római nép s a hú szenátorok!”

“S ha király, nemzet, kormány mellé egyházaink is a megkezdett szövetséggel támogatnak minket, az állami legionarius bennünket valóban a messzi vidékre kiküldött emberiségi apostollal egyesül, kitudja, hogy a világosságért, s szeretetért való vértanúságában rá helyeslőleg néznek az Úr s angyalai”.

“Így válik eggyé a szablya S.P.Q.R. és a kereszt I.N.R.I. fölirata, országlásunk önfeláldozva hódító szellemében, melynek devise az E.M.K.E. s így lesz a világtörténelmi két szélsőség közt minden ellentétet magában hármoniba egybeolvasztó legtökéletesebb nemzet a magyar” A kinyomatott jelentés 31-ik lapján.

Végre az igazgató választmány 1888, október 12-én tartott ülésében teljes hivatalossággal is eldőlt a kérdés. Valaki fölvetette e használat szabályozását, s pedig “hogy az egyesület jövőben ne használja az E.M.K.E. címet, nehogy ezáltal különféle félreértésekre szolgáltatson okot”. “Az igazgató választmány azonban, a jegyzőkönyv 215-ik pontjának tanúsága szerint beható tárgyalás alapján napirendre tért az indítvány fölött, nem találván azt indokoltnak,” s ezzel örökre akadálytalanul érvényesül a magyar szótár legújabb tősgyökeres alkotása.

A közönség ma már Emke alatt általán cultur egyesületel, magyar nemzet-egységre törekvő társadalmi mozgalmat ért, s

dunántúli, felvidéki, északmagyarországi, délmagyarországi, stb. sőt külön – erdélyi Emkét különböztet mag. Baross Gábor, kereskedelemügyi miniszter 1888, június 16-án 41814. Sz. A. a postáknak és táviróknak államilag is elrendelte, hogy e czimzést így elfogadni, s rendesen továbbítani kötelesek. A magyar történelmi, s a “kuruczhoz” hasonló új szóra irt számos czikk, költemény stb. közül álljon itt az 1888, augusztus, 19-ki brassói közgyűlésére Szterényi József szerkesztette Emlékeapban Eötvös K.Lajos tól irt következő” versei:

“Ezer éve Munkácsnál,
Folyt “magnum áldomás”,
Most Brassóból indul meg
Az új honfoglalás.

A nagy jövőn, mit jóslt
Emesének álma, talán ez az egy strófa elég a szójáték
kedvéért

Uj évezred nyiltával
Az Emke beváltja

Nyilzáportól megóvja
Az igazság pajzsa,
Győzedelmes jobbában
Szeretet a szablya.
Nem halált oszt, életet ad
Ily csatán a győző:
Szabad szellem, műveltség,
Béke, jólét terjed szét
A szép magyar földön.

Verso: Elküldve Tóth Bélának 1892, II. 22-an.

Fond Asociația pentru Cultura Maghiară din Transilvania, nr. 337/1892, f.1-5.

Istoricul apariției cuvântului Emke⁴

Emke, E.m.k.e., EMKE, E.M.K.E. Asociația pentru cultura maghiară din Transilvania. S-a născut din inițialele asociației create la 27 decembrie 1884 și fondate la 12 aprilie 1885 și reprezintă cuvântul cel mai potrivit pentru atracția și armonia sonoră a limbii maghiare. Nu este pentru prima dată în viața națiunilor că, odată cu apariția unei noi mișcări, instinctul național crează un termen nou, original. Așa cum spune Evanghelia, “pentru vin nou este necesar un burduf nou”.

Originea formării acestei denumiri a fost determinată de situația din secretariatul asociației unde, la început, pe numărul mare de comunicări, anunțuri publicitare, articole, chemări, adeverințe și înștiințări, pregătite pentru expediere, din dorința de a scurta adresarea, a acționat când unul, când altul, alegând una din cele patru variante, ceea ce culegătorii tipografi au primit cu bucurie, astfel că din acel moment, indiferent de forma grafică, au folosit doar forma prescurtată.

De altfel, această formă a fost repede adoptată de populație și a intrat în vorbirea curentă ca un semnal dominant; cuvântul “Közművelődési” = “Culturală” a fost considerat în discordanță cu simțul natural al limbii, iar termenul ce a venit să-l înlocuiască, studentescul “cultur-egylet” = “Asociație culturală” a fost considerat cel puțin ciudat pentru o societate maghiară.

Caracterul public al asociației și semnificația ei general-națională n-au mai fost suficient exprimate prin termenul “Erdélyrészi” = “Din Transilvania”, având în vedere faptul că membrii asociației sunt răspândiți în toată țara, de aceea, s-a încetățenit, involuntar, și expresia “Első magyar kultur egylet” = “Prima asociație culturală maghiară”. În această situație, s-a încetățenit în vorbirea curentă și forma prescurtată a denumirii asociației, cuvântul măgulitor, cu

⁴ Publicăm acest document în completare la documentele nr. 112, 115 și 120 din vol.I (1881-1891), pentru a se înțelege scopul și mijloacele folosite de *Societatea EMKE* în asigurarea existenței maghiarimii printre românii transilvăneni. O analiză a problemei a fost făcută în ziarul opoziției maghiare “Pesti Napló” din 28 octombrie 1885 și în serialul *Cestiunea naționalităților*, publicat în paginile “Tribunei” din Sibiu, nr. 239-241, 243-246 din 1885.

sonoritate plăcută, Emke. Presa și scriitorii (Agai Adolf)⁵ l-au asemuit cu numele unei zâne și versurile lui Petőfi din poezia "Cluj"⁶, au sugerat că poporul a împlinit ceea ce poetul a dorit:

"Să visezi acel cuvânt mareț
Care încă nu există".

Astfel, membrii asociației, cei care aveau de trimis scrisori sau taxele de membri la Cluj, au scris pe plicuri pur și simplu Emke, fără nici o altă completare și unele scrisori, rămase fără locul de destinație, doar cu cele patru litere scrise, au ajuns la sediul asociației, la Cluj. Pe hârtiile oficiale ale asociației, pe procesele-verbale, pe rapoartele anuale ș.a., au apărut, dominante, doar cele patru litere "az Emke titkári hivatala" = "secretariatul asociației Emke".

Această denumire a avut și un botez public, în tovărășia scriitorilor și artiștilor, cu ocazia întrunirii din 28 august 1887, la Sfântu Gheorghe și, în ziua următoare, la băile de la Vâlcele unde, la o masă boemă, secretarul de atunci a inaugurat-o într-o urare. În adunarea generală de la Brașov, din 19 august 1888, raportul anual al secretarului asociației s-a încheiat cu următoarele cuvinte: "Această adeziune intensifică entuziasmul nesfârșit al națiunii noastre, intensifică puterea noastră, pusă în slujba Înălțimii Sale, așa cum odinioară în provincii, victorioșii luptători ai legiunilor romane erau susținuți în vitejia lor de conștiința dragostei afectuoase cu care Augustus-Cezar, poporul roman și devotații senatori se gândeau, din Roma, la cinstea drapelului patriei".

"Și dacă împăratul, națiunea, ocârmuirea și biserica ne sprijină în același spirit de solidaritate de până acum, și dacă în ființa noastră se îmbină cu adevărat legionarismul de stat cu misiunea apostolilor trimiși din ținuturi îndepărtate pentru izbăvirea neamului omenesc, cine știe dacă nu vor privi asupra ei [asupra asociației Emke], aprobativ, Domnul și îngerii lui, datorită misiunii ei luminoase, martirice".

"Așa devin un tot sabia S.P.Q.R. și inscripția de pe cruce I.N.R.I., în spiritul biruitor, de jertfă al guvernării noastre, a cărei deviză este E.M.K.E. și așa, între cele două extreme ale istoriei universale, națiunea maghiară va asimila toate contradicțiile, în mod

⁵ Agai Adolf (1836-1916), vezi *Magyar Irodalmi Lexikon*, vol.I, Budapest, 1963, p.19.

⁶ Petőfi Sándor (1823-1849), vezi *Magyar Irodalmi Lexikon*, vol.II, Budapest, 1965, p.476-499.

armonios, devenind cea mai perfectă națiune a lumii” (Pe pagina 31 a raportului tipărit).

În cele din urmă, în ședința din 12 octombrie 1888, a comitetului director, s-a decis problema în mod cu totul oficial. Cineva a luat reglementările de funcționare și a pus problema “ca asociația să nu poarte denumirea E.M.K.E., că nu cumva prin aceasta să fie folosită drept scopul anumitor neînțelegeri”. “Dar comitetul director, conform mărturiei din punctul 215 al procesului verbal, pe baza unei dezbateri amănunțite, a trecut pe ordinea de zi propunerea, negăsind-o întemeiată” și astfel, pentru totdeauna și fără opreliști, se realizează creația cea mai nouă și neaoșă a dicționarului limbii maghiare.

Acum publicul înțelege, în general, prin E.M.K.E., asociație culturală, strădalnică mișcare socială pentru unitatea națiunii maghiare și deosebește zonele de răspândire E.M.K.E. în regiunea de dincolo de Dunăre, în Ținutul de Sus, în Ungaria de miazănoapte, în Ungaria de miazăzi și altele, înțelegând rolul diferit al E.M.K.E. în Ardeal.

Baross Gábor, ministrul comerțului, a ordonat, la 16 iunie 1888 poștei și telegrafiei, să primească în mod obligatoriu și să expedieze tot ce poartă această succintă adresare (E.M.K.E.).

Printre numeroasele fragmente ale istoriei maghiare, printre cele scrise despre curuți și altele, trebuie să stea, de azi înainte, la loc de cinste, următoarea poezioară a lui K.Lajos⁷, publicată în Foaia comemorativă redactată de Szterenyi Jozsef, “Eötvös”, și citită cu prilejul ședinței din 19 august 1888, la Brașov:

“Cu o mie de ani în urmă la Muncaciu

A avut loc “marele aldămaș”,

Acum de la Brașov începe

Noua descălecare.

În mărețul viitor, ceea ce a prorocit

Visul lui Emese

Odată cu începutul noului mileniu

Emke împlinește.

De ploaia de săgeți o apără (poate că și această singură strofă

Scutul adevărului, este suficientă pentru evocarea

În dreapta-i biruitoare, jocului de cuvinte.)

Dragostea îi este spadă.

⁷ Probabil Kossuth Lajos (1802-1894), vezi *Magyar irodalmi Lexikon*, vol.I, Budapest, 1963, p.674-677.

Nu împarte moartea, ci dă viață.
Astfel luptă biruitorul.
Spiritul liber, cultura,
Pacea, bunăstarea se răspândesc
Pe frumosul pământ maghiar”.

Verso: Trimis lui Tóth Béla, 22 II 1892

3

1892 martie 7, Târnăveni

Az

E.M.K.E. Mélyen tisztelt állandó Igazgató Választmányának
Kolozsvár

Midőn tisztelettel van szerencsénk f. évi február hó 24-én kelt 364 számmal a Magyar-Péterfalva község, megyei választmányunkhoz véleményezés végett áttett segély iránti kérését mellékleteivel együtt visszaküldeni, egyszersmind legjobb meggyőződése és tudata szerint véleményezi választmányunk, hogy a kért segély annál inkább adassék meg nevezett községnek, mivel ellenkező esetben az ott lakó magyarjaink rövid időn mind eloláhosodnak, s így magyarságunkra névze végkép elvesztek.

Az E.M.K.E. Kis-Küküllömegyei választmánya,
Dicsőszentmárton, 1892. március ho 7- én

Gál Emanuel
elnök

Gyöngyössy István
jegyző

Fond Asociația pentru Cultura Maghiară din Transilvania, nr. 476/1892, f.2.

Traducere:

Către stimatul Comitet Director permanent al Asociației pentru cultura maghiară din Transilvania. Cluj

Întrucât avem onoarea să vă retrimitem cererea de ajutorare, împreună cu anexele, adresată comitetului nostru din acest comitat pentru opinare, de către comuna Petrisat, [cerere] emisă la 24 februarie anul curent cu nr. 364, comitetul nostru consideră, totodată, conform convingerii sale ferme și cunoașterii, că ajutorul cerut trebuie acordat comunei menționate cu atât mai mult cu cât, în caz contrar, maghiarii ce locuiesc acolo vor fi în scurt timp românizați și astfel vor fi pierduți definitiv pentru maghiarime.

Comitetul Asociației pentru cultura maghiară din Transilvania, al comitatului Târnava Mică, Târnăveni, 1892, martie 7.

Gál Emanuel
președinte

Gyöngyössi István
secretar

4

1892 aprilie 6, Budapesta

A magyar királyi Igazságügyministeriumtól, 16.825, szám I.M. 1892

Nagyméltóságú Minister úr!

A kolozsvári kir. főügyész a ./. alatt mellékleteivel együtt eredetben csatolt jelentésében utasítást kér tőlem, hogy a "Tribuna " című Nagyszebenben megjelenő politikai román nyelvű lapnak f. évi mártius hó 14-én közzétett 61. számában foglalt és "Ugyanazon fegyverekkel" című vezércikk miatt a felelős szerkesztő vagy szerző ellen a b.t.k. 172. második bekezdésébe ütköző nemzetiség elleni izgatás vétségének megtorlása végett a sajtóper megindíthatja-e?

Mint hogy a kérdéses sajtóbéli közlemény kiidulási pontját a hódosi szolgabírónak az ottani zene-egylet felosztatására vonatkozó eljárása képezi, ennél fogva mielőtt a sajtóper megindítása iránt

utasitást adnék, van szerencsém Nagyméltóságodat tiszteletteljesen fölkérni, hogy a nevezett szolgabíró eljárásának mibenállása és törvényessége tárgyában a sajtóügyi följelentés megtételére nézve az 1848. évi 18. T.cz.28-ban megszabott határidőre tekintettel lehetőleg mielőbb fölvilágosítást adni méltóztassék.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tisztelettem összeinte nyilvánítását.

Budapest, 1892, április 6.

A minister helyett

Teleky

államtitkár

Nagyméltóságú gróf Szapáry Gyula mint belügyi m.kir. minister

Urnak Budapesten

Saját kezéhez

Verso: Ér. V/11 1892

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*. nr. 362/1892, f.12, copie.

Traducere:

Din partea Ministerului de Justiție Regal Maghiar

Nr. 16.825/ Ministerul Justiției 1892

Excelența Voastră, domnule ministru!

Prin raportul său original, alăturat aici împreună cu anexele, prim-procurorul regal din Cluj îmi cere instrucțiuni dacă poate intenta proces de presă împotriva redactorului șef sau autorului articolului intitulat "Aceleași arme", apărut în numărul 61 din 14 martie anul curent al ziarului politic român din Sibiu, pentru acuzația de instigare antinațională, în baza paragrafului 172, alineatul doi din Codul penal⁸.

⁸ Într-o corespondență din 9 martie 1892 din Hodos, publicată în "Tribuna" de al Sibiu, nr. 59 din 12/24 martie 1892, se condamnă măsurile luate de judele din localitate pentru interzicerea activității *Corului de plugari* și de persecutare a persoanelor care conduc această formație: învățătorul Petre Ciorogariu (dirijor) și "economul" Nicolae Vodă (președinte). În nr. 61 din 14/26 martie 1892 al aceluiași ziar, în articolul cu titlul exact, *Cu aceleași arme*, redacția ziarului sibian dezvăluie din nou situația din comună, condamnând autoritățile locale și concluzionează în final că e "destul cu

Întrucât punctul de pornire al relatării din presă îl constituie măsura luată de judele din Hodoș pentru dizolvarea cercului coral din localitate, vă rog, Excelență, ca înainte de a da instrucțiuni privind intentarea procesului de presă să binevoiți a ne informa asupra esenței și legalității acțiunii amintitului jude, ținând cont de termenul stabilit prin paragraful 28 al articolului de lege 18 din 1848 pentru efectuarea denunțului.

Primiți, Excelență, expresia deosebitei mele stime.

Budapesta, 6 aprilie 1892.

În locul ministrului

Teleky

secretar de stat

Excelenței sale, domnului conte Szapáry Gyula, ministru de interne regal maghiar /Strict personal. Budapesta

Verso: Sosit: V/2 1894 nr. 274/confidențial

5

1892 mai 22, Sibiu

Szeben Vármegye Főispánja és Szász-Ispán sz. 27-892, reserv.

Nagyméltóságú m.kir. Minister Úr!

Nagyméltóságodnak tegnapi 313. sz. alatti távirati becses rendeletére sietek mély tisztelettel jelenteni, hogy a román nemzeti memorandum másolatát felterjeszteni azon okból nem vagyok képes, mivel ezen memorandum szövege jelenleg itt nem kapható.

Ezen memorandum elkészítése és felterjesztésével megbízott küldöttségnek alelnöke Brote Jenő és titkára Albini Szeptim itteni lakosok, a távirat megérkezése előtt, már tegnap elutaztak Bécsbe, minden ezen memorandumra vonatkozó előmunkálatokat és eredeti határozatokat magukkal vivén, hol valamennyi küldöttségi tagok más helyről is összegyűlnek és ott a memorandum szövegét véglegesen megállapítani akarják.

răbdarea” românilor, îndemnând la apărare în fața încălcării legislației în vigoare.

Ezen küldöttségnek elnöke Dr. Ratiu János tordai ügyvéd, ki értesülesem szerint maga is Bécsbe utazott, remélvén a küldöttség, hogy e hó végéfelé – 28.vagy 29-én a memorandumnak ő Felsőségének leendő előterjesztésére audentiát fog nyerni.

Dr. Brote Eugen Bécsben (alter Fleischmarkt, Hotel London) lakik és sürgönyöztettem néki, hogy a memorandumnak egy hű másolatát azonnal leküldjön, de alig várható, hogy ezt teljesíteni fogná, mivel talán a felterjesztés előtt ezt a memorandumot nem igen lesznek hajlandók más kezébe juttatni, vagy esetleg ha még is megküldené, talán csak elkéssetten érkeznek meg, és azt Nagyméltóságodhoz is elkésve felterjeszhetném.

Azért bátorodom Nagyméltóságodra bizni, ezen memorandumot saját utjain Bécsből Dr. Ratiu János vagy Brote Eugentől közvetlenül beszereztetni.

Ezen memorandum benyújtására létrejött határozatokat is most az eredeti iratokból lemásoltatni, a már fent érintett okokból, lehetetlen, de miután azon folyó év Január hó 20. és 21-én itt tartott román conferentiának tárgyalásai és határozatai az akkor megjelent hírlapokban kihirdetve lettek, és ezeket beszereztem, bátorodom a Tribuna-nak erre vonatkozó 4 példányát 7, 8, 9 és 10 sz. a. idezártan előterjeszteni, megjegyezvén hogy ezen határozatokat és tárgyiratokat melyek román nyelven vannak szerkesztve – magyar szövegre át nem fordítottam, mert ez sok idővesztéssel járt és én ezen felterjesztésemmel elkéstem volna, holott ezen lapokból az erre vonatkozó összes határozatok és tárgyalások egész terjedelmében kivehetők, úgyszintén azon elvek is, melyek a memorandumban talán kifejezést nyertek, de a végleges szövegezés egy kiküldött albizottság által volt később megállapítandó, mely most Bécsben eszközöltetik.

A "Tribuna" 10-ik számában (38 és 39 oldalon) található mindazon bizottságú tagok nevei is – vörös ironnal bekerítve – kik a memorandum benyújtása ellen szavaztak, miért is ezeket itten külön felsorolni feleslegesnek tartom.

Ezek szerint mély tisztelettel kérem, méltóztassék engem utasítani, hogy ha ezen ügyre vonatkozólag még más adatok szükségeltetnének.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Nagyszeben, 1892, május hó 22-én

4 drb/melléklet

Thalmann Gustáv
főispán

Fond Ministerul de Interne Regal Maghiar, nr. 326/1892, f. 3-5.

Traducere:

Comitele suprem al comitatului Sibiu și comite al sașilor
Nr. 27-1892 confidențial

Excelența Voastră, domnule ministru regal maghiar!

Ca urmare ordinului Dumneavoastră telegrafic numărul 313 de ieri, mă grăbesc să vă raportez că nu sunt în măsură să vă înaintez copia Memorandului românesc întrucât aici nu se află textul acestuia.

Eugen Brote, vicepreședintele⁹, și Septimiu Albini, secretarul delegației încredințate cu pregătirea și înaintarea Memorandului¹⁰, încă de ieri, înainte de primirea telegramei, au plecat la Viena ducând cu ei toate lucrările pregătitoare și hotărârile originale referitoare la Memorand. Acolo, împreună cu delegați din alte părți, doresc să stabilească textul definitiv al Memorandului¹¹.

⁹ Vezi L.Boia, *Eugen Brote (1850-1912)*, București, 1974.

¹⁰ Vezi I.Moise, *Septimiu Albini (1861-1919)*, în *"Repere sibiene". Studii și referate*, vol.II, Sibiu, 1980, p.217-221.

¹¹ După cum se cunoaște, stabilirea textului definitiv al *Memorandului* s-a făcut la întrunirea Comitetului Central al Partidului Național Român din 25-26 martie 1892 de la Sibiu de către Iuliu Coroianu și Vasile Lucaciu și s-a stilizat la București, de "frații Ioani" (probabil Ioan Bianu și Ioan Slavici). De aici, textul mss. în limba română a ajuns în mâinile lui Eugen Brote care în calitate de al doilea vicepreședinte al partidului se va ocupa de pregătirea lui pentru înaintarea la Tron. O copie a textului românesc a rămas la Sibiu pentru a fi tipărit ca broșură independentă la *Institutul Tipografic 4 iunie* (după 13 mai 1892) și a se publica în paginile "Tribunei" începând cu nr. 116 din 23 mai/iunie 1892. Sosind împreună cu Septimiu Albini la Viena în 22 mai 1892, Eugen Brote se va îngriji de traducerea textului în limbile germană și maghiară și de transcrierea caligrafică a *Memorandului* de către austriacul R.Pick, în paralel, în cele trei limbi pentru exemplarul-document ce trebuia să fie înaintat împăratului (Ș.Polverejan, *Din istoricul Memorandului. Sedința Comitetului Central al Partidului Național Român din 25-26 martie 1892*, în "Acta Masei Napocensis", VII(1969), p.335-345; I.P.P[app] *Procesul*

Președintele acestei delegații este avocatul turdean Dr. Ioan Rațiu¹² care, după cum am fost informat, a plecat la Viena¹³, delegația sperând să obțină o audiență la Măria Sa la sfârșitul lunii, prin 28-29, pentru înaintarea Memorandului.

Dr. Eugen Brote locuiește la Viena (alter Fleischmarkt, Hotel London), unde i-am telegrafiat să-mi trimită o copie fidelă a Memorandului, dar nu prea am speranțe căci, înainte de prezentarea lui nu vor fi dispuși să-l dea pe alte mâini și chiar dacă mi-l trimite ar sosi cu întârziere și tot cu întârziere vi l-aș putea trimite.

De aceea, vă rog Excelență, să vă procurați Memorandul prin mijloacele dumneavoastră proprii, direct de la Dr. Ioan Rațiu sau Eugen Brote, aflați la Viena.

Este imposibil să fac copii de pe hotărârile luate în privința înaintării Memorandului din motivele arătate mai sus, dar după ce au fost făcute publice hotărârile conferinței românești din zilele de 20 și 21 ianuarie și eu le-am procurat, îmi permit să vă înaintez, în anexă, numerele 7, 8, 9 și 10 ale "Tribunei"¹⁴ referitoare la această problemă, menționând că aceste hotărâri sunt în limba română și nu le-am tradus în limba maghiară, căci ar fi durat mult timp și aș fi întârziat cu acest raport. Ori, din aceste ziare se pot vedea pe larg toate dezbaterile și hotărârile luate în această problemă cât și ideile expuse în Memorand, dar textul final urma să fie stabilit de un subcomitet care activează în prezent la Viena.

În numărul 10 al "Tribunei" (la paginile 38-39) se poate vedea numele acelor membri ai comitetului – încercuți cu roșu – care au

Memorandului românilor din Transilvania. Acte și date, vol.I, Cluj, 1933, p.50, 112-115; vol.II, Cluj, 1934, p.187, 198; V.Netea, *Istoria Memorandului românilor din Transilvania și Banat*, București, 1993, p.103-112, V.Netea, *Istoria Memorandului*; N.Cordoș, *Redactorii Memorandului din 1892*, în *Memorandul românilor. Centenar (1892,1894-1992,1994). Contribuții la cunoașterea mișcării memorandiste*, Baia Mare, 1994, p.28-38. (în continuare: N.Cordoș, *Redactorii Memorandului din 1892*).

¹² Vezi I.Georgescu, *Dr. Ioan Rațiu (1828-1902)*, Sibiu, 1928.

¹³ Doctorul Ioan Rațiu împreună cu fiicele sale Felicia și Dorina Rațiu au sosit la Viena în 26 mai st.n.1892, cu câteva zile mai devreme pentru a se informa de șansele unei audiențe la împărat (vezi "Tribuna", nr.117 din 24 mai/15 iunie 1892, p.466).

¹⁴ În aceste numere ale "Tribunei" din Sibiu sunt publicate de altfel, numele participanților la Conferința națională a partidului din 20-21 ianuarie 1892, împreună cu documentele conferinței.

votat împotriva înaintării Memorandului, întrucât am considerat inutil să-i enumăr aici¹⁵.

De aceea, vă rog, cu deosebită stimă, să-mi comunicați dacă mai sunt necesare și alte date referitoare la această problemă.

Primiți, Excelență, expresia deosebitei mele stime.

Sibiu, 22 mai 1892

Thalmann Gustav
comite suprem

Verso: Sosit: V/25 1892 Nr. 326/confidențial

6

1892 mai 23, Budapesta

Magyar kir. Belügyministeri Elnökség

Legkegyelmesebb úr!

A nagyszebeni român nemzeti választmány nevében azon izgatók, kik hosszú évek során nemzetiségi üzemekkel foglalkozván, a Román királyságban létező irredentával, s legközelebb a monarchia dualisticus alapját megdönteni kívánó csehekkel és a Lajtántul létező más zavargó szláv elemekkel szövetezve, hogy ámitásaikat a magyarországi román ajkú lakosok előtt látszólag érvényesítsék, elhatározták, hogy a román ajkúak sérelmeit a magyar kormány ellen, mint a román nemzetiség megbizottjai és meghatalmazottjai Bécsben Cs. és Apostoli Királyi Felségednek küldöttségileg benyújtják, s ez által úgy a külföld csehországi és más pánszláv szövetségeseik, de különösen a romániai irredentisták előtt igazolják, hogy Magyarország területén ők a román nemzetiség megbizottjai – mert mint ilyenek Cs. és Apostoli Királyi Felséged által küldöttségileg fogadtatnak.

¹⁵ În realitate, în acest număr din 14/26 ianuarie 1892 al "Tribunei" de la Sibiu se publică procesul-verbal și rezoluția Comisiei de 40 care a decis ca minoritatea să se supună majorității, prezentându-se totodată rezultatul votului din Comisia de 40 și din plenul Conferinței naționale, împreună cu listele celor care au fost pentru sau contra "asternerii fără amânare" a *Memorandului* la Tron (vezi și V.Netea, *Istoria Memorandului*, p..41-43).

Ezen határozatukat úgy bel mint külföldi lapokban nyilvánosságra hozták, s a küldöttségbeni részvételre az üzelmekkel foglalkozó társaikat is felhívták, mely felhívásuk az egész országban, a román ajkú nagy többséget is ide érte, a legnagyobb izgatottságot költött fel.

Ezen tervezett tüntető izgatással szemben elutasíthatlan kötelességem Cs. és Apostoli Királyi Felsőgednek legalázatosabban jelenteni, hogy ezen küldöttség egyáltalában nem jogosult a magyarországi románokat képviselni, sem a memorandumban foglaltakra, sem arra nézve, hogy a memorandumot Cs. és Apostoli Királyi Felsőgednek átnyújtásáért erre még maga a választmány sem jogosult, melynek czégét felvették legkevésbé pedig a szereplők; minthogy magában ezen választmányban a magyarországi separatisticus román érdekek buzgó képviselői, mint a Mocsonyiak, Babes és számosan ezt elleneztek.

Mindezek folytán, illetők nem lévén jogosítva arra, hogy a román ajkú magyarországi polgárok panaszait, melyekre nézve velök csak az üzelmekkel foglalkozó haza ellenes kisebbség ért egyet Cs. és Apostoli Királyi Felsőged elé terjesszék a nemzetiségi béke, s így az állam biztonsága fontos érdekében azon alázatos kérelemmel járulok Cs. és Apostoli Királyi Felsőgedhez, hogy ezen jogosulatlanul szereplő izgatók azon fejedelmi kegyelemben, hogy a memorandumokat Cs. és Apostoli Királyi Felsőgednek küldöttségileg nyújtassák be, ne részesítessenek.

Budapest, V/23, 1892.

Adnotări marginale:

23/5, Ma aláíratom

Kiadás előtt látta Jekelfalusi Minister tanacsos úr

Szánt szándékból történt?

Elhatározási terv nincs?

Fond Ministerul de Interne Regal Maghiar. nr. 365/1892. f.64-66.

Președinția [sic!] Ministerului de Interne Regal Maghiar

Preamilostive Domn!¹⁶

Acei agitatori care de-a lungul multor ani, ocupându-se de uneltiri naționale împreună cu iredenta existentă în Regatul României și, mai nou, cu cehii dornici de a răsturna bazele dualiste ale monarhiei, în solidaritate cu alte elemente slave turbulente, existența dincolo de Leitha¹⁷, pentru a-și valida iluziile în fața locuitorilor români din Ungaria, au hotărât, în numele Comitetului național român de la Sibiu, să înainteze prin intermediul unei delegații, Măriei Voastre cezaro-crăiești, la Viena, plângerile românilor împotriva guvernului maghiar, ca reprezentanți și împuterniciți ai națiunii române.

Prin aceasta ei justifică atât în fața străinătății, a aliaților lor din Cehia și altor panslavi, dar mai ales în fața iredentiștilor din România, că pe teritoriul Ungariei ei sunt împuterniciții națiunii române – căci în felul acesta, prin intermediul delegației, sunt primiți la Măria Voastră cezaro-crăiească.

Această hotărâre a lor a fost făcută publică atât prin presa internă cât și cea externă și i-au îndemnat pe tovarășii lor de uneltiri să participe la delegație¹⁸. Acest îndemn a provocat o puternică agitație în întreaga țară, înțelegând aici și marea majoritate a românilor.

Față de această instigare plănuită, am obligația irefuzabilă de a raporta, cu deosebită smerenie, Măriei Voastre cezaro-crăiești, că această delegație nu este absolut de loc îndreptățită să-i reprezinte

¹⁶ Este probabil o ciornă a adresei din 23 mai 1892 a contelui Szápary Gyula (1832-1905) prim-ministru al Ungariei și automat șef al Ministerului de interne în perioada 1890-1892, care cerea împăratului să nu primească delegația memorandistă și nici pe reprezentanții ei, pe motivul că aceștia nu reprezintă poporul român și deci nu au mandatul de a vorbi și a prezenta *Memorandul* în numele lui (vezi Gh. Tatarescu, *Un episod din timpul "Memorandului"*, în "Generația Unirii", nr. 7 din 10 iulie 1929, p.17-19).

¹⁷ Se referă la colaborarea naționalităților din Ungaria a căror baze se puneau acum (vezi Krajcovic, *Slovenska politika v srednej Európe. 1890-1901. Spolupráca Slovákov, Rumunova Srbov*, Bratislava, 1971, p.5-45).

¹⁸ Vezi Ș.Polverejan – N.Cordoș, *Mișcarea memorandistă în documente (1885-1897)*, Cluj, 1973, p.193-195, 201-203.

pe românii din Ungaria, nici prin cele cuprinse în Memorand, nici să vă înmâneze Măriei Voastre Memorandul – căci nu este îndreptățit la acest lucru nici comitetul, ale cărui prerogative le-au preluat – cu atât mai puțin au acest drept delegații. Deoarece, chiar în acest comitet, reprezentanții zeloși ai intereselor separatiste românești din Ungaria, ca Mocioni, Babeș și mulți alții, s-au opus.

Ca urmare, respectivii nu sunt îndreptățiți să înainteze Măriei Voastre cezaro-crăiești plângerile românilor din Ungaria, întrucât este de acord cu ei, în această problemă, doar minoritatea uneltitoare antipatriotică. În scopul apărării liniștii naționalităților și în interesul siguranței statului, mă adresez Măriei Voastre cezaro-crăiești cu rugămintea să nu acceptați ca Memorandurile să vă fie înmânate de delegația formată din acești participanți agitatori.

Budapesta, 23 mai 1892.

ss. indescifrabil

Adnotări marginale:

23 V. Azi îl dau la semnat.

Înainte de expediere, văzut de domnul consilier ministerial Jekelfalusi.

S-a petrecut intenționat? Proiect de hotărâre nu există?

7

1892 mai 23, Zimbor

Sz. 43-892

E.M.K.E. iskola gondnoksága elnöke
Tekintetes Mayer Ignázt urnak

Hely
t

M.N. Sombor és Kendermál községek gr. keleti egyházai által fentartott felekezeti iskolánál, kerületi esperesünk intézkedése folytán és elnöklete alatt, holnap f.e. Majus ho 24 én tartatik meg a vizsga, a mikorra az E.M.K.E. iskolában járó gr.kel. vallásu tanulok is, a vallásból való vizsgázás végett jelen kellene lenniök.

Miután pedig az E.M.K.E. tanító – a helyett, hogy a mi tanítónk által tett barátságos felkérésre, válaszolt volna, – megtiltotta a gr. kel.

tanuloknak a vizsgára való megjelenést: hivatalos tisztelettel kérem a tekintetes elnök urat sziveskedjék intézkedni, hogy az E.M.K.E. iskolába járó: Andreiu Vasile, Ile Ilie, Bercean Petre, Cristurean Gavrilă és Campean Rozalia gr. kel. vallásu tanulók ez holnap f.e. Majus 24-én délelőtt tartandó vizsgán megjelenhesenek.

A gr. kel. egyház gondnoksága mint iskolaszék.

M.N. Sombor 1892 Majus 23 án

Mureşan Gábor
elnök

Fond *Asociația pentru Cultura Maghiară din Transilvania*, nr. 2864/1892, f.2-3.

Traducere:

Nr.43-892

Preşedintelui eforiei şcolare EMKE,
Stimatlui domn Mayer Ignácz

Loco

În şcolile confesionale, susţinute de biserica ortodoxă din Zimbor şi Chendremal, mâine, 24 mai anul curent, se va ţine examenul, sub conducerea protopopului, când elevii ortodocşi din şcoala EMKE vor fi prezenţi, pentru a fi examinaţi la religie.

Învăţătorul EMKE, în loc să răspundă rugămintii prietenesti a învăţătorilor noştri, a interzis elevilor ortodocşi să participe la examen.

Cu stimă vă rog, Domnule preşedinte, să luaţi măsuri ca elevii ortodocşi din şcoala EMKE Andrei Vasile, Ile Ilie, Bercean Petre, Cristurean Gavrilă şi Câmpean Rozalia să participe, în ziua de 24 mai anul curent la examen.

Epitropia bisericii ortodoxe ca şi comitet şcolar.

Zimbor, 23 mai 1892

Mureşan Gavrilă
preşedinte

Érk. D.u. 2 óra 13 percz

Távirat

Bécs 1892 május 25.

Vortrag betreffend rumänische Deputation allerhöchst genehmigt und folgt mit heutiger Post.

Hiernach wurde hier vorgesorgt daß ein ewentuelles Audienzansuchen dieser Deputation im allerhöchsten Auftrage und mit Berufung auf die bestehenden Directiven, wornach Seine Majestät derlei ohne berechtigtes Mandat erscheinende Maßen-Deputationen einer Volksversammlung grundsätzlich nicht zu empfangen geruhen, abgelehnt und es den Bittstellern freigestellt werde, das fragliche Memorandum im Wege des Ungarischen Ministeriums zu überreichen.

Zugleich geruheten Seine Majestät a.g. zu befehlen diesen hier beabsichtigten Vorgang auch Euer Excellenz bekannt zu geben, damit im Falle eines dort gestellten Ansuches die Ablehnung mit derselben Begründung erfolgen könne.

Pápay

Verso: érkezett 1892 majus 28. 334 res.

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 365/1892, f.44.

Traducere:

Intrat d.a. ora 2 și 13 minute

Telegramă
(cifrată)

Viena 1892 mai 25

Referatul privind Delegația română a primit înalta încuviințare și urmează cu poșta de azi¹⁹.

După acesta, s-au luat aici măsurile necesare ca, în cazul unei cereri de audiență a acestei delegații, să fie respinsă, potrivit preainaltului ordin și cu referire la directivele existente, după ce, Majestatea Sa, din principiu, nu binevoiește să primească asemenea delegații de masă ale unei adunări naționale care se prezintă fără mandatul autorizat al unei adunări naționale, iar petenților li se va da posibilitatea ca Memorandul în cauză să fie predat pe calea Ministerului ungar.

În același timp, Majestatea Sa a binevoit să ordone ca, această procedură ce se intenționează aici, să fie adusă și la cunoștința Excelenței Voastre pentru ca, în cazul depunerii acolo a unei petiții refuzul să poată fi făcut cu aceeași motivație.

Pápay

Verso: Intrat 1892 mai 28, nr. 334 confidențial.

¹⁹ Vezi doc. nr. 5/vol.II. Cert este că pe adresa din 23 mai 1892 a prim-ministrului maghiar, împăratul Francisc Iosif a scris la 24 mai 1892, următoarea rezoluție: "Am luat cunoștință de conținutul acestui raport aprobându-l" (L.Gh.Tatarescu, *op.cit.*, p.18).

Érkezett délután 4 óra 10 perczkor

Távirat
(számjelekben)

Bécs, 1892 május 29.

A régi városházban Lueger és Schreiber osztrák képviselők által a román küldöttség tiszteletére összehívott értekezlet a hatóság által feloszlatott. Dr. Rácz, kiről nem is tudtam, hogy a román küldöttséghez tartozik, mert különben nem fogadtam volna, ma nálam volt, és arra kért, hogy eszközöljem ki számukra ő Felségénéi kihallgatást, természetesen határozottan megtagadtam. Úgy hallom, hogy a küldöttség itt marad, és csak néhányan utaznak Budapestre Nagyméltóságodnál jelentkezni.

Szögyény

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 365/1892, f.61, original.

Traducere:

Sosit la ora 4 și 10 minute după masa

Telegramă
(cifrată)

Viena, 29 mai 1892

Întrunirea organizată în vechea primărie de către deputații austrieci Lueger și Schreiber, în cinstea delegației române, a fost dizolvată de către autorități²⁰. Dr. Rațiu, despre care nici nu am știut

²⁰ Întrunirea planificată a se organiza la 29 mai 1892 în vechea primărie de către deputații social-creștini austrieci K.Lueger și E.Schneider a fost amânată pentru 30 mai 1892 pentru îndeplinirea unor formalități cerute de poliția vieneză (cf. "Tribuna", 1892, nr. 113-114).

că face parte din delegația română, căci altfel nici nu l-aș fi primit, a fost azi la mine și m-a rugat să obțin o audiență la Măria-Sa. Firește, l-am refuzat categoric²¹. Am auzit că delegația rămâne aici și doar câțiva pleacă la Budapesta pentru a se prezenta în fața Excelenței Voastre²².

Szögyény

10

1892 mai 31, Arad

Aradvármegye főispánjától
314.sz/1892, f.e.

Nagyméltóságú
magyar kir. Belügy Minister Úr!

A borosjenői járás főszolgabirájától azon jelentést vettem, hogy Czukra Avisalon – berzai görög keleti román lelkész folyó hó 26-án délelőtt a berzai görög keleti templomból a közönséget a görög keleti román iskolába gyűlésre hívta össze, hol nevezett lelkész izgató szavakban ecsetelte, hogy a román nép a magyarok által nagy mérvű elnyomatást szenved, és felhívá a közönséget a Becsben megindítandó demonstratióban való részvételre, a saját útiköltségeinek fedezésére gyűjtést rendezett, mely 12 forint 50 krajczárt eredményezvén, azzal folyó hó 27-én hajnali 2 órakor magánosan a községből felutazott, miután még 50 forintot az egyház község pénztárából magának előlegeztetett.

Midőn erről Nagyméltóságodnak jelentést teszek, bátor vagyok egyúttal magas tudomására hozni, hogy a főszolgabiró e dácromán

²¹ În 17/29 mai 1892, Ladislau Szögyeny-Marich, ministrul reprezentant al guvernului maghiar pe lângă împăratul de la Viena, îl primește în prima audiență pe dr. Ioan Rațiu, declarându-i acestuia incompetența sa de a se pronunța în obținerea audienței la Tron (cf. "Tribuna", 1892, nr. 113 și 119).

²² Îndemnându-l pe dr. Ioan Rațiu să obțină audiența la împărat prin intervenția Ministerului de interne maghiar, ministrul Szögyény credea că unii membrii ai delegației române se vor prezenta la Budapesta pentru a solicita intervenția sperată, ceea ce de altfel, românii n-au făcut-o.

pap ellen gyűjtés-koldulás jogtalan foganatosítása miatt, a kihágási szabályok értelmében, a törvényes eljárást megindította és két községi előljáró ellen – Halik luon II – od biró (közgyám) és Nemes luon községi pénztárnok ellen, kik a gyűlésen résztvettek és az útiköltségre is aláírtak – állásuktól való felfüggesztés mellett a fegyelmi eljárást bevezette.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem nyilvánítását.

Aradon, 1892, évi május hó 31-én.

Fábián László
főispán

Verso: Ér. VI/7 1892, 350/res.

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 350/1892, f.2-3.

Traducere:

Număr 314/1892 comite suprem

Din partea comitelui suprem al comitatului Arad

Excelența Voastră,
Domnule ministru de interne regal maghiar²³

Am fost informat de judele plășii Ineu că Avisalon Țucra – preot român ortodox din Bârsa – în ziua de 26, luna curentă, a chemat populația românească ortodoxă din biserică la o întrunire, la școala ortodoxă, unde în cuvinte agitatoare, a arătat că populația românească suferă o grea oprimare din partea maghiarilor și a cerut populației să participe la demonstrația de la Viena, iar pentru acoperirea propriilor sale cheltuieli de călătorie a organizat o chetă, din care a rezultat suma de 12 florini 50 crețari, cu care a plecat singur, în ziua de 27 luna curentă, în zori la ora 2, după ce a mai luat un avans în valoare de 50 florini din casieria parohiei. Aducându-vă aceasta la cunoștință, îndrăznesc, totodată, să vă informez, Excelență, că judele suprem a pornit procedura legală împotriva acestui preot daco-român și împotriva a două oficialități comunale: Ioan Halic vicejude (primtutore) și Ioan Nemeș, casier comunal,

²³ Vezi doc. nr. 28/vol.II.

pentru chetă ilegală, în baza normelor contravenționale. Aceștia au participat la întrunire, au subscris la cheltuielile de deplasare astfel că, pe lângă suspendarea din funcție, s-a pornit împotriva lor cercetarea disciplinară.

Primiți, Excelență, expresia deosebitei mele stime.

Arad, 31 mai 1892.

Fábián László
comite suprem

Verso: Intrat VI/7 1892, 350/confidențial

11

1892 mai 31, Timișoara

Temes vármegye és Temesvár szab. kir. város Főispánja

27 szám biz. 1892

Nagyméltóságú Minister Elnök úr!

Saját kezéhez

A "Lippai Román Nők Egylete" alapszabályainak jóváhagyása tárgyában f. évi május hó 11-én 35517. sz. alatt kelt magas rendelete folytán jelentésemet a közlemények ./. alatti visszaterjesztése mellett a következőkben van szerencsém megtenni:

Utóbbi években Temes vármegye területén – egyes dicséretes kivételektől eltekintve – azon jelenség észlelhető, hogy különösen a románok által culturalis vagy humanitárius célok elérésére, avagy társadalmi feladatok megvalósítására alakított egyletek, az egyleti működés leple alatt, a nemzetiségi eszmének, és a nemzetiségi összetartozandóság érzetének ápolására és fejlesztésére törekcszenek.

Ezen törekvések különösen oly egyleteknél észlelhetők hol egyes túlzó nemzetiségi irányzatoknak hódoló papok vagy tanítók játszá a vezérszerepet.

Ily irányzat érvényesülésétől alaposan lehet tartani Lippán hol az egylet alakítása iránt megindult mozgalom élén, mint az egylet fővédnöke Hamzsa Vojku lippai g.kel. román esperes áll, ki a

vármegyében, mint a túlzó nemzetiségi aspirációknak egyik legbuzgóbb híve ismeretes.

Minthogy az egyesület élén álló többi egyének szintén ily irányzatoknak hódolnak, az alakítani szándékolt egyesület működése ellen az alispáni jelentésben felhozott aggályokat magam is osztom és arra kérem Nagyméltóságodat, hogy a szóban forgó egyesület alapszabályait jóváhagyni ne méltóztassék.

Fogadja Nagyméltóságod mély tiszteletem kijelentését.

Temesvárott, 1892, évi május hó 31-én.

Molnár
főispán

Nagyméltóságú Gróf Szapáry Gyula úrnak a belügyministerium vezetésével megbízott m. kir.

Minister Elnök stb.

Budapesten

Verso: Érk. VI/9 1892, 357/res.

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 377/1892, f.5

Traducere:

Comitele suprem al comitatului și orașului liber regesc
Timișoara

Nr.27 confidențial, 1892

Excelența Voastră, domnule prim-ministru!

Strict personal

Urmare înaltului Dumneavoastră ordin cu numărul 35517 din 11 mai anul curent, referitor la aprobarea statutelor "Societății femeilor române din Lipova", vă raportează următoarele, cu anexarea comunicatelor.

În ultimii ani, cu unele excepții, se poate observa pe teritoriul comitatului Timiș fenomenul înființării, mai ales de către români, a unor asociații, în scopuri culturale sau umanitare. Sub motivul

activității asociației se străduiesc să păstreze și să dezvolte sentimentul național și al unității naționale.

Asemenea străduințe se pot constata la acele asociații unde rolul conducător îl au unii învățători sau preoți devotați orientării naționale extremiste²⁴.

Realizarea acestei orientări se poate observa la Lipova, unde în fruntea mișcării pentru constituirea asociației, ca principal protector al asociației se află Voicu Hamza, protopopul ortodox din Lipova, cunoscut ca cel mai zelos adept al aspirațiilor naționale extremiste.

Întrucât și ceilalți conducători ai asociației îmbrățișează aproape aceleași idei, împărtășesc și eu temerile din raportul vicecomitelui, privind activitatea asociației menționate și vă rog, Excelență, să nu-i aprobați statutul.

Primiți, Excelență, expresia deosebitei mele stime.

Timișoara, 31 mai 1892.

Molnár
comite suprem

Excelenței Sale, domnului conte Szapáry Gyula, prim-ministru regal maghiar, însărcinat cu conducerea ministerului de interne etc.

Budapesta

Verso: Sosit: 9 iunie 1982, nr. 357/confidențial

²⁴ Vezi, printre altele, protocolul de constituire a Reuniunii învățătorilor români greco-ortodocși din protopopiatul Timișoarei, Lipovei, Hasiașului și Comloșului Mare din 19-20 aprilie st. v. 1872 în A.Caciora, N.Roșuț, M.Timbus, *Aradul în luPTA pentru eliberare socială și națională*, vol. II, Arad, 1980, p.40-54.

An Seine Excellenz den Kaiserlichen und Königlichen
Staatsrath, Director der Cabinets-Kanzlei Seiner Kaiserlichen und
Königlichen Apostolischen Majestät
Herrn Freiherrn von Braun zu Wien

Excellenz!

Im Namen und im Auftrage meiner drei Millionen romanischer Volksgenossen aus Ungarn und Siebenbürgen erlaube ich mir, Ever Excellenz ergebenst zu bitten, die beifolgende, von dem Ausschuß der romanischen Nationalpartei beider Länder unterzeichnete Denkschrift über die gegenwärtige Lage unseres Volkes Seiner Kaiserlichen und Königlichen Apostolischen Majestät, unserem allergnädigsten Kaiser und König gütigst überreichen zu wollen.

Ich ersuche hierbei Euer Excellenz, Seiner Majestät die Versicherung zu geben, daß die Abfassung dieser Schrift und die Überbringung derselben an das Kaiserliche Hoflager in Wien das Ergebnis der ernstesten Beratungen war, und daß alle meine Volksgenossen, welche an diesem Unternehmen mitgewirkt haben, dabei von den Gesinnungen der aufrichtigsten und unerschütterlichsten Treue gegen den Allerhöchsten Thron, gegen die geheiligte Person unseres allverehrter Monarchen und die geliebten Mitglieder des Kaiserlichen Hauses getragen werden.

Gleichzeitig bitte ich Sie, hochgeehrter Herr, meinen und meiner Genossen tiefst gefühlten Dank entgegenzunehmen für die ausserordentliche Güte und das große Wohlwollen, mit welchem Euer Excellenz die Übermittlung der Wünsche meines Volkes an den Thron Seiner Majestät – den Gott beschützen möge! – übernahmen.

Mit der Versicherung meiner stätigen und vorzüglichsten Hochachtung zeichne ergebenst

Dr. Ratiu

Wien, den 1. Juni 1892

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 365/1892

În numele și din însărcinarea celor trei milioane conaționali români ai mei din Ungaria și din Transilvania, îmi iau voie a ruga prea respectuos pe Excelența Voastră să binevoiți a prezenta Maiestății Sale apostolice cezaro-crăiești, preagrățiosului nostru Împărat și Rege, Memorandul scris de comitetul Partidului Național Român din amândouă țările²⁶ despre actuala situație a poporului nostru. Totodată rog pe Excelența Voastră să dea Maiestății Sale asigurarea, că compunerea acestui Memorand și prezentarea lui la Preaînalta Curte imperială din Viena, a fost rezultatul celor mai serioase consultări și că toți conaționali mei, care au conlucrat la această întreprindere, au fost purtați de sentimentele cele mai sincere și mai neștrămutate credințe către Preaînaltul Tron, către persoana sfinită a preaveneratului nostru monarh și către iubiții membri ai Casei imperiale. Totodată, vă rog, preastimate domnule, să primiți mulțumirile adânc simțite ale mele și ale soților mei pentru extraordinara bunăvoință și marea bunătate, cu care Excelența Voastră ați primit mijlocirea dorințelor poporului meu la Tronul Maiestății Sale, pe care Dumnezeu să-l țină. Cu asigurarea necurmatului și distinsului meu respect semnez cu toată supunerea.

Dr. Rațiu²⁷

²⁵ Cererea de față a fost publicată în ziarul vienez "Fremdenblatt" la 2 iunie 1892 (cf. "Tribuna", nr. 116 din 23 mai/4 iunie 1892) și în traducere românească în ziarul sibian nr. 123 din 2/14 iunie 1892.

²⁶ Împreună cu cererea respectivă a fost înaintat în plic sigilat textul *Memorandului* caligrafiat în paralel în limbile română, germană și maghiară. datat 25 martie 1892 și purtând semnăturile originale ale dr. I. Rațiu. Gh. Pop de Băsești, E. Brote, dr. V. Lucaciu, S. Albini și Iuliu Coroianu în calitate de "referințe" (vezi Biblioteca Academiei Române București, mss. rom. nr. 5718. în continuare: B.A.R.; "Tribuna", nr. 115 din 21 mai/2 iunie 1892).

²⁷ Semnătura olografă a doctorului Ioan Rațiu.

M.kir.II számu csendőr kerületi parancsnokság
91 szám k.t.

Nagyméltóságú
Belügy Minister úr!

Hivatkozással a folyó évi junius hó 1 én 339 eln. rez. szám alatt kelt rendeletre mély alázattal jelentem Nagyméltóságodnak, hogy a lugosi járás főszolgabirája folyó év február havában egy alkalommal midőn Bodonyi Károly őrmester lugosi őrsparancsnok nála a szolgálati utasítás 25-ik a értelmében megjelent, nevezett szóbelileg csupán arról értesítette, hogy Hódos községben egy román dalárda alakult, minélfogva egyúttal szóbelileg azon felhívást intézte az őrsparancsnokhoz, hogy az időnként Hódos községben megjelenő járőrök ezen dalárda működését figyelemmel kísérik, s ha esetleg az, vagy annak tagjai a büntető törvénykönyvbe ütköző cselekményt vagy kihágást követne vagy követnének el, arról neki jelentést tegyen, esetleg a szükséghez képest a fennálló szabályok értelmében járjon el.

Minthogy azonban az említett szóbeli felhívás vétele óta Hódos községben megjelent járőrök egyike sem tapasztalt egyszer sem az említett dalárda vagy annak tagjai részéről törvénybe ütköző cselekményt vagy kihágást, ennélfogva egyáltalán a csendőrség soha és semmiféleképen sem járt el a kérdéses ügyben és annál kevésbbé oszlatta fel a Csorogár Péter néptanító vezetése alatt alakult román dalárdát karhatalommal; sem pedig a községi előjáróságnak e részben bár mi nemű támogatást nem nyújtott, sem pedig arról tudomása nincs, hogy ezen ügybe a községi előjáróság beavatkozott volna, vagy pedig hogy ennek beavatkozása miben állott.

Szeged, 1892 junius hó 9 én.

Csendőr kerületi parancsnok úr

Verso: Ér.VI/11 1892 362/res

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 362/1892, f.20

Traducere:

Comandamentul cercului nr. II de jandarmi
Număr 91

Excelența-Voastră domnule ministru de interne!

Referitor la ordinul cu număr 339 prezidia, confidențial, din ziua de 1 iunie anul curent, vă raportează, Excelență, că judele suprem al plășii Lugoj, în cursul lunii februarie, cu prilejul prezenței la el a comandantului de garnizoană Bodonyi Károly, în baza articolului 25 al instrucțiunilor de serviciu, l-a informat că în comuna Hodoș s-a constituit un cerc coral românesc și l-a solicitat verbal ca paza din comună să urmărească cu atenție activitatea acestui cerc coral, iar în cazul în care membrii acestuia săvârșesc o faptă sau contravenție prevăzută în codul penal, să-l informeze, eventual să ia măsurile ce se impun, în baza regulamentelor în vigoare.

Întrucât de la amintita solicitare, paza din comuna Hodoș nu a constatat nici o faptă sau contravenție din partea membrilor cercului coral amintit care să contravină legii, jandarmeria nu a luat nici un fel de măsuri, cu atât mai puțin să desființeze cercul coral românesc constituit de învățătorul Petru Ciorogariu, nu a dat nici un fel de sprijin autorităților comunale în această direcție și nu are cunoștință de vreun amestec al acestora sau în ce constă aceasta²⁸.

Seghedin, 9 iunie 1892

Comandantul cercului de jandarmi

ss indescifrabil

Verso: Sosit VI/11 1892 nr. 362 confidențial

²⁸ Vezi doc. nr. 4/vol.II.

Magyar Királyi Minister Elnök
1280/M.E.

A Bécsben járt román küldöttség emlékiratát, mely dr. Ratiu által báró Braun államtanácsos és kabinet-irodaigazgatóhoz beadatván, az ő Felsége személye körüli minister úr útján, ennek folyó évi június hó 3-án 415. szám alatt kelt átiratával, - felbontatlanul ide küldetett; van szerencsém a t. Belügyministeriumnak felbontva, további szives eljárás végett átküldeni.

Budapesten, 1892. évi június hó 12-én.

A minsterelnök úr helyett

Tarknics
Államtitkár

A m. kir. T. Belügyministeriumnak.

Verso: Ér. VI/13 1892. 365/res.

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 365/1892 f.6.

Traducere:

Prim-ministrul regal maghiar

1280/Prim-ministru

Memoriul delegației românești la Viena, înaintat de către dr. Rațiu consilierului de stat și șefului de cabinet, baronul Braun²⁹, a fost trimis aici nedeschis, prin intermediul ministrului de pe lângă Măria Sa, cu adresa din 3 iunie anul curent, emisă sub nr. 415; am onoarea să-l trimit, deschis,[sic!] Ministerului de Interne, pentru măsuri ulterioare.

Budapesta, 12 iunie 1892

În locul primului-ministru

Tarknics
secretar de stat

²⁹ Vezi nota 26 de la doc. nr. 12/vol.II.

Méltóságos Gróf Elnök Úr!

Az idegen nevek megmagyarosítása fontos nemzeti érdek lévén, annál sajnálatosabb az, hogy a statisztikai kimutatások tanúsága szerint, az erdélyi részekben évenként alig 10-15 ember magyarosítja meg a nevét.

E tekintetben hivatalos tevékenységem közepette arról győződtem meg, hogy igen sok emberben megvan a hajlandóság, csak az erre fordítandó költséget sajnálja. Szükség volna tehát az erdélyi részekben is egy oly egyesületre, mely a budapesti névmagyarosító társaság mintájára a szükséges bélyegek és okiratok költségeit fedezze, és a kérések megírásáról gondoskodik.

Lehetnek bizonyos tekintetek a melyek magát az Emkét a névmagyarosítások ügyének lelkes fölkarolásában akadályozzák; de nem állanak ily tekintetek útját egy az Emke által alkotandó új egyesületnek. Az Erdélyi Kárpát Egyesület példája mutatja, hogy az Emke hatalmas szervezetével ily egyesületet a legkönnyebben létrehozhat, és egyúttal népszerűséget kölcsönözhet az eszmének, a mire annál nagyobb szükség van, mivel bizonyos ismert körülmények miatt a névmagyarosítások népszerűsége csorbát szenvedett.

Csekély utánjárással, különösen a tisztviselők és hivatalnokok közreműködésével itt Kolozsvártt meg lehetne magyarosítani évenként 150-200 nevet. Mint polgármesteri titkár folyvást a nagyközönséggel érintkezven, tapasztalásból mondhatom ezt.

Erdélyrészi névmagyarosító-társaság alkotásának javaslatát van szerencsém azért ezennel Méltóságod, mint az Emke elnöke elé terjeszteni, mély tisztelettel kérve Méltóságodat, hogy e kérdést megvitatás végett az Emke választmánya elé terjeszteni méltóztassék.

Egyidejűleg oly célból, hogy a névmagyarosítások ügyét itt Kolozsvártt, az Emke székvárosában kellőképpen fölkarolhassuk, kegyeskedjék Méltóságod a választmánnyal kimondatni azt, hogy addig is míg egy esetleg megalkotandó névmagyarosító-társaság kiterjedtebb körben kezdhet tevékenységéhez, a névmagyarosítás megengedéséért a belügyminisztériumhoz küldendő kérések bélyegköltségeit, a keresztlevelek és illetőségi bizonyítványok díjait, a

jelentkezőknek az Emke fedezi. Ily úton remélem, hogy én magam itt Kolozsvártt évenként 50 embernek a nevét megmagyarosíthatom.

A ki is jelen előterjesztésemet Méltóságod kegyes figyelmébe ajánlva, maradok.

Méltóságodnak,
Kolozsvártt, 1892, június 14-én.

Alázatos szolgája,
Dr. Esterházy Sándor
Polgármesteri titkár, az
Emke rendes tagja

Fond *Asociația pentru Cultura Maghiară din Transilvania*, nr.2237/1892, f.1-2

Traducere:

Onorate domnule conte președinte!³⁰

Maghiarizarea numelor străine fiind de interes național, este cu atât mai regretabil că, potrivit statisticilor, în părțile transilvănene, anual, abia 10-15 persoane își maghiarizează numele.

Datorită atribuției mele oficiale, m-am convins că foarte mulți oameni au această intenție, dar le pare rău să facă o asemenea cheltuială. Ar fi necesar, deci, și în părțile transilvănene o asociație de felul asociației pentru maghiarizarea numelor, din Budapesta, care să acopere cheltuielile ivite pentru timbre și acte și să se îngrijească de întocmirea cererilor.

Pot să existe anumite rațiuni care împiedică acțiunea EMKE de maghiarizare a numelor, dar nu ar putea împiedica acțiunea unei asemenea asociații. Exemplul Asociației Ardelene Carpatine³¹ demonstrează că EMKE, prin organizarea sa uriașă, poate înființa cel mai ușor o asemenea asociație și ar putea oferi popularitate acestei idei, întrucât datorită anumitor împrejurări, popularitatea maghiarizării numelor a fost știrbită.

Cu o activitate minimă, și mai ales cu ajutorul funcționarilor și oficialităților, s-ar putea maghiariza anual, aici, la Cluj, 150-200 de

³⁰ Bethlen Gabriel

³¹ Înființată la 1891 (cea săsească la 1880), vezi *A Pallas Nagy Lexikona*, vol.VI, Budapesten, p.306 și 309.

nume. Pot afirma acest lucru din experienta mea de secretar al primăriei. Îndrăznesc să vă înaintez propunerea înființării asociației pentru maghiarizarea numelor din părțile transilvănene, Dumneavoastră, în calitate de președinte al EMKE, cu rugămintea de a o prezenta în fața comitetului pentru dezbateri.

Pentru a îmbrățișa în mod corespunzător problema maghiarizării numelor, aici, la Cluj, în orașul de reședință al EMKE, vă rog, domnule, să obțineți din partea comitetului ca, până în momentul în care își va începe activitatea, într-un cerc mai larg, o asemenea asociație pentru maghiarizarea numelor, cheltuielile ivite pentru cererile de maghiarizare trimise Ministerului de interne, taxele pentru certificatele de naștere și de bună purtare, să fie suportate de EMKE. În felul acesta consider că aici, la Cluj, eu personal voi putea maghiariza anual numele a 50 de persoane.

Supunând atenției Dumneavoastră prezenta propunere, rămân, slugă umilă,

dr.Esterházy Sándor
secretar al Primăriei,
membru al EMKE

Cluj, 14 iunie 1892

16

1892 iunie 14, Turda

Sz. 1382-892

Tekintetes Alispán úr!

Köztudomás szerint az oláh memorándúm beadásával megbízott küldöttség elnöke helybeli Dr. Rátziú János volt, kinek felesége Vladútzsiú Gyúlát f. hó. 4-én délután hozzám küldvén, kérdeztete, van é tudomásom, arról, hogy férje ellen a lakosság tüntetést szándékozik rendezni e mire azt feleltem, tudomásom nincsen, de intézkedem, hogy nevezettnek háza felügyelet alatt legyen, s felkértem Vladúczot, hogy a Dr. Rátziú haza érkezésit vellem azonnal tudássa, hogy a helybéli csendőrség mellé még egy néhány csendőr iránt a maga idejében intézkedhessem.

Folyó hó 4-ke óta a kérdés allatti házat a rendőri közegek által folytonosan felügyeltem s f. hó. 13-ka estig nem is történt semmi csendzavarás; f. hó. 13-án Dr. Rátziú egy négyes fogaton Kolozsvárról haza érkeztén, tudomásomra esett, hogy előtte tüntetés van készülöbe, minek megakadályozása tekintetéből a helybeli csendőr őrs parancsnokságot azonnal felhívtam, hogy az őrsön lévő csendőrséget a rendőrség segítségére küldje ki, mi meg is történt, de f. hó. 13-án estéli 9 ora elteltével több mint 2000 ember össze gyűlvén, úgy a Dr. Rátziú valamint az ügyvéd Mészáros, Petrikás János, Moldován Szilveszter ablakait és a Vladucz házán egy tábla ablakát bezúrták, mit annyival inkább nem lehetett megakadályozni, mivel oly túlnyomó erővel szemben a megjelent csendőrség fegyvert nem használhatott.

Minthogy pedig tudomásomra jött, hogy Krigler Dávid azt beszélte, hogy azon esetben, ha a Dr. Rátziú házat megdobálják, városunkat az oláhok fel gyűjtják, a mai reggelen pedig Tárkány Jozsef, Tatár Károly és Boros Ferencz helybeli lakosok panaszták, hogy az oláhok fenyegetőznek, hogy ma vér óntás fog történni városunkban mulhatatlanul katonai karhatalomra van szükségünk, nehogy a fenyegetések telyesittessenek.

Alázatos tisztelettel kérem a tks. alispán úrat, miszerint a megzavart csend és rend helyreállítása valamint a még történhető s veszélyesebb mérveket is ölthető kihágások megakadályozhatása tekintetéből egy század katonaságnak Tordára leendő azonnali rendelését az illető helyen kieszközölni méltoztassék.

Torda 892 junius 14-én

Jakab Gergely
r.főkapitány

A katonai karhatalom azonnali kirendelését magam is teljesen indokoltnak és szükségesnek tartom.

Velits Ödön
polgármester

Verso: 5120-1892

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar.* nr. 375-1892, f.6-7

Onorate domnule vicecomite!

După cum se știe, președintele comitetului însărcinat cu înaintarea Memorandului românesc a fost dr. Ioan Rațiu, din localitate. Soția acestuia, trimitându-l la mine pe Iuliu Vlăduțiu, în după-masa zilei de 4, luna curentă, s-a interesat dacă am cunoștință de faptul că populația intenționează să țină o manifestație împotriva soțului său? Am răspuns că nu știu, dar iau măsuri de supraveghere a casei numitului și l-am rugat pe Vlăduțiu să-mi aducă imediat la cunoștință sosirea dr. Rațiu, pentru a putea lua măsuri, pentru a mai aduce câțiva jandarmi, pe lângă cei existenți³².

Începând cu data de 4, luna curentă, am ținut sub supraveghere pemanentă casa în cauză și până în seara zilei de 13 nu s-a produs nici o tulburare a liniștii. În ziua de 13, luna curentă, Rațiu a sosit de la Cluj, la Turda, într-o trăsură cu patru cai și am aflat că s-a pregătit o manifestație împotriva lui. Pentru împiedicarea acesteia, am solicitat imediat comandamentului de jandarmi să-i trimită de îndată pe jandarmi în sprijinul poliției, ceea ce s-a și întâmplat. Dar, în seara zilei de 13, după ora 9 adunându-se mai mult de 2000 de oameni, au spart geamurile caselor lui dr. Rațiu, Mesaros, Petricas Ioan, Moldovan Silvestru și Vlăduț. Nu s-a putut împiedica acest lucru, întrucât față de o asemenea mulțime covârșitoare jandarmii nu au putut folosi armamentul³³.

Întrucât a ajuns la cunoștința mea că Krigler David a afirmat că, în cazul în care casa lui dr. Rațiu este distrusă, orașul va fi incendiat de români, iar azi dimineată, Tarkany Jozsef, Tatar Károly și Boros Ferencz, din localitate, s-au plâns că românii amenință că azi se va produce vărsare de sânge în orașul nostru, este neapărată nevoie de forța armatei pentru ca nu cumva amenințările să se adeverească.

³² Iuliu C. Vlăduțiu, funcționar de bancă în Turda (cf. "Tribuna", nr. 10 din 14/26 ianuarie 1892).

³³ Se referă la atacul săvârșit asupra locuinței dr. Ioan Rațiu de la Turda din 13 iunie 1892 de către elementele șovine maghiare (vezi *Vandalismul de la Turda. Memoriile domnișoarei Felicia Rațiu*, București, 1893, în continuare: *Vandalismul de la Turda*; "Tribuna", 1892, nr. 124-127).

Îl rog cu smerenie pe onoratul domn vicecomite ca, pentru restabilirea liniștii și ordinii publice și pentru oprirea contravențiilor periculoase care s-ar putea produce, să binevoiască a solicita trimiterea imediată a unei companii de soldați la Turda.

Turda, 14 iunie 1892

Jakab Gergely
comandant de poliție

Consider indicată și necesară trimiterea imediată a armatei,

Velits Ödön
primar

17

1892 iunie 14, Turda

Sz. 5120-892

Nagyméltóságú m. kir. Belügyminister úr!
Kegyelmes Úram!

Azon magasztos, lélekemelő ünnepélyességek, melyekkel a magyar nemzet hűfiai és az ezen hazába lakó különböző nemzetiségű de a magyar állam eszmének rendületlen hivei – Ő Felsége, Apostoli jó királyunkat 25 éves koronázási jubilleuma alkalmából körül vette, kifejezést adva oda adó hűsége, loyális érzelmeinek, csak pár nappal ezelőtt folytak le; a népnek azonban élénk emlékezetében maradt Dr.Rácz János tordai ügyvéd és társainak ezen ünnepélyt megzavarni szándékozó czélzatos hazafiatlan, minden kritikán álló álló törekvése, mely szerint magukat az oláh nemzet megbizottjainak kiadva Bécsben tüntetőleg felléptek.

Az ők viselkedések a hazafiason érző népet elkészerítette, s annak eredménye itt Tordán folyó hó 13-án estve meg is lett.

Ezen esetről Torda város rendőrkapitányának 1382-892 számú jelentését ./. alatt eredetiben visszavárolag a következő tiszteleteljes jelentésem kísérete mellett van szerencsém felterjesztetni.

A mint az oláhoknak bécsi szegyenletes utazása megtörtént, Torda város magyar lakossága utálattal eltelve fordult el az itthon

maradott mint mondani szokták nadrágos oláhoktól s valószínűleg a társadalmi téren való megvetésen kívül semmi más tettelegességre nem ment volna át a magyarság, ha az itthon maradt oláhok hányiveti magaviselete, henczegése és kihívó modora a népet fel nem ingerli.

A helyi rendőrség a legtapintatosabb eljárással mindent megtett, hogy tettelegességre ne kerülhessen a dolog. Dr. Rácz János nejét megkérdezte jó előre tudassa vele, mikor fog haza jönni férje, azonban mindég kitérő választ kapott. Szájrol szájra járt a hír, hogy Dr. Rácz Baden Badenben fürdőzik, s majd csak később fog haza jönni, a mikor is az oláhok ünnepélyes fogadtatásáról gondoskodni fognak. Igen természetes, hogy ez és hasonló híresztelések a magyarságot még inkább felingerelték.

Tegnap délbe Kolozsvár felől érkezett Tordára nyitott négyes, felcsengőzött fogattal....

Ezzel és a külömben nálla megszokott kihívó módorával a tűzre olajot öntött.

Megtörtént estve a tüntetés, melyet a rendelkezésre álló személyzettel megakadályozni teljes lehetetlen lett volna; a Dr. Rácz János és három elvtársa házainak ablakait a nép beverte.

Miután ez meg történt, a nép haza oszlott ugyan, de magaviseletéről látható volt, hogy a legkisebb ingerlésre a tettelegesség ki nem lesz kerülhető.

Annálfogva a rendőr főkapitánytól vett jelentés folytán a nagyszebeni cs. és kir. hadtest parancsnokságot felkértem, hogy még ma estvére egy század katona kiküldése iránt intézkedjék....

Ezek után engedje meg Nagyméltóságod, hogy egyéni nézetemnek a következőkben kifejezést adhassak.

Vármegyénk lakosságának legnagyobb része tulnyomólag oláhokból áll; legnagyobb emberük Dr. Rácz Tordán lakik, a vármegyéhez tartozik a topánfalvi szolgabirói járás, mely az oláh izgatásoknak mindig legfőbb fészke volt ugy a multban és jelenben is, és hogy eddig még is nagyobb bajok itt elő nem fordultak bátran merem állítani, hogy azt a közigazgatás eszélyes és tapintatos eljárásának kell és lehet betudni

De közigazgatásunk mellé szükséges a látható erő: a katonaság

E vármegye területén sehöl katonaság nincsen

Czélszerűnek tartanám, ha Tordán legalább egy zászlóalj katonaság elhelyezése kimondatnék, s ebből bizonyos időközökben

felváltogatva egy század a havasra Offenbánya községébe lenne kivezényelve.

Offenbánya községében a bánya kincstárnak sok elagyatott épülete van, melyek kevés kiigazítással egy század katonaság elhelyezésére alkalmasnak látszanak.

Különben ez irányban a kellő lépéseket mielőbb meg fogom tenni.

A dolgok későbbi fejleményeiről Nagyméltóságodhoz köteles jelentésemet esetről esetre teuszem meg.

Fogadja Nagyméltóságod mély tiszteletem nyilvánítását.

Torda, 1892 június 14 én.

Rédiger Ákos
alispán

Verso: Ér. VI/17 1892; 375/res.

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar* nr.375-1892, f.2-5

Traducere:

Nr. 5120-892

Excelența Voastră, domnule ministru de interne regal
maghiar!³⁴

Acele sărbători grandioase, înălțătoare, prin care fiii fideli ai națiunii maghiare cât și cei de alte naționalități, dar credincioși statului maghiar, l-au omagiat pe Măria Sa apostolică, regele, cu prilejul a 25 de ani de la încoronare, prilej cu care și-au manifestat loialitatea, s-au desfășurat doar de câteva zile. În mintea poporului a rămas vie amintirea intenției avocatului turdean, dr. Ioan Ratiu, și a tovarășilor săi, de a tulbura această sărbătoare, intenție sub orice critică, potrivit căreia, dându-se reprezentanți ai poporului român, au apărut la Viena.

Acțiunea lor a amărât poporul cu sentimente patriotice, iar rezultatele s-au văzut în seara zilei de 13, luna curentă, la Turda³⁵.

³⁴ Szápáry Gyula.

³⁵ Vezi *Vandalismul de la Turda*.

Am onoarea să vă înaintez, în original, raportul comandantului poliției orașului Turda, nr. 1382-1892³⁶, împreună cu raportul meu în această problemă.

După călătoria rusinoasă a românilor la Viena, ungurii din Turda au întors cu scârbă spatele românilor nădrăgari rămași acasă și se pare că, în afara disprețului pe plan social, nu ar fi recurs la nici un act de violență dacă nu ar fi fost incitați de atitudinea scârboasă, lăudăroasă și ostentativă a românilor rămași acasă. Poliția locală a făcut totul pentru a evita actele de violență.

A întrebat-o pe soția lui dr. Ioan Rațiu când îi vine soțul acasă, dar totdeauna s-a obținut un răspuns evaziv.

Din gură în gură mergea vestea că dr. Rațiu face băi la Baden Baden și va veni acasă doar mai târziu, când se vor îngriji de primirea sărbătorească a românilor³⁷.

Este normal că această veste, ca și altele asemănătoare, i-au iritat pe maghiari.

Ieri la prânz, Dr. Rațiu a sosit la Turda, de la Cluj, într-o trăsură deschisă cu patru cai, cu zurgălăi.

Acest fapt, împreună cu obișnuita-i atitudine ostentativă, a turnat ulei pe foc. Seara s-a produs manifestația care a fost imposibil de oprit cu numărul redus de personal aflat la dispoziție; populația a spart geamurile casei lui dr. Ioan Rațiu și ale altor trei tovarăși de-ai săi. După aceea, populația s-a răspândit spre casă dar, după atitudinea sa, era clar că la cea mai mică iritare, violența nu va fi ocolită.

De aceea, ca urmare a raportului primit din partea comandantului șef al poliției am solicitat, încă în această seară, comandamentului corpului de armată cezaro-crăiesc de la Sibiu să trimită o companie.

Vă rog să-mi permiteți, Excelentă, să-mi expun părerile mele personale.

Marea majoritate a populației comitatului nostru o constituie românii; cel mai de seamă om de-al lor este dr. Ioan Rațiu din Turda; de acest comitat aparține plasa Câmpeni care, atât în trecut cât și în prezent este cuibul cel mai important al agitațiilor românești.

³⁶ Vezi doc. nr. 16/vol.II.

³⁷ În realitate, dr. Ioan Rațiu împreună cu cele două fiice ale sale vor pleca de la Viena la Băile Baden Baden, de unde se vor întoarce la Turda după câteva zile. poate și pentru aplanarea agitațiilor din Transilvania și nicidecum pentru sărbătorirea lor (vezi *Vandalismul de la Turda*, p.10; S.Polverejan-N.Cordoș, *op.cif.*, p.208-209).

Faptul că nu s-au produs aici necazuri mai mari se datorește activității inteligente și pline de tact a oficialităților.

Dar, pe lângă administrația noastră, este necesară forța vizibilă: armata.

Pe teritoriul acestui comitat nu se găsește nicăieri armată.

Ar fi oportună trimiterea unui batalion la Turda, din care, periodic, să se trimită câte o companie în munți, la Baia de Arieș.

Tezaurariatul minier are în Baia de Arieș multe clădiri părăsite, care, cu unele mici amenajări, ar putea fi folosite pentru încartiruirea unei companii.

De altfel, voi lua măsurile necesare în acest scop.

Asupra evoluției ulterioare a evenimentelor am să vă trimit Excelență, rapoarte, de la caz la caz.

Primiți, Excelență, expresia deosebitei mele stime.

Turda, 14 iunie 1892

Rédiger Akos
vicecomite

Verso: Sosit VI/17 1892 nr. 375/confidențial

18

1892 iunie 17, T[urda]

Torda Aranyos vármegye főispánja

Jött 1892 Junius hó 17-n

Szám: 28/1892

Tárgy

Jelentés a jun. 13 án lefolyt Ratz elleni tüntetésről

Kizárólag saját kezéhez

Belügym. Bpest

Kötelességemnek tartom Nagyméltóságodat a tordai események előzményeiről utóbajairól értesíteni.

Mielőtt felmentem volna a Felség jubilaris ünnepélyére az izgatott hangulatott, mely Dr. Rátz eljárása miatt keletkezett, sikerült némileg lecsillapitanom. Távollétem alatt némely helybeli oláh kihívó

magaviselete, fenyegető kifakadása, a hangulatot végleg elkésérette; megtettem távozásom előtt ama intézkedést, hogy alispán, polgármester megtudva Dr. Rác érkezési napját gondoskodjanak elegendő karhatalomról és sem Dr. Rác mellett mert ennek végrehajtását ígérték – sem ellene, semmi névvel nevezendő, legcsekélyebb tüntetést tőrjenek meg; nem rajtok múlt intézkedésem meghiusulása; Dr. Rác emberei titkolták a szebeni komité elnökének megérkezési napját, ki f. hó 13. n. váratlanul, nyitott kocsival felcsengözött négyes fogatom osztentatív vonult be, még jobban felingérelve a néltán vérig sértett alkotmányhú, hazafias lojalis, kissé tulzó, de igaz magyar polgárság érzelmét. Ugyan az nap éjjel megtörtént a Dr. Rác elleni demonstracio; a dalárda, a polgárság megelégedett a szozat eléneklésével, s elvonult; a csöcselék ablak beveréssel siditozással elégítette ki magát, nem nyugodda meg a Dr. Rác elleni tüntetéssel, beverve helybeli ügyvéd Mészáros és Moldovan ablakait a tüntetést a helyben levő 3 csendör – a többi vidéken volt – s a 12 rendör képtelen volt megakadályozni, 3000 emberrel s szembe 3 csendör!!!

Szoros vizsgálat tárgyát képezi a tüntetés rendőreinek kipuhatólósa s habár akadatott a tüntetés – Dr. Rác hazaárulással határos fellépése s a helybeli maroknyi oláhság kihívó magatartása miatt a hibások, ha kézrekerülnek, el fogják nyerni büntetésüket.

A rendet, amely 13-ik óta megzavarva nem lett, egy század sorhadbeli gyalogság és 20 csendör egy főhadnagyal tartja fenn.

A hangulat nyugodt, a kedélyek itt helyt lecsillapultak; holnap szombaton, heti vásár levén kell nagyobb felügyelet s a f hó 21-26 ig. tartó országos vásár alatt, mely időtartamra ugy a megerősített csendör állományt, mint a század sorhadbeli bakát készenletben fogom tartatni.

Ma bejelentem Nagyméltóságodnak, hogy: fenyegető, anonim levelek osztatnak ki, melyekben fenyegetődznek a város fel gyujtásával a mezőségi és havasi oláhok részéről;

Hogy Dr. Rác családja kihivólag kocsizik naponta a város utczáin hogy a tulajdonosok behuzott ablakaikat be nem tehetik, hanem mutogatják a városba bejövő oláhoknak, hogy mit tett a magyarság haragjában mert Dr. Rác a császártól (s a kifejezést soha fel nem cserélik a király kifejezéssel) kért orvoslást az elnyomott román nemzet részére.

Akkor fogalma lesz Nagyméltóságodnak a helyi viszonyokról.

Sajnos, hogy ma éjjel Bágyonban az oláh pap és vagy 6 oláh gazda ablakait a bágyoni székeleyek vagy 20-n beverték.

Vizsgálatra már korán reggel kiszállott a főszolgabíró a csendőr főhadnagy, a rend fenntartására 4 csendőr; szükséghez képp est éjjelre megerősítettem a karhatalmat; ma d.u. a kir. ügyész és egy törvényszéki bíró lett a helyszínére kiküldve, a szigorú vizsgálat megejtésére.

Tiszteletteljes jelentésemet azon kéréssel zárom:

Legyen kegyes Nagym. oda hatni, hogy Torda-Aranyos várm/egye/ Torda székhelyén állandólag egy zászlóalj katonaság legyen; e kérésemet ismétlem, és kérve kérem Nmgodat annak teljesítésére, mert a havas s a mezőség oláhsága közé beszorult maroknyi magyarság biztonságáért felelősséget nem vállalhatok csak akkor, ha a Tordán lakó szebeni komite elnökének működésével szembe bár mely perczben fegyver áll rendelkezésemre, és pedig magyar ezred által hordozott fegyver.

Fogadja m.

T/orda/ 1892 jun/ius/ 17

G[rof] B[ethlen] G[eza].

Fond *Prefectura judetului Turda-Arieș*, nr. 48/1892, f.5-6

Traducere:

Comitele suprem al comitatului Turda-Aries

Sosit 17 iunie 1892

Nr. 28-1892

Conținut: Raport asupra manifestației din 13 iunie, organizată împotriva lui Ratiu³⁸

Strict confidențial

Ministrul de Interne. Budapesta

Consider de datoria mea să vă informez asupra antecedentelor și urmărilor evenimentelor petrecute la Turda.

Înainte de a participa la serbarea jubiliară, am reușit să liniștesc spiritele agitate, stârnite de activitatea Dr. Ratiu. În lipsa mea, atmosfera a fost definitiv înrăutățită din cauza unor elemente

³⁸ Vezi.doc. nr. 16-17/vol.II.

românești cu atitudine provocatoare; înainte de a pleca am dispus atât vicecomitelui cât și primarului ca, aflând ziua sosirii Dr. Rațiu, să se îngrijească de suficientă forță [armată] și să nu permită nici un fel de manifestație fie pro, fie contra Dr. Rațiu; nu lor le datorez eșuarea măsurilor mele; oamenii lui Rațiu au ținut secretă ziua sosirii președintelui comitetului din Sibiu, care în ziua de 13 luna curentă a sosit pe neașteptate, ostentativ, agitând mai tare simțămintele și așa jignite la sânge ale cetățenilor maghiari patrioți și loiali. În aceeași noapte a avut loc demonstrația împotriva Dr. Rațiu; după intonarea unui cântec, cetățenii au plecat; plebea s-a manifestat cu spargeri de geamuri și înjurături, nu s-au mulțumit cu manifestația împotriva Dr. Rațiu dar au spart geamurile avocaților Mesaroș și Moldovan, astfel încât cei 3 jandarmi – restul se aflau în provincie – și cei 12 polițiști nu au fost capabili să-! oprească. Față de 3000 de oameni, 3 jandarmi!

Verificarea polițiștilor de la manifestație constituie obiectul unei cercetări severe, iar din cauza intervenției Dr. Rațiu, identică cu trădarea de patrie, și a atitudinii provocatoare a puținilor români locali, cei vinovați își vor primi pedeapsa, în caz că vor fi prinși.

Ordinea, care nu a fost tulburată din data de 13, este menținută de un batalion de pedestrași și 20 jandarmi, în frunte cu un locotenent.

Atmosfera este liniștită, spiritele s-au calmat; mâine, sâmbătă, fiind târg săptămânal sunt necesare măsuri mai mari de siguranță, iar în timpul desfășurării târgului, care se ține până în 21-26 luna curentă, trupele întărite de jandarmi, cât și batalionul de soldați, am să le țin gata de intervenție.

Azi vă raportează, Domnule, că s-au răspândit scrisori anonime de amenințare cu incendierea orașului din partea românilor din zonele de câmpie și de la munte; că familia lui Dr. Rațiu se plimbă ostentativ cu trăsura pe străzile orașului; că proprietarii nu-și schimbă geamurile sparte arătând românilor sosiți în oraș ce a făcut furia maghiarilor din cauză că Dr. Rațiu a cerut sprijin de la Împărat (nu pomenesc niciodată termenul de rege) pentru natiunea română oprimată.

O să aveți astfel, Domnule, o imagine asupra situației locale.

Din păcate, astă-noapte la Bădeni, vreo 20 de secui au spart geamurile preotului român și la vreo șase gazde. În zori, s-au deplasat acolo pentru cercetări, judele suprem, locotenentul de jandarmi și vreo 4 jandarmi pentru menținerea ordinii; pentru la noapte am întărit paza; azi după-masă au fost trimiși la fața locului procurorul regal și un judecător pentru cercetări severe.

Închei raportul cu rugămintea să binevoiți, Excelență, a lua măsuri ca în orașul Turda, reședința comitatului Turda-Arieș, să fie încartiruit pemanent un batalion de soldați.

Îmi reînnoiesc această rugămintă căci nu-mi pot asuma răspunderea pentru asigurarea securității mănunchiului de unguri strâmtorat între românii de la câmpie și cei de la munte, numai dacă am la dispoziție în orice clipă armament, - față de activitatea președintelui comitetului din Sibiu, domiciliat în Turda, - și mai ales armament purtat de un regiment unguresc.

Primiți, Excelență,
Turda 17 iunie 1892

C[ontele] B[ethlen] G[eza]

19

1892 iunie 17, Budapesta

Magyar kir. Belügyministeri Elnökség
365 Sz./1892/res. eln. Érkezett VI/13.

Torda-Aranyos megye főispánja
Saját kezéhez

A Nagyszebenben f.é. marcius 25-én kelt, Dr.Rațiu és társai által aláírt, - ugyancsak általuk Bécsben Ő császári és apostoli Királyi Felsőge Kabinetirodája igazgatójának Báró Braun államtanácsosnak átadott, - innen Ő Cs. és ap.Kir. Felsőge személye körüli m.kir. minister útján kózzám – felbontatlanul – átküldött emlékiratot, oly felhívással küldöm meg ezennel eredetben Méltóságodnak, hogy azt Dr. Ratiunak kézbesíteni és őt egyúttal amaz elhatározásomról értesíteni sziveskedjék, - hogy én, ezen egyesek által minden elfogadható megbizás nélkül szerkesztett emlékiratnak legfelső helyre való felterjesztésére magamat indítatva nem érzem; mert sem az aláírókat, sem a küldöttségként szereplőket arra, hogy a magyarországi román ajkú nép nevében és képviselőjében fellépjenek vagy eljárjanak, törvényesen jogosultaknak nem tekintem.

Fogadja stb.

Bpest. 1892, jun. 17.

ss.indescifrabil

Kiadó

A rendelethez csatolandó az emlékirat eredetije; - de előzetesen megkészítendő és visszatartandó annak – a belügyministerium által hitelesített – ezen másolata. Ha a mellékelt magyar nyomtatvány hű másolatát képezi az emlékiratnak, úgy ez hitelesítendő és tartandó vissza.

K.u. az V- ik osztályba a hitelesített másolattal az osztály véleményt terjesztem elő arra nézve, miféle további intézkedések teendők az emlékirat tárgyában, akár a közhírré tételt, akár a cáfolatot illetően.

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 365/1892, f.5.

Traducere:

Președinția Ministerului de Interne Regal Maghiar
Nr. 365/1892/ confidențial. Sosit 13/VI

Comitele suprem al comitatului Turda-Arieș. Strict personal

Memoriul redactat la Sibiu, la 25 martie anul curent, semnat de Dr.Rațiu și tovarășii săi, predat tot de ei, la Viena, șefului de cabinet al maiestății sale cezaro-crăiești, baronului Braun, consilier de stat, și care de acolo prin intermediul Ministerului Regal Maghiar de pe lângă Majestatea sa cezaro-crăiască, mi s-a trimis mie nedesfăcut³⁹, vi-l trimit, domnule, în original cu rugămintea să-l predați lui Dr.Rațiu și să binevoiti a-l informa despre hotărârea mea, că nu mă consider obligat să înaintez în cercurile cele mai înalte acest memoriu, apreciat de unii că a fost redactat fără nici o împuternicire acceptabilă căci nu-i consider nici pe semnatari, și nici pe delegați îndreptățiți, din punct de vedere legal, să acționeze în numele populației românești din Ungaria⁴⁰.

Primiți etc.

Budapesta, 17 iunie 1892.

ss indescifrabil

³⁹ Vezi.doc. nr. 12 și 14/vol.II.

⁴⁰ Vezi "Gazeta Transilvaniei", nr. 153 din 14/26 iulie 1893; Z. Pâclisanu, *Guvernele ungurești și mișcarea memorandistă a românilor din Ardeal*, în "Revista Fundațiilor Regale", I (1934), nr. 5, p.345.

Expeditor

De anexat la ordin originalul memoriului; de pregătit și reținut copia acestuia, legalizată de Ministerul de Interne.

Dacă textul tipărit în limba maghiară, anexat aici, este o copie fidelă a memoriului, va fi legalizat și reținut⁴¹.

Cu copia legalizată în secțiunea a V- a a Procuraturii regale.

Secțiunea să înainteze opinia privind măsurile ulterioare ce se impun, fie privind publicarea, fie combaterea memoriului.

20

1892 iulie 1, Turda

Számjeles sürgöny

Érkezett VII/1, d.e. 2 óra 25 percz

30 sz. res. Torda

Belügyminister Úr Ó Excellentiájának

Rácnak tüntetés után azonnali eltávozása miatt emlékirat máig nem volt kézbesíthető. Visszatérte bizonytalan. Szebeni főispán utján kézbesítés megkísérthető-e ?

Bethlen

Verso: Ér. VII/3 1892. 416/res.

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 365/1892 f.57.

⁴¹ Exemplarele tipărite ale *Memorandului din 1892* vor fi redescoperite de Armata română la Budapesta în anul 1919 (cf.Gh.Tatarescu, *op.cit.*, p.19).

Traducere:

Telegramă cifrată
Sosit 1/VII, dimineața, ora 10 și 25 minute
Nr.30 confidențial, Turda

Excelenței sale, domnului ministru de interne

Memorandul nu s-a putut preda până azi, din cauza plecării lui Rațiu, imediat după demonstrație. Reîntoarcerea sa este nesigură⁴². Se poate încerca predarea prin intermediul comitelui suprem din Sibiu?

Bethlen

Verso: Sosit 3 iulie 1892/ 416 confidențial

21

1892 iulie 1, Arad

75 sz.f.i.biz

Aradvármegye s Arad sz. kir. város főispánjától.
Nagyméltóságú m.Kir.Belügyminister úr!

Kegyelmes Úram!

Az oláhok bécsi küldöttségének eljárása, Arad város hazafias érzületű közönségénél nagy visszatetszést szült. Növelte annak hatását a Tribunában meg jelent nyilatkozat, melynek aláírói között több aradi oláh nemzetiségi túlzó is szerepel.

Ezek ketteje, Mangra Vazul szerzetes, praeparandiai tanár és Oncu Miklós ügyvéd ellen tegnap este egy hirtelen összegyűlt, mintegy 300 főből álló tömeg tüntetést rendezett, a miről bátorkodtam Nagyméltóságodat ma délelőtt táviratilag értesíteni.

⁴² În urma devastării casei de la Turda din 13 iunie 1892, familia doctorului Ioan Rațiu se va muta definitiv la Sibiu.

A tüntetés bővebb megismertetése végett van szerencsém a város polgármestere által hozzám áttett főkapitányi jelentést ./. alatt mellékelve tisztelettel felterjeszteni.

Ezúttal még csak azt kívánom megjegyezni, miszerint a rendőrség örködik, hogy a további tüntetéseket megelőzze s ebbeli törekvése, miután az egész város különben is nyugodtnak látszik, valószínűleg sikerülni fog.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem nyilvánítását.

Aradon, 1892. Évi július hó 1-én.

Fábián László
főispán

Verso: ÉrkJVII/3 1892/415/res.

Nagyméltóságú Gróf Szápáry Gyula m/kir./Belügyminister
úrhoz.

Budapesten

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 930/1892, f.37-38.

Traducere:

Din partea comitelui suprem al comitatului și orașului liber
regesc Arad

Număr 75, comite suprem, confidențial

Excelența Voastră,
Domnule ministru de interne regal maghiar!

Plecarea delegației române la Viena a produs o mare antipatie
în rândurile populației cu sentimente patriotice din orașul Arad.

Efectul acestei antipatii a crescut prin declarația publicată în
Tribuna, printre semnatarii căreia se aflau mai mulți extremiști de
naționalitate română⁴³.

⁴³ Vezi N. Josan, *Adeziunea populară la mișcarea memorandistă (1892-1895). Mărturii documentare*, București, 1996, p. 13, 94-97, în continuare: N. Josan, *Mărturii documentare*.

Împotriva a doi dintre ei, Vasile Mangra⁴⁴, profesor preparandial, și Nicolae Oncu⁴⁵, avocat, s-au adunat ieri seara circa 300 de persoane într-o manifestație despre care mi-am permis să vă informez Excelență, azi înainte de masă, telegrafic⁴⁶.

Pentru o prezentare mai detaliată a demonstrației am onoarea să vă înaintez raportul prefectului poliției, anexat aici, care mi-a fost dat prin intermediul primarului⁴⁷.

Cu acest prilej, doresc să mai menționez că poliția se îngrijește pentru a preîntâmpina alte manifestații, și se pare că va reuși în strădaniile sale, întrucât întregul oraș pare liniștit.

Primiți Excelență, expresia deosebitei mele stime.

Arad, 1 iulie 1892.

Fábián Lászlo
comite suprem

Verso: Sosit 3 VII 1892, 415, confidențial

Excelenței sale, domnului Szapáry Gyula, ministru de interne regal maghiar. Budapesta

⁴⁴ Vasile Mangra (1852-1918), cleric, profesor, publicist și om politic român. În prima parte a vieții a reprezentat curentul intransigent, radical al luptei de eliberare națională a românilor transilvăneni, făcând parte din gruparea "tribunistă". A urcat treptele ierarhiei bisericești până la funcția de mitropolit ortodox al românilor din Transilvania și Ungaria, sfârșind prin a trăda cauza românilor ca urmare a acceptării politicii guvernamentale ungurești (vezi M. Păcurariu, *Mitropolitul Vasile Mangra istoric și militant pentru drepturile românilor transilvăneni*, în "Mitropolia Ardealului", 1990, nr. 2, p.15-32).

⁴⁵ Nicolae Oncu (1843-1914), avocat, om politic român, director al băncii "Victoria" din Arad.

⁴⁶ Manifestarea a avut loc în piața principală a Aradului la 30 iunie 1892 împotriva lui V. Mangra, A. Suciu, N. Oncu și R. Ciorogariu (vezi "Tribuna", 1892, nr. 139-140,146).

⁴⁷ Vezi.doc. nr. 22 și 24/vol.II.

7763 kihágós 1892

Méltóságos Főispán úr!

Van szerencsém jelenteni, hogy folyó évi július hó 1-én a Bécsben járt oláhok ellen az az előtti napokon tüntetett gyerkőczök estve 9 óra tájt ismét össze csoportosultak és a helybeni oláh seminarium épülete elé vonultak mielőtt azonban az épület elé értek volna a rendőrség a "Luiza" utca irányában a tovább vonulásban megakadályozta, s a tömeget szét szórta.

Innen a tömeg egyrésze mely között a legnagyobb számot a kíváncsi bémészcodok képezték, a "Forray" utcán át a Zemplényi kávéház elé vonult, s ott felhívásomra rövid idő alatt eloszlott.

Befogatott Ort Antal 18 éves czipész tanancz, mert a szétoztlásra őt felhívó rondőrrel ellenkezett.

A vagyonbiztonság valamint a testi épség ellen csak annyiban történt kihágás, menyiben két rendőr kövel megdobatott, de csak lényegtelenül sérült meg.

Meg kell jegyezmem, hogy az oláh theologia épületéből minden ok nélkül köveket, dorongokat és tuskókat czipőket dobáltak az utczára, s azok egyesei a szemben fekvő izraelita árvaház deszka kerítését érve detonációhoz hasonló zait okoztak, mint egyesek lövésnek akartak minősíteni.

A dobálást a theologusok felhívásomra azonnal abban hagyták, és az ablakoktól vissza vonultak.

Én, Nyáry Béla alkapitány és Fiola őrmester az által vezélnyelt rendőrség a theologia épület közvetlen közelében voltunk, de a lapok által hallani vélt lövést nem hallottuk s annak megtörténte nem is való, valamint valótlanok a lapok által közzétett s ezen jelentésben nem foglalt egyéb események.

A tüntetés ismétlését gátló intézkedések továbbra is megtétettek.

Aradon, 1892. évi július hó 2-án.

Sarlot Domokos
főkapitány

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 930/1892, f.30.

Traducere:

7763/1892 contravenții

Onorate domnule comite suprem!

Am onoarea să vă raportez că flăcăii care au demonstrat zilele trecute împotriva românilor umblați pe la Viena în ziua de 1, luna curentă, s-au adunat din nou, seara la ora 9, îndreptându-se spre seminarul român din localitate, dar înainte de a ajunge în fața acestei clădiri, în dreptul străzii Luiza au fost oprii de poliție și împrăștiați⁴⁸.

De aici, o parte a mulțimii formată în majoritate din curioși s-au îndreptat pe strada Forray, spre cafeneaua Zemplényi, de unde, la solicitarea mea, s-au împrăștiat.

A fost reținut Ort Antal, ucenic pantofar de 18 ani, pentru că s-a împotrivit celor cinci polițiști, care au încercat să-i împrăștie.

S-a produs o contravenție împotriva securității bunurilor și a integrității corporale prin lovirea cu pietre a doi polițiști, răniți ușor.

Trebuie să menționez că din clădirea seminarului teologic românesc s-au aruncat în stradă, fără nici un motiv, pietre, obiecte, butuci, pantofi care lovindu-se de gardul orfelinatului evreiesc de vizavi au produs un zgomot apreciat de unii ca împușcături.

La solicitarea mea, teologii au încetat imediat aruncarea [obiectelor] și s-au retras de la geamuri.

Eu am fost în imediata apropiere a clădirii împreună cu Nyáry Béla, subprefect, și sergentul Fiolo cu oamenii săi, dar nu am auzit împușcăturile vehiculate prin presă care nu au fost adevărate, la fel ca și alte relatări din presă, despre evenimente ce nu sunt cuprinse în acest raport.

S-au luat măsuri pentru a se evita repetarea manifestației⁴⁹.
Arad, 2 iulie 1892.

comandantul poliției
Sarlót Domokos

⁴⁸ Demonstrațiile maghiare din Arad contra românilor memorandisti, au continuat și în seara zilei de 1 iulie 1892 când s-au produs altercații și ciocniri între tineretul maghiar și seminaristii români.

⁴⁹ Ca urmare a acestor incidente seful poliției, Sarlót Domokos, printr-o "Înștiințare" dată în această zi, a interzis tineretului minor (ucenici și școlari) să părăsească casele după ora 20 până la noi dispoziții (vezi Arh. Naționale Cluj, *Fond Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 930/1892, f.23).

1892 iulie 3, Budapesta

Magyar királyi Belügyminister
413, szám/res
kizárólag saját kezéhez

Méltóságos Úr!

Több román ajkú polgár minden megbizás nélkül egy emlékiratot készített, melyben vélt sérelmeiket az összes román ajkú lakosság nevében az alkotmányos tényezők mellőzésével a legmagasabb Trón elébe terjeszteni megkísérelte. Az ezen emlékiratban foglalt kifejezésekre kiterjeszkedni ez alkalomból nem kívánok, de magát az eljárást, melyet az illetők követtek ez ügyben, határozottan és méltán elítéli az országos közvélemény, sőt miként történt nyilatkozatokból látszik, elítéli ezt maga a román ajkú polgárok nagyrésze. Mindazonáltal egyes városok és községek lakosai épúgy nem jogosultak ezen helytelen eljárásnak a közrend által tiltott személy és vagyon biztosságot veszélyeztető módon való megtorlására – mely mint sajnálattal értesültem az országban néhány helyütt megtörtént, minek folytán czimzett figyelmét felhivom miszerint intézkedjék, hogy ezen rendellenes tüntetések a hatósági közegek által erélyesen meggátoltassanak – hogy ezen szintén helytelen eljárás által panaszokra ok ne szolgáltatassék – s a békés egyetértés a különböző nemzetiségekhez tartozó honpolgárok közt, ily erőszakos fellépések által meg ne zavartassék.

Minden ez irányban észlelt mozzanatról jelentését elvárom.

Fogadja Méltóságod tiszteletem nyilvánítását.

Budapesten, 1892. évi július hó 3-án.

Gróf Szapáry

Méltóságos Domahidy Ferencz Úrnak, Szatmár vármegye főispánjának. Nagy Károlyban

Verso: 17 B/1892, Julius 9.

Fond *Prefectura judetului Satu-Mare*. Comite suprem. confidentiale.
nr.17/1892, f.3-4.

Traducere:

Ministerul de Interne Regal Maghiar
Numărul 413 confidențial
Strict confidențial

Onorate domn!

Mai mulți cetățeni români au pregătit, fără nici o însărcinare, un memoriu prin care au încercat, trecând peste elementele constituționale, să-și prezinte așa-zisele doleanțe în numele populației românești, celui mai înalt for conducător, Tronului. Nu doresc să mă ocup cu acest prilej de cele cuprinse în acest memoriu, dar însuși procedeu pe care l-au urmat respectivii în această chestiune este condamnat în mod hotărât și pe bună dreptate de opinia publică a țării, mai mult chiar, din modul în care s-au făcut unele afirmații se vede că acesta este condamnat de o mare parte a cetățenilor români înșiși. Cu toate acestea, locuitorii unor orașe și sate, nu sunt îndreptățiți să reprime acest procedeu incorect, într-un mod amenințător la adresa securității persoanelor și a bunurilor, ceea ce, după cum am aflat cu părere de rău, s-a întâmplat în unele locuri din țară; ca urmare, vă atrag atenția să dispuneți ca asemenea manifestații împotriva ordinii să fie oprite în mod energic, prin agenții autorităților ca să nu se dea motiv de plângeri prin astfel de procedee incorecte, și să nu fie tulburată buna înțelegere dintre cetățenii de diferite naționalități, prin asemenea atitudini violente.

Aștept raportul d-voastră despre orice mișcare observată în această privință.

Prin exprimarea stimei mele.
Budapesta, 1892, iulie 3

Conte Szapáry

Domnului Domahidy Ferencz, comitele suprem al comitatului Satu Mare, la Carei.

Verso: 17 confidențial, 1892, 9 iulie.

ad.7763 kh. 1892

Méltóságos Főispán Úr!

Van szerencsém jelenteni, hogy f. évi július 3-án éjjel minden csendzavarás nélkül folyt le, sőt azon bizonyos gyerkőcök és iparosok, kik az előző napokon a tüntetés kezdeményezését szétszórta a járdán várták, az utcán láthatók sem voltak.

Ezek szerint a tüntetés, hacsak arra az önhitt, hazafiatlan oláh úrak a lecsillapodott közönséget kihívó maguk viseletével újból felizgatni nem fogják, befejezettnek látszik.

Én részemről a meglepetések megelőzése véget estéknént még egy néhány napig erős őrzőjáratot menesztek az ismert gyűlőhelyekre, a katonaság készenlétét azonban továbbra is igénybe venni szükségesnek nem tartom.

Végül, jelentem, hogy f. évi június 30-án a tüntetők közül megsebesült Gadó Mihály bérszolga a czombján kés szúrást kapott, Horváth Géza asztalos segéd csipőén lett megszúrva, mindkettő sérülése az orvosi láttelel 8 napon túl gyógyul.

Meglett még ez nap sérülve Belas Livius III-ad éves oláh theologus a hüvelyk újján, a sérület jelentéktelen, orvosi láttelelet nem vett.

Ugyanő azt állította, hogy a tüntetők megverték, ő róla pedig az állított, hogy a késsel szúrók egyike ő volt, de egy állítás sem lett a vizsgálat folyamán igazolva.

F.évi július 1-én, midőn a tüntetők szétszórattak, dobott kő által megsebesült és pedig:

Halász Mihály r. tizedes fején a bőr kipattant, - Szücs Lajos közrendőr fején pedig lapos ütés következtében a fejbőr ütött részén megpuffadt.

Egyéb sérülés nem történt.

Aradon, 1892 évi július hó 4-én.

Sarlot Domokos
főkapitány

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar.* 930/1892, f.21-22.

Traducere:

Ad. 7763/1892 contravenții

Domnule comite suprem!

Am onoarea să vă raportez că în noaptea de 3 iulie anul curent totul a decurs fără tulburarea liniștii, ba chiar acei flăcăiandri și meseriași care, cu o zi mai devreme, așteptau răsfirați pe trotuar începutul manifestației, nici nu au mai apărut pe stradă.

După toate acestea, dacă domnii români înfumurați, nepatrioți, nu vor incita din nou, prin atitudinea lor provocatoare, populația liniștită, manifestația pare încheiată⁵⁰. Pentru a evita surprizele, consider necesar ca, încă câteva zile, să se facă patrulări severe, pe înserat, la locurile de întrunire, iar în ceea ce privește prezența armatei, nu o consider necesară.

În sfârșit, raportez că printre manifestanții din 30 iunie anul curent au fost răniți: Gado Mihály, lacheu, împuns în pulpă cu un cuțit, Horváth Géza, calfă de tâmplar, împuns în sold – ambele răni vindecabile în 8 zile potrivit certificatului medical.

A mai fost rănit în acea zi, la degetul mare, Belas Livius, teolog român din anul III – rană fără importanță; nu s-a făcut certificat medical⁵¹.

Tot el a declarat că a fost bătut de manifestați, iar despre el s-a susținut că a fost unul dintre cei cu cuțite – dar nici o declarație nu a fost dovedită în timpul cercetării.

În ziua de 1 iulie, când manifestații s-au împrăștiat, au fost răniți cu pietre: Halász Mihály, caporal, căruia I s-a spart capul, Szücs Lajos, polițai, cu o umflătură în cap în urma loviturii.

Alte vătămări nu au mai fost.

Arad, 4 iulie 1892

Sarlot Domokos
comandantul poliției

⁵⁰ Vezi.doc. nr. 21-22/vol.II.

⁵¹ Vezi "Tribuna", nr. 139 din 20 iunie/2 iulie 1892.

Kereskedelemügyi m.k. Minister
36.476 sz./v

Nagyméltóságú Gróf Ministerelnök úr!

A pancsovai posta és táv. hivatalhoz Oczsenczen át érkezett levélcsomagok egyikében a melékelt "Die General Conferenz der Delegirten der rumänischen Wahler aus Ungarn und Siebenbürgen" című Bécsben kiadott öt füzet érkezett, közös szalag alatt, melyről azonban a címzettet jelző czédula hiányzott, illetve alkalmasint útközben levált s meg nem találtatott.

Az egyik füzetben látható bélyegző lenyomat alapján azt lehet ugyan feltenni, hogy e küldemény Lugosról Brediceanú Coriolán ügyvédtől ered; erre egy másik füzetben levő "...os" postai betűzőlenyomat töredéke is mutat s annak nyomán a küldemény visszakézbesítését lehetne megkísérteni. – tekintve azonban a füzetek aggályos tartalmát, bátor vagyok előbb Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, méltóztassék velem tudatni, vajjon a saját szempontjából a küldemény visszaadását megengedhetőnek találja-e?

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilváníását.

Budapest 1892 julius 5-én.

A miniszter megbízásából:

Hamú Péter
ministeri tanácsos

Nagyméltóságú gróf Szapáry Gyula úrnak, az arany gyapjas rend vitéze, valóságos belsőtitkos tanácsos, stb. a belügyministerium vezetésével megbizott m. kir. Ministerelnöknek.

Verso: Érki: VII/11 1892, 443/res.

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 813-1892, f.7

Traducere:

Ministerul Regal Maghiar al Comerțului
Nr. 36.476

Excelența Voastră, domnule conte prim-ministru!

La oficiul telegrafic și postal Panciova, au sosit într-un pachet cinci caiete editate la Viena, cu titlul "Conferința generală a delegaților alegătorilor români din Ungaria și Transilvania"⁵², toate sub aceeași panglică, dar de pe care lipsea hârtia cu destinatarul, care s-a deslipit și pierdut în timpul transportului.

Pe baza urmei de șampilă imprimată pe un caiet se poate deduce că pachetul provine de la avocatul din Lugoj, Coriolan Brediceanu⁵³; apoi, pe un alt caiet, se vede imprimată o porțiune din șampilă postală: "...os", pe baza căreia s-ar putea încerca retrimiteră pachetului. Având în vedere conținutul îngrijorător al caietelor, îndrăznesc, Excelență, să vă rog a-mi aduce la cunoștință dacă, din punctul d-voastră de vedere, se poate permite restituirea pachetului.

Primiți, Excelență, expresia deosebitei mele stime.
Budapesta, 5 iulie 1892.

din însărcinarea ministrului
Hamú Péter
consilier ministerial

Excelenței sale, domnului conte Szapáry Gyula, cavaler al ordinului Lâna de aur, consilier intim, prim-ministru însărcinat cu conducerea Ministerului de interne.

Verso: Sosit 11 iulie 1892, nr. 443/confidențial.

⁵² Probabil este o broșură de popularizare a mișcării memorandiste destinată străinătății.

⁵³ Coriolan Brediceanu (1850-1909), avocat, cunoscut om politic, publicist, scriitor și animator cultural, una din cele mai populare figuri ale Banatului.

Exp.I

Tek. Thott Ferencz Adolf főszolgabíró úrnak

Bethlen

Értesülésem szerint folyó hó 10. vagy 11-én a románok Bethlenben bált rendeznek, s erre a bécsi küldöttség több tagja is meg van hívva.

Hogy ezen mulatságon haza ellenes tüntetések előre ne forduljanak, felkérem tekintetes főszolgabíró urat:

Sziveskedjék szabadságidejét úgy osztani be és illetve rendezni, hogy a bál alkalmával székhelyén legyen, és sziveskedjék hatáskörében a fennálló törvények értelmében oly intézkedéseket venni foganatba legtapintatosabb módon, hogy haza és nemzet ellenes tüntetések lehetőleg elő ne forduljanak, s ha esetleg előfordulnak gondoskodni kérem a tekintetben is, hogy a törvény ellen vétők méltó büntetésüket elvegyék.

A táncz mulatság lefolyásáról kérem engem azonnal értesíteni
Deés, 1892, 7/VII

[Bornemissza Károly]

Verso: Szolnok – Doboka megye főispánja

Erkezett: 7/VII 1892, 25 szám.

Fond *Prefectura județului Someș*, Comite suprem, nr. 25/1892, f.47*Traducere:*

Onoratului domn Thott Ferencz Adolf, jude suprem

Beclean

După cum am aflat, în data de 10 sau 11 a acestei luni românilor organizează balt la Beclean și la acesta sunt invitați mai mulți membri ai delegației ce a fost la Viena.

Pentru ca la această petrecere să nu survină demonstrații antipatriotice, vă solicit, onorate domn:

Să binevoiți a vă împărți și, respectiv a vă organiza în așa fel perioada concediului încât, cu prilejul balului, să vă aflați la sediul dumneavoastră și să binevoiți a lua, în limitele competenței d-voastră, cu cel mai mare tact, astfel de măsuri, în conformitate cu legile în vigoare, ca să nu survină, pe cât posibil, demonstrații antipatriotice și antinaționale și dacă eventual se ivesc, vă solicit să vă îngrijiți, ca cei ce încalcă legea să-și primească pedeapsa meritată.

Despre modul de desfășurare a petrecerii dansante vă solicit să mă înștiințați de urgență.

Dej, 1892, iulie 7.

Bornemissza Károly

Verso: Comitele suprem al comitatului Solnoc-Dăbâca

Sosit: 7 iulie 1892, nr.25.

27

1892 iulie 9, Carei

17, 1892 B.

Tekintetes főszolgabíró úr!

A nagyméltóságú m. kir. Belügyminister úrtól vett 413/1892, res. számú értesítés szerint több román ajkú polgár minden megbízás nélkül egy emlékiratot készített, melyben vélt sérelmeiket az összes román ajkú lakosság nevében az alkotmányos tényezők mellőzésével a legmagasabb Tron elébe terjeszteni megkísérelte. Az ezen emlékiratban foglalt kifejezésekre kiterjeszkedni ez alkalomból nem kívánok, de magát az eljárást melyet az illetők követtek ez ügyben határozottan és méltán elítéli az országos közvélemény, sőt miként történt nyilatkozatokból láthatik, elítéli ezt maga a román ajkú polgárok nagy része. Mindazon által egyes városok és községek lakosai éppúgy nem jogosultak ezen helytelen eljárásnak a közrend által tiltott személy és vagyon biztonságát veszélyeztető módon való megtorlására mely, mint sajnálattal értesültem, az országban néhány helyütt megtörtént, minek folytán czimzett figyelmét felhivom miszerint

intézkedjék, hogy ezen rendellenes tüntetések a hatósági közegek által erélyesen meggátoltassanak, hogy ezen szintén helytelen eljárás által panaszokra ok ne szolgáltatassék s a békés egyetértés a különböző nemzetiségekhez tartozó honpolgárok közt, ily erőszakos fellépések által meg ne zavartassék,

Minden ez irányban észlelt mozzanatról jelentését elvárom.

Fogadja tiszteletem nyilvánítását.

Kelt Nagy Károlyban 1892, július 9-én.

Domahidi

Fond Prefectura județului Satu Mare, Comite suprem, prez.,nr.20/1892, f.1.

Traducere:

17 Confidențial 1892

Domnule jude suprem!

Potrivit înștiințării nr. 413/1892 confidențial, primite de la Excelența sa domnul ministru de interne, mai mulți cetățeni români au întocmit, fără nici o încredințare, un memoriu în care s-au plâns în numele tuturor românilor și evitând factorii constituționali, au încercat să-l prezinte în fața înaltului tron. Nu doresc să mă refer acum la cele exprimate în memoriu, dar procedeu folosit cu acel prilej este condamnat cu hotărâre de opinia publică și, după cum reiese din declarații, de cea mai mare parte a populației românești. Din această cauză locuitorii unor orașe și sate nu sunt îndreptățiți să periclitize liniștea și siguranța persoanei și a bunurilor după cum s-a constatat cu îngrijorare că s-a întâmplat în unele locuri. Ca urmare, vă atrag atenția, Domnule, să luați măsuri ca oficialitățile să oprească cu fermitate aceste manifestații contrare ordinii, să nu existe motive de plângere din cauza acestui procedeu incorect, iar buna înțelegere dintre diferitele naționalități să nu fie conturbată prin asemenea intervenții forțate.

Aștept raportul Dumneavoastră asupra oricărei mișcări observate.

Primiți expresia stimei mele,

Carei, 9 iulie 1892

Domahidi

Domnului jude suprem Csaba Adorján, Satu Mare.

Arad megye és Arad szabad királyi város főispánjától
Sz.83-1892
f.e.biz

Nagymáltóságú magyar királyi Belügyminister Úr!

A hazai románok bécsi deputatioja és az ezzel kapcsolatos nemzetiségi mozgalmak számai a kormányzatomra bizott Arad vármegye területére is kiterjedvén, indítatva érzem magam a vármegyében észlelt jelenségek és a tett intézkedések felől a következőkben jelentést tenni;

A bécsi deputatiót megelőzőleg a vármegye területén feltűnő mozgalom nem észleltetett: mert bár a deputatióban, ezen vármegye több helyéről szintén voltak résztvevők, ezek jobbára a papok és tanitokból és azok környezetéből teltek ki, s így összegűjtésük zajtalan módon s nem is nagy körben eszközöltetett.

Egyedül a borosjenői járás Berza községéből értesültem, a mint azt f. évi május hó 31-én sz. a kelt felterjesztésemben a Nagymáltóságodnak jelenteni bátorkodtam, hogy ott Czukra Avisalon görög keleti román lelkész május hó 26-án ünnepi isteni tisztelet után az iskolába hívta össze hiveit, s ott azokkal a bécsi deputatióban való képviseltetés valamint a képviselők uti költségeinek fedezése felől tanácskozott és az utobbi célra gyűjtést eszközölt.

A járás főszolgabírája ez ügyben nyomban vizsgálatot indított és constatálta, hogy 15-20 résztvevőnél s köztük Halik Juon községi törvénybíró és Nemes Juon községi pénztárnok jelenlétében, tényleg pártgyűlés tartatott és ennek tárgyát a bécsi deputacio képezte. Az eset, bejelentés nélkül megtartott pártgyűlés miatt, törvénybe ütköztvén: a járás főszolgabírája Czukra Avisalon lelkészt, be nem jelentett pártgyűlés rendezése czimén, az 1874: XXXIII tcz. 104§-a alapján rendőri kihágási uton 25 frt. birságban: a nevezett két községi előljárósági tagot pedig-kiket az eset hirül vételekór állásuktól fel is függesztett- a tiltatott gyűlésen való részvétel utján elkövetett hivatali kötelességsértés miatt, a gyűlés különbeni izgalom mentes lefolyása mint enyhítő körülmény tekintetbe vételével, fegyelmi uton 10-10 frt. pénzbridságban marasztalta el. A lelkész elleni kihágási ítélet, nem

felebbezés folytán jogerőre is emelkedett, az előljárosági tagok elleni fegyelmi ügyben pedig a felebbezési határidő még nem telt le.

A deputatióban értesüléseim szerint még Világosról, Muszkárol és Agrisról, s néhány más helyről is voltak résztvevők, e helyeken azonban pártgyűlések nem tartattak, s hatósági beavatkozásra szükség fel nem merült.

A deputatio visszatérése után szintén nem merültek fel mozgalmak, június hó végén azonban, a midőn az aradi agitátoroktól, a nagyszebeni "Tribuna"-ban, egy a deputatóban eljárta férfiakat dicsőítő nyilatkozat jelent meg, s Aradon az illetők ellen utczi tüntetések fordultak elő: Magyarádról és Kuvinól s utobb Ternovárol is, a papok és tanitók s némely előljárosági tagok aláírásával, az aradiakéhoz hasonló érzelmű nyilatkozatok jelentek meg a "Tribuna"-ban, s hirlapjaink, megyszerte nemzetiségi fészkelődésekről hoztak hirt, sőt az egyik a aradi lap f.hó 2-án megjelent száma egyenesen azt közlé, hogy "az aradmegyei és erdélyi" román falvakban Dévától-Borossebesig, s főleg Gurahoncz környékén, a románok éjjeli gyűléseket rendeznek a papok és tanitók házainál a lázítóbeszédet tartva, mindenféle terveket szönek, ugy, hogy a vidékbeli lakosság meg van réműlve."

E hirlapi közlemény alapján az utóbbi említett vidékbe eső borossebesi es nagyhalmágyi járási főszólgabirák bejárták a községeket, de semminemű mozgalmat és titkos összejöveleteket nem találtak s a papok és tanitók magatartásában sem észleltek oly jelenségeket, mely az említett hirlapi közleményre alapot nyujtana.

Mindamellett, nehogy az esetleg csak lapangó hajlamok kitörésre kerülhessenek, a vármegye alispánja, az összes főszólgabirókhöz intézett folyó hó 3-iki bizalmas rendeletével, a kellő éberségre hivta fel a járások főtisztviselőit s különösen utasítást adott ki arra nézve, hogy első sórban a bécsi deputaczióban avagy az utólagos hirlapi nyilatkozatokban részes előljárosági tagokat vonják kérdőre, s akár ebbeli compromítáló maguktartása miatt, akár pedig egyéb fenforogható okból, ellenük esetleg fegyelmi uton járjanak el s mindenesetre odahassanak, hogy az előljárosági tagoknál, mint a kik a nép hajlamaira, éppen állásuknál fogva gyakorolnak befolyást, a nemzetiségek közötti összhangra, egyetértés megzavarására irányzott hajlamok ne türessenek meg: s hogy másfelől az esetleges titkos gyülekezéseket felderíteni, s lázítások vagy izgatások esetében ezeket előnyomozni és az 1878: V t.cz. IV-VI fejezetei, s az 1879: XI.t.cz. második részének I-II fejezetei alapján eszközöndő megtorlásra feljelenteni, a nyilvános pártgyűlések bejelentessenek,

elmulasztását pedig az 1874: XXXIII t.cz.104§-a szerint megtorolni igyekezzenek.

Végre, miután a berzai esetből kifolyólag ott hól előfordulnak a nemzetiségi pártgyűlések, a papok és tanítók által az iskolába hivatnak össze, s miután más felől a borosjenői járás főszolgabírójától vett egy jelentés szerint, Berzán és bizonyára más helyeken is, másször is előfordult és így szokást képez az, hogy a papok és más hírlapokból felolvasásokat tartanak, ez pedig a tulzó nemzetiségi hajlamok felizgatására alkalmas: a vármegye alispánja e hó 10-iki átiratával, a helybeli görög keleti román megyés püspököt is megkereste, hogy az esetet tudomásul véve, ugy Berzán, mint a vármegye egyéb helyein is a lelkészések és tanítókat az iskolában felolvasások és politikai jellegű gyűléseiket valamint az iskolahelyeségeit a politikától távol tartasák.

Midőn ezeket, a helyzet és a tett intézkedéseket tudomásul vétele végett feljelentésem, megjegyzem egyszersmind, hogy ujabban semmi nemő nemzetiségi mozgalom sem észleltetett s valószínűnek látszik, hogy a bécsi deputaczió alkalmából felizgult nemzetiségi törekvések, rövid idő alatt ismét elnémulnak.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem nyilvánítását.

Aradon 1892 julius hó 13-án

Fabián László
főispán

Verso: Erk. VII/892 Magyar Királyi Belügyminister,
nagyméltóságú Szapáry Gyula úrhoz

Fond Ministerul de Interne Regal Maghiar. nr. 467/1892

De la comitele suprem al comitatului și orașului liber regesc
Arad

Nr. 83/confidențial – 1892

Domnule ministru regal maghiar de interne!

Întrucât urmările delegației românești, la Viena. și ale mișcărilor naționale legate de aceasta s-au extins și pe teritoriul comitatului Arad, aflat în subordinea mea, mă simt obligat să vă raportez, în cele

ce urmează, despre fenomenele observate în comitat și despre măsurile luate:

Premergător delegației la Viena, nu s-au observat mișcări suspecte, pe teritoriul comitatului; deși la delegație au fost participanți din mai multe localități ale acestui comitat, ei au fost în majoritate preoți și învățători și din anturajul lor, astfel că adunarea lor a decurs fără zărvă și într-un cerc nu prea larg.

Doar din comuna Bârsa, plasa Ineu, am aflat, după cum mi-am permis să vă înștiințez în raportul meu din 31 mai anul curent, emis sub nr. 314⁵⁴, că acolo, preotul român ortodox, Tucra Avisalon și-a convocat credincioșii la școală, după terminarea slujbei religioase, în data de 26 mai, și acolo s-au sfătuit despre reprezentanții pentru delegația la Viena precum și despre suportarea cheltuielilor de drum pentru aceștia și în acest scop a efectuat o chetă.

Judele suprem al plășii a demarat imediat o investigație în această problemă și a constatat că s-a ținut într-adevăr o ședință în prezența a 15-20 de participanți printre care Halik Ioan, jude comunal, și Nemeș Ioan, casier, iar obiectul ședinței l-a constituit delegația la Viena. Întrucât acest fapt contravine legii din cauza ședinței ținute fără avizare, judele suprem al plășii l-a condamnat pe preotul Tucra Avisalon la o amendă de 25 forinți pentru contravenție polițienească în baza paragrafului 104 al articolului de lege XXXIII din 1874, pe motivul organizării unei întruniri fără autorizație; iar pe cei doi membri menționați ai antistiei comunale – pe care i-a și suspendat din serviciu în momentul aflării întâmplării, din cauza infractiunii de ofensă adusă obligațiilor oficiale, comisă prin participarea la întrunirea neautorizată – i-a condamnat la o amendă disciplinară de câte 10 forinți, luând în considerare, ca circumstanță atenuantă, desfășurarea ședinței de altfel fără tulburări. Sentința contravențională împotriva preotului s-a ridicat la puterea de lege, în lipsa recursului, iar în cazul disciplinar al celor doi membri ai antistiei, nu s-a încheiat încă timpul limită pentru recurs.

După cum am aflat, la delegație au fost participanți și din Șiria, Musca, Agriș și din alte câteva localități, însă în aceste localități nu s-au ținut întruniri, deci nu a fost necesară intervenția autorităților.

După întoarcerea delegației, de asemenea nu au survenit mișcări, - însă la sfârșitul lunii iunie, când a apărut în "Tribuna" din Sibiu, o declarație din partea agitatorilor arădeni, elogioasă la adresa delegaților, și când s-au produs demonstrații de stradă, la Arad,

⁵⁴ Vezi doc. nr. 10/vol.II.

împotriva respectivilor <agitatori>⁵⁵, atunci au apărut în "Tribuna" declarații asemănătoare cu cele ale arădenilor, semnate de preoți, învățători și unii membri ai antistiilor din Măderat, Cuvin și Târnova, iar ziarele ne-au adus vești despre tulburări pe tot cuprinsul comitatului; ba mai mult, în numărul 2, luna curentă, al unui ziar arădean, s-a publicat în mod clar că "în unele sate românești din comitatul Arad și din Ardeal, de la Deva până la Sebiș și mai ales în împrejurimile Gurahont-ului, românii organizează ședințe nocturne în casele preoților și învățătorilor și țin discursuri instigatoare, urzesc tot felul de planuri, astfel că populația din ținut este îngrozită".

Pe baza acestui articol, juzii supremi din Sebiș și Hălmagiu din ținutul amintit, au cutreierat comunele dar nu au întâlnit nici un fel de mișcări sau întruniri secrete și nu au observat nici în comportamentul preoților și învățătorilor vreo atitudine care să justifice articolul menționat.

Totuși, pentru ca aceste predispoziții latente să nu izbucnească, vicecomitele comitatului i-a solicitat pe funcționarii superiori din plăși, prin ordinul său confidențial din ziua de 3, luna curentă, trimis tuturor juzilor supremi, să manifeste vigilența necesară, și a dat instrucțiuni în mod special pentru ca să fie luați la întrebări în primul rând membrii antistiei care au participat la delegația vieneză ori la declarațiile ulterioare din presă și să fie luate împotriva lor eventuale măsuri disciplinare, fie din cauza atitudinii lor compromițătoare fie din vreun alt motiv posibil dar, în orice caz, să se procedeze în acest sens, pentru ca să nu se tolereze predispoziții menite să tulbure armonia și buna-înțelegere între naționalități din partea membrilor antistiei ca persoane care influențează, chiar prin serviciul lor, starea de spirit a populației; pe de altă parte să se descopere eventualele întruniri secrete, să fie reprimare eventualele răzvrătiri sau instigări și să se raporteze pentru a se lua măsurile de reprimare în baza articolului de lege V/1878, capitolele IV-VI și articolul XI/1879, partea a doua, capitolele I-II; să fie raportate adunările publice iar amânarea lor să fie suprimată conform articolului de lege XXXIII/1874 paragraful 104.

În fine, în urma cazului de la Bârsa, acolo unde se întâmplă ca preoții și învățătorii să convoace la școală adunări naționaliste și pe de altă parte, conform unui raport primit de la judele suprem al plășii Ineu, acest lucru s-a și întâmplat deja, de două ori, la Bârsa și mai mult ca sigur și în alte locuri, astfel că devine un obicei ca preoții și

⁵⁵ Vezi doc. nr. 21-22, 24/vol.II.

învățătorii să strângă populația la școală iar acolo să citească din "Tribuna" și din alte ziare ceea ce poate duce la agitarea predispozițiilor naționaliste extremiste. Vicecomitele comitatului s-a adresat și episcopului diecezan român ortodox local, cu adresa din ziua de 10 a lunii curente, pentru ca, luând la cunoștință cele întâmplate, să interzică preoților și învățătorilor din Bârsa și din alte localități din comitat să organizeze întruniri cu caracter politic, în școli și să le dea dispoziții ca să ferească ședințele lor bisericești și școlare precum și scolile de orice implicare politică.

Întrucât vă raportez toate acestea, situația și măsurile luate, ca să le cunoașteți, menționez totodată că nu s-a mai observat recent nici un fel de mișcare naționalistă și este posibil ca aspirațiile naționale, agitate din cauza delegației la Viena, să se stingă în scurt timp.

Primiți exprimarea deosebitei mele stime
Arad, 13 iulie 1892.

Fábián László
comite suprem

Verso: Sosit VII/16 1892 467/prezidial

Domnului conte Szapáry Gyula, ministrul de interne regal maghiar.

Emis la 13 iulie 1892
83/f.e. confidențial

29

1892 iulie 15, Orșova

Az orsovai járás főszolgabírójától
42,R. szám 1892

Nagyméltóságú
Belügyminister Úr, Kegyelmes Úram!

A Román Cultur egyesület javára a szomszédos Turn Severinben rendezett ünnepélyek lefolyásáról van szerencsém mély tisztelettel

jelenteni, miszerint folyó hó 9-én a turnseverini nyilvános kertben vette kezdetét a romániai Cultur Liga által magyar ellenes tüntetésre egybe hívott óvási meetingnek és bezárolag e folyó hó 12-ig tartott – e célból Bukarestből 30 egyetemi hallgató rándult Turn Severinbe.

Ezen ünnepély, melyet különösen Turn Severini városának hatósága és az ottan székelő katonaság nem csak hogy támogatott, de mondhatni rendezett, aránylag csendesen folyt le, és értesülésem szerint körülbelül 3000 frank tiszta jövedelmet hozott a Liga céljaira.

A meetingnek fő momentumát természetesen a magyar ellenes tüntetések képezték, melyek még az ez alkalomra készített és kiosztott magyar ellenes költemények és hirlapok aztat tetőztettek, - nékem csak az "Aurora" című lapnak megkerítése sikerült melyet ./. alá tiszteletteljesen mellékelve felterjeszteni bátorkodom.

Mint feljebb említeni bátorkodtam különösen feltűnő volt, hogy ezen magyar ellenes tüntetés élén a katonai körök állottak, névszerint L. Jarca ezredes és Teisanu őrnagy és törzskari főnök, kik is a tüntetésekre a katonai zenét, sátorukat és egyéb tárgyakat rendelkezésre bocsájítottak, a katonaságot kivezényelték és ez által történelmi háttérrel színlelt csatákat színre hozattak. A tüntetés emelésére fáklvás menet rendeztetett, melyen a katona zene, de mi több a tisztikar is részt vett.

A tüntetés alkalmával Safendache képviselő, Georgesku turnseverini polgármester, Mileszku ügyvéd és két egyetemi hallgató tartottak beszédeket, melyeknek tartalma azon felhívásból állott, hogy most érkezett meg azon idő midőn a magyarok ellen sikra kell szállani.

Továbbá van szerencsém mély tisztelettel jelenteni, miszerint a romániai főtényezők mindenféle pressiót kíséreltek meg, hogy a turn severini osztrák magyar colonia tagjait is a részvételre reá bírják, ez azonban nem sikerült, mert ezek teljesen távol maradtak. mi egyébként főleg az ottan székelő cs éskir osztrák magyar consul Wodjāner Rezső tapintatos eljárásának tulajdonítható.

Végre, jelentem, hogy a tüntetésre úgy Erdélyből, mint a mi vidékeinkről vártak vendégeket, - de azok nem érkeztek, és ily módon részt sem vettek.

Magamat Excellentiád kegyeibe ajánlva maradtam

Orsován, 892, évi julius hó 15

Nagyméltóságodnak

alázatos szolgálja

Paulovics Miklós

főszolgabíró

Verso: Ér. VII/18 1892
482 res.

Fond Ministerul de Interne Regal Maghiar, nr.482/1892, f.3-4.

Traducere:

Din partea judeului suprem al plășii Orșova
Nr.42/1892

Excelența-Vcastră, domnule ministru de interne!

Am onoarea să vă raportez despre desfășurarea sărbătorilor organizate la Turnu Severin în favoarea Ligii culturale române⁵⁶. În ziua de 9 luna curentă, a început în parcul public din Turnu Severin manifestația antimaghiară a Ligii culturale române, care a ținut până în ziua de 12 luna curentă. În acest scop, 30 de studenți au plecat din București la Turnu Severin.

Această manifestație, care a fost nu numai sprijinită dar și organizată de autoritățile locale și de armata staționată acolo, s-a desfășurat relativ în liniște și a adus Ligii un venit de 3000 de franci.

Momentul culminant al mitingului l-au constituit manifestațiile antimaghiare și în primul rând răspândirea creațiilor și ziarelor antimaghiare, alcătuite pentru acest moment. Am reușit să procur doar ziarul "Aurora", pe care îndrăznesc să vi-l trimit⁵⁷.

După cum am amintit mai sus, a fost frapant faptul că în fruntea acestei manifestații antimaghiare au stat cercurile militarilor, adică L.

⁵⁶ Ca răspuns la refuzul împăratului Francisc Iosif de a primi în audiență delegația memorandistă, urmat de "vandalismele" de la Turda și din alte localități, *Liga culturală* a organizat în anul 1892 în întreaga Românie numeroase adunări de protest și manifestații de amploare împotriva politicii de oprinare națională a românilor transilvăneni, printre care și cea de la Turnu Severin (vezi V.Netea, C.Gh.Marinescu, "*Liga culturală*" și *Unirea Transilvaniei cu România*", Iași, 1978, p.86-89).

⁵⁷ Număr unic editat probabil cu prilejul manifestației organizate de *Liga culturală* la Turnu Severin în zilele de 9-12 iulie 1892 (cf. N.Hodos, Al.Sadi Ionescu, *Publicațiunile periodice rorr.ânesti*, tomul I, București, 1913, p.57, în continuare: *Hodos-Ionescu*).

larca, colonel și Teișanu, maior, șef de stat major, care au pus la dispoziția manifestanților fanfara militară, corturile și alte bunuri. Au scos armata dând astfel o coloratură istorică evenimentelor. Pentru evidențierea manifestațiilor s-a organizat cortegiu cu făclii, la care a participat fanfara militară și într-o măsură mai mare, oficialitățile.

Cu prilejul manifestației au luat cuvântul Safendache, deputat, Georgescu, primar din Turnu Severin, Milescu, avocat, și doi studenți care au subliniat că a sosit momentul să intre în luptă împotriva maghiarilor.

Apoi, am onoarea să vă raportez că factorii de bază din România au făcut tot felul de presiuni pentru a-i determina pe membrii coloniei austro-ungare din Turnu Severin să participe, ceea ce nu le-a reușit, aceștia rămânând deoparte. Aceasta se datorează atitudinii pline de tact a consulului austro-ungar, Wodjâner Rezső.

Raportez, în sfârșit, că la manifestație s-au așteptat oaspeți atât din Transilvania cât și din ținuturile noastre, dar aceștia nu au sosit și astfel nu au participat.

Recomandându-mă grației Excelenței Voastre, rămân slugă umilă,

Paulovics Miklos
jude suprem

Orșova, 15 iulie 1892

Verso: Sosit 18/VII/1892

30

1892 iulie 18, Satu Mare

20 eln. 892

Méltóságos főispán úr!

Hivatkozással 17/892B számú, f. évi július hó 9 éről keltetett becses rendeletére, hivatalos tisztelettel van szerencsém jelenteni, hogy a románok által folytatott nemzetiségi tüntetések járásomra rendkívül kis mérvben hatottak ki, ez ideig. S ez irányban az ellentüntetések meggatlására az előleges hivatalos intézkedések megtételét nemcsak hogy időszerűtlennek tartom, de tekintetbe véve a lakosságnak a hallomás utján ismert tüntetésekkel szemben

tanúsított higgadt és észszerű magatartását, - épen ellenkező eredményre vezetőnek találnám ha a közönség valami uton tudomást szerezne arról hogy a hatóság az ellentüntetések meggatlására az előleges intézkedések megtételét szükségesnek látja – anélkül hogy arra bármi indok is előfordult volna.

Különben megnyugtatósul a legmélyebb tisztelettel jelentem, hogy a hatóságom alatt álló közegeket e tárgyban informáltam, s a legéberebb figyelemre hívtam fel. Magam részéről pedig minden lehető elfogok követni a nemzetiség mozgalmak és az ezek szülte ellentüntetések elfojtására, s esetleges mozgalmokrol jelentésemet meg fogom tenni.

Fogadja méltóságod mély tiszteletem nyilvánítását.

Kelt Szatmártt 1892 julius hó 18-án

Csaba Adorján
főszolgabiró

Verso: ad 17/1892B, Tudomásul Julius 19

N.Károly 892, 19/18

Szatmár vármegye főispánja

Méltóságos Domahidy Ferencz úrhoz

Nagy Károlyban

20 eln. Sz/892 hivatalos jelentése

Csaba adorján főszolgabironak

17/892 B.sz.rendelet folytán a román izgatok, s ezek szülte ellen tüntetések tárgyában.

Fond *Prefectura judetului Satu Mare*. Comite suprem, Prezidiale, nr. 17/1892, f.1-2.

Traducere:

20/892 prezidial

Domnule comite suprem!

Referitor la ordinul d-voastră emis la 9 iulie anul curent sub nr. 17/892 confidențial, am onoarea să vă raportez, că demonstrațiile

nationale desfășurate de români au avut un efect deosebit de slab, în plasa mea, până în acest moment. Și din acest motiv, consider nu numai că este inoportună luarea măsurilor oficiale preventive pentru stoparea contrademonstrațiilor, ci, luând în considerare comportamentul calm și rațional al locuitorilor față de demonstrațiile cunoscute din auzite, consider că ar avea tocmai efect contrar asupra populației dacă aceasta ar afla că autoritățile consideră necesar să ia măsuri preventive pentru stoparea contrademonstrațiilor, fără ca să fi survenit veun motiv, cât de mic, pentru justificarea acestor [măsuri].

Altfel, pentru a vă liniști, raportez cu cel mai profund respect, că i-am informat despre această problemă pe funcționarii aflați în subordinea mea și le-am solicitat spre cea mai mare vigilență. În ceea ce mă privește, voi face tot posibilul pentru reprimarea mișcărilor naționale și a contrademonstrațiilor generate de acestea, și voi raporta despre eventualele mișcări.

Primiți, domnule, exprimarea respectului meu profund.

Emis la Satu Mare, 18 iulie 1892.

Csaba Adorján
jude suprem

Verso: ad 17 confidential/1892

Spre știință iulie 19

Carei 892, 19/18

Comitele suprem al comitatului Satu Mare

Domnului Domahidy Ferencz. La Carei

20 nr.prezidial/892

Raportul oficial al judeului suprem Csaba Adorján, ca urmare a ordinului nr.17/892 confidențial, în problema instigatorilor români și a contrademonstrațiilor generate de aceștia.

1892 iulie 19, Budapesta

Magyar Királyi Belügyminister
53991 szám v-10
saját kezeihez

Méltóságos Főispán úr!

Lukács László, laczfalusi gör. kat. lelkész egybehívott román nemzeti párti értekezlet megakadályozása miatt közvetlenül hozzám intézett beadványában panaszt emelt mely beadványban a magyar állam és nemzet, nem különben a magyar hatóságok ellen sértő kifejezéseket használ, sőt lázadással fenyeget.

Annak előre bocsátása mellett, hogy ezen beadványt egyuttal a vármegye alispányának küldtem meg, felkérem Méltóságodat, hogy figyelemmel kíséreni sziveskedjék, vajjon ezen beadvány sajtó útján nem terjesztetik és ha erről értesülne, hozzám jelentést tenni sziveskedjék.

Fogadja Méltóságod tiszteletem nyilvánítását.
Budapesten, 1892 évi július hó 19 én.

G. Szapáry

Méltóságos Domahidy Ferencz úrnak, a Lipot rend lovagkeresztese Szatmár vármegye főispánjának. Nagy Károlyban

Fond *Prefectura judetului Satu Mare*, Confidentiale, nr. 20-1892, f.1.

Traducere:

Ministerul de Interne Maghiar Regal
Nr.53991/10.v.
Strict personal

Domnule comite suprem!

Preotul greco-catolic din Șișești, Vasile Lucaciu, a făcut plângere într-o petiție adresată direct mie, din pricina interzicerii unei

Consfătuiri a Partidului Național Român, convocate de el, petiție în care folosește expresii jignitoare împotriva statului și a națiunii maghiare și de altfel împotriva autorității maghiare, ba chiar amenință cu răzvrătirea⁵⁸.

Pe lângă înaintarea petiției pe care am trimis-o vicecomitelui comitatului, vă solicit, Domnia Voastră, să binevoiți a urmări cu atenție, oare această petiție nu este răspândită prin presă, și dacă ați afla despre aceasta, să binevoiți a-mi trimite raport.

Primiți, Domnia-voastră, expresia stimei mele,

Szapáry

Budapesta, 19 iulie 1892

Domnului Domahidy Ferencz, cavaler al crucii Ordinului Leopold, comite suprem al comitatului Satu Mare, la Carei.

32

1892 iulie 23, Ileana

Sz. 4825-1892/főszb.

Méltóságos Báró, Főispán úr!

Hazánk keleti részében, hol az oláh elem van túlsúlyban, a lábra kapott magyar nemzet ellenes izgatások tetőpontjukat érték el, a mint ez mindnyájunk előtt ismeretes. Ezen, a békés magyar állampolgárok kedélyét, nyugalmát megzavaró izgatások következtében naponta itt ott felmerülő különös események, különös intézkedések tételét teszik szükségessé, de az intézkedések, ha azok úgy amint

⁵⁸ Reîntors de la Viena, Vasile Lucaciu, printr-un manifest lansat la 2 iulie 1892 convoacă membri Cercului electoral Baia Mare al Partidului Național Român la o consfătuire în Sișești, pentru data de 6 iulie 1892. El dorea să aducă la cunoștința participanților rezultatul înaintării *Memorandului* și măsurile ce urmau a fi luate față de manifestările șoviniste maghiare de la Turda, Arad și Șimleul Silvaniei, "cu știrea și cu conlucrarea autorităților politice". Adunarea a fost dizolvată de pretorul cercual Alexandru Schmidt pe motivul că programul consfătuirii este de natură politică. Vasile Lucaciu va protesta pentru acest abuz la 7 iulie 1892, printr-o scrisoare adresată prim-ministrului maghiar Szapáry Gyula (vezi "Tribuna", 1892, nr. 142, 146; *Dr. Vasile Lucaciu luptător activ pentru unirea românilor*. Cluj-Napoca, 1988, p.35-36, în continuare: *Dr. Vasile Lucaciu*).

tétetnek a csend és rend fenntartására hivatott hatósági közegek által végre nem hajtatnak mit sem érnek.

Ezeknek előre bocsátása után egész tisztelettel kérem méltóságodat: a lehetőleg sürgösen intézkedni méltóztassék, hogy Balikó Sándor itteni csendőr őrsparancsnok a ki egyfelől koránál, más felől beteges voltánál fogva nem képes kötelességét itt úgy teljesíteni, mint azt a kényszer szülte körülmények parancsolják, innen áthelyeztessék egy olyan helyre, hol csendesebbek a viszonyok, s nem szükség mindig készeri lenni.

Nincs ugyan ellene semmi egyéb kifogás, csak az adott viszonyok közt ő itt nem használható, ide egy erőteljes, szigorú és tevékeny magyar emberre volna szükség a csendőr őrs élére.

A kis számú legénységet is legalább megkétszerezni kellene, s lehetőleg ide magyar csendőrök volnának elhelyezendők. Mely s igaz tiszteletem kifejezése után vagyok méltóságos báró főispán úr

A Nagy Ilondai járás főszolgabírója

N.Ilonda, 1892 július 23 án

alázatos szolgálja

Veres Imre

főszolgabíró

Fond *Prefectura judetului Someș*, Comite suprem. nr.30/1892. f.43-44.

Traducere:

Nr. 4825-1892

Jude suprem

Onorate domnule baron, comite suprem!

În partea de răsărit a țării noastre, unde elementele românești predomină, agitațiile împotriva natiunii maghiare au ajuns în punctul lor culminant, ceea ce ne este cunoscut tuturor.

Acestea, întâmplările deosebite ivite zilnic ici-colo în urma agitațiilor care tulbură starea sufletească și liniștea cetățenilor maghiari pașnici, necesită luarea măsurilor deosebite, dar dacă măsurile nu vor fi îndeplinite așa cum s-a dispus, de către agenții

autorității competente, însărcinate cu menținerea liniștii și ordinii, nu au nici o valoare.

După prezentarea acestora, cu onoare cer domniei voastre dacă se poate, să binevoiți a lua măsurile de urgență ca Baliko Sandor, comandantul de aici al postului de jandarmi, care pe de o parte, din cauza vârstei, pe de altă parte din cauza firii bolnăvicioase, nu este în stare a-și îndeplini îndatoririle aici, așa cum o necesită circumstanțele, să fie mutat într-un loc unde relațiile sunt mai liniștite și nu este necesară vigilența continuă.

Altfel, nu există împotriva lui nici o altă obiecțiune, doar că în situația dată el nu poate fi folosit aici, ci ar fi nevoie de un om maghiar, energic, sever și activ, în fruntea postului de jandarmi local.

Și numărul mic al soldaților ar trebui măcar dublat și, pe cât posibil, aici ar trebui plasați jandarmi maghiari.

După exprimarea stimei mele profunde și sincere, sunt, domnule baron, comite suprem.

Judele suprem al plășii Ileanda.

Ileanda, 23 iulie 1892

slugă supusă
Veres Imre
jude suprem

33

1892 iulie 24, Cluj

Sz.91-1892/res

Nagyméltóságú magyar királyi Belügy
Minister Úr!

Hivatkozva nagyméltóságodnak f. hó 23-án 500. eln. szám alatt kelt magas rendeletére, tisztelettel van szerencsém jelenteni, hogy a mai napon és jelen szám alatt fölhívtam Sándor Imre mezőörményesi járási főszolgabíró, hogy mivel a román irodalmi és közművelődési egyesület, melynek alapszabályai az erdélyi kormányshék 1861. évi 7693. sz. rendeletével nyertek megerősítést, közgyűlését hivatalos jelentés szerint ez évben Balászfalván tartja meg, szólítsa föl Moldován János gör. kath. esperest, miszerint azon egyet

megerősített alapszabályait, melynek nevében a gyűlést egybehívta, mielőbb mutassa be, ha pedig ilyent bemutatni nem képes, a gyelés megtartását tiltsa be és intézkedéseiről mielőbb tegeyen jelentést.

A ki jelentésem tudásul vételét kérve, maradok Nagyméltóságodnak, hive és szolgálja,

G.Béldi
főispán

Kolozsvártt, 1892, évi július hó 24-én,

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 500/1892, f.4.

Traducere:

Nr. 91/1892/confidențial

Excelența Voastră,
Domnule ministru de interne regal maghiar

Referitor la înaltul Dumneavoastră ordin cu număr prezidial 500, din ziua de 23 luna curentă, am onoarea să vă raportez că astăzi, cu prezentul număr, l-am solicitat pe Sándor Imre, judele suprem al plășii Urmeniș, ca, având în vedere că Asociația pentru cultura și literatura română, al cărei statut a fost aprobat prin ordinul gubernial numărul 7693, din 1861, intenționează să-și țină adunarea generală din acest an, la Blaj⁵⁹, să-l solicite pe protopopul greco-catolic Ioan Moldovan⁶⁰ să prezinte, cât mai repede statutul aprobat în baza căruia a fost convocată adunarea, iar dacă nu reușește să-l prezinte, să interzică adunarea și să informeze cât mai urgent despre măsurile luate.

⁵⁹ Adunarea trebuia să aibă loc la 26 iulie/7 august 1892, dar ca urmare a decesului mitropolitului greco-catolic Ioan Vancea, ea se amână pentru data de 15-16/27-28 august 1892, în organizarea Sibiului (vezi "Tribuna", 1892, nr.147, 165 și 184).

⁶⁰ Ioan Micu Moldovan (1833-1915), canonic și vicar greco-catolic la Blaj, animator al vieții spirituale a românilor transilvăneni. Presedinte al *Astreii* (1893-1901) și membru al Academiei române (vezi I. Ratiu, *Ioan Micu Moldovan, 1833-1915. Notite biografice*, în "Unirea", 1915, nr.93).

Rugând luarea la cunoștință a raportului meu, rămân, pentru
Excelența voastră,
Credincios și slugă,

Contele Béldi
comite suprem

Cluj, 24 iulie 1892

34

1892 iulie 25, Sibiu

Szeben vármegye főispánja és szász-ispán
50/1892, szám főisp. reserv.

Nagyméltóságú magyar kir. Belügyminister Úr!

Torda-Aranyos vármegye főispánja 36/1892 főisp. res. szám
alatt hozzám áttette kézbesítés végett-Nagyméltóságod folyó hó 22-
én kelt 477. sz. bizalmas rendelete folytán – a román Memorandumat,
amelyet ma a mellékelt eredeti vevény tanúsítása szerint Dr. Ratiu
Jánosnak kiszolgáltattam, ki is azt személyesen átvette.

Van szerencsém erről Nagyméltóságodnak jelentést tenni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte
nyilvánítását.

Nagyszeben, 1892. Julius hó 25-én.

1 darab mell.

Thalmann Gusztáv
főispán

Verso: Ér. VII/27 1892. 532/res.

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 365/1892, f.47.

Traducere:

Comitele suprem al comitatului Sibiu și comite săsesc
Nr. 50 – 1892/comite suprem, confidențial

Excelența Voastră, domnule ministru de interne regal maghiar!

Urmare ordinului confidențial al excelenței voastre, emis sub numărul 477 în ziua de 22, luna și anul curent, comitele suprem al comitatului Turda-Arieș mi-a trimis, pentru predare⁶¹, sub numărul confidențial 36/1892, comite suprem, Memorandul românesc, pe care l-am predat conform chitanței anexate, dr-ului Ioan Rațiu, care l-a preluat personal⁶².

Am onoarea să vă informez, Excelență, asupra acestui lucru.
Primiți, Excelență, expresia sinceră a deosebitei mele stime.
Sibiu, 25 iulie 1892.
1 anexă

Thalmann Gustav
comite suprem

Verso: Sosit: 27 iulie 1892. Nr. 532/confidențial.

35

1892 iulie 25, Sibiu.

50/1892. Sz./res

Vevény

Szeben vármegye főispánja s szászispan úr ő Méltóságának f. hó 24-én 50. res. sz. a. kelt értesítését – mellyel az általam és érdektársaim által Bécsben Ő Csász. és Apostoli királyi Felsége kabinetirodája igazgatójának br. Braun államtanácsos úrnak átadott

⁶¹ Vezi doc. nr. 19-20/vol.II.

⁶² Vezi doc. nr. 35/vol.II.

eredeti Emlékirat visszaadatott – hogy mai napon átvetten, ezennel elismerem.

Nagyszében, 1892. Julius hó 25-én.

Dr. Ratiu

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar.* nr. 365, 1892. f.49.

Traducere:

Nr.50 – 1892/confidențial

Chitanță

Recunosc, prin prezenta, că în cursul zilei de azi am preluat înștiințarea comitelui suprem al comitatului Sibiu și comite sășesc, cu numărul 50 confidențial, din ziua de 24 a lunii curente, prin care s-a restituit originalul Memorandului predat de mine și tovarășii mei, la Viena, șefului de cabinet al Maiestății sale cezaro-crăiești, baronului Braun consilier de stat⁶³.

Sibiu, 25 iulie 1892.

Dr. Rațiu⁶⁴

⁶³ Returnat de la Viena lui Ioan Rațiu la 25 iulie 1892, prin prefectul de la Sibiu, documentul a ajuns prin filiera Ioan Rațiu – Iuliu Coroianu – Iuliu Maniu la Biblioteca Academiei Române unde se află și astăzi (vezi B.A.R., mss. rom. 5718).

⁶⁴ Semnătura olografă a doctorului Ioan Rațiu.

Magyar királyi belügyminister
523 szám/res
kizárólag saját kezeihez

Méltóságos Úr!

Hivatalos jelentés szerint Romániában kísérletek tétettek arra nézve, hogy az erdélyi részekbe hazatérő szegényebb sorsú egyének útján az ismeretes román memorandumból kifolyólag államellenes kiáltványok csempészesenek be az országba, továbbá, hogy egyes ilyen proklamációk már itt is találhatók.

Egyes helyekben már is a román nép között elégtelenséget szító titkos gyülekezetek tartatnak söt-álruhás ügynökök is utban vannak a románok által lakott vidékek felbujtogatására.

Minek folytán felkérem méltóságodat miszerint intézkedjék, hogy úgy a hatósági tisztviselők mint a községi előljárok ezen üzemeket a legéberebb figyelemmel kísérik – különösen a román királyságbeli illetőségű utazók megfigyelendők, valamint a Romániából hazatérők – a netalán becsempészni szándékolt kiáltványok lefoglalandók és illetők a bíróságnak átadandók, s minden egyes esetről hozzám nevezetesebb esetekben táviratilag jelentés teendő.

Egyszersmind értesíteni Méltóságodat miszerint a csendőrség általam a legéberebb felügyeletire és közreműködésre útasított.

Végül felkérem Méltóságodat, hogy tett intézkedéseiről és az eddig tapasztaltakról jelentését hozzám előterjeszteni sziveskedjék.

Fogadja Méltóságod tiszteletem nyilvánítását.

Budapesten, 1892 évi július hó 25-én.

Gr. Szapáry

Méltóságos Domahidy Ferencz úrnak Szatmár vármegye főispánjának. Nagy Károlyban

Fond *Prefectura județului Satu Mare*. Comite suprem. confidentiale.
nr.22/1892. f.1-2v.

Traducere:

Ministerul Regal Maghiar de Interne
Nr. 523/confidențial
Strict personal

Domnule!

Conform unui raport oficial, în România se fac încercări ca, prin intermediul unor indivizi săraci ce se întorc acasă în Transilvania, să se introducă în țară, în mod fraudulos, manifeste dușmănoase provenite din cunoscutul Memorand român și astfel de proclamații pot fi găsite deja și aici.

În unele locuri deja se organizează printre români întruniri secrete instigatoare, de nemulțumire, mai mult chiar, agenți travestiti sunt pe cale să răzvrătească ținuturile locuite de români.

Drept urmare, vă solicit să luați măsuri ca atât funcționarii autorității, cât și primarii să urmărească cu cea mai vie atenție astfel de uneltiri, în mod deosebit trebuie urmăriți călătorii cu domiciliul în Regatul României, precum și cei ce se întorc acasă din România, și trebuie confiscate manifestele ce, eventual, se intenționează a fi introduse în mod fraudulos, iar respectivii trebuie deferiți justiției și, în cazurile mai însemnate, să-mi raportați telegrafic despre fiecare caz în parte.

Totodată, vă înștiințez că jandarmeria a fost îndrumată, prin mine, la cea mai strictă supraveghere și colaborare.

În încheiere, vă solicit să binevoiți a-mi prezenta raportul d-voastră despre măsurile luate și despre cele constatate până acum.

Primiți exprimarea stimei mele,
Budapesta, 1892, iulie 25

Conte Szapáry

Domnului Domahidy Ferencz, comitele suprem al comitatului Satu Mare, la Carei.

Abschrift Einer vertraulichen Depesche an Grafen
Goluchowski in Bukarest, d.d. Wien, 27 Juli 1892

Der kön. Ungar Minister-Präsident hat die anliegende Note vom 22.1.Mts. an mich gerichtet, um mich zu ersuchen, angesichts der in Turn Severin und wohl auch anderwärts stattgefundenen, Demonstratio feindselig gegen Ungarn gerichteten Vorfälle und Kundgebungen, dagegen Einsprache zu erheben, daß bei dergleichen, die Ruhe und das friedliche Einvernehmen der beiderseitigen Staatsgebiete gefährdenden Demonstrationen die Theilnahme von in Staatsdiensten stehenden perönlichkeiten und insbesondere von Offizieren und Militär geduldet wird.

So sehr ich bereit bin, anzuerkennen, daß die königliche rumänische Regierung mit Rücksicht auf die allzu liberalen Gesetze des Landes, was das Versammlungsrecht und die Presse betrifft, sich in einer sehr schwierigen Lage befindet und dass sie ihr Möglichstes gethan hat, um Ausschreitungen gröbster Art zu verhindern, so kann ich doch nicht umhin zu bemerken, dass es bei der fortdauernden, geradezu blinden hetze, die in Rumänien gegen Ungarn betrieben wird, denn doch nothwendig erscheint, daß die rumänische Regierung sich nicht blos damit begnügt, durch Abstinenz und Verhinderung von Gewaltthätigkeiten oder Insulten auf offener Straße ihre correcten Gesinnungen zu bethätigen. Angesichts der Thatsache, daß Staatsdiener wie Uniwersitäts-Professoren, Beamte – dann Stabs – und ober-Offiziere sogar corporativ sich an diesen gegen den nachbarstaat gerichteten Demonstrationen hervorragend beteiligten, dürfte es doch für die königliche rumänische Regierung unausweichlich werden, zu diesen bedenklichen Agitationen gegen eine befreundete Macht Stellung zu nehmen und in Interesse der Ruhe und Ordnung klar auszusprechen, wie weit ihre Toleranz geht und wo die Linie zu ziehen sei, von welcher ab die maßlose Verhetzung und Irreführung der rumänischen Bevölkerung als staatsgefährlich und strafbar anzusehen sei, von welcher ab die maßlose Verhetzung und Irreführung der rumänischen Bevölkerung als staatsgefährlich und strafbar anzusehen sei. Es wird ja Manches, was die erhitzte Phantasie der rumänischen Agitatoren und Publicisten zu Tage fördert, an der inneren Hohlheit und Haltlosigkeit

zu Nichte werden, aber immerhin ist es an der Zeit sich darüber klar zu werden, daß Versäumnisse sich wähen und die Agitation, wenn die rumänische Regierung dieselbe ganz lautlos gewähren läßt, uns beiderseits ernstere Sorgen und Schwierigkeiten bereiten könnte, als dies für unsere so freundschaftlichen Beziehungen zuträglich wäre.

Euer – wollen in vertraulicher und freundschaftliche Weise diese Frage mit dem Herrn Ministerpräsidenten besprechen und dabei versichern, daß auch ihrerseits die königliche ungarische Regierung, so viel an ihr liegt, bestrebt ist, daß der Agitation keine Nahrung zugeführt werde, daß aber begreiflicher Weise die maßlose Agitation jenseits der Grenze die Aufregung auch unter unserer Bevölkerung steigert.

Ihrer Berichterstattung mit interesse entgegensehend, benütze ich etc.

Fond Ministerul de Interne Regal Maghiar, nr.482/1892, f.8-10.

Traducere:

Copia unei depeşe confidenţiale către contele
Goluchowski la Bucureşti⁶⁵ din data de
27 iulie 1892, Viena

Preşedintele Consiliului de ministri regal maghiar mi-a adresat nota alăturată, din 22 I.c., pentru a încerca, având în vedere demonstraţia ce a avut loc la Turnu Severin şi în alte părţi, să protestez împotriva evenimentelor şi manifestaţiilor îndreptate în mod duşmănos împotriva Ungariei şi, de asemenea, cât se va tolera participarea la demonstraţiile periculoase pentru liniştea şi înţelegerea pasnică din teritoriile statale ale ambelor părţi, a personalităţilor aflate în slujba statului şi, în mod deosebit, a ofiţerilor şi militarilor.

Atât cât pot, sunt gata să recunosc că guvernul regal român, ţinând seama de legile prea liberale ale ţării în ceea ce priveşte dreptul de adunare şi al presei, se găseşte într-o situaţie grea şi că a făcut tot ce este posibil pentru a împiedica exagerările grosolane; tot

⁶⁵ Agenor Goluchowski, ambasador al Austro-Ungariei la Bucuresti (1887-1894) si apoi ministru de externe al Imperiului habsburgic între anii 1895-1906.

așa, nu pot totuși să nu observ, că la incitarea la ură continuă de-a dreptul oarbă care se desfășoară în România împotriva Ungariei, ceea ce apare ca necesar, este aceea ca guvernul român să nu se mulțumească a-și dovedi atitudinea corectă prin reținere și împiedicarea violențelor sau a insultelor din stradă. Având în vedere realitatea că slujbași ai statului ca: profesori universitari, funcționari, apoi ofițeri de stat major și ofițeri superiori, participă corporativ chiar în fruntea acestor demonstrații îndreptate împotriva statului vecin⁶⁶, ar trebui ca guvernul regal român inevitabil să ia poziție față de aceste agitații îngrijorătoare împotriva unei puteri prietene și, în interesul liniștii și al ordinii, să se pronunțe clar până unde poate fi tolerant și până unde este de tras linia de la care influențarea și inducerea în eroare a poporului român ar putea fi tratată ca periculoasă pentru stat și supusă pedepsei.

Va fi ceva, ce fantezia înfierbântată a agitatorilor și publiciștilor români o scot la lumină, de a fi părtași la goliciunea internă și la instabilitate însă, oricum, în timp, apare tot mai clar că neglijențele se răzbună, iar agitația, dacă guvernul român o lasă în voia ei tăcând, pot pricinui ambelor părți griji serioase și greutăți ca și cum acestea ar fi în folosul relațiilor noastre atât de prietenoase.

Domnule – binevoiti să discutați în mod confidențial și prietenesc această problemă cu domnul președinte al Consiliului de miniștri și la aceasta să asigurați că și din partea Dv. Guvernul regal maghiar, atât cât depinde de el, se străduie să nu fie alimentată agitația și bineînțeles că agitația nemăsurată în partea cealaltă a graniței sporește iritația și în rândul populației noastre.

Aștept cu interes raportul Dv., folosesc etc.

⁶⁶ vezi prezentarea lor la V. Netea, C. Gh. Marinescu. *op.cit.*, p.86-89.

7-1892 b.

Méltóságos báró Főispán!
Cs. és kir. kamarás úr!

Folyó hó 12-én bátor voltam személyes tisztelem tétele alkalmával szóval jelentést tenni Bethlenben évenként a román ajkú értelmiség által tartani szokott és e hó 11-én megtartott tánczvigalom lefolyásáról valamint a cselédnéptől azon közszájra került, hirről hogy Bethlenben a román ajkúak szándékoznak megtámadni – megrongálni a postát távirdát, vasutat és egyes magyar családokat kiirtani.

Ezen hirnek – melynek forrását ismertem – semmi fontosságot nem tulajdonítottam, azonban a hir elszélesbült és e hó 16-án, a mely napon székhelyemtől távol voltam, mint szabadságolt, pánik félelmet keltett a magyar értelmiség között – oly mérvben, hogy legtöbben komolyan védekezéseket tettek 18-án éjjelre.

A jelzett hir közszájon forgott, mi akként indult meg és nyert hitelt, hogy bizonyos úrnők 18-án estve az utcán sétálgatva éppen a keletkezett hírről beszélgettek, annak hitelességét kétségbe vonván, mignem szembe jött a helybeli csendőrőrmester Nagy József, kit megkérdeztek, hogy van-e a hirnek valami alapja? Mire neveztem csendőrőrmester és őrsvezető azt felelte volna: hogy igen is, ő is értesült hasonló hírről.

A csendőrőrmester ezen nyilatkozata fokozta az úrnőkben az idegesség félelmet, kik férjeikre hatva, tétettek a védelmi intézkedések.

E hó. 19-én értesülve Radna Dombháton a Bethlenben történekről, azonnal Bethlenbe indultam, hova 20-án délbe megérkezvén tudakozódván mindenfelé aziránt, hogy a hir honnan eredt, és nyert hitelt – egyszersmind fokozottan puhatólodztam a román ajkúak viselkedéséről, valamint figyelmemet kiterjesztettem minden irányban, hogy van – e, lehet – e a megindított hirnek alapja, és valamely merénylet kivitelének lehetősége, de mint előbb, úgy most is arra az eredményre jutottam, hogy a hir a cselédnépségtől eredt, mely egyfelől abból nyert tápot, hogy e hó 11-én a román bál alkalmából a beszterczei honvédség csatárkém gyakorlata ötletéből

néhány honvéd Bethlen községen vonult keresztül, másfelől pedig a meglehetősen nagy számban megjelent román lelkészek, tanítók, papjelöltek, diákok, tartozkodó s titkolódzó viselete és egyeseknek az alkohol szülte kétértelmű nyilatkozatai és legkivált a bécsi küldöttség kudarczából támasztott kombinációkon alapuló hírek, és ama küldötteknek mesészerű nyilatkozataik, melyet a hiszékenyeknek meséltek, és végre, az egyes román izgatóknak a sajtó által jelzett magaviseleteik.

Ily körülmények között halványozva igyekeztem a felizgatott kedélyeket megnyugtanni és feltűnés nélkül oly intézkedéseket tenni, hogy sem egyik, sem másik részről valamely félreértésen alapuló excessus ne történhessék, mi nem is történt és ez idő szerint nem is történhetik, de mindezek daczára egy és más fenyegető rémhír kering, mi a népnél napirenden van, - hol rablokat vezetnek Bethlenbe, hol engem gyilkoltatnak meg és gyűjtanak fel, hol fenyegetőzdő falfeliratokat állítanak, mint létezőt, titkos gyűlésekről beszélnek, sőt vannak sokan, kik azt komolyan hiszik is, de mindezen híreknek végére járva, azok tartását kifürkészni nem sikerült.

A román ajkú nép ez idő szerint telyjesen csendes és nyugodt, folytatja napi munkáját a személy és vagyon biztonság soha jobb lábán nem állott, mint éppen jelenleg, ily körülmények között, tehát, habár engem mint hatósági főnököt felizgatni és boszúra készíteni czélzatot értékére leszállítva kellett és kell viselkednem nehogy az egymással eddig békében élt lakosok jó egyetértését túlhajtott tapintatlan kihívó hatósági intézkedéssel magzavarjam, és magam adjak okot panaszokra és kihágásokra.

Igy járnai el, hazám érdekében és az alkotmányos felelős magyar kormány reputációjának véltem és vélek minden körülmények között hazafiúi kötelességem szerint szolgálni, bárha – a sajtó nagyban hozzá járult a jeleztem nyugtalanító hírek táplálása és portálására.

Ezek előre bocsátásával bátor vagyok a helybeli csendőrőrs vezetőnek hozzám és egyúttal a kir. járásbirósághoz is tett eredeti jelentését ide % alá mellékelve felmutatni, minek megtételére a csendőrőrsvezetőt, ki a jelentésében foglalt hirt előbb a kir. járásbirónak, azután nekem az utcán elbeszélte, provokáltam, mert nem akarta megmondani hogy mire alapítja jelentését, honnan nyerte állításának alapját, megjegyezvén, hogy jelentésében köteles lett volna jelezni, hogy hasonló jelentést tett a kir. járásbirósághoz is, de ő ezt elmulasztotta, mi okból és célból alig sejditem, s éppen ezért, továbbá azon körülménynél fogva, hogy ámbár a lázító iratok

őrzésével vádolt bethleni Morár Elek nyugalmazott pénzügyi szemlész, középfaivi Gáborfi Graczián volt községi körjegyzői segéd, egy elzüllött részeges ember, a csicsó-kereszturi lelkész pedig egyike a Bécsben jártaknak, kik másként izgatók hírében állanak egyelőre házmotózást nem eszközöltem és eszközölhettem míg pozitív adatokat nem nyerendek addig is az illetőknek mozgalmait, magaviselkedésüket figyelemmel kísértetem és kísérem.

Ezzel kapcsolatosan bátor vagyok méltóságos Báró főispán urat kérni méltóztatna a csendőrsvezetőt előljáró tisztje által kikérdeztetni, honnan értesül oly biztosan a jelentésében felsoroltakról: mert csak annak elbírálása és megfontolása után lehetne az illetők ellen tényleg akcióba lépni és hivatalos intézkedéseket tenni.

Mély s igaz tiszteletem kifejezése után vagyok.

Méltóságos Báró Főispán cs. és kir. kamarás úr!

Totth Ferencz Adolf

Bethlen, 1892, évi július hó 27-én alázatos szolgája fősbíró

Verso: Szolnok Doboka megye főispánja

Érkezett: 1892 6/8

Fond *Prefectura judetului Somes*. Comite suprem, nr. 46/1892, f.27-29

Traducere:

7-1892/confidential

Domnule baron, comite suprem,
Camerar cezaro-crăiesc!

În ziua de 12 a acestei luni mi-am luat permisiunea, cu prilejul exprimării personale a stimei mele, să raportez verbal despre desfășurarea petrecerii dansante ce se obișnuiește a fi organizată anual la Beclean de către intelectualii români și ținută în data de 11 a

acestei luni⁶⁷, precum și despre știrea pornită de la servitorime și apoi răspândită, că, în Beclean, românii intenționează să atace, să deterioreze poșta, oficiul telegrafic, calea ferată și să extermine unele familii maghiare.

Nu am acordat nici o importanță acestei știri – căreia i-am cunoscut sursa – însă ea s-a extins și, în ziua de 16 a acestei luni, când m-am aflat departe de sediul meu, în concediu, [știrea] a produs panică, teamă, printre intelectualii maghiari, într-un asemenea grad încât cei mai mulți și-au luat măsuri de apărare.

Despre știrea semnalată s-a vorbit pretutindeni, ea a pornit și a căpătat credibilitate prin aceea că anumite doamne, plimbându-se pe stradă în ziua de 18, seara, discutau tocmai despre știrea apărută, îndoindu-se de veridicitatea acesteia, când le-a ieșit în față plutonierul major de jandarmi din localitate, Nagy József, pe care l-au întrebat dacă știrea are vreo bază reală; la care, numitul plutonier major de jandarmi și șeful postului ar fi răspuns că: sigur, și el a aflat despre o știre asemănătoare.

Această afirmație a plutonierului de jandarmi a intensificat teama doamnelor care, influențându-și soții, au pus să fie luate măsuri de apărare.

Aflând, în data de 19 a acestei luni, în Munții Rodnei, despre cele întâmplate la Beclean, am pornitediat spre Beclean, unde ajungând în data de 20 la amiază, informându-mă de unde a pornit știrea și totodată cum a căpătat credibilitate, am făcut cercetări intense în privința comportamentului românilor și mi-am îndreptat atenția în toate direcțiile pentru a vedea dacă știrea pornită are sau poate avea o bază reală și posibilități de realizare, cu excepția unor atentate, dar și acum, ca și mai devreme, am ajuns la concluzia că știrea a pornit de la servitorime și a fost alimentată pe de o parte din aceea că, cu prilejul balului românesc din data de 11 a acestei luni, câțiva honvezi au trecut mărșăluind prin comuna Beclean în virtutea exercițiului de spionaj a hovezilor din Bistrita, pe de altă parte, din comportamentul rezervat și misterios al preoților, învățătorilor, teologilor, studenților români prezenți în număr destul de mare <la bal> din afirmațiile, cu dublu înțeles, provocate de băutura, ale unora,

⁶⁷ Petrecerea de vară din comuna Beclean a fost organizată de intelectualitatea și "junimea academică" din localitate cu prilejul căreia au avut loc și manifestații de aderență și solidaritate cu delegația memorandistă prezentă la Viena (vezi doc.nr.26/vol.II și "Tribuna", nr.159 din 15/27 iulie 1892).

și mai ales din știrile bazate pe versiunile eșecului delegației la Viena și poveștile pe care acești delegați le-au povestit credulilor și, în sfârșit, din comportamentul unor instigatori români, semnalat în presă.

În aceste circumstanțe, am încercat, ușor, să calmez starea de spirit agitată și să iau, fără a face vâlvă, astfel de măsuri ca să nu se producă nici de o parte, nici de alta, excese bazate pe vreo neînțelegere, ceea ce nici nu s-a întâmplat și actualmente nici nu se poate întâmpla. În pofida acestui fapt, circulă tot felul de știri alarmante, amenințătoare, care sunt la ordinea zilei în rândul populației – fie că dau năvală tâlharii în Beclean, fie că pe mine mă omoară și îmi dau foc, fie susțin că sunt reale afișele amenințătoare puse pe pereți – care vorbesc despre ședințe secrete, - ba chiar sunt mulți care le și iau în serios. Cercetând aceste știri cu de-amănuntul, n-am reușit să dau de urma pretinselor fapte.

În prezent, populația românească este pe deplin calmă și liniștită, își desfășoară activitatea zilnică, securitatea persoanelor și a bunurilor n-a stat niciodată mai bine decât acum; în asemenea împrejurări deci, în pofida intențiilor unora de a mă enerva și a mă îndemna la răzbunare, pe mine, ca șef al autorității, eu a trebuit și trebuie să mă port moderat, ca nu cumva să tulbur buna înțelegere dintre locuitorii ce-au trăit până acum împreună în mod pașnic, și să ofer eu însumi motiv de plângeri și excese prin măsuri oficiale, provocatoare, luate în mod exagerat și fără tact.

A proceda astfel în interesul țării mele și a reputației Conducerii maghiare de care răspund constituțional am considerat și consider că trebuie să o fac, în orice împrejurare, conform datoriei mele patriotice, deși presa a avut un mare aport la alimentarea și propagarea știrilor neliniștitoare semnalate.

După expunerea celor dinainte, îmi permit să vă prezint raportul trimis mie de către șeful postului local de jandarmi, și totodată raportul lui original anexat alăturat, trimis judecătoriei regale de ocol, la prezentarea căruia l-am somat pe șeful postului de jandarmi care a relatat mai întâi despre știrea cuprinsă în raportul său judecătorului de ocol, apoi mie, pe stradă. Pentru că nu a vrut să spună pe ce își întemeiază raportul, pe ce își bazează afirmațiile, - subliniez că el ar fi fost obligat să semnaleze în raportul său despre depunerea unui raport asemănător și la judecătoria de ocol, ceea ce el a omis – din acest motiv îl bănuiesc. Având în vedere în continuare faptul că, la Moraru Alexe din Beclean, inspector financiar pensionat, la Gaborfi Grațian din comuna Chiuza, fost ajutor de notar cercual comunal, un bețiv depravat, și la preotul din Cristeștii-Ciceului, unul dintre cei

umblați pe la Viena, toți cunoscuți de altfel ca instigatori, deocamdată nu am efectuat și nu am putut efectua percheziții, deși sunt acuzați de păstrarea documentelor instigatoare, până ce voi obține informații pozitive și voi primi dispoziții corespunzătoare. Până atunci, am pus să se urmărească și urmăresc cu atenție mișcările și comportamentul respectivilor.

În legătură cu aceasta îmi permit să vă rog, domnule baron, comite suprem să binevoiți a-l interoga pe șeful postului de jandarmi, prin ofițerul său superior, de unde s-a informat atât de exact despre cele înșirate în raportul său, pentru că numai după judecata și cumpănirea acestora s-ar putea trece la acțiune într-adevăr împotriva respectivilor și lua măsurile oficiale.

După exprimarea stimei mele deosebite și sincere, rămân slujitorul supus al

Domnului baron, comite suprem, camerar cezaro-crăiesc!

Toth Ferencz Adolf
jude suprem

Beclean, 27 iulie 1892

Verso: Comitele suprem al comitatului Solnoc-Dăbâca
Sosit: 6/8/1892

39

1892 iulie 28, Dej

Bizalmas felterjesztés
Belügyministerhez.
Exp.I

Kegyelmes úram!
/Belügyminister/

Bölgösen méltóztat tudni nagyméltóságod is, hogy hazánk keleti résziben román nemzetiségi tüntetések vannak folyamatban.

A kormányzatom alatt álló Szolnok-Doboka vármegyében is nagy forrongás észlelhető a románok között. Sajnosan kell jelentenem azonban nagyméltóságodnak, hogy a forrongások

vezetői, az aggasztó hírek terjeztői ez időig ki nem kémleltetnek. Igen óvatosan működnek azok, kik magyar hazánk elleni merényleteket tervezik, s kik a békés lakosság nyugalmát szenzációs hírekkel gyakran megzavarják.

Illető hatósági közegeket bizalmasan és tapintatos módon figyelmeztettem az ágitációk kipuhatolására. Sajnos azonban, hogy eddig intézkedésem eredményre nem vezetett.

Miután ily módon még reményem sem lehet, hogy a gonoszok kézre kerithetők legyenek, s miután a köznyugalom-helyreállítása céljából szükségesnek tartom az izgatók legalább egy részének kipuhatolását: tisztelettel arra kérem nagyméltóságodat, hogy a rendelkezésére álló alpból kezemhez 500 forintot méltóztassék elszámolás kötelezettség mellett juttatni, hogy ezen ürüggyel megfelelő kémlelést eszközölhessek, s ennek eredményében a lázangó vezetők egy néhányát, esetleg kézre keritvén a büntető bíróság elé állíthatassam.

Nnak. Kiv. Tiszt.

Deés; 1892 28/7

Bornemissza Károly

Verso: Szolnok-Doboka megye főispánja; Ér. 1892,27/7, 32 szám

Fond *Prefectura judetului Somes*, Comite suprem, nr. 32/1892. f.41-42. concept

Traducere:

Raport confidențial către Ministerul de Interne

Ex.I

Excelența-Voastră
(ministrul de interne)

Binevoiti să aflați, Excelența Voastră, că în partea de răsărit a țării se desfășoară manifestări naționale românești.

Și în comitatul Solnoc-Dăbâca, care se află sub conducerea mea, se poate observa printre români o mare agitație. Cu părere de rău trebuie să raportez Excelenței Voastre, că cei care conduc

agitațiile, răspânditorii știrilor alarmante, până acum n-au fost descoperiți.

Cei care plănuiesc atentate împotriva patriei maghiare și care tulbură deseori liniștea locuitorilor pașnici, cu zvonuri de senzație, acționează cu mare prudență.

I-am atenționat în mod confidențial și cu tact pe respectivii agenți ai autorității ca să-i descopere pe agitatori.

E păcat însă că măsurile de până acum nu au dus la nici un rezultat.

Deoarece în felul acesta nu pot nici măcar spera că vor putea fi prinși răufăcătorii și pentru că, în scopul restabilirii liniștii publice, consider necesară descoperirea cel puțin a unor instigatori, cu onoare cer Excelenței Voastre, ca din fondul care se află la dispoziția dv., să binevoiți a dispune să-mi parvină 500 de forinți, cu obligația de a vă da socoteală, ca sub acest pretext să pot efectua cercetări corespunzătoare, și ca urmare, prinzând eventual câțiva conducători răzvrățiți, să-i pot aduce în fața instanței penale. Al Excelenței Voastre, cu deosebită stimă,

Dej, 1892, iulie 28

Bornemissza Károly

Verso: Comitele suprem al comitatului Solnoc-Dăbâca

Sosit: 27 iulie 1892, nr. 32

40

1892 iulie 29, Turda

Szám 38-1892/főisp. res.

Kizárólag saját kezeihez.

Tekintetes Alispán úr!

Belügyminister úrnak 523/res.sz. magas leirata szerint <Romániában kísérletek tétettek arra nézve, hogy az erdélyi részekbe hazatérő szegényebb sorsú egyének útján, az ismeretes román memorándumból kifolyólag államellenes kiáltványok csempésztessenek be az országba, és egyes ilyen proclámátiók már találhatók is.

Egyes helyeken már is a román nép között elégtelenséget szító titkos gyülekezetek tartatnak, sőt álruház ügynökök is utban vannak a románok által lakott vidékek felbujtogatására>.

«Minek folytan felkérem a tkts. Főszolgabíró/Polgármester urat, miszerint haladéktalanul intézkedjék, hogy ugy a hatósági tisztviselők, mint a községi előljárók ezen üzemeket a legéberebb figyelemmel kísérjék – különösen a román királyságbeli illetőségű utazók megfigyelendők, valamint a Romániából hazatérők – a netalán becsempészni szándékolt kiáltványok lefoglalandók, az illetők a bíróságnak átadandók s minden egyes esetről hozzám és főispán úr ő kegyelméhez sürgőség esetében távirati uton is azonnal jelentést tegyen sziveskedjék».

Felkérem továbbá a tkts. Alispán urat, sziveskedjék szigoruan oda utasítani vármegyénk tisztviselőit, hogy minden fentebbiekhez hasonló üzemekről tartsák szoros, elmulaszthatlan kötelességüknek engem is azonnal, részletesen, kimerítően, hívén értesiteniazokról nekem jelentést tenni.

Egy szersmint tudomására kívánom hozni a tkts. alispán úrnak, hogy a csendőrség illetékes utón, a legéberebb felügyeletre és közreműködésre utasítva lett.

Fogadja tkts. Alispán úr tiszteletem nyilvánítását.

Torda 1892 Julius 29.

Bethlen Géza
főispán

Verso: Torda-Aranyos vármegye alispánja

Jött 1892 Juli 30.

Sz. 6769-1892 alisp.

Kizárólag saját kezükbe.

A 6 főszolgabíró és 2 polgármesternek
Körrendelet

Gróf Főispán úr ő méltosága folyó évi julius hó 29-ről 38 sz. alatt kelt rendeletével – Belügyminister úr ő mlsgnak 523 – 1892 sz. a magas leiratára törtent hivatkozással szoros hivatali kötelességemmé tette, miszerint nem csak vármegyénk hanem az egész ország nyugalmát veszélyeztető tulzott nemzetiségi rajongok tulkapásait megfékezzem, izgatási törekvéseiket megakadályozzam-szóval hogy mindent megtegyek arra nézve hogy vármegyénk lakossága az ilyen

üzelmektől megmentessék s az ilyen gonosz czélzatú üzelmekkel foglalkozók le alczártassanak megösmertessenek.

Miután «től-ig».

«Megjegyzem hogy ezen rendeletem úgy uraságod valamint azon alantos közegek részéről kik a tkts Főszolgabíró/polgármester úr által erről ertesítettnek a legszorosab hivatali titokként megőrzendő; mert ha ennek ellenkezője tudomásomra jön az illetővel szemben a törvény szigorat leszek kenytelen alkalmazni.

Ezen rendeletemre vonatkozó jelentéseit a folyó évi július 5-én 5866 sz. alatt kiadott rendelettemmel kapcsolatosan minden héten elvárom és pedig a küldendő levél ajánlottal teendő postára és kizárolag saját kezéhez jelzéssel látandó el.

Torda 1892 juli 31-es.

ss. indescifrabil

Lássa kiadó ur! Ajánlva és kizárolag saját kezéhez czimezve küldendő.

ss. indescifrabil

Leirta és elküldötte
1892 2/VIII

Asztalos

Fond *Prefectura judetului Turda-Aries*, nr.38/1892. Vicecomite. f.1-2.

Traducere:

Nr. 38-892
Comite suprem. res.
Strict confidential

Domnule vicecomite!

Potrivit înaltului ordin al domnului ministru de interne, cu nr. 523 confidential, <în România s-au făcut încercări de a introduce prin contrabandă în părțile transilvane, prin intermediul săracilor care se reîntorceau acasă, proclamații antistatale ca urmare a cunoscutului Memorand român, iar asemenea proclamații se găsesc deja și aici.

În unele părți se tin deja adunări secrete care atât ne mulțumirea populației românești, ba mai mult, agenți deghizați sunt pe cale să răzvrătească ținuturile locuite de români>.

«Ca urmare, vă rog, Domnule, să luați măsuri ca atât funcționarii autorității, cât și membrii antistiei comunale să urmărească cu cea mai vie atenție, mai ales călătorii proveniți din Regatul Român, cât și pe cei care se reîntorc acasă – eventualele proclamații aduse prin contrabandă să fie confiscate, persoanele să fie predate tribunalelor și să fiu informat telegrafic asupra oricărui eveniment mai important».

Vă rog totodată, domnule vicecomite, să îndrumați oficialitățile comitatului nostru să mă informeze imediat, detaliat, asupra oricăror uneltiri asemănătoare.

Vă informez totodată că jandarmeria a primit dispoziții în sensul celei mai severe supravegheri și colaborări.

Primiti, domnule vicecomite, expresia stimei mele.

Turda, 29 iulie 1892

Conte Bethlen Geza
comite suprem

Verso: Vicecomitele comitatului Turda Arieș

Sosit 30 iulie 1892

Număr 6769-892 vicecomite

Strict personal

Celor 6 juzi și 2 primari

Ordin circular

Domnul comite suprem, prin ordinul său numărul 38 din ziua de 29 iulie anul curent, referitor la înaltul ordin al domnului ministru de interne numărul 523/1892, mi-a dispus ca obligație strict oficială să frânez excesele extremiștilor naționaliști, care periclitează nu numai liniștea comitatului nostru, ci a întregii țări, să le opresc străduințele agitatoare; deci să fac totul să salvez populația comitatului de asemenea uneltiri și să fie demascați cei care se ocupă cu asemenea uneltiri răutăcioase, să fie făcuți cunoscuți. După ce /de la –la/ // de la – la//

Menționez că în jurul acestui ordin trebuie păstrat cel mai sever secret de serviciu atât din partea D-voastră, cât și a subalternilor care sunt informați de judele suprem/primar asupra lui, căci dacă voi afla contrariul voi fi nevoit să aplic legea.

Aștept săptămânal rapoartele referitoare la acest ordin, în legătură cu ordinul numărul 5866 din 5 iulie anul curent, iar scrisoarea să fie expediată recomandat și cu mențiunea *personal*.

Turda, 31 iulie 1892

În atenția domnului expeditor!

Se expediază recomandat și cu mențiunea *personal*

Scris și expediat 2 VIII 1892

Asztalos

41

1892 august 1, Budapesta

Kereskedelemügyi m.k. Minister
50.853 sz./V-nak

Nagyméltóságú Gróf Ministerelnök Úr!

Folyó hó 25-én 524/res. szám alatt kelt nagybecsű átiratával méltóztatott felkérni, hogy a román memorandumból kifolyólag kibocsátott, s netán az országba küldött állam ellenes kiáltványokat a kir. posta hivatalok által lefoglaltassam.

Szives készséggel közreműködöm arra, hogy a kérdéses kiáltványok terjesztése megakadályosztassék. Arra azonban, hogy ezt tehessem szükséges, hogy fenn idézett nagybecsű átirata több irányban kiegészítettessék.

Ha az ott használt "csempészet" kifejezés alatt azt kell értenem, hogy a kérdéses kiáltványok zárt borítékban vagyis levél alakjában érkeznek, a postahivatalok az ilyen küldemények tartalmát – a levéltitok (:1878 évi V t. cz. 200 s 327§) ellenére sem nem kutathatják, sem le nem foglalhatják. (I.az akkori igazságügyi minister úrral egyetértve kiadott 1888. évi 38.021 sz./keresk.M. s 37.936 sz./igazságügy M.rendelet. Magy. Rend. Tára 1888. évfolyam 1818. és 2016. lapjain). A mire a postahivatalokat a gyanus zárt levelekre nézve utasíthatom, az csak azon eljárásra szorítkozhatik, mely a kivándorlásra vonatkozó levelekre nézve 64.981/V-10 1890 belügy. s 60.976-1890. keresk. min. rendeletekkel megállapított.t.i. hogy a postahivatal valamely gyanus levél érkezéséről az illetékes politikai hatóságot azonnal értesitse a végből, hogy az a kézbesítés után a további eljárást foganosíthassa.

A végett pedig, hogy a postahivatalokat e részben tájékozhassem (:különösen tekintve ezt, hogy a szóban forgó levelek alkalmasint úgy lesznek külsőleg kiállítva, hogy föl ne tünjenek:) adatok kellenének arra nézve, mely helyről várhatók a levelek, s min lehet azokat fölismerni (: csomagolási mód, nagyobb vagy kisebb alak, valószínű czimzettek illetve rendeltetési helyek stb:).

Ha keresztkötés alatt vagyis mérsékelt dijszabás alá eső nyomtatvány küldemény alakjában küldetnek-e kiáltványok, az egyetemes posta szerződés (:f.é.XI t.cz. :) 16.cz.5§ jogot ad ugyan arra hogy azok a kézbesítésből kizárásának, s ugyan e cikk 4 & alapján le is foglaltassanak, úgy a mint az a kitiltott külföldi hirlapokkal történik.

A meddig azonban a postahivatalokkal e nyomtatványok címét s megjelenő helyét nem közölhetem, az illető nyomtatványokat nem is ismerhetik fel, s következésképen le sem foglalhatják.

Hogy tehát becses kívánságának megfelelhessenek, bátor vagyok Nagyméltóságodat felkérni, hogy az előzőekben szükségesnek jelzett adatokat saját közegeim tájékoztatása végett velem közölni méltóztassék, minthogy különben a kutatás és szemmel kísérés eredményre alig vezethetne.

Megjegyzem végre, hogy a kocsipostai csomagokban küldött kiáltványokra nézve a vámhivatalok vannak hivatva eljárni. minthogy a külföldről érkező csomagok ott megvizsgálatnak.

Nem fogok késni e részben is a pénzügyi ministert megkeresni mihelyt Nagyméltóságod a kitiltandó nyomtatvány címét és megjelenési helyét velem közölte.

Fogadja Nagyméltóságod, kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1892.évi augusztus hó 1-én.

Lukács Béla

Nagyméltóságú gróf Szapáry Gyula úrnak, az arany gyapjas rend vitéze, valóságos belső titkos tanácsos, stb.stb. a Belügyministerium vezetésével megbizott m.kir.Ministerelnöknek.

Verso: Ér. VIII/1 1892/ 569/res.

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 569/1892, f.2-4

Traducere:

Ministerul Regal Maghiar al Comerțului
Număr 50853

Excelența Voastră, domnule conte, prim-ministru!

Prin înaltul Dumneavoastră ordin, cu număr confidențial 524 din ziua de 25 luna curentă, m-ați rugat să dispun confiscarea, de către autoritățile poștale, a manifestelor antistatale apărute ca urmare a Memorandului român și răspândite eventual în țară.

Colaborez cu plăcere la oprirea răspândirii manifestelor în cauză. Pentru a îndeplini acest lucru este necesar ca amintitul ordin să fie întregit.

Dacă sub termenul de "contrabandă" folosit, trebuie să înțeleg că amintitele manifeste sosesc în plic închis sau sub formă de scrisoare, oficiile poștale, în virtutea secretului corespondenței (art.20 și 327 ale Legii V/1878), nici nu le pot verifica, nici nu le pot confisca (vezi ordinul dat împreună cu ministerul justiției, numărul 38021 ministrul comerțului, și numărul 37936 ministrul justiției; Colectia de legi ale Ungariei, anul 1888, paginile 1818 și 2016). În ceea ce privesc instrucțiunile pe care le pot da în legătură cu scrisorile suspecte închise, acestea se limitează la măsurile stabilite pentru emigrație, prin ordinul 64981/V.10.1890 ministrul de interne și 60976/1890 ministrul comerțului, adică, în momentul sosirii vreunei scrisori suspecte, oficiul poștal să informeze imediat oficialitatea politică respectivă pentru ca aceasta, după predare, să ia măsurile ulterioare.

Pentru a putea de instrucțiuni oficiilor poștale (în special ținând cont de faptul că scrisorile în cauză vor avea un asemenea aspect exterior încât nu vor fi suspecte), sunt necesare date asupra locului de unde pot veni scrisori și dacă se poate, elemente de recunoaștere a lor (mod de împachetare, format mare sau mic, eventual destinatar, locul de destinație etc.).

Dacă aceste proclamații sunt trimise sub bandă, sau sub formă de tipăritură cu preț redus, articolul 16 (Legea XI anul curent), paragraful 5, permite reținerea lor, și potrivit paragrafului 4, se pot confisca așa cum se procedează cu ziarele străine interzise.

Atâta timp cât nu pot aduce la cunoștința oficiilor postale adresa acestor tipărituri și nici locul de apariție, acestea nu le pot recunoaște și, deci, nici confisca.

Așadar, pentru a vă putea îndeplini dorința, îndrăznesc, Excelență, să vă rog a mă informa asupra datelor amintite mai sus pentru a-mi instrui subalternii, altfel, cercetarea ar avea rezultate slabe.

Menționez, în încheiere, că în privința proclamațiilor trimise în pachete cu postalionul, oficiile vamale trebuie să ia măsuri, întrucât pachetele sosite din străinătate sunt verificate acolo.

După ce o să-mi comunicați adresa și locul de apariție al tipăriturilor, am să-l caut imediat și pe domnul ministru de finanțe.

Primiti, Excelență, expresia sinceră a deosebitei mele stime.

Budapesta, 1 august 1892

Lukács Béla

Excelenței Sale, domnului conte Szapáry Gyula, cavaler al ordinului Lâna de aur, consilier intim, etc. etc., prim-ministru maghiar-regal însărcinat cu conducerea Ministerului de Interne.

Verso: Sosit: 1 august 1892

Nr.569/confidențial

42

1892 august 4, Turda

Torda-Aranyos vármegye főispánjától

Kizárólag saját kezéhez

Tertivevény

Belügym. Bpest

Az ez idő szerint kormányzatomra bizott vármegye területén félcsend mutatkozik s ha a román parasztság nem is mutat nagy hajlamot a román papoknak még folyton, bár nem oly keddel, béketelenségre szító működésük támogatására s izgatásuk befogadására, mégis előfordul most már gyérebben, egy egy meggondolatlan szó, fenyegetés kirejtése, mint a lupsai eset, mely

most képezi a vizsgálat tárgyát, melynek eredményéről n. méltóságodat értesíteni maga idején kötelességemnek fogom tartani; minél fogva a véremlét elkerülhetetlen, anyival is inkább, mert a román papság, tanító had tulnyomó nagy többsége a régi dacromán érzelmű, annak propagandát alkotó vakbuzgó hive, a szebeni komite felkent apostola, mert a gyűlésezések még mindig napi renden vannak, látogatói apadnak ugyan; többen azok közül, kik eddig tevékeny részt vettek azokban, kimaradnak, naponta gyérül a gyűlésezők száma, mindazonáltal még igen tekintélyes számú prozelitával rendelkezik a nagy szebeni komite, kik egyenként és együttesen, minden léptükben tettükben ellenőrzendő, ami eddig, köszönet a vármegye hazafias tisztikarának, a csendőrség odaadó fáradozásának s egy ügynöknek részben eredménye váratott.

Az ügynöktől vett értesülés alapján lehangoltság vett erőt a vármegyében lakó és működő komité tagjain, mert a mely oldalokról segélyekre számítottak: Romániából határozott tagadó elutasító választ kapta, Oroszország ez ideig ados maradt a felelettel; lemondtak egy időre az agitatioval, oda irányul minden törekvésük, hogy a Rácz tapintatlan eljárása miatt elégedetlen román elemeket, melyek roszalásuknak egyes társaskörökben, gyülekezésekben hangot adtak már megcsöndesítsék, kiengeszteljék, hogy Ráczot a mártíromság nimbuszával vegyék körül, amit így vélnek elérni, hogy Rácznak Bukarestben készült fotografiáját több száz példányban sokszorosítva, osztogatják úgy Romániában, mint a birodalom erdélyi részeiben, nem ételve a képekért kisebb, nagyobb összegeket felvenni azon ürügy alatt, hogy rebonifikálják azon kárt mely Ráczot a Tordai tüntetés alkalmával anyagilag érte, a mely kár azonban szigoruan megítélve, magasan becsülve a 200 forintot el nem ére; a mely begyűlt összegnek azonban egy részét, nyomtatványok előállítására, ügynökök honosálására fordítanak.

Rácz nem szándékszik egyhamar Tordára vizatérni, egy felől félté miatt, másfelől maga is kérdésestelleni eljárását. Tordán levő házát, földjét eladná, ha neje nem szegülne ellene, ki a exaltált politikát űző nők mintaképe lehet.

Remélem a mozgalom elsunyadását, de megszűnését nem, mert mindig fog akadni a királyhágon inneni részekben ily egyén és nem egy, akadni fog oly part, és nem csekély a románok közt a ki és a mely hivatásának fogja tartani az elégedetlenséget szítani az elszakadási vágy tüzének parázsát kialunni nem hagyni.

Ezekben teszem meg Nagyméltóságodnak a helyzet állapotáról amint az-a bevett hiteles jelentések alapján-tiszteletteljes jelentésemet.

Fogadja

G./Bethlen Géza/

T/orda/ 1892 auguszt 4.

Fond Prefectura judetului Turda-Aries, Comite suprem, nr. 39/1892. concept

Traducere:

Din partea comitelui suprem al comitatului Turda-Aries
Strict personal
Aviz de primire

Ministerul de Interne. Budapesta

În prezent, pe teritoriul comitatului aflat sub jurisdicția mea este aproape liniște, iar dacă țărani nu manifestă o atracție prea mare față de sprijinirea activității agitatoare a preoților români se întâmplă, totuși, mai rar câte un cuvânt necugetat, se scapă câte o amenințare, ca în cazul de la Lupșa, care face acum obiectul cercetării și despre ale cărei rezultate am să vă raportez la momentul potrivit.

Deci vărsarea de sânge este inevitabilă cu atât mai mult cu cât preoțimea română și marea majoritate a învățătorilor nutresc vechile sentimente dacoromane, sunt credincioși fanatici al acestei propagande, ai comitetului de la Sibiu, miruit ca apostol, iar adunările continuă să fie la ordinea zilei, deși participanții scad la număr. Tot mai mulți dintre cei care au luat parte activă rămân deoparte, zilnic scade numărul participanților; cu toate acestea, Comitetul de la Sibiu are încă un număr considerabil de prozești care, trebuie supravegheați, în toate mișcările lor, fie individuale sau în masă, care până acum s-a realizat datorită abnegației jandarmeriei și a unui agent.

Potrivit înștiințării primite de la acel agent în rândurile membrilor Comitetului din comitatul meu s-a întărit atmosfera de nepăsare deoarece de acolo de unde au așteptat ajutor, din România, au primit un răspuns negativ, iar Rusia a rămas datoare cu acesta. Pentru o vreme au renunțat la agitații și s-au orientat cu toate forțele

pentru liniștirea elementelor românești care și-au manifestat deja nemulțumirea în cadrul unor cercuri sau adunări față de acțiunea lipsită de tact a lui Ratiu.

Urmăresc să-l înconjoare pe Ratiu cu nimbul martiriului pe care cred că-l realizează prin răspândirea fotografiei sale făcută la București și multiplicată în mai multe sute de exemplare, atât în România, cât și pe teritoriile transilvănene, fără a înceta să perceapă pentru ele sume mai mici sau mai mari drept despăgubire pentru pagubele materiale suferite de Ratiu cu prilejul manifestării de la Turda⁶⁸. Această pagubă, stabilită, cu strictete nu a atins 200 de forinti; astfel o parte din sumele adunate s-au folosit pentru tipărirea de proclamații, pentru naturalizarea agenților. Ratiu nu intenționează să se întoarcă prea repede la Turda pe de o parte din teamă, pe de altă parte din cauza activităților sale dubioase. Dacă nu s-ar opune soția sa, care ar putea fi un exemplu al femeilor exaltate de politică, și-ar vinde casa și pământul de la Turda.

Sper în limitarea mișcării, dar nu în dispariția ei, căci totdeauna se va ivi un asemenea individ sau un partid sau în zonele de dincoace de Piatra Craiului, și nu este mic numărul românilor, care consideră de datoria lor să instige la nemulțumire și să nu lase să se stingă jarul acesteia.

Vă prezint în felul acesta starea de fapt existentă, în baza informațiilor de încredere obținute.

Primiți

[Contele] Bethlen Géza

Turda, 4 august 1892

⁶⁸ De altfel, se cunoaște că George Pop de Băsești lansează la 18 iunie st.n. 1892 o colectă națională pentru refacerea caselor devastate din Turda (vezi "Tribuna", 1892, nr.129, 131-132, 134).

Exp.I
Bizalmas

Kegyelmes uram!
Belügyminister

Az itteni oláh nemzetiségű mozgalmak, mint erről folyó évi augusztus hó 4-én 35 eln. szám alatt tett számjeles táviratomban is voltam bátor nagyméltóságodat értesíteni, oly arányokat öltöttek, hogy habár eddig komoljabb irányzattól tartani nem is lehet, kénytelen vagyok nagyméltóságodat arra kérni:

Kegyesskedjék intézkedni, miszerint Budapest főváros rendőségétől két detectiv rendőr küldenék Deésre le, kik valamely üzleti czim alatt úgy Deés városában mint az alkalom kijelölendő vidéken is megfordulván a különben eddig csak kéziratú izgató falragaszok szerkesztőit, esetleg, s valószínűleg nyomtatásban is közrebocsátandó izgató felhívások tulajdonosait és tényesztőit is kézre kerítsék.

Igen nagy fontosságot tulajdonítok annak, hogy a két detectiv rendőr, kiknek mindenesetre az oláh nyelvet kellően birnia kell, működését itt mielőbb megkezdje, mert hiszem hogy fáradozásaik sikkere vezetnének, de másfelől a Deésen csak most kinevezett fiokal rendőr kapitány nem kellő gyakorlatossága is indokolná, ha ezen rendőrök ide leküldetnének, kik esetleg sikeresen működven a békés polgárok izgatottságát nagymérvben lecsillapítanák.

Miután már magam intézkedtem, hogy egyes egyének a lázítók kézre kerítésén munkáljanak tisztelettel kérem nagyméltóságodat, hogy folyó évi julius 28 n. 32 szám alatt kelt bizalmas felterjesztésemet, melyben 500 frt folyosításáért kérelmeztem, elintéztetni és a detectivek kiküldéséről számjeles táviratban értesíteni méltóztassék.

Nagyméltóságodnak kiváló tisztelettel.
Deés, 1892 5/8.

[Bornemisza Károly]

Fond *Prefectura judetului Someș*, Prezidiale, nr.37/1892, f.34-35

Traducere:

Confidențial
Exp.I

Mișcarea națională a românilor de aici, despre care am avut onoare a înștiința pe Excelența Voastră prin telegrama cifrată pusă sub nr. prezidial 35 a.c., din 4 august, așa proporții a luat că dacă până acum nu ne-am temut de o tendință mai serioasă, sunt silit să cer Excelenței Voastre:

Să binevoiți a vă interesa dacă s-ar putea trimite în Dej doi polițiști detectivi, din Poliția capitalei, Budapesta, care sub un nume comercial, apărând atât în orașul Dej cât și în general în ținut, să-i prindă în special pe autorii înscrisurilor instigatoare de pe pereți, răspânditorii și eventual autorii și multiplicatorii care probabil și-au dat concursul la tipărirea chemărilor instigatoare.

Dau o mare importanță faptului ca cei doi polițiști detectivi, care în orice caz e necesar să stăpânească limba română, să își înceapă cât mai repede activitatea aici deoarece cred că eforturile lor ar avea succes; pe de altă parte, trimiterea lor ar fi motivată și de lipsa de experiență a căpitanului de poliție numit chiar acum la filiala din Dej, căci acești polițiști, acționând cu succes, ar liniști într-o mare măsură agitația locuitorilor pașnici.

Deoarece eu însumi am luat deja măsuri pentru prinderea unor indivizi instigatori, cu stimă cer Excelenței Voastre ca adresa confidențială nr. 32 din 28 iulie a.c. în care am solicitat să-mi parvină 500 de forinți să fie rezolvată și să binevoiți a mă anunța despre trimiterea detectivilor printr-o telegramă cifrată⁶⁹.

Cu deosebită stimă

[Bornemisza Károly]

Dej, 5/8 1892

⁶⁹ Vezi doc. nr. 39/vol.II.

Bardocz Sándor
 Kir.járásbiro ügye
 Exp.I

Kegyelmes úram!
 (Igazságügyiminister)

Az 1886. évi XXI t. cz. meghagyása értelmében főispáni körütemat megtevén, ez alkalommal több igen tekintéljes birtokossal s köztük országgyűlési képviselővel is érintkezvén, azon kellemetlen értesülést vettem mindanyitól, hogy Bardocz Sándor nagy ilondai kir. járásbíró magát a magyar intelligens elemtől teljesen elzártan tartja s a helyett kerületében lakó egy igen vérmes nemzetiségi jogukat hangoztató román családdal él igen bizalmas viszonyban.

Távol van az tőlem, hogy nevezett járásbírot hazafiatlansággal vadoljam, de elodázhatlan kötelességemnek tartottam erről nagy méltóságodat értesíteni, s egyszersmint azt is magas tudására adni, hogy értesüléseim szerint nevezett kir. járásbíró ezen az intelligens magyar közönség előtt tekintettel a vidéknek csaknem teljesen román lakosságára, igen-igen visszatetsző magatartást azért tanusítja, mert több ízben folyamodott áthelyezésért gyermekeinek neveltetése okán, de folyamodványa tekintetbe soha sem vétetett.

Tisztelettel kérem tehát nagyméltóságodat kegyeskegyék, nevezett kir. járásbíró alkalom adtán nagy ilondáról elhelyezni, s helyébe egy a magyar társadalomban élő birót nevezni ki, mert valóban ezen teljesen román vidéken oly magatartású egyén nélkülözhetlen szükség.

Nnak. kiváló tisztelettel
 Deés, 1892, 9/8.

[Bornemisza Károly]

Verso: Szolnok-Doboka megye főispánja
 Érkezett; 1892, 6/8, 42 szám

Traducere:

Problema judei plășii din Ileanda, Bardocz Sándor

Excelenta Voastră!
(ministrul justiției)

În baza legii XXI din 1886, făcând circuitul comitatului, am luat contact cu mai mulți moșieri, printre ei unii deputați la dietă și am aflat vestea neplăcută că Bardocz Alexandru, judele plășii Ileanda, este total izolat de intelectualitatea maghiară și este în anumite relații cu o familie de români care-și manifestă cu înversunare sentimentele naționale.

Este departe de mine intenția de a-l acuza pe numitul jude de plasă, dar consider de datoria mea să vă informez, Excelență, asupra acestui fapt și să vă aduc totodată la cunoștință că acest jude manifestă o atitudine antipatriotică față de intelectualitatea maghiară, căci a solicitat de mai multe ori transferul său, în scopul educării copiilor, dar nu s-a luat în considerare.

Vă rog deci, Excelență, să binevoiti a-l muta pe numitul jude din Ileanda, iar în locul lui să numiți unul din societatea maghiară, căci în această zonă exclusiv românească un asemenea om este neapărat necesar.

Excelenței voastre, cu deosebită stimă,
Dej, 9 august 1892

[Bornemisza Károly]

Verso: Comitele suprem al comitatului Solnoc-Dăbâca
Sosit: 9 august 1892, nr.42

Sz.6462-1892

Méltóságos báró Főispán úr!

Július 29-én 35.sz. a kelt bizalmas rendelete folytán tisztelettel jelentem, hogy e járás területén államellenes gyűlések nem tartatnak. Becses rendelete előtt már intézkedtem, hogy a netán engedély nélkül tartandó gyűlések, értekezletek azonnal feloszlattassanak, ha kell karhatalommal is mi végett a járás területén lévő 4 csendőrőr parancsnokságot szóbelileg és írásban is megfelelőleg utasítottam. Álruhás ügynökök sem fordultak itt meg.

Az oláh mozgalom itt egyedül abban nyilvánult, hogy üdvözlő nyilatkozatok küldetnek a "Tribuna" czimű oláh laphoz. E nyilatkozatokban az aláírók üdvözlik azon testvéreiket, kik Bécsben jártak. A nyilatkozatokat folyó évi június 29-én fogalmazta Dr. Lukács László laczfalusi pap a Kápolnok-Monostori oláh takarékpénztárban, aláírók közt vannak földészek, tanítók, papok. Van két olyan pap is, kik államségélyt kaptak a folyó évben. Aláírta a rózsapataki és csernefalvi falusi bíró is; kik azonban mindketten le is mondtak falusbírói állásukról.

Egyáltalában azt észleltem, hogy Dr. Lukács László nélkül nincs semmi mozgalom. Azért az volna alázatos véleményem, hogy e hirhedt magyarfalú oláh pap lehetlenítették a további mozgalom vezetésétől.

Végül, tisztelettel jelentem, hogy tegnap tartatott meg Kápolnok-Monostoron az oláh közmívelődési egylet ideg közgyűlése, melynek tartására előleges engedélyt adtam.

E gyűlés, valamint az azt követő nyári táncmulatság /melyen megbizottomként az szolgabíró jelen volt/ minden magyarellenes tüntetés nélkül ment végbe.

Kiváló tisztelettel vagyok

M.Lápos, 1892. augusztus 12-én

alázatos szolgálja

főszolgabíró

Verso: Szolnok-Doboka Meggye Főispánja, Érkezett: 1892
12/8, 57 szám

Traducere:

Nr.6462-92

Onorate domnule baron, comite suprem!

În urma ordinului d-voastră confidential emis la 29 iulie, sub nr. 35, raportez, cu respect, că pe teritoriul acestei plăși nu se tin adunări antistatale. Încă înaintea onoratului d-voastră ordin, am dat dispoziții ca eventualele adunări sau conferințe ținute fără aprobare, să fie imediat suspendate, chiar cu forța, dacă este nevoie, fapt pentru care am îndrumat în mod corespunzător și verbal, și în scris, comandamentul de jandarmi nr. 4, aflat pe teritoriul plășii. Nici agenți deghizați nu s-au arătat pe aici.

Mișcarea românească s-a manifestat numai prin aceea că s-a trimis un mesaj de salut revistei românești "Tribuna". În acest mesaj, semnatarii îi salută pe frații lor care au fost la Viena.

Mesajul a fost conceput în 29 iunie, anul curent, de preotul din Sisesti, Vasile Lucaciu, în Casa Românească de Economii din Copalnic-Mănăstur. Printre semnatori se află proprietari de pământ, învățători, preoții. Sunt și doi dintre acei preoți care au beneficiat, în acest an, de subvenții de stat. Au subscris și primarii din Rușor și Cernesti care însă ambii și-au dat demisia din postul lor de primari⁷⁰.

Totodată, am observat că fără dr. Vasile Lucaciu nu are loc nici o mișcare. De aceea, părerea mea umilă este aceea că acest renumit preot român al unui sat maghiar să fie adus în imposibilitatea de a conduce vreo mișcare, pe viitor.

În încheiere, vă raportez, cu respect, că ieri a avut loc, la Copalnic-Mănăstur, adunarea generală a Societății pentru Cultura Română pentru a cărei desfășurare am dat aprobare, în prealabil.

Această adunare, precum și petrecerea de vară, cu dans, ce i-a urmat (la care a participat, din însărcinarea mea, judele), s-a încheiat fără vreo manifestație dușmănoasă la adresa maghiarilor.

Cu deosebită stimă, rămân servitorul d-voastră supus

ss indescifrabil
jude suprem

Târgu-Lăpuș, 12 august 1892.

⁷⁰ Vezi N.Josan, *Mărturii documentare*, p.12-13 și 94-97.

46

1892 august 12, Gârbău

Sz.7010:1892

Méltóságos Báró Főispán úr!

Múlt július hó 29-ről 33 szám alatt kelt rendeletére tisztelettel bejelentem, miszerint e járásbeli körjegyzők és községi birokknak szóval intézkedés tétetett miként a romániai ez idő szerint román üzemek felől, mint a melyek eddig itt tért nem foglaltak el, a legéberebb figyelemmel kísérik, különösen a Román királyságbeli utazókat figyeljék, valamint a Romániából haza térő embereinket a netalán becszempészni szándékolt kiáltványok lefoglalására s az illetőket a bírósághoz átadására, - egyuttal megtiltatott, hogy a papság valamely gyülekezetet tarthason, - figyelmessé tétetett a templom szentelések, lakó házak szenteléseise eseteire felügyelni az ottan történteke, a melyek közül a nagyobb összejövetelekre a melyek csak innen adandó engedélylyel lesznek megtarthatók, - egy szivos minden legkisebb mozzanat – különös tanácskozás, vagy rendellenes beszédekről tegyenek jelentést.

Eddig itt semmi némű törvény ellenes cselekmény nem mutatkozott.

Teljes tisztelettel lévén

A járás főszolgabirája, Csákiigorbon 1892 aug. 12 én

alázatos szolgálja
Válly Ferencz
főszolgabíró

Traducere:

Nr. 7010/1892

Domnule baron, comite suprem!

La ordinul dvs. dat sub numărul 33 din luna trecută – iulie, 29, cu onoare raportez că am dat dispoziții verbale notarilor cercuali și juzilor din comună referitor la uneltirile românești din România, întrucât până acum nu s-au extins aici, să-i urmărească cu cea mai vie atenție, în special să aibă în vedere călătorii din Regatul românesc, precum și pe oamenii noștri care se întorc din România, pentru confiscarea eventualelor manifeste aduse prin contrabandă și pentru a-i preda justiției pe respectivii indivizi; totodată, s-a interzis ca preoții să poată ține adunări – să li se supună atenției pentru a avea grijă de cele întâmplute, cu ocazia sfințirii bisericii și a caselor, cu ocazia adunărilor mai mari care vor putea fi ținute numai cu autorizație dată de aici, să se depună raport despre cea mai mică mișcare, consfătuire deosebită sau cuvântare instigatoare.

Până acum, aici nu a apărut nici o acțiune împotriva legii.

Fiind cu deplină stimă, judele suprem al plășii

Gârbău, 12 august 1892

supusă slugă

Válly Ferencz

jude suprem

47

1892 august 16, Ileana

A járás főszolgabírája

Sz. 5067-892, főszb.

Méltóságos Báró,

Főispán úr!

Hivatkozással Méltóságodnak f. évi Julius hó 29-ikén 33. biz. sz. alatt kelt rendeletére, mély tisztelettel jelentem, miszerint hatóságom területén minden lehető intézkedést megtettem arra

nézve, hogy a román nép között elégedetlenséget szító titkos gyűlések ne tartassanak, hogy egyes izgatók, bujtogatók s különösen a gyanus egyének és idegenek a legéberebb figyelemmel kísértessenek. E tekintetben minden irányban teljesen megbízható közegekkel rendelkezem, a kik engemet a legcsekélyebb állam ellenes mozzanatról is azonnal értesítenek.

A községekben az éjjeli őrök számát további intézkedésemig megkettőztetem, és a községi előjárókat, valamint a csendőrséget is azoknak szigorú ellenőrzésére útasítottam.

A Méltóságodhoz korábban tett előterjesztésem eredményeképpen az itteni csendőrőrs parancsnoka és a legénység is egészen kicseréltetett és a létszám 7-re szaporítottatott. Ezek egytől egyig mind magyar emberek s az őrsparancsnok egy igen értelmes, kötelességet ösmerő s teljesen meg bízható egyénnek látszik, ki az őrs átvétele óta szakadatlanul a helyi és személyi, a közbiztonsági viszonyok megismerésére, az itteni egyes kosza hírek által felizgatott kedélyek megnyughatására, szóval a köznyugalom helyre állítására fordítja minden igyekezetét.

Egyébiránt mély tisztelettel jelentem Méltóságodnak, hogy hatóságom területén még ez ideig olyasmit nem észleltem a mi a köznyugalmat, a személy és vagyon biztonságot veszélyeztetné, vagy a mi magyar állam eszme, a magyar kormány és magyar nemzet elleni cselekménynek volna minősíthető. s mint ilyen, komolyabb hatósági intézkedésre számbavehető alkalmat nyujtana.

Ha mindazon által ily cselelmény előfordulna, a megtett elővigyázati intézkedések kellő felügyelet és ellenőrzés következtében, kötelességem tudatában, mindig azon helyzetben vagyok, hogy a meg nem engedhető cselekményeket, üzemeket azonnal elfojthatom.

Mély tisztelettel vagyok:

Nagy Ilondán, 1892 auguszt 16 án

Veres Imre
főszolgabíró

Fond *Prefectura judetului Somes*, nr. 56/1892, f.14-15

Traducere:

Judele suprem al plășii
Nr. 5067-1892 jude suprem

Onorate domnule baron, comite suprem!

Referitor la ordinul d-voastră din 29 iulie anul curent, emis sub nr. 33 confidential, raportez cu deosebită stimă că am luat toate măsurile posibile, pe teritoriul aflat sub jurisdicția, mea, pentru ca să nu se țină ședințe secrete ce ar atâta nemulțumirile în rândul populației românești și pentru ca unii instigatori, agitatori și mai ales indivizi suspecți și străini să fie urmăriți cu cea mai vie atenție. În această privință dispun, în toate direcțiile, de agenți demni de toată încrederea, care mă înștiințează imediat despre cea mai mică tentativă antistatală.

În comune am dublat numărul paznicilor de noapte, până la noi dispoziții, iar pe primarii comunali, precum și jandarmeria, i-am îndrumat spre controlarea severă a acestora.

Ca rezultat al propunerii mele înaintate mai devreme domniei voastre a fost înlocuit și comandantul postului de jandarmi local⁷¹ și soldații, în totalitate, iar efectivul a fost sporit la 7. Aceștia sunt toți, fără excepție, maghiari, iar comandantul postului este un foarte priceput cunoscător al îndatoririlor sale și pare un individ demn de toată încrederea, care de la preluarea postului își dă toată osteneala pentru cunoașterea stării siguranței publice, a raporturilor locale și interpersonale, pentru calmarea stării de spirit agitate din cauza unor zvonuri neîntemeiate de pe aici, adică pentru restabilirea liniștii publice.

Cu deosebită stimă, raportez domniei voastre că pe teritoriul aflat sub jurisdicția mea, până acum n-am observat ceva ce ar periclita liniștea publică, siguranța persoanelor și a bunurilor ori ceva ce ar putea fi calificat drept acțiune dușmănoasă la adresa ideologiei maghiare, a conducerii și a națiunii maghiare și care să ofere motive evidente pentru măsuri mai serioase din partea autorităților.

Dacă, cu toate acestea, ar surveni asemenea acțiuni, eu, ca urmare a supravegherii și controlării corespunzătoare a măsurilor

⁷¹ Vezi doc. nr. 32/vol.II.

preventive luate, fiind constient de datoria mea, mă aflu în situația de a putea reprimă imediat acțiunile nepermise și uneltirile.

Cu deosebită stimă rămân,
Ileanda, 1892 august 16

Veres Imre

48

1892 august 23, [Budapesta]

I

Kereskedelmi ministernek

A Bukarestben megjelenő "Turda" című a magyar államellenes eszméket hirdető laptól a postai szállítási jogot a magyar szent korona területére nézve ezennel megvonom.

Van szerencsém erről Nagyméltóságodat vonatkozással e hó 17-55151, sz.a. kelt becses átiratára a temesvári posta és távirdaigazgatósági jelentés visszazárása mellett további szives intézkedés végett tisztelettel értesíteni.

II

Előterjesztés a minisztertanácsnak

A-az I kiadványból – nézve megvontam.

Van szerencsém ezen körülményt a magas minisztertanácsnak tisztelettel bejelenteni.

VIII/23.892

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 640/1892, f.1

I
Ministrului comerțului

Retrag dreptul de transport prin poștă pe teritoriul coroanei maghiare pentru ziarul "Turda", apărut la București, pentru ideile antimaghiare exprimate⁷².

Am onoarea să vă informez, Excelență, asupra acestui fapt pentru măsuri ulterioare, cu referire la adresa numărul 55151 din 17 august⁷³ și cu anexarea raportului Direcției de poștă și telegraf din Cluj.

II
Propunere pentru Consiliul de miniștri

Din partea I-a

Am onoarea să informez înaltul consiliu de miniștri asupra acestei împrejurări.

23.VIII.1892

⁷² După devastarea casei dr. Ioan Rațiu de la Turda în 13 iunie 1892, *Liga culturală* a editat un ziar-manifest intitulat în mod demonstrativ "Turda", număr unic cu subtitlul de "ziar al neamului românesc". El va apărea la București în ziua de 14/26 iunie 1892, odată cu demonstrațiile de protest ale românilor din Regatul României, față de nedreptățile comise de autoritățile ungurești împotriva conducătorilor mișcării memorandiste. Ziarul a fost tipărit în 26.500 ex. interzicându-l-se ulterior debitul postal în Austro-Ungaria (vezi Hodoș-Ionescu, p.750).

⁷³ Vezi Arhivele Naționale Cluj. *Fond Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 640/1892, f.2.

K.K.Minister des Innern
2945/M.I.

Nach einem Berichte des Statthalters in Graz langten am 8. August I.J. auf dem dortigen Staatsbahnhofe zwei Kisten mit Druckschriften unter der Adresse "A.C.Popovici" an.

Bei der in Gegenwart des Adressaten, des Doctoranden der Medicin Aurel C. Popovici, vorgenommenen Eröffnung der Kisten wurde festgestellt, daß dieselben ungefähr 1000 Exemplare der von Popovici erfaßten, in der typografischen Anstalt in Hermannstadt gedruckten Broschüre "Die rumänische Frage in Siebenbürgen und Ungarn" enthielten.

Die vorgefundenen Exemplare dieser Broschüre wurden von der Grazer-Polizei-Direction mit Beschlag belegt, und es wurde hievon der dortigen Staatsanwaltschaft die Anzeige erstattet.

Der im Gegenstande einvernommene Student A.C. Popovici gab an, er sei im Vereine mit mehreren academischen Bürgern der Verfasser der fraglichen Druckschrift, deren Tendenz dahin gehe, die in der, von der magyrischen academischen Jugend veröffentlichten "Antwort" auf die Denkschrift der studierenden der Universitäten Rumäniens enthaltenen Behauptungen zu widerlegen. Der Inhalt sei loyal, patriotisch und dynastisch gehalten. Er habe dieselben an hervorragende Persönlichkeiten officiellen und nicht officiellen Charakters in Oesterreich unentgeltlich zu ertheilen. Zu diesem Zwecke habe er die Adressen bereits vorbereitet, da er als Verleger und Herausgeber der Broschüre der Expedition selbst besorgen wollte.

Die Mittel zur Deckung der Kosten dieser Broschüre, welche in Siebenbürgen bereits vor drei Monaten unbeanständet in rumänischer Sprache in 1500 Exemplaren verbreitet worden sei, habe die Nation selbst im Wege einer in Siebenbürgen veranstalteten öffentlichen Subscription geliefert.

Ich beehre mich Euere hievon im Nachhange zur h.o. Note vom 8 Februar I.J. Zahl ad 107/M.I. unter Anschluß eines Exemplares der in Rede stehenden Broschüre, mit dem Beifügen die Mittheilung zu machen, daß ich nicht verfehlen werde, Eure Excellenz von dem

Ergebnisse des allenfalls eingeleiteten Strafverfahrens im Gegenstande in Kenntniß zu setzen.

Wien am 24 August 1892

Taaby

An Seine Excellenz den Herrn königliches ungarisches Ministerpräsidenten und Leiter des königliche ungarische Ministeriums des Innern Julius Grafen Szapáry von Szapár.

Verso: Ér. VIII/29 1892; 676/res

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr.945/1892. f. 103-104.

Traducere:

Ministerul de Interne cezaro-crăiesc
2945/M.I.

Potrivit unui raport al guvernatorului din Graz la 8 august a.c. au sosit în gara din localitate, pe adresa lui A.C. Popovici, două lăzi cu tipărituri.

La deschiderea lăzilor, în prezența destinatarului, doctorandul în medicină Aurel C. Popovici, s-a constatat că acestea conțineau aproximativ 1000 de exemplare a broșurii "Problema românească în Transilvania și Ungaria" redactată de Popovici și tipărită în tipografia din Sibiu⁷⁴.

Exemplarele găsite ale acestei broșuri au fost confiscate de Direcția poliției din Graz și s-a comunicat despre aceasta procuraturii locale.

Studentul A.C. Popovici, interogat în chestiune, a declarat că împreună cu mai mulți studenți este autorul tipăriturii în cauză, al cărei scop este combaterea afirmațiilor cuprinse în "Răspunsul" publicat de tinerii studenți maghiari la Memoriul studenților din universitățile României. Conținutul se consideră a fi social, patriotic,

⁷⁴ *Cestiunea română în Transilvania și Ungaria. Replica junimei academice române din Transilvania și Ungaria la "Răspunsul" dat de junimea academică maghiară "Memoriului" studenților universitari din România*, Viena, Budapesta. Graz, Cluj, 1892.

dinastic. El a cerut să fie trimise 1000 de exemplare ale acestei broșuri în limba germană pentru a fi difuzate gratuit celor mai proeminente personalități oficiale și neoficiale din Austria. În acest scop tocmai a pregătit adresele întrucât în calitate de editor și redactor al broșurii a dorit să se ocupe el însuși de expedierea lor⁷⁵.

Mijloacele pentru acoperirea cheltuielilor pentru această broșură, care în urmă cu trei luni a fost răspândită fără nici o dificultate în Transilvania în 1500 de exemplare în limba română, au fost furnizate de națiunea (română) însăși prin organizarea în Transilvania a unei subscripții oficiale.

Am onoarea a vă comunica, în completare la Nota din 8 februarie a.c.⁷⁶ Nr. La 107/M.I. și prin anexarea unui exemplar a broșurii aflate în discuție, că nu voi neglija să vă aduc la cunoștință excelenței voastre despre rezultatele acțiunii penale în chestiune care va fi introdusă.

Viena, 24 august 1892

Taaby

Către Excelența sa domnul prim-ministru regal maghiar și șef al Ministerului de Interne Regal Maghiar, Julius conte Szapáry de Szapár.

Sosit 29 august 1892, nr. 676/confidențial

⁷⁵ Vezi N. Cordoș, Din istoricul elaborării și tipării "Replicii", în "Acta Musei Napocensis", XX(1983), p.187-212, în continuare N. Cordoș, *Replica*; C. Bardoși, *Mormântul din Geneva*, în "Țara Bârsei", I (1929), nr. 3. p. 277-282; L. Maior, *Memorandul. Filosofia politico-istorică a petitionalismului românesc*, Cluj- Napoca, 1992, p. 189-224.

⁷⁶ La această dată, ministrul maghiar (Taaby) delegat pe lângă Curtea vieneză îl anunța pe Szapáry Gyula că se pregătea tipărirea Replicii (cf. Arhivele Naționale Cluj, *Fond Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr.945/1892, f.95-96).

Sz: 7697-1892

Méltóságos gróf Főispán úr!

A havast beutazva úgy találtam, hogy az oláh nép látszólag nyugodt; azonban feltűnt nekem, hogy minden felé oláh tanuló ifjúsággal találkoztam, ezt a jelenlegi szünidőnek tulajdonitom, miután tett puhatolozásaim semmi olyan körülményt nem hoztak felszínre, a melynek alapján külön intézkedést kellett volna tennem.

A csertésit gr. keleti lelkész és Chirtoss Zsozsin, topánfalvi ügyvéd jelőlnél az oláh Memorándumból két példányt a járási főszolgabíró átvett, és azokat nekem átadta; én a memorandumokat a mai napon és jelen szám alatt a Kolozsvári Kir. Tábla főügyészéhez beterjesztettem, nevezett főügyész úrnak idei 3644. sz. a. átirata folytán.

Ez alkalommal tisztelettel jelentem méltóságodnak, miszerint Topánfalván létem alkalmával az ottani kir. járásbíróshoz mentem, s miután úgy a járásbíró, mint az albiró hivatalból távol volt, felkértem az iroda tisztet, hogy a csendőrség által f. évi július hó 7-én lupsai Gosa Péter és Vitkoczki Antal izgatási ügyére vonatkozó bejelentést és az eddig tett eljárást velem közölni sziveskedjék.

Az irodatiszt a csendőri bejelentést megmutatta, s ez alkalommal arról győződtem meg, hogy abban semmi lépés nem tétetett.

Később a kir. járásbíró úr hozzám jött, s megígérte, hogy haladéktalanul a kérdéselt ügyben intézkedni fog.

Engedje meg Méltóságod hogy ez alkalommal a topánfalvi járásbíróshoz személyzetét illetőleg a legnagyobb discretio mellet némi megjegyzést tegyek.

Én úgy ez alkalommal, mint már a régebbi időben úgy tapasztaltam: hogy maga a járásbíró úr egy vas szorgalmú, dús tapasztalatokkal bíró lelki ösmeretes hivatalnok, de igen nagy és sok a teendő, mely az ő vállaira nehezedik, különösen ha tekintetbe vesszük a járásbírói kerület geographiai fekvését, és hogy mellette csak egy albiró van alkalmazva, a ki oláh nemzetiségű s a hivatalos magyar nyelvet nem nagyon bírja.

A mint tudom a bűnügyi referádát az albiró úr vezeti – ez szerintem – bár nem kételkedem hazafiúságában – nem helyes; nem helyes különösen azon birói kerületben, s nem helyes azért sem mert az állam nyelvét nem igen érti.

Ez alkalommal továbbá tisztelettel jelentem, miszerint alsóvidrai Reziga Nikuláj, a ki a vármegye területén kén kéregetési engedéllyel birt – Felvincz várossába folyó ug. 16-án megjelenvén, a kéregetésen kívül nemzetiségi izgatás hibáját is elkövette, ezért őt az ottani rendőrkapitány letartóztatta, s kihallgatása után hozám bekísértette. Én nevezett Reziga Nikulájt bekísértetése után azonnal a tordai kir. ügyészségnek átadtam.

Fogadja Méltóságod mély tiszteletem nyilvánítását.

Torda, 1892 aug. 27

Rédiger Bélla
alispán

Verso: Jött: 1892, aug. 30, Sz. 44-1892 főisp. eln. Benti ügyben alispán, a Kolozsvári Kir. Főügyészhez már átiratot intézett – szolgál tudásul. 1892. 30/VIII.

Fond *Prefectura judetului Turda Aries*. Comite suprem, nr. 44/1892.f.1-2

Traducere:

Nr. 7697-892

Onorate domnule conte, comite suprem!

Făcând un circuit prin munți, am constatat că populația românească este aparent liniștită; de altfel, mi-a părut suspect faptul că peste tot am întâlnit tineret român studios, fapt pe care l-am explicat prin perioada vacantei; în urma cercetărilor efectuate, nu am întâlnit nici o situație deosebită care să prilejuiască măsuri speciale.

La preotul ortodox din Certești și la viitorul avocat Josin Chirtos din Câmpeni, s-au găsit două exemplare din Memorandul român, care mi-au fost predate. Eu am trimis Memorandurile prim-procurorului Tablei regesti, ca urmare a adresei acestuia nr. 3644 a.c.

Vă raportez, Domnule, că aflându-mă la Câmpeni, am mers la Judecătoria de plasă și în lipsa judecătorului și vicejudecătorului am solicitat secretarului să-mi prezinte raportul jandarmeriei, din 7 iulie, referitor la cauza de instigare a locuitorilor din Lupșa, Petru Goșa și Anton Vitkoczki și asupra măsurilor luate până în prezent.

Secretarul mi-a arătat raportul jandarmeriei și am constatat cu acel prilej că nu s-a luat nici o măsură. Mai târziu, judele de plasă a venit la mine și mi-a promis că va lua măsuri în această problemă.

Permiteți-mi, Domnule, să fac unele observații discrete asupra personalului judecătoriei de plasă din Câmpeni.

Eu am constatat de mai mult timp că judele de plasă este un oficial conștiincios, cu o bogată experiență și cu mult atașament, dar obligațiile sale sunt prea mari, îl depășesc, mai ales dacă luăm în considerare poziția geografică a judecătoriei de plasă și faptul că el are un singur ajutor care este român și nu prea cunoaște limba oficială, maghiară.

După câte știu, cauza penală este condusă de vicejudecător și, deși nu mă îndoiesc de patriotismul său, el nu este corect, pentru că nu prea înțelege limba statului.

Cu acest prilej, permiteți-mi să raportez că Niculae Resiga din Vidra de Jos, care posedă permis de cerșit, a apărut în ziua de 16 august la Vintul de Sus, unde a fost arestat de comandantul de poliție pentru instigare, iar după interogatoriu l-au adus la mine. Eu l-am predat imediat procuraturii din Turda.

Primiți, Domnule, expresia stimei mele profunde.

Turda, 27 august 1892

Rediger Béla
vicecomite

Verso: Sosit: 30 august 1892, nr.44-1892/comite suprem, prezidial

Vicecomitele a trimis deja o adresă procurorului general regal din Cluj în problema menționată.

30/VIII/1892.

Conte Bethlen

Tekintetes Főszolgabíró úr!

A, tekintetes főszolgabíró úrtól nyert bizalmas szóbeli megbízás következtében, a járásnak úgy a volt kővárvidéki, valamint a volt Sz. Doboka megyei nagyobb részét beutazván, igyekeztem tőlem kitelhető minden tisztességes és feltűnést nem keltő módon az egyes értelmesebb román emberektől kitudni azon célt, melyet a román nép általában maga elé tűzött, s melynek eddigi eredményeként nyilvánosságra jutott része az Ő Felsége elébe terjeszteni szándékolt "Memorandum" volt.

E puhatolásomat legelőször is az oroszmezei lelkész Baltin Aurélnál kezdettem meg, s tőle barátságos beszélgetésünk alatt azon nyilatkozatot hallottam:

"A román nép egyáltalán nem szándékozik a megindított mozgalom által forradalmat előidézni, legkevésbé támaszkodik az oroszra, kinek a plevnai eset óta a román a legnagyobb ellensége.

"A megindított s jelenleg is folyamatban lévő román ágitáció célja: egyenlő jogok bírása a magyarokkal, képviseltetés az országgyűlésen, legalább egy-két román miniszter, nyelvöknek a hivatalos ügyekben használhatása és végre az állam által felállítandó román jellegű és nyelvű iskolák létesítése".

Estve lefekvés után alkalmam volt a papnak összes iratait megnézni, de azok között a legkevésbé gyanús s a román mozgalomra vonatkozó iratot nem találtam.

A "Tribuna"-t a pap járhatja, s annak egyes számaint vasárnaponként a tanító lakásán az összegyűlt parasztnak a tanító és más oroszmezei irás tudó parasztnak felolvassák.

Frink Lajos búzamezei birtokos és nyugalmazott törvényszéki irnoknál, kinél az éppen akkor szabadságon lévő Frink Endre curiai bíró is jelen volt politikáról beszélni nem volt alkalmam, azt azonban határozottan kitudtam, hogy az alatt mig a curiai bíró künn volt Buzamezön, ott csak Mihályi deési ügyvéd és családja, valamint annak segédje Kerekes volt künn.

A drágavilmai és tordavilmai lelkészek egyáltalán nincsenek tisztában azzal, hogy a megindított román mozgalomnak mi célja van.

Kucsulat, Pirosa, Kis- Mező, Kis Solymos, Gyulaszeg, Kecskés községekben minden csendes, s csak ha egyes emberek megharagusznak ijesztik a zsidókat forradalommal.

A mint kucsuláti postakezelőnk Roth Benczétől hallottam, kinek értesítésében teljesen megbizni lehet, ezelőtt 8-10 nappal a letkai állomáshoz érkezett 2 ösmeretlen úri kinézésű ember, kik 2 pakkot hoztak magokkal, mely pakkok vagy kis ujnyi vastagságú füzeteket avagy ilyen vastagságba összekötött rózsaszín nyomtatványokat tartalmaztak. Az út irányát azonban, hova ez urak távoztak, kipuhatolni a legjobb igyekezetem mellett sem sikerült. Meghagytam azomban Roth Benczénak, hogy jövőre minden ilyen gyanus, úgy a postán valamint a vasúton érkező pakkot figyelemmel kísérjen. s ha ilyen jönne arról engem rögtön értesítsen.

A kápolnai lelkész, Tink és aposa a tökepataki esperes Gehlner azon nyilatkozatot tettek, hogy a kormánynak abban kellene igyekeznie hogy a ronían papokat a maga részére megyerje, mit legkönyebben akként érhetne el, ha 2-300 ft. állami segélybe részesitené az összes román lelkészeket.

Különben a tökepataki esperes nem látszik a román túlzók közzé tartozni, mit bizonyít ama körülmény is, hogy fiát, ki jelenleg 7-ik gimnazista, a debreczeni ev. ref. collegiumba kívánta felvétetni, mi csak azért nem sikerült mert folyamodványát, melyben a bennlakással össze kötött felvételt kérelmezte, későn küldte be.

Igen jó lenne ha főszolgabíró úr Vajda Sándor ofodorházi birtokost és falusbíró bizalmasan szólítsa fel arra, hogy ő telyesen a román játszva a románok közzé elegyedjék és velők látszólag tökéletesen egyetértsen.

Én igen hiszem, hogy ha főszolgabíró úr nevezettet bizalmasan s főispán úr ő méltósága megbizásából is erre felszolitana, ő azt a megbizást elvállalni hajlandó lenne.

Végül tisztelettel jegyzem meg, hogy az állítólag Romániából beküldött röpiratokból még egyáltalán nincs a nép között egy se elterjesztve, s ha ilyenek léteznek a járás területén, akkor azok még valamely vezetónél kell hogy eldugva legyenek.

Tisztelettel,

Nagy Ilondán, 1892 septem. 1 én

Vajda Gábor

Onorate domnule jude suprem!

În urma însărcinării verbale confidentiale primite de la onoratul domn jude suprem, am străbătut cea mai mare parte a plăsii, atât zona fostului district Chioar, cât și a fostului comitat Solnoc-Dăbâca și m-am străduit, făcând tot posibilul, în mod cinstit și fără a deșepta bănuiele, să aflu de la unii români mai inteligenți scopul pe care și l-a propus populația românească și care s-a concretizat până acum prin "Memorandul", ce urma să fie prezentat Înăltimii Sale.

Cercetarea am început-o înainte de toate la preotul Baltin Aurel din Rus și de la el am auzit, în timpul conversației noastre prietenesti, această părere:

"Populația românească nu intenționează nicidecum ca prin mișcarea începută să provoace o revoluție și cel mai puțin se sprijină pe ruși, căroră, de când cu evenimentele de la Plevna, românii le sunt cei mai mari dușmani".

Scopul agitațiilor românești începute și desfășurate și în prezent: - drepturi egale cu maghiarii, reprezentăți în Dietă, cel puțin unu-doi miniștri români, folosirea limbii [române] în problemele oficiale și, în sfârșit, înființarea de către stat a scolilor cu specific și limbă românească.

Seara, după culcare, am avut ocazia să văd toate hârtiile preotului, dar printre acestea n-am găsit documente cât de puțin suspecte sau care să se refere la mișcarea românească. Preotul este abonat la "Tribuna" și în zilele de duminică, învățătorul și alți țărani cu știință de carte din Rus, citesc din unele numere ale revistei, în fața țăranilor adunați la locuința învățătorului.

La Ludovic Frânc, proprietar de pământ la Buzas și copist la tribunal, pensionat, unde era prezent și Andrei Frânc, judecător al Curiei, aflat tocmai atunci în concediu, n-am avut prilejul să discut politică, dar am aflat, în mod cert, că în perioada cât judecătorul Curiei a fost la Buzas, acolo s-a aflat doar Mihali⁷⁷, avocat din Dej, cu familia, precum și asistentul acestuia, Chereches.

Preotii din Vima Mică și Vima Mare nu sunt deloc lămuriti asupra scopului pe care îl are mișcarea românească începută.

⁷⁷ Dr. Teodor Mihali (1855-1934), vezi E. Lazăr. *Treimea sfântă ardeleană a Marii Uniri*. Dej. 1993. p.5-14.

În comunele Cuciulat, Piroșa, Poenița, Soimușeni, Ciula, Cozla, totul este liniștit și numai dacă unii oameni se supără, îi sperie pe evrei cu revoluția.

După cum am aflat de la Roth Bencze, administratorul poștei din Cuciulat, în a cărei înștiințare se poate avea deplină încredere, cu 8-10 zile în urmă au sosit la gara din Letca doi necunoscuți, cu înfățișare de domni, care au adus cu ei două pachete ce conțineau fie caiete de un deget grosime, fie tipărituri roz, legate, de aceeași grosime. Nu am reușit însă, cu toată străduința mea, să descopăr direcția în care au plecat mai departe cei doi domni. Dar i-am dispus lui Roth Bencze ca pe viitor să urmărească cu atenție orice asemenea pachet suspect ce ar sosi prin poștă, precum și cu trenul, și dacă ar apare, despre aceasta să mă înștiințeze imediat.

Preotul Tincu, din Căpâlna, și socrul său, protopopul Ghelner, din Valea Groșilor, au făcut afirmația că ar trebui conducerea să se străduiască să-l câștige de partea sa pe preoții români, ceea ce s-ar putea realiza cel mai simplu dacă ar da o subvenție de stat de 2-300 forinti tuturor preoților români.

De altfel, protopopul din Valea Groșilor nu pare să facă parte dintre românii extremiști, ceea ce se vede și din faptul că pe feciorul său, actualmente elev în clasa a 7-a gimnazială, a dorit să-l trimită la colegiul reformat din Debrețin, dar nu a reușit numai pentru că și-a trimis târziu cererea prin care a solicitat admiterea cu internat.

Ar fi foarte bine dacă domnul jude suprem l-ar solicita, în mod confidențial, pe proprietarul de pământ și primarul Alexandru Vaida, din Fodora, pentru ca el, care stăpânește perfect limba română, să se amestece printre români și să fie întrutotul de acord cu ei, în aparență.

Eu sunt convins că dacă domnul jude suprem l-ar solicita pe numitul în mod confidențial și din însărcinarea domnului comite suprem, numitul ar fi dispus să-și asume acea misiune.

În încheiere, cu respect semnalez că dintre broșurile trimise, după cum se spune, din România, nu s-a răspândit încă nici una în rândul populației, iar dacă acestea există pe teritoriul plășii, atunci trebuie să fie ascunse deocamdată la vreun conducător⁷⁸.

Cu stimă,

La Ileanda, 1892, septembrie 1

Vajda Gábor

⁷⁸ Vezi și doc. nr. 47/vol.II.

6 Eln. 1892

Méltóságos Főispán ur!

Hivatkozással Méltóságodnak 22/1892.B.szám alatt kelt rendeletére, van szerencsém hivatalos tisztelettel, a rendeletben érintett ügyre vonatkozó jelentésemet és illetőleg eddigi tapasztalataimat a következőkben előterjeszteni.

Az oláh memorandumból kifolyólag államellenes kiáltványoknak kerületembeni becsempészéséről eddigelé positiv tudomásom, – daczára annak, hogy ez irányban a kellő puhatólást megejtettem – nincsen.

Én részemről azon alázatos véleményt bátorkodom kockáztatni, hogy a kiáltványokból – ha azok csakugyan be is csempésztettek a rendelkezésre álló előjáróság útján egy példányt sem lehet megszerezni, hanem ha Méltóságod kegyes lenne hozzájárulni azon tisztelettélyes ajánlatomhoz, hogy Kerezsán Gusztáv bikszádi tanító, ki hajlandónak mutatkozott évi 200 ftért minden ilyes mozgalomról megbízható és gyors értesítést nyújtani, e czélből felfogadtassék; ő vállalkozott jelenleg is, ha a kiáltvány csakugyan be van csempészve, egy példánynak a megszerzésére; az ilyen eljárás a legnagyobb óvatosságot igényli, s azt hatósági közeggel nem lehet teljesíteni.

A körjegyzőket egyenként szóbelileg utasítottam és a kellő tapintatos eljárásra és örködésre figyelmeztettem, ezen örködést azonban a Szinérváralyán felállított "Szátmareana" takarékpénztár czége alatt teljesen kijátszák és eredménytelenné teszik, mennyiben az igazgatóság, mely mind dákóromán érzelmű oláhokból áll, igen gyakran összeül, s egész biztosan tudom, hogy ilyen üléseken nemcsak a pénzügyi ügyei, hanem political ügyek felett is folyik tanácskozás, s a vidéki köznép is bevonathatik egész könnyedséggel, mivel az egyes adósok és költsön vevők igen nagy számmal látogatják az intézet helységét, s hogy ott miről foly a beszélgetés, és hogy mily módon ámtittatik el a különben eddigelé teljesen megbízható közrendű oláh nép, azt csak elképzelni, de tudni nem lehet, mivel az intézetnek egy magyar tisztviselője, sőt, részvényesse

sincs, s ha esetleg, mint már többször megtörtént, az intézet helyiségébe lépek, pénzügyi dolgokról hallok csak beszélni.

Tiszteletteljes véleményem tehát az lenne, hogy egy megbízható titkos ügynök szereztessék ezen ügynek a kipuhatolására.

Tisztelettel vagyok
Szinérváralján, 1892. Szept.5.
Méltóságodnak

alázatos szolgája
Papp Kálmán
főszolgabíró

Verso: Szeptember 6
Szatmár Vármegye Főispánja Méltóságos Domahidy
Ferencz úrhoz Nagy Károly

Fond *Prefectura județului Satu Mare*, Comite suprem, nr. 22/1892, f. 3-4

Traducere:

6/1892 prezidial

Onorate domnule comite suprem!

Referitor la ordinul dumneavoastră emis sub nr. 22/892, am onoarea să vă prezint, cu respectul cuvenit, în cele ce urmează, raportul meu referitor la problema menționată în ordin și, respectiv, constatările mele de până acum.

Despre introducerea frauduloasă în ținutul meu a manifestelor antistatale, ca urmare a Memorandului românilor, până în prezent nu am cunostință – în pofida faptului că am efectuat investigațiile necesare. În ceea ce mă privește, îmi permit să-mi exprim umila părere că dintre manifeste – dacă acestea au fost într-adevăr introduse, în mod fraudulos – nu se poate procura nici un exemplar pe calea autorității de care dispuneți și, dacă domnia voastră ati avea bunăvointa să aprobați propunerea mea respectuoasă ca pe Gustav Cherejan, învățător din Bixad, care s-a arătat dispus pentru 200 de forinți pe an să dea informații sigure și urgente despre orice astfel de

miscare, să-l angajați în acest scop; el s-a oferit și în prezent să procure un exemplar din manifeste, dacă acestea sunt într-adevăr introduse în mod fraudulos; o astfel de procedură reclamă cea mai mare prudență și nu se poate îndeplini cu ajutorul unui agent al autorității.

Pe notarii cercuali i-am îndrumat verbal, pe fiecare în parte, și le-am atras atenția asupra procedurii necesare, efectuate cu tact, și supravegherii, această supraveghere însă este dejucată și zădărnicită sub acoperirea firmei "Sătmăreana" a casei de economii, înființată la Seini⁷⁹, întrucât direcțiunea, formată numai din români cu sentimente daco-românești, se întrunește prea des și cunosc cu precizie că la asemenea întruniri discuțiile se poartă atât în jurul problemelor institutiei financiare, cât și a problemelor politice – și poporul <de rând> din ținut se prea poate să participe, deoarece unii datornici și cei care iau împrumuturi vizitează, în număr prea mare sediul institutiei – iar despre ce se discută acolo și în ce mod este amăgită populația românească din clasa de rând, cu totul de încredere de altfel, până acum, asta se poate doar imagina, dar nu se poate ști, deoarece institutia nu are nici un funcționar, ba mai mult, nici un acționar maghiar și dacă eventual, așa cum s-a întâmplat de mai multe ori, pătrund în sediul institutiei, aud vorbindu-se numai despre afaceri financiare.

Păreră mea respectuoasă deci ar fi aceea să se găsească un agent secret, de încredere, pentru cercetarea acestei probleme.

Cu stimă rămân,

Seini, 1892, septembrie 5

Papp Kalman
jude suprem

Verso: Septembrie 6

Onoratului domn, Domahidy Ferencz, comitele suprem al comitatului Satu Mare, Carei.

⁷⁹ Acest institut de credit și economii a luat naștere din asociația de credit din localitatea numită "Perseiul", la anul 1886 (cf. "Tribuna", nr. 19 din 24 ianuarie/5 februarie 1891).

Torda Aranyos vármegye főispánya
Sz. 48-1892, főisp.res.
Belügym.Budapest
Saját kezéhez

Nagyméltóságodnak f. év. és okt.1. 759-res. szám alatt kelt magas rendeletére tisztelettel bátorkodom jelenteni, hogy dacára annak, hogy dr. Rátiu a város területéről elköltözött, a szebeni komite folyton működik s leghivebb közvetítője a helyt Tordán székelő Ariesana pénzüzet, minnél fogya bár mily félcsend mutatkozik is, de a vakand munka foly s egy szinte elegendő az akna felrobbantására.

Nem csak Torda városa biztonsága de a vármegyém területén elszort maroknyi magyarság biztonsága feltétlenül megkívánja egy zászloalj katonaság állandó elhelyezését Toroára. Minél fogva ismételten kell kérnem, s kérni fogom Nagyméltóságodat mindegyre legyen kegyes egy zászloaljnak Tordára állandó elhelyezését elrendelni, vagy engem a felelősség terhe alól kegyesen felmenteni.

Kegyelmes úram! Az idegen nemzetiség által saturalt vármegyem egész területén egy szál katona nincs; vármegyém székhelye a haza alkotmány ellenes működések göczpontja! Elképzelhető tehát, hogy ez áramlattal, minden segély nélkül állva mire se támaszkodhatva, megbirkozni nem tudok arra képtelenné vagyok téve.

Kéréssem mielőbbi teljesítését kérve fogadja Nm.stb.

T. 1892 okt. 12

G[rof].B[ethlen].G[eza].

Traducere:

Comitele suprem al comitatului Turda-Aries
Nr. 48-1892, comite suprem; confidențial

Ministrul de interne, Budapesta
Strict confidențial

Urmare înaltului D-voastră ordin nr. 759 confidențial din 1 octombrie a.c.⁸⁰ îmi permit să vă raportez că, în ciuda faptului că dr. Rațiu s-a mutat din oraș, comitetul din Sibiu își continuă activitatea, iar cel mai fidel intermediar este Institutul de credit din Turda, "Ariesana". Astfel, deși este o liniște aparentă, activitatea continuă și numai puțin lipsește ca totul să explodeze.

Nu numai siguranța orașului Turda, dar și cea a puținilor maghiari răsfirați în comitatul meu, impun cu necesitate prezenta permanentă a unui batalion de soldați în Turda. De aceea, solicit iarăși și voi solicita în mod repetat Excelenței Voastre, trimiterea unui batalion la Turda, sau să mă scutiți pe mine de răspundere.

Excelenta Voastră!, pe teritoriul comitatului meu, saturat de naționalități străine, nu se găsește nici măcar un singur soldat; reședința comitatului meu este nodul gordian al activităților antipatriotice! Vă puteți închipui deci în ce situație mă aflu fără nici un sprijin, sunt pus în situația să nu mă pot opune.

În speranța îndeplinirii cât mai rapide a cererii mele, primiți, Excelentă, etc.

Turda, 12 octombrie 1892

Contele Bethlen Geza

⁸⁰ Vezi Arhivele Naționale Cluj, *Fond Prefectura județului Turda-Aries*, nr. 48/1892, Comite suprem. f.3.

Din Diecesa Gherlei, Octobre 1892.

Domnule Redactor!⁸¹

În afacerea Lucaciu, devenită vestită nu numai la noi românii și în patrie, ci chiar în străinătate, cu permisiunea Dv. aş voi a scrie și eu câteva șire.

Însă la aceasta îmi dă preotul din Pir, d. Ștefan E. Cucu și poporul său, în declarațiunea publicată în "Tribuna" Nr.277. Dl. Cucu condamnă preoțimea din Diecesa Gherlei pentru "tăcerea sa primejdioasă" în afacerea Lucaciu, ascriind această tăcere sau unui "oportunism distrugător" sau "intereselor mârșave personale"⁸² și până la un punct dl. Cucu mai că ar avea toată dreptatea, deoarece nu numai în această afacere, pe cât de momentoașă, pe atât de regretabilă pentru noi, dar mai în toate cauzele de interes obștesc în genere se vădește din partea noastră a tuturor un oportunism detestabil, un indiferentism cras, ba chiar și o vânare după interese meschine personale! Și aceasta, cred eu, provine de acolo, că în luptele noastre naționale și bisericești suntem încă tot în fașă, și numai acum încercăm a ne forma în o falangă bine organizată; numai acum încep cei cu inimă și cu durere către neam și beserică a se alege din drojdie și din pleavă, ca așa lupta susținută de cei tari și sănătoși să fie nu numai trainică dar să fie rodnică și impunătoare dușmanilor noștri! De aceea vedem pe vrășmașii noștri, -simțind metamorfosa favorabilă prin care trecem, că își pun toate puterile în lucrare să ne întimideze și strivească pe toate terenele de luptă, cu deosebire să ne sdrobească conducătorii. Cu demolarea cășilor d-lui

⁸¹ Documentul provine din cecurile preotești ale vicariatului Rodnei și a fost publicat ca o corespondență cu titlul redacției: *Preoțimea și afacerea Lucaciu*, în nr. 236 din 22 octombrie/3 noiembrie 1892, al "Tribunei" de la Sibiu și semnată cu pseudonimul Brut [us].

⁸² Se referă la protestul locuitorilor din Pir și Pelce-Sărvăzel contra înlăturării lui Vasile Lucaciu din postul de paroh al Sisestilor, publicat în "Tribuna", nr. 227 din 10/22 octombrie 1892 și a cărui prim semnatar este preotul greco-catolic Ștefan E. Cucu.

Dr. Rațiu la Turda, cu scenele sălbatice din Șimleu, Arad ⁸³etc. antagoniștii noștri voiesc a băga spaimă în noi și în eroii noștri conducători! Și când lovituri de acestea vin din partea dușmanilor noștri descreierați – durerea noastră pare că e mai suportabilă, când însă lovituri nemeritate ne vin de la fratele nostru, ba chiar de la părintele nostru, - când în afacerea din Cestiune chiar arhiepiscopul nostru, - vedem că se face pe sine însuși sluga lui Caiafa, ca să lovească cu mână sacrilegă pe Cel Drept preste obraz ah, atunci durerea noastră e și mai amară și mai greu de suportat!

Trădarea de neam s-a socotit totdeauna de crima cea mai neagră, de pata cea mai rușinoasă pe paginile istoriei unui popor, și de această pată și crimă s-a împărțășit episcopul Gherlei și consistoriul său când, voind a zădărnici lupta noastră începută pentru neam, s-au făcut uneltele dușmanilor și au suspendat pe bravul nostru Lucaci!⁸⁴

Vestea despre acest act ca un fulger neașteptat a mirat pe toată lumea românească, cu deosebire pe noi diecesanii. Indignațiunea produsă e generală, deopotrivă în preoțime, dascălime până și în masele poporului căruia numele Lucaci a devenit scump, simpatic și familiar.

Si dacă datori suntem cu toții: preoți și mireni, ca să spriginim pre acest Stâlp neclătit în mijlocul undelor furtunoase; apoi cu deosebire datori suntem noi, cei mai aproape de el, să-i sărim în ajutor!

Că preoții diecesani nu au făcut aceasta pe față și cu toată rezoluțiunea până acuma – cauza este de a se căuta cu totul în alte împrejurări, cari s-au lăsat deocamdată să se desvolte ele de sineși. Se cugeta de toți că episcopul și consistorialii săi văzând durerea și rezoluțiunea poporului șisescean, luând apoi act, - pe lângă toate informațiunile sinistre a sbirilor săi chemați și nechemati de a-l informa, - de indignațiunea generală, exprimată și prin deputațiunea grandioasă de preste 500 de oameni, ba convingându-se mai de aproape de nevinovăția preotului Lucaci se cugeta zău că își va

⁸³ A se vedea descrierea acestora în paginile "Tribunei", nr.125-149 din 1892.

⁸⁴ Pentru a lămuri opinia publică asupra situației reale în această campanie de defăimare pornită împotriva sa de autoritățile ungare în complicitate cu episcopul greco-catolic de la Gherla, dr. Vasile Lucaci va publica în paginile "Tribunei" de la Sibiu o scrisoare deschisă către episcopul Ioan Szabo, în care dezvăluie scopul urmărit prin suspendarea sa (vezi "Tribuna", 1892, nr.197, 207, 238 și 242; *Dr. Vasile Lucaci*, p.35-38).

reveni în zori și-și va repara păcatul, comis în un moment de nesocotință!. Astfel am fi fost scutiți cu toții de a provoca o luptă între părinte și fii care totdeauna e de cele mai funeste urmări. Acesta este oportunismul nostru de până azi, poate chiar "distrugătoriu" cum se exprimă părintele Cucu! De cumva episcopul va persevera și de aci a fi toporișce la securea ucigătoare a dușmanului nostru – se va convinge lumea că oportuniștii de până acuma, preoti, laici, cărturari, poporul își vor ieși din rezervă – și toți într-un vers vor striga: veto; și de urmări va răspunde cel ce ne-a iritat inimile și amărât sufletele!

Că focul clocește sub spuză – tocmai în nefericita diecesă a Gherlei și mai ales de la suspendarea doctorului Lucaciu – se vede din multele manifestațiuni de aderență către doctorul Lucaciu iesite și la publicitate; dar mai ales din experiența ce o poate face omul zilnic în convorbirile și private și publice iese la iveală adevărul că episcopul Szabó și-a înstrăinat toată turma cuvântătoare de la un colț al Diecesei până la celălalt.

În 3 și 4 oct.a.c. în vestitul Năsăud a avut loc adunarea reunirea învăț. "Mariana", conferința de toamnă preotească și adunarea despărț. Asociațiunei Trans.⁸⁵; și multă lume de oameni fiind, s-a putut observa că în toate cercurile de convenire nu poate lipsi vorba de fapta imprudentă a episcopului Szabó.

Ba în conferința preotească s-a făcut moțiune formală, după terminarea agendelor oficioase, despre afacerea Lucaciu. Se lua desigur o hotărâre vrednică de această cestiune, căci din gura nici unui preot nu s-a auzit barem vreo șoaptă contrară, dacă un tânăr vicar al Năsăudului nu s-ar fi întrepus cu toată puterea cuvântului său sfātuind că noi, oameni de disciplină fiind, ar fi bine să mai așteptăm ceva până când s-ar vedea ce față ar mai lua numita afacere. Și preoțimea de astădată a ascultat sfatul Vicarului, din motivul că până acuma ni-a plăcut a fi în convingerea că în fruntea preoțimei e un om sincer, erudit și cu sentimente bune nationale; și cu atât mai vârtos, că la intrarea sa în Năsăud în un cuvânt solemn însuși s-a exprimat: că va urma ca vicariu "activitatea lui Marian, sinceritatea lui Macedon și abnegatiunea lui Moisiil" – toți vicari de fericită pomenire în vicariatul Năsăudului. Adevărat, ca unii cu gânduri mai rezervate la

⁸⁵ Despre unele activități ce au avut loc la Năsăud în acele zile. vezi corespondenta din "Tribuna", nr. 219 din 1/13 octombrie 1892. O analiză a românilor năsăudeni și a problemei nationale o face vicarul din Năsăud dr. Ioan Pop în paginile ziarului sibian și în nr. 277 din 11/23 decembrie 1892.

auzul acestor vorbe frumoase – reflectau: magna petis Phaeton; - dar să sperăm că se va ține de cuvânt!.

În resumat: e constatat până la evidență că tocmai în Diecesa Gherlei preoți, inteligenți, poporul – toți deopotrivă se interesează per eminentiam de afacerea Lucaciu și de la soluțiunea pașnică a acestei afaceri atârnă pacea, liniștea acestei Diecese.

După celea ce vedem că se potrec, ne este frică să nu ni se impună trista axiomă: si vis pacem para bellum!⁸⁶

Brutus

Fond *Episcopia greco-catolică Cluj-Gherla*, 1892, f.n. f.3-4

55

1892 noiembrie 29, Sibiu

Ad Nr. 329/1892.

Méltóságos Főispán ur!

Az 1892. évi november hó 4-én 70/res. sz. a. kelt értesítés kapcsán a Belügyminiszter úr Ó Nagyméltóságának f. évi november hó 2-án kibocsátott reselvált magas rendeletét méltóztatott velem közölni, melynek tartalma szerint Ó Nagyméltósága abbeli értesülései nyomán, hogy az erdélyi román irodalmi és népművelődési egyesület működési keretében fiókegyletek alakultak volna, s ezek alakítására alap szabályai által fel nem volna jogositva – arra hivat fel, hogy a következő kérdésekre adjak felvilágosításokat:

- 1/Valyon be volt-e jelentve a fiókegyletek alakítása?
- 2/ Ki adta meg az engedélyt azokra?
- 3/ Hol lettek azok felállitva?

E kérdésekre alolirtnak van szerencséje a következőkben válaszolni:

Ad 1: Eme egyesület sehol sem alakított fiókegyleteket külön alapszabályokkal, melyeknek szövege bejelentést igényelt volna.

⁸⁶ "Dacă vrei pace. pregătește-te de război!" – maximă a scriitorului latin Flavius Vegetius Renatus.

Ad 2: Következésképpen nem is folyamadott egyéb magasabb jóváhagyásért avagy engedélyért Ő csász. és kir. Apostoli Felsége 1861. évi szeptember hó 6-án kibocsátot legmagasabb elhatározásán kívül, mellyel legkegyelmesebben jóváhagyattak egyesületünk alapszabályai, melyekhez képest immár 31 év óta fejt ki föltte szerény tevékenységét.

Bármí eszközöket vett mindezideig igénybe ez egyesület céljainak megközelítése végett csupán az alpszabályok 4. és 32. §§-ai betűjének és szellemének felelt meg. A 4. § értelmében ugyanis az egyesület illetve végrehajtó választmányának hatáskörébe tartozik a kamatokat és tagdíjakat, a pártfogok ajándékait, a tudományos művek nyomtatása és elárusításából valamint a tagok munkálataiból netán eredő jövedelmeket behajtani és kezelni, a 38. § értelmében pedig a közgyűlés tudományos és művészeti művek tekintetében bírálókat nevez ki /: b. betű:/ s a választmány kötelezve van, hogy különböző vidékeken u.n. gyűjtőket jelöljön ki és bizony meg, kik az egyesületnek szánt jövedelmeket elfogadják és a pénztárhoz juttassák.

Az alpszabályok 5.és 8.§§-ai szószerinti tartalma értelmében az egyesületnek a különböző tudományágak terén levelező tagjai is vannak, kiknek hivatása: a nép művelődésére az egyesület irodalmi közlönye, iskolai könyvek kinyomtatása, a pályázatokra bejelentett és jutalmazott művek stb. útján közrehatni.

Az 1861. évtől 1869-ig terjedő nyolcz évi időközben egyesületünk a fentidézett §§-ok értelmében kijelölt és különböző vidékeken elszórt gyűjtők és levelezők segítségével működött a nélkül, hogy közelismerést érdemlő valamelyes eredményt mutathatott volna fel. Az egyesület részére meghatározott és kitűzött problémák ugyanis hasonlíthatlanul tömegesebbek és nehezebbek voltak és maradtak, mint sem hogy csupán oly kezdetleges és patriárhális eszközökkel lennének bármikor is megvalósíthatók. Amde ezzel szemben a haza érdeke, és egy jogosult önérték egyaránt megkövetelik, hogy a román nép is más európai népek műveltségi fokát elérje. A tudományos és erkölcsi műveltségre irányuló e törekvések hatályosítására annak föltétlen szüksége merült és merül fel szakadatlanul, hogy egyesületünk is eddigi eljárásához híven, egyetemi és középiskolai tanulóknak évente ösztöndíjakat osztogasson, valamint egynémely szűkölködő iskolának és fiatal iparosoknak segélyezéseket nyujtson. Ugyancsak kulturális törekvéseink érdekében egy több ezernyi kötetre rugó könyvtár lett megalapítva a központban, töb kisebb pedig kevés vidéken, eddigelé

egyesületünk tagjai körülbelül 10 román nyelvű szótárt szerkesztettek az ó-kor classicus, valamint a magyar és német nyelvei részére. Azután pedig, hogy 35 év óta hazánkban a közoktatás az összes nemzetiségekre nézve általánossá vált, egyesületünk több tagja tekintélyes számú iskolai és olvasókönyvet szerkesztett és fordított, melyek közül számos a közoktatásügyi Minisztérium részéről jóvá lett hagyva.

Mindezek mellett az erdélyi országos Főkormányzók és nevezetesen Ö Felségének Udvari Cancelláriája 1861. évi Január hó 22-én 84.sz. a. intézett leiratával azon felfogását is kifejezésre juttatta, hogy az irodalom mellett egyesületünk a román nép művelése körébe vonja még a tágabb értelemben vett földmívelést és ipart is, a mi az alapszabályokban nem nyert eléggé világos meghatározást. Hogy azonban az ifjuság egy része a művészetek és ipari foglalkozás felkarolására ösztönöztesse, egyéb bátorításra szánt eszközökön kívül a kézipari és részben földmívelési termékek köréből két szerény kiállítás rendeztetet és pedig az egyik 1862-ben Brassóban 4000 fr-nyi, a másik meg 1881- ben Nagyszébenben 9000 fr-tot meghaladó költséggel.

Ugyancsak e célra való tekintettel évenként rendszeren ösztönzések osztottak, és osztatnak ki különösen az ország lakosokra nézve legszükségesebb nyolcz iparágat üző tanoncok és mesterek ruháztatására.

A fontosabbnál fontosabb problémák eme tömegével számot véve, az egyesület tagjaiban 8 év után ama meggyőződés érlelődött meg, hogy jobb eredménnyel leendő közreműködésük végett bizonyos osztályokban kell csoportosulniok és az alapszabályok cordariuma gyanánt egy szabályzatot kell megalkotniok, melynek alapján működésüket folytassák.

Ehhez képest az alapszabályok 21. §-a értelmében Nagy-Somlutra, 1869. évi augusztus hó 10-ikére egyebébehívott közgyűlés komcy viták után meg szavazott és határozat erejére emelt egy 31.§§okból álló szabályzatot, melynek egy nyomtatott példányát van szerencsém tudomásvétel végett A./ alatt idecsatolva bemutatni.

A./ A közgyűlés ama határozata a jegyzőkönyvben felvéteett és az egyesület közlönyének 1869. évi 20. Számában nyilvánosságra hozatnak összes munkálatai és határozatai, melyekről szabályszerűen minden hónapban 7 példány az illetékes közhatalóságokhoz és első sorban a Belügyminisztériumhoz és kir. ügyészségekhez megküldetik.

Az idézett szabályzat végrehajtásával és az egyesület tagjainak csoportokra való felosztásával a választmány lett megbízva, melynek székhelyéül az 1861. évi kormány által Nagyszében lett kijelölve.

B./ E választmány aztán 22 osztályba csoportosította az egyesület összesztagjait, a mint ez az ide B./ alatt mellékelt 1869, évi Deczember hó 7-éről keltezett s ugyan annyi példányban Hannia János akkori alelnök és Russu V. János akkori titkár által aláírt köriratból látható.

További 20 évi nehézségteljes működés után közmeggyőződéssé lőn az, hogy az egyesületi tagoknak 22 osztályban eszközölt csoportosítása után sem nyerhetnek kielégítést ama tömeges nem csak az irodalom és tudományok, hanem az ipar és mezőgazdaság körében felmerülő exigenciák. Ezért az egyesületnek Szászrégenben augusztus hó 27-és 28-án tartott közgyűlése elhatározta tagjainak egy új, 34 osztályba leendő csoportosítását, a mint ez a C./ alatt idezárt határozatból kivehető, eme osztályok tevékenységi körére nézve pedig a fentidézett 1869. évi szabályzatot érintetlenül meghagyta.

Úgy vélem, hogy ama közlésekkel, melyeket a fentiekben részletezni bátorkodtam, a harmadik hozzám az egyleti tagok csoportosulási helyeire vonatkozólag intézett kérdésre is megfeletem, minek kiegészítésére megjegyzem, hogy az új kísérlethez képest a 34 osztály akként van tervezve, hogy évenkénti összejövetelül a lehetőségig mindig az ország politikai hatóságainak székhelyén menjen végbe.

A működése fejlesztésében több év múltán, alapszabályai sérelme nélkül foganatosított eme dispositiókat illetőleg az egyesület mindedig abban a hitben volt, hogy nem volna kötelezve eglébb útonmódon bejelenteni, mint csupán a havonta nyilvánosságra hozott jegyzőkönyvek és más ügyiratok példányainak előterjesztése Itján. Egy oly törvényt, mely többre kötelezne, eddigelé nem ismerünk!

Ha azonban a Belügyminiszter úr Ö Nagyméltósága azt tálná, miszerint egyesületünk kötelezve volna a céljainak elérésére az alapszabályok keretében foganatosított összes intézkedéseket bejelenteni s azok jóváhagyásáért folyamodni, ez esetben eme egyesület kész bármely törvényes utasításhoz alkalmazkodni/melyet Ö Excellentiája célravezetőnek vélne felvirágoztatása végett kibocsátani, - s következőleg az A./ alatt csatolt szibályzat jóváhagyásáért is folyamodni.

Ezek kapcsán habár egyesületünknek az 1861. év óta úgy eredetben, mint hiteles fordításban átszarmaztatott alapszabályai az ország levéltárában találhatóak és nyomtatásban is a közhatóságokhoz is mind annyiszor, a mikor bekivántattak, elő lettek terjesztve, mégis ez alkalommal is bátorkodom egy példányt D./- alatt idecsatolva áttenni.

Végül, minden esetre engedtessek meg, hogy jelen alázatos jelentésemet ama meggyőződésemmel kifejezésével zárjam be, hogy egyesületünk óriási problémáira tekintettel az osztályok közreműködése nélkül nem volna képes haladni. E haladási tényezők megbénítása pedig annál kevésbé volna igazolható, mert az egyesület számtalan nehézségekkel folytatott küzdelmében a mellett, hogy mindig correct magatartásával tűnt ki, per eminentiam közmívelődési hivatását is hiven és buzgón igyekezett betölteni, a mint a közelmúlt években is egy bennlakó: intézettel egybekötött felsőbb leányiskola alapításával igazolt, mely intézet majdnem 80 ezer forintba, fenntartása pedig évenként 16 ezer forintot felüli összegbe kerül.

Azon szerény kérésem mellett, hogy Méltóságod a Miniszter úr Ő Nagyméltóságának egyesületünknek az eddigi eszközökkel folytatott lelkiismeretes tevékenységét ajánlani méltóztassék, kitűnő tisztelettel és nagyrabecsüléssel maradtam.

Méltóságos Főispán úrnak.

alázatos szolgája
Baritiu György

Az erdélyi román irodalmi és népművelődési
Egyesület elnöke
Nagyszében 1892 évi November hó 29 én

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar.* nr. 500/1892, f.12-15

La numărul 329/1892

Onorate domnule comite suprem!

Ați binevoit să-mi aduceți la cunoștință înaltul ordin confidențial al Excelenței sale, domnul ministru de interne, din ziua de 2 noiembrie, emis în baza informării, cu numărul confidențial 70 din 4 noiembrie 1892, potrivit căruia, conform informațiilor Excelenței sale, s-ar fi înființat filiale ale Asociației transilvănene pentru literatura și cultura poporului român, ceea ce nu este legal, conform statutului, și mă solicitați să răspund la următoarele întrebări:

1. A fost declarată înființarea filialelor?
2. Cine le-a aprobat?
3. Unde au fost înființate?

Subsemnatul am onoarea să dau următoarele răspunsuri:

La 1. Nu s-au înființat nicăieri filiale cu statute proprii, care ar fi trebuit declarate.

La 2. Ca urmare, nu s-au adresat nicăieri, mai sus, pentru aprobare în afara hotărârii Măriei Sale, din 6 septembrie 1861, prin care au fost confirmate statutele în baza cărora asociația își desfășoară activitatea de 31 de ani⁸⁷.

Orice mijloace s-au folosit, până în prezent, pentru a atinge țelurile asociației, au corespuns articolelor 4 și 32 din statute. Articolul 4 se referă la activitatea comitetului executiv, la perceperea și manipularea veniturilor provenite din activitatea membrilor, din tipărirea și vânzarea lucrărilor științifice, cotizații, donații din partea simpatizanților. În baza articolului 38, adunarea generală numește critici pentru operele științifice și artistice (lit.b) desemnează colecții în diferite ținuturi, care să perceapă veniturile destinate asociației și să le trimită casieriei.

⁸⁷ Vezi: *Actele privitoare la urzirea și înființarea Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român*, Sibiu, 1862; G. Barițiu, *Părți alese din Istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă*, vol. III, Sibiu, 1891; E. Hulea, *Astra, istoric, organizare, activitate, statute și regulamente*, Sibiu, 1944; P. Matei, *„Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român” (Astra) și rolul ei în cultura națională (1861-1950)*, Cluj-Napoca, 1986.

Potrivit articolelor 5 și 8 din statute, asociația are membri corespondenți pentru fiecare ramură științifică, care au ca scop: tipărirea revistei literare a asociației, a manualelor școlare în scopul culturalizării poporului, colaborări la operele anunțate la concurs și premiate.

În intervalul de opt ani, dintre 1861 și 1869, asociația noastră a activat cu ajutorul colectorilor și al corespondenților răspândiți în diferite ținuturi fără a putea prezenta un rezultat demn de recunoașterea publică. Problemele asociației au fost și au rămas cu mult mai multiple și mai grele decât mijloacele elementare și patriarhale folosite. Dar față de acestea, interesul patriei și, în aceeași măsură, o ambiție justificată, pretind ca și poporul român să atingă nivelul cultural al altor popoare.

Pentru realizarea acestor străduințe orientate spre cultura științifică și etică s-a ivit și se ivește necesitatea stringentă ca asociația noastră, fidelă vechiului obicei, să ofere anual burse pentru elevi și studenți și să acorde ajutoare unor școli aflate la strâmtoare și unor meseriași tineri.

Tot în scopuri culturale s-a constituit la centru, o bibliotecă cu mai multe mii de volume, iar în câteva ținuturi mai mici membrii asociației noastre au alcătuit aproximativ 10 dicționare ale limbii române, pentru perioada veche, clasică, cât și pentru limbile maghiară și germană. Întrucât de 35 de ani învățământul a devenit general, pentru toate naționalitățile, mai mulți membri ai asociației noastre au redactat și tradus un număr considerabil de cărți și manuale școlare, multe dintre ele aprobate de Ministerul Învățământului.

Cu toate acestea, prin ordinul Guberniului Transilvaniei, dar mai ales cel al Cancelariei aulice, numărul 84 din 22 ianuarie 1861, s-a dispus ca asociația să-și lărgească cercul preocupărilor, orientate spre culturalizarea poporului român, incluzând și probleme de agricultură și meserii, ceea ce nu a fost prevăzut în mod clar în statute.

Pentru a-i îndemna pe unii tineri să îmbrățișeze preocupările artistice și meseriile, în afară de alte mijloace de încurajare, s-au organizat două expoziții modeste de lucru manual și produse agricole, una la Brașov, în 1862, cu cheltuieli în valoare de 4000 de forinți și alta la București, în 1881, cu cheltuieli de peste 9000 forinți.

Tot în acest scop s-au împărțit și se împart ajutoare bănești pentru îmbrăcămintea ucenicilor și calfelor din primele opt ramuri industriale, cele mai necesare populației.

Ținând cont de multitudinea problemelor din ce în ce mai importante, în rândurile membrilor asociației s-a născut, după 8 ani, convingerea, că pentru a putea acționa mai cu succes, trebuie să se grupeze în anumite despărțăminte și ca un corolar al statutelor să alcătuiască un regulament pe baza căruia să-si continue activitatea.

Astfel, în baza articolului 21 al statutelor, adunarea generală convocată la Somcuta-Mare în ziua de 10 august 1869, după îndelungi dezbateri, a hotărât și votat un regulament din 31 de articole, al cărui exemplar tipărit vi-l trimit în anexă (A).

Hotărârea adunării generale a fost consemnată în protocolul de sedință iar lucrările și hotărârile au fost făcute publice în numărul 20, din 1869, al revistei asociației⁸⁸. Din acestea, lunar, 7 exemplare sunt trimise oficialităților corespunzătoare și în primul rând Ministrului de Interne regal maghiar și procuraturilor regale.

Cu aplicarea regulamentului anexat și cu împărțirea membrilor asociației pe grupe a fost încredințat comitetul al cărui sediu s-a stabilit, potrivit hotărârii guvernului, din 1861, la Sibiu. Acest comitet a împărțit apoi toți membrii asociației în 22 de despărțăminte, potrivit situației din 7 decembrie 1869, anexată sub lit. B, după cum se vede din același număr de circulare semnate de Ioan Hannia, vicepresedintele de atunci, și de Ioan V. Russu, secretarul de atunci al asociației⁸⁹.

După 20 de ani de greutate, s-a ajuns la convingerea că împărțirea în 22 de despărțăminte nu corespunde exigentelor multiple atât din domeniul literaturii și științei cât și în cel al agriculturii și industriei. De aceea, adunarea generală întrunită la Reghin, în zilele de 27 și 28 august, a hotărât împărțirea membrilor asociației în 34 de despărțăminte, după cum se vede din hotărârea anexată aici sub litera C. S-a menținut regulamentul din 1869.

Consider că prin cele relatate mai sus am răspuns și la cea de a treia întrebare privind locurile unde s-au înființat despărțăminte și mai adaug că s-a prevăzut ca acestea să țină întruniri anuale în localitățile de reședință ale oficialităților politice.

În mai mulți ani de activitate, s-au luat măsuri fără încălcarea statutelor, iar asociația a fost convinsă că nu este necesar să le

⁸⁸ Vezi *Actele adunării generale ținute la Somcuta Mare*. în "Transilvania", 1869, nr.18. 20. 22.

⁸⁹ Ioan Hania (1818-1897), director al Seminarului Andreian din Sibiu și Ioan V. Rusu (1826-1905), profesor, autor de manuale, au activat amândoi în cadrul *Astrei* de la membrii până la funcțiile de conducere în cadrul acestei societăți.

declare pe altă cale, decât prin înaintarea protocoalelor de ședință și ale altor acte. Nu cunoaștem până în prezent o lege care să ne oblige la mai mult.

În cazul în care Excelența Sa, domnul ministru de interne, ar considera necesar ca asociația să fie obligată a-și declara toate măsurile luate în baza statutelor și să ceară aprobare pentru confirmarea lor, asociația va fi gata să respecte orice instrucțiuni legale date de Excelența sa și considerate utile și să ceară menținerea statutelor anexate sub litera A.

Începând din anul 1861, statutele de bază ale asociației se găsesc fie în original, fie în traducere, în arhive, iar sub formă tipărită, la oficialitățile publice și de câte ori era nevoie, au fost puse la dispoziție. Cu toate acestea, îmi permit să anexez un exemplar sub litera D.

În încheiere, vă rog să-mi permiteți a-mi exprima convingerea că din cauza multitudinii de probleme asociația nu ar putea activa fără despărțăminte.

Paralizarea factorilor de progres ar fi cu atât mai puțin justificată pentru că asociația, în ciuda greutăților ivite, a adoptat întotdeauna o atitudine corectă, per eminentiam, și-a îndeplinit cu râvnă și credință menirea culturală, lucru dovedit recent prin înființarea unei școli superioare de fete, dotată cu internat, ceea ce a costat aproape 80.000 forinți cu cheltuieli anuale de întreținere de peste 16.000 forinți⁹⁰.

Cu rugămintea modestă ca Dumnezeuvoastră să recomandați Excelenței sale, domnului ministru, activitatea însufletită desfășurată de asociația noastră cu mijloacele existente până acum, rămân, cu deosebită stimă,

Pentru domnul comite suprem

slugă umilă
George Baritiu⁹¹

Președintele Asociației transilvănene
pentru cultura poporului român

Sibiu, 29 noiembrie 1892

⁹⁰ Școala civilă de fete cu internat s-a inaugurat la 15 septembrie 1886 și a functionat până în anul 1920 când s-a unit cu liceul de fete înființat de statul român la Sibiu (cf. V. Bologa, *Scoala civilă cu internat a "Asociațiunii"*, în "Transilvania", 1911, nr. 4, p.409-456; P. Matei, *op.cit.*, p.274-276).

⁹¹ Semnătură olografă.

Kereskedelemügyi
m.k. Minister
81923 sz./V

Nagyméltóságú Minister úr!

Múlt hó 13- án 68960 sz a kelt átiratom kapcsán a temesvári posta és távirda igazgatóság által hozzám újból felterjesztett "Rumánische Revue" című folyóiratnak egy példányát, továbbá a nevezett és a kolozsvári posta és távirda igazgatóság jelentéseit, melyekben egyrésről a Romániában kiadott "Románia" című térkép, másrésről pedig a Plojéstiben és Bucarestben megjelenő "Voința Prahovei" és "Lumina pentru toți" című hírlapok szállítására nézve utasítást kérnek, van szerencsém Nagyméltóságodnak mellékleteikkel együtt vizsakérőleg oly tiszteletteljes kérelemmel megküldeni, hogy erre vonatkozó nagybecsű elhatározását velem közölni méltóztassék. Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1892 november hó 30-án

A minister megbizásából:

Ministeri tanácsos

Nagyméltóságú Hieronymi Károly úrnak m.kir. belügyi
ministernek

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr.905/1892, f.2

Traducere:

Ministerul Regal Maghiar al Comerțului

Nr. 81.923

Excelență, domnule ministru!

Ca urmare a adresei mele nr. 68.960 din ziua de 13 luna trecută, am onoarea să vă trimit Excelență, cu rugămintea de a-mi

comunica hotărârea dumneavoastră, un exemplar din revista "Romänische Revue"⁹², trimis mie de Direcția de poștă și telegraf din Timișoara, apoi rapoartele amintitei direcții, cât și ale celei din Cluj, în care se cer instrucțiuni asupra transportului hărții apărute în România și a ziarelor apărute la Ploiești și București: "Vointa Prahovei"⁹³ și "Lumina pentru toți"⁹⁴.

Primiți, Excelență, expresia deosebitei mele stime.

Budapesta, 30 noiembrie 1892⁹⁵.

Din încredințarea ministrului,

ss indescifrabil
consilier ministerial

Excelenței sale, Hieronymi Károly, ministrul regal maghiar de interne.

⁹² "Romänische Revue", Budapesta (1885-1886); Reșița (1886-1888); Viena (1889-1892); Sibiu (1893) și Timișoara (1894). Editori și redactori de seamă C. Diaconovici, St.N. Ciurcu, V. Braniste și P. Brosteanu, revista fiind prima și cea mai însemnată publicație de susținere a intereselor naționale românești pe plan european (vezi: *Hodoș-Ionescu*, p.622-623; T. Pavel, *Miscarea românilor pentru unitate națională și diplomația puterilor centraie*, vol.I (1878-1895), Timișoara, 1979, p. 82-91; M. Roșca, M. Mirel, "Romänische Revue"(1885-1894), revistă pentru apărarea intereselor naționale, în "Acta Musei Napocensis", VIII(1971), p.651-659.

⁹³ "Vointa Prahovei", Ploiesti (1888-1897), ziar national-liberal (*Hodos-Ionescu*, p.796-797).

⁹⁴ "Lumina pentru toți". București (1885-1895), revistă ilustrată enciclopedică și de pedagogie pentru luminarea poporului (*Hodoș-Ionescu*, p.392-393).

⁹⁵ În cele ce urmează, cele două ziare din România și harta respectivă au fost interzise să circule pe teritoriul Ungariei (cf. Arhivele Naționale Cluj, *Fond Ministerul de Interne Regal Maghiar*, doc. nr. 905 1892, f.1).

ad. 810/1892 f.i., ér. Dec. 3-án

Jegyzőkönyv

Felvétetett Nyir Adonyban 1892 év december hó 2-án a Nagy Kállói járás főszolgabirósága részéről Méltóságos főispán úrnak Kolozsváron f. év november hó 30-án kelt táviratából kifolyolag az egyetértés 330/892 számában a "Népbolondító oláhok" című czikkek közzé tétele folytán tartott vizsgálat alkalmával.

Jelen voltak alantirottak:

Várhalmy Béla 36 éves rom.kath. vallásu, nős, gyermekes, irni, olvasni tudó, vagyontalan, büntelen, Nyir Adonyi lakos rom. kath. kántor. Idézésre megjelent a hozzá intézet kérdésekre elő adja hogy: Nyir Adony község földész népe oly elannyira hátra hagyatott hogy hirlapokat nem olvas s a debreczeni kir. törvényszéknél tárgyalt Lukácsú féle tárgyalásról mit sem tudott hanem az itteni két g.kath.tanító névszerint Muresianu Traján/ eredetileg Marosán Traján/ és Vánku Vazul György házról házra jártak s a lakosságot toborzották hogy a f. év november hó 12-én Debreczenben a kir. törvényszéknél tartott Lukács ellen irányuló tárgyaláson tömegesen jelenjenek meg mert most dűl el a sorsa hogy oláh nyelven szabad –e beszélni vagy sem s költség fel nem merül mert enni és inni lesz minden. Nevezettekén kívül a tárgyaláson jelen voltak Kéczán János g.kath. egyházi főgondnok, Czirják János törv. biró, Szilágy György esküdt, id. Lázár Mihály m.biz.tag és többek kiknek nevére nem emlékszük. –a tárgyalás után f. év november hó 14-én a községi utak feltöltésénél és nekie a párbér szedés alkalmával Szilágyi Gurzo János beszélte hogy: én is oláh vagyok és a fához hasonlitsuk a népet, a zsidó a töve az oláh a dereka, az ága a róm. kath., a levele a magyar érteve alatta a kálvinistákat mit a szél le fűv.

Felolvasás után berekesztetett s aláíratott azzal hogy ezt senkivel igazolni nem tudja.

Várhalmi Béla

Muresianu Traján 26 éves g.kath. vallásu. nőtlen, irni olvasni tudó, vagyontalan, büntelen, ny. adonyi lakos, g. kath. néptanító.

idézés folytán megjelent a hozzá intézett kérdésekre előadja, hogy tagadja hogy a Laczfalussi popa Lukács László tárgyalására tüntető küldötséget verbuvált volna azt azonban beösméri miszerint f. év november hó 12-én midőn a laczfalusi pap sajtó ügye tárgyalatott P. Verdes László, Czirják János és társaságában az iskola részére egy kályha megvásárlása végett Debreczenbe utazott, igaz hogy azon nap Nyir Adonyból Mercz György, Kéczán János g.kath. főkurátor, Szilágyi János alkurátor, Perdik György és Lázár Mihály több emberre nem emlékszik, hogy miért arra nem emlékszik hanem Czirják János törv. bíró és P.Verdes László kik szénát vásárolni mentek egy faluba minek nevét nem tudja az ottani agitációk folytán az itteni lakosságot izgatták a menyiben onnan mindenki készül hogy a Lukács sajtóper tárgyalásán jelen legyenek, talán az ügyről azok tudnak felvilágosítást adni.

Fogadja hogy ő nevezettek vagy bárkit is a tárgyaláson való megjelenésre fel szolította volna a vagy a népet a magyar nemzet ellen hajtogatná avagy laczfalussi pap Lukács László sajtó perének tárgyalására vonatkozólag legkevesebbet is szóllot volna.

Felolvasás után berekesztetett.

Muresiánu Traján g.kath. tanító

Vanku Vazul György 24 éves,g.kath. vallásu. nőtlen, irni olvasni tudó, vagyontalan, büntelen, ny. adonyi lakos g.kath. tanító. A hozzá intézett kérdésekre előadja, hogy az "Egyetértés" 330 számában megjelent cikknek határozottan ellene mond, a mennyiben ő az egész ügyet figyelembe nem vette igaz hogy a tárgyalás napján Debreczenben jelen volt ruha vásárlás végett s tárgyaláson is jelen volt.

Felolvasás után azon eszrevételét teszi hogy ő magát oláhnak tartja s a tárgyaláson bent nem volt mivel jegyet nem kapott.

Vancu Vazul György tanító

Lázár Mihály 61 éves g. kath. vallásu, nős, gyermekes, irni olvasni tudó, vagyonos, büntelen m. biz. tag a hózá intézett kérdésekre előadja hogy egy pénteki napon olajat vitt elárusítás végett Debreczenbe s azt eladta s szombaton reggel a kurátoral s törvény bíróval Czirják Jánossal s több emberrel találkozott kiktől kérdezősködött hogy miért jöttek Debreczenbe s azt felelték hogy

kájhát vásárolni jöttek az iskola részére, tagadja hogy bármi részt vett volna a bujtogatásban vagy a czélből ment volna be Debreczenbe.

Lázár Mihály

Czirják János 31 éves, g. kath. vallásu, nős, gyermekes, irni olvasni tudó, vagyonos, büntelen ny. adonyi lakos földész és törv. bíró a hozzá intézett kérdésekre előadja hogy az iskola részére egy kályha vásárlás végett mentek be Debreczenbe s ott hallották hogy egy g. kath. pap ellen van tárgyalás ki a "Bika" nevűkávéházban van az igaz hogy e pap látására kíváncsiak voltak s meg várták míg a pap kijött a kávéházból s ment a törvényszék felé; tagadja hogy őt bárki felszolitotta volna hogy azon a tárgyaláson megjelenjék csak véletlenül voltak illetve mentek az nap Debreczenbe.

Czirják János t.bíró

Dankó Pál 40 éves, ref. vall., nős, gyermekes, irni olvasni tudó, vagyonos, büntelen, községi jegyző, ny. adonyi lakos, a hozzá intézett kérdésekre előadja hogy a községi főbirótól Sztancs Lászlótól értesült hogy november hó 12-én több adonyi lakos g.kath.vallásu ment be Debreczenbe a Lukács tárgyalására s kérdezte tőle hogy miféle ember ez a Lúkács mert őket is hívták hogy ki azt nem mondta s mikor felvilágosítottam hogy milyen ember az azt mondta hogy nagyon jó hogy nem ment be. Állítja hogy a községben levő két g. kath. tanító határozott dácó román érzelmű s hogy a népet izgatja azt másoktól hallottam de személyes meggyőződést másban minthogy a gyermekeket oláhul tanítják, kik oláhul dalolnak mit napról napra hallok, nem tudok.

Dankó Pál jegyző

Verdes László 62 éves, g. kath. vallású, nős, gyermekes, irni olvasni tudó, vagyonos, büntelen, ny. adonyi lakos, földész. –a hozzá intézett kérdésekre előadja hogy: f. év november hó 12-én egy általa vásárolt csikot volt az állat orvosnál megvizsgáltatni Debreczenben azt meg vizsgálhatta s több adonyi emberrel találkozott de hogy azok miért voltak bent sem ő nem kérdezte sem azok nem monták hogy valaki a Debreczenbe való menetelre felszóllította volna azt tagadja.

Verdes László

Zoltán István főszolgabíró

Folytatolag felvéve N. Kalló 1892 év december hó 3-án.

Kéczán János ny. adonyi lakos 40 éves. g. kath. vallásu, nős, büntelen, földész. Idézés folytán megjelent a hozzá intézett kérdésekre előadja hogy az egyház gondnoka s az iskolába egy kájha szükségeltetett s annak bevásárlása végett mentek Debreczenbe őket senki fel nem hívta hogy a laczfalusi pap mellett tüntessenek s az egész ügyett figyelembe sem vették bár azt hallották hogy valami tárgyalás van.

Keczán János

Terdik György 32 éves, g. kath. vallásu, nős, irni olvasni tudó, vagyonos, büntelen, ny. adonyi lakos, földész. Idézésre megjelent a hozzá intézett kérdésekre előadja hogy: ő egyházi s Kéczán János kurátor vitte be Debreczenbe hogy a kájha felpakolásánál segédkezzék, őtet arra senki nem bujtogatta hogy a laczfalusi pap mellett tüntessenek, arról csak Debreczenbe értesült hogy egy pap ellen tárgyalás tartatik s látta hogy igen sok ember van bent Debreczenben de ő azok közzé nem vegyült s a tüntetésben részt nem vett.

Terdik György

Ny. Adony községben tartatott tárgyalás folyamán Opre János ny. adonyi gr. Kath. segéd lelkész a község házánál megjelent s a nélkül hogy őt felhívtam volna vagy ottani megjelenésem célját tudta volna a következőleg nyilatkozot fentebb hatósága őt azzal vádolja hogy a magyarokkal társalog az ő céljaikon nem igyekszik tehát mind az ő emberök miért büntetésből az esperes mellé Vasad községbe helyezte át.

Sztáncs László 42 éves, g.kath. vallásu, nős, irni olvasni tudó, vagyonos, büntelen. ny. adonyi lakos, községi főbíró. Idézésre megjelent, a hozzá intézett kérdésekre előadja hogy: Marosán Traján g. kath. tanító f. év november hó 11-én délben felszolitotta hogy az éjszaka menjenek be Debreczenbe hogy a Lukács által tartandó egyházi beszédet meghallgassák, mert mióta megvan oly beszédet nem hallott, költség s enni inni való lesz s most fog eldűlni hogy lehet-e az oláhnak olá hul beszélni, ő a felszolitást visszautasította velök be nem ment, tudomása szerint 8 vagy 10 ember mehetett be Ny. Adonyból hogy ezek odabent mit csináltak arról semmit nem tud.

Sztáncs László

Szilágyi Gurzó János 50 éves, g. kath. vallású, nős, gyermekes, írni olvasni nem tud, büntelen, ny. adonyi lakos. Idézésre megjelent a hozzá intézett kérdésekre bemonddja hogy november hó 12-én Debreczenben bent nem volt, továbbá a Várhalmy Béla nyilatkozata előtte felölvastatván, tagadja hogy ő azokat nyilatkoztatta volna.

Felolvasás után berekesztetett s aláíratott.

Szilágyi Gurzó János

Zoltán István
főszolgabíró

Zeiky Gábor
közig. gyakornok
j. könyv vezető

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 535/1892, f. 6-9

Traducere:

La Nr. 810/1892 comite suprem. Sosit 3 decembrie

Proces-verbal

Înceiat la Nyir-Adony în 2 decembrie 1892 de către oficiul judeului suprem al plășii. Nagy Kallo⁹⁶, ca urmare a telegramei domnului comite suprem, trimisă din Cluj la 30 noiembrie anul curent, referitoare la cercetările efectuate în legătură cu articolul intitulat "Românii demagogi", apărut în numărul 330/892 al ziarului "Armonia". Au fost prezenti cei de mai jos:

Varhalmy Bela, 36 ani, de religie romano-catolică, căsătorit, cu copii, știutor de carte, fără avere, fără antecedente penale, locuitor din Nyir-Adony, cantor romano-catolic. S-a prezentat la citație și la întrebările puse, a dat următoarele răspunsuri:

⁹⁶ Localități din Ungaria de astăzi.

Locuitorii din Nyir-Adony, agricultori, sunt atât de înapoiați încât nu citesc ziare, nu știu nimic despre procesul lui Lucaciu desfășurat la Tribunalul regal din Debretin. Dar, cei doi învățători greco-catolici de aici Traian Mureșianu (inițial Maroșan Trajan), și Vasile Gheorghe Vancu, au umblat din casă în casă și au îndemnat populația să apară, în masă, în data de 12 noiembrie, la Tribunalul regal din Debretin, unde se desfășoară procesul intentat lui Lucaciu⁹⁷, căci acum se hotărăște dacă se poate folosi limba română sau nu și nu vor avea cheltuieli, căci vor fi acolo de toate, și de băut și de mâncat. În afară de cei amintiți, au mai participat la proces Ioan Chețan, prim-curator al bisericii greco-catolice, Ioan Țiriac, judecător Gheorghe Sălăjan, jurat, Mihai Lazăr, senior, membru al comitetului comitatens și alții, al căror nume nu mi-l amintesc.

După proces, în ziua de 14 noiembrie anul curent, cu prilejul reparării drumurilor comunale și cu prilejul plății, Ioan Sălăjan Gurzău a spus că: "și eu sunt român, iar poporul român îl putem asemăna cu un copac: evreul este rădăcina, românul tulpina, creanga este romano-catolicul, frunza pe care o suflă vântul este unгурul, înțelegând aici pe calviști".

După citire s-a încheiat și semnat, cu mențiunea că nu are martori.

Varhalmy Bela

Traian Mureșan, 26 de ani, de religie greco-catolică, necăsătorit, știutor de carte, fără avere, fără antecedente penale, locuitor din Nyir-Adony, învățător greco-catolic. S-a prezentat la citare, iar la întrebările puse a negat că ar fi îndemnat la participarea unei delegații la procesul lui Vasile Lucaciu, dar recunoaște că în 12 noiembrie anul curent, înainte de dezbaterile cauzei de presă a preotului din Șișești, a plecat la Debretin, împreună cu Vasile Verdeș, Ioan Țiriac, pentru a cumpăra o sobă pentru școală. Este adevărat că în acea zi au plecat din Nyir-Adony, nu-și amintește pentru ce, Gheorghe Merț, Ioan Chețan, prim-curator greco-catolic, Ioan Sălăjan, vicecurator, Gheorghe Perdic și Mihai Lazar, dar Ioan Țiriac, judecător, și Vasile T. Verdeș, care au plecat să cumpere fân dintr-un sat, ca urmare a agitațiilor de acolo, au instigat populația de aici și, în măsura în care se pregătesc să participe la procesul de presă intentat lui Vasile Lucaciu pot să dea informații asupra problemei.

Neagă faptul că i-ar fi îndemnat pe sus-numiții să participe la proces sau că ar fi instigat populația împotriva națiunii maghiare sau

⁹⁷ Vezi *Românii la Dobritin sau condamnarea Dlui Dr. V. Lucaciu*, Sibiu, 1892.

că ar fi spus vreun cuvânt în legătură cu procesul de presă intentat preotului din Șișești, Vasile Lucaciu.

După citire, s-a încheiat,

Traian Muresan
învățător greco-catolic

Vasile Gheorghe Vancu, 24 de ani, de religie greco-catolică, necăsătorit, știutor de carte, fără avere, fără antecedente penale, locuitor din Nyir-Adony, învățător greco-catolic. La întrebările adresate, arată că este cu totul împotriva articolului apărut în numărul 330/1892 al ziarului "Armonia", el nu a acordat atenție problemei, dar este adevărat că în ziua procesului se afla la Debrețin pentru a-și cumpăra haine și a fost prezent și la dezbateri.

După citire, face mențiunea că el se consideră român și că nu a fost în sala de procese căci nu a avut permis.

Vancu Vasile Gheorghe
învățător

Mihai Lazăr, 61 de ani, de religie greco-catolică, căsătorit, cu copii, știutor de carte, cu avere, fără antecedente penale, membru al comitetului comitatens. La întrebările adresate, a răspuns că într-o zi de vineri a dus la Debrețin ulei pentru vânzare, iar sâmbătă dimineata, după ce a vândut uleiul, s-a întâlnit cu curatorul, și cu judecătorul Ioan Țiriac, cu mai mulți oameni, pe care i-a întrebat de ce au venit la Debrețin, la care au răspuns că au venit pentru a cumpăra o sobă pentru școală.

Neagă că ar fi participat la orice fel de instigare sau că ar fi mers la Debrețin în acest scop.

Mihai Lazăr

Ioan Țiriac, 31 de ani, de religie greco-catolică, căsătorit, cu copii, știutor de carte, cu avere, fără antecedente penale, locuitor din Nyir-Adony, proprietar și judecător. La întrebările adresate, arată că au venit la Debrețin pentru a cumpăra o sobă pentru școală și acolo au auzit că este un proces intentat împotriva unui preot greco-catolic care se află în acel moment în cafeneaua "Bika". E adevărat că au fost curioși să-l vadă pe acest preot și l-au așteptat până a ieșit din cafenea și s-a îndreptat spre tribunal. Neagă că ar fi fost solicitat de cineva să participe la acel proces și doar întâmplător s-au aflat în acea zi la Debrețin.

Ioan Țiriac
judecător

Dánko Pál, 40 de ani, de religie reformată, căsătorit, cu copii, stiutor de carte, cu avere, fără antecedente penale, notar comunal locuitor din Nyir-Adony. La întrebările adresate a răspuns că de la judele comunal, Vasile Stanciu a aflat că în ziua de 12 noiembrie mai multi locuitori greco-catolici din Nyir-Adony au plecat la Debrețin la procesul lui Lucaciu și l-a întrebat ce fel de om este acest Lucaciu căci și pe el l-au chemat, nu a spus cine, dar după ce l-am lămurit asupra persoanei lui Lucaciu, a afirmat că, bine că nu a mers și el. Susține că cei doi învățători greco-catolici din comună sunt daco-români convinși. Că instigă lumea, am aflat de la alții și nu găsesc dovadă mai bună decât că îi învață pe copii în limba română.

Danko

Vasile Verdeș, 62 de ani, de religie greco-catolică, căsătorit, cu copii, știutor de carte, cu avere, fără antecedente penale, locuitor din Nyir-Adony, proprietar. La întrebările adresate, răspunde că în ziua de 12 noiembrie anul curent a mers la Debrețin cu un mânz, la medicul veterinar, iar după consultarea acestuia s-a întâlnit cu mai mulți locuitori din Nyir-Adony, dar nu i-a întrebat de ce se află acolo și nici ei nu au spus.

Neagă ca ar fi fost solicitat să meargă la Debrețin.

Vasile Verdeș

Zoltán Istvan, jude suprem.

Încheiat în continuare în Nagy Kallo, la 3 decembrie 1892.

Ioan Chețan, locuitor din Nyir-Adony, 40 de ani, de religie greco-catolică, căsătorit, fără antecedente penale, moșier. S-a prezentat la citație, iar la întrebările adresate a răspuns că este curatorul bisericii și că au plecat la Debrețin pentru a cumpăra o sobă pentru școală; nimeni nu i-a solicitat să manifeste alături de preotul din Sișești, și nu au acordat atenție problemei, deși au auzit că este un proces.

Ioan Chețan

Gheorghe Perdic, 32 de ani, de religie greco-catolică, căsătorit, știutor de carte, cu avere, fără antecedente penale, locuitor din Nyir-Adony, proprietar. S-a prezentat la citație iar la întrebările adresate a răspuns că el este paracliser și a fost dus de curatorul Ioan Chețan pentru a ajuta la împachetarea sobei. Nimeni nu i-a instigat să manifeste alături de preotul din Sișești și doar la Debrețin a aflat că este un proces împotriva unui preot, a văzut că în Debrețin sunt prea mulți oameni, dar nu s-au amestecat cu ei și nici nu au participat la manifestație.

Gheorghe Perdic

În timpul dezbaterii din comuna Nyir-Adony a apărut preotul greco-catolic Ioan Opre, fără a fi citat și fără a cunoaște motivul prezenței mele acolo, a spus că este acuzat de forurile superioare că se împrietenește cu ungurii și a fost mutat disciplinar în comuna Vasasd.

Vasile Stanciu, 42 de ani, de religie greco-catolică, căsătorit, stiutor de carte, cu avere, fără antecedente penale, din Nyir-Adony, jude al comunei. S-a prezentat la citație, iar la întrebările puse a răspuns că Traian Mureșan, învățător greco-catolic, l-a solicitat în ziua de 11 noiembrie anul curent să meargă în cursul nopții la Debrețin pentru a asculta slujba lui Lucaciu, căci de când se află pe lume nu a mai auzit o asemenea slujbă. Va fi mâncare și băutură și acum se va hotărî dacă românul poate vorbi românește. El a respins solicitarea, nu a mers cu ei; după cum știe, au mers din Nyir-Adony circa 8-10 oameni, dar ce au făcut acolo, nu știe.

Vasile Stanciu

Ioan Sălăjan Gurzău, 50 de ani, de religie greco-catolică, căsătorit, cu copii, neștiutor de carte, fără antecedente penale, locuitor din Nyir-Adony. S-a prezentat la citație, iar la întrebările adresate a răspuns că nu a fost la Debrețin în ziua de 12 decembrie, apoi, citindu-se în fața lui declarația lui Varhalmi Bela, neagă că el ar fi declarat asemenea lucruri.

După citire, se încheie și se semnează

Ioan Sălăjan Gurzău

Zoltán István
jude suprem

Zeiky Gábor
practicant administrativ
secretar

Magyar királyi Belügyminister
881.szám/reserv

Méltóságos Úr!

Tudomásomra jött, hogy Lukács László, Iaczfalusi lelkésznek hivatalától történt felfüggesztése alkalmából szélesebb körben rendszeres agitáció indult meg, és még mindig folytatatik a szamosújvári gör. kath. egyházi hatóság ellen, mely már a püspök személye elleni durva támadásokká fajult.

Ezen mozgalom célja, úgy látszik az, hogy az illetékes egyházmegyei hatóságra Lukács László érdekében jogtalan nyomást gyakoroljanak, ezt mutatják a f. é. szeptember 20-án Iaczfaluban megtartott népesebb összejövetelen történtek.

Lukács László felfüggesztése ellen a Tribuna című lapban közzétett tiltakozások és azóta minduntalan megjelenő izgató, sőt fenyegető cikkek.

Ezen heves agitációnak eredménye sajnos, már is külső jelenségekben nyilvánul, nevezetesen Iaczfalu és a hozzá tartozó fiókegyházak hiveiből, valamint néhány szomszédos község lakóiból mintegy kétszázan jelentek meg f. é. október 18-án Szamos-Ujvárott s követelték Lukács László azonnali visszahelyezését, ellenkező esetben vallásuk elhagyásával fenyegetözvén, Nagy Ilonda és Sajó-Solymos községben pedig az ottani gör. kath. hivek nagy része a gör. keleti hitre való áttérési szándékát nyilvánította, okul hozván fel Lukács L. felfüggesztését; ily vallás változtatás készül állítólag Szilágy megyében is.

Minthogy fent ecsetelt mozgalmak alkalmasak arra, hogy az oláh nemzetiségű lakosság nyugalmát és vallási békéjét felforgassa és köztük zavarokat és vallási villongásokat idézzenek elő: felkérem Méltóságodat, hogy azokat a kormányzatára bizott megye területén a legéberebb figyelemmel kíséni, s azoknak a törvényes eszközök alkalmazásával lehetőleg gátat vettetni sziveskedjék.

A felmerülő mozzanatokról és azok alkalmából tett intézkedéseiről időnkint jelentést kérek.

Fogadja Méltóságod tiszteletem nyilvánítását.

Budapest, 1892. évi december hó 5-én.

Hieronymi

Méltóságos id. báró Bornemissza Károly úrnak, Szolnok-Doboka vármegye főispánjának
Deésen

Verso: Szolnok Doboka vármegye Főispánja, Érkezett 1892.
12/12.67. szám bizalmas

Exp.I
Kegyelmes úram!
(Belügyminister)

A román agitátorok legmagasabb kihallgattatásának Bécsben nem sikerülése ideje óta folyton figyelemmel kísérem a kormányzatom alá helyezett Szolnok-Doboka vármegyében a román izgatók magatartását.

A legfelsőbb helyen való mellőztetésük után volt idő, a mikor a hatóságok fejeik szigorú ellenőrzésre utasítottam szóbelileg s úgy magam, mint a vármegye alispánja is, vissza állotunk.

Komolyabb visszaélések azonban ezen vármegyében nem történtek.

Lukács László laczfalusi lelkész ugyan több ízben megfordult a vármegye egyes részeiben, de agitálása, egyes vérmesebb nemzetiségi tüntetők kivételével, talajra nem talált.

Közelebről azonban egyes túlzók által Nagy Ilondán csakugyan rendeztetett Lukács érdekében tüntetés, amennyiben a Nagy Ilondai gr. kath. hivek közül némelyeket vallások elhagyására izgattak fel.

Ezen izgatás tudomásomra jövén, de mert e tekintetben a szamosújvári gr. kath. püspök által is értesítve lettem, intézkedtem a nagy ilondai járás főszolgabírájához, hogy a vallási villongás beszüntetése iránt törvényes hatáskörében szigorúan intézkedjék.

A./ alatt másolatba ide tisztelettel csatolt főszolgabírói jelentésben intézkedésem kedvező eredményét látom.

Az ezután történendők felül nagyméltóságodat mindanyiszor értesíteni kötelességemnek fogom tartani.

Folyó évi december hó 9-én 881.res.sz.a.kelt magas leiratára hivatkozással, midőn tisztelettel megjegyzem, hogy a nagyméltóságod által hivatkozott Sajó-Solymos község nem ezen törvényhatóság területén hanem Besztercze-Naszod vármegyében van, tisztelettel van szerencsém biztosítani nagyméltóságodat, hogy

ezen úgyet kiválóan tartom figyelemben s tölem telhetőleg a visszaélések meggátlását eszközölni kötelességemnek ismerem.

Nagyságódnak kiváló tisztelettel.

Deés, 1892.12/12

Exp.12/12,

Bornemissza Károly

Exp.II

Tekintetes Veres Imre főszolgabíró úrnak
Nagy Ilonda

Folyó évi november hó 12-én 7811. szám alatt kelt jelentésére hivatkozással felkérem tekintetes főszolgabíró urat, hogy a vallási villongás tárgyában megindított vizsgálat eredményéről engem 6 nap alatt értesíteni sziveskedjék.

Deés, 1892, 12/12.

Iroda! Az I-hez csatolt a szolgabírói jelentés másolata.

Fond *Prefectura judetului Somes*, Comite suprem, nr.67/1892, f.1-2

Traducere:

Ministerul de Interne Maghiar Regal
Nr.881, confidențial

Onorate domn!

Am aflat că din cauza suspendării din funcție a preotului Lucaci Vasile din Șișești, s-a pornit o agitație sistematică într-o sferă mai largă, ce continuă și acum, împotriva autorității bisericești greco-catolice din Gherla și care a ajuns deja la atacuri dure la adresa episcopului⁹⁸.

Se pare că scopul acestei mișcări este de a exercita o influență ilegală asupra autorității eparhiale respective în interesul lui Vasile Lucaci; asta o devedesc cele întâmplate la întrunirea de proporții

⁹⁸ Vezi în paginile "Tribunei" de la Sibiu, nr. 196-197, 199, 201-203, 206-209 din septembrie 1892.

mai mari ținută la Șișești, în 20 septembrie anul curent⁹⁹, apoi protestele publicate în revista "Tribuna" împotriva suspendării lui Vasile Lucaciu și articolele instigatoare, mai mult chiar, amenințătoare, ce apar de atunci neîncetat¹⁰⁰.

Din păcate, rezultatul acestei agitații vehemente se concretizează deja prin fenomene exterioare și anume, în jur de 200 de oameni dintre credincioșii din Șișești și din parohiile filiale aparținătoare, precum și dintre locuitorii câtorva sate învecinate, au apărut, în data de 18 octombrie anul curent, la Gherla¹⁰¹ și au pretins repunerea imediată în post a lui Vasile Lucaciu, în caz contrar amenințând cu renunțarea la religia lor, iar la Ileanda și satul Soimuș o mare parte a credincioșilor greco-catolici și-au exprimat intenția de a trece la religia ortodoxă¹⁰², aducând ca motiv suspendarea lui Vasile Lucaciu; după cum se spune, o asemenea schimbare de credință se pregătește și în comitatul Sălaj.

Deoarece mișcările înfățișate mai sus servesc la tulburarea liniștii și păcii religioase a locuitorilor de naționalitate română și la provocarea de tulburări și conflicte între ei, vă solicit să binevoiiți a urmări cu cea mai vie atenție aceste mișcări pe teritoriul comitatului încredințat conducerii dumneavoastră, și să le stăviliți pe cât posibil, întrebuițând mijloacele legale.

Despre mișcările survenite și despre măsurile luate cu acest prilej solicit raportare periodică.

Primiți asigurarea stimei mele,
Budapesta, 5 decembrie 1892

Hieronymi¹⁰³

⁹⁹ La 20 septembrie 1892 au loc la Șișești prin convocarea semnată de Georghe Pop de Băsești, Iuliu Coroianu, Teodor Mihali, Gavril Barbu, Ludovic Frana și Nicolae Hossu (din 12 septembrie 1892), o adunare a cca 10.000 de oameni care solidarizându-se cu dr. Vasile Lucaciu, trimit din sânul ei o scrisoare papei Leon al XII-lea prin care îi cer acestuia ca părintele Lucaciu să-și poată continua activitatea netulburat (vezi "Tribuna", nr.212 din 22 septembrie/4 octombrie 1892; *LuPTA românilor din județul Satu Mare pentru făurirea statului național român. Documente 1848-1918*, București, 1989, p.245-247, în continuare *Satu Mare; Dr. Vasile Lucaciu*, p.36-37).

¹⁰⁰ Vezi nota 98/vol.II.

¹⁰¹ Vezi descrierea manifestației în "Tribuna", nr. 227 din 10/22 octombrie 1892.

¹⁰² Pentru manifestația și declarațiile locuitorilor din cele două localități, vezi "Tribuna", 1892, nr.213, 239-240, 243, 253 și 264.

¹⁰³ Hieronymi Károly (1836-1911), ministru de interne în guvernul lui Wekerle Sándor (1892-1895).

Domnului baron Bornemissza Károly senior, comitele suprem al comitatului Solnoc-Dăbâca, la Dej.

Verso: Confidențial

Exp.I
Excelența Voastră!
(ministrul de interne)

De când cu eșecul înaltei audiente a agitatorilor români la Viena, urmăresc încontinuu, cu atenție, comportamentul instigatorilor români din comitatul Solnoc-Dăbâca, aflat sub conducerea mea.

După ce au fost refuzați de către cel mai înalt for, a fost o vreme când am dat dispoziții verbale șefilor autorității, pentru supraveghere strictă, și atât eu cât și vicecomitele comitatului ne-am retras.

Abuzuri mai serioase însă nu s-au petrecut în acest comitat.

Vasile Lucaciu, preot din Sisești, a trecut chiar de mai multe ori prin unele părți ale comitatului, dar instigările sale, cu excepția unor demonstrații naționale mai înfocate, n-au prins rădăcini.

Dar, mai recent, s-a organizat la Ileanda, într-adevăr, de către unii extremiști, o demonstrație în favoarea lui Lucaciu, deoarece unii dintre credincioșii greco-catolici din Ileanda au fost îndemnați să renunțe la religia lor.

Aflând despre această instigare, deoarece am fost înștiințat în această privință și prin episcopul greco-catolic din Gherla, i-am dispus judeului suprem din plasa Ileanda să ia măsuri drastice, în limitele competenței sale legale, în direcția opririi conflictelor religioase¹⁰⁴.

În raportul judeului suprem, anexat aici în copie, văd rezolvarea favorabilă a dispozițiilor mele.

Despre cele ce se vor întâmpla de-acum încolo, mă consider dator să vă înștiințez de fiecare dată.

Cu referire la înaltul d-voastră ordin din 9 decembrie, anul curent, emis sub nr. 881 confidențial, întrucât menționez, cu respect, că localitatea Soimus, la care faceți d-voastră referire, nu se află pe teritoriul acestei municipalități, ci în comitatul Bistrita-Năsăud, am

¹⁰⁴ Pentru această zonă vezi și V. Hossu, *Acțiunea memorandistă de pe Valea Somesului – Plasa Ileanda*, în "Acta Musei Prolissensis", XVIII(1994) p.339-342.

onoarea să vă asigur, cu respect, că am în atenție în mod deosebit această problemă și știu că este de datoria mea să împiedic abuzurile pe cât îmi stă în putință.

Excelenței, Voastre, cu deosebită stimă.

Dej, 12/12/1892

Bornemissza Károly

Expediat 12.XII

Exp.II

Onoratului domn Veres Imre, jude suprem, Ileanda

Referitor la raportul d-voastră emis la 12 noiembrie anul curent, sub nr. 7811, vă solicit, onorate domn jude suprem, ca despre rezultatul cercetării efectuate în problema conflictelor religioase să binevoiti a mă înștiința în termen de 6 zile.

Dej, 12/12/1892

ss indescifrabil

Biroul! La exp.I se anexează copia raportului judeului.

59

1892 decembrie 13, Budapesta

Magyar királyi belügyminister

916 szám/res

Körrendelet

Tudomásomra jutott, hogy a "román memorandum" és "A román kérdés Erdélyben és Magyarországon, Replika, stb." cím alatt ismeretes nemzetiségi röpiratoknak különböző nyelven nyomtatott és különösen magyar, német és román szövegű példányai az ország területén több helyen terjesztetvén, egyes helyeken a közigazgatási hatóságok által rendőri úton lefoglaltattak.

Minthogy az említett nyomtatványoknak fentebb megjelölt nyelveken szerkesztett kiadásai tekintetében a sajtóügy megtorló eljárás a kolozsvári kir. törvényszéknél, mint sajtóbírósnál

folyamatban van: felhívom a törvényhatóságot, miszerint sürgősen utasítsa az alattas hatóságokat, hogy a mennyiben az említett röpiratoknak egyes példányait rendőri úton lefoglalnák, erről a kolozsvári kir. főügyészt, a további törvényes lépések megtehetése végett távirati úton azonnal értesítsék.

Budapesten, 1892 évi december hó 13-án.

a minister helyet
államtikár

Verso:

Kolozsvár sz. kir. város Polgármesteri hivatala.

Érk. 1892 Deczember hó 18-án.

Bennti körrendelet hiv. másolatára:

Teks. Deák Pál főkapitány úrnak. Saját kezébe. Helyt.

A Nagymt.m.kir. Belügyminister úr jelen 916 eln.res.számú körrendeletét azon felhívással küldöm meg a tekintetes Főkapitány úrnak, hogy az abban felsorolt nemzetiségi röpiratok lefoglalása esetében úgy a helyi kir. Főügyészhez, mint hozzám tegyen azonnal jelentést.

Kolozsvár sz. k. v. polgármestertől

Klvr. 1892 XII/19

Fekete L.K.!

Boritékban küldendő!

Fond *Primăria municipiului Cluj*, Prezidiale. nr. 2516/1892

Traducere:

Ministerul de Interne Regal Maghiar
Număr 916/confidențial

Circulară

Mi s-a adus la cunoștință că "Memorandul român"¹⁰⁵, "Problema românească în Transilvania și Ungaria", "Replica"¹⁰⁶ și alte manifeste naționaliste s-au răspândit în diferite limbi și mai ales în maghiară, germană și română, în diferite părți ale țării¹⁰⁷. În unele locuri, ele au fost confiscate de autoritățile administrative prin intermediul poliției.

Întrucât procedura în această cauză de presă, pentru tipăriurile amintite, se află în desfășurare la Tribunalul regal din Cluj¹⁰⁸ atenționez municipalitatea să dispună organelor din subordine ca în măsura în care confiscă, prin intermediul poliției, câte un exemplar din amintitul manifest să-l informeze imediat, telegrafic, pe procurorul general din Cluj pentru măsuri ulterioare.

Budapesta, 13 decembrie 1892

în locul ministrului
ss indescifrabil
secretar de stat

Verso:

Orașul liber regesc Cluj. Oficiul primarului

Sosit: 18 decembrie 1892

Pe copia oficială a circularei din interior: Domnului comandant șef Déak Pál. Loco. Strict personal

¹⁰⁵ Textul tipărit sub formă de broșură are titlul: *Memorandul românilor din Transilvania și Ungaria către majestatea sa imperială și regală apostolică Francisc Iosif I*, Sibiu. 1892.

¹⁰⁶ Vezi nota 74/vol.II.

¹⁰⁷ Despre tipărirea *Memorandului* și a *Replicii* în diferite limbi, vezi L. Maior, *op.cit.*, p.151-211; N. Cordoș, *Replica*.

¹⁰⁸ Pentru începutul anchetei judecătorești asupra *Memorandului* (septembrie – decembrie 1892), vezi "Tribuna", nr. 216 din 27 septembrie/9 octombrie 1892, p. 861; N. Cordoș, *Organizarea apărării în procesul memorandist*, în "Banatica", III(1975), p.231-248.

Vă trimit circulara domnului ministru de interne regal maghiar, numărul 916 prezidial, confidential, solicitându-vă ca, în cazul confiscării amintitelor manifeste naționaliste să înaintați imediat raport atât procurorului general cât și mie.

Din partea primarului orașului liber regesc Cluj.

Cluj, 19 decembrie, 1892

Fekete

A se expedia în plic!

60

1892 decembrie 19, Budapesta

Kivonata

az 1892 évi deczember hó 19-iki ministertanács hitelesített jegyzőkönyvének

/Kiadatott: a belügyi és kereskedelemügyi m.kir. minister urak részére/

1. A belügyminister úr bejelentette, hogy magyar államellenes irányzatuk miatt a postán szállítási jogot a magyar korona országainak területére nézve a következő lapoktól vonta meg:

a Prágában megjelenő "Hlas k rodicom slovenskym" című röpirattól,

a Pittsburgban "Rarasek" czimen megjelenő tót élczlaptól,

a Bukarestben Adamescu Gheroghe szerzőtől "Luptele pentru Naționalitate" című műtől,

a Bécsben megjelenő "Rumänische Revue" című folyóratról,

a Belgrádban megjelent "Hlas k rodicom slovenskym tutorom" című röpirattól,

a "Câteva cuvinte despre dualismul Austro-Ungar", című Galatzban kiadott röpirattól,

a Galaczban megjelenő "Dacia" című laptól,

a Bukarestben megjelenő "Lumina pentru toți" című laptól és a Ploiestben megjelenő "Vointa Prahovei" című laptól.

Tudomásul vétetett

kiírta: Tarknich

a m.kir. ministertanács jegyzője.

Fond Ministerul de Interne Regal Maghiar, nr. 6/1983, f.2

Traducere:

Extras din procesul verbal autentificat al Consiliului ministerial din 19 decembrie 1892 (S-a emis pentru domnii miniştri regali maghiari de interne şi al comerţului).

1. Domnul ministru de interne a anunţat că a retras dreptul de transport poştal pe teritoriul ţărilor Coroanei Maghiare pentru următoarele ziare, din cauza orientării lor contra statului maghiar:

- broşura ce apare la Praga, intitulată "Hlas k rodicom slovenskym";

- revista satirică slovacă intitulată "Rarasek", ce apare la Pittsburg¹⁰⁹;

- lucrarea "Luptele pentru naţionalitate", a autorului Gheorghe Adamescu, din Bucureşti¹¹⁰;

- broşura "Hlas k rodicom slovenskym tutorom", apărută la Belgrad;

- broşura tipărită la Galaţi, intitulată "Câteva cuvinte despre dualismul austro-ungar"¹¹¹;

- ziarul "Dacia", apărut la Galaţi¹¹²;

- ziarul "Lumina pentru toţi", apărut la Bucureşti;

- ziarul "Voinţa Prahovei", apărut la Ploieşti.

S-a luat la cunoştinţă.

A extras:

Tarknich

secretarul consiliului ministerial regal maghiar

¹⁰⁹ Publicatii slave care nu au pătruns în Transilvania.

¹¹⁰ Gheorghe Adamescu (1869-1942), profesor de liceu la Galaţi, istoric literar, autorul unei istorii a literaturii române şi a numeroase manuale didactice de limba şi literatura română. A tipărit în semn de simpatie şi solidaritate cu luPTA românilor transilvăneni lucrările: *Luptele pentru naţionalitate ale românilor de peste munti în 1848-1849*. Bucureşti, 1892 şi *Câteva cuvinte despre dualismul austro-ungar*, Galaţi, 1892.

¹¹¹ Vezi nota 110 de mai sus.

¹¹² "Dacia " Galaţi (1892-1895), organ naţional-liberal (vezi Hodoş-Ionescu, p.181).

A nagybányai járás főszolgabírájától
37 elnöki sz./1892

Méltóságos cs. és kir. Kamarás Főispán Úr!

Hivatkozással Méltóságodnak folyó évi december hó 12-én 470 szám alatt – Lukács László laczfalusi lelkésznek hivatalától történt felfüggesztése alkalmából megindult román nemzetiségi agitatio tárgyában – hozzám intézett rendeletére, van szerencsém jelentésemet a következőkben megtenni.

Lukács Lászlónak egyházi fenhatósága által hivatalától történt felfüggesztése óta nevezettnek visszahelyeztetése érdekében, hivei, de legkivált széleskörű rokonsága részéről, mindennemű kísérletek tétettek.

Mig reményük volt, hogy eme kísérletek őket eredményre vezetendék, kifejtett ténykedésük előbb az egyénenkénti, majd a testületi kérvényezés megengedhető medrére szorítkozott. Látva azonban, hogy Lukács felfüggesztése nem annyira vallási funkciói elhanyagolása s mulasztása, mint bizonyos, kezelése alatt állott mise- intentionális pénzeknek agitacionális célokra fordításával – tehát közönséges bűncselekménnyel – van összefüggésben s ez uton céljokat el nem érheti; pártolói s önérdekeire visszavezethető működéseiben elért eredményei osztályosai, lelépve a törvényes s megengedhető térről, a román nép könnyen hívóságát s johiszeműségét eszközül felhasználva, őket folytonosan lázítva s bujtogatva, egyházi fenhatóságuk ellen a szamosujvári püspökség mint illetékes egyházi forumuk előtt ama fenyegetéssel állottak elő, hogy a román nép egy tekintélyes része, mely magát Lukács kérdésében érdekelteti, vallásának elhagyásával, a görög keleti vallásra készül áttérni.

Egy ily jelensége s megnyilatkozása volt eme szándékuknak a szamosujvári tüntetés is, melyben járásom területéről is, szám szerint mintegy 150-en harmincz szekérral vonulva be, részt vettek. Ezen tüntetőket azonban tisztán csak a Laczfalu közvetlen közelében fekvő községek, ugy mint: Laczfalu, Bajfalu, Dioshalom, Györkefalu, Magyar-Kékes és Sándorfalu szolgáltatták, kik is Lukácsnak – mindenkor jól felfogott érdekeik látszatával felruházott, de

tulajdonképpen kiaknázásukra irányult – pénzügyi manipulációinak részesei lévén; reájuk könnyen volt pressió gyakorolható. Járásom közönségének nagyobb része azonban tartózkodott az ezen demonstrációban való részvételtől.

A mi a román népnek áttárási szándékát illeti, hiteles s teljesen megbízható forrásból merített értesülesem alapján teljes biztonsággal merem Méltóságodnak állítani, hogy az izgatók, bujtogatók e tekintetben járásom közönségében nem találtak hálás talajra sőt épen ellenkezőleg épen ennek hangoztatása ébresztette fel a román nép öntudatát s nyitotta ki szemeiket vezetőik önző üzelmei keresztüllátására. Ugyannyira, hogy jelenleg járásomban nemcsak hogy a közcsend és rend Lukács távozásával – ki több hét óta útlevél nélkül Romániában tartozkodik – teljesen helyreállottnak mondható, de sőt Lukács felfüggesztésével lassanként felderülven bűnös anyagi üzelmei, melyeknek hátterét a lakosság könnyen-hívósége képezvén, anyagi felelősségük kezd előtérbe lépni, vannak-s ezeknek száma meglehetősen nagy – kik fenyegető álláspontot kezdenek elfoglalni arra az esetre, ha Lukács közöttük netán ismét megjelenne.

Nem egyszer ragadja meg a jobb érzésű román lakosság az alkalmat arra, hogy tiltakozásának, megbotránkozásának adjon kifejezést ama feltevés ellen, mintha ők Lukács s társai üzelmeinek eszközei lenének. Egy ily eset volt az – mit folyó évi november hó 24-én 37 elnöki számú jelentéssel Méltóságodnak is tudomására hozni bátor voltam – a midőn a tőkésiek nálam testületileg jelentek meg, tiltakozásuknak kifejezést adandók a "Tribuna", című román nyelvű lap folyó évi november hó 11-én megjelent számában közzé tett, Lukácsra vonatkozó, közlemények névalírással történt ellátása ellen.

Igaz ugyan, hogy még mindig mutatkozik Lukácsnak hazafiatlan ténykedései utóhatása egyes tünetekben, mint a milyen legutobb is a Dióshalom községben folyó évi december hó 12-én megejtett megye bizottsági tag választás is volt, melyen való részvételtől a román választó közönség magát tüntetőleg távol tartotta, mivel a jelöltek között román ember nem szerepelt; de bizony feltehető, hogy Lukácsnak e vidékről való távozásával s a román nép helyi érdekeinek méltányos s tapintatos kiegyenlítésével rövid időn teljesen eloszlatható lesz ezen izgatónak a népszellemre gyakorolt – s az államhatalomnak már – már aktualis beavatkozását igényelt – káros befolyása legkisebb utóhatása is.

Fogadja Méltóságod ama biztosításomat, hogy mindenkor elengedhetetlen lelkiismereti kötelességemnek fogom ösmerni, hogy

a román nemzetiségű lakosság nyugalma és vallási békéje felforgatására irányuló mindennemű mozgalmat éber figyelemmel kísérem, azokat a rendelkezésemre álló minden törvényes eszközzel elfojtsam s Méltóságodat minden ilyenmű mozzanat felől esetenként tudomásba helyezzem, hogy Méltóságodnak a nemzetiségi ügy teréni nemes intencionak minő egyik végrehajtó közege, hivatásomhoz méltó lehessenek.

Nagy-Bányán, 1892 évi deczember hó 22 án

Mély tisztelettel

Domahidy Victor
főszolgabíró

Méltóságos Ujfalussi Sándor cs. és kir. Kamarás úrhoz
Szatmár megye Főispánjának, a Vaskorona és Lipotrend lovagjának.
Nagy-Károlyban

Fond Prefectura județului Satu Mare, Comite suprem, nr.7/1893.f. 17-20

Traducere:

Din partea judeului suprem al plășii Baia Mare
Nr. 37-1892/prezidial

Onorate domn comite suprem, camerar cezaro-regesc!

Referitor la ordinul d-voastră din 12 decembrie anul curent, trimis mie sub nr. 470 – în problema agitației naționale românești pornite cu prilejul suspendării din serviciu a preotului Lucaciu Vasile din Șișești – am onoarea să-mi prezint raportul în cele ce urmează:

De când cu suspendarea lui Lucaciu Vasile din serviciu, de către autoritățile bisericești superioare, s-au făcut tot felul de încercări din partea adeptilor săi și, în mod deosebit din partea numeroaselor rudenii, în interesul repunerii în funcție a sus-numitului.

Până când au avut speranța că aceste încercări vor duce la un rezultat, activitatea desfășurată de ei – petițiile, la început individuale, apoi comune – s-a mărginit la limite rezonabile. Au văzut însă că suspendarea lui Lucaciu este legată nu atât de neglijarea slujbei sale religioase cât de deturnarea banilor pentru liturghie, aflați în

administrația sa, în scopuri instigatoare – deci, de o infracțiune comună – și că pe această cale nu-și pot atinge scopul; adeptii lui și copărtașii care au beneficiat de roadele activității sale reductibile la interesul personal, care a deviat de la sfera legalității și admisibilului, folosindu-se de credința naivă și de buna intenție a populației românești, instigându-i și agitându-l pe aceștia încontinuu, s-au înfățișat la Episcopia din Gherla, ca for bisericesc competent, cu amenințarea îndreptată împotriva autorității lor bisericești superioare, că o parte considerabilă a populației românești, care este interesată în chestiunea lui Lucaciu, lăsându-și religia, se pregătește să treacă la religia ortodoxă.

O înfățișare și exprimare a acestei intenții a fost și manifestația de la Gherla¹¹³, la care au participat și din plasa mea cam 150 de oameni, cu 30 de căruțe. Acești manifestanți au provenit numai din comunele aflate în imediata vecinătate a Sișești-ului, cum sunt: Sișești, Dănești, Surdești, Cetățele, Unguraș și Sindrești; ei au fost părtașii manipulării financiare din partea lui Lucaciu – care, fiind investit în aparentă cu sprijinirea intereselor lor, în realitate a profitat de ei; a fost ușor să se exercite presiuni asupra lor. Însă mare parte a populației din plasa mea s-a abținut de a participa la această manifestație.

Referitor la intenția de convertire a populației românești, îndrăznesc să declar, cu deplină siguranță, pe baza informațiilor luate din sursă oficială și deplin credibilă, că instigatorii, agitatorii, nu au găsit în această privință un mediu favorabil în rândul populației din plasa mea, ba, dimpotrivă, tocmai accentuarea acestui lucru a deșteptat conștiința românilor și le-a deschis ochii pentru a vedea uneltirile egoiste ale conducătorilor lor. Asa că, în prezent, în plasa mea nu numai că se poate considera restabilită liniștea publică și ordinea, prin plecarea lui Lucaciu – care de mai multe săptămâni stă în România fără pașaport – ci, mai mult chiar, iesind la iveală încetul cu încetul, prin suspendarea lui Lucaciu, uneltirile lui păcătoase, materiale, al căror fundal l-a constituit credința naivă a locuitorilor, începe să apară în prim-plan responsabilitatea lor materială; sunt și astfel de oameni – numărul lor e destul de mare – care adoptă o poziție amenințătoare pentru cazul în care Lucaciu și-ar face, eventual, din nou apariția în sânul lor.

Se întâmplă nu o dată ca locuitorii români cu mai mult bun simț să profite de prilej pentru a-și exprima protestul și indignarea

¹¹³ Vezi nota 101 de la doc. nr. 58/vol.II.

împotriva supoziției că ei ar fi instrumentele uneltirilor lui Lucaciu și ale tovarășilor săi. Un astfel de caz a fost acela – despre care mi-am permis să vă aduc la cunoștință prin raportul meu cu nr. 37, din 24 noiembrie anul curent, - când locuitorii din Groși au apărut cu toții la mine pentru a-și exprima protestul împotriva comunicatului referitor la Lucaciu, înserat în numărul din 11 noiembrie anul curent, al revistei românești "Tribuna", purtând semnăturile lor¹¹⁴.

E drept că se mai manifestă efectul ulterior al activității lui Lucaciu, prin unele simptome, așa cum este și cel mai recent din comuna Surdești, când au avut loc, pe 21 decembrie anul curent, alegerile de membri în comitetul comitatului, de la care alegătorii români s-au abținut în mod ostentativ deoarece printre cei desemnați nu figura nici un român¹¹⁵; dar, desigur, se presupune că prin îndepărtarea lui Lucaciu din acest ținut și prin rezolvarea justă și cu tact a intereselor locale ale populației românești, în scurt timp va fi posibilă înlăturarea și celui mai mic efect ulterior al influenței dăunătoare exercitate de acest instigator asupra stării spirituale a populației – și care era cât pe ce să necesite intervenția autorităților publice.

Primiți, din parte-mi, asigurarea că îmi voi face neapărat o datorie de conștiință din urmărirea, cu vie atenție, a oricărei mișcări ce ar avea drept scop tulburarea liniștii și armoniei religioase a locuitorilor de naționalitate română, să o suprim prin toate modalitățile legale aflate la dispoziția mea și să vă aduc la cunoștință, după caz, orice mișcare de acest fel pentru ca eu, ca unul dintre agenții d-voastră decizionali în problema intențiilor nobile privind chestiunea națională, să fiu vrednic de menirea mea.

Baia Mare, 22 decembrie 1892

Cu profund respect,

Domahidy Victor
jude suprem

¹¹⁴ În nr. 242 din 30 octombrie/11 noiembrie 1892 al "Tribunei" se publică protestul a 45 de locuitori din Groși împotriva actului de suspendare a părintelui Vasile Lucaciu. La 23 noiembrie 1892 un număr de 25 de locuitori își retrag semnăturile. se pare că și la intervenția autorităților maghiare (vezi "Tribuna". nr. 258 din 18/30 noiembrie 1892).

¹¹⁵ Cert este că locuitorii din Surdești au semnat și ei la 11 octombrie st.n.1892 o declarație de solidaritate cu Vasile Lucaciu (vezi "Tribuna", nr.225 din 8/20 octombrie 1892).

Domnului camarar cezaro-regesc Ujfalussy Sándor, comitele suprem al comitatului Satu-Mare, cavaler al ordinelor Coroane de fier și Leopold. Carei

62

1892 decembrie 30, Baia Mare

A nagybányai járás főszolgabírájától
45 elnöki sz. 1892

Méltóságos Főispán Úr!

Csak rövid néhány nappal ez előtt voltam bátor Méltóságod előtt a járásombani nemzetiségi állapotokat feltűntető 37 elnöki számú jelentésében – kifejezést adni abbeli reményemnek, hogy Lukács László laczfalusi gör. kath. lelkész hirhedt román agitátornak e vidékről eltávoztával járásomban a nemzetiségek között a közcsend és rend helyre álland; ezen reményemet merittem azon tényből, hogy Lukácsnak Romániában való huzamos tartzkodási ideje alatt a román nemzetiségűek részéről semmi nevezetesebb s felemlítésre méltó mozzanat nem történt; s alig hogy ezen izgató a debreczeni esküdtszék által réája szabott egy évi államfogház büntetés megkezdése előtt búcsúvétel s magán ügyei elintézése végett néhány napra közöttük megjelent, e könnyen félrevezethető népre állandóan gyakorolt fanatizáló befolyása az általam alább leirt eseményben újból mennyilatkozott:

Ugyanis Lukács Lászlónak büntetése kiállása végett Debreczenben még folyó évi december hó 23-án kellett volna az ottani kir. ügyészségnél jelentkeznie; ámde, hogy hivei köréből való távoztával is bebizonyítsa a közvélemény előtt, mennyire bírja azoknak rokonszenvét, egy nagyobb szabású demonstratiót tervezett inscenirozni s e végből elutazását folyó évi december hó 28-áig kellett elhalasztania.

El léven készülve már jó eleve valamely ilyes célú tüntetésre, figyelemmel kísértem a román nép mozgolódásait s mihelyest a jelenségekből következtethettem, hogy tüntetés van készülöben Lukács elutazása alkalmára, ezt megakadályozandó a mozgalom gócpontjára Laczfa községbe csendőrséget rendeltem ki, hogy a tüntetni szándékozókát szétoszlassam. Feltevésemben nem

csalódtam, a mennyiben említett napon reggel Laczfalu községben mintegy 200 ember 50 szánnal összegyűlekezett oly szándékkal, hogy Lukácsot a nagybányai vasuti indóházig kísérendik. A csendőrség vett utasításához képest a Nagy-Bánya felé vezető utat elállotta s az összegyűlt néptömeget minden fegyverhasználat nélkül, hosszas ellentállásuk daczára, szétoszlásra bírta; úgy hogy Lukácsnak meg kellett elégednie egy érzékeny búcsúzási jelenettel s utját Nagy-Bánya felé családjával együtt magányosan folytatnia.

Igaz ugyan, hogy a Lukácstoli búcsúvételre a dél után 2-órákor induló vonathoz Nagy-Bánya város közvetlen közelében fekvő községekből mégis jelent meg mintegy 70-80 ember, de ezeknek tüntetése a város rendőrsége éber felügyelete alatt nem fajult csend-avagy rendzavarássá.

Ki kell tüntetnem e helyütt is Méltóságod előtt a nagybányai csendőrőrs vezetőjének Nagy Sándornak mindenkor tanusítani szokott s a hivatal vizsgálat alkalmával általam is méltatott éber és tapintatos eljárását.

Ezekben voltam bátor előadni a nemzetiségiek ezen újabb tüntetési kísérletét, mely engem táplált ama reménységemben, hogy Lukács távoztával a nemzetiségiek hangulata lecsilapuland: csak megerősítve, alkalmat szolgáltat Méltóságodat biztosítani arról, hogy hatósági éber felügyelet mellett nem lesz nehéz eloszlatatni legcsekélyebb utóhatását is Lukács és társai káros befolyásának; mert mint a hogy ezen jelenségben is nyilvánult, e jóhiszemű nép ha cselekszik, azt nem saját meggyőződése kifolyásából, de az őket tévútra vezetni szándékozó vezetőik vak eszközeiképen öntudat nélkül teszi.

Fogadja Méltóságod mély tiszteletem nyilvánítását.

Nagy-Bányán, 1892 évi december hó 30-án.

Domahidy Victor
főszolgabíró

Méltóságos Ujfalussy Sándor cs. és kir. Kamarás úrnak
Szatmár megye Főispánjának stb. Nagy Károlyban

Verso: ad 470/1892, sz. Ianuar 1.

Fond *Prefectura judetului Satu Mare*, Comite suprem. nr. 7/1893, f. 21-24

Traducere:

Din partea judeului suprem al plășii Baia Mare
Nr. 45 prezidial/1892

Onorate domn comite suprem!

Doar cu câteva zile în urmă mi-am luat permisiunea – în raportul meu cu nr. 37 prezidial, ce prezintă situația națională din plasa mea¹¹⁶ – să-mi exprim speranța că prin îndepărtarea din acest ținut a vestitului instigator român, preotul greco-catolic Lucaciu Vasile din Șișești, în plasă se va restabili liniștea publică și ordinea între naționalități¹¹⁷; am această speranță deoarece în timpul șederii îndelungate a lui Lucaciu în România¹¹⁸ nu s-a petrecut din partea românilor, nici un fapt mai însemnat și demn de menționat, și îndată ce acest instigator a apărut între ei pentru câteva zile, pentru a-și lua rămas bun și pentru a-și rezolva treburile personale înainte de a merge să-și ispășească pedeapsa cu închisoarea de un an, ce i-a fost stabilită de Curtea de jurați din Debrețin, influența lui fanatică exercitată încontinuu asupra acestei populații ușor de manipulat, s-a manifestat din nou prin evenimentul relatat de mine în continuare.¹¹⁹

Astfel. Lucaciu Vasile ar fi trebuit să se prezinte la Parchetul regal din Debrețin pentru a-și lua pedeapsa, încă în data de 23 decembrie anul curent, însă și prin plecarea din mijlocul enoriașilor săi el vrea să dovedească cât de mult este legat afectiv de aceștia; el a plănuit să însceneze o demonstrație de proporții mai mari și în acest scop a trebuit să-și amâne călătoria până la data de 28 decembrie anul curent.

Eu, fiind pregătit de multă vreme pentru o demonstrație cu un asemenea scop, am urmărit cu atenție mișcările populației românești

¹¹⁶ Vezi doc. nr. 61/vol.II.

¹¹⁷ Dr. Vasile Lucaciu va fi condamnat în 12 noiembrie 1892 la un an închisoare de stat și 549 florini, amendă și cheltuieli de judecată (cf. *România la Dobrița sau condamnarea Dlui Dr. V. Lucaciu*, Sibiu, 1892; *Dr. Vasile Lucaciu*, p.38-40).

¹¹⁸ Pentru vizita la București vezi: "Tribuna", nr. 262 din 24 noiembrie/6 decembrie 1892; *Dr. Vasile Lucaciu*, p.40-41.

¹¹⁹ A se vedea V. Ciubotă, *Aspecte ale mișcării memorandiste în județul Satu Mare (1892-1894)*, în "Satu Mare. Studii și comentarii", IV (1980), p.203-211/

și imediat ce am dedus din fenomenele apărute că se pregătește o demonstrație cu prilejul plecării lui Lucaciu, pentru împiedicarea acesteia, am dispus venirea jandarmeriei la Șișești, focarul mișcării, ca să-i pot împrăștia pe cei ce intenționau să demonstreze. Nu m-am înșelat în presupunerile mele întrucât în dimineata zilei menționate, în comuna Șișești, s-au adunat cam 200 de oameni cu 50 de sănii, cu intenția de a-l conduce pe Lucaciu până la gara din Baia-Mare. Conform îndrumărilor primite, jandarmeria a blocat drumul de acces către Baia Mare și a reușit, fără folosirea armelor, să împrăștie multimea adunată în pofida îndelungatei împotriviți, așa că Lucaciu a trebuit să se mulțumească cu o scenă impresionantă de despărțire și să-si continue drumul spre Baia Mare doar cu familia.

E drept că pentru a-și lua rămas bun de la Lucaciu, la trenul de ora 2 după-masă au apărut totuși în jur de 70-80 oameni din comunele aflate în imediata vecinătate a orașului Baia Mare, dar demonstrația acestora, sub supravegherea strictă a poliției orașului, nu a degenerat în tulburarea liniștii și ordinii¹²⁰.

Trebuie să evidențiez și aici, în fața dumneavoastră, procedura severă executată cu mult tact, folosită întotdeauna de sergentul de jandarmi din Baia Mare, Nagy Sándor, procedură apreciată și de mine cu prilejul verificării postului.

Prin acestea mi-am luat permisiunea să vă descriu această nouă încercare de manifestație națională, care s-a aflat la baza convingerii mele că prin îndepărtarea lui Lucaciu starea de spirit națională s-ar calma; pentru confirmare, vă asigur că, sub supravegherea strictă a autorităților, nu va fi greu să se înlăture și cele mai mici urmări ale influenței dăunătoare exercitate de Lucaciu și tovarășii săi, deoarece, așa cum a reieșit și din acest fenomen, dacă populația de bună credință trece la acțiune, nu o face din proprie convingere ci în mod inconștient, ca unealtă oarbă a conducătorilor ce intenționează să o conducă pe un drum greșit.

Primiți exprimarea respectului meu profund.

Baia Mare, 30 decembrie 1892

Domahidy Victor
jude suprem

¹²⁰ În drumul de la Sisesti la Seghedin, dr. Vasile Lucaciu a beneficiat de manifestații de simpatie și solidaritate a populației românești din zonă (cf. *Dr. Vasile Lucaciu*, p. 41-43).

Domnului Ujfalussy Sándor, camerar cezaro-crăiesc, cavaler al ordinelor Coroana de fier și Leopold, comite suprem al comitatului Satu-Mare etc. Carei

Verso: ad.470 nr./ 1 ianuarie 1892

63

1893 ianuarie 3, Șomcuta Mare

A nagysomkuti járás főszolgabirájától
Sz. 16./1892 elnöki

Méltóságos császár és királyi Kamarás Főispán úr!

Méltóságodnak 470/892 sz. alatti mélyen tisztelt rendeletére hivatalos tisztelettel jelentem hogy "román memorandum" és "a román kérdés Erdélyben és Magyarországon, Replika" stb. czim alatt ismeretes nemzetiségi röpiratok feltalálása czéljából, – egyes helybelyi román nemzetiségű uraknál a mai napon magam személyesen a nagy somkuti jegyző Rácz Jeremiás kíséretében és csak ellentállás esetére kivezényelt, de a nyomozásnál igényben nem vett csendőrség készen léte mellett – rendőri nyomozást eszközölvén:

Pap Illés felekezeti néptanítónál egy román szövegű "Certiunea Romana"/ Román kérdés/ czimű röpiratból egy példányt.

Szerb János nagysomkuti gkath.plébános és esperestnél tartozkodó Petruka Aurél Szamosujváron végzett papnövendék iratai között egyszintén román szövegű /: Román kérdés/ czimű röpiratból egy példányt.

Tamás Gerő nyugalmazott kir. segédtelekkönyv vezetőnél pedig egy magyar szövegű "Emlékiratot".-

Medán Endre birtokosnál egy Román kérdés czimű röpiratból egy példányt találtam és azokat a felvett nyomozati jegyzőkönyv alapján rendőrileg lefoglaltaknak nyilvánítottam s az ekként lefoglalt röpiratokat a nyomozati jegyzőkönyv kíséretében még a mai napon a Nagyméltóságú m. kir. Belügyminister úrnak folyó évi deczember hó 13 károl 916 sz. alatt kelt magas rendelete értelmében a Kolozsvári kir. Főügyész úrnak betérjesztettem.

Nyomozást eszközöltem még: Nyilván Miklos és Drágosiu László ügyvédeknel is azonban sikertelenül.

A napokban még a vidéken is szándéksom egyes lelkészeknel, kiknek nemzetiségi political magatartásuk előttem ösmeretes- kutatást eszközölni és azon kutatás eredményéről is tiszteletteljes jelentésemet nem késendek azonnal felterjeszteni.

Mély tisztelettel lévén Méltóságodnak.

Nagysomkuton 1893 évi Január 3^{án}

alázatos szolgálja
Indre László
főszolgabíró

Verso: 9 sz./1893, v. 470/1892, Január 7

Szatmárvármegye főispánja

Méltóságos Ujfalussy Sándor cs. és kir. Kamarás úrhoz

Nagy Károlyban

16/1892 eln. 3/1 1893 sz. a. kelt hivatalos jelentése Indre

László nagysomkuti járás főszolgabírájának

470/sz. 1892 alatti mélyen tisztelt rendeletre a román memorandum és Replica című röpiratok kutatása iránt.

Fond *Prefectura judetului Satu Mare*, Comite suprem, confidentiale, nr. 7/1893, f.15-16

Traducere:

Nr.16/1892 prezidial

Din partea judelui suprem al plășii Șomcuta Mare

Domnule camerar cezaro-crăiesc, comite suprem!

La ordinul d-voastră de sub nr. 470/892, raportez cu respect, că în scopul descoperirii manifestelor naționale cunoscute sub numele de "Memorandul român" și "Chestiunea românească în Transilvania și Ungaria", "Replica" și altele, executând astăzi cercetarea polițienească, la unii domni de naționalitate română din localitate, eu însumi, însoțit de notarul din Șomcuta Mare, Răcz

Ieremia, și având la îndemână jandarmeria, solicitată numai în caz de împotrivire dar fără a fi folosită la cercetări, /am găsit/:

La dascălul confesional, Ilieș Pop, un exemplar din manifestul intitulat "Chestiunea Română", cu text în limba română.

Printre hârtiile teologului Aurel Petruca, ce-a absolvit la Gherla, aflat la parohul și protopopul greco-catolic Ioan Șerb, din Șomcuta Mare, /am găsit/ un exemplar din același manifest cu text în limba română, intitulat "Chestiunea Română".

Iar la locțiitorul sefului cărții funciare, Tamás Gerő, pensionar, /am găsit/ un "Memoriu" cu text în limba maghiară¹²¹.

La moșierul Andrei Medan am găsit un exemplar din manifestul "Chestiunea Română". Toate acestea le-am declarat confiscate de poliție, pe baza procesului-verbal de anchetă întocmit. Manifestele astfel confiscate, însoțite de procesul-verbal de anchetă, le-am trimis încă în cursul zilei de azi, domnului procuror regal general din Cluj, în conformitate cu înaltul ordin al domnului ministru regal maghiar de interne, din 13 decembrie, anul curent, emis sub nr. 916¹²².

Am mai efectuat cercetări: evident, la avocații Nicolae și Ladislau Dragoș, însă fără rezultat.

Zilele acestea intenționez să mai fac percheziții în zonă, la unii preoți a căror atitudine politică națională îmi este cunoscută și nu voi întârzia să-mi prezint, de îndată, raportul despre rezultatul acestor percheziții¹²³.

Sunt, cu profund respect, al d-voastră
Șomcuta Mare, 3 ianuarie 1893

slugă umilă
Indre László
jude suprem

Verso: nr.9/7 ianuarie 1893
v. 470/1892

¹²¹ Se cunoaște și o ediție în limba maghiară a *Memorandului din 1892* (vezi I.P.P [app.], *op.cit.*, vol.I, p.336; S. Polverejan – N. Cordoș, *op.cit.*, p.208-209).

¹²² A se vedea doc. Nr. 59/vol.II.

¹²³ Ele se datorau ordinului circular din 20 decembrie 1892 a vicecomitelui comitatului Satu Mare adresat juzilor supremi și primarilor prin care se dispunea confiscarea exemplarelor din *Memorand* și *Replică* (vezi *Satu Mare*, p.207-208).

Domnului camarar cezaro-crăiesc Ujfalussy Sándor, comite suprem al comitatului Satu Mare

Raportul oficial emis sub nr. 16/prezidial 1892, din 3 I 1893 al judeului suprem din plasa Șomcuta Mare, în urma ordinului de sub nr. 470/1892, în privința descoperirii manifestelor intitulate "Memorandul român" și "Replica".

64

1893 ianuarie 4, Budapesta

Magyar Királyi Belügyminister
100262 szám/I-1 1892

Méltóságos úr!

A Méltóságod kormányzatára bizott vármegye alispánja 1892 évi deczember 5én 16772 sz.a. tett jelentésében tudomásomra hozván azon körülményt, hogy a józsefházai gör.kath. lelkész Lukács Konstantin a sorozási előmunkálatokhoz szükséges anyakönyvi kivonatokat román nyelven küldte az illető hivatalos közegnek s megkeresés daczára sem hajlandó azokat magyar fordításban kiadni, az ebből származható hátrányok elosztatása és a sorozási előmunkálatoknak akadálytalan menete érdekében közben járásomat kérte.

Annak előre bocsátása után, hogy efféle nyelvügyi kérdések Szatmár vármegyében a multban már több izben merültek föl s hogy hivatali elődömnek idevonatkozó álláspontja az 1888 évi január 1 jén 916 valamint ugyan azon évi április hó 16 án 20581 sz. a Méltóságod hivatali elődéhez intézett leirataiban kellő részletességgel körvonalozva volt, mely kétségen kívül törvényszerű álláspontból kifolyólag a vármegye alispánjának jelentésében felhozott, egyébként gyakorlati és állami szempontból teljesen indokolt kérelem teljesítése érdekében a jelenlegi törvényes alapon positiv eredménnyel biztató lépést nem tehettem, a vármegyei alispánhoz egyidejűleg jelen szám alatt intézett rendeletem másolatának szives tudomás végett ./ alatt Méltóságoddal ezennel közlése mellett felkérem Méltóságodat hogy a hivatali elődéhez intézett fent hivatkozott itteni leiratok tartalmának az alispánnal leendő közlése mellett, annak figyelmét a fennálló törvényes rendelkezések szerint állami szempontból kívánatos

módon meg nem oldható nyelvkérdések tekintetében épen azok elmérgesedésének megelőzése céljából a lehető tapintatos eljárás követésére felhívom sziveskedjék.

Fogadja Méltóságod tiszteletem nyilvánítását.

Budapesten, 1893 évi január hó 4 én.

Hieronymi

Méltóságos Ujfalussy Sándor Úrnak, cs. és kir. Kamarás, a Lipót rend lovagja, a III-oszt vas korona rend lovagja, Szatmár vármegye főispánjának. Nagy Károlyban

Fond *Prefectura judetului Satu Mare*, Comite suprem, nr. 11/1893, f.1-2

Traducere:

Ministerul de Interne Regal Maghiar

Număr 100262/I – 1/1892

Onorate domn!

Vicecomitele comitatului aflat sub conducerea D-voastră mi-a adus la cunoștință, prin raportul său cu numărul 16772 din 5 decembrie 1892 faptul că preotul greco-catolic din lojib, Constantin Lucaciu¹²⁴, a trimis organelor competente extrasele matricole, necesare lucrărilor pregătitoare recrutărilor, în limba română, și în ciuda atenționării nu intenționează să le dea în traducere în limba maghiară. Mi-a cerut intervenția pentru evitarea dezavantajelor ce ar putea surveni și în interesul desfășurării fără piedici a lucrărilor pregătitoare de recrutare.

După prezentarea faptului că asemenea probleme de limbă au apărut de mai multe ori, în trecut, în comitatul Satu Mare și că punctul de vedere al predecesorului meu a fost expus pe larg în ordinele cu numărul 916 din 1 ianuarie 1888 și numărul 20581 din 16 aprilie, din același an, trimise predecesorului D-voastră, pentru îndeplinirea cererii vicecomitelui, prezentate în raportul său, – de altfel justificate din punct de vedere practic și al statului –, nu am putut să iau măsuri, cu un rezultat pozitiv, pe actuala bază legală.

¹²⁴ Constantin Lucaciu (1860-1920). fratele lui Vasile Lucaciu.

Prezentându-vă în anexă copia ordinului meu trimis în același timp, sub numărul prezent, vicecomitelui, vă rog Domnule ca, expunând acestuia conținutul actelor trimise predecesorului D-voastră, să-i atrageți atenția asupra necesității unui procedeu, plin de tact, tocmai pentru a evita înveninarea acestor probleme de limbă care nu pot fi rezolvate de stat, în mod favorabil, în baza prevederilor legale în vigoare.

Primiți, Domnule, expresia stimei mele.

Budapesta, 4 ianuarie 1893

Hieronymi

Onoratului domn Ujfalussy Sándor, camerar cezaro-crăiesc, cavaler al ordinului Leopold, cavaler al ordinului Coroana de fier clasa a III-a, comitele suprem al comitatului Satu Mare. Carei

65

1893 ianuarie 6, Carei

ad:470/1892 sz.

Nagyméltóságú magyar királyi belügyminister Úr!

A Lukács László laczfalusi lelkésznek hivatalától történt felfüggesztése következtében megindult agitáció, különösen egyes gör. kath. hitfelekezeti tagoknak a gör. keleti hitre való áttérése iránt felkelt mozgalom mibenlétéről jelentéstételre utasító múlt évi december hó 5 ről 881 res. szám alatt kiadott rendeletre, az eddig észleltekről jelentésemet a következőkben van szerencsém elő terjeszteni.

/Ide a 37/ 1882 eln.sz. szoigabiroi jelentés kijegyzett szövege irandó/

Mig Lukács László utlevél nélkül Romániában tartzkodott, az alatt itt nem csak csend és rend honolt, de mintegy 27 tőkési lakos jelentkezett és a nagybányai járás főszolgabirájánál, hogy a Lukács érdekében a "Tribuna" című lapban közzé tett közlemény alatt névalíráruknak jogtalan használata ellen tiltakozzanak.

Természetesen a jogtalan név használat csakis esküdszéki eljárás útján volna megtorolható, erről a jelentkezők értesítettek is, de

nagyon bizonytalan, sőt valószínűtlen, hogy a kevésbé értelmes, és szegény nép a költséges esküdszéki eljárást igénybe veszi-é?

Most hogy Lukács László Romániából haza jött, hogy egy évre terjedő államfogház büntetését leülje, haza jött Laczfaluba búcsúzni, hogy tüntetést rendeltessen önmaga mellett. Mult évi december hó 28 án Lukács hivei össze is hoztak mintegy 200 embert mintegy 50 szánnal, hogy majd ezek elkisérjék a Nagy Bányai vasuti álmáshoz; ebben azonban a tüntetők az általam előzőleg kellően utasított nagybányai főszolgabíró által a kirendelt csendőrség útján meggátoltattak s így a demonstratio ott helyben Laczfaluban egy érzékeny búcsúzási jelenettel végett ért. Azt azonban nem lehetett meggátolni, hogy Nagy Bánya város közvetlen közelében lévő községekből tényleg mintegy 70-80 ember az indoházban Nagy Bányán a délután 2 órakor induló vonattal elutazott Lukácstól minden csend és rendezavarás nélkül el ne búcsúzzék.

Most hogy Lukács László már nincsen a nép között, mozgalom egyáltalán nem észlelhető.

Általában a Lukács féle cultust éber figyelemmel kísérem s minden jelentékeny mozzanatról nem késendek jelentést tenni.

Fogadja Nagymélt. mély tiszt. nyilv.

Nagy Károly 893 január 6.

Verso: ad 470/1892, exp.7/l 1893

Fond *Prefectura judetului Satu Mare*. Comite suprem. confidentiale. nr.7/1893, f.6.

Traducere:

Ad:470/1892 nr.

Excelența Voastră, domnule ministru de interne regal maghiar!

La ordinul emis sub nr. 881, din 5 decembrie a anului trecut, prin care s-a dispus raportarea situatiei despre agitatiea pornită ca urmare a suspendării din serviciu a preotului Lucaciu Vasile din Sișesti, mai ales despre mișcarea survenită în directia trecerii la religia ortodoxă a unor membri ai confesiunii greco-catolice, am

onoarea să vă prezint în continuare raportul meu despre cele observate până acum¹²⁵.

/Aici trebuie scris fragmentul însemnat în raportul judei, cu nr. 37/1892 prezidial/¹²⁶

Atâta timp cât Vasile Lucaciu a stat în România, fără pasaport, aici nu numai că a domnit liniștea și ordinea dar aproximativ 27 de locuitori din Groși s-au și prezentat a judele suprem al plășii Baia Mare ca să protesteze împotriva folosirii ilegale a semnăturii lor pe un articol inserat în revista "Tribuna", scris în interesul lui Lucaciu¹²⁷. Firește că folosirea ilegală a numelui ar putea fi sancționată numai pe calea procedurii judiciare iar despre aceasta, cei înfățișați m-au și informat, dar este foarte îndoielnic, ba mai mult, este puțin probabil ca populația sărmană și nepricepută să recurgă la procedura juridică, costisitoare.

Acum că Vasile Lucaciu s-a întors din România, ca să-și execute pedeapsa cu închisoarea pe un an, a venit acasă la Șișești, să-și ia rămas bun, să organizeze o demonstrație alături de el. În 28 decembrie a anului trecut, credincioșii lui Lucaciu au și adunat cam 200 de oameni, cu aproximativ 50 de sănii, pentru ca aceștia să-l conducă la gara din Baia Mare; în această intenție însă, demonstrații au fost oprite prin intermediul jandarmeriei trimisă de către judele suprem din Baia Mare ce a fost îndrumat în prealabil, de către mine, așa cum se cuvine, și astfel demonstrația s-a încheiat acolo la Șișești, pe loc, cu o scenă sentimentală de despărțire. Însă nu s-a putut opri, ca aproximativ 70-80 de oameni din comunele aflate în imediata vecinătate a orașului Baia Mare, să-și ia rămas bun, fără vreo tulburare a liniștii și ordinii, la gara din Baia Mare, de la Lucaciu, care a plecat cu trenul de ora 2⁰⁰, după-masă¹²⁸.

Acum că Lucaciu Vasile nu se mai află în mijlocul populației, nu se mai observă nici o mișcare.

În general, urmăresc cu vie atenție cultul lui Lucaciu și nu voi întârzia să vă raportez despre orice mișcare mai însemnată.

Primiți expresia deosebitei mele stime.

Carei, 1893, ianuarie 6

Verso: ad.470/1892

Expediat 7/1/1893

¹²⁵ Vezi doc. Nr. 58, 61, 62/vol.II.

¹²⁶ Vezi Arh. Nationale Cluj. *Fond Prefectura judetului Satu Mare*, Comite suprem, nr. 7/1893, f.17-20.

¹²⁷ Vezi nota 114/vol.II și "Tribuna", 1892, nr. 242 și 258.

¹²⁸ Despre arestarea lui Vasile Lucaciu și drumul lui spre închisoare. vezi "Tribuna", nr. 4 din 6/18 ianuarie 1893 și *Dr. Vasile Lucaciu*. p.40-42.

Igen tisztelt Alelnök úr!

Hozzám intézett levelében felhozott körülményeket fontolóra véve, legjobb tudomásom szerint a következőkben teszem meg észrevételeimet.

1/ A gyalog bevonulás, hogy ne az indóháztól, hanem egy más alkalmasabb megálló helyről /Bélahegy alól/ történjék, csak úgy lenne lehetséges, ha Kolozsvár felől külön vonat hozná a vendégeket, de még akkor sem tartom czélszerűnek sőt kivihetőnek sem a megálló hely változtatását a zilahi és beszterczei vonatok miatt, melyeknél külön vonatról szó sem lehet. De eltekintve ettől, már csak a decorum szempontjából is megállóhelynek legalkalmasabb az indóház, melyet megfelelőleg feldiszítve jobb benyomást tehet az érkező vendégekre mint a puszta mező, a hól a megállás és fogadás igen egyszerű, igen szegényes, mondhatni az árvaság jellegével bírna.

A közönség toborzására nézve töllünk kitelhetőleg mindent megfogunk tenni és azt hiszem, hogy nem eredménytelenül.

A nemzetiségek számarányára nézve megjegyzem, hogy a legújabb statistikai összeállítás szerint Szolnok Doboka vármegye népességének csak 22% magyar, a többi csaknem 78% oláh. Deésen a lakosságnak 33%-a oláh. Tanulságos lesz megjegyeznem, hogy Deésre az első oláhot Gr. Haller telepítette be mint dominális biráját a múlt század elején s azóta folytonosan, hól természetes szaporodás, hól pedig beköltözés által számban évről- évre növekednek és növekedtek. Most még csak a város kültelkein a széleken vetették meg lábukat de nem nyom nélkül, mert a szomszédságukban lakó magyar nyelvüket már elsajátította s ennek folytán, mert az oláhok a magyar nyelvet nehezebben tanulják meg, azon város részekben az oláh nyelv mindinkább közvetítő nyelvé növi ki magát.

Az oláh intelligencia, mint ilyen a köztársadalomban szerepet egyáltalában nem viszen, nyiltan, sőt sokszor tüntetőleg elszigeteli magát. Egymásközt az érintkezés azonban annál gyakoribb, annál szivélyesebb, annál melegebb. S ennek leginkáb az biztosít nagy sikert, hogy egymásközt társadalmi válaszfalakat nem ismernek; ebben fekszik erejük, míg a magyaroknál a társadalmi széttagoltságban az erő elforgácsolásban nyilvánul tehetetlenségünk.

Az oláh intelligencia – leginkább ügyvédek – s mint mondám nyilvános szerepet nem játszik, de titokban annál többet tesz. Közvetíti az eszméket a papok útján a néppel s szaturálják ezeket állambontó ideákkal, hogy a nemzetiségi propagandát mindig felszinen tartásák.

Az oláh intelligencia azonban nem olyan rajongó, hogy magasabb nemzetiségi eszmék szolgálatában állva, a mindennapi megélhetés szükségleteiről megfeledkezzenek. Sőt épen ezen látszólagos rajongásból készíti a jövedelem szerzés eszközeit. Ravasz és makacs faj.

Az oláh ügyvédnek több jövedelme van, annál többen keresnek nálla jogvédelmet az oláh papok utasításai folytán, mentől inkább meggyőződnek rolla, hogy az oláh népnek legigazabb barátja, azaz dácoromán. Önként következik, hogy ebből köztük egy áldástalan verseny fejlődik, mely mint a tóba vetett kő mind nagyobb-nagyobb hullámgyűrűket okoz. A ki közülök állami vagy törvényhatósági szolgáltatót vállal, ama oláh példabeszédnek hódól, hogy "a farkas megváltoztatja szörét, de nem a természetét", paszív magatartást követ s ezen magatartását hitfelei igen-igen respectálják, hogy az illetőnek állását tarthatatlaná ne tegyék. Azonban az illető még is be van avatva az oláhoknak minden titkaiba, velük érez, osztozik fájdalmaikban és örömeikben – s ezt dicsérétükre hozom fel – hogy nem akad köztük áruló.

De nem kell képzelnit azt, hogy ezen dicséretes tulajdon a latin faj nemes faji jellegéből folya! Korántsem! Hanem, hogy, hogyan de az idők folyamán náluk olyan erős nemzeti közvélemény fejlődött ki, mely alól magát egyik is kivonni nem képes. Reá nehezedik ez mindegyik fejére s úgy tesz mint a talmud imádó orthodox zsidó, hogy később az egész világ megvetésével szembe szállni, gunyt, megvetést eltűrni, csak hogy hitsorsosai előtt álljon tiszta mezben.

Az elóláhosodás a vármegye minden völgyében, minden községében kevés kivétellel megtette romboló hatását s e folyamat most sem szünetel.

Sajnos, hogy ebben fajunk indolentiája s a szunnyadó nemzeti érzés mindig kezére játszott az elnemzetlenedésnek nyomról, nyomra ki lehet mutatni.

Ez csak a tény: az okot abban látom, hogy társadalmunktól mely magyar, távol áll az oláh és e részben mi vagyunk a hibások.

Hogy a sok közül csak néhányat említsek fel, régi magyar községek mint Kozárvár, Kudu, Sajo-Udvarhely, Vicze, Veresegyház, Szász-Máthé, Naszoly, Sajo-Udvarhely, Pánczélcseh, Magyar

Derzse. Magyar Köblös, melyek még csak e század elején is viruló magyar községek valának melyek most nagyobbára mind elpusztultak s a magyarságból vagy semmi, vagy csak töredék a község lakoinak számával szemben elenyésző kisebbség maradt fenn a birtokosság közönyössége s legfőképp a kálvinista papok /ev. Ref. Egyházak lévén mind/ éhhetetlensége s önző eljárása miatt.

Rettegen a felekezetek kezéből az állam vette át a népoktatást, de arról nincsen gondoskodva, hogy az iskolakötelesek az iskolahelységben elérhessenek. Ez a tanfelügyelőök mulasztása. Más helyeken mint Viczében és Apanagyfaluban Fogarasi Mihály rom. kath. püspök felszollítására és anyagi ígéretei következtében nagyon sokan az ev. ref. vallásról áttértek a rom. kath. vallásra. Az ígélet nem váltatott be, templom nem épitetett, mint Viczébe és így vallásos igényeik kielégítésére a gör. kath. templomba jártak. Már csak egy lépés, hogy oláhokká legyenek. Utóbbi értesülesem szerint most némi javulás van ott.

Szóval az egész vonalon csak a sötétség képét látjuk s azon alig tör keresztül egy-egy biztató remény sugár.

Az oláh erdélyi irodalmi társulat (associatiune) működését és sikereit különféle képpen bírálják el. Nekem az a meggyőződés, hogy a közgyűlés ugyan olyan célokat szolgál s ugyan olyan eredményeket mutat fel mint az Emke közgyűlése.

Összehúza a rokonérzelműeket, megbeszéli a további téendőket és a hanvadó lelkesedés tűzére száraz galyakat helyez, hogy élénken lobogjon. Mert az associatiune közgyűlésében a kultura terjesztését mindenki csak palástnak tekinti és valósággal az is, melyel a politikai tendenciák egész árzenálja van eltakarva.

De a rendezésben ügyesek, ravaszok, körültekintők, úgy hogy üzelveikről a leplet lerántani alig lehet.

A mit beszélnek azzal a szándékkal, hogy az oláh nép tudomására jöjjön, azt a papok és népboldogító tanítók saját községeikben széthordják s a népnek, melynek gondolat s ismert köre szűk határok közzé van szoritva, egy évi ideje van a közelebbi közgyűlésig, hogy a papja által "kijelentés" kép elmondott eszméket és kiszinezett reményeket saját vágyai és érzelmei szerint feldolgozva, beteljék vele, mint a vízben mártott szivacs.

Sajnos, hogy a népnél az ilyen dolgok termő talajra s különösen a Kövárvidéki részeken Lukácsiu heroszatesi szereplése által annyira visszavetett a közérzület, hogy minden tényezőnek tervszerű együttműködése mellett is hosszú idő kell arra, hogy ott az eddigi türhető helyzett visszaállítsák.

Az Emke figyelme sokfelé kel hogy kiterjedjen, de első sorban és legfőbb kötelessége az, hogy megmentse a megmenthetőt.

Eddigi mulasztásaink a szervezetben lelik indító okaikat. Sem a felekezet sem a társadalom sem a közigazgatás ilyen irányban nem foglalkozott a néppel, nemzeti érzületére nem folyt be s így az alsó osztályú magyar nép idegenek között élve, elhagyatva érezvén magát, nemzeti öntudata hiányában és szegénysége érzetében csatlakozott azon elemhez, melyhez foglalkozása és népies életmodja tekintetében legközelebb érzi magát s ezen viszonyoknak feláldozta nyelvét, vallását és nemzeti jellegét.

Az Emke alkalmazza befolyását és vesse latba a képviselői körökben, hogy a közigazgatás államosítása alkalmával olyan intézmények teremtsenek, melyek által az évszázados mulasztások orvoslása lehetővé legyen téve.

A köznép visszaemlékezése harmad iznél tovább nem terjed, s így az unoka visszaemlészik a nagyapjáig, annak viselt dolgait, vallását anyagi viszonyait tudja. Tehát az elnemzetlenedet köznépet az unokában, addig t.i. míg közvetlen nálla a tudat hogy nagyatja ev. ref. vallású magyar volt, a nemzetnek vissza lehet hódítani, a dédunokán kezdve már minden fáradság kárba vész.

Ilyen viszonyok vannak e vármegyében Ispánmező községében, a hól az eloláhosodás ujjab keletű lévén, a magyar nevű és tartású, azonban jelenleg g. kath. vallású oláhok tudomásával birnak annak, hogy nagyapjuk ev. ref. vallású magyarok voltak. Ilyen családnevek fordulnak elő: Dénes, Gergely, Hadnagy, Fekete, Szilássi, Sós, Kozma stb.

Itt egy átgondolt és kelő felszereléssel megindított actio ugyhiszem sikerre vezetne.

Az oláhoknak régi vágya és törekvése, hogy maguknak egy hely raizilag is megfelelő nemzeti központot teremtsenek. Ilyen helyül szemelték ki Bethlen községét. Központi fekvése alkalmassá teszik ara hogy a Bestercze-Naszód megyei és Szolnok Dobokamegyei oláhság összekötő kapcsolatát képezze s így mintegy igen nagy tömören oláhok által lakott vidéknek kulturális és gazdasági központja könnyen városi jelleget ölthetne.

Ebbeli szándékukban azonban mindedig akadályozva voltak az által, hogy a község beltelkeinek és határának nagy része a Grof Bethlen család birtokában van s ennélfogva az elhelyezkedésre kellő területett maguknak szerezni nem tudnak, holott arra bármily nagy pénz áldozatra is készek lennének.

A "Somesana" Deési oláh pénzügyi tekintettel fiatal korára már eddig nagy kiterjedésre tett szert. Igyekeznek s ebben a papok és a körjegyzők egy része segédkeznek benne – hogy a vármegye minden községében befészkeljék magukat.

És mutatnak is sikert nem csak az üzlet kiterjesztésében, hanem az által is, hogy Kápolnok-Monostoron egy hasonczélú és egészen oláh jellegű bár nem fiok üzlettakarékpénztár létesítését előmozdították.

Az oláhoknak eme sikere a magyar társadalmat is felrázta, tespedéséből s ellenmozgalmakat indított meg sikerrel pedig, úgy hogy az által a Somesana méregfogai nagyrészen ártalmatlanná tehettek.

Nevezetesen a vidéken több helyen mint M. Láposon, Nagy Ilondán Kékesen takarékpénztárak állítottak fel s ilyeneknek felállítása folyamatban van Pánczél-Csehen és Cs. Gorbón. Ez által már eddig is elértük azt az eredményt, hogy a vidéki oláhság a hozzá közelebb eső s így kevesebb költséggel járó vidéki pénzügyet veszi igénybe, mi által a központi Somesana közvetlen befolyása alól elvonatik.

Mi egyetlen embert sem tudunk még mutatóképpen is előállítani a kiről elmondhassuk azt: ime egy oláh, a kit iskolával vagy más úton megmagyarosítanunk sikerült. Vannak elmagyarosított oláh családok de ezek mint a kiváltságos nemesi osztály tagjai közös érdek egybeházasodás által, még a múlt században vagy e század elején assimilálódtak a nemesi rendbe mely magyar volt.

Éppen ezért én az oláhok megmagyarosítása iránti törekvést időszerűleg nem tartom, nem elég erős hozzá még a magyar társadalom s talán a politikai körülmények sem igen kedvezők erre.

Teljesen elhibázott taktikának tartom államférfiaink által felkapott ama panaszának képzelt intézkedéseket, hogy az oláh tanitokat és tanulókat azért mert egy pár magyar szót megtanulnak és megtanítanak segélyben részesítnek s e végre, a mint e vármegyében is tesznek, a kultur adóból évről évre egy bizonyos összeget kiszakítanak.

Én hiszek a Dárvin elméletében s éppen az elmondottak alapján arra a következtetésre jutok, hogy valamint a vadkacsa csibéje, melyet a háznál keltettek ki, csak addig marad a melengető fészek mellett míg megerősödve elrepülhet, úgy az oláh fajt is hiába melengetjük, hiába adunk concessiókat, részesítjük a kultura áldásaiban, mert a dédelgetésért hálátlansággal fizet, concessiókért kétszeres követelésekkel áll elő s a kultura áldásaiból nyert erkölcsi és anyagi erőt ellenünk fogja fordítani. Legalább a viszonyok mai

állásában minden körülmény eme pessimisticus felfogásomnak ad igazat.

Jobb jövő reményében ezuttal s tehát nem tehetünk egyebet mint igyekezni a meglévő magyarságot megtartani s az eltévelyedetteket a hol lehet visszahozni.

A magyar fajba sok az eredeti büszkeség mondhatni gőg, a mely így magára rossz tulajdon ugyan, de céljainkra előnyösen használható fel. Ezt leginkább a járási magyar tisztviselők tehetnek hivatalos útjaik alkalmával kitüntetéssel, reá beszéléssel, szóval, hogy tudomására jöjjön az illetőnek, hogy mindezek a megkülönböztető kitüntetések őt magyarságáért illetik meg.

Hiszem, hogy a teendőket illetőleg a t. alelnök úr bőriben van a terveknek mindazonáltal én is teszek egy javaslatot s ez az hogy az Emke járuljon hozzá s illetőleg karolja fel a Dunántúli közművelődési egyesületnek azt a szándékát melyet Beksics vagy Porzsoló Kálman fejtettek ki részletesebben, hogy a kormány hivatalos úton talán a közelebről keresztül viendő államosítás keretébe illetve, minden vármegye központján muzeumokat létesíteni.

Természetesen, hogy miután ez ország részben 1000 év óta magunk csináltuk a történelmet, a muzeumokba elhelyezendő tárgyak is nagyrészt magyar vonatkozásúak lennének. Továbbá miután a történelem dicsőségéből s leginkább csapásaiból mindenik községnek kijutott a maga része, miről a levéltári okmányok, melyek a muzeumba lennének elhelyezendőek tanubizonságot tesznek, igen alkalmas lenne a nemzeti becsvágy és önérték emelésére, melyek most hiányát szomorúan tapasztaljuk. S ezt annál inkább célra vezetőnek hiszem, mivel a történelmi s illetőleg levéltári adatok sok vonatkozást tartalmaznak egyes családok szerepléséről, mely családok a szereplés szinpadáról letűnő, elelegyedtek a nép közé.

A rendező bizottság a jövő hétre van egybe hívva, hogy a különféle küldöttségeket magából megalakítsa. Az eredményt a lapokban annak idején közzé fogom tenni, s minden eljárásainkról a t. alelnök urat is értesíteni kötelességemnek ismerem.

Végül levelének egy passusára kívánok még megjegyzést tenni.

Azt írja, hogy "a pánczélcsehi ügyel ne zavarjuk most a harmoniát és a testvéri egyetértést. Magyarok vagyunk, ne öljük egymást se pro se contra, hanem csináljunk még a kövekből is magyarokat".

Hát engem ezen ügyben magán érdek nem vezet. De látva a tényeket és a magyarság eszméjének és tömörülésének akadályát és

rombolását illetősége területén és látva azt, mikép az illető nagy hazafi, nemhogy a “kövekből magyarokat csinálni” igyekezzék, hanem a magyarokból is köveket s illetőleg érzéketlen anyagot akar formálni, mely áldástalan működés folytatásához az Emke is 100 frt évi segéllyel járul minden érzésem fellázad. S a mit irtam, a mit tettem, a mit beszéltem ezen ügyben, azt teljes meggyőződésemből, a közvélemény megbizásából és a közérdeknek javára, melynek mindketten szolgálatában állunk-tettem, irtam és beszéltem.

őszinte tisztelettel
Biró Antal

Biró Antal Szolnok Doboka vármegye elmagyartalanodására nézve.

Fond *Asociația pentru Cultura Maghiară din Transilvania*, nr. 927/1893, f.1-6

Traducere:

Mult stimată domnule vicepreședinte!

Luând în considerare împrejurările amintite în scrisoarea pe care mi-ați trimis-o și, potrivit celor cunoscute de mine, vă prezint, în cele ce urmează observațiile mele:

1. Numai așa ar fi posibil ca intrarea solemnă, pe jos, să pornească nu de la gară, ci dintr-un alt loc de staționare, mai potrivit (de sub dealul Beia), dacă un tren special i-ar aduce pe vizitatori dinspre Cluj, dar nici așa nu consider oportun, ba, mai mult, nu consider nici realizabilă schimbarea locului de staționare din cauza trenurilor de Zalău și Bistrita, unde nici nu poate fi vorba de trenuri speciale. Dar, făcând abstracție de aceasta, chiar și din punct de vedere al decorului, cel mai potrivit loc de staționare este gara care, împodobită corespunzător, face o impresie mai bună vizitatorilor sosiți decât câmpia pustie unde staționarea și primirea prea simplă, prea sărăcăcioasă, se poate spune că ar avea un caracter mohorât.

În privința aglomerării publicului, vom face tot posibilul în ceea ce ne privește și cred că cu folos.

În privința raportului numeric al naționalităților, menționez că, potrivit celor mai noi statistici întocmite, doar 22% din populația

comitatului Solnoc-Dăbâca este maghiară, restul de aproape 78% sunt români. La Dej, 33% din locuitori sunt români¹²⁹.

Este instructiv să remarc faptul că, contele Haller a colonizat primul român în Dej, ca jude domenial, la începutul veacului trecut, și de atunci, încontinuu sporesc și s-au sporit numeric, an de an, fie prin spor natural, fie prin imigrare. Până acum au prins rădăcini doar la periferia orașului unde și-au și pus amprenta, deoarece maghiarii ce locuiesc în vecinătate și-au însușit limba lor și, ca urmare întrucât românii învață mai greu limba maghiară, în acele zone ale orașului limba română tinde tot mai mult să devină limba de comunicare.

Intellectualitatea română nu joacă nici un fel de rol în viața socială publică; ba, mai mult, ei aparent se izolează deseori, în mod ostentativ. Însă legăturile dintre ei sunt cu atât mai dese, cu atât mai amicale, mai călduroase. Și reușita deplină a acestor legături este asigurată mai ales prin faptul că între ei nu există bariere sociale despărțitoare; în aceasta constă puterea lor; pe când la noi maghiarii, prin dezmembrarea socială și prin irosirea forțelor se exprimă neputința noastră.

Intellectualitatea română – mai ales avocații – după cum am spus, nu joacă un rol fățiș, dar activează cu atât mai mult, în secret. Transmite populației ideile prin intermediul preoților și o îndoctrinează cu idei de dezmembrare statală pentru a ține permanent la suprafață propaganda națională.

Intellectualitatea română nu este însă atât de exaltată încât punându-se în slujba unor aspirații naționale mai înalte, să uite de necesitățile vieții cotidiene. Dimpotrivă, prin acest entuziasm aparent își pregătește procurarea mijloacelor de câștig. Este un soi viclean și îndărătnic.

Avocații români au un venit cu atât mai mare cu cât, la ei își caută scutul legii, la îndemnul preoților români, tot mai mulți oameni convinși de faptul că ei sunt cei mai sinceri prieteni ai populației românești, adică sunt daco-români. Din aceasta decurge implicit desfășurarea unei concurențe nefaste între ei, care asemeni pietrei aruncate în lac, provoacă valuri concentrice tot mai mari. Aceia dintre ei care ocupă un serviciu de stat sau municipal, aceia se încadrează

¹²⁹ Datele statistice prezentate aici se apropie de realitate, ele cunoscând o creștere semnificativă față de recensământul din 1890 datorită evoluției sociale sau folosind în cel mai rău caz o altă metodă de cercetare și centralizare (vezi sursele românești la: E. Brote, *Un memoriu politic. Cestiunea română în Transilvania și Ungaria*, București, 1895, p.1-13 și anexa 4; "Tribuna", nr. 151 din 19/31 iulie 1894).

proverbului românesc "lupul își schimbă părul, dar năravul ba", adoptă o atitudine pasivă, atitudine pe care coreligionarii săi i-o respectă foarte mult, ca să nu periclitizeze serviciul respectivului. Însă respectivul este totuși implicat în toate secretele românilor, simte împreună cu ei, le împărtășește durerile și bucuriile și – ceea ce le face cinste – între ei nu se află trădători.

Dar nu trebuie să ne închipuim că această calitate lăudabilă decurge din caracterul nobil al neamului latin! Nicidecum! Ci, cum-necum, de-a lungul timpului, la ei s-a dezvoltat o opinie publică națională atât de puternică căreia niciunul nu este în stare să i se sustragă. Ea îl stăpânește obsedant pe fiecare și acesta, întocmai ca evreul ortodox ce se închină la Talmud, este mai degrabă gata să înfrunte disprețul întregii lumi, batjocura, să sufere privațiuni, numai ca să apară purificat în fața conaționalilor săi.

Românizarea și-a exercitat efectul distrugător în toate văile comitatului, în toate comunele, cu puține excepții, și procesul nu încetează nici în prezent.

Din păcate, în acest proces, indolența neamului nostru și simțământul național aflat în letargie au favorizat deznationalizarea. Se poate demonstra pas cu pas.

Aceasta e doar fapta – cauza o văd în aceea că românul stă deoparte de societatea noastră maghiară, și în această privință noi suntem vinovați.

Pentru ca să amintesc doar câteva dintre multele vechi comune maghiare, cum sunt Cuzdrioara, Coldău, Șieu-Odorhei, Vița, Strugureni, Matei, Năsal, Panticeu, Cireșoia, Cubleșul Someșan, care încă de la începutul secolului erau comune maghiare înfloritoare, acum au pierit în cea mai mare parte, iar maghiarii ori nu mai dăinuie de loc, ori au rămas doar în număr mic față de totalul locuitorilor comunei, ca minoritate pe cale de dispariție, din cauza nepăsării moșierimii și mai ales din cauza nepriceperii și activității interesate a preoților calvini (peste tot fiind biserici reformate)¹³⁰.

La Reteag, statul a preluat învățământul primar din mâna confesiunilor, dar nu se îngrijește ca elevii să încapă în localul școlii. Aceasta este neglijența inspectorilor școlari. În alte locuri, ca de exemplu la Vița și Nușeni, la solicitarea episcopului romano-catolic,

¹³⁰ O analiză a unor asemenea fenomene din această perioadă vezi la Natalia Giurgiu, *Populația Transilvaniei la sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea*, în *Populație și societate*, vol.I, Cluj, 1972, p.97-137.

Fogarasi Mihály, și în urma promisiunilor sale materiale, foarte mulți au trecut de la religia reformată la religia romano-catolică. Promisiunea nu s-a ținut, nu s-a construit biserică, ca la Vița, și așa, pentru împlinirea aspirațiilor religioase, ei au frecventat biserica greco-catolică. De aici nu mai este decât o jumătate de pas până la românizare. Conform informațiilor recente, acolo există acum o oarecare îmbunătățire.

Deci, pe toată linia, vedem doar chipul întunericului pe unde de-abia răzbate câte o rază de speranță încurajatoare.

Activitatea și realizările Asociației pentru literatura română din Transilvania sunt privite sub diferite aspecte. Convingerea mea este că adunarea generală slujește aceleași scopuri¹³¹ și urmărește aceleași rezultate ca adunarea generală a societății EMKE.

Îi adună pe cei cu simțăminte asemănătoare, discută despre cele ce trebuie îndeplinite în viitor și pune surcele uscate pe focul însuflețirii patriotice pentru ca să ardă cu flăcări vioaie. Pentru că la adunarea generală a asociației toată lumea consideră răspândirea culturii doar un pretext care acoperă întreg arsenalul tendințelor politice, – și așa este într-adevăr.

Dar, în organizare, sunt isteti, vicleni, prevăzători, așa că de-abia se poate înlătura vâlul ce le acoperă uneltirile.

Ceea ce spun ei cu intenția de a ajunge la cunoștința populației românești, preoții și învățătorii, binefăcători ai poporului, răspândesc în propriile lor comune, populației, a cărei judecată și sferă de cunoaștere este limitată, și până la apropiata adunare generală de peste un an, este timp suficient pentru ca ideile și speranțele făurite, comunicate de preot sub formă de "Declarație", prelucrate potrivit propriilor sale dorințe și simțăminte, să ajungă la saturatie, întocmai ca buretele înmuiat în apă.

Din păcate, din cauza acestor fapte aplicate pe un teren favorabil și mai ales în părțile Chioarului, datorită rolului de erou al lui Lucaciu, starea de spirit a populației este atât de recalitrantă încât chiar cu conlucrarea organizată a tuturor factorilor, este nevoie de timp îndelungat pentru a se restabili situația acceptabilă de până acum.

Societatea EMKE trebuie să-și îndrepte atenția în multe direcții dar, în primul rând, principala sa datorie este aceea de a salva ce se poate salva.

¹³¹ Pentru istoricul și activitatea ASTREI vezi lucrările bibliografice de la nota 87/vol.II.

Neglijența noastră de până acum își află motivația primară în modul de organizare. Nici biserica, nici societatea, nici administrația nu s-au ocupat în acest sens de populație, nu i-au influențat sentimentele naționale și astfel maghiarii de rând, trăind printre străini, simțindu-se neglijati, lipsiți de conștiința națională și copleșiți de sentimentul sărăciei, s-au atașat de acele elemente de care se simt foarte apropiați prin ocupație și mod de viață; pentru aceste relații și-au sacrificat limba, religia și conștiința națională.

Societatea EMKE trebuie să-și exercite influența și să pună în discuție, în cercurile parlamentare, cu prilejul statificării administrației, să se elaboreze măsuri prin care să fie posibilă remedierea unor neglijențe seculare.

Memoria retrospectivă a poporului de rând nu se extinde la mai mult de trei generații și astfel nepotul își aminteste de bunicul său, cunoaste lucrurile purtate de acesta, religia, starea lui materială. Deci, poporul de rând, deznaționalizat, poate fi redat națiunii prin nepot, învățându-l pe acesta, atât timp cât cunoașterea lui este directă, că bunicul său de religie reformată a fost maghiar; începând această învățătură doar cu strănepotul, toate eforturile sunt zadarnice.

Asemenea relații există în comitat, în comuna Spermezeu, unde românizarea fiind de dată mai recentă, românii cu nume și ținută maghiară, dar în prezent de religie greco-catolică, au cunoștință despre faptul că bunicii lor au fost maghiari de religie reformată. Apar astfel de nume de familii: Denes, Gergely, Hadnagy, Fekete, Szilassi, Sos, Kozma și altele.

Cred că aici ar avea succes o acțiune bine gândită, desfășurată cu mijloacele necesare.

O veche dorință și aspirație a românilor este aceea să-și creeze, din punct de vedere topografic, o capitală națională corespunzătoare. Pentru un astfel de loc au ales comuna Beclean. Poziția sa centrală o face favorabilă pentru a constitui punctul de comunicație între românii comitatelor Bistrița-Năsăud și Solnoc-Dăbîca și, în felul acesta, ca centru cultural și economic al unui ținut locuit de o mare masă compactă de români, ar putea căpăta foarte ușor fizionomie de oras.

Însă, această intenție le-a fost împiedecată până acum din cauza faptului că mare parte din interiorul și hotarul comunei se află în stăpânirea familiei contelui Bethlen. Prin urmare, nu pot să-și procure teritoriul necesar stabilirii lor, desi pentru aceasta ar face un sacrificiu bănesc oricât de mare.

Instituția financiară românească din Dej, "Someșana"¹³², luând în considerare timpul scurt de la înființare, a ajuns deja la o mare extindere. Se străduiesc să se implanteze în toate comunele comitatului – și la aceasta dau o mână de ajutor și preotii și notarii cercuali.

Au succes nu numai prin extinderea afacerilor, dar și prin faptul că au sprijinit înființarea, la Copalnic-Mănăstur, a unei filiale a casei de comerț și economii, cu scop asemănător și caracter în întregime românesc¹³³.

Această realizare a românilor a deșteptat din letargie societatea maghiară și a stârnit mișcări de protest eficiente, așa că, datorită acestora, dinții veninoși ai "Someșanei" au devenit în mare parte inofensivi. Îndeosebi, în mai multe locuri din ținut, ca la Tîrgu Lăpus, Ileana, Chiochiș, au fost înființate case de economii maghiare și se află în curs de înființare altele la Panticeu și Gîrbou. Prin aceasta am ajuns deja la rezultatul că românii din ținut apelează la instituția financiară cea mai apropiată din zonă, având în felul acesta cheltuieli mai mici, fapt prin care sunt scoși de sub influența directă a băncii centrale "Someșana".

Noi nu putem prezenta nici măcar un singur om despre care să putem spune: iată un român pe care, prin învățătură ori pe altă cale, am reușit să-l maghiarizăm. Există familii românești maghiarizate, dar acestea, ca membre privilegiate ale clasei nobiliare, prin căsătorii de interes comun, au fost asimilate de nobilime, care era maghiară, încă în secolul trecut, ori la începutul acestui secol¹³⁴.

Tocmai de aceea, eu nu consider oportun efortul de maghiarizare a românilor; societatea maghiară nu este încă îndeajuns de puternică pentru aceasta și poate că nici circumstanțele politice nu sunt prea favorabile.

Consider că este o tactică total gresită măsura luată de politicienii noștri ca, în urma plângerilor la modă să acorde sprijin

¹³² Ea a fost înființată în anul 1890 de Teodor Mihali (vezi E. Lazăr. *Dr. Teodor Mihali (I). Repere privind obârșia și începuturile afirmării (1855-1890)*, în "Acta Musei Porolissensis". XII (1988), p.824-825).

¹³³ Vezi *Dr. Vasile Lucaciu*, p.54; V. Ciubotă, *Cooperatia și sistemul bancar românesc în județul Satu Mare la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în "Satu Mare, studii și comunicări". XII (1996). p.145-162.

¹³⁴ Realitatea era alta, vezi: G. Neamțu, N. Cordos, *Politica guvernelor maghiare de deznationalizare a românilor din Transilvania în perioada 1867-1918*, în "Apulum". XXVII-XXX (1990-1993), p.457-492.

învățătorilor și elevilor români numai pentru că învață câteva cuvinte ungurești pentru ca ei, pe urmă, să obțină cu forța, an de an, o anumită sumă din contribuția pentru cultură, așa cum se întâmplă și în acest comitat.

Eu cred în teoria lui Darwin¹³⁵ și tocmai pe baza celor spuse anterior, ajung la concluzia că așa cum puiul de rață sălbatică ce s-a născut pe lângă casă rămâne la căldura protectoare a cuibului doar până când, îndeajuns de puternic, poate să zboare, tot astfel, degeaba ținem sub protecție neamul românesc, zadarnic facem concesii, îi împărtășim binefacerile culturii, căci plătește răsfățul cu nerecunoștință, la concesii făcute vine cu pretenții de două ori mai mari, iar forța materială și spirituală obținută prin binefacerile culturii o va întoarce împotriva noastră. Cel puțin în starea actuală a relațiilor, toate circumstanțele îndreptătesc concepțiile mele pesimiste.

În speranța unui viitor mai bun, de data asta nu putem face, deci, altceva decât să ne străduim să păstrăm maghiarimea existentă și să-i recâștigăm pe cei rătăciți.

În neamul maghiar există multă mândrie originară, s-ar putea spune orgoliu, care, luat însine, este o trăsătură negativă dar poate fi folosită în mod favorabil pentru atingerea scopurilor noastre. Aceasta ar putea s-o facă mai ales funcționarii maghiari din plăși, cu prilejul drumurilor lor oficiale, prin publicații, prin muncă de lămurire, adică, pentru ca respectivul să devină conștient că toate aceste anunturi distinctive îi aparțin de drept lui, ca maghiar.

Cred că în privința celor ce sunt de făcut, proiectele cad în sarcina domnului vicepreședinte, cu toate acestea, fac și eu o propunere, și anume, ca societatea EMKE să contribuie și, respectiv să preia acea intenție a societății culturale de dincolo de Dunăre, intenție ce a fost exprimată mai detaliat de Beksics¹³⁶ sau Porzsolt Kálmán¹³⁷, anume, că guvernul, pe cale oficială, probabil în cadrul recentei naționalizării, intenționează să înființeze muzee în centrul fiecărui comitat.

¹³⁵ Charles Robert Darwin (1809-1882), biolog englez. întemeietorul concepției evolutioniste asupra speciilor de plante și animale, cunoscută sub numele de darwinism.

¹³⁶ Beksics Gustáv (1847-1906), jurist, publicist și om politic maghiar.

¹³⁷ Porzsolt Kálmán (n.1860), publicist, scriitor și animator cultural (cf. *A Pallas nagy Lexikon*, vol.XIV, Budapest, 1897, p.156).

Sigur că, întrucât noi am înfăptuit istoria de 1000 de ani în această parte de țară¹³⁸, și lucrurile expuse în muzee ar fi în mare parte cu referire la maghiari. Mai departe, deoarece fiecărei comune i-a revenit partea sa din gloria istoriei și mai ales din nenorocirile ei, fapt pentru care stau mărturie documentele din arhive ce trebuie expuse în muzee, acestea ar fi foarte potrivite pentru ridicarea prestigiului național și a sentimentului demnității a căror lipsă o constatăm cu tristețe. Și cred cu atât mai mult că-și vor atinge scopul cu cât informațiile istorice și de arhivă conțin referiri despre rolul unor familii care dispărând de pe scenă, s-au pierdut în mulțime.

Comitetul de organizare este solicitat pe viitor ca să constituie diferitele delegații din proprii săi membri. Rezultatul îl voi publica, la timpul potrivit, în ziare și consider de datoria mea să-l înștiințez și pe domnul vicepreședinte despre toate cercetările mele.

În final, doresc să fac o observație la adresa unui pasaj al scrisorii dumneavoastră.

Scrieți că "să nu tulburăm, acum, armonia și înțelegerea frățească cu problema survenită la Panticeu. Suntem maghiari, să nu ne disputăm nici pro, nici contra, ci să facem până și din pietre maghiari".

Așa că eu nu am nici un interes personal în această chestiune. Dar văzând faptele, piedicile și destrămarea ideologiei și unității maghiarilor pe teritoriul ce le aparține și văzând felul în care marele patriot nu numai că nu se străduiește să facă "din pietre, maghiari", ci vrea să facă și din maghiari pietre. respectiv materie neînsuflețită, iar la continuarea activității sale păcătoase contribuie și societatea EMKE cu un ajutor anual de 100 forinți – mi s-au revoltat toate simțurile. Și ceea ce am scris, am făcut și am spus în această chestiune am făcut, am scris și am spus cu toată convingerea, din însărcinarea opiniei publice și pentru binele obstesc în slujba căruia ne aflăm amândoi.

Cu sincer respect,

Biró Antal

¹³⁸ Vezi în legătură cu aceasta și cercetările istoriografiei române din ultima perioadă: Ioan-Aurel Pop, *Românii și maghiarii în secolele IX-XIV. Geneza statului medieval în Transilvania*, Cluj-Napoca, 1996; *Istoria României – Transilvania*, Vol.I, Cluj-Napoca, 1997.

Nagybányai járás főszolgabirájától
3 elnöki/1893

Méltóságos császár és királyi kamarás Főispán úr!

Mély tisztelettel jelentem méltóságodnak, miszerint arról értesültem, hogy Lukács Konstantin józsefházai gör.kath. lelkész-különösen testvér bátya, a hirhedt román ágitator, dr. Lukács Lászlónak államfogházba történt tavozása óta – rokonai látogatása ürügye alatt, gyakran fordul meg járásom területén s legkivált a bátya volt hitközsége – Laczfalú körüli községekben, az ugynevezett "fiskálítás"-ban; s ittlétét rendszerint arra használja fel, hogy a lakosságot folyvást bűjtogatván a kedélyek izgatásával, a már-már szunyadozni kezdő elégületlenségét a román nemzetiségieknek ébren tartsa – Hozzájárul ehez s fokozott gyanút támaszt Lukács Konstantinnak é vidéken való gyakori megfordulása iránt azon szállongó hir is; hogy többen egy felfegyverzett küldöttségnek Szeged?-re való menesztését tervezik, s hogy e végből már fegyverek kikölcsönzésében is járnak.

Mivel könnyen feltehető, hogy e két körülmény között bizonyos értelmi s okozati összefüggés létezik: felhívtam a nagybányai és a kapnikbányai csendőrőrsöket, hogy kísérjék éber figyelemmel eme tüneteket, s különösen Lukács Konstantin mozgolódásait s ha e járás területén mutatkoznék – kivéven rokonai látogatása minden kétséget kizáró módon bebizonyított eseteit – miután itt egyéb keresetre nem lehet; haladéktalanul tartoztassa le s kísérje illetősége helyére.

Hogy ily szigorú rendszabály alkalmazásához folyamodtam, méltóztassék ama szándékomnak be tudni, mellyel, a még helyvel nyilvánuló tüneteit is a román nemzetiségiek izgatásainak elenyésztetni igyekezem.

Minden további jelenségről kötelességemül fogom ösmerni méltóságodat azonnal tudomásba helyezni.

Mély tisztelettel maradtam,

Nagy Bánya 1893 évi Február hó 6 án

Domahidy Victor
főszolgabiró

Méltóságos Ujfalussy Sándor cs. Es kir. kamarás úrnak
Szatmár vármegye főispánjának stb. stb.

Nagy Károly

Verso: 7 B/ 1893, érk. Február 10

N. 9.R/1893

Fond *Prefectura județului Satu Mare*, Comite suprem, confidentiale,
nr. 7/1893, f.8-9

Traducere:

Din partea judeului suprem al plășii Baia Mare
3/1893 prezidial

Onorate domnule camerar cezaro-crăiesc, comite suprem!

Cu profund respect vă raportează că am aflat despre preotul greco-catolic, Constantin Lucaciu, din lojib că, – de la plecarea la închisoare a fratelui său mai mare, vestitul instigator român, Dr. Vasile Lucaciu –, sub pretextul vizitării rudelor, el își face deseori apariția pe teritoriul plășii mele, mai ales în comunele din jurul Șișeștiului, din fosta comunitate bisericească a fratelui său, pentru așa-zisa “constituire a filialei”, iar prezența sa aici și-o folosește sistematic pentru ca, instigând încontinuu populația prin tulburarea stării ei sufletești, să mențină trează nemulțumirea ce-a început să se stingă, a celor de naționalitate română. Bănuiala privind motivul apariției frecvente a lui Constantin Lucaciu în acest ținut, este confirmată în mare parte și de zvonul că mai multe persoane plănuiesc trimiterea unei delegații înarmate la Seghedin? și pentru aceasta ei umblă deja să împrumute arme.

Întrucât este ușor de presupus că între cele două împrejurări există o legătură sigură morală și cauzală, am solicitat posturilor de jandarmi din Baia Mare și Cavnic să urmărească, cu vie atenție, asemenea fenomene și în special mișcările lui Lucaciu Constantin iar dacă și-ar face apariția pe teritoriul plășii întrucât cu excepția vizitării rudelor el nu are ce căuta aici, să-l aresteze numaidecât și să-l conducă la domiciliul său. Faptul că am recurs la aplicarea unei astfel de măsuri severe, vă rog să-l atribuiți intenției mele prin care mă

străduiesc să fac să dispară până si semnele instigării sporadice, ale celor de naționalitate română.

Despre orice fenomen ulterior, voi considera de datoria mea să vă înștiințez numaidecât.

Rămân, cu profund respect,
Baia Mare 1893, februarie, 6

Domahidy Victor
jude suprem

Verso: 7/1893 confidențial. Sosit: 10 februarie
N. 9/1893 R

Onoratului domn camarar cezaro-crăiesc, Ujfalussy Sándor,
comitele suprem al comitatului Satu Mare. Carei

68

1893 februarie 10, Baia Mare

ad 3 elnöki/1893

Nagybányai járás főszolgabirájától

Méltóságos cs. és kir. kamarás Főispán úr!

Folyó évi február hó 6-án 3 eln sz.a. jelentést tettem Méltóságodnak, miszerint hire jár, hogy e vidékről egy felfegyverzett küldöttségnek /Szegedre?/ való menesztése tervezetik. Most, – tüzeteseb puhatolás után – jelenthetem, hogy e hir valonak bizonyult, amennyiben a tények is mellette bizonyitanak.

Ugyanis: a nagybányai csendőrség most hozta tudomásomra, hogy a közel jövőbe a sz. váraljai járás területén fekvő "Avas" valamely községében egy nagyobb szabású román nemzetiségi összejövetel lett elhatározva, nyilván tiltakozásúknak kifejezést adandó Lukács László elfogatása felett. A meghivok ezen összejövetelre "Replika" czim alatt már szét is lettek küldve. Járásom területéről a megjelenni óhajtókat Lupán Athanász felsőbányai gör.kath. tanító készül vezetni, s nehogy – mint ahogy ez Lukács László elútazta alkalmával történt – útközben avagy éppen a gyűléssen, a csendőrség által szétoszlattassanak, elhatározottat, részekről, hogy az összejövetelre felfegyverezetten fognak felvonulni,

s e végből máris fegyvereket kölcsönöznek s mint Lupán Athanász is fegyvereket vásárolnak. Biztos tudomásom van a felől is, hogy e tárgyban e hó 14-ik ére Laczfalú községbe egy előértekezlet van összehiva, mely a felvonulás módozatai felett lesz hivatva határozni.

A rendelkezésemre álló minden elő – s óvintézkedést megtettem azonban arra nézve, hogy ezen értekezlet megtartása lehetetlenítessék. A kijelölt napra concentráltam úgy a nagybányai, valamint a Kapniki csendőr őrsöket, s minden esetre magam is megfogok jelenni a hely színén hogy az összejövetelt – ha kell karhatalommal is – szétoszlassam.

Eljárásom eredményéről jelentésemet Méltóságodnak azonnal megteendem.

Mély tisztelettel maradtam.

Nagy Bánya 1893 Február 10-én

Domahidy Victor
főszolgabíró

Verso:

Domahidy főszolgabíró

Vonatkozással f.é. febr. 10-ről 3 eln sz.a. kelt jelentésére midőn hivatolt jelentését tudomásul veném, felkérem főszolgabíró urat, miszerint a szoban forgó nemzetiségi mozgalmat a legéberebb figyelemmel kísérje s a Laczfaluba f.é. febr. 14-re tervezett értekezletről s az esetről esetre felmerülő mozzanatokról sürgösen tegyen hozzám kimerítő jelentést. Egyuttal jelentse be azt is, ugyan a rendelkezésére álló karhatalom felhasználása elegendő-e az esetben ha netalán a tervezett fegyveres összejövetel megtartatnék s annak szétosztatása válnék szükségessé. A mi a Lupán Athanasz által vett fegyvereket illeti. Midőn felkérem s utasítom hogy a kérdéses ügyet a legéberebb figyelemmel kísérje szükségesnek látom figyelembe ajánlani az ügy kényes természetétől folyó és szükséges tapintatot.

Papp Kálmán főszolgabíró

A n[agy]bányai járás főszolgabírója f.é. febr. 10-én 3 eln. sz.a azon körülményt jelentette be hozzám, hogy közel jövőbe a Szinerváralyai járás területén fekvő "Avas" valamely községbe egy

nagyobb szabásu román nemzetiségi összejövetelre lett elhatározva, nyilván tiltakozásuknak kifejezést adandó a Lukács László elfogatása felett, vett értesülesem szerint, a köznép az összejövetelre fegyveresen szándékszik megjelenni. Midőn e körülményről a szükséges elő és örintézkedések megtétele céljából értesitem, felhívom, főszolgabíró urat, hogy a kérdéses ügyben a legnagyobb éberséggel és körültekintéssel járjon el s egyuttal jelentse be hozzám, vajjon a rendelkezésére álló karhatalom elégséges-e a netalán s megvalósítani szándékolt összejövetel megakadályozására? Szükségesnek látom arra is figyelmeztetni főszolgabíró urat, hogy az ügy természetéből folyó és szükséges tapintatot esetlegi fellépése esetén szem előtt tartsa. Jelentését sürgősen elvárom.

Nagyméltóságú magyar királyi Belügyminister úrnak

A Lukács László Iaczfalusi lelkész hivatalától történt felfüggesztése óta megindult nemzetiségi agitáció ügyében m.é. decz. 9-rol res. sz.a. kiadott rendeletére hivatkozással van szerencsém az ezen ügyel kapcsolatos és jelenleg folyó agitációkat a következőkben jelenteni.

A n[agy]bányai főszolgabíró f.é. febr. 10-én 9 eln. sz. a. kelt jelentése szerint arról szerzett tudomást, hogy a közel jövőben a színérváralyai járás területén fekvő "Avas" valamelyik községébe egy nagyobb szabású román nemzetiségi összejövetel lett elhatározva, nyilván tiltakozásuknak kifejezést adó a Lukács László elítéltetése felett, s nehogy – mint o hogy a Lukács László elutazása alkalmával történt – utközben avagy éppen a gyűlésen a csendőrség által szétosztatassanak elhatározták, hogy az összejövetelre felfegyverzetten fognak felvonulni.

Ezen főszolgabírói jelentés vétele után azonnal utasítottam úgy a nagybányai mint a színérváralyai főszolgabírakat, hogy a legnagyobb kívültekintéssel és tapintattal tegyék meg a szükséges óvintézkedéseket s egyuttal puhatolják ki a folyamatban levő egyes körülményeit s tegyenek hozzám arról is jelentést, hogy az esetleges mozgalom megakadályozására elegendő-e a rendelkezésükre álló csendőri karhatalom? Az ügy kényes természetéből folyó óvatosság és tapintat felhasználásával reményem van ezen összejövetelt lehetőleg megadályozni, mindazon által azon kérelemmel fordulok nagy méltóságodhoz, hogy az agitation ily mervű és jellegű folyása mellett az esetleges további teendőkre nézve utasítani kegyeskedjék.

Traducere:

Nr. 3/1893 prezidial

Din partea judeului suprem al plășii Baia Mare

Domnule comite suprem, camerar cezaro-crăiesc!

V-am raportat în data de 6 februarie anul curent, sub nr. 3 prezidial, că, după cum se zvoneste, se planifică trimiterea unei delegații înarmate la Seghedin¹³⁹. Acum, după o cercetare mai temeinică, pot să raportez că zvonul s-a dovedit întemeiat, așa cum confirmă și faptele.

De asemenea, jandarmeria din Baia Mare mi-a adus acum la cunoștință că foarte curând, într-una din comunele din Negrești situată în plasa Seini, s-a hotărât o întrunire națională a românilor, de proporții mai mari unde se va exprima în mod deschis protestul împotriva arestării lui Vasile Lucaciu¹⁴⁰. Invitațiile la această întrunire, intitulate "Replica", au și fost deja trimise. Pe cei ce doresc să participe din plasa mea, se pregătește să-i conducă învățătorul greco-catolic Athanasie Lupan din Baia Sprie, și ca nu cumva să fie împrăștiați de jandarmerie, pe drum sau chiar la ședință – așa cum s-a întâmplat cu prilejul plecării lui Vasile Lucaciu – au hotărât să apară la întrunire înarmați și pentru aceasta ei împrumută deja arme sau cumpără arme, ca Athanasie Lupan.

Știu cu siguranță și despre faptul că în această chestiune s-a convocat o consfătuire pregătitoare pe data de 14 a acestei luni, în comuna Șișești, care urmează să decidă asupra modalității de prezentare [la întrunire].

Am luat toate măsurile preventive și de apărare de care dispun, pentru ca să fie zădărnicită ținerea acestei consfătuiri. Pentru ziua menționată am concentrat atât jandarmii din Baia Mare cât și pe cei din Cavnice și, pentru orice eventualitate, voi fi prezent și eu la fata

¹³⁹ Vezi doc. Nr. 67/vol.II

¹⁴⁰ De altfel, în ianuarie 1893 sătenii din Sisesti, Unguras, Dănesti și Bontăieni au înaintat împăratului un memoriu de grațiere a lui Vasile Lucaciu cu cca. 2000 de semnături (cf. "Tribuna", nr. 24 din 2/14 februarie 1893).

locului ca să pot împrăstia întrunirea – chiar cu forța, dacă este nevoie.

Despre rezultatul procedurii folosite vă voi raporta de urgență
Rămân, cu profund respect,
Baia Mare, 10 februarie 1893

Domahidy Victor
jude suprem

Judelui suprem Domahidy

Referitor la raportul d-voastră din 10 februarie anul curent, ems sub nr. 3 prezidial, luând la cunoștință raportul menționat, vă solicit să urmăriți cu cea mai vie atenție mișcările naționale în chestiune și să-mi raportați detaliat, de urgență, despre consfătuirea pregătitoare planificată pentru data de 14 februarie anul curent, la Șișești, și despre orice mișcare survenită, de la caz la caz. Totodată, să raportați dacă forța armată de care dispuneți este suficientă pentru cazul în care devine necesară reprimarea și împrăștierea întrunirii înarmate planificate.

În ceea ce privește armele cumpărate de Athanasie Lupan, vă solicit și vă dispun să urmăriți cu cea mai vie atenție chestiunea comunicată; consider necesar să vă pun în vedere folosirea tactului necesar reclamat de natura delicată a problemei.

Judelui suprem Papp Kálmán

Judele suprem din plasa Baia Mare mi-a raportat în data de 10 februarie anul curent, sub nr. 3 prezidial, despre faptul că foarte curând, într-una din comunele din Negrești, situată în plasa Seini, s-a hotărât ținerea unei întruniri naționale a românilor, de proporții mai mari, unde se va exprima în mod deschis protestul în privința arestării lui Vasile Lucaciu; conform celor aflate de mine, poporul de rând intenționează să se prezinte înarmat la întrunire. Deoarece vă aduc la cunoștință acest fapt în scopul luării măsurilor preventive și de apărare, vă solicit, domnule jude suprem, să acționați în problema menționată cu cea mai mare vigilență și prudență și totodată să-mi raportați dacă forța armată de care dispuneți este suficientă pentru a împiedeca întrunirea intenționată care, eventual, s-ar realiza. Mă văd

nevoit să vă atrag atenția și asupra faptului să aveți în vedere, în caz de intervenție, folosirea tactului necesar reclamat de natura chestiunii. Aștept urgent raportul d-voastră.

Domnului ministru de interne regal maghiar

În problema agitațiilor naționale ce au început de când s-a întâmplat suspendarea din post a preotului Lucaciu Vasile din Sisești, referitor la ordinul d-voastră din 9 decembrie anul trecut, emis sub nr. 881 confidențial¹⁴¹, am onoarea să vă raportez în cele ce urmează despre agitațiile legate de această chestiune și care se desfășoară în prezent.

Judele suprem din plasa Baia Mare a aflat, conform raportului său din 10 februarie anul curent, emis sub nr. 9 prezidial, că foarte curând, într-una din comunele din Negrești, situată în plasa Seini, s-a hotărât ținerea unei întruniri naționale a românilor, de proporții mai mari, unde se va exprima în mod deschis protestul în privința arestării lui Vasile Lucaciu și ca nu cumva să fie împrăștiati de jandarmerie pe drum sau chiar în timpul ședinței – așa cum s-a întâmplat cu prilejul plecării lui Vasile Lucaciu – au hotărât să apară înarmați la întrunire. După primirea acestui raport de la judele suprem, am dat imediat instrucțiuni atât judeului suprem din plasa Baia Mare, cât și celui din Seini să ia măsurile preventive necesare, cu cea mai mare prudență și cu tact și, totodată, să facă cercetări pentru a descoperi unele împrejurări ale agitațiilor desfășurate, și să-mi raporteze dacă forța jandarmerească de care dispun este suficientă pentru oprirea eventualelor mișcări. Folosind tactul necesar, reclamat de natura delicată a problemei, am speranța că este posibilă împiedecarea acestei întruniri; cu toate acestea, apelez la dumneavoastră cu rugămintea ca, având în vedere desfășurarea agitațiilor de o asemenea proporție și fizionomie, să binevoiți a mă îndruma în privința celor ce sunt de făcut, eventual, în continuare.

¹⁴¹ Vezi doc. nr. 58/vol.II.

ad 7/1893 B

Tekintetes főszolgabíró Úr!

Vonatkozással f. é. febr. 10-ről 3 eln. sz. a kelt jelentésére, midőn hivatolt jelentését tudomásul venném, felhivom főszolgabíró urat, miszerint a szóban forgó nemzetiségi mozgalmat a legéberebb figyelemmel kísérs a Lacfaluba f. é. febr. 14-re tervezet előértekezletről s az ezen ügyben azóta felmerült mozzanatokról sürgösen tegyen hozzám jelentést, bejelentvén azt is, hogy a rendelkezésére álló karhatalom felhasználása elegendő-e ezen agitatioval szemben?

A mi Lupán Athánás felsőbányai gör. kath. tanító által vásárolt fegyvereket illeti utasítom főszolgabíró urat, hogy nevezettnél azonnal tartson az illetékes hatóság utján vizsgálatot az esetleg találandó fegyvereket koboztassa el s nevezett ellenében a további törvényes lépéseket haladék nélkül tegye meg, egyuttal jelentést tegyen hozzám arról, hogy miért nem lépett fel nevezett ellen midőn arról szerzett tudomást, hogy ő a folyamatban levő agitatio eszközölhetésére fegyvereket vásárol.

Minden jelentésének sürgös betérjesztésére felhivom sükségesnek latom figyelmeztetni az ügy kényes természetéből folyó és sükséges tapintatot minden fellépése alkalmával tartsa szem előtt.

[Ujfalussy Sándor]

Fond *Prefectura judetului Satu Mare*, Comite suprem. confidentiale.
nr. 7/1893, f.12

¹⁴² Vezi-doc nr. 71/vol.II.

Traducere:

Ad 7/1893 confidențial

Stimate domnule jude suprem!

Referitor la raportul d-voastră din 10 februarie anul curent, emis sub nr. 3 prezidial, luând la cunoștință raportarea d-voastră oficială¹⁴³, vă solicit să urmăriți cu cea mai mare atenție mișcarea națională aflată în discuție și să-mi prezentați de urgență, raport despre consfătuirea pregătitoare planificată pe data de 14 februarie, la Sișesti și despre fenomenele survenite de atunci în această chestiune, anunțându-mă totodată, dacă forța armată aflată sub ordinea d-voastră este suficientă în privința acestei agitații sau nu?

În ceea ce privește armele cumpărate de învățătorul greco-catolic Athanasie Lupan, din Baia Sprie, vă ordon ca prin intermediul autorității competente să faceți, de urgență, cercetări la numitul, eventualele arme găsite să le confiscați și să efectuați, fără întârziere, toate demersurile ulterioare, legale, împotriva lui; totodată să-mi raportați de ce nu ați acționat împotriva numitului, când ați aflat că el cumpără arme pentru a duce la îndeplinire agitația în curs.

Solicitându-vă să prezentați de urgență rapoartele d-voastră, consider necesar să atrag atenția să aveți în vedere, cu prilejul fiecărei acțiuni, natura delicată a problemei și tactul necesar.

[Ujfalussy Sándor]

70

1893 februarie 16, Seini

2/893 Eln.

Méltóságos főispán úr!

Hivatkozással méltóságodnak ad. 7/893 B. szám alatti rendeletére illetőleg felhívására van szerencsém hivatalos tisztelettel jelenteni, miszerint állítólag a kerületednek "avas" nevű részében

¹⁴³ Vezi doc. Nr. 68, 70-71/vol.II.

illetőleg az avas vidéknek valamely községében a közeljövőben tartandó oláh fegyveres összejövetelről a mai napig az avasban semmit se tudnak, de különben is én az avas községbeli oláhokat úgy ismerem, hogy azokat egy néhány tanító és legfeljebb 2 pap kivételével Lukács László martyromságával nem lehet felbujtatni, – annál kevésbé vagyok hajlandó hitelt adni annak, hogy az avasi oláhok fegyverrel jelennének meg az állítólagos gyűlésen.

Az intézkedést különben haladéktalanul megtettem, arra nézve a legnagyobb ovatossággal, hogy ezen dolog miben létét, alaposan meg tudjam, a vett értesítésekhez képeest kötelességemnek tartom, jelentésemet méltóságodhoz megtenni.

A mi a rendelkezésemre álló karhatalmat illeti, még azon nem remélt esetben is elegendőnek tartom, ha a gyűlés csakugyan megtartatnék.

Egyébként ezen ügyben személye személyesen leszek bátor méltóságodnak jelentésemet tisztelettel előterjeszteni.

Szinérváralján 1893 február 16.

Méltóságodnak

alázatos szolgája
Papp Kálmán
főszolgabíró

Verso: ad. 7 B/1893 febr. 21

Szatmárvármegye Főispánja Métóságos Ujfalussy Sándor cs.
kir. kamarás úrhoz. Nagy Károlyban

Fond *Prefectura judetului Satu Mare*, Comite suprem, nr. 7/1893, f.4-5

Traducere:

2/893 prezidial

Domnule comite suprem!

Referitor la ordinul, respectiv apelul D-voastră, cu nr. Ad. 7/893 confidențial¹⁴⁴, am onoarea să raportez, că, până în prezent, nu se știe nimic despre adunarea înarmată ce va avea loc în curând, după

¹⁴⁴ Vezi doc. Nr. 69/vol.II.

cum se zice, în partea numită Țaș a ținutului meu, respectiv într-o anumită comună din această regiune, dar eu, știu de altfel, despre românii din comunele de munte că aceștia, cu excepția câtorva învățători și eventual a doi preoți, nu pot fi instigați prin martiriul lui Vasile Lucaciu, cu atât mai puțin sunt înclinat să dau crezare faptului că românii munteni ar apărea înarmați la presupusa ședință.

De altfel, eu am luat de urgență măsuri cu cea mai mare prudență, ca să cunosc temeinic starea de fapt și, în funcție de informațiile aflate, consider de datoria mea să vă prezint raportul meu.

În ceea ce privește puterea armată aflată în subordinea mea, consider că este suficientă, încă și în cazul nedorit că ședința s-ar ține, într-adevăr.

De altfel, în această problemă îmi voi lua permisiunea să vă prezint personal, cu respect, raportul meu.

Seini, 16 februarie 1893

Sluga supusă a Domniei voastre

Papp Kálmán
jude suprem

Verso: ad 7 B/21 februarie 1893

Domnului comite suprem al comitatului Satu Mare, Ujfalussy Sándor, camarar cezaro-crăiesc. Carei.

71

1893 februarie 18, Baia Mare

4 elnöki/893

Méltóságos Főispán úr!

Hivatkozással méltóságodnak f. évi február 13. ad. 7.B. számú rendeletére van szerencsém tisztelettel jelteni, hogy a folyó évi február hó 14-ére Laczfalu községbe tervezett összejövetel elmaradt.

A mi Lupán Athanász felsőbányai tanító által vásárolt fegyvereket illeti, e tekintetben csendőrséget méltóságod fent hivatolt rendelete értelmében a kellő utasításokkal ellátam. Hogy az elkobzást ez ideig nem alkalmaztam, azt méltóztassék annak tulajdonítani, hogy Lupán más hatóság területén lakván velle szemben tapintatos

körültekintéssel kellet eljárnom hogy cselekményeiben megelőzhessem.

További jelentésemet rövid időn megteendém.

Maradtam mély tisztelettel.

Nagybányán 1893 évi február hó 18 án

Domahidy Victor
főszolgabíró

Méltóságos Ujfalussy Sándor császár és királyi kamarás
Szatmár vármegyei Főispán Urnak. Nagy Károlyban

Fond *Prefectura județului Satu Mare*, Comite suprem, nr. 7/1893, f.13-14

Traducere:

4/893 prezidial

Domnule comite suprem!

Referitor la ordinul dumneavoastră cu numărul ad. 7.B., din 13 februarie, anul curent¹⁴⁵, am onoarea să vă raportez cu respect că întrunirea planificată pentru data de 14 februarie, anul curent în comuna Șișești, n-a avut loc.

În ceea ce privește armele cumpărate de învățătorul Athanasie Lupan din Baia Sprie, am dat jandarmeriei dispozițiile trebuincioase în această privință, conform ordinului dumneavoastră sus-menționat.

Faptul că nu am pus în aplicare, până în prezent confiscarea, binevoită să-l atribuiți împrejurării că deoarece Lupan locuiește într-o zonă aflată sub altă jurisdicție, a trebuit să procedez cu prudența și tact în privința sa, pentru a-i putea preîntâmpina acțiunile.

Raportul meu ulterior îl voi prezenta în scurt timp.

Rămân, cu profund respect,

Baia Mare, 18 februarie 1893.

Domahidy Victor
jude suprem

¹⁴⁵ Vezi doc. Nr. 69/vol.II.

Úrak és testvérek.

25. évi szenvedés ezen alkotmányos államban, csak 25. év óta megnyit, megnyit kellet szenvednie a mi román népünknek? annyira, hogy bármily fontos ügyben e nép létérdeke tekintetben ha felvettetik bármily kérdés, e népnek mozognia és sirnia kellene, látva hogy mennyi igazságtalanság méretett és méretik most is a 19-ik században az ő régi ellenségei által.

Elválasztva Róma anyántól e nép letelepedett ezen Traján gyarmataiba, mennyivel nem kellet küzdenie? Mennyi ellenséggel kellet összemérnie az erejét és hogy vérét ontsa oly annyira, hogy a mindennapi kenyerünk, apáink és őseink vérével van keverve. De a román nép mégsem veszett el, a román van és lesz, még is megtudta tartani az ő édesanyanyelvét s ősi szokásait. A román nép természeténél fogva békés és igazságszerető, mindég készvölt feláldozni életét az ő édesanyanyelve és ősi szokásaiért, ezek az ő drága kincsei, ezek az ő drága /tesauri-i/ Nézzétek Uraim most is a 19-ik században a felvilágosodás korszakában is kell nekünk ezekért küzdenünk, ezeket a drága hagyományokat akarja az atyai kormány nem direkt, hanem indirekt utakon tőlünk elvenni.

25. évi szenvedés ezen alkotmányos államban, csak ezen 25. év alatt kellett nekünk románoknak szenvedni.

Szemeinkkel látjuk, hogy a mi verejtekükön emelt iskoláinkat magyarosítják, szemekkel látjuk, hogy a mi diplomáinkat ocsárolják, látjuk a mi szemekkel, hogy a mi jeles férfainkat kik a mi igazságainkért küzdenek bebörtönözve, minden utainkon szidalmazva, kigúnyolva, lejármozva, jogaink lábbal taposva, a mi nyelvünkön való előterjesztés mindenütt ki van zárva, még a tiszta román községekben is. Az állam előkelőségei /hivatalonkai/ a kik közé a mi tudosaink is tartoznak felvannak osztva egy kiváltságos nemzet közt: előkelő férfaink, papjaink egyetemi ifjuságunk és sorhadbeli katonáink folyton figyelés alatt vannak; ez tetszik a mi magyar honfi társainknak, – ez tetszik az alkotmányos kormánynak és még is van szívök magukat szabadelvűeknek nevezni, és ne lenne e vége a törvénytelségnek, és ne lenne e vége ennek az igazságtalanságnak, practisalva ezt minden terén.

Nekünk Úraink a mi igaz van szép nemzetiségű törvényünk a mely a maga valójában szép, de mihaszna, hogy külsőleg szép mint a piros alma de belől rohdadt, olyan a nemzetiségi törvény is, s úraink és testvérek a mi nemzetiségi törvényünk tisztán mondja, hogy a megyénél, a járásban, a községekben stb. a hól a románok többségben vannak ott úgy a közigazgatási valamint a bírósági hivataloknál legyenek a hivatalnokok románok, vagy románul tudók, és mit látunk? Kikkel kell végeznünk a mi ügyeinket? A porkolábbal, a hajduval, mert az úrfik kiket mi fizetünk verejtékünkkel, nem tudnak oláhul és egy ily nyomorult hajdú, és porkoláb van egy mint szolgabíró és egy mint járásbíró, s elitélnék tégedet a császár és király nevében és még egy teremttével. Épen így a dolog a megyei bizottsági tagok választásával, minket románokat el nem esmernek, és ha az igazságtalanság miatt panaszkodunk, megczáfolnak.

Igy áll a dolog a bírák orvosok és a jegyzők választásával is. Te tartasz a rokonoddal és oláhnak vallod magadat, de ellenkezőleg, ha elpártolsz a nemzetedtől? Légy bár milyen nyomorult előre mész-ha elcsapnak újból megtesznek, elfelejtik hibáidat, s azt mondják, kenyeret kell adni neki, mert jó hazafi. Ha a mi magyar honfitársainknak ezen eljárása mely nekünk igen roszul esik – Romániába küld, s ha ott az erkölcsiség még el nem sülyedt mieinket felkeressük, azt mondják, hogy irredentisták vagyunk, s azért mentünk oda hogy a magyar állam ellen conspiráljunk. Igyhát úrak és testvérek érkezett az idő, hogy nem viselhetünk több terhet és igazságtalanságot, s e miatt gyültünk össze, hogy tiltakozunk a kormány törvényjavaslata ellen a zsidó receptio tekintetében, mely azt mondja, hogy a mi keresztény vallásunk egy legyen a zsidó vallással és hogyan szent Isten! Mi keresztények látjuk és mondjuk hogy Krisztus Isten fia vólt, ellenben a zsidók azt mondják hogy Krisztus egy szemfényvesztő rabló vólt és még is hogy ezek egyek legyenek.

II. A polgári házasság törvényjavaslata, a mely azt mondja, hogy ifjuságunk nem mondja többé a szót az óltár és Isten előtt, hogy szeretet által akarja megkötni eszt a házasságot, hanem egy idegen zsidó előtt a ki ezekkel meg lesz bizva, egy korcsmában vagy a község házánál. Miféle házasság lesz ez? Meddig fog ez tartani? Vajjón nem fognak é akkor látni egy sokaság árva gyereket a szüléktől eltaszitva, mert a mi oláhaink egy ilyen házasságot a mely a korcsmában vagy a község házánál köttetett szentségnek nem tekinti.

III. Az állami anyakönyvvezetés, mely azt mondja, hogy az egybekeltek a született gyermekeket többé nem a pap írja be az

anyakönyvbe, hanem egy jött ment, a ki talán oláhul se tud, s akkor látni fogod az oláh neveket átfordítva Jánosra, Gyurira, Pistára, Rózsira, s Jancsira.

IV. Már IV-ik pont volna a tanítók fizetését 200. frtról 300. forintra felemelni, ezt mi is óhajtjuk, és keresztül is viszük a hol csak lehet és jó volna ha mindezt reánk hagynának, mert rendre mindent megcsinálunk, de más az atyai kormányunk intézkedése, tudja ő jól, hogy nekünk sok és sok oly szegény községeink vannak, melyek a kormány kívánalmainak nem felelhetnek meg de akkor nem azt mondja, hogy az állam pénztárból segélyt kaptok, mert a ti verejtétek is itt van a mint segíti az Ő tanítóit és iskoláit a mi pénzünkéből, hanem azt fogja mondani, ha nem tudtok tartani egy tanítót 200. Forint fizetéssel gondoskodunk mi küldvén egy éhenkorász zsidót, hogy a mi gyermekeinket tanítsa az ő ázsiai nyelvükön és hgy felejtsek kedves anyanyelvüket.

Ezen erőszakos tervezet ellen uraim és testvéreim tiltakoznunk kell erősen és mondjuk meg a világ előtt míg a nap az égen ragyog a mi nyelvünk nem vész el.

Beszámoló

A M.ludasi román nemzetiségi klub jegyzője előterjeszti a következő beszámolót.

I. A román küldöttség Bécsbe menetele utjáról a mi járásunk megbizásból V. úr mint elnök és a jegyző vezetése alatt a küldöttség elég jól volt képviselve, földmivelőkkel is. Ne ítéljen el azonban a tisztelt gyűlés, hogy a mi megbízatásunk nem úgy végződött a mint kellett volna, az az elkésve a Bécsből való vissza jövet után összehiva egy gyűlést a küldöttség beszámolója tekintetében, de legtöbben tudják, hogy mindnyajuk ellen megindult a hajsza /gora/ a mely a mai napig tart, s meglehet, hogy csak illusio lett volna s ezért késett el e társadalmi kívánalmunk, min a hogy egyel megtörtént mult év végén 1892. évben lett volna megtartandó M. Ludason, melyre összehivtuk a választó gyűlést a választandó megyei bizottsági tagok tekintetében Deczember 19.re. De Szucs elnök a gyűlés előtt 2. nappal hamarabb értesült és én Szucs urtól, hogy e gyűlés betiltatott. Önként értetődik, hogy ezen nem jelenhetünk meg. Ezen eltiltás ellen szóval és írásban román nyelvben fellebbezett az elnök és jegyző az alispáni hivatalhoz ezen igazságtalan eljárás ellen, de ellet utasítva, ez ellen újból fellebbeztek, de erre a mai napig még választ sem kaptak.

Úraim és testvérek ezek azon körülmények, melyeken eddig keresztül mentünk.

[Orbán Romulus]

Fond *Prefectura județului Turda-Aries*, Vicecomite, nr. 2633/1893, f.5-7

Traducere:

Domnilor și fraților,¹⁴⁶

După 25 de ani de suferință în acest stat constituțional, cât a trebuit să sufere, în cei 25 de ani, poporul nostru român?¹⁴⁷ Într-atât încât în orice problemă vitală pentru existența sa acest popor ar trebui să acționeze și să plângă văzând câtă nedreptate a fost și există acum, în secolul XIX, din partea dușmanilor săi.

Despărțit de mama Roma și situat în provinciile lui Traian, cât a trebuit să lupte acest popor? Cu câți dușmani a trebuit să-si măsoare puterile și să-și verse sângele, încât pâinea cea de toate zilele este udată cu sângele părinților și strămoșilor noștri. Dar poporul român nu a pierit, românul există și va exista și a putut să-si păstreze limba maternă și tradițiile străvechi. Poporul române este prin natura sa iubitor de pace și dreptate, a fost gata totdeauna să-și sacrifice viața pentru limba sa maternă și tradițiile străvechi, acestea sunt comorile sale dragi, sunt tezaurul său. Vedeti, domnilor, și acum în secolul XIX, în secolul luminii, noi trebuie să luptăm pentru acestea, căci guvernul dorește să ne frustreze de aceste moșteniri dragi, dacă nu direct, dar indirect.

Cât a trebuit să suferim noi, românii, timp de 25 de ani în acest stat constituțional! Vedem cu ochii noștri cum se maghiarizează școlile ridicate cu sudoarea noastră, cum sunt batjocorite bisericile, vedem cu ochii noștri cum bărbații noștri cei mai iluștri, care luptă pentru dreptate, sunt întemnițați, ocărâți și batjocoriti pe toate căile,

¹⁴⁶ Discursul secretarului Clubului electoral al Partidului National Român din zonă, preotul greco-catolic Romul S. Orbean din Inclâzel, ținut la Luduș în 14 martie 1893, cu prilejul adunării alegătorilor români pentru a protesta împotriva proiectelor de legi bisericești aduse în discuția parlamentului maghiar în primăvara anului 1893 (cf. "Tribuna". 1893. nr. 46 și 49; vezi și doc nr. 73-74/vol.II).

¹⁴⁷ De la instaurarea dualismului austro-ungar.

drepturile noastre călcate în picioare, iar evoluția limbii noastre este împiedecată peste tot chiar și în satele pur românești. Oficialitățile, în rândul cărora se înscriu și eruditii noștri, sunt răspândite în rândurile naționalității privilegiate; învățații noștri, preoții, studenții și militarii sunt permanent sub observație; aceasta convine compatrioților noștri unguri, convine statului constituțional și totuși au suflet să se numească liberali și să nu pună capăt ilegalității și nedreptății, practicându-se aceasta pe toate planurile.

E adevărat, Domnilor, că avem o lege a naționalităților, dar ce folos că, precum mărul frumos și roșu pe dinafară dar înăuntru putred, așa este și legea naționalităților, care spune că în ținuturile cu o populația majoritar românească oficialitățile administrative cât și cele judecătorești trebuie să fie formate din români sau de cunoscători de limbă română, dar ce-am observat? Cu cine trebuie să ne rezolvăm problemele? Cu pârcălabul, cu trabantul, căci domnișorii pe care-i plătim cu sudoarea noastră, nu știu românește și un astfel de nenorocit de trabant și pârcălab are funcție de jude sau jude de plasă și te condamnă în numele Măriei-Sale. Așa se întâmplă și cu prilejul alegerii membrilor comitetului comitatens, pe noi românii nu ne recunosc iar în caz că ne plângem ne dezavuează. Așa stau lucrurile și cu prilejul alegerii judecătorilor, medicilor, notarilor. Tu ții cu neamurile tale și recunoști că ești român dar dacă, în mod contrar, te dezici de națiunea ta? Poți să fii oricât de nenorocit, căci avansezi – dacă te destituie, te ridică din nou. Îți uită greșelile și spun că trebuie să-ți dea o pâine căci ești bun patriot.

Dacă această atitudine a compatrioților noștri unguri, care ne jignește, ne trimite în România și acolo îi căutăm pe ai noștri, ei spun că suntem iredentiști și ne-am dus pentru a conspira împotriva statului ungar. Deci, domnilor și fraților, a sosit clipa să nu mai suportăm povara și nedreptatea și de aceea ne-am adunat pentru a protesta împotriva proiectului de lege în accepțiunea evreiască, care spune că religia noastră creștină să fie una cu a lor! Noi, creștinii, vedem și spunem că Cristos a fost fiul lui Dumnezeu, în schimb evreii spun că Cristos a fost un panglicar, un hoț, și totuși <religiile> să fie una.

II. Proiectul legii căsătoriilor civile care arată că tineretul nostru să nu mai spună în fața altarului că dorește să încheie căsătoria din dragoste, ci în fața unui evreu străin, care se va ocupa cu aceste probleme, într-o cârciumă sau la primărie. Ce fel de căsătorie va fi? Până când va dura aceasta? Oare nu vor exista atunci o multime de copii orfani îndepărtați de părinții lor, căci românii noștri nu consideră

o asemenea căsătorie încheiată în cărciumă sau la primărie, o căsătorie sfântă.

III. Completarea matricolelor – potrivit căreia registrele de căsătorie, botezați nu mai sunt completate de preot, ci de un venetic care nici nu știe românește, și atunci ai să vezi numele românești transformate în János, Gyuri, Pista, Rozsi și Jancsi.

IV. Al IV-lea punct l-ar constitui ridicarea salariului învățătorilor de la 200 de forinți la 300 de forinți, ceea ce dorim și noi și ar fi bine dacă acest lucru s-ar lăsa în seama noastră. Le-am face pe toate, pe rând, dar alta este intenția guvernului, căci știe bine că avem multe comune sărace, care nu corespund pretențiilor guvernului, dar atunci nu spune să fie ajutate din casieria statului, așa cum ajută învățătorii și școlile lor din banii noștri, ci spune, “dacă nu puteți ține un învățător cu salariul de 300 de forinți ne vom îngriji noi”, și va trimite un evreu flămând, care-i va învăța pe copiii noștri în limba lor asiatică, pentru a-și uita dulcea limbă maternă.

Împotriva acestui proiect silnic trebuie să protestăm cu fermitate și să arătăm întregii lumi că atâta timp cât soarele strălucește pe bolta cerească, limba noastră nu pierе¹⁴⁸.

RAPORT

Secretarul Clubului din Luduș prezintă următorul raport.

Cu prilejul călătoriei la Viena, trimișii noștri, domnul V.¹⁴⁹, ca președinte, și notarul, ne-au reprezentat destul de bine. Să nu ne

¹⁴⁸ La sugestia Comitetului central al Partidului Național Român prin convocatorul semnat de dr. Ioan Ratiu ca președinte și Dimitrie Comsa ca secretar (Sibiu. 16 februarie st. n. 1893), în fiecare comitat vor avea loc întruniri ale alegătorilor români având ca obiect protestul locuitorilor împotriva proiectelor de legi bisericești. Aprobate în cele din urmă de parlamentul maghiar în lunile mai-iunie 1893, ele urmăreau: căsătoria civilă obligatorie; introducerea matricolelor de stat; salarizarea învățătorilor din școlile comunale și confesionale; “recepțiunea confesiunii israelite” etc., ce erau de fapt un atentat al autorităților la autonomia garantată a confesiunilor și o vătămare a individualității naționale a popoarelor din Austro-Ungaria (cf. Biblioteca Centrală Universitară “Lucian Blaga”, *Fond George Pop de Băsești*, mss. sertar 243/1, doc. 6; “Tribuna”. 1893. nr. 46-51; T.V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol.VII, Sibiu, 1913, p.607-621, 636-656).

¹⁴⁹ Vasile Suci, preot în Căpusul de Câmpie, președinte al Clubului electoral român din cercul Mureș-Luduș.

acuze adunarea dacă misiunea noastră nu s-a încheiat așa cum trebuia; după reîntoarcerea din Viena s-a întrunit adunarea pentru raportul reprezentanților, dar cei mai mulți știu că împotriva lor încep represaliile care țin până azi; dar se poate să fie numai iluzii, de aceea a întârziat această dorință așa cum s-a întâmplat la sfârșitul anului 1892 când ar fi trebuit să se țină adunarea la Luduș pentru a-i alege pe membrii comitetului comitatens la 19 decembrie. Dar, președintele, Suciu, a aflat cu două zile mai repede și eu am aflat de la el, că adunarea s-a interzis.

Este de la sine înțeles că la această adunare n-am fi putut apărea. Această interdicție a fost contestată verbal și scris, în limba română de către președinte și secretar la oficiul vicecomitelui, dar a fost respinsă; au făcut din nou recurs dar nu au primit răspuns nici până în ziua de azi.

Domnilor, fraților, acestea sunt împrejurările prin care am trecut.

[Romulus Orbean]

73

1893 martie 15, Turda

Ad. nr. 2490-893 alisp.

A tks Főszolgabíró úrnak

M Ludason

Maros Ludason az oláh választók által tartott gyűlésen a polgári hatóság és tanítói fizetést szabályozó törvény javaslatok ellen tett tiltakozás tárgyában hozzam intézet távirati jelentését tudomásul véve, miután úgy vagyok meggyőződve, hogy ilyen kérdésekkel a nép nem szokott foglalkozni, és ha mégis ezzel foglalkozik az csak felbujtás folytán történhetik. Annál fogva felkérem főszolgabíró urat sziveskedjék a gyűlés értelmi szerzőjét kipuhatolni s azt nekem tudomásomra hozni.

Miután azonban a gyűlés tartását előlegesen bé kell jelenteni, és csak engedély megnyerése után szabad gyűlést tartani, annál fogva, ha a megtartott gyűlés és annak tárgya előzetesen bójelentve

nem lett és az illetők engedély nélkül tartották meg a gyűlést velök szemben a törvény értelmében járjon el.

Az Orbán Romulus által mondott beszéd beküldése után a további teendőket elfogom intézni.

Torda 1893 marc. 15-én

Külön borítékba és kizárólag saját kezéhez czimezendő

Fond *Prefectura judetului Turda-Aries*, Vicecomite, nr. 2633/1893, f.4

Traducere:

La nr. 2490-893 vicecomite

Domnului jude suprem,

Luduș

Luând cunoștință de telegrama D-voastră referitoare la adunarea alegătorilor români ținută la Luduș, prin care au protestat împotriva proiectului legii privind căsătoriile civile și a salarizării învățătorilor, și fiind convins că populația nu se ocupă cu asemenea probleme, iar dacă totuși se preocupă, acesta este rezultatul unor agitații, vă rog, domnule jude suprem, să cercetați cine este autorul moral al adunării și să mă informați asupra acestui lucru.

Având în vedere că adunările trebuie anunțate din timp și pot fi ținute numai după obținerea aprobării, în caz că această adunare nu a fost anunțată din timp și s-a ținut fără aprobare, să luați măsuri, potrivit legii, împotriva autorilor ei¹⁵⁰.

După trimiterea cuvântării lui Romulus Orbean¹⁵¹, am să iau celelalte măsuri care se cuvin.

Turda, 15 martie 1893.

Se va trimite în plic separat și se va adresa strict personal

ss indescifrabil

¹⁵⁰ Adunarea a fost anunțată în termenul legal (cf. "Tribuna", nr. 46 din 28 februarie/12 martie 1893).

¹⁵¹ Romul S. Orbean (vezi doc. Nr. 72/vol.II).

Torda Aranyos vármegye M. Ludasi járás főszolgabírája
Sz.1123-93
Kizárólag saját kezéhez

Tekintetes Alispán úr!

2490-893 szám alatt a Marosludason megtartott u.n. románygyűlés tárgyában, hozzám intézett nagybecsű rendeletére tisztelettel jelentem, hogy a kérdéses gyűlés nállam szabályszerűen bejelentetett, s tekintettel arra, hogy az mint a választóknak értekezlete az itteni iskolába volt egybehíva, az ellen kifogást nem tehetvén, a bejelentést tudomásul vettem, s a gyűlésen személyesen megjelentem.

A gyűlés tárgysorozata volt.

1 elnöki megnyitó

2 a tanítók fizetését szabályozó törvényjavaslat 9, 11 és 12 §§-ainak megvitatása.

3 megvitatása a polgári anyakönyv vezetésre és polgári házasságra vonatkozó eszméknek.

4 a zsidó vallás egyenjogosításának tárgyalása.

5 zár-beszéd.

Az ülés rendben kezdődött s ennek rendén a fen 2. ik 3. ik és 4. pont alatt említett eszméknek törvény alakjában való megvalósítása ellen tiltakozni határozottatott el.

Orbán Romulus k. iklandi pap azonban felálván az ide csatolt fordításnak megfelelő oláh szövegű beszéd felolvasásához fogott. S midőn elérkezett oda hol a nemzetiségi törvény ócsárlása után a tisztviselők hivatalos eljárását vette bírálat alá, szükségesnek tartottam a szót figyelmeztetni, hogy az eddig elmondottak nem tartoznak a tárgyhoz s utasítottam, hogy külömbeni szólás jogának elvonása terhe alatt tartozodjék minden további izgatástól.

A kezében fogalmazványt pedig – tekintettel arra, hogy az elmondott beszédnek tartalmát esetleg később tagadásba vehetné – elkoboztam.

Az eredeti fogalmazványt hivatalos használatra egyelőre visszatartom.

Rendre utasításom után a gyűlés csendben folyt tovább majd bezáródott s tagjai rendben eloszlottak.

Marosludas 1893 Marczius hó 17

főszolgabíró

Fond *Prefectura judetului Turda-Arieș*, Vicecomite, nr. 2633/1893, f.1-2

Traducere:

Judele suprem al plășii Luduș, comitatul Turda-Arieș

Nr.1123-93

Strict confidențial

Domnule vicecomite!

Urmare înaltului D-voastră ordin nr. 2490-893, referitor la adunarea românilor de la Luduș¹⁵², raportez cu stimă că aceasta mi-a fost anunțată conform regulamentului și întrucât a fost convocată la școala din localitate, sub forma unei consfătuiri a alegătorilor, eu nu m-am putut opune și am apărut personal la adunare.

Ordinea de zi a fost:

1. Cuvântul de deschidere;
2. Dezbaterea articolelor 9, 11 și 12 ale legii privind salarizarea învățătorilor;
3. Dezbaterea modului de completare a registrelor matricole, problema căsătoriilor civile;
4. Problema drepturilor egale ale religiei evreilor;
5. Cuvântul de închidere.

Adunarea a început în ordine și s-a protestat împotriva legalizării punctelor 2, 3 și 4.

Preotul Romulus Orbean din Iclânzul s-a ridicat și a început să-și citească discursul, anexat aici în traducere¹⁵³. Când a ajuns la pasajul referitor la activitatea oficială a funcționarilor, după ce a ocărât legea naționalităților, am considerat necesar să attentionez vorbitorul că cele enunțate nu sunt la obiect și i-am indicat să se

¹⁵² Vezi doc. nr. 73/vol.II.

¹⁵³ Romul S. Orbean (vezi doc. nr. 72/vol.II).

abțină de la orice amenințare, sub pericolul retragerii dreptului de a lua cuvântul.

Manuscrisul pe care-l avea în mână l-am confiscat, pentru a nu putea nega mai târziu cele enunțate.

Rețin exemplarul original pentru scopuri oficiale.

După atenționarea mea, adunarea s-a desfășurat în liniște, apoi s-a încheiat și participanții s-au retras în ordine.

Luduș, 17 martie 1893

jude suprem

75

1893 martie 25, Câmpeni

Sz.707-893.közig.

Tekintetes Alispán Úr!

Torda

Van szerencsém tisztelettel jelenteni, hogy helybeli gr. kath. lelkész Porutz Gyula és gr. kel esperes Furduj Romulus a toroczko-i választó kerülethez tartozó itteni választokat, a kormány egyházi politikája tárgyában – a hozzám előlegesen bejelentett – mai napra értekezletre hívta össze s ezen gyűlés mai napon személyes jelenlétemben meg is tartott.

A gyűlés menetére vonatkozólag mindenek előtt megjegyzem, hogy az délelőtti 11 orakor kezdedött s alig tartott 3 negyed órát, választok, leszámítva a papokat elenyisző csekély számban volt, – közönség tekintve hogy heti vásár is volt egyuttal, sokan vettek részt, egyébként maga a gyűlés rendben és a törvény korlátai között mozgott, – tisztelettel megjegyzem hogy az elnökül kiállott helybeli ügyvéd Dr. Preda Vazul megnyitó beszédéből – annak már bevezető szavaiból látva, hogy valószínűleg nemzetiségi kérdéseket fog feszegetni, – nyomban rendre utasítottam, s ennek folytán csak is a tárgyhöz mérten egy pár szóval a gyűlés tárgyát előadván – az ülést megnyitottnak nyilváníttam.

A gyűlés megnyitása után helybeli gr. kel. esperes szót kérvén, vallás felekezeti szempontból beszélt, – s pár szóval érintven a román nemzetiség érdekeit is a kormány egyház politikája ellen

nyilatkozott, ezután felső vidrai tanító Gombos Jozsef az ide ./. alá román eredeti szövegben és általam eszközölt magyar fordításban csatolt határozati javaslatot terjesztette elő – mely egyhangulag elfogadva lett; azután fel állott Albák Gura Árczi lelkész Nikola János és ennel indítványára Ó.Cs. és kir Felségéhez német nyelven egy homágiális távirat menesztetett, melynek eredeti német szövegét és általam eszközölt magyar fordítását 2 ./. alatt tisztelettel melléklek; végül bisztrai gr. kath. lelkész Papiu Alesandru az elnökségének megköszönvén fáradozását – elnök a gyűlést feloszlatta és az összegyűlteket eloszlottak.

A valodi tényállás érdekében tisztelettel felemlitem még, hogy also vidrai, de különösen Felső Vidráról, mint közönség vagy 80-100 ember vett részt a gyűlésen, és ezek délután 2 orakor egy csoportban, de minden lárma és rendetlenség nélkül lohátón indultak haza felé; -sem a gyűlés tartalma alatt sem a gyűlés feloszlátása után, sehol a magyar állam eszme, a magyar alkotmány vagy az ország törvénye ellen szerény nézetem szerint legkisseb izgató szo vagy izgatás nem történt s egyátalában semmi kihágás nem fordult elő, – ezeket azért említem fel Tkttes Alispán úr, mert nem lehetetlen hogy a napi sajtó mely gyakran akár szándékosan akár a dolgok hiányos értelmezése folytán, nem a valóságnak híven informáltatik – a történt dolgokat sokszor egészen más színben tünteti fel a mint azok a valóságban megtörténtek.

A gyűlés jegyzőkönyvét – a mely oráig megszerkesztve még nincs utolagosan szintén be fogom terjeszteni.

Tisztelettel kérem jelen jelentésemet Grof Főispán ur ő Méltóságával is közölni.

Topánfalván 1893 évi Mártius hó 25-én.

Vlászta János
főszolgabíró

Verso: Jött.893 27/III alisp., sz.2861-893

Főispán ő mlgal. közöltem, Torda 1893 marc. 27-én.

Fond *Prefectura judetului Turda-Aries*. Vicecomite. nr. 4010/1893, f.3-4

Am onoarea să vă raportez că preotul greco-catolic Iuliu Poruțiu și Romulus Furdui, protopop ortodox, i-au convocat, după cum m-au anunțat în prealabil, pe alegătorii cercului electoral Trascău, pe ziua de azi, în problema politicii religioase a guvernului, adunare care s-a desfășurat în prezența mea¹⁵⁴.

Referitor la desfășurarea adunării trebuie să menționez că aceasta a început înainte de masă, la ora 11, și a ținut circa trei sferturi de oră, alegătorii, fără preoți, au fost în număr limitat, populația a fost prezentă fiind și zi de târg. Adunarea s-a desfășurat în liniște și în limitele legale.

Menționez că încă din primele cuvinte ale discursului de deschidere al avocatului dr. Preda Vasile, președintele adunării, văzând că se va ridica problema națională, l-am atenționat și astfel, în câteva cuvinte, la obiect, a declarat deschisă adunarea.

După deschiderea adunării, protopopul ortodox local a luat cuvântul vorbind despre probleme religioase și referindu-se în câteva cuvinte la interesele națiunii române, s-a declarat împotriva politicii religioase a guvernului; după aceea, învățătorul Iosif Gombos din Vidra de Sus a prezentat proiectul de hotărâre, anexat aici, atât în limba română, cât și în traducerea mea, în limba maghiară. A fost acceptat în unanimitate. După aceea s-a ridicat preotul Nicola Ioan din Albac iar la propunerea lui s-a trimis o telegramă omagială în limba germană, Măriei Sale, al cărui text în original îl anexez aici, împreună cu traducerea mea în limba maghiară.

În încheiere, preotul greco-catolic din Bistra, Alexandru Papiu, a mulțumit președintelui care apoi a dizolvat adunarea iar participanții s-au împrăștiat.

Pentru cunoașterea situației de fapt mai amintesc că la adunare au participat circa 80-100 de oameni din Vidra de Jos, dar mai ales din Vidra de Sus și care, la ora 2, au pornit călare, în liniște,

¹⁵⁴ Adunarea a avut loc la 13/25 martie 1893 în sala hotelului din Câmpeni (vezi "Tribuna", nr. 51 din 6/18 martie 1893).

spre casă; nici în timpul desfășurării adunării, nici după dizolvarea acesteia, nu s-a auzit nici un cuvânt agitator împotriva ideii statului maghiar, a constituției sau a legilor maghiare și nu s-a produs nici o contravenție. Amintesc aceste lucruri, aomnule vicecomite, căci ar fi posibil ca în presa zilei, așa cum se întâmplă adesea, fie intenționat, fie din insuficientă informare, lucrurile să fie prezentate deformat, cu totul altfel decât în realitate.

Protocolul adunării, care încă nu s-a încheiat, am să vi-l trimit ulterior.

Vă rog să aduceți la cunoștința domnului conte, comite suprem, prezentul meu raport.

Câmpeni, 25 martie 1893

Vlăsza János
jude suprem

Verso: Sosit 27.III.1893 vicecomite

Adus la cunoștința Excelenței sale, comitele suprem, Turda, 27 martie 1893

76

1893 martie 26, Budapesta

A magyar kir. Igazságügyministeriumtól

1123 szám

I.M. 1893

Nagyméltóságú Minister úr!

Vonatkozással Nagyméltóságodnak f. évi márczius hó 19-én 156.res sz. a. hozzám intézett nagybecsű átiratára, van szerencsém tiszteletteljesen értesíteni, hogy a nemzetiség ellen gyűlöletre való izgatás miatt elítélt Hurban Szvetozár Vajanszky és dr. Lukács László államfogház büntetéseinek egyidejűleges végrehajtása folytán azoknak a szegedi kir. államfogház helyiségében való találkozásáról már előlegesen tudomással birtam, azonban tekintve azt, hogy mindketten államfogházbüntetésre vannak ítélve, amély büntetés végrehajtására csak egy államfogház intézettel rendelkezem, és hogy az 1878 évi V. t. cz. 35 §-a szerint az államfogházbüntetésre ítélték

nappal többen együtt örizendők, – ezen az állapoton jelenleg változtatni módomban nem áll.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tisztelem öszinte nyilvánítását.

Budapesten, 1893 évi martius 26.

A minister helyett

Erdélyi
államtitkár

Nagyméltóságú Hieronymi Károly belügy magyar kir. Minister úrnak. Budapesten. Saját kezéhez

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 216/1893, f.3

Traducere:

Din partea Ministerului Regal Maghiar de Justiție
Nr.11237/1893 M.I.

Domnule ministru!

^ Cu referire la adresa d-voastră din 19 martie anul curent, trimisă mie sub nr. 156 confidențial, am onoarea să vă înștiințez cu tot respectul că am avut cunoștință, anticipat, despre întâlnirea în localul închisorii regale din Seghedin, ca urmare a executării concomitente a pedepsei cu închisoarea, dintre Hurban Szvetozar Vajanszky¹⁵⁵ și dr. Vasile Lucaciu, condamnați din cauza instigărilor naționaliste însă, ținând cont de faptul că ambii sunt condamnați la pedeapsa cu închisoarea, pentru a cărei executare eu dispun doar de o singură temniță și că, în conformitate cu paragraful 35 al articolului de lege din 1878, cei condamnați sunt păziți, în timpul zilei, mai multi deodată – nu-mi stă în putință să schimb această situație în momentul de față.

Primiți exprimarea sinceră a deosebitei mele stime.

Budapesta, 26 martie 1893

În locul ministrului

Erdélyi
secretar de stat

¹⁵⁵ Szvetozar Urban-Vajanski (1847-1916), poet, publicist și om politic slovac, a fost închis împreună cu părintele Vasile Lucaciu la Seghedin. De altfel, la eliberarea din închisoare, Vasile Lucaciu în cuvântarea rostită la Budapesta în 6/18 februarie 1894 nu va uita să-l caracterizeze în adevărata lumină pe acest luptător slovac (*Dr. Vasile Lucaciu*, p.182-183).

77

1893 [aprilie 17, Satu Mare]¹⁵⁶

16.B sz./893

Méltóságos főispán úr!

Vett értesülés szerint több nagy somkuti román ügyvéd és gör. kath. lelkész e hó 24-re Nagy Somkuton gyűlést hívott egybe a kormány egyház politikájának megvitatása végett – nyilván nyomban nemzetiségi agitáció kifejtésére. E gyűlésre meg lettek hívva a méltóságod kormányzata alatt álló vármegyebeli gör. kath. lelkészek és tanítók is. Miután a gyűlés és vásári napra lett összehívva midőn a rendszerint a köznép közt igen sokan ittas, s mert félni lehet, hogy a lelketlen izgatók befolyása alatt a tömeg elragadtathatja magát, akként intézkedtem hogy e gyűlés betiltassék illetőleg ne engedessék meg annak megtartása, más napon engedélyeztetvén azt.

Van szerencsém tehát méltóságodat e körülményről szives tudomás vétel és esetleges további intézkedés végett tisztelettel értesíteni.

Fogadja méltóságod kiváló tisztelettem nyilvánítását

Ujfalussy
cs. és kir. kamarás főispán

Méltóságod id. Br. Bornemisza Károly cs. és kir. kamarás főispán urnak, Deés

¹⁵⁶ Vezi doc. nr. 82/vol.II.

Verso: Sz. 7-893, Bizalmas
Exp. I

Méltóságos főispán úr!

Folyó évi 16 bizalmas szám alatt kelt szives értesítését köszönettel vévén, van szerencsém értesíteni méltóságodat, hogy hason nemzetiségi ülés itt helyt Deésen is volt folyó hó 11-én, de az kellő tárgyilagossággal folyt le minden tüntetés nélkül.

Kiváló tisztelettel

Deés, 1893, 17/4 Exp. 17/4

Fond *Prefectura județului Someș*, Comite suprem, nr. 7/1893. f.1-2

Traducere:

Nr. 16/1893 confidențial

Onorate domnule comite suprem!

După cum am afiat, mai mulți avocați români și preoți greco-catolici din Șomcuta Mare au convocat ședință pe data de 24 a lunii curente, la Șomcuta Mare, în scopul discutării politicii bisericești a Guvernului¹⁵⁷ – probabil pentru desfășurarea imediată a instigărilor naționale. La această ședință au fost invitați și preotii greco-catolici și învățătorii din comitatul aflat sub jurisdicția d-voastră. Deoarece ședința a fost convocată în zi de târg, când multi oameni din popor se îmbată, conform obiceiului, și pentru că se poate întâmpla ca, sub influența instigatorilor inconstienți, mulțimea să-si iasă din fire, am luat măsuri ca ședința să fie interzisă, respectiv să nu se îngăduie ținerea ei decât în altă zi.

Am onoarea, deci, să vă înștiințez cu respect despre această situație, ca d-voastră să luați la cunoștință și să dispuneți eventualele măsuri ulterioare.

Primiți expresia deosebitei mele stime.

Ujfalussy

comite suprem, camerar cezaro-crăiesc

¹⁵⁷ Vezi convocarea în "Tribuna", nr. 61 din 18/30 martie 1893.

D-lui baron Bornemissza Károly senior, camerar cezaro-crăiesc, comite suprem, Dej

Verso:

Am luat cu mulțumire înștiințarea d-voastră emisă sub nr. 16 confidențial, anul curent, și am onoarea să vă informez că o ședință națională asemănătoare a avut loc și aici, la Dej, în data de 11 a lunii curente, dar a decurs cu obiectivitatea necesară, fără nici un fel de manifestație¹⁵⁸.

Cu deosebită stimă.

Dej, 17/4/1893

78

1893 aprilie 24, Baia Mare

10 eln.sz./1893

Méltóságos Főispán úr!

Hivatkozással Méltóságodnak f. évi April hó 19-én 179 sz. a. kelt rendeletére van szerencsém a Hidegkut községben f. évi April hó 23-án a kormány egyház politikai javaslatai ellen való nyilatkozattétel céljából megtartott román népgyűlés lefolyásáról – a gyűlés magyar és román nyelvű meghívója csatolása mellett jelentésemet mély tisztelettel a következőkben megtenni:

A népgyűlés, a megtarthatási engedély előzetes kinyerése után e hó 23-án d.u. 3-tól 5 óráig mint egy 150 ember részvétele mellett – a kiknek legnagyobb részét hidegkuti lakosok képezték s kik közül járásom gör. kath. intelligentiája csupán 25 lelkész s tanítóval volt képviselve – minden rend és csend zavarás avagy olyan mozzanat nélkül, mely hatósági közbelépést igényelt volna, tárgyilagos mederben s a program pontozatai pontos betartása mellett folyt le.

Az előre az elnökségnek bejelentett s sorozatban foglalt szónoklatok egyházas jellegűek s vallásos ihlettől áthatottak voltak, s kerületett bennök minden olyas szinezet, a mi állam ellenes intenciokra engedhetett volna következtetést vonni.

¹⁵⁸ Vezi convocarea în "Tribuna", nr. 57 din 13/25 martie 1893.

A gyűlés külső formáiban; használt jelvényekben kerülve volt minden valóságos szertartásosság, mi a nagyméltóságú magyar királyi belügyminiszter úrnak f. évi 228 sz. rendeletébe ütközhetett volna.

A gyűlés folyamán határozatba ment, hogy a népgyűlés tiltakozásának ad kifejezést a magas kormány programjába felvett egyház politikai reform javaslatok sorozata minden egyes pontozata ellen.

Elhatározott, hogy tekintettel a szönyegen levő egyház politikai kérdésekre az általok politikai téren eddig követett passivitással felhagyva, az aktivitás terére lépnek, mivégből párttá alakulva képviselő választások esetére egy 25 tagu végrehajtó bizottságot is választottak, csak nem kizárólag lelkesek és tanitokból.

Kifejezést adtam e helyütt ama határozott követelésemnek melyet jegyzőkönyvbe is vétettem, hogy ezen bizottság tanácskozásai mindenkor csak is hatósági előzetes engedély kinyerésével s annak részvétele mellett tarthatók meg.

Végül nagy lelkesedés mellett elfogadva lett Barbul Gábor elnök ama indítványa, hogy Ő felségéhez "mint apostoli magyar Királyhoz" üdvözlő sürgöny menesztessék.

A hatósági felügyeletet a gyűlés folyama alatt magam s Smit Sándor tb. főszolgabíró gyakoroltuk.

A csend és rend fentartása végett pedig egész napra csendőrséget rendeltem ki a községbe.

A gyűlés lefolyása felől Méltóságodnak részletesebb adatokkal szolgálhatni szerencsés leendek a tavaszi rendes közgyűlés alkalmávali székhelyeni létemkor, a mikor is úgy a gyűlés jegyzőkönyvét mint a végrehajtó bizottság név sorát – melyeket bekövettem volt – átszolgáltatom.

Mély tiszteletem nyilvánítása mellett maradtam

Nagybányán 1893 évi April hó 24.én

alázatos szolgálja
Domahidy Victor
főszolgabíró

Méltóságos Ujfalussy Sándor császári és királyi kamarás
Szatmár Vármegyei Főispán úrhoz Nagy Károlyban

Fond Prefectura județului Satu Mare. Comite suprem, confidentiale, nr. 190/1893, f.1

Traducere:

Nr. 10/1893 prezidial

Onorate domnule comite suprem!

Referitor la ordinul dumneavoastră, emis la 19 aprilie anul curent, sub nr. 179, am onoarea să vă prezint, cu respect, în cele ce urmează, raportul meu privind desfășurarea adunării populare românești care s-a ținut la Hideaga, în 23 aprilie anul curent, cu scopul declarării împotriva propunerilor politicii bisericești a guvernului; anexez invitația la ședință, în limbile maghiară și română.

După obținerea în prealabil a autorizației de desfășurare, adunarea populară s-a ținut în data de 23 a acestei luni, de la ora 3 la 5, după-masă, fără nici o tulburare a ordinii și liniștii ori vreo altă mișcare ce ar fi necesitat intervenția autorităților; au participat cam 150 de oameni, cei mai mulți fiind locuitori din Hideaga; intelectualitatea greco-catolică din plasa mea a fost reprezentată de numai 25 de preoți și învățători; adunarea s-a desfășurat într-un cadru obiectiv, cu respectarea exactă a articolelor din program.

Cuvântările cuprinse în program și prezentate dinainte președintelui au avut un caracter bisericesc și au fost pătrunse de spirit religios; în cadrul lor s-a evitat orice nuanță care ar fi putut avea, drept urmări, intenții antistatale.

Ca aspect exterior, prin însemnele folosite la adunare, s-a evitat orice ritual religios care ar fi contravenit ordinului nr. 228 din anul curent, al Excelenței Sale, domnul ministru de interne regal maghiar.

Pe parcursul ședinței s-a hotărât că adunarea populară își exprimă protestul împotriva fiecărui articol din seria propunerilor reformatoare ale politicii bisericești promovate de Guvern.

Referitor la problemele politicii bisericești în discuție, s-a decis să se renunțe la politica pasivă și să se treacă la o politică activă, în care scop s-a constituit un partid și s-a ales un comitet executiv,

format din 25 de membri, aproape în exclusivitate preoți și învățători, pentru alegerile de deputați. În acest punct mi-am exprimat pretenția – înscrisă și în procesul-verbal – ca acest comitet să-și țină consfăturile numai cu aprobare obținută în prealabil și cu participarea autorităților.

În final a fost primită, cu mare însuflețire, propunerea președintelui, Gavril Barbul¹⁵⁹, de a se trimite o telegramă de felicitare Majestății Sale, "ca rege apostolic maghiar".

Pe parcursul ședinței, eu și judele suprem, Smit Sándor, am efectuat supravegherea oficială.

În scopul menținerii liniștii și ordinii am ordonat prezența jandarmeriei în comună, pe parcursul întregii zile.

Voi avea onoarea să vă ofer informații mai detaliate despre desfășurarea ședinței, cu ocazia adunării generale ordinare de primăvară, când voi fi la sediu; cu acest prilej vă voi preda atât procesul-verbal al ședinței cât și lista nominală a comitetului executiv – a căror predare am pretins-o.

O dată cu exprimarea respectului meu profund, rămân, slugă umilă,

Domahidy Victor
jude suprem

Onoratului domn Ujfalussy Sándor, camerar cezaro-crăiesc, comite suprem al comitatului Satu Mare, Carei.

79

1893 aprilie 24, Satu Mare

16 B/1893

Nagyméltóságú magyar királyi belügyminister Úr!

Vett értesítés szerint több nagysomkuti ügyvéd s gör. kath. lelkész e hó 24-re Nagy Somkutra – a kormány egyházpolitikájának

¹⁵⁹ Proprietar din Mocira și în același timp și președinte al Comitetului Clubului electoral al Partidului Național Român din cercul Baia Mare (vezi "Tribuna", 1893, nr. 69, 75, 81 și 86).

megvitatása és minden esetre az elleni tiltakozás céljából – népgyűlést hívott egybe, meghíván erre Szilágy és Szolnok Doboka vármegye gör. katolikus lelkészeit és tanítóit. A gyűlés apr. 24 re, tehát egy oly napra lett N. Somkutra össze hívva, midőn ott ép vásár tartatik, sőt a gyűlés helyéül a piacz közepén levő korcsmát jelölték meg, nyilván hogy a gyűlésre csődüljön minden ember, s hogy azután hirdethessék, hogy hány ezer ember gyűlt össze s hogy alkalmuk legyen minél nagyobb tömeg előtt a magyar állam eszme ellen izgatni.

Bár a meghívók szétküldettek a gyűlés még bejelentve nincsen, ennél fogva a mai napon utasítottam a nagysomkuti járás főszolgabíróját, hogy bejelentés esetén az engedélyt tagadja meg, kijelentvén, hogy más időre egybehívandó gyűlésre az engedélyt hajlandó megadni, az esetben ha a gyűlésre kizárólag a nagysomkuti járás lakossága hivatik össze.

Szükségesnek láttam a főszolgabírót ekként utasítani mert a felhozott körülmények indokoltú teszik, hogy rendőri szempontból is e preventiv intézkedést tétessék, mert a gyűlés vásári napon szándékolatván tartani, a köznép ily alkalommal iktassága szomorú következményeket eredményezhetne a feltételezhető izgatás esetén.

Együttal utasítottam a főszolgabírót hogy az előljároságok útján tegye előre közhiré hogy a gyűlés megtartása nem engedélyeztetik, nehogy az esetben, a mi előre látható, hogy a meghívót kibocsátók csak a gyűlést megelőző 24 órán belől jelentik be a gyűlést – az engedély megtagadása esetén az összesereglettek miután kiszámításból, a meghívók szétküldése előtt azért nem kértek a gyűlés megtarthatása engedélyt s meglehet hogy a kitűzött gyűlés előtti 24 órával megelőzőleg nem is fognak kérni, azért, hogy a gyűlés napján a vására jövő csődület előtt alkalmuk és okuk legyen tüntetni és izgatni, hogy ime a magyar kormányzat nem engedi őket gyűlésezni, s ezáltal a nép részvétit sajnálkozását és ügyükre nézve kicsalhassák és "nagy világban reclamat inscenirozhassanak a járási főszolgabírót akként utasítottam, hogy a népet az előljároságok útján előre értesitse miszerint az egybehívott gyűlés rendőri okból a vásári napon nem engedélyeztetett. A tervezett gyűlésről Szilágy és Szolnok Doboka vármegyék főispányait is értesitettem.

Fogadja nagyméltóságod mély tiszteletem nyilvánítását.

Nagyméltóságú Hieronymi Károly m. kir. Belügyminister urnak.
Budapest.

Traducere:

16/1893 confidential

Domnule ministru de interne regal maghiar!

După cum am aflat, mai multi avocați si preoți greco-catolici din Șomcuta Mare au convocat o adunare populară pe data de 24 a acestei luni, la Șomcuta Mare, în scopul discutării politicii bisericești a guvernului și, în mod sigur, pentru a protesta împotriva acesteia – invitându-i pe preoții greco-catolici și învățătorii din comitatele Sălaj și Solnoc-Dăbâca. Adunarea a fost convocată pe data de 24 aprilie, la Șomcuta Mare¹⁶⁰, adică într-o zi când acolo tocmai se ține târgul, ba mai mult, ei au stabilit ca loc de adunare cârciuma aflată în mijlocul pieței, evident pentru ca toti oamenii să se strângă la adunare și pentru ca apoi ei să poată anunța câte mii de oameni s-au adunat și ca să aibă prilejul să instige, în fața unei mulțimi cât mai mari, împotriva ideologiei statului maghiar.

Deși invitatiile au fost trimise, adunarea nu este încă declarată, de aceea, am dat astăzi dispoziții judelui suprem din plasa Șomcuta Mare ca, în cazul declarării, să refuze autorizația anunțând că este dispus să acorde autorizație pentru o adunare convocată pentru o altă dată și în cazul în care la adunare este chemată să participe numai populația plășii Șomcuta Mare.

Am considerat necesar să-i dispun astfel judelui suprem deoarece cricumstantele amintite vin să argumenteze faptul că trebuie luate măsuri preventive și din punct de vedere polițienesc deoarece, intenționându-se tinerea adunării în zi de târg, starea de betie a poporului de rând cu o asemenea ocazie ar putea avea urmări tragice, în cazul presupusei instigări.

Deoarece, în mod intentionat ei nu au cerut autorizație pentru tinerea adunării, înainte de trimiterea invitatiilor și probabil nici nu vor cere decât cu 24 de ore înainte de adunarea – despre care s-a aflat – pentru ca, în ziua adunării, să aibă prilej și motiv să instige și să agite,

¹⁶⁰ Vezi doc. nr. 77/vol.II. Adunarea a fost interzisă, amânându-se pentru 14 mai 1893 (cf. "Tribuna", nr. 92 din 27 aprilie/9 mai 1893, și doc. nr. 82/vol.II).

în prezența mulțimii venite la târg, că, iată cum, guvernul maghiar nu-i lasă să se întrunească și prin aceasta să obțină prin șiretlic adeziunea și compătimirea poporului pentru ei și cauza lor și să poată înscena protestul lor în toată lumea; i-am dat dispoziții judei suprem al plășii ca el să înștiințeze populația prin intermediul autorităților că, din motive polițieneste, adunarea convocată nu este permisă în zi de târg.

Despre adunarea planificată i-am înștiințat și pe comitii supreme ai comitatelor Sălaj și Solnoc-Dăbâca.

Primiți exprimarea respectului meu profund.

Domnului Hieronymi Károly, ministrul de interne regal maghiar.
Budapesta.

80

1893 aprilie 26, Bistrița

Besztercze-Naszód vármegye főispánja
11-893 szám
főisp. bizalmas

Bizalmas!

Kegyelmes úram!

A bukaresti "román liga" államellenes izgatásaival lépten nyomon találkozhatni s ép ezért kötelességemből kifolyólag ezen egylet üzelmait; mely ügynökei által egész Magyarország román lakta vidékeit behálózza, – éber figyelemmel kísérem.

Ide ./ alá csatolva van szerencsém Nagyméltóságodnak "Az összes románok culturalis és nemzeti egyesítésére alakult liga" 1893 évi fali naptárainak egy példányát, annak szövegének fordításával együtt teljes tisztelettel felterjeszteni.

Mint a szöveg több részéből világosan látható, ez a naptár első sorban a magyarországon leendő terjesztésre van szánva s több helyen a magyar állam ellen nyíltan izgat s a magyar faj elleni gyűlöletet szítani törekszik mindennek daczára szemérmetlen vakmerőséggel reá van nyomtatva a "Carol Göbl" kiadó cég neve.

Azért is elkerülhetlen kötelességemnek tartottam ezt a nyomtatványt Nagyméltóságod elé terjeszteni, hogy esetleg diplomatai uton a nyomtatvány terjesztésének betiltása; a kiadó

nyomda cég felelősségre vonatása vagy egyéb célra vezető intézkedések Nagyméltóságod részéről megtehetőek legyenek.

Részemről úgy a beszterczei rendőrséget, valamint a főszolgabirákat is szigorúan utasítottam, hogy ily falinaptárak terjesztését figyelemmel kísérjék s bárhol találnának példányokat, azokat lefoglalva a kir. Ügyészséghez terjesszék fel.

Megjegyzem különben, hogy a ./. csatolt példányon kívül eddig e vármegyében más ez ideig nem találtatott, ez pedig állítólag egy nászódi gymnasium tanulónak küldetett egyenesen Bukarestből.

Beszterczén 1893 évi ápril hó 26 án
Nagyméltóságodnak kiválóan tisztelője

főispán

Verso: Ér. IV/29 893, 312/res.

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 312/1893, f.2

Traducere:

Comitele suprem al Comitatului Bistrița-Năsăud
Nr. 11-1893 confidențial
Comite suprem

Confidențial!

Excelența Voastră!

Aș putea să întâlnesc în orice moment instigările antistatale ale "Ligii române" din București și tocmai de aceea, în virtutea datoriei mele, urmăresc cu cea mai vie atenție uneltirile acestei asociații care, prin agenții săi, împânzesc toate ținuturile din Ungaria, locuite de români.

Am onoarea să vă trimit, cu tot respectul, aici anexat, un exemplar din calendarul pe anul 1893 al "Ligii pentru unitatea culturală și națională a tuturor românilor", împreună cu traducerea.

După cum se poate vedea limpede din mai multe fragmente ale textului, acest calendar este destinat în primul rând răspândirii pe teritoriul Ungariei și instigă, în mod repetat, direct, împotriva statului maghiar și se străduiește să provoace ură împotriva neamului

unguresc; în pofida acestora, cu îndrăzneală lipsită de rusine, s-a tipărit pe el numele firmei emitente "Carol Göbl".

De aceea, am considerat în mod inevitabil de datoria mea să vă prezint această tipăritură, ca dumneavoastră să interziceți răspândirea ei, eventual pe cale diplomatică; ca să puteți trage la răspundere firma tipografică emitentă sau să luați măsuri în alte scopuri.

În ceea ce mă privește, am dat instrucțiuni severe atât politiei din Bistrița cât și juzilor supremi să urmărească cu atenție răspândirea acestor calendare și oriunde ar găsi exemplare să le trimită, confiscate, la Parchetul Regal.

Menționez, de altfel, că în afară de exemplarul aici anexat, nu s-a găsit altul până acum, în comitat, iar acest <exemplar> a fost trimis direct din București, după cum se spune, unui elev al gimnaziului din Năsăud.

Bistrița, 26 aprilie 1893.

Cel ce vă stimează în mod deosebit,

ss indescifrabil
comite suprem

Verso: Sosit: 29.IV.1893, 312/confidențial

81

1893 aprilie 29, Șomcuta Mare

A Nagysomkuti járás főszolgabírájától
3/893 elnöki

Méltóságos cs. és kir. Kamarás Főispán Úr!

Azon határozatom, – melynek rendén: az 1893 évi Április hó 24 ikére Nagy Somkutra egybehívott nemzetiségi gyűlés megtartását, kizárólag rendőri tekintetekből betiltani voltam kénytelen, s mely határozatomat Méltóságodnak 1/893 eln. sz. a. felterjeszteni bátor voltam, – a Nagy szebenben megjelenő "Tribuna" című, ide ./. alá mely tisztelettel csatolt román lapban, hű fordításban "Pretexte rusinose" /szégyenletes ürügyek/ cím alatt egész terjedelmében oly bevezetéssel közöltetett, melyet elhalgatnom hazafias érzületem tiltja.

Méltóságos cs. és kir. Kamarás Főispán Úr!

Az, hogy a nevezett véres szájú és izgató lap majdnem minden nap foglalkozik személyemmel és engem "renegát" és a román ügyek legveszélyesebb "ántágonistájának" czimez, legkevésbé sem bánt és ezért nem is panaszkodom, mert: egyfelől nem tartom a Tribunát és hiveit illetékes bíráimnak itéleskedni működésem felett, – másfelől pedig, mert: hivatali kötelességem szigorú és lelkesítő teljesítésének és hazafiúi érületem tiszta öntudata nékem lelki megnyugvást és biztos védvet nyújt az eszeveszett izgatók és véres szájú dühöngők minden megtámadásai ellen, azt azonban hogy, – miután az izgatok látják, miként: a Tribunában majdnem naponként megjelenő és működésem ellen irányuló intimidátiót és epithetnek legkevesebbé sem altérálják hazafias működésem irányát, – már nem személyem ellen fordítják az izgatást, hanem: egyenesen az állam alkotó magyar nemzet ellen, – nem hagyhatom feljelentés nélkül, ugyanis:

Az ./. alá zárt Tribunában 1017/893 sz. a. folyó évi Április hó 6-ikáról kelt határozatom egész terjedelmében a következő hiven fordított előszóval van közölve: "Szégyenletes ürügyek". A Nagysomkutra egybehívott román népgyűlés megtartásának betiltásáról, rendelkezésünk alá bocsájtatott a következő hivatalos adat, melyből kitetszik, hogy a magyarok miként használják a legszégyenletesebb ürügyeket jogunk elrablására".

Minthogy a magyar büntetőtörvénykönyv 172§ ának második bekezdése világosan rendeli, hogy azt, ki a m.b.t.k. 171§ ában meghatározott módon valamely osztályt, nemzetiséget vagy hitfelekezetet gyűlöletre hiv vagy buzdít a másik ellen, a 172§ első bekezdésében megállapított büntetés éri.

A Tribunának fenti bevezetése, melyben urbi et orbi a legalaptalanabbul terjeszti és állítja hogy "A magyarok a legszégyenletesebb ürügyeket használják jogaik elrablására, szerény véleményem szerint: a m.b.t.k. 172§ában ütköző és a magyar nemzet ellen irányuló felbujtást izgatást képez, mert: valótlan és alaptalan állítással gyűlöletre hívja és bujtogatja fel a románokat a magyar nemzet ellen, melyet a legszégyenletesebb ürügyek alatt jograblónak bélyegez.

Méltóságos Főispán Úr!

A nemzetiségi izgatokkal és lapjaikkal szemben akkor, amidőn mint a jelen esetben is a legalaptalanabb vádakkal illetik a magyar nemzetet – szerény véleményem az, hogy a legszigorubb és legkérelhetlenebb törvényes eljárást kell alkalmazni, mivel:

izgatașuikku șu zembu a legkisebb eln ez s is véghetetlen k ros befolyású a köznépre, mert az izgatok vérszemet kapva még nagyobb vehementiával és mintegy b ntethetlens gi tudattal és k rked ssel kezdik a nép fanatiz l s t, – mi különösen illy kényes  r ll son mint az enyém, hazafias működésemet igen megneheziti, – habár eddig Isten segítségével büszke  nerzettel állithatom hogy a köznépet sikerült az izgatok befolyásától megovnom, – azonban: ha az izgataș b ntetelen l k vetethetik el, tartanom kell t lle, hogy népemet is, – melly eddig bennem feltétlenül bizot és bizik – az izgatoknak sikerülend el mitaniok.

Mély és alázatos tisztelettel lévén

Méltóságodnak

Nagy Somkuton 1893  prilis h  29  n

alázatos szolgája

Indre László

f szolgabir 

Fond *Prefectura județului Satu Mare*, Comite suprem, confidentiale, nr. 20/1893, f.1-3

Traducere:

Din partea judeului suprem al plășii Șomcuta Mare
3/893 prezidial

Domnule comite suprem, camerar cezaro-crăiesc!

Hotărârea mea, conform căreia am fost nevoit să interzic, exclusiv din considerente polițienesti, ținerea adunării naționale convocate la Șomcuta Mare pe data de 24 aprilie 1893¹⁶¹, hotărâre pe care mi-am permis s-a înainteze domniei-voastre sub nr. 1/1893 prezidial, a fost publicată în revista românească "Tribuna", apărută la Sibiu, aici anexată, în traducere fidelă, în cuprinsul articolului "Pretexte rușinoase"¹⁶², cu o introducere pe care nu o pot trece sub tăcere din sentimente patriotice.

¹⁶¹ Vezi doc. 77  i 79/vol.II.

¹⁶² Indre László justifică aici motivele interzicerii adunării de la Șomcuta Mare din 24 aprilie 1893 (cf. "Tribuna", nr. 80 din 11/23 aprilie 1893).

Domnule Comite suprem, camerar cezaro-crăiesc!

Faptul că amintita revistă instigatoare și înverșunată se ocupă de persoana mea aproape zilnic și mă numește "renegat" și "antagonistul" cel mai de temut al problemelor românești, nu mă supără nici măcar într-o mică măsură și de aceea nici nu mă plâng, deoarece: pe de-o parte nu consider "Tribuna" și pe adepții săi îndreptățiți să-mi judece și să-mi condamne activitatea, iar pe de altă parte, deoarece datoria mea de serviciu este strictă și îndeplinirea acesteia, cu conștiinciozitate, precum și sentimentul pur al patriotismului îmi oferă împăcare sufletească și adăpost sigur împotriva oricăror atacuri ale smintiților instigatori și furibunzilor înverșunați; însă nu pot să nu denunț faptul că, deoarece instigatorii văd că intimidările și epitetele apărute aproape zilnic în "Tribuna" la adresa activității mele nu alterează cu nimic orientarea activității mele patriotice – ei nu mai îndreaptă instigările împotriva persoanei mele, ci direct împotriva națiunii maghiare constituentă a statului.

În exemplarul din "Tribuna" anexat aici s-a publicat în întregime hotărârea mea din 6 aprilie anul curent, sub nr. 1017/1893, cu următoarea introducere, în traducere fidelă: "Pretexte rușinoase. Despre oprirea adunării populare românești convocată la Șomcuta Mare nu se pune la dispoziție următorul act oficial, din care se va vedea cum *Ungurii, pentru a ne răpi un drept*, se folosesc de cele mai rușinoase pretexte".

Deoarece codul penal maghiar, în articolul 172, alineatul 2, spune foarte clar că, dacă cineva îndeamnă intenționat o clasă, o națiune sau o confesiune la dușmănie ori o instigă împotriva alteia, conform articolului 171, este pasibil de pedeapsa stabilită în articolul 172, alineatul 1.

Introducerea de mai sus, din "Tribuna" prin care, urbi et orbi se răspândește și se susține în modul cel mai nefondat că maghiarii se folosesc de pretextele cele mai rușinoase pentru a le răpi drepturile <românilor>, după umila mea părere contravine articolului 172 din codul penal maghiar și constituie răzvrătire și instigare îndreptată împotriva națiunii maghiare deoarece, prin declarații inexacte și nefondate, îndeamnă la dușmănie și-i instigă pe români împotriva națiunii maghiare pe care o etichetează ca răpitoare de drepturi sub pretextele cele mai rușinoase.

Domnule Comite suprem!

În privința instigătorilor naționaliști și a revistelor lor, atunci când vizează cu acuzațiile cele mai nefondate națiunea maghiară, ca și în cazul de față, părerea mea umilă este aceea că trebuie aplicate

procedurile legale cele mai severe și mai potrivite deoarece o cât de mică indulgență în privința instigărilor are o influență foarte dăunătoare asupra poporului de rând căci instigatorii, devenind îndrăzneți, ar începe cu și mai multă vehemență și fanfaronadă fanatizarea poporului, știind că n-ar fi pedepsiți, ceea ce, mai ales într-un post pretentios ca al meu, îmi îngreuează activitatea patriotică; deși până acum cu ajutorul lui Dumnezeu, pot să declar cu un sentiment de mândrie că am reușit să apăr poporul de rând de influența instigărilor; însă dacă instigarea poate fi comisă fără a fi pedepsită, mi-e teamă că instigatorii ar reuși să amăgească și populația <din ținutul meu> care până acum a avut și are încredere în mine.

Rămân cu profundă și supusă stimă,
Somcuta Mare, 29 aprilie 1893.
Sluga supusă a domniei-voastre

Indre László
jude suprem

82

1893 mai 20, Carei

25/1893 Biz.

Nagyméltóságú magyar királyi belügyminister úr!

Hivatkozással f. é. apr. 15-ről 16 Biz. Szám alatt kelt tiszteletteljes jelentésemre, van szerencsém mély tisztelettel jelenteni, miszerint az apr. 24-re egybehívott, de rendőri szempontból nem engedélyezett nemzetiségi gyűlés rendezői f. é. 14-én Nagy Somkuton, az egyházi politikai kérdések megvitatása ügyében, hatósági engedély és ellenőrzés mellett, nép gyűlést tartottak. A gyűlésen mintegy 200-250, kizárólag Nagy Somkut vidéki lakos vett részt.

A gyűlésen az egyházi szertartások és izgató beszédek mellőztettek. A gyűlés határozatilag kimondta, hogy a magas kormány egyházi politikai programja életbe léptetése ellen, egyházi és nemzetiségi szempontból tiltakozik. A gyűlés végeztével Ő Csász. és Apostoli Királyi Felségéhez hódoló táviratot intéztek.

Fogadja nagyméltóságod : .ély tiszteletem nyilvánítását.
Nagy Károly 1893 maj. 20.

cs. és kir. kamarás főispán
[Ujfalussy]

Nagyméltóságú Hieronymi Károly m. kir. Belügyminister úrnak
Budapest

Fond *Prefectura judetului Satu Mare*, Comite suprem, nr. 25/1893, f.13

Traducere:

25/1893 confidențial

Domnule ministru de interne regal maghiar!

Cu referire la raportul meu din 15 aprilie anul curent, emis sub nr. 16 confidențial, am onoarea să raportez cu profund respect că organizatorii adunării naționale convocate pe ziua de 24 aprilie, neautorizată de poliție¹⁶³, au ținut o adunare populară în 14 mai anul curent la Șomcuta Mare, cu aprobare oficială, și sub supraveghere, în problema redactării întrebărilor politicii bisericești. La adunare au participat cam 200-250 de locuitori, exclusiv din tinutul Șomcuta Mare¹⁶⁴.

În timpul adunării au fost omise liturghiile și cuvântările instigatoare. Adunarea a pronunțat, sub formă de hotărâre, că protestează din punct de vedere bisericesc și național împotriva intrării în vigoare a programului de politică bisericească al Guvernului. La încheierea adunării au adresat o telegramă de supunere Înălțimii Sale Cezaro-Crăiești și Apostolice.

Primiți exprimarea respectului meu profund
Carei, 20 mai 1893.

comite suprem, camarar cezaro-crăiesc
[Ujfalussy]

¹⁶³ Vezi doc. nr. 77, 79 și 81/vol.II.

¹⁶⁴ La adunarea din 14 mai 1893, au participat peste 2000 de persoane (vezi "Tribuna", nr. 98 din 4/16 mai 1893).

Domnului Hieronymi Károly, ministrul de interne regal maghiar,
la Budapesta.

83

1893 mai 23, Budapesta

Magyar Királyi Igazságügyminister
1497 számhoz IME

Nagyméltóságú Minister Úr!

A "román memorandum" név alatt ismeretes nyomtatvány terjesztésének megtorlása céljából a kolozsvári kir. törvényszék előtt folyamatban lévő sajtügyi vizsgálat során beszereztetett a román nemzeti párt 25-ös végrehajtóbizottságának névsora, a mely bizottság a vizsgálat adatai szerint a "memorandum"-nak sajtó útján többszörösítését és terjesztését mult évi 1892 márczius 26-án tartott ülésében elhatározta.

Ugyanakkor beszereztetett azon 78. bizalmi férfi névsora is akiknek a "Memorandum" terjesztés végett a bizottság által megküldetni határozottatott.

A román nemzeti párt 25-ös végrehajtó bizottságának jegyzékét ./. alatt a 78. bizalmi férfi névlajstromát pedig 2 ./. alatt csatolva tudomás és netáni közrendészeti célokra való felhasználás véget van szerencsém Nagyméltóságodnak megküldeni és fölhasznáлом ezen alkalmat is kiváló tiszteletemnek őszinte nyilvánítására.

Budapest, 1893 május 23.

A minister helyett
Teleky
államtitkár

Nagyméltóságú Hieronymi Károly magyar királyi belügyminister
urnak. Budapesten. Saját kezéhez.

Verso: Érkezett V/30/893
392/reserv

Traducere:

Ministerul de Justiție Regal Maghiar
La nr.1497/IME

Domnule ministru!

În decursul cercetărilor în procesul de presă desfășurat la Tribunalul din Cluj cu scopul de a opri răspândirea tipăriturilor cunoscute sub denumirea de "Memorandul român", s-a procurat lista nominală a celor 25 de membri ai comitetului executiv al Partidului Național Român, comitet care, conform datelor cercetării, a hotărât în ședința ținută la 26 martie anul trecut, multiplicarea tipografică și răspândirea "Memorandului"¹⁶⁵.

Tot atunci s-a procurat și lista nominală a celor 78 bărbați de încredere cărora comitetul a hotărât să le trimită "Memorandul" pentru a fi răspândit.

Am onoarea să vă trimit, în anexă, pentru a vă înștiința și pentru apărarea ordinii publice, lista celor 25 de membri ai comitetului executiv al Partidului Național Român, și, în a doua anexă, lista nominală a celor 78 bărbați de încredere¹⁶⁶. Profit de această ocazie pentru exprimarea sinceră a deosebitei mele stime.

Budapesta, 23 mai 23.

În locul ministrului,
Teleky
secretar de stat

Domnului Hieronymi Károly, ministru de interne regal maghiar,
la Budapesta. Strict personal.

¹⁶⁵ Vezi S. Polverejan, *Din istoricul Memorandului. Ședința comitetului central al P.N.R. din 25-26 martie 1892*, în "Acta Musei Napocensis", VI (1969), p.335-345.

¹⁶⁶ Vezi publicarea celor două liste în actele procesului memorandist (I.P.P [app], *op.cit.*, vol.I. p.76-79).

LISTA

adreselor pentru expedierea Memorandelor (ediția rom.)

- 1.Nicolae Neamțu, diacon în Seliște
- 2.T. Liviu Albini, candidat de avocat în Cut
- 3.Rubin Patitia, avocat în Alba Iulia
- 4.Dr. Silviu Fodor, avocat în Abrud
- 5.Constantin Cothișel, preot în Certege
- 6.Grigorie Sima, preot în Cărpeneș
- 7.Dr. Silviu Moldovan, avocat în Orăștie
- 8.Augustin Nicoară, candidat de avocat în Deva
- 9.Dr. Avisalon Teier, medic în Brad
- 10.Ioan Muntean, proprietar în Hătege
- 11.Iuliu Herbay, funcționar de bancă în Arad
- 12.Vasile Mangra, profesor în Arad
- 13.Aurel Suci, avocat în Arad
- 14.Dr. I.T. Mera, medic în Siria
- 15.Mihai Veliciu, avocat în Chisineu
- 16.G. Lazar, avocat în Vinga
- 17.Petru Calciunariu, avocat în Orșova
- 18.Ioan Lintu, director de tipografie în Caransebeș
- 19.Enea Hodoș, profesor în Caransebeș
- 20.Antoniu Paladi, preot în Beiuș
- 21.Vasile Ignat, avocat în Beiuș
- 22.Alexie Berinde, preot în Seini
- 23.Constantin Lucaci, preot în Iojib
- 24.Andreus Asma, avocat în Simleul Sălajului
- 25.Dr. Cassiu Maniu, candidat de avocat în Simleul Sălajului
- 26.Dr. I. Pop, avocat în Somcuta mare
- 27.Dr. Teodor Mihali, avocat în Dej
- 28.Ioan Cherecheș, candidat de avocat în Dej
- 29.Iuliu Vlăduțiu, funcționar de bancă în Turda
- 30.Nicolea Solomon, protopop în Mureș-Ludus
- 31.R. Orbeanu, preot în Iclânzel
- 32.Vasile Suci, preot în Căpusul de Cîmpie
- 33.I. Cormos-Alexandrescu, proprietar în Grebeniș
- 34.Traian Magheru, preot în Gurahont
- 35.Dr. I. Popescu, avocat în Reghin
- 36.Dr. Valeriu Branîște, profesor în Brașov
- 37.Ioan Zahan, avocat în Târnăveni

- 38.Dr. Vasile Lucaciu, preot în Șișești
- 39.Romul de Crainic, protopop în Dobra
- 40.Constantin Rădulescu, avocat în Lugoj
- 41.I.M. Moldovan, canonic în Blaj
- 42.Dr. I. Mihalyi, avocat în Sigetul Marmăției
- 43.Paul Rotariu, avocat în Timișoara
- 44.Iuliu Coroianu, avocat în Cluj
- 45.Vasile Podoabă, preot în Cluj
- 46.Emeric Pop, avocat în Cluj
- 47.A.C. Popovici, medic în Graz
- 48.Dr. Nic. Oncu, avocat în Arad
- 49.Patriciu Barbu, avocat în Reghin
- 50.Basiliiu Rațiu, vicar în Făgăraș
- 51.Gavril Manu, avocat în Dej
- 52.Gavril Manu, avocat în Bistrița
- 53.Daniil Lica, avocat în Bistrița
- 54.Dr. Gavril Tripon, avocat în Bistrița
- 55.Eliseiu Dan, învățător în Prundu Bîrgăului
- 56.Ioan Macaveiu, preot în Feldru
- 57.Gerasim Domide, preot în Rodna
- 58.George Pop de Băsești, proprietar în Băsești
- 59.Andreiu Meda, proprietar în Somcuta Mare
- 60.Aurel Popa, proprietar în Blaj
- 61.Candid David, proprietar de mine în Bucium-Isbita
- 62.Dr. Aurel Ciato, medicinist în Deva
- 63.Dr. Nicolae Maier, protopop în Săliște
- 64.Dr. Teodor Onisor, proprietar în Blaj
- 65.Virgil Oniț, profesor în Brașov
- 66.Vasile Goldiș, profesor în Brașov
- 67.Dr. Iuliu Grecu, medic în Rășinari
- 68.Sabin P. Barcianu, proprietar în Rășinari
- 69.Ioan Manta, preot în Gura Râului
- 70.Nicolae Hossu, proprietar în Răstoci
- 71.George Candrea, candidat profesor Strassburg
- 72.Ernil Bran, preot în Cehul Silvaniei
- 73.Emanuel Besa, învățător în Poiana
- 74.Dr. I. Hotăran, avocat în Siria
- 75.Romul Ciorogariu, profesor în Arad
- 76.Victor Tordășianu, functionar consistorial în Sibiu
- 77.Emil Verzariu, funcționar de bancă în Sibiu
- 78.Ilie Dopp, adjunct de inginer în Sibiu

LISTA

membrilor comitetului însărcinat de conferința alegătorilor
români din 20-21 ianuarie n.c. cu componerea și așternerea
memorandului la Monarh

1. Dr. Ioan Rațiu, avocat din Sibiu
2. George Popp de Băsești, proprietar mare în Băsești
3. Eugen Brote, proprietar în Sibiu
4. Dr. Vasile Lucaciu, paroh în Șișești
5. Demetriu Comșa, profesor în Sibiu
6. Dr. Daniil P. Barcianu, profesor în Sibiu
7. Septimiu Albini, publicist în Sibiu
8. Nicolae Cristea, asesor consistorial în Sibiu
9. Iuliu Coroianu, avocat în Cluj
10. Patriciu Barbu, avocat în Reghinul Săsesc
11. Dr. Teodor Mihali, avocat în Dej
12. Daniil Lica, avocat în Bistrița¹⁶⁷
13. Dr. Gavril Tripon, avocat în Bistrița
14. Gavril Manu, avocat în Bistrița (mort)
15. Aurel Suci, avocat în Arad
16. Mihai Veliciu, avocat în Chișinău
17. Dr. I.T. Mera, medic în Siria
18. Vasile Lazar de Purcăreți, protopop în Careii Mari
19. Vasile Ignat, avocat în Beius
20. Rubin Pațiția, avocat în Alba Iulia
21. Dr. Aurel C. Popovici, medic în Graz (Parkstrasse 7)
22. Basiliu Rațiu, vicar în Făgăras
23. Ludovic Csato, avocat în Blaj
24. Gherasim Domide, preot în Rodna Veche
25. Vacant¹⁶⁸

Verso: Sosit: 30 V 1893 nr. 392 confidențial

¹⁶⁷ Nu era membru al Comitetului central al Partidului Național Român (vezi I.P.P. [app], *op.cit.*, p.11.

¹⁶⁸ În Comitetul central al Partidului Național Român au fost aleși și Alexandru Filip împreună cu Ioan Nichita, amândoi declinandu-si după Conferința națională din 20-21 ianuarie 1892 participarea la activitatea acestui organism (vezi I.P.P. [app], *op.cit.*, V. Netea, *Istoria Memorandului*, p.148-149).

Unghvári Vilmos

Mélyen tisztelt Alelnök Úr!

Ámbátor mi itten Nyugatmagyarország határszélén mondhatni élet – halál harcot vivünk, a hazánk s nemzetünk vesztére törő panszlavizmussal és a sülferajn titkos vezetése alatt álló germánizáló törekvésekkel s ami legfájdalmasabb a hájfejű magyar letargiával is, mely képtelen az országos veszély tudatára ébredni mindazáltal a legnagyobb érdeklődéssel viseltetünk azon lélek emelő hazafias küzdelem iránt, melyet az Emke, a hazánk oly veszélyes dákoromanizmus ellen, országunk kelete részében folytat.

Ezen érdeklődésünkből kifolyólag szándékozom többed magammal; Toldy-körünkben indítványozni, hogy fizetnénk elé azon Kolozsvári lapokra, a melyek az erdélyrészi magyarság helyzetével s kiváltképen a haza s nemzet áruló oláhság dákoromán üzelmeivel foglalkoznak, hogy mi is lehetőleg tájékozva lennénk azon országos veszedelemről, melyhez ha kormányunk s a magyar társadalom késlekedik a legerélyesebb kezekkel nyulni, akkor bizonyára csak idő kérdése, hogy a keleti láthatár lángba boruljon és a felbujtogatott vérszomjas vadtömeg az oláh irredenta szolgálatába álljon.

Kérem ennekfolytán mélyen tisztelt Alelnök Urat sziveskednék vélem tudatni, illetőleg ajánlani azon lapokat, a melyek ezen kérdéssel leginkább foglalkoznak, sőt hogy az előfizetési árakról stb. tájékozva lehessünk, méltóztatnék azon lapoknak egy egy példányát-költségemre-el-eküldetnie.

Egyutal kérem az Emke "Erdély" című kiadványának részemre mint tagnak – leendő elküldését, – esetleg a művel együtt annak számláját kérem, – hogy kifizethessem.

Nagybecsű válaszát kérve, maradtam honfiúi üdvözlettel

Pozsonyban Sétatér 29 szám

1893 évi junius hó 4-én

Mélyen tisztelt Alelnök Urnak kész szolgája

Unghváry Vilmos

Az Emke rendes tagja felsődunaszab. állami mérnök

Traducere:

Unghváry Vilmos

Mult stimat domnule vicepreședinte!

Cu toate că noi aici, pe frontiera Ungariei de Vest, s-ar putea zice că ducem un război pe viață și pe moarte cu panslivismul. ce urmărește pierderea patriei și națiunii noastre, și cu străduințele de germanizare aflate sub conducerea secretă a Schulverein-ului. și, ceea ce este mai dureros, și cu împovărătoarea letargie maghiară care este incapabilă să se trezească la conștiința pericolului ce amenință țara – cu toate acestea, manifestăm cel mai mare interes în direcția luptei patriotice de înălțare spirituală pe care asociația EMKE o desfășoară în partea de răsărit a țării noastre împotriva daco-românismului atât de periculos pentru patria noastră.

Ca urmare a acestui interes, intenționez, împreună cu mai mulți, să propun în cercul nostru din Toldy să facem abonamente pentru acele ziare din Cluj care se ocupă de situația maghiarimii din Transilvania și mai ales de unelirile daco-române și ale românilor trădători de patrie și de neam, astfel ca și noi să fim, pe cât posibil, informați despre pericolul ce ne amenință țara, pericol, pe care, dacă guvernul nostru și societatea maghiară întârzie să-l abordeze în modul cel mai energic, atunci, cu siguranță este doar o chestiune de timp ca orizontul răsăritean să se aprindă și mulțimea barbară instigată, însetată de sânge, să se pună în slujba iredentei române.

Ca urmare, îl rog pe stimatul domn vicepreședinte să binevoiască a mă informa, respectiv să-mi recomande acele ziare care se ocupă cu precădere de aceste probleme, ba mai mult, să putem fi informați despre prețurile de abonament și altele, să binevoiască a trimite – pe cheltuiala mea – câte un exemplar din acele ziare.

Totodată, solicit trimiterea publicației asociației EMKE intitulată "Ardealul" mie, ca membru al asociației; eventual, odată cu lucrarea solicit factura, ca să o pot achita.

Așteptând răspunsul, rămân cu salutări patriotice,

Bratislava, Aleea nr. 29

4 iunie 1893

Servitorul devotat al mult stimatului domn vicepreședinte

Unghváry Vilmos

Membru ordinar al asociației EMKE, inginer de stat al Dunării de Sus

Magyar Királyi Igazságügyminister
2137 szám/IME

Nagyméltóságú minister úr!

A napi sajtó közleményei s különösen a Nagyszebenben megjelenő "Tribuna" című román napilapnak folyó évi június hó 14-én megjelent számában közzétett értesítés szerint az ugynevezett román nemzeti párt 25-ös végrehajtó bizottsága, melynek névsorát folyó évi május hó 23-án 1497 eln. szám alatt kelt átiratommal volt szerencsém Nagyméltóságoddal közölni – "az aktuális kérdések megbeszélése" végett a románokat folyó évi július hó 9-ére Nagyszebenbe gyűlésre hívta össze.

A nevezett bizottság tagjai ellen a "román memorandum" név alatt ismert felségfolyamodvány kinyomatása és czélzatos terjesztése által elkövetett, s a büntető – törvénykönyv 173 § – ába ütköző, – törvény kötelező ereje elleni támadás vétségének megtorlása végett a sajtóügy eljárás szorgalmazására a kolozsvári kir. főügyészt folyó évi május hó 7-én kelt rendelettemmel utasítván, az anyaországnak az erdélyi részekkel való uniója törvényességét megtámadó memorandum tárgyában megindított sajtóügyi bünvádi eljárás a nevezett bizottság tagjaira is kiterjesztetett.

A hirlapok közlései szerint /Magyar Hirlap f.é. június hó 16 száma/ a gyűlésre könyomat útján többszörösített oly felhívás által lettek az oláhok meghíva, melyből kitűnik, hogy a tanácskozás főtárgyául a nevezett bizottság tagjai ellen indított birói eljárást és azzal összefüggőleg tiltakozás nyilvánítását tüzték ki.

Az eddig nyilvánosságra jutott adatok is megerősítik azon feltevést, hogy a bizottság a nagygyűlést azon törekvéssel hívja egybe, miszerint a "román memorandum" törvényellenes részének tartalmát nagyobb számú oláhajkú honpolgár által nyilvánosan elfogatassa, a nép által annak irányát és a nyomtatvány terjesztését saját akaratával egyező tényképen elismertesse, – és a tüntetőleg kifejezett jóváhagyás és hozzájárulás által, valamint a birói eljárás elleni tiltakozás által nemcsak a bünperbe fogott bizottsági tagok bünyügyi felelősségének mértékét mesterségesen csökkenteni iparkodik, hanem az által, hogy a törvénybe ütköző cselekményeért az ország

nagyszámú polgárai solidaritást vállalnak, egyuttal az állami megtorlás erélyét megsibbasztani törekszik.

Ehhez járul, hogy a tervezett népgyűlésen a népet öntudatlanul is oly nyilatkozatokra és határozatokra fogják rávehetrii, melyek a büntetőtörvénykönyv 174 § ába ütköző vétség tényálladékát képezik.

Ennek megelőzése és megakadályozása végett szükségesnek tartom, hogy a közigazgatási hatóságok szigorúan ellenőrizzék azt, hogy a gyűlekezés különben mindenkor és a jelen esetben is megóvandó fontos politikai jog gyakorlása törvénybe ütköző visszaélésekre ne vezethessen.

Tekintve, hogy állítólag ily irányu gyűléseket bár kisebb terjedelemben, de már a legközelebbi időben és pedig az erdélyi részekben fekvő némely városban, valamint különösen Lugoson, Karansebesen és Orsován tartani szándékoznak, van szerencsém Nagyméltóságodnak becses figyelmét ezen ügyre sürgősen felhívni és arra kérni, hogy – nehogy a napirend általános megjelölése a birói eljárás tárgyát képező cselekményekre való kiterjeszkedést lehetővé tegye, – a gyűlések tanácskozási tárgyának tüzetes és részletes bejelentését megtarthatásuk feltéteül ezuttal is kijelenteni es a szukséges intézkedéseket azonnal megtéetni méltoztassék, hogy a mennyiben a gyűléseken a birói eljárás tárgyát képező cselekmények, vagy azon személyek magatartása vagy felelőssége, kik ellen a büntető eljárás megindított, – is tárgyalatni szándékolatnak, az esetben a tervezett gyűlések szétoszlattassanak, avagy szukség esetén megtartásuk már eleve betiltassék.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem nyilvánítását.

Budapest, 1893 junius 17.

Szilágyi

Nagyméltóságú Hieronymi Károly m. kir. Belügyminister úrnak.
Budapesten. Saját kezéhez.

Verso: ÉrkJV/20 893, 449/res.

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 446/1893, f.3-4

Traducere:

Ministerul de Justiție
Nr. 2137/IME

Domnule ministru!

Potrivit comunicărilor presei cotidiene și mai ales potrivit informației publicate în numărul din 14 iunie anul curent, al ziarului românesc "Tribuna", ce apare la Sibiu, așa-numitul comitet executiv al celor 25, al Partidului Național Român, al cărui tabel nominal am avut onoarea să vi-l comunic prin adresa mea din 23 mai anul curent, emisă sub nr. 1497 prezidial¹⁶⁹, i-a convocat pe români la ședință pe data de 9 iulie anul curent la Sibiu, pentru "discutarea problemelor actuale"¹⁷⁰.

Prin ordinul meu din 7 mai anul curent, l-am îndrumat pe procurorul general din Cluj pentru a efectua procedura necesară în proces de presă, împotriva membrilor comitetului menționat, în vederea reprimării delictului de atac la adresa puterii obligatorii a legii, delict comis prin tipărirea și răspândirea tendențioasă a recursului înaintat Împăratului, cunoscut sub numele de "Memorandul român" și care contravine articolului 173 din codul penal; procedura penală de presă, începută în cazul Memorandului care a atacat legitimitatea unității patriei-mamă cu părțile transilvane, a fost extinsă și asupra membrilor comitetului menționat¹⁷¹.

Potrivit anunțurilor din ziare (numărul din 16 iunie anul curent al "Ziarului Maghiar"), românii au fost convocați la adunare printr-o invitație, multiplicată prin litografiere, din care reiese că ei au stabilit ca obiectiv principal al consfătuirilor procedura penală pornită împotriva membrilor comitetului menționat și exprimarea publică a protestului în legătură cu aceasta.

Si informațiile cunoscute până acum întăresc supoziția potrivit căreia comitetul convoacă adunarea generală cu intenția de a determina acceptarea în mod public, de către un număr mai mare de

¹⁶⁹ Vezi doc. nr. 83/vol.II.

¹⁷⁰ Cf. "Tribuna", nr. 121 din 3/15 iunie 1893.

¹⁷¹ Ca urmare a acestui ordin al ministrului de justiție Szilágyi Dezső, procurorul general din Cluj, Vita Sándor, extinde la 13 mai 1893 urmărirea penală asupra întregului Comitet Central al Partidului Național Român (cf. I.P.P [app], *op.cit.*, vol.I. p.50-53).

cetățeni de naționalitate română, a fragmentului ce contravine legii, cuprins în "Memorandumul român", de a determina recunoașterea de către populație a orientării și răspândirii tipăriturii ca faptă în deplin acord cu voința sa; prin aprobarea și aderarea exprimată ostentativ, precum și prin protestul împotriva procedurii penale se urmărește nu numai reducerea, în mod artificial, a gradului de răspundere penală a membrilor comitetului dați în judecată, ci prin faptul că numărul mare de cetățeni ai țării se solidarizează la acțiuni contrare legii, se urmărește totodată slăbirea, amortizarea puterii de represiune a statului.

La aceasta contribuie faptul că, la adunarea publică planificată, populația ar putea fi îndemnată, chiar și în mod inconștient, la astfel de declarații și hotărâri care constituie starea faptică de delict ce contravine articolului 174 din codul penal.

Consider necesar, pentru prevenirea și împiedicarea acestui lucru ca autoritatea administrativă să supravegheze cu strictețe ca adunarea să nu conducă niciodată, deci nici în cazul de față, la abuzuri care contravin legii de exercitare a principalelor drepturi politice ce trebuie apărate.

Având în vedere că, după cum se spune, se intenționează ținerea unor adunări cu o asemenea orientare chiar dacă de dimensiuni mai mici, foarte curând, în câteva orașe situate în părțile transilvane, în mod deosebit la Lugoj, Caransebeș și Orsova, am onoarea să vă atrag de urgență atenția asupra acestei probleme și să vă rog – pentru ca nu cumva orientarea generală a ordinei de zi să facă posibilă trecerea la acțiuni ce ar constitui obiectul procedurii judiciare – să anunțați, și de această dată, că, condiția pentru ținerea adunărilor este declararea detaliată și specificativă a obiectului consfătuirii; să binevoiți a lua imediat măsurile necesare ca, în măsura în care se intenționează discutarea, la adunări, a acțiunilor ce constituie obiectul procedurii judiciare ori comportamentul sau responsabilitatea acelor persoane împotriva cărora s-a început procedură penală, în acest caz adunările planificate să fie suspendate, ori în caz de necesitate, ținerea lor să fie interzisă din capul locului¹⁷².

Primiți exprimarea stimei mele deosebite,
Budapesta, 17 iunie 1893.

Szilágyi [Dezső]

¹⁷² La 20 iunie/2 iulie 1893 primarul Sibiului (Hochmeister), nu aprobă ținerea Conferinței Partidului Național Român, planificată să aibă loc la 9 iulie 1893 (vezi "Tribuna", 1893, nr. 137-138).

Verso: Sosit: IV/20, 893, 449 confidențial

86

1893 iunie 21, Dej

Exp. I
Kegyelmes úram!
/lgazságügyi minister/

Bardócz Sándor nagyilondai kir. járás biró magatartására vonatkozólag múlt évi augusztus hó 9-én 42 bizalmas szám alatt voltam bátor nagyméltóságodhoz tiszteletteljes jelentést tenni.

Sajnosan bár, de ismételni vagyok kénytelen hivatkozott számú jelentésemben elmondottakat sőt Bardócz járásbiróra vonatkozólag még többet is el kell mondjak ez alkalomból.

Legközelebbi időben az üressedésben állók vármegyei, választás utján betöltendő, bizottsági tagsági választás alkalmával nevezett járásbiró határozottan a román tulzó elemek érdekeit támogatta.

Ilyen magatartás pedig a különben is túlsúlyban lévő román elemek üzelmeinek erősítésére s a magyar érdekek hátrányára szolgál s szolgál különösen akkor ha a románok öröm ünnepein feltűnőleg jól talája magát, mint ezt Bardócz járásbiró tette legközelebbtről egy vidékibeli román vezérférú, nagy fényel és nemzeti ünnepélyességekkel megtartott erőss kíséretben, habár mint vendég részt vett.

Habár nem is nagy fontosságú dolog, de még azt is elkell hogy mondjam, miszerint nevezett járásbiró az ujonnan kinevezett albiráját, a román tulzó és vezérférúak látogatására vitte és azoknak mutatta bé, mig a magyar elemeket határozottan mellőzték

Ezeknél fogva ismételten kérem most, hogy Bardócz Sándor kir. járásbirót alkalmadtán – tudomásom szerint, két helyre is kért áthelyezést és illetve kinevezést – lehető sürgösséggel áthelyezni méltóztassék.

Nagyméltóságodnak kiváló tisztelettel
Deés, 1893 21/6

Verso:

Szolnok Doboka vármegye Főispánja, Érkezett sz. 12/1893/
bizalmas

Fond *Prefectura judetului Someș*, Comite suprem, nr. 12/1893, f.1-2

Traducere:

Exp. I
Excelența Voastră!
(Ministerul de Justiție)

Referitor la atitudinea judeului de plasă, Bardócz Sándor, din Ileanda, am avut onoarea să raportez Excelenței Voastre, în data de 9 august anul trecut, sub numărul confidențial 42¹⁷³.

Din păcate sunt nevoit să repet cele spuse în raportul meu cu numărul citat și trebuie să spun, cu acest prilej, chiar mai multe referitor la judele Bardócz.

Recent, cu prilejul alegerilor de membri ce au avut loc în comitat pentru ocuparea locurilor vacante din comitat, numitul a susținut, în mod precis, interesele elementelor românești extremiste.

Dar o asemenea atitudine servește la susținerea uneltirilor elementelor românești predominante și este în defavoarea intereselor maghiare iar aceasta se întâmplă mai ales atunci când [numitul] se simte suspect de bine la serbările de bucurie ale românilor, ceea ce judele Bardócz a făcut recent participând, fie și ca invitat, la alaiul desfășurat cu mare pompă și solemnități naționale în onoarea unui conducător român din comitat.

Deși nu este un lucru prea important, trebuie să adaug și faptul că amintitul jude l-a dus pe ajutorul său recent numit, în vizită la extremiștii și conducătorii români și l-a prezentat acestora în timp ce pe maghiari i-au neglijat, cu siguranță.

Prin urmare, vă rog din nou să binevoiti a-l transfera, cât mai repede posibil, pe judele regal de plasă, Bardócz Sándor, care, după câte știu, și-a cerut transferul, respectiv numirea, în două locuri.

Excelenței Voastre, cu deosebit respect.

Dej, 12 iunie 1893

¹⁷³ Vezi doc. nr. 44/vol.II.

Verso:

Comitele suprem al comitatului Solnoc-Dăbîca. Sosit: nr. 12/
1893/confidential.

87

1893 iunie 27, Sibiu

Szeben vármegye Főispánja és Szászispán
Sz.18-893/reserv.

Nagyméltóságú m. kir. Minister úr!

Nagyméltóságodnak folyó hó 21-én 446/el. sz. a. kelt becses rendeletére hivatkozva, a mai napon tett ezügybeni távirati jelentésem kapcsán van szerencsém mély tisztelettel jelenteni, miszerint a román nemzetiség bizottságának elnöke a ./. alatt másolatban csatolt és Nagyszeben város tanácsához intézett beadványában a f. évi július hó 9 ére egybehívott román nemzetiségi közgyűlés megtartását bejelentette, mely beadványban a közgyűlés tárgysorozatát is közölte.

Ezen tárgysorozat 3. pontja szerint a kiküldött 25-ös bizottságnak az Ő császári és királyi Felségéhez benyújtott memorandum feletti jelentése is tárgyalatni fog, valamint ezen bizottsági jelentések felett a további lépések megtétele iránti tanácskozás illetve határozat hozatal képezendi a közgyűlés további tanácskozás tárgyát.

Minthogy azonban hírlapi cikkek közlése szerint, ezen memorandum ügyében Romániában a román ifjuság is üléseket tartani szándékszik és lehetséges, hogy azok valami befolyással lesznek az itteni román nemzetiségi közgyűlésre, – mit ugyan én magam nem hihetek, hogy idegen országbeli küldöttségek ezen közgyűlés dolgaiba beleavatkoznának, mely esetleges beavatkozást semmiképpen türni nem fogok, – mindazon által tekintettel arra, hogy előre láthatólag ezen közgyűlésen a memorandum ügye kiterjedtebb módon fog tárgyalatni, czélszerűnek vélném, ha ezen közgyűlés megtartása egyáltalában nem engedtetnék meg, mivel előre nem tudható, hogy egyik vagy másik bizottsági tag nem ad – e elő olyanokat, a melyek valami szabály vagy törvényellenest

tartalmaznak, és ilyen esetben pedig a már egybegyűlt közgyűlésnek akkor való felosztatása csak nagyobb feltűnést és zavart okozna.

Miért is bátor vagyok Nagyméltóságodat kérni, miszerint a tárgysorozat betekintése után ezügybeni magas elhatározását velem mielőbb közölni méltóztassék, hogy a közgyűlés megnemtarthatás esetén a bizottságnak még elegendő ideje legyen az ülés megnemtarthatását közhírré tenni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem nyilvánítását.
Nagyszebenben 1893 Junius 27.

Thalmann Gusztáv
főispán

Verso: Ér. VI/29 893, 480/res

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 480/1893, f.3

Traducere:

Comitele suprem al comitatului Sibiu și comite al sașilor
Nr. 18/1893/confidențial

Domnule ministru de interne regal maghiar!

Referitor la ordinul dumneavoastră din data de 21 a lunii curente, emis sub nr. 446 prezidial, în legătură cu raportul meu telegrafic de astăzi în această problemă, am onoarea să vă raportez, cu profund respect, că prin petiția președintelui comitetului național român, anexată aici în copie și trimisă consiliului orasului Sibiu, s-a anunțat ținerea adunării generale naționale a românilor ce a fost convocată pe data de 9 iulie anul curent, petiție prin care s-a comunicat și programa adunării generale¹⁷⁴.

Conform pct. 3 al acestei programe, se va dezbate și raportul comitetului celor 25 asupra Memorandului înaintat Înălțimii Sale Cezaro-Crăiești precum și deliberările în direcția demersurilor ce urmează să se facă în privința acestor rapoarte ale comitetului, respectiv luarea hotărârilor ce constituie problema deliberărilor ulterioare.

¹⁷⁴ Vezi doc. nr. 85/vol.II.

Deoarece conform comunicărilor din presă, în această problemă a Memorandului și tineretul român din România intenționează să țină ședințe și este posibil ca acelea să aibă o oarecare influență asupra adunării generale naționale române de aici – ceea ce eu nu pot să cred, că delegați ai unei țări străine s-ar amesteca în treburile acestei adunări generale, amestec pe care nu-l voi admite în nici un fel – cu toate acestea, având în vedere că la această adunare generală se va discuta într-un mod mult mai amănunțit problema Memorandului, consider oportun să nu se permită de loc ținerea acestei adunări generale, deoarece nu se poate ști dinainte dacă unul sau altul dintre membrii comitetului nu va face vreo expunere care ar conține ceva contra normelor sau legii, iar într-un asemenea caz, dizolvarea adunării deja constituite, în momentul respectiv ar provoca doar mai multă suspiciune și tulburare.

Dè aceea, îmi permit să vă rog ca după cercetarea programei să binevoiți a-mi comunica, cât mai curând, înalta d-voastră hotărâre în această chestiune pentru ca, în cazul că adunarea generală nu se poate ține, comitetul să aibă suficient timp să anunțe în mod public suspendarea ședinței.

Primiți asigurarea deosebitei mele stime.

Sibiu, 27 iunie 1893.

1 anexă

Thalmann Gusztáv
comite suprem

Verso: Sosit: 29.VI.1893 480/confidential

88

1893 iulie 2, Sibiu

Szeben vármegye Főispánja és Szászpán

Sz. 19-893/reserv.

Másolat

Tekintettel arra, hogy a benyújtott tárgysorozat értelmében azon események, melyek a román memorandum című Felsőg folyamodványból és felterjesztéséből eredtek, tehát ezen

memorandum nyomtatása és elterjesztése miatt a végrehajtó bizottsági tagok ellen a büntető törvény 173§ alapján megindított bírói eljárás, valamint az ezelleni tiltakozás a tárgyalás és határozat hozatalnak főpontját képezik, és miután az ezen ügyben keletkezett enuntiatiók azon feltevést megerősítik, hogy a végrehajtó bizottság ezen román közgyűlés azon célból hívja össze és arra használni akarja, hogy a kérdéses román memorandumnak inkriminált törvény ellenes részét, a román ajkú honpolgárok nagyobb menyisége által nyilvánosan elfogadtassa és hozzájárultassa s ezáltal a memorandumnak nemcsak irányát, hanem a szétterjesztés is a nép saját akaratjának nyilvánitassa és ezen tüntető nyilvánítás, valamint a bírói eljárás elleni tiltakozás által, a perbe fogott bizottsági tagok bűnügyi felelősségének mértékét csökkenteni, hanem egy nagyobb számú honpolgárok ezáltal elvállalt solidaritása által egyszersmind az állam tekintélye és megtorlási erejét kisebbiteni és gyengíteni szándékolatik, mi azonban annál kevésbé tűrhető, mivel az ezügybeni bírói eljárás jelenleg még folyamatban van és az egy oly nyilvános tüntetés által nem befolyásolható; tekintettel végül arra, hogy Rómániai több hirlapokban az olvasható, hogy a romániai lakosság ezen alkalomból is a magyar állam ellen agitatók indítását szándékszik és hogy a közgyűlésen ottani képviselvek jelentkezzenek az itteni románság pártolása és tárgyalásokon részt vétel végett, mi államjogilag semmikép sem engedélyezhető; tekintettel tehát mindezen indokokra, a közgyűlés megtartására kért engedély meg nem adatik.

Miről tkts. Városi polgármester urat a végrehajtó bizottság értesítése végett értesitem.

Nagyszében 1893 évi július hó 2-án.

Thalman Gusztáv s.k.
főisp.

Tekintetes Hochmeister Vilmos városi polgármester úrnak.
Helyben

Fond Ministerul de Interne Regal Maghiar. nr. 486/1893. f.4

Traducere:

Comitele suprem al comitatului Sibiu și comitele sașilor
Nr. 19/1893/confidențial
Copie

Având în vedere că în conformitate cu programa înaintată, acele evenimente care au rezultat din recursul și înaintarea către Împărat a memorandumului român, adică procedura judiciară pornită pe baza art. 173 a codului penal, împotriva membrilor comitetului executiv din cauza tipăririi și răspândirii acestui memorandum, precum și protestul împotriva acestei proceduri constituie punctul principal al dezbaterii [judiciare] și al luării deciziei, și deoarece enunțurile survenite în această chestiune confirmă supozitia că, comitetul executiv a convocat această adunare publică a românilor din motivul și în scopul ca, prin numărul mai mare de cetățeni de naționalitate română să determine acceptarea și aderarea, în mod public, la partea incriminată, împotriva legii, a Memorandumului român în chestiune și, prin aceasta să arate că nu numai orientarea memorandumului ci și răspândirea lui reprezintă voința poporului; prin această manifestare ostentativă, precum și prin protestul împotriva procedurii judiciare se intenționează să se reducă măsura răspunderii penale a membrilor comitetului dați în judecată și, prin solidaritatea asumată astfel de un număr mai mare de cetățeni [se intenționează] să se micșoreze și să se slăbească prestigiul și forța de represiune a statului, ceea ce însă este cu atât mai puțin tolerabil cu cât procedura judiciară a acestui caz este încă în curs în momentul de față și nu poate fi influențată printr-o asemenea demonstrație publică; având în vedere, în sfârșit, faptul că în mai multe ziare din România se poate citi că populația din România intenționează, și cu acest prilej, să pornească instigări împotriva statului maghiar și ca la adunarea publică să fie prezenți reprezentanți de acolo, sprijinirea românilor de aici și participarea la dezbateri este, prin statul de drept, nepermisă, sub nici o formă; având în vedere, deci, toate aceste motive, permisiunea cerută pentruținerea adunării nu se acordă¹⁷⁵.

Fapt despre care îl înștiințez pe stimatul domn primar al orașului pentru informarea comitetului executiv.

Sibiu, 2 iulie 1893

Thalmann Gusztáv
comite suprem, manu propria

¹⁷⁵ Vezi doc. nr. 85 și 87/vol.II.

Domnule vicecomite!¹⁷⁶

În numele comitetului de 25 ales de conferința partidului național român ținută aici la 20 și 21 Ianuarie anul trecut am convocat, împreună cu domnii secretari a(i) comitetului, pe membrii conferinței pentru ziua de 9 iulie a.c. la Sibiu.

Anunțând conform legii convocarea acestei adunări publice domnului primariu al orașului Sibiu, la cererea d-sale i-am așternut, încă în 24 iunie a.c., și o ordine de zi a adunării.

Eri, în 3 iulie, am primit, sub nr. 49/1893, de la domnul primariu o hârtie, prin care aduce la cunoștința comitetului că din partea a(u)torității nu se poate permite ținerea adunării.

În contra acestei hotărâri a primăriei am onoarea a așterne în numele comitetului convocatoriu, D-Voastre, domnule vicecomite, recurs și a-l motiva precum urmează.

Dreptul de întrunire al alegătorilor este garantat prin legea electorală (art. leg. 88 III/1874) § 104 normează apriat acest drept și nicăiri, nici în această lege nici în alta, nu se dă autorității publice puterea a opri de mai nainte întrunirea. Domnul primar al orașului Sibiu nici nu se provoacă în hârtia sa prin care se oprește ținerea adunării la v-o dispoziție a legii. Prin urmar(e), chiar și numai din acest punct de vedere privită, oprirea trebuie considerată ca o măsură ilegală.

Dar, mai esaminând și motivele invocate în hârtia citată a primăriei pentru oprire, se dovedește până la evidentă că nu există nici un fel de rațiune pentru ca adunarea să fie oprită.

Adunarea convocată de noi la Sibiu pentru ziua de 9 iulie n.a.c. nu este o adunare "poporală", precum este ea calificată în hârtia primăriei, ci este o adunare electorală și deosebi compusă numai din delegatii alegătorilor român(i) din diferitele cercuri electorale (din) întreaga țară. Ea are deci un număr limitat de membri și nu poate fi privită drept o adunare în care orișicine are cuvânt și loc. De altcun, asemeni adunări s-au mai ținut de repetite ori și chiar aici în Sibiu. Cea din urmă adunare de acest soi s-a ținut la 20 și 21 ianuarie 1892. Autoritatea publică nu numai că n-a oprit ținerea ei, ci a participat.

¹⁷⁶ Ludovic Reissenberger.

prin un reprezentat al ei care a asistat la tote hotărârile luate publice. Tocmai pentru ducerea la îndeplinire a acestor hotărâri s-a ales un comitet de 25 de membri. Acum, după un an și jumătate de la cea dată, când vine comitetul ales și convoacă acea adunare, ca să-și dea sama despre activitatea sa, pășește autoritatea publică la mijloc și oprește chiar în contra legii ținerea adunării.

Unde este rațiunea acestei măsuri? În motivarea opririi se zice că “enunțările publice de până aci dau locu la «presupunerea» că comitetul fiind urmărit judecătorește din cauza Memorandului către Majestatea Sa, ar intenționa provocarea votului de aprobare a «unei mari mulțimi de cetățeni de origine română»” și a-și scădea astfel răspunderea. Această “presupunere” este cu atât mai neîntemeiată cu cât este deobște cunoscut, că tocmai conferența din 20 și 21 ianuarie a.tr. au luat hotărârea unanimă ca memorandumul nu numai să se aștearnă Majestății Sale, ci să se și tipărească și să se distribuie în țară și în străinătate. Prin urmare nu mai e nici o nevoie ca această hotărâre să se mai iee încă o dată, iar de “marea mulțime” a poporului român nu mai pote fi vorbă după ce unanimitatea delegaților este identică cu totalitatea poporului. Tote deducțiunile ce s-ar putea trage deci din “presupunerea” aceasta și s-au înșirat în textul hârtiei primarului sunt lipsite de orice temei.

N-am trebuință – așa cred – după cele espuse până aci să insist în deosebi asupra motivului adus, și el pentru sprijinirea ordinului de oprire, ca după știri ziaristice vor lua parte la aceasta adunare și cetățeni ai regatului României. Este de sine înțeles, că nime altcineva decât delegații alegătorilor – cari toți sunt supusi maghiari – pot să facă parte din adunare. Comitetul nici n-a convocat pe altcineva la adunare decât pe acești delegați și puțința este cu totul eschisă ca și alții nechemați, oricine ar fi ei, să iee parte la adunare.

Vă rog domnule vicecomite să luați în considerare aceste espuneri și să binevoiti a dispune ca să se revoce ordinul de oprire¹⁷⁷.

Sibiu, în 4 iulie 1893

Cu toată stima,

Dr. Rațiu mp.
president

Fond Ministerul de Interne Regal Maghiar. nr. 511/1893. f.2-3

¹⁷⁷ Acest apel a fost publicat și în “Tribuna”, nr. 139 din 24 iunie/6 iulie 1893.

M.P.Z. 52/893

Copie

An

Das löbliche Executiv Comite der romanischen National-Parthei
zu Handen seines Präsidenten Herrn Dr. Ratiu

Hier

Im Nachhange zu meiner Verständigung vom 2. Juli 1. Jahr M.P.Z. 49/893 beehre ich mich mitzuthellen dass laut Verständigung Seiner Hochwohlgeborenen des Herrn Obergespan des Hermannstädter Comitates vom 4. Juli 1893 Zahl 24/1893 die Abhaltung der für den 9 Juli 1893 nach Hermannstadt einberufenen ausserordentlichen Versammlung romänischen Wähler nunmehr gestattet wird, wobei jedoch folgendes zu beobachten sein wird:

1. Das Lokale in welchem die Versammlung tagen wird, ist mir rechtzeitig anzuzeigen.
2. Dürfen Ausländer das Versammlungslokale nicht besuchen und haben sich auch sonst sowohl auf der Gasse als auch in öffentlichen Lokalen jeder Demonstration zu enthalten.
3. Das Praesidium der Versammlung ist dafür verantwortlich dass die Beschlüsse der Conferenz nur über die auf der mit der Eingabe vom 24 Juni I.J. vorgelegten Tagesordnung stehenden Gegenstände gefasst werden und dass kein Redner sich in gesetzwidrigen Ausfällen ergebe.
4. Das Praesidium hat dafür zu sorgen, dass von dem der Versammlung als Zuhörer beiwohnenden Publikum die grösste Ruhe beobachtet werde und hat dasselbe erforderlichen Falles sofort zur Ruhe zu verweisen.
5. Als berathende Mitglieder haben nur jene Wähler der Berechtigung, die ungarische Staatsbürger und grossjährig sind und als Mitglieder der Conferenz auf Grund des denselben zu Theil gewordenen Mandates verificirt worden sind.

6. Das gegen mehrere Comitémitglieder aus Anlass der Vorbereitung des Memorandums im Zuge befindliche gerichtliche Verfahren darf den Gegenstand der Debatte und Beschlussfassung der Conferenz nicht bilden.

Hermannstadt am 4 Juli 1893

Hochmeister mp.
Bürgermeister

Für die Richtigkeit der Abschrift

Bürgermeister

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 511/1893, f.13

Traducere:

Nr. M. 52/1893

Copie

Către
onoratul Comitet Executiv al Partidului Național Român
domnului președinte Dr. Rațiu¹⁷⁸

Loco

În continuarea înștiințării mele din 2 iulie a.c. nr. 4/1893 am onoarea a vă comunica că, potrivit avizului prea stimatului comite suprem al comitatului Sibiu din 4 iulie 1893 nr. 24/1893 se aprobă desfășurarea adunării extraordinare a deputaților români convocată pe data de 9 iulie 1893 la Sibiu cu următoarele observații:

1. Mi se va indica la timp localul în care se vor desfășura lucrările adunării.
2. Străinilor nu li se permite accesul în localul de desfășurare a adunării și se vor abține de la orice fel de demonstrații atât pe străzi cât și în locale publice.

¹⁷⁸ La această adresă, răspunde în 7 iulie st.n. 1893 dr. Ioan Rațiu, protestând vicecomitelui Sibiului pentru condițiile impuse organizării Conferinței naționale a Partidului Național Român (vezi doc. nr. 92/vol.II).

3. Prezidiul adunării este răspunzător pentru ca hotărârile Conferinței să cuprindă numai obiectivele precizate în ordinea de zi prezentată prin petiția din 24 iunie a.c. și ca nici un vorbitor să nu se manifeste cu atacuri contrare legii.
4. Prezidiul va avea grijă ca publicul care asistă la adunare în calitate de auditoriu să păstreze cea mai mare liniște, iar în caz de necesitate imediat să-l liniștească.
5. Calitatea de membru consultativ o au numai aceia care au cetățenie ungară și sunt majori, iar ca membri ai Conferinței vor fi verificați pe baza mandatului de participare.
6. Datorită procedurii penale în curs, mai mulți dintre membrii Comitetului Executiv care au participat la redactarea Memorandului, nu pot participa la organizarea tematicii dezbaterilor și a rezoluției Conferinței.

Sibiu 4 iulie 1893

Hochmeister mp
primar

Pentru conformitatea copiei

primar

91

1893 iulie 6, Sibiu

Számjeles sürgöny
Érkezett VI/6 d.u. 5 Ora 40 percz

29 res. sz.
Nagyszeben

Belügyminister úr Ó Excellentiájának

497 res. felhívására jelentem, hogy Ratiu szóbelileg a polgármester előtt kinyilatkozta, miszerint az e hó 9 ére kitűzött gyűlés nem fog megtartatni.

Vajjon és mikor a gyűlés később fog tartatni? Arról Ratiu most nyilatkozni nem volt képes, mert erről a bizottság még nem határozott. Az első betiltó végzés ellen a román bizottság által tegnapi

felfolyamodványt adatott be. A polgármester fölhívására hogy Ratiu a gyűlés e hó 9-én való meg nem tartását irásban is azonnal jelentsék be, Ratiu azt felelte, hogy ők a gyűlés tartási engedélyt tartalmazó végzés ellen is felfolyamodni fognak és eme ma vagy holnap benyújtatandó felebbezésükben azon határozott nyilatkozattal fog felvétetni, hogy a gyűlés e hó 9-én nem tartatik meg, mely nyilatkozat azonban már hírlapokban is közölve es kihirdetve lévén. Mai postával fölterjesztendem Nagyméltóságodnak a város polgármester által kiadott első betiltó és az engedélyt tartalmazó végzést, valamint a beadott felfolyamodványt is. Mihelyt a másik felfolyamodvány bejön, azt is fölterjesztendem.

A felfolyamodványok az alispánnak illetékes eldöntés végett a polgármester által fognak beterjesztetni. Az alispán e határozatát is maga idején Nagyméltóságodnak felterjeszteni fogom

Thalmann
főisp.

Érk.VII/7 893

A sürgöny másolatban Jekelfalussy ő méltóságának elküldetett.

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 511/1893, f.8

Traducere:

Telegramă cifrată
Sosită la 6.VII, după masă, ora 5 și 40 minute

Nr. 29 confidențial
Sibiu

Excelenței sale, domnului ministru de interne

La ordinul d-voastră, 497 confidențial, raportez că Rațiu a exprimat verbal, în fața primarului, că adunarea fixată pe data de 9 a acestei luni nu se va ține. Dacă și când se va ține adunarea mai târziu, despre aceasta Rațiu n-a fost capabil să se exprime deoarece comitetul nu a hotărât încă în această privință. Ieri s-a înaintat, de către comitetul român, o contestație împotriva primei hotărâri de

interzicere¹⁷⁹. La somația primarului, ca Ratiu să anunte de urgentă, în scris, suspendarea adunării din data de 9 a acestei luni, Ratiu a răspuns că ei vor înainta o contestație și împotriva hotărârii privind permisiunea de ținere a adunării și aceasta va exprima, prin recursul înaintat azi sau mâine, hotărârea declarată că adunarea din data de 9 a acestei luni nu se va ține, hotărâre care a fost deja comunicată și în ziare¹⁸⁰. Cu poșta de azi vă trimit prima hotărâre de interzicere dată de primarul orașului și hotărârea conținând permisiunea, precum și contestația înaintată. Îndată ce intră cealaltă contestație, o trimit și pe aceea. Contestațiile vor fi înaintate de către primar, vicecomitelui, pentru decizie competentă. Vă voi trimite, la timp, și această hotărâre a vicecomitelui.

Thalmann [Gustáv]
comite suprem

Sosită: 7.VII.1893, 511 confidențial.
Telegrama a fost trimisă în copie domniei sale Jekelfalussy

92

1893 iulie 9, Sibiu

Szeben vármegye Főispánja és Szászsipán
Sz.31-1893/reserv.

Nagyméltóságú m. kir. Minister úr!

Kapcsolatban folyó hó 6-án 29-1893/reserv. szám alatt tett jelentésemmel, melyel a román nemzetiség mai napra kitűzve volt közgyűlése tárgyában a városi polgármester által kiadott két rendbéli végzések másolatait, valamint az első végzés ellen a végrehajtó bizottság által benyújtott felebbezés másolatát Nagyméltóságodhoz felterjesztettem, van szerencsém a kérdéses gyűlés megtarthatását

¹⁷⁹ Vezi doc. nr. 89/vol.II.

¹⁸⁰ Comitetul central al Partidului Național Român va fi nevoit să amâne Conferința pentru 11/23 iulie 1893 (vezi "Tribuna", 1893, nr. 138 și 141; *Dr. Ioan Ratiu și Emilia Ratiu. Corespondență I (Scrisori primite, 1866-1895)*, București, 1994, p.118-119).

engedélyező második végzés ellen is végrehajtó bizottság által a városi polgármesterhez csak tegnap benyújtott felebbezés hiteles másolatát ./. alatt hajlítva azon jelentésem kíséretében mély tisztelettel felterjeszteni, hogy ezen felebbezés is a városi polgármester által a vármegye Alispánjához másod fokú illetékes eldöntés végett előterjesztett.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tisztelem őszinte nyilvánítását.

Nagyszeben 1893. Julius hó 9-én

Thalman Gusztáv
főispán

Verso: Ér. VII/10, 532/res.

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 532/1893, f.5

Traducere:

Comitele suprem al comitatului Sibiu și comitele sașilor
Nr.31/1893/confidential

Domnule ministru regal maghiar!

În legătură cu raportul meu din data de 6 a lunii în curs, depus sub nr. 29/1893, confidențial¹⁸¹, prin care v-am prezentat copiile celor două hotărâri emise de primarul orașului în problema adunării publice a românilor, fixată pe ziua de azi, precum și copia recursului înaintat de comitetul executiv împotriva primei hotărâri, am onoarea să vă prezint alăturat raportul meu, copia autenticată a recursului înaintat doar ieri de comitetul executiv primarului orașului împotriva celei de-a doua hotărâri, ce permite ținerea adunării în chestiune, întrucât și acest recurs a fost trimis de către primarul orașului, vicecomitelui, pentru decizie competentă.

Primiți exprimarea sinceră a stimei mele deosebite.

Sibiu, 9 iulie 1893

Thalman Gusztáv
comite suprem

¹⁸¹ Vezi doc. nr. 91/vol.II.

Anexă

Abschrift

Domnule Vicecomite!

În 3 iulie a.c. am primit de la domnul primariu al orașului Sibiu o rezoluțiune, prin care se face cunoscut comitetului esecutiv al Partidului Național că din partea autorității nu se poate permite tinerea adunării estraordinare a delegaților alegătorilor români convocată la Sibiu pe 9 iulie a.c.

În contra acestei rezoluțiuni am așternut, în 4 iulie a.c., în numele comitetului, la adresa D-Voastră un recurs prin care V-am rugat, pe temeiul motivelor aduse, să ridicați hotărârea afară din lege a primariului¹⁸².

Înainte de resolvirea acestui recurs și nu la cererea noastră am primit, tot de la primariul orașului Sibiu, la 4 iulie, o altă hârtie, sub N.52/93, prin care acum ni se face cunoscut că ținerea depomenitei adunări s-ar permite. Totodată însă cu provocarea la un ordin din 4 iulie al domnului prefect al comitatului Sibiu, domnul primar ne comunică o instrucție formală care ar fi de păzit la ținerea adunării. Aceasta instrucție, care n-are nici un temei în lege este în multe puncte ale ei cu totul neexecutabilă, ba menită a zădărnici *ab initio* ținerea adunării¹⁸³.

Ne luăm deci voie a Vă adresa, domnule vicecomite, acest recurs contra hotărârea primarului și a-l motiva precum urmează:

Înainte de toate, precum nu cunostem nice o lege care ar da autorității dreptul de a opri o adunare electorală, asemenea nu există nici o dispoziție legală care ar da autorității dreptul de a permite ținerea adunării. În sensul legii electorală citate de noi în hârtia noastră anterioară primariul sau subprefectul ținutului n-are alt drept decât să asiste la adunarea anunțată cu 24 ore mai nainte. Prin urmare, permisiunea pentru ținerea adunării nu este în dreptul primariului sau altui funcționar și nici nu e nevoie a se da îndeosebi.

¹⁸² Vezi doc. nr. 89/vol.II.

¹⁸³ Vezi doc. nr. 90/vol.II.

Deși nu avem o lege specială pentru întruniri, miile de întruniri electorale care s-au ținut în diferite timpuri și în diferite ținuturi ale țării n-au fost împedecate în desbaterile lor prin instrucțiuni de nici un soi. Chiar noi, Românii, care suntem tractați aici în țară ca streini, am ținut multe sute de adunări fără ca să se fi ivit necesitatea unei instrucții deosebite despre modul desbaterilor, al concluziunilor și al observării ordinii publice. Aici în Sibiu s-au ținut până acum cinci mari adunări românești de categoria celei convocate pe 9 iulie și nici o singură dată autoritatea publică, care a asistat totdeauna, n-a avut niciodată cel mai mic privilegiu de a interveni fie pentru cursul desbaterilor fie pentru ordinea publică. De altă parte este îndeobște cunoscut, domnule vicecomite, că în alte părți ale țării, în adunări cari n-au fost cercetate de Români, s-au întâmplat fel de fel de escese atât cu vorba, cât și cu fapta, și cu tote aceste nici guvernul nici autoritatea publică locală, nicidecând n-au condiționat ținerea vreunei adunări electorale viitoare, de păzirea vreunei "instrucții".

La acest protest contra instrucțiunii dată de domnul primariu al orașului Sibiu pentru adunarea noastră nu ne îndeamnă nicidecât temerea ca adunarea convocată nu va ști să păstreze ca și în trecut bunul cumpet și ordinea, ci protestăm fiindcă instrucția vatămă un drept constituțional al cetățenilor, fiindcă ea dă în mâna unui funcționar o armă periculoasă de care prea ușor pote abusa; fiindcă nicidecând adunările noastre numeroase de până aci n-au dat nici cel mai mic privilegiu care ar îndreptăți la suspendarea constitutiei și la introducerea de măsuri excepționale; și fiindcă, în sfârșit, instrucția așa precum e dată în multe privințe e neexecutabilă.

Astfel se cere de la noi garanția ca în sala adunării nu vor intra cetățeni ai statului nostru. Se înțelege de la sine că aici pote fi vorba de publicul care va asista, și nu despre membrii adunării. Pentru satisfacerea acestei pretenții bineînțeles și pentru a putea primi o asemenea garanție ar trebui să cerem de la fiecare persoană ce dorește a intra pe galerii certificatul de cetățean pentru a ne putea convinge dacă e sau nu cetățean austro-ungar și totodată să se constate și identitatea persoanei. Se pretinde mai departe de la noi ca să garantăm că străinii și altcum se vor purta cinstit pe stradă și în localele publice și se vor abține de orice fel de demonstrație. Cum vom putea să îndeplinim această pretenție? De unde avem noi putința de a deosebi străinii de cetățenii noștri? Unde avem noi puterea de a susține pe stradă și în localele publice ordinea?

Se face mai departe responsabil presidiul pentru tote cuvintele "dușmănoase statului" ale vorbitorului. Dacă conceptele despre ceea

ce e la noi "dusmănos statului" ar fi clare și lămurite, o asemenea pretenție nici n-ar trebui făcută, căci ea este de sine înțeleasă. Considerând însă cum se vorbește și se scrie astăzi public în Ungaria despre "guvernul" Kossuth, cum bărbați de stat însemnați ai patriei noastre nu se sfiesc a recunoaște în public că se inspiră de la Turin, trebuie să ne fie teamă, domnule vicecomite, că vorbind noi d.e. în contra acestui curent fără îndoială antipatriotic, cuvintele noastre ar fi cualificate de dușmănoase statului. Și punctul din urmă al instrucțiunei, ca cercetarea judecătorească contra Memorandului nu pote să fie obiectul discuțiilor și hotărârilor adunării, este o dispoziție unică în felul său. Întocmai astfel și cu aceeași îndreptățire ar putea să fie primite în instrucțiune mai multe puncte, prin care să se normeze modul și chipul în care pofteste autoritatea publică, că adunarea să facă opoziție guvernului. Urmărirea judecătorească contra Memorandului este măsura luată de guvern din punct de vedere politic, ea este prin urmare un act politic al guvernului, despre care alegătorii pot să discute și să se pronunte.

Pe temeiul acestor espuneri, Vă rog domnule Vicecomite ca să demandați primariului orașului Sibiu ca să-și retragă instrucțiunea care și altcum s-ar potrivi numai pentru un functionar de poliție și să avem voie a ținea adunarea în conformitate cu legile și constitutia țării¹⁸⁴.

Sibiu, 7 Iulie 1893 n.

Din însărcinarea comitetului central al Partidului Național Român.

Cu toată stima,

Dr. Ratiu m.p.
president

für die Richtigkeit der Abschrift

Teutsch
abnotar

D-sale Domnului Ludovic Reissenberger, vicecomite al comitatului Sibiu. Loco.

¹⁸⁴ Documentul de față a fost publicat în "Tribuna". nr. 141 din 27 iunie/9 iulie 1893.

Szám: 4459.893/bf.

Semmiségi panasza Brote Jenőnek, az ellene folyamatba tett sajtó perben a 4305-893 sz. a végzés ellen.

Ezen kellő időben beadott semmiségi panasz elfogadtatik és a vonatkozó előiratokkal együtt felsőbb elhatározás végett a Nagyméltóságú magyar királyi Curiához felterjesztetik.

Egyszersmind Brote Jenő és társai ellen a "Replic" című nyomtatványban foglalt közlemény büntetendő tartalmáért, annak terjesztése miatt folyamatba tett sajtó perben az 1099 eln. sz. alatt közölt 1127-893 sz. a végzéssel folyó évi július hó 26 ra kitűzött esküdtszéki tárgyalás elnapoltatik és Kolozsvár sz. kir. város polgármestere felkéretik, hogy a behívott esküdt urakat az elnapolásról értesíteni sziveskedjék. Miről összes érdekeltek értesítettnek.

A kolozsvári királyi törvényszék, mint sajtó biroságnak 1893 július 11-én tartott üléséből.

B. Szentkereszti Zsigmond
elnök

Bartok József
jegyző

Nagyságos Albách Géza kir. tanácsos polgármester úrnak.
Helytt.

Fond *Primăria municipiului Cluj, Prezidiale*, nr. 1210/1893, f.1

Traducere:

Nr. 4459/1893 penal

Recursul în casatîe făcut de Brote Eugen împotriva hotărârii nr. 4305/1893 în procesul de presă intentat împotriva lui.

Acest recurs în casație, depus la timp, se acceptă și, împreună cu anteactele referitoare la el, se trimite înaltei Curii Regale Maghiare pentru o decizie superioară.

Totodată, se amână dezbaterile în fața Curții cu jurați fixată pentru 26 iulie anul curent, în procesul de presă intentat prin hotărârea nr. 1127/1893 – comunicat sub nr. 1099 prezidial –, împotriva lui Eugen Brote și a tovarășilor săi, din cauza conținutului condamnat al comunicatului cuprins în tipăritura intitulată "Replica", din cauza răspândirii acesteia și se solicită primarului orașului liber regesc Cluj să binevoiască a-i înștiința pe domnii jurați convocați despre amânare. Despre aceasta trebuie să fie înștiințați toți cei interesați¹⁸⁵.

Din ședința Tribunalului regal din Cluj, ca instanță de presă, ținută la 11 iulie 1893.

Baron Szentkereszti Zsigmond
președinte

Bartoki József
notar

Domnului primar Albách Géza, primar, consilier regal. Loco.

¹⁸⁵ Procesul *Replicii* s-a amânat de două ori (din 26 iulie și 23 august 1893), fixându-se definitiv pentru 30 august 1893 (cf. Arhivele Naționale Cluj, *Fond Primăria municipiului Cluj, Prezidiale*, dosar nr. 120, 1408, 1443/1893; Biblioteca Centrală Universitară "Lucian Blaga" Cluj-Napoca, *Fond Fr. Hossu-Longin*, mss. s.ertar 261/1-2; vezi și doc. nr. 101/vol.II).

TÁVIRAT

41 Res. Belügyminister, Budapest
Nagyszében hó és nap 23/VII óra 2-25

Ma 10 orakor kezdő román gyűlés most egy orakor végzett két ezer embernél több vett azon részt de nagy rendben járt le. A 25 tagú bizottsági jelentés felolvasása alkalmával Lukács lelkész és ennek elzárása is abban említvén a halgatoság nagy éljenzéssel érzelmeiknek kifejezést adott mire a hatosági biztos a gyűlési elnököt felhívta hogy a halgatokat csendességre utasítsa a mi általa meg is történt üdvözlő táviratok nagy számban érkezők be ezek ma nem olvastatnak fel az idő rövidege miatt azután egy 40 tagból álló albizottság választatott javaslat tételre a melyben a 25 bizottsági tagok döntő szavazattal nem birtak hanem csak mint tanácslok jelen lehetnek. Két orakor a bankett kezdődik azután a 40 tagú bizottság ülést fog tartani melynél csak a hatosági biztos is jelen lesz.

Thalmann
főispán

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 590/1893, f.2-3

Traducere:

TELEGRAMĂ

Către Ministerul de Interne, Budapesta
Nr. 4 confidențial
Oficiul expeditor: Sibiu
Data 23.VII, ora 2,25 după-masă

Adunarea românească începută astăzi la ora 10 s-a terminat acum, la ora 1. La aceasta au participat mai mult de 2000 de oameni, dar s-a desfășurat în mare ordine. Cu prilejul citirii raportului

comitetului celor 25 de membri¹⁸⁶, unde s-a amintit și de preotul Lucaciu și de închiderea acestuia, asistența și-a exprimat simțămintele prin aclamări intense, la care comisarul autorității l-a somat pe președintele adunării¹⁸⁷ să-i îndemne la liniște pe auditori, ceea ce, s-a și realizat. Sosind în număr mare telegrame de felicitare, acestea n-au fost astăzi citite din cauza lipsei de timp¹⁸⁸.

Apoi s-a ales o subcomisie formată din 40 de membri pentru redactarea proiectului, în care cei 25 de membri ai comitetului nu au obținut un vot decisiv, ci pot participa doar ca și consultanți¹⁸⁹. La ora 2,00 începe banchetul, apoi comitetul celor 40 de membri va ține o ședință la care va fi prezent și comisarul autorității.

Thalman, comite suprem

95

1893 iulie 24, Sibiu

Szeben vármegye Főispánja és Szászispán
41.1893 szám reserv.

Nagyméltóságú magyar királyi Minister úr!

A tegnapi 39.1893 reserv. szám alatt kelt jelentésem kapcsán van szerencsém a román nemzeti közgyűlésre nézve további jelentésemet a következőkben megtenni:

Mihthogy lehetséges, hogy némely értesítő a külső dolgokra nézve is valamint közölhet, szükségesnek tartom részemről nagybecsű tudomására hozni, hogy daczára annak, miszerint talán még több, mint azt a tegnap táviratilag jelentettem, talán több, mint háromezer ember is volt az ülési terem és körülötte összegyűlve, mégis úgy a teremben, mint körülötte a legnagyobb rend tartatott be

¹⁸⁶ Raportul a fost prezentat de secretarul I al Partidului National Român, Dimitrie Comșa (cf. "Gazeta Transilvaniei", nr. 153 din 14/26 iulie 1893).

¹⁸⁷ Dr. Ioan Rațiu.

¹⁸⁸ N. Josan, *Mărturii documentare*, p.97-98.

¹⁸⁹ A se vedea procesul-verbal al Conferinței, în A. Caciora. N. Roșuț, M. Timbus, *op.cit.*, p.91-96; "Gazeta Transilvaniei", nr. 152 din 13/25 iulie 1893.

és semmiféle zavar vagy izgatás nem fordult elő, sem az egész napon át, sem az estéli bál alkalmával.

A terem, melyben az ülés tartatik, egyszersmind a bál helyiségéül is szolgált és azért fel volt diszitve Ő Felségeik arczképeivel, virágokkal és színes lobogókkal, mely utóbbiak nagyobb és kisebbforma mind egyes színű lobogókból állottak, úgy, hogy ezek sem mint nemzeti, sem más valami lobogóknak nem tekinthetők, hanem csak mint diszitő eszközök voltak.

Három ilyen lobogó ezen célra adományoztatott és román nyelvű jeligével volt ellátva:

Egy piros "Mind a román nemzetért", a nagyszebeni román léányok.

Egy fehér "Legyetek egyetértők szellemileg és érzetileg" a nagyszebeni román nők.

Egy sárga "Éljen a román nemzet" a nagyszebeni román iparosok.

Ezen színek mellet voltak még kékszinű lobogók is. Minthogy ezen diszítésre célzó lobogók, habár külön-külön mind egyszínűek voltak, mégis talán valaki ebben valami tüntetést a román nemzeti színek összeállítása által képzelhetett és azért intézkedtem, hogy mindenütt ezen román nemzeti színek közül legalább egy szín képviselve ne legyen és így aztán a teremből a kék, bejárásnál pedig a sárga színeket eltávolítottam, mi által lehetlenné vált ott a kifogásolható román nemzeti színeket együttesen található.

Általánosságban bátorkodom megjegyezni, hogy a jelenlegi összegyűlés alkalmával a nyugodtabb román párthoz tartozók és pedig: az érseki párt, a Mocsonyi, Babesiu és Cozma stb, urak, az itteni Albinisták és a többi urak nagyon visszatartolag mutatkoztak, sem a beköszöntő estén, sem a bálnál, sem pedig a bankettnél nem jelentek meg és láthatólag igyekeztek a tárgyalásoknál a más párti eljárást némileg csillapítani.

A 22-én tartott beköszöntő esténél a 25-ös bizottsági korifjak, mint Ratiu, Corojan és mások is csak kevés időig vettek részt és mikor a polgárköszöntések és beszédek kezdetét vették, eltűntek onnan.

Azon esténél Lucaciu Constantin, görög katolikus lelkész és az elzárt Lucaciu-nak testvére első beszédet tartott, melynek tartalma többnyire az elzárt testvéreinek sorsa volt.

A második szónok Rusu Sirianu a román diadalmas munkára.

A 3-ik Popovicu, bécsi orvostanhallgató a 25-ös bizottsági tagokra szónokolt, felemlítvén, hogy a biblia csak 12 apostolt

tartalmaz, itt pedig 25 apostol lévén, kik nemcsak a szegedi börtönben, hanem, ha szükséges a nemzetért, még az akasztófára is készek menni.

Végül Lucaciu egy nemzetet dicsőítő felköszöntést tartott.

Egyébiránt ezen estély minden más tüntetés nélkül folyt le.

A folyó hó 23-án d.u. 2 órakor tartott bankettnél körülbelől 500 személy s azok közül külömbféle nők is vettek részt, melynél a már táviratilag érkezését bejelentett és az akori vasútvonattal megérkezve megjelentek: Pozsonyból Dr. Stefanovics, Darner és Botta urak mint a szláv nép képviselői, akik egy hosszas "Szláva" és "Zivio" felkiáltásokkal és lelkesedéssel fogadtattak, és azok megjelenése nagy örömet és zajt okozott.

Az ebédnél első felköszöntést mondott: Dr. Ratiu a gyűlés összes tagjaira azután Dr. Popoviciu a "Román Replik" szerkesztője az összes Magyarország – valamint Romániából ideérkezett egyetemi hallgatókra, mint a román nemzet dicső reményére.

Dumitrache, romániai lakos erre válaszolván kijelenti: hogy az itteni románok az utolsó vércseppig réájuk számíthatnak.

Felszólalván Papp Bazesti, a 25-ös bizottság alelnöke, poharát emeli a politicalai járom alól való felszabadulásra.

Dr. Albini "Tribuna" szerkesztő a "mezőlakoságra" melynek öléből a nemzet nagy hősei "vitéz Mihály", "Horra" "Closka" "Crisan" és "Iancu" a havasok királya származtak.

Berinde György szláv nyelven élteti a három pozsonyi szlávképviselőket.

Lucaciu Constantin a régi hősök és a románok geniuszát élteti ki oly hősöket újból fog teremteni.

Russu Sirianu a román nőkre, akik a román nemzetnek oly fiaikat szülnek, kik éltöket a románok jogai és előrehaladásukért, valamint magukat is feláldozzák.

Tilia János, Dr. Ratiunak veje a román papságra, mint a román nemzetiség nemességére /aristokratiára/.

Egy bécsi román tanuló /kinek nevét nem tudom:/ nagy duzzadozás mellett a 25-ös bizottság és annak elnöke Dr. Ratiura.

Erre Dr. Stefanovics egy székre felállván, tetszetes nagy zaj mellett szláv nyelven szól "hogy a Tátra lábaitól idejöttek a testvérekhez kiket közös baj és szenvedés köt össze s élteti a szláv és románok közti szolidaritást, ezen bajok elhárítása céljából.

Augusztine, állítólag prágai elcsapott egyetemi hallgató ki jelenleg itt a "Tribuna" – nál van alkalmazva, egy hosszas és a

magyar viszonyokat kritizáló és tetszetes zajt provocáló, közönséges vicekkel vegyült beszédet tartott.

Abban a millenium és történetnek elferdítését egy nagy hazugságnak nevezvén, mert csak a románok és szlávoknak, kik előbbváltak, itt lenne joguk egy milleniumot ünnepelni.

Suciu, azon román lelkész, ki egy pár honappal ezelőtt Tordán egy bűnügyi vizsgálat alól felmentetett, poharát emeli azon vértanuk és vezérekre, kik most a nemzetért szenvednek, Dr. Lucaciu és Szvetozár Urbánra, "hogyan vigasztalására szolgáljon nekik fogságukban az, hogy a román nép itt most összegyűlve, rájuk szeretettel és tisztelettel gondol".

A pozsonyi Darner román nyelven egy rövid toasztban azt mondja "küzdölmötek a miénk is vállatvetve küzdennünk kell a mig jogos kívánalmaink célját elérjük".

Egy bécsi román philosophiai hallgató éltette a szabadságot: "Éljen a szabadság, le a rabszolgasággal".

Papp Ghitza egy hosszú unalmas történeti excursiot mondván, a melyben még a macedoniai és régi népeket elősorolván, azon kívánságnak ad kifejezést, hogy újból egy oly hatalmas román-bulgáriai császárság létesüljön, mely Constantinápoly kapujáig terjedjen.

Cantacuzena nevű bucuresti lakos /állitotag volt román miniser/ egy székre fellálván: "csodálkozását fejezte ki, hogy itt oly nagyszerű lelkesülésre talált, mely annak köszönhető, hogy az itteni nép azon útat követi, melyet neki a 25-ös bizottság mutat, élteti a román népet bocskorban és poharát emeli ezen monárchia összes népeinek jó egyetértésére". Utolsó szónok Tripon: "a nemzeti érzelmre emeli poharát és élteti a szlávokat".

Ezekután Dr. Ratiu d.u. ¼ 5 órakor kijelenti, hogy már ideje a választott 40-es bizottságnak tanácskozássra egybenyűlni, köszönné a megjelenést és feloszlatja a bankettet, melynek tagjai többnyire eltávoztak, csak egy része maradván ott fényképeztetés végett.

A 40-es bizottság tegnap este 10 óráig zárt ülésben tanácskozással miután munkáit tegnap el nem végezhetvén, azt ma délig folytatja, miért is a mai nap d.e. 10 órára kitűzve volt nyilvános közgyűlés d.u. 4 órára halasztatott el.

A tegnap estéli bál, melynél nem igen nagy számban vettek részt, minden tüntetés nélkül folyt le s az egész mulatság csendesen végződött.

Mai napra a vidéki népesség igen csekély számban jelent meg. További jelentésemet későbbben folytatandom, megjegyezvén, hogy a

25-ös bizottsági jelentést, a 40-es bizottság javaslatával és az üdvözlő táviratok másolataival terjesztendem fel.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilváníását.

Nagyszeben, 1893 július hó 24-én.

Thalmann Gusztáv
főispán

Verso: Ér. VII/25 893, 593/res.

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 593/1893, f.2-7

Traducere:

Comitele suprem al comitatului Sibiu și comite al sașilor
Nr. 41/1893 confidențial

Domnule ministru regal maghiar!

În legătură cu raportul meu de ieri, emis sub nr. 39/1893 confidențial, am onoarea să vă raportez în continuare despre adunarea publică națională a românilor în cele ce urmează:

Întrucât este posibil ca orice informație privind aspectul exterior al lucrurilor să poată comunica ceva, consider necesar din parte-mi să vă aduc la cunoștință că, în pofida faptului că s-au adunat în sala de ședințe și în jurul ei poate mai mulți decât am raportat ieri telegrafic, poate mai mult de 3000 de oameni¹⁹⁰, cu toate acestea atât în sală cât și în jurul ei s-a păstrat cea mai mare ordine și nu a survenit nici un fel de tulburare sau agitație, nici în timpul zilei, nici cu prilejul balului de seară.

Sala în care s-a ținut ședința a servit în același timp și ca sală de bal, de aceea a fost împodobită cu portretele Înălțimilor Lor, cu flori și cu drapele colorate, care au constat din drapele de mărimi mai mari și mai mici, de toate culorile, astfel că acestea nu pot fi considerate

¹⁹⁰ "Tribuna", nr. 154 din 14/26 iulie 1893 precizează că la Conferința națională, pe lângă cei 216 delegați au mai fost și un număr de 6-8000 țărani.

nici drapele naționale, nici altfel de drapele, ci doar obiecte de podoabă.

Trei drapele au fost dăruite în acest scop și au fost prevăzute cu motto-uri în limba română: unul roșu – "Toți pentru națiunea română", fetele românce din Sibiu. Unul alb, "Fiți uniți în cuget și simțire", femeile românce din Sibiu. Unul galben, "Trăiască națiunea română", meșteșugarii români din Sibiu. Pe lângă aceste culori, au mai fost și drapele albastre.

Deoarece aceste drapele folosite pentru împodobire, au fost tot câte unul de altă culoare, totuși poate că cineva și-a imaginat să demonstreze ceva prin alăturarea culorilor naționale românești și de aceea am luat măsuri ca peste tot, între aceste culori naționale românești, cel puțin una să nu fie reprezentată, și astfel am scos din sală albastrul, iar de la intrare am luat galbenul, și prin aceasta au fost imposibil de găsit împreună culorile naționale românești¹⁹¹.

În genere, îmi permit să menționez că, cu ocazia prezentei întruniri, cei aparținând partidului român moderat, și anume Partidul Metropolitan, domnii Mocioni, Babeș, Cozma, Albinistii de aici și alții, s-au arătat foarte rezervați, nu și-au făcut apariția nici în seara inaugurării, nici la bal, nici chiar la banchet și în mod vizibil s-au străduit, în timpul dezbaterilor, să calmeze într-o oarecare măsură tactica celuilalt partid¹⁹².

La seara inaugurală din data de 22, corifeii comitetului celor 25, ca Rațiu, Coroian¹⁹³ și alții, au participat doar pentru scurt timp și când s-au început toastările și cuvântările au dispărut de acolo.

¹⁹¹ Organizatorii au încercat să decoreze pereții sălii "Gesellschaftshaus" cu steagurile roșu, alb, galben și albastru, confectionate și dedicate Conferinței naționale de sibieni, din care să nu lipsească bineînțeles tricolorul românesc, în felul următor: a) cu steagul roșu având inscripție aurie – "Totul pentru națiune – Fetele române din Sibiu"; b) cu steagul alb, cu inscripția – "Uniți-vă în cuget, uniți-vă în simțiri – Damele române din Sibiu"; c) cu steagul galben, cu inscripția – "Trăiască poporul român! – Meseriașii români din Sibiu"; d) steagul albastru, cu inscripția – "Pe voi vă urmăim! – Tinerimea română din Sibiu" (vezi "Tribuna", nr. 153 din 13/25 iulie 1893).

¹⁹² Despre gruparea moderată din sânul mișcării naționale române, vezi L. Botezan, N. Cordos, *Din frământările Partidului Național Român transilvănean în anul 1897*, în "Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj", XV (1972), p.285-292.

¹⁹³ Iuliu Coroianu (1847-1927), avocat, principalul redactor al Memorandului din 1892, vezi: Gabriela Dănilă, *Iuliu Coroianu în viața publică românească transilvăneană de la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în "Apulum",

În acea seară, Constantin Lucaciu, preot greco-catolic și fratele lui Lucaciu – cel întemnițat –, a ținut primul discurs al cărui conținut a fost în mare parte despre soarta fratelui întemnițat.

Al doilea vorbitor a fost Rusu Șirianu¹⁹⁴, despre activitatea românească victorioasă. Al treilea, Popoviciu, student la medicină la Viena¹⁹⁵, a vorbit despre membrii comitetului celor 25, amintind că în Biblie există doar 12 apostoli, însă aici se află 25 de apostoli care sunt gata să meargă nu numai în temnița de la Szegedin, ci dacă este nevoie pentru națiune, și la spânzurătoare.

În final, Lucaciu a ținut un toast elogios la adresa națiunii.

De altfel, această seară s-a desfășurat fără vreo altă demonstrație.

La banchetul ținut în ziua de 23 a lunii curente, la ora 2 după-masă, au participat în jur de 500 de persoane, printre care s-au aflat și femei de seamă; și-au făcut apariția, anunțându-și venirea telegrafic, în prealabil, și sosind cu trenul de la acea oră, domnii dr. Stefanovici, Dorner și Botta din Bratislava, ca reprezentanți ai poporului slav, care au fost primiți cu aclamații prelungi de "Slavă", "Vivat", și cu mare însufletire, iar apariția lor a produs mare bucurie și gălăgie¹⁹⁶.

La masă, dr. Rațiu a toastat primul, pentru toți membrii adunării, apoi dr. Popoviciu, redactorul "Replicii românești"¹⁹⁷, a toastat pentru toți studenții veniți aici din Ungaria – respectiv România, și pentru speranța de glorie a națiunii române; răspunzând la aceasta, Dumitrache, locuitor din România, a declarat că românii de aici pot conta pe sprijinul lor până la ultima picătură de sânge.

XXXI (1994), p.401-406; N. Cordos, *Redactorii memorandumului din 1892*, p.28-38.

¹⁹⁴ Ioan Russu-Șirianu (1864-1909), ziarist și scriitor, cu activitate politică în cadrul Partidului Național Român (vezi *Dictionarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, 1979, p.762, în continuare DLR).

¹⁹⁵ Aurel C. Popovici (1863-1917). vezi N. Cordos, *Activitatea lui Aurel C. Popovici de la elaborare la procesul "Replicii"*, în "Angustia", 2. 1997, p.243-250.

¹⁹⁶ La Conferința națională din 1893 au fost prezenți și slovacii: dr. Miloš Stefanovic (1854-1904). dr. Samuel Daxner (1856-1949) și istoricul Iulius Botto (1848-1926), cum consemnează "Tribuna", nr. 154 din 14/26 iulie 1893 și M. Krajcovic, *op.cit.*, p.67-72.

¹⁹⁷ Vezi: N. Cordos, *Replica*, p.187-212; L. Maior, *op.cit.*; C. Bardosi, *op.cit.*; V. Moldovan, *Epoca Memorandumului și a Replicii. 1892-1895*, Sibiu, 1944, p.31-36; "Tribuna", nr. 154 din 14/26 iulie 1893.

Luând cuvântul, Pop de Băsești, vicepreședintele comitetului celor 25, închină paharul pentru eliberarea din robia politică¹⁹⁸.

Dr. Albini, redactor la "Tribuna"¹⁹⁹, închină pentru "țărănime", din sânul căreia își trag obârșia marii eroi ai neamului, Mihai Viteazul, Horea, Cloșca, Crișan și Iancu, "craii munților".

Gheorghe Berinde²⁰⁰ închină, în limba slavă, în sănătatea celor trei reprezentanți slavi, din Bratislava.

Constantin Lucaciu închină pentru eroii trecutului și pentru genialitatea românilor care vor mai da astfel de eroi.

Rusu-Șirianu toastează pentru femeile românce ce dau naștere unor astfel de fii pentru națiunea română, care își sacrifică viața precum și pe ei înșiși pentru drepturile și prosperitatea românilor.

Tilea Ioan, ginerele lui Rațiu²⁰¹, toastează pentru preoțimea română și pentru nobilimea națiunii române (pentru aristocrație).

Un elev român din Viena (al cărui nume nu-l știu) toastează exagerând pentru comitetul celor 25 și președintele acestuia, dr. Rațiu.

La acestea, dr. Stefanovics, urcându-se pe un scaun, spune în limba slavă, acompaniat de un murmur aprobator, că "ei au venit aici de la poalele Tatrei, la frații de care îi leagă un necaz și o suferință comună", și toastează pentru solidaritatea slavilor cu românii în scopul înlăturării acestui necaz.

Augustini²⁰² – după cum se spune, student la Praga, exmatriculat –, care în prezent este angajat aici, la "Tribuna", a ținut o cuvântare lungă, presărată cu glume ordinare, criticând relațiile maghiare și stârnind un murmur aprobator. În cadrul cuvântării el a numit drept o mare minciună denaturarea milenium-ului și a istoriei, deoarece numai românii și slavii, care au fost primii aici, ar avea dreptul să sărbătorească un milenium.

¹⁹⁸ I. Georgescu, *George Pop de Băsești. Șaizeci de ani din luptele naționale ale românilor din Transilvania*, Oradea, 1935.

¹⁹⁹ Septimiu Albini (vezi nota 10/vol.II).

²⁰⁰ În realitate Alexandru Berinde (1844-1923), protopop din Seini (vezi "Tribuna", nr. 154 din 14/26 iulie 1893).

²⁰¹ În realitate inginerul agronom Onoriu Tilea din Șmig, comuna Atel, județul Sibiu, ginerele lui Ioan Rațiu (vezi I. Georgescu, *Dr. Ioan Rațiu (1828-1902)*, Sibiu, 1928, p.21).

²⁰² Gustáv Augustiny (1851-1900), ziarist (vezi V. Netea, *Un slovac ziarist român: Gustav Augustini*, în "Transilvania", 1944, nr. 6-7, p.420-429).

Suciu, preotul român care, cu câteva luni mai devreme. la Turda, a fost achitat în urma unei cercetări penale²⁰³, și-a ridicat paharul în cinstea acelor martiri și corifei care suferă acum pentru națiune, în cinstea lui Lucaciu și a lui Szvetozar Urban, ca să le servească drept consolare faptul că poporul român adunat acum aici se gândește la ei cu dragoste și respect.

Într-un scurt toast în limba română, Darner, din Bratislava²⁰⁴, spune "lupta voastră este și a noastră, trebuie să luptăm umăr la umăr până când vom atinge scopul revendicărilor noastre îndreptățite".

Un student român de la filosofie, din Viena, a salutat libertatea: "Trăiască libertatea, jos cu robia!"

Ghiță Pop²⁰⁵, făcând o lungă și plictisitoare incursiune istorică, enumerând până și macedonienii și vechile popoare, își exprimă dorința ca să se întemeieze din nou un imperiu imens, româno-bulgar, care să se întindă până la porțile Constantinopolului.

Locuitorul bucureștean, pe nume Cantacuzino²⁰⁶ (după cum se spune, fost ministru român), urcându-se pe un scaun, "și-a exprimat uimirea că a găsit aici o măreață însuflețire care se datorește faptului că populația de aici urmează întocmai direcția indicată de comitetul celor 25; adresează urări poporului român în opincă și ridică paharul pentru buna înțelegere a tuturor popoarelor acestei monarhii".

Ultimul vorbitor este Tripon: "închină paharul pentru sentimentul național și adresează urări slavilor"²⁰⁷.

După acestea, la ora 5,15, după-masă, dr. Rațiu anunță că este timpul pentru comitetul celor 40, de a se întruni pentru deliberări; mulțumind pentru participare, pune capăt banchetului, ai cărui membri au plecat, în cea mai mare parte, rămânând doar o parte pentru fotografii.

Comitetul celor 40, deliberând ieri până la ora 10 seara, în ședință cu ușile închise, deoarece nu și-a putut termina lucrările ieri,

²⁰³ Vasile Suciu preotul din Căpușul de Câmpie (vezi "Tribuna", 1893, nr. 51 și 154).

²⁰⁴ Dr. Samuel Daxner.

²⁰⁵ Ghiță Pop (1864-1915). profesor, publicist și scriitor la Brașov și București (vezi și "Tribuna", nr. 154 din 14/26 iulie 1893).

²⁰⁶ Gh. C. Cantacuzino, om politic liberal și ziarist, director al cotidianului "Voința națională" din București.

²⁰⁷ Gavrilă Tripon (1860-1920), avocat, initiatorul unor societăți culturale și bancare din zona Bistriței (vezi E. Precup, *În amintirea lui Dr. Gavrilă Tripon*, Cluj, 1940).

le continuă astăzi, până la amiază; de aceea, adunarea publică deschisă, anunțată pentru azi, ora 10 înainte de masă, a fost amânată pentru ora 4 după-masă.

Balul de ieri seară, la care nu au participat în număr prea mare, s-a desfășurat fără vreo demonstrație, și întreaga petrecere s-a încheiat în liniște.

Pentru ziua de azi, populația din provincie a venit în număr foarte mic.

Îmi voi continua raportul mai târziu, menționând că voi trimite raportul comitetului celor 25, împreună cu proiectul comitetului celor 40 și cu copiile telegramelor de salut.

Primiți exprimarea sinceră a stimei mele deosebite,
Sibiu, 24 iulie 1893

Thalmann Gusztáv
comite suprem

96

1893 iulie 25, Sibiu

Távirat másolata

Érkezet: július 25-én reggel 6 óra 15 perc

42 res/ szám

Belügyminister, Budapesten

A ma délután összegyűlt közgyűlés a 40 tagú bizottság határozati javaslatot egyhangulag és vita nélkül elfogadta. A határozata következő:

1 A közgyűlés a 25.ös bizottság eljárását tökéletesen helyeselve, annak múlt év június havában Bécsbe Ő Felségéhez előterjesztett memorandumot magáéva teszi, a felterjesztés módját helyesli, és a 25.ös bizottságnak, a magyarországi és erdélyi románság érdekében teljesített működését tetszőleg jóváhagyja.

2 A közgyűlés roszolja a bűnvádi üldözéseket, melyek a románok ellen meg lettek inditva, miután ez által a bajon segítve nem lett sőt ellenkezőleg az állami igazságszolgáltatás tekintélye szenvedett.

3 A közgyűlés protestál az összegyűlési jog szabad gyakorlásának megsértése ellen, nevezetesen jelenlegi Conferențiát illetően.

4 A közgyűlés, fentartván az előbbi Conferențiákon megállapított és elfogadott programot, felhatalmazza a 25.ös bizottságot annak további keresztülvitelére.

5 A közgyűlés a most előtérben lépett egyház politikai reformokat egy egészségtelen politika tüneményeinek és károsítónak tartja.

6 Egyetértően előbbi határozataival azon ohajnak ad kifejezést hogy a 25.ös bizottság a román nemzeti párt programja alapján és egyetértve magyarországnak többi nem magyar nemzetiségeivel tovább működjék és felhatalmazza a bizottságot az ezen irányban megindított tárgyalásokat folytatni.

Ezen határozatok a közgyűlés által nagy lelkesedéssel elfogadva.

Elnök Ratiu az ülést rövid beszéddel bezárja fél hét orakor – mire Dr. Ratiu az összes gyűlési tagok és más nép által haza kísértetett.

Írásbeli jelentést ma szintén elküldöttem.

Thalman főispán

Verso: Ér. VII/25 893

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 592/1893, f.2-3

Traducere:

Copia telegramei

Sosită la 25 iulie, ora 6,15 dimineața

Nr. 42 confidențial

Ministrul de Interne, Budapesta

Adunarea generală întrunită azi după-masă a aprobat în unanimitate și fără discuție proiectul de hotărâre al comitetului format din 40 de membri. Hotărârea este următoarea:²⁰⁸

²⁰⁸ Vezi publicarea ei în "Gazeta Transilvaniei" nr. 153 din 14/26 iulie 1893.

1. Adunarea generală, aprobând în întregime procedeul folosit de comitetul celor 25, își însușește Memorandul înaintat Înălțimii Sale în luna iunie a anului trecut, la Viena, aprobă modul său de prezentare și aprobă activitatea depusă de comitetul celor 25 în interesul românilor din Ungaria și Transilvania.

2. Adunarea generală dezaprobă persecuțiile penale ce au fost pornite împotriva românilor, întrucât prin acestea nu s-au soluționat problemele, ba dimpotrivă, a avut de suferit reputația justiției statului.

3. Adunarea generală protestează împotriva lezării exercitării libere a dreptului de întrunire, cu referire directă la Conferința actuală.

4. Adunarea generală, susținând programul stabilit și aprobat de Conferințele anterioare, împuternicește comitetul celor 25 cu înfăptuirea acestuia, în continuare.

5. Adunarea generală consideră că reformele politicii bisericești puse acum în vigoare sunt fenomene politice nesănătoase și dăunătoare.

6. Își exprimă în legătură cu hotărârile anterioare, dorința potrivit căreia comitetul celor 25 să acționeze, în continuare, pe baza programului Partidului Național Român și în înțelegere cu celelalte naționalități nemaghiare din Ungaria; însărcinează comitetul să continue dezbaterile în această direcție. Aceste hotărâri au fost primite cu mare însufletire de adunarea generală. Președintele Rațiului a închis ședința cu o scurtă cuvântare²⁰⁹, la ora 6,30 după care dr. Rațiu a fost condus acasă de către toți membrii conferinței și de către alți locuitori.

Tot astăzi v-am trimis raport scris.

Thalmann, comite suprem

²⁰⁹ "Tribuna", nr. 154 din 14/26 iulie 1893.

Szeben vármegye Főispánja és Szászispán
44.893 szám reserv.

Nagyméltóságú Minister úr!

Van szerencsém f. hó 25-én kelt 43-sz. jelentésem kapcsán a román ülésre vonatkozólag jelenteni, hogy a Conferentia 24. én estve végződött és hogy az összegyűltek, többnyire már el is távoztak.

Az utolsó napon t.i. 24-én tartott közös ebédnél is több toasztok és beszédek tartattak, melyek közt többnyire külföldi romániaiak szonokoltak és románizmust a csömörlőtig dicsőítettek.

Az első pohárköszöntést Calciunariau nevű küldött mondotta a melléktermekben jelenváltak és az egész román nép nevében, a közgyűlés elnökére s a román ügyeket előmozdítókra.

Vidám intermezzóvá vált egy 70 éves poiána-medgyesi földműves által versekben tartott beszéd, mely azon óhajjal végződött: hogy "Adjon Isten, hogy egyenek, de többre le se feküdjenek", abból indulva, hogy a román nemzet ellenségei csak a román földművelők verejtékéből élnek.

Moldován, segesvári esperes a papság nevében kijelenti, hogy a román pap kész – ha a szükség kívánja – a keresztet a jobb kézről a balba venni s a jobb kézzel a bunkost megfogni, mellyel a nemzet elveszett jogait újra megszerezze. Élteti a 25. román nemzeti apostolt.

Dr. Popoviciu, az osztrák-magyar egyetemi hallgatók nevében azt mondja: "elmult a tél, mutatkoznak a tavaszi sugárok, melyeknek a román testvérek és kiküldöttjei kell hogy tekintessenek".

Micu, egyetemi hallgató Jassyból, a moldovai ifjuság nevében szól fel, leírja azon entuziasmust, mellyel hazúlról indult el a conferentián közreműködni; mint zöld / fiatal/ román érkezett ide, de mint százszoros román tér vissza; élteti az elnökséget, a központi bizottságot, a román népet, és bizik a román ügy győzedelmére. Dragomir nevű tanuló Beszárábiából jelentést tesz beszárábiai románok nyomorú sorsáról, hól minden román lélegzés után hosszú sziberiai sir következik, a román ügy erdélyi védőben ezen ügynek legbiztosabb támogatóit élteti.

Dr. Dregescu, Romániából a románizmus jövődéli fejlődését élteti.

Axente, bucuresti diák, hazugságnak nevezi azon állítást, hogy nem a román egyetemi ifjuság által lett volna az első memorandum és az ismert "replika" szerkesztve, ellenkezőleg tőlük erednek ezek; ilyen értelemben folytatja beszédjét, avval végezvén, hogy azon nemzet, mely oly ifjuságot mutat, nagy és erős és a pokol sem, de annál kevésbé, valami ázsiai faj fogja őt diadalmi előmenetelében akadályozni.

S végül Cantacuzena bezárja azzal, a toasztok sorát azzal hogy fájdalmas érzelmeinek kifejezést ad amiatt, hogy a conferentia termében a román nemzeti színű lobogók nem láthatók, és a nemzeti színek csak a szorványolsan külön válvá mutatkoznak, mi azt bizonyítja, hogy a románok nincsenek egyesítvék és azért indítványozza: könybe lábadt szemekkel, hogy azon zászló, a melyen a jelszó: "Pe voi vá urmám, Tinerimea" /Titeket követünk, az ifjuság/ van írva, a szabad Románia ifjuságának átadassék, hogy ezzel városról, városra faluról falura, házról házra induljon mindaddig mig minden román lélek azt aláírja s addig az itteni román testvérek a más két szinnel várják a nemzeti lobogó egyesülése s kiegészítésének időpontját.

Igy véget vetett az elnök ezen bankettnek, mert közel volt már 4 órához, a mikor a közgyűlés kezdetét kellett hogy vegye, tehát ezen román enthúziásmussal egyenessen az ülésbe indultak.

Az ülés lefolyásáról s az ott hozott határozatokról már eddigi jelentéseimben tettem említést és a körülményesebb adatokat a kiküldött Dr. Alexi eddigelé talán már be is jelentette Nagyméltóságodhoz; úgy, hogy részemről ez ügyben ezzel bezárhatom jelentéseimet.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Nagyszeben, 1893 julius 26.

Thalman Gusztáv
főispán

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 613, f.2-4

Comitele suprem al comitatului Sibiu și comitele sașilor
Nr. 44/1893 confidențial

Domnule ministru!

În legătură cu raportul meu emis în 25 a lunii curente, cu nr. 43, am onoarea să vă raportez, referitor la conferința românească, că aceasta s-a încheiat în ziua de 24 seara, iar participantii, în marea majoritate, au și plecat deja.

Și la masa comună ținută în ultima zi, adică în data de 24, s-au ținut mai multe toasturi și cuvântări, unde au vorbit, în cea mai mare parte, străini din România, care au elogiât până la suprasaturație românismul²¹⁰.

Primul toast a fost rostit de delegatul numit Calciunariu²¹¹, care a vorbit în numele celor prezenți în sălile învecinate și în numele întregului popor român, în cinstea președintelui adunării publice și în cinstea promotorilor problemelor românești.

O cuvântare versificată, rostită de un agricultor de 70 de ani din Poiana-Medias, a devenit un intermezzo vesel, care s-a încheiat cu dorința: "Să dea Dumnezeu să mănânce, dar să nu mai aibă odihnă în veci", izvorâtă din faptul că dușmanii neamului românesc trăiesc din sudoarea țăranilor români.

Moldovan, protopop din Sighișoara²¹², declară, în numele preotimii române că sunt gata – dacă e nevoie – să treacă crucea din mâna dreaptă în cea stângă și cu dreapta să țină ciomagul, cu care să recâștige drepturile pierdute ale națiunii. Adresează urări celor 25 de apostoli ai națiunii române.

Dr. Popoviciu spune, în numele studenților austro-ungari: "A trecut iarna, se ivesc razele primăverii către care trebuie să privească frații români și delegații lor"²¹³.

²¹⁰ Informațiile de mai jos sunt publicate și în presa românească (vezi "Tribuna", nr. 154 din 14/26 iulie 1893).

²¹¹ Petru Călcunariu.

²¹² Silviu Moldovan.

²¹³ Vorbind la prânzul comun din 24 iulie 1893, Aurel C. Popovici aseamănă epocile dezvoltării istorice ale românilor cu cele patru anotimpuri: "Iarna a trecut. Solii primăverii – rândunelele se arată. Acești soli sunt frații și delegațiunile din România" (cf. "Tribuna", nr. 154 din 14/26 iulie 1893).

Micu, student din Iași, ia cuvântul în numele tineretului moldovean, descrie entuziasmul cu care a pornit de acasă pentru a participa la Congres; el a sosit aici ca un român (tânăr) dar se întoarce de o sută de ori mai mare patriot; adresează urări președinției, comitetului central, poporului român și are încredere în victoria cauzei românești.

Elevul Dragomir din Basarabia face un raport despre soarta mizeră a românilor basarabeni, unde după orice suflare de român urmează un lung mormânt siberian; el adresează urări apărătorilor transilvăneni ai cauzei românești, ei fiind cei mai de încredere sprijinitori ai acestei cauze.

Dr. Drăgescu, din România, închină pentru dezvoltarea viitoare a românismului²¹⁴.

Axente, student din București, numește drept mincinoasă acea afirmație că primul memorandum și cunoscuta Replică n-ar fi fost redactate de studențimea română; dimpotrivă, acestea provin de la ei; în acest sens și-a continuat cuvântarea, spunând în încheiere că națiunea care are asemenea tineri este mare și puternică și nici iadul și, cu atât mai puțin vreun neam asiatic, n-ar putea s-o oprească din evoluția sa triumfală.

Și, în sfârșit, Cantacuzino încheie șirul toasturilor exprimându-și mâhnirea că în sala conferinței nu se văd drapelurile purtând culorile naționale românești, iar culorile naționale apar doar dispartate, separate una de alta, ceea ce dovedește că românii nu sunt uniți și de aceea propune, cu ochii scăldați în lacrimi, ca drapelul pe care se află scris motto-ul "Pe voi vă urmăm, Tinerimea!" să fie predat tineretului din România liberă, pentru ca, să umble cu acest drapel din oras în oras, din casă în casă, până când toată suflarea românească va subscrie la acesta și, până atunci, frații români de aici vor aștepta, cu celelalte două culori, momentul unificării și întregirii drapelului național²¹⁵.

În felul acesta, președintele a pus capăt banchetului, pentru că era aproape ora 4, oră la care trebuia să înceapă adunarea publică; cu acest entuziasm românesc ei au intrat de-a dreptul în ședință.

²¹⁴ Dr. I.C. Drăgescu (1844-1915), medic, scriitor și publicist (vezi DLR, p.302-303; G. Neamtu, *I.C. Drăgescu, militant pentru republică și dacoromânism (1866-1914)*, în "Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj", XV (1972), p.263-284).

²¹⁵ Pentru această întâmplare a se vedea N. Cordos, *Societatea Revoluționară Română (1893-1894)*, în "Acta Musei Napocensis". 31, II/Istorie (1995), p.315-316, în continuare: N. Cordos, *Societatea*.

Despre desfășurarea ședinței și despre hotărârile luate acolo am amintit deja în rapoartele mele anterioare²¹⁶, iar informațiile mai detaliate probabil că vi le-a și raportat până în acest moment delegatul Dr. Alexi, așa că, în ceea ce mă privește, cu aceasta pot să-mi închei rapoartele despre această chestiune.

Primiți exprimarea sinceră a stimei mele deosebite.

Sibiu, 26 iulie 1893.

Thalmann Gusztáv
comite suprem

98

1893 iulie 30, Cluj

Magyar királyi I.számú csendőr kerületi parancsnokság
144 szám/ckt.

Kolozsvártt 1893 Julius 30-án

A Torda városából eliasztott, illetve elköltözött Dr. Rátiu János ügyvéd, ismert nemzetiségi izgató utódául N. Szebenből egy Popeszku Sándor nevű ügyvéd telepedett meg Tordán, a kinek feladata a Rátiu által megkezdett üzelmeket folytatni, mi célból az oláh községeket bejárja.

Utasítom ennélfogva az összes örsparancsnokságokat, hogy a nevezett ügyvédet szoros figyelemmel kísérjék, s ha valahol megjelenik, megfigyelendő, hogy kikkel és miről érintkezik; egyszóval üzelmeiről biztos tudomást igyekezzenek szereznii, s ha nemzetiségi és eféle izgatás bizonyulna reá akkor arról a közigazgatási hatóságnak valamint közvetlenül hozzám rögtön jelentést tegyenek.

Torda-Aranyos vármegye valamenyi örsének és az összes tiszti osztályoknak.

Fond *Prefectura judetului Turda-Aries*, Comite suprem, nr. 14/1893. f.4

²¹⁶ Vezi doc. nr. 87-88, 91-92, 94-96/vol.II.

Traducere:

Comandamentul cercual de jandarmi regal maghiar nr. 1
Nr. 144/cerc.

Cluj, 30 iulie 1893

• Ca succesori al avocatului Dr. Ioan Rațiu, cunoscut instigator național, gonit, respectiv mutat, din orasul Turda, s-a stabilit la Turda un avocat pe nume Alexandru Popescu din Sibiu, a cărui sarcină este de a continua uneltirile începute de Rațiu, în care scop colindă satele românești.

Ca urmare, ordon tuturor comandamentelor de garnizoană să-l urmărească, cu strictă atenție, pe numitul avocat iar dacă apare pe undeva, să se urmărească cu cine și de ce ia legătura; – într-un cuvânt să vă străduiți să obțineți informații exacte despre uneltirile lui și dacă s-ar dovedi vinovat de instigări naționale sau altele de acest fel, să raportați, imediat, autorităților administrative și mie, direct.

ss indescifrabil

Tuturor posturilor de jandarmi din comitatul Turda-Arieș și tuturor categoriilor de funcționari.

99

1893 august 9, Turda

Torda-Aranyos vármegye főispánjától
Sz. 15-893/főisp.eln.
Kizárólag saját kezéhez

Tekintetes Velits Ödön polgármester úrnak

Torda

A Bukaresben megjelenő:

Adevarul Constitutional, Gazetta Sateanului, L'Independance Roumaine, Lupta, Luptele pentru nationalitate, Lumina pentru toti, Romanilor, Vointa Nationala.

a Galaczban megjelenő:

Dacia és Galatii

a Plojestben megjelenő:

Vointa Prahovei

a Bécsben megjelenő:

Románische Revue című oláh lapok daczára hogy államellenes irányuk miatt a posta szállítástól ki vannak tiltva, mindazon által vett értesüléseim szerint vármegyénk területén /: a kávéházakban:/ tartatnak és olvastatnak.

Felkérem ennek folytán /:czimet:/ hogy megállapítani sziveskedjék, hogy vajjon fenn felsorolt kitiltott lapokból vármegyénk járása területe /: a város kávéházaiban:/ melyek tartatnak és mily utón és módon kapják az illetők azon lap példányokat.

Az eredményről mielőbbi értesítését kérem.

Fogadja a tkts. Polgármester úr tiszteletem nyilváníását.

Torda 1893 auguszt. 9-én

G. Betheln Géza
főispán

Verso: Érkezett augusztus 12-én 1893, sz.1-893/főisp.elnöki

Rendőrkapitány t. Jakab Gergely úrnak bemutattam és felkértem a kért nyomozás megtartására és az eredménynek minél előbbi bejelentésére.

Torda 1893 aug. 12-én

Velits

Jakab Gergely rendőrkapitány urat szóval ujólag megsürgettem
Torda 10/10 893

Velits

Mlg. Grof Főispán úrnak

Hivatkozva 1893 augusztus 9-én 15 eln. sz. alatt kelt tisztelt rendeletére, ezennel van szerencsém engedelmes tisztelettel jelenteni hogy a rendeletben felsorolt folyoiratok és hirlapok – a rendőrkapitány úr szobeli jelentése szerint – városunkban sehova se járnak, és éppen azért hogy azt jobban kinyomozhassa, nyomoztatta ily hamarom, de minden eredmény nélkül.

Torda 12/10 893

Leirta 16 X. Exp. 17 X

Velits

Traducere:

Din partea comitelui suprem al comitatului Turda-Aries
Nr. 15/1893/comite suprem prezidial
Strict personal

Domnului primar Velits Ödön

Turda

Potrivit unor informatii, ziarele "Adevărul constituțional"²¹⁷, "Gazeta săteanului"²¹⁸, "L'Independance roumaine"²¹⁹, "Lupta"²²⁰, "Luptele pentru naționalitate"²²¹, "Lumina pentru toți", "Românilor"²²², "Voința Națională"²²³, apărute la București, ziarele "Dacia" și "Galații"²²⁴, apărute la Galați, "Voința Prahovei", apărut la Ploiești și ziarul "Romanische Revue" apărut la Viena, deși au fost interzise din cauza caracterului lor antistatal, s-au răspândit și se citesc (în cafenele) pe teritoriul comitatului nostru.

²¹⁷ În *Hodoș-Ionescu* nu apare; probabil că a intrat în Transilvania cu titlul schimbat.

²¹⁸ "Gazeta Săteanului", a apărut la Râmnicu Sărat (1884-1897), București (1897-1904), revistă "trebuincioasă poporului agricol", avându-l ca fondator, proprietar și director pe C.C. Datculescu (vezi *Hodoș-Ionescu*, p.299).

²¹⁹ "L'Independance roumaine", a apărut la București în 19/31 iulie 1879 (vezi *Hodoș-Ionescu*, p.472-473).

²²⁰ "LuPTA" apare la Iasi între anii 1884-1886 și apoi la București între anii 1886-1895, avându-l ca director politic pe George Panu (1848-1910), ziarist și om politic român (*Hodoș-Ionescu*, p.394-395).

²²¹ Este de fapt o piesă de teatru în 4 acte și un tablou scrisă de tânărul Emil Nicolau și jucată în 28 februarie st.v. 1893 la Slatina prin grija Secției Olt a *Ligii Culturale*. Titlul exact este: "LuPTA pentru naționalitate sau întemnițarea doctorului Lucaciu" (cf. "Tribuna", nr. 57 din 13/25 martie 1893).

²²² Vezi nota 217 de mai sus.

²²³ Ziar național liberal apărut între anii 1884-1914 (cf. *Dictionar al presei literare românești (1790-1982)*, București, 1987, p.376).

²²⁴ Organ politic independent, apare la Galați în anul 1882, având ca director și proprietar pe Ion. C. Nebuneli (cf. *Hodoș-Ionescu*, p.278).

Vă rog, domnule, să binevoiți a constata care din ziarele enumerate s-au răspândit pe teritoriul comitatului (în cafenelele orașului) și pe ce cale ajung ele la destinatari²²⁵.

Vă rog să mă informați cât mai repede asupra rezultatelor.

Primiți, domnule primar, expresia stimei mele.

Turda, 9 august 1893

Contele Bethlen Géza
comite suprem

Verso: Sosit: 12 august 1893

Nr. 1/1893 primar, prezidial

L-am prezentat domnului comandant al poliției, Jakab Gergely, rugându-l să efectueze cercetările necesare și să prezinte rezultatele cât mai repede.

Turda, 12 august 1893

Velits

L-am atenționat din nou, verbal, pe domnul comandant.

Turda, 10 octombrie 1893

Velits

Domnului comite suprem. Loco.

Referitor la onoratul d-voastră ordin, nr. prezidial 15 din 9 august 1893, vă raportează că ziarele și revistele enumerate – potrivit raportului verbal al domnului comandant al poliției – nu există în orașul nostru și tocmai de aceea el a făcut degrabă investigații pentru a le descoperi, dar fără nici un rezultat.

Turda 12 octombrie 1893

Velits

Scris: 16.X indescifrabil

Expediat: 17.X indescifrabil

²²⁵ Vezi o asemenea circulară a Ministerului de Interne ungar (Budapesta, 5 august 1893), adresată prefectului Ujfalussy Sándor de a fi urmărite gazetele românești interzise în comitatul Satu Mare (cf. *Satu Mare*, p.269-270).

Torda-Aranyos vármegye főispánja

Jött 1893 aug. hó 9-n/Szám 14-890/főisp. eln.

A beadvány neme: Ertesítés /küldője: Csendőr kerületi parancsnok/ kelte: 1893 aug.7 /száma: 144/ kt.

Belügym.

Bpest. /Kizárólag saját kezéhez/

Hiteles jelentés alapján arról győződve meg, hogy a szebeni oláh komite Dr. Rácz Jánosnak Tordáról történt végleges kiköltözése után egy sima modorú, mivel egyént, Popesku Sándor ügyvédet küldött ki vármegyém székhelyére a komite aknamunkái vezetésére a mezőségi és havasi izgatok működései tervszerű rendezésére, vezetésére, felkértem Patai András ezredes csendőr kerületi parancsnokot fenn említettem ügyvéd minden lépését, működését az összes őrsparancsnokságok által figyelemmel kísértetni, hogy azok üzelmeiről igyekezzenek biztos tudomást szerezni s ha Popeskura nemzetiségi izgatás bizonyulna ezt a közigazgatási hatóságnak jelentsék be.

A csendőr kerületi parancsnok kérésnek enged s ez év és hó 7-n 144/kt. szám alatt kellőleg intézkedett.

Egyben felhívom kegyelmes uram figyelmét arra, hogy Popesku a havast már bejárta, a mezőségre még eddig értesüléseim szerint, el nem jutott.

Fentiekben tartottam kötelességemnek Nagyméltóságodnak tiszteleteljes jelentésemet megtenni.

Fogadja Nm. stb./ T. 1893 aug.9. /G.B.G./

Fond *Prefectura judetului Turda-Arieș*, Comite suprem, nr. 14/1893, f.1

Traducere:

Comitele suprem al comitatului Turda-Aries

Sosit: 9 august 1893

Nr. 14/1893 prezidial

Genul documentului: Înștiințare

Expeditor: Comandantul cercului de jandarmi

Emis: 7 august 1893. Număr: 144

Ministrul de Interne

Budapesta. Strict confidențial

În urma unor informări certe, m-am convins asupra faptului că, în urma mutării definitive a lui dr. Ioan Rațiu din Turda, comitetul român din Sibiu a trimis un om cultivat, avocatul Alexandru Popescu, la sediul comitatului, pentru a conduce munca grea a comitetului pentru organizarea planificată a activității agitatorilor de la munte și câmpie. L-am rugat pe colonelul Patai András, comandantul cercului de jandarmi, să urmărească cu atenție, prin intermediul comandamentelor de garnizoană, orice pas și activitate a susnumitului avocat, iar dacă s-ar dovedi că Popescu face agitație naționalistă să fie anunțate imediat oficialitățile administrative.

Comandantul cercului de jandarmi răspunde rugămintii mele și în ziua de 7 luna și anul curent a luat măsurile corespunzătoare.

Atrag atenția D-voastră asupra faptului că Popescu a cutreierat munții iar, după cum am fost înștiințat, la câmpie încă nu a ajuns.

Am considerat necesar, prin cele de mai sus, să-mi îndeplinesc datoria de a vă raporta²²⁶

Primiți, Excelență, etc.

Turda, 9 august 1893

Contele Bethlen Géza

²²⁶ Vezi doc. nr. 98/vol.II.

A kolozsvári kir. törvényszék sajtóbirosgának elnökétől
Sz. 1469-893/el.

A n. Szebeni kir. törvényszék elnökének értesítvénye, hogy Brote Jenő és társai ellen izgatás vétsége miatt folyamatba tett sajtóperben a Brote Jenő és Popovici C. Aurél vádlottak részére küldött idézvények nem kézbesíthetők, mert előbbi Schveizba, Genf városába távozott, utóbbi pedig a 22. számú cs. és. kir. egészségügyi osztályhoz katonai szolgálatra berendeltetett.

Ennek következtében a f. hó 23-ik napjára kitűzött esküdszéki tárgyalást elhalasztom, annak megtartása céljából újabbi határnap kitűzése iránt később fogok intézkedni, egyidejűleg Kolozsvár sz. kir. város Ngos. Polgármesterét felkérem, hogy a behívott esküdteket visszarendelni sziveskedjék.

Kolozsvártt 1893 augusztus 16 án

A kir. törvényszék sajtóbirosgának elnöke, az elnökhelyettes

Szász Béla
kir. it. táblai bíró

Nagyságos Albách Géza kir. tanácsos polgármester úrnak.
Helytt.

Fond *Primăria municipiului Cluj*, Prezidiale, nr. 1443/1893, f.1

Traducere:

Din partea președintelui instanței de presă a Tribunalului regal din Cluj

Nr. 1469/1893 prezidial

Anunțul președintelui Tribunalului regal din Sibiu că citatiile trimise inculpaților Eugen Brote și Aurel C. Popovici, în procesul de presă intentat împotriva lui Brote Eugen și a tovarășilor săi din cauza delictului de instigare, nu pot fi predate acestora deoarece primul a

plecat în Elveția, în orașul Geneva, iar cel din urmă a fost convocat pentru serviciul militar, la divizia sanitară regală nr. 22.

În urma acestui fapt, amân dezbateră în fața Curții cu jurați stabilită pentru data de 23 a lunii curente²²⁷, iar în scopul ținerii acesteia voi da dispoziții ulterioare pentru stabilirea unui nou termen²²⁸, totodată, îl solicit pe primarul orașului liber regesc Cluj să binevoiască a-i revoca pe jurații convocați.

Cluj, 1893, august 16

Președintele instanței de presă a Tribunalului regal, locțiitorul președintelui

Szász Béla

judecător al Curții Regale de Apel

Domnului primar Albách Géza, consilier regal. Loco.

102

1893 august [30], Budapesta

3394 szám eln.

Magyar királyi belügyminister

Bizalmas

Saját kezéhez

Méltóságos Úr!

A folyó hó 21-én tartott főispáni értekezleten azon ígéretet tettem, hogy az ez évi július hóban Nagy-Szebenben tartott román gyűlésben részt vett küldöttségi tagok névsorat az illető főispánokkal közölni fogom.

Midőn ezen ígéretemhez képest az említett gyűlésben a kormányzatára bizott vármegyéből résztvett egyének névsoratát a /. alatt idezárt jegyzékben Méltóságoddal közlöm, egyben felhívom sziveskedjék az e részben bizalmasan eszközöndő puhatolások

²²⁷ Vezi doc. nr. 93/vol.II.

²²⁸ Procesul s-a fixat definitiv pentru 30 august 1893 (cf. Arhivele Naționale Cluj, *Fond Primăria municipiului Cluj, Prezidiale*. dosar nr. 1488/1893, f.1).

alapján nevezett egyének működéséről és magatartásáról? – főleg pedig arról, hogy kinek megbízásából és képviselőjében vettek azok részt a nagyszebeni gyűlésben? Magának tudomást szerezni, az eredményről pedig szíveskedjék hozzám mielőbb tüzetes jelentést tenni.

Fogadja Méltóságod tiszteletem nyilvánítását.

Budapesten, 1893 évi augusztus hó.

Hieronymi

Méltóságos Gróf Bethlen Géza úrnak, Torda-Aranyos vármegye főispánjának. Tordán.

Torda-Aranyos vármegye

Torda kerület: Dr. Rațiu J. Torda; Jacobescu Péter veresmorti pap

Felvinczi kerület: Vladuțiu J. Tordai;

Maros Ludasi kerület: Precup S.; Suci V.

Örményesi kerület: Dr. Bologa V. Kolozsvármegye,

Dr. Vecerdea M.;

Toroczkói /Troszko? Kerület: Dr. Preda Vazul, Cotisel Miklós, Nicola J., Gombos J. Felső vidrai tanító.

Verso: Jött: 1893. aug. 30.

Fond *Prefectura judetului Turda-Aries*, Comite suprem, nr. 22/1893, f.1-2

Traducere:

Nr. 3394 prez.

Ministrul de interne regal maghiar

Strict confidential

Onorate domn!

Cu prilejul întrunirii comiților supremi din ziua de 21 luna curentă am promis că voi face cunoscut numele participanților la adunarea românilor ținută în luna iulie, la Sibiu.

Urmare acestei promisiuni, vă aduc la cunoștință, alăturat, lista participanților din comitatul aflat sub jurisdicția D-voastră. Vă atrag

totodată atenția ca pe baza unor cercetări secrete să vă informați asupra activității și atitudinii numiților și mai ales din încredințarea cui au participat la adunare și pe cine reprezintă. Vă rog să-mi raportați imediat rezultatele cercetărilor efectuate.

Primiți, domnule, expresia stimei mele.

Budapesta, august 1893

Domnului conte Bethlen Géza, comite suprem al comitatului Turda-Arieș. Turda.

Anexă

Comitatul Turda-Arieș

Cercul Turda: Dr. Rațiu Ioan, Turda, Iacobescu Petru, preot din Vereșmort

Cercul Vințul de Sus: Vlăduțiu I., Turda;

Cercul Luduș: Precup S., Suci V.;

Cercul Ormeniș: Dr. Bologa V. Comitatul Cluj

Dr. Vecerdea M.;

Cercul Rimetea: Dr. Preda Vasile, Cotișel Nicolae, Nicola I., Gombos I., învățător din Vidra.

Verso: Sosit: 30 august 1893

103

1893 august 30, Turda

Torda-Aranyos vármegye főispánja

Sz: 22-893/főisp. eln.

Tkts. Velits Ödön polgármester úrnak

Torda

A f. év július havában Nagy Szebenben megtartott román gyűlésen, a tordai kerületből részt vett Dr. Rațiu János és Vladutiu J. /:hietően Gyula:/.

Felhivom a tekintetes polgármester úrat, legyen szives az e részben bizalmasan eszközöndő puhatolások alapján nevezettek működéséről és magatartásáról. főleg pedig arról, hogy kinek megbízásából és képviselőtében vettek részt a Nagyszebeni

gyűlésben? Magának tudomást szerezni; az eredményről pedig legyen szives hozzáam mielőbb tüzetes jelentést tenni.

Fogadja a tkts Polgármester úr tiszteletem nyilvánítását.

Torda 1893 aug. 30.

G. Bethlen Géza
főispán

Verso:

Érkezett augusztus 31 én 1893, sz. 3-893/pgm. eln.

A tkts. rendőrkapitány úrnak jelen rendeletet bemutattam, a nyomozásra és az eredmény közlésére felhívtam.

Torda 1/9 893. Velits

Megsürgettem, Torda 20/X 893. Velits

Leirta 17/X, Exp. 17/X

Méltóságos gróf főispán úr!

1893 augusztus 30 án 22. sz. a. kelt rendelete és az ezt 1893 szeptember 19-én 22. sz. a. kelt sürgető rendelet következtében, engedelmes tisztelettel jelentem – a tkts. rendőr kapitánya informátioja alapján – hogy a legszorgosabb utánjárás útján se lehetett kinyomozni azt, hogy Dr. Rátz Jánost és Vladutiu Gyulát a julius havi Nagyszebeni román gyűlésre kik és mikor választották meg és hogy ők ottan kiknek képviselőként jelentek meg; csak anyi volt tudható hogy 1893 Julius hó 20-án d.ú. 3 orakor a tordai és vidéki oláhok tartottak egy bejelentett gyűlést a központinak czimzett oláh vendéglőben – melyet az 1893 Julius 18-án kelt eredeti bejelentés szerint Vladutiu Gyula mint a Torda Aranyos megyei román választok klubjának titkára hívott össze – elhalt néhai Baritiu György helyébe egy más küldöttnek választása iránt, mely gyűlésen Tordára csak mostanában költözött oláh ügyvédet Popescu Györgyöt választották meg; minek azt a gyűlésen jelen volt alkapitány Ferenczi Ferencz úr sem tudja megmondani.

Torda 14 X 1893

Velits

Fond Prefectura judetului Turda-Aries, Comite suprem, prezidiale, nr. 3/1893

Traducere:

Comitele suprem al comitatului Turda-Aries
Nr. 22-893/comite suprem; prezidial

Domnului primar Velits Ödön

Turda

La adunarea românilor, ținută în luna iulie a anului curent, la Sibiu, din cercul Turda au participat Dr. Ioan Rațiu și I. Vlăduțiu (probabil Iuliu)

Rog domnul primar să binevoiască ca, pe baza unor cercetări confidentiale, să se informeze asupra activității și atitudinii numiților și mai ales din a cui încredințare și pe cine au reprezentat la adunarea de la Sibiu? Despre rezultatele obținute să binevoiască a mă informa cât mai urgent.

Primiți, Domnule primar, expresia stimei mele.

Turda, 30 august 1893

Contele Bethlen Géza
comite suprem

Verso:

Sosit: 31 august 1893; nr. 3-893 primar; prezidial

Am prezentat ordinul domnului căpitan al Poliției solicitându-i cercetare și informare.

Turda, 1 septembrie 1893. Velits

Am urgentat. Turda, 20 octombrie 1893. Velits

Scris: 17. X. Expediat: 17. X

Domnule conte, comite suprem

Urmare ordinului D-voastră, număr prezidial 22 din 30 august și ordinul de urgentare al acestuia, număr prezidial 22 din 19 septembrie, vă raportează cu stimă – pe baza raportului căpitanului de poliție – că nu s-a putut descoperi, nici după cea mai severă cercetare, cine și când i-a ales pe dr. Ioan Rațiu și Iuliu Vlăduțiu pentru a participa la adunarea românilor ținută în luna iulie la Sibiu și pe cine au reprezentat; s-a putut afla doar atât că, în 20 iulie 1893 după masă, la ora 3, românii din Turda și împrejurimi au ținut o

adunare anunțată, în restaurantul numit "Central", care a fost convocată, potrivit unui raport din 18 iulie 1893, de Iuliu Vlăduțiu, în calitate de secretar al clubului alegătorilor români, în scopul alegerii unui reprezentant în urma decesului lui George Barițiu²²⁹. Cu acest prilej a fost ales avocatul român Gheorghe Popescu, mutat de curând în Turda; dar scopul nu a putut fi arătat nici de vicecăpitanul Ferenczi Ferencz, participant la adunare.

Turda, 14 septembrie 1893

Velits [Ödön]

104

1893 august 31, Vințul de Sus

Sz. 20893 eln.

Méltóságos Gróf Főispán Úr!

Folyó évi augusztus 30-ról 22.893 főisp. eln. szám alatt vett nagybecsű leiratára, sietek alázatos tisztelettel jelenteni, mikép Dr. Bologa V. és Dr. Vecerdea M. bizonyára a Mező Örményesi járásba valók, mert az Aranyos Széki Örményesen teljesen ismertetlenek.

A mi Jákobescu Pétert illeti, a puhatolást utánna készséggel meg teszem, azonban eredményt nem várok, mert Jákobesu(!) nagyon zárkozott ember, a ki elszollani nem szokta magát, tehát elejtett szavaiból semmit meg tudni nem lehet. Érintkezése pedig még a saját népével is oly hideg, zsarnokias, hogy az inkább fél tőle, mint szereti; s miután ezen fejül, nagy uzsorás is, a ki saját hit felét is képes utolsó krajczárjáig ki zsarolni: utálják és gyűlölik. Tehát még az egyeseknek való olyan bizalmas közlései is, a melyek némi felvilágósítást nyujtanának, ki van zárva.

Tény azonban, hogy ultranacionálista, s a magyart szivből gyűlöli; de azt sem szavai, hanem érzelmei igazolják, a melyek közt nem utolsó saját leányának oly tulzott nemzeties irányú nevelése, mely őt amaz ismert zászló sértésre ragadtatta.

²²⁹ A se vedea convocatorul publicat în "Tribuna", nr. 147 din 6/18 iulie 1893.

Érzelmei is azonban inkább a passzív szereplésben s az eredményben nyilvánulnak, mint nyílt, határozott fellépésben és ellenséges tüntetésben.

Mindent össze véve: tény hogy Jakobescu ellenségünk; de azt oly alattomosan viszi, hogy meg fogni nem lehet.

De az is tény, hogy saját falujában és környékén nincs tere ellenséges érzületeinek érvényesítésére.

Hogy a szebeni gyűlésen mások képviselőjében jelent volna meg a fenti jellemzésből kifolyólag, alig hiszem. Ő itt saját személyében vett részt.

Belátom azonban, hogy e jellemzés nagyon hiányos, s még sok kérdésre kellene meg felelni, hogy Jakobescu "én"-je felesmerhető legyen. De oriási akadály erre itt az, hogy a faluban senki sincs, a kire támaszkodni lehetne; mert azon pár ember, a ki szoba jöhetne, butább, hogysen ily dolgokat figyelemmel kísérni tudna.

További puhatolásom eredményét nem késendem Méltóságodnak potlolog bejelenteni.

Addig is fogadja méltóságod mély tiszteletemet, a melyel vagyok a Méltóságos Gróf Főispán úrnak.

Felvinczen 1893 aug 31 n.

alázatos szolgája
Mészáros István
polgármester

Fond *Prefectura județului Turda-Aries*, Comite suprem.nr.22/1893.f.9-10

Traducere:

Nr. 20-893 prezidial

Domnule conte, comite suprem!

Urmare înaltului d-voastră ordin nr. 22-893 prez. din ziua de 30 august, mă grăbesc să vă informez că dr. V. Bologa și dr. M. Vecerdea sunt din plasa Urmeniş, căci în Urmenişul din Scaunul Arieş ei sunt complet necunoscuți.

În ceea ce-l privește pe Petru Iacobescu, am să efectuez cercetările cu promptitudine; de altfel, nu mă aștept la rezultate căci

Iacobescu este un tip foarte închis, care nu obișnuiește să se exteriorizeze, deci, din cuvintele sale nu se poate afla nimic. Chiar cu propriul său popor se poartă foarte rece și acesta mai degrabă se teme de el decât să-l iubească; pe deasupra este mare cămătar, capabil să-i stoarcă pe ai lui de ultimul creițar: ei îl detestă și îl urăsc. Este exclus deci să obținem vreo informație despre el.

Cert este faptul că este ultranaționalist și-i urăște pe unguri din inimă; acest lucru reiese nu din cuvintele sale ci din fapte și el a dat o asemenea educație extremistă fiicei sale, încât a determinat-o să aducă ofensă drapelului. Simțămintele sale reies mai mult din pasivitatea sa și din rezultate, decât dintr-o intervenție deschisă, contradictorie.

Toate acestea dovedesc că Iacobescu ne este dușman, dar se manifestă atât de ascuns încât nu poate fi prins. Dar este cert și faptul că în comuna sa și în împrejurimi nu are teren propice fructificării ideilor sale. Nu pot să cred că a participat la adunarea de la Sibiu în numele cuiva. El a participat pe cont propriu. Recunosc că indiciile sunt foarte sărace și ar trebui să dăm răspuns la multe întrebări pentru a cunoaște "eul" lui Iacobescu. O piedică foarte mare o constituie faptul că în sat nu te poți baza pe cineva, iar cei câțiva oameni de care poate fi vorba sunt mai prosti ca să poată să observe asemenea lucruri.

Asupra rezultatelor cercetărilor mele ulterioare vă voi raporta în completare²³⁰.

Până atunci, primiți, Domnule, deosebita mea stimă.

Vințul de Sus, 31 august 1893

slugă prea umilă
Mészáros István
primar

²³⁰ Vezi doc. nr. 102-103/vol.II.

7/893.B.

Méltóságos báró főispán, császári és királyi kamarás úr!

F.hó 2 ról 22/B.sz. alatt tisztelettel vett rendelet folytán készséggel jelentem, hogy csabaujfalusi g. kath. lelkész Szalavan Pál ki másként bethleni származású és felesége révén Stetiu szamosujvári ügyvéddel van nexusban ez előtt pár héttel eljárógott a malomi g. kath. lelkészhez estvénként éjelenként, de hogy mi célbol azt kifürkésznem nem sikerült.

Az ujjabb időben miolta neszét vette és több társai vették, hogy lépéseiket tényeiket figyelemmel kísérem Málomba nem járt, de mint értesültem ujjabb gyülekező helyük Bööd községe. hol a g. kath. lelkésznel Szalavan Pál csabaujfalusi lakos és lelkész, Miku György Apanagyfalusi körjegyző, Botyan János apanagyfalusi g. kath. lelkész ki szintén bethleni származású, Marusianu Péter Soreaganu virágoskerti lakos volt, de állásából elbocsátott törvényszéki dijnok Greku Jánus felső oroszfalusi lakos Romániában az orosz hadjárat alatt volt vasuti hivatalnok gyakran adnak találkozózt, mely találkozás és tanácskozásban a böödi községi bíró is részt vessen.

Összejövetelüknek célját valamint tanácskozásaik tárgyát kitudni nem lehet, mert azt oly titkozatos óvatosággal végzik, hogy községükbe olyannak, kitől azt is megtudni lehetne – jutni sikertelenül próbáltam el, hogy azonban összejövetelük a román liga propagandájából folyik ki, azt a naivabb nép egyesei egy és más fenyegető szavaiból és általán a nép hangulatából következtetni lehet, ez tartja a magyarságot izgalomban és oly mérvben mint az a mult évben hasonló időszakban történt.

A mult évi hírek terjesztése s a mostani viselkedés között azonban van olyan szerű külömbség észlelet szerint, mely telyes szervezetre enged következtetni.

Valamint én a titkozatos mozgalmat figyelemmel kísérem, ép úgy ök is minden ellenük irányított ellenőrzésemet szemmel tartják s minden lépésemet kikémelelik mi nekik oly annyira sikerült, hogy ha ma itt gyülekeztek holnap már másholt adnak találkát egymásnak, s azután egyenként járnak el a központba Puscariu Gergely kőfarki

kerületi Bethlenben lakozó esperesthez, ki a mozgató erőt látszik képezni.

Hogy Bethlenen kívül is van és kell lenni öszeköttetésüknek csaknem valószínű legalább minden jel arra mutat.

Azonban bár ha az itten izolálva lakozó magyarság bizonyos félelemben van, ezen ecsetelt titokzatos mozgalomnak nagyobb fontosságot ez idő szerént alig tulajdonítok, mint azt, hogy, a nép hangulata izgalomba tartatik, s lépten nyomon a hatósági intézkedésekkel szembe a paszív ellentállást kell tapasztalnom.

Méltoztat benső tiszteletem kijelentését fogadni.

Bethlen 1893 év september hó 5én.

alázatos szolgája
s.s. indescifrabil
főszolgabiró

Fond *Prefectura judetului Somes*, Comite suprem, nr. 23/1893, f.1-2

Traducere:

7/1893/confidențial

Domnule baron comite suprem, camarar cezaro-regesc!

În legătură cu ordinul d-voastră primit sub nr. 22 confidențial în data de 2 a Lunii curente²³¹, vă raportează că preotul greco-catolic Pavel Salvan din Valea Ungurașului, originar din Beclean, și sotia sa, se află în legătură cu avocatul refugiat Ștețu din Gherla, iar cu câteva săptămâni în urmă a umblat pe timp de seară și noaptea pe la preotul greco-catolic din Mălin, dar n-am reușit să aflăm cu ce scop s-a dus.

Mai nou, de când a băgat de seamă, el și mai mulți tovarăși de-ai lui, că eu urmăresc cu atenția activitățile lor, nu s-a mai dus la Mălin dar, după cum am aflat, noul lor loc de întrunire este comuna Beudiu, unde își dau deseori întâlnire la preotul greco-catolic Pavel Salvan, locuitor și preot din Valea Ungurașului, Gheorghe Micu, notar cercual din Nușeni, Ioan Butean, preot greco-catolic din Nușeni,

²³¹ Vezi Arhivele Naționale Cluj, *Fond Prefectura judetului Somes*, Comite suprem, nr. 22/1893, f.1-2.

originar din Beclean, Petru Șoreaganu Muresan (care a locuit la Florești, dar fiind demis din funcție, este diurnist la tribunal), Ioan Grecu, locuitor din Rusul de Sus (care a fost funcționar la căile ferate în România în timpul campaniei rusești), iar la întâlnirile și consfăturile lor participă și primarul comunei Beudiu.

Scopul întrunirilor sau obiectul consfăturii lor nu se poate afla deoarece acestea se desfășoară în mare secret și cu atâta prudență încât n-am găsit pe nimeni din apropierea lor, de la care să pot afla ceva; însă, din vorbele scăpate de unii indivizi mai naivi, din cuvintele de amenințare ale câte unui individ și, în general, din starea de spirit a populației se poate deduce că aceste întruniri decurg din propaganda Ligii române; acest fapt creează o stare de agitație în rândul maghiarilor, așa cum s-a întâmplat anul trecut, în aceeași perioadă.

Însă, între răspândirea știrilor de anul trecut și comportamentul actual există o deosebire care are urmări asupra întregului sistem.

Așa cum eu urmăresc cu atenție mișcările desfășurate în secret, așa și ei au în vedere toate măsurile de supraveghere luate împotriva lor și urmăresc toate demersurile mele; reușita lor se datorează faptului că se întrunesc azi aici, mâine în altă parte, iar apoi merg câte unul la centru, la protopopul Grigore Pușcariu, locuitor al plășii Piatra, din Beclean, care se pare că organizează forțele mobilizatoare.

Toate semnele duc la concluzia că ei au legături și mai departe de Beclean²³².

Dar, cu toate că există o anumită spaimă în rândul maghiarilor ce locuiesc aici mai izolat, eu nu confer o importanță deosebită acestei mișcări secrete, până în momentul de față, în afară de faptul că aceasta menține starea de spirit agitată a populației și, trebuie să constat, există o atitudine de rezistență pasivă la toate măsurile luate de autorități.

Primiți exprimarea respectului meu profund, slugă supusă,
Beclean, 5 septembrie 1893

ss indescifrabil
jude suprem

²³² A se vedea pentru zonă Tr. Bălan, *Aspecte privind mișcarea memorandistă în ținutul Bistriței și Năsăudului (1884-1895)*, în "File de istorie", V (1989), p.171-183; Tr. Iuga, *Aspecte ale mișcării memorandiste în județul Bistrița-Năsăud*, în "Revista Bistriței", VII (1993), p.195-201.

Sz.5/893 res.

Méltóságos gróf főispán úr!

A Nagy-Szebenben f. év julius 22 én megtartott román gyűlés tárgyában f. év augusztus 30 ról 22-893 főisp. sz. alatt vett becses rendeletre, van szerencsém hódoló tisztelettel jelentésemet az alábbiakban megtenni.

Szerzet értesülésem szerint a hatóságom alatti járásból érintett gyűlésen a következők vettek részt és pedig:

1 Topánfalváról: Motora Mihály korcsmáros, Márk Szimionucz molnár és Korkés Miklós állomás nélküli gr. kel., tanító, ki utobbi a topánfalvi paraszt emberekből álló zene társulatot is magával vitte, és miután ő maga is zene értő a gyűlés alkalmából Nagy Szebenben a nyilvános helyeken zenélt, hogy így mint szegény ember valami jövedelemre szert tegyen, egyébként ezen egyén politikai magaviseletéről már f. évi augusztus 21 én 3-893 res. sz. alatt – jelentésemet megtenni szerencsés voltam:

2 Bisztráról: Papiu Sándor, Mark Romulus gr. kath. lelkészek Gligor Péter gr. kath, felekezeti tanító és Szelarzse Dumitru paraszt gazda.

3 Albákról: Nikola Gyiras albáki gura – árszi gr. kel felekezeti tanító.

4 Felső vidráról: Gombos József gr. kel. felekezeti tanító és

5 Csértesről: Kothisel Konsztantin gr. kel lelkész – Kothisel Nikodim csertési birónak a fia tehát Méltóságodnak fent tisztelt rendeletében megnevezett Dr. Preda ügyvéd és Kothisel Miklós ki ugyancsak most nevezett bironak a fia, valamint Nikola János Albák gura-árszi gr. kel. lelkész a kérdéses gyűlésen értesülésem szerint részt nem vettek.

A gyűlésen részt vett és fentebb nevezett egyének magaviseletét és maguk tartását illetőleg mély tisztelettel jelentem hogy nyilvános működésük és magatartása nem árul el semmi olyast mintha a haza és törvény ellen izgatolag viselik magukat s ugyanezt jelenthetem Dr. Preda ügyvéd, Kothisel Miklós földműves, Nikola János gr. kel. lelkész és Nikola György gurá-árszi gr. kel. tanítóvól, sőt Márk Szimionuczról ki egy egyszerű paraszt molnár ember meg

kell jegyezmem, hogy az országgyűlési képviselő választásokon a kormány partján mindig részt vett, és a szebeni gyűlésre minden valószínűség szerint vagy Motora Mihály vagy Korkes Miklós rábeszélésére vett részt, bisztrai Szelázse Dumitru pedig – ki nemis választó – miután nagy valószínűséggel Gligor Petru rábeszélése folytán ment Szebenbe – miután Gyulafehérvárig ketten egy kocsin utaztak. Motora Mihály korcsmárosról pedig mély tisztelettel megjegyzem, hogy járhatja a Nagy Szebenben megjelenő "Foaia poporului" című román lapot s abból a mint értesültem a korcsmájában megjelenő embereknek némelykor egy-egy cikket felolvas; általában pedig hódolattal felemlitem, hogy a fent említett összes egyének kivéve Márk Szimionuczot és Szelázse Dumitrut a "Tribunát" olvassák s így annak politikai pártjához tartoznak.

Végül alázatos tisztelettel jelentem, hogy a nagy-szebeni gyűlésen részt vett fenti egyének csak is saját személyüket képviselték, mivel itten a nép egyáltalában az érintett gyűlés alkalmából semmi gyűlést avagy választást nem tartott és a nagy-szebeni gyűlésre való képviseltetéséül senkit meg nem bizott, a gyűlésen részvétel az összes román lapokban közlött felhívások alapján történt, mely a gyűlést megelőzőleg felhívták az összes román népet, hogy a Nagy-Szebeni gyűlésen mentől többen vegyenek részt; mely hódolattal felemlítvén még, hogy az 1890 – vagy 1891 évben – a toroczko-i országgyűlési képviselő választói kerület román ajkú választói által megtartott értekezleten a nagy szebeni román comite tagjaiúl Dr. Preda Vazul és csertesi bíró Kothisel Nikodim lettek megválasztva, de előbbi mint érintem a Nagy Szebeni gyűlésre nem ment, utobbi pedig a román nemzeti mozgalmakban egyáltalában részt nem vett.

Topánfalván 1893 évi szeptember hó 14 én.

Méltóságos Gróf Főispán úrnak,

alázatos szolgája
Vlászta
főszolgabíró

Fond *Prefectura judetului Turda-Aries*. Comite suprem, nr. 22/1893, f.11-12

Domnule conte, comite suprem!

Urmare înaltului ordin nr. 22-893, comite suprem, din 30 august²³³ în problema adunării românilor ținută la Sibiu în ziua de 22 iulie, am onoarea să vă raportez următoarele:

Potrivit înștiințărilor obținute, au participat la amintita adunare, din plasa aflată sub jurisdicția mea, următorii:

1. Din Câmpeni, Mihai Motora, cârciumar, Simionuț Marc, morar, și Nicolae Corcheș, învățător ortodox, care a dus cu el și orchestra formată din țărani din Câmpeni, dând reprezentatii în locurile publice din Sibiu, pentru a putea obține anumite venituri. De altfel, asupra atitudinii politice a acestui individ v-am raportat în 21 august a.c. sub nr. 3-893 confidențial.

2. Din Bistra, Alexandru Papiu, Romulus Marc, preoți greco-catolici, Petru Gligor, învățător greco-catolic și plugarul Dumitru Sălărșe.

3. Din Albac, Nicola Gyras, învățător, de religie ortodoxă.

4. Din Vidra de Sus, Iosif Gomboș, învățător, de religie ortodoxă, și

5. Din Certege, Constantin Cotișel, preot ortodox, fiul judei din Certege, Nicodim Cotișel. Deci, numiții Dr. Preda, avocat, și Cotișel Nicolae, fiul aceluiași jude, ca și Ioan Nicola, preot ortodox din Albac nu au participat la adunarea în cauză.

În ceea ce privește comportamentul și atitudinea celor amintiți mai sus pot raporta, cu stimă, că aceasta nu trădează o poziție agitatoare, antipatriotică, și același lucru îl pot afirma și despre Dr. Preda, avocat, Nicolae Cotișel, plugar, Ion Nicola, preot ortodox și Gheorghe Nicola, învățător de religie ortodoxă din Gura Arsă. Ba, mai mult, pot afirma același lucru despre Simionuț Marc, un simplu morar, care a luat parte totdeauna la alegerile de reprezentanți la dietă, iar la adunarea de la Sibiu a participat din îndemnul lui Mihai Motora sau a lui Nicolae Corcheș; Dumitru Sălărșe din Bistra a participat la Sibiu din îndemnul lui Petru Gligor, după ce au călătorit împreună până la Alba Iulia. Despre cârciumarul Mihai Motora menționez că are ziarul

²³³ Vezi doc. nr. 103/vol.II.

sibian "Foaia poporului", din care citește câteodată oamenilor aflați în cărciuma sa. Marc Simionuț și Sălărșe Dumitru citesc "Tribuna", fiind adepții acesteia.

În încheiere, raportez, cu onoare, că persoanele participante la adunarea de la Sibiu au participat pe cont propriu, căci populația de aici nu a ținut nici o întrunire sau alegeri și nu a trimis pe nimeni la adunarea de la Sibiu²³⁴.

Participarea la adunare s-a făcut pe baza unei proclamații publicate în toate ziarele românești, prin care chemau populația românească să participe în număr cât mai mare la adunarea de la Sibiu²³⁵.

Amintesc că la întrunirea alegătorilor din cercul electoral Trascău, din 1890-1891, i-au ales pe dr. Vasile Preda și judele din Certege, Nicodim Cotișel, pentru comitetul de la Sibiu²³⁶, dar, după cum am mai amintit, primul nu a participat la adunarea de la Sibiu, iar al doilea nu a făcut parte deloc din mișcarea națională a românilor.

Cîmpeni, 14 septembrie 1893

Domnului conte, comite suprem,

slugă prea umilă
Vlászta
jude suprem

107

1893 septembrie 27, Curtici

Méltóságos Gróf úr!

A mint a lapból értesültem Méltóságod pártfogásába vette a memorándisták ügyét, s mivel nálunk is van egy Mládin Gligor nevű gr. kel. lelkész ki Bécsben is járt, de azt önnök nem tudják ő meg igen természetes, hogy halgat vele, van szerencsém ezen nagy hazafit pártfogásába ajánlani és beczitáltatni, hogy a többi hősök érdemében

²³⁴ Vezi doc. nr. 112/vol.II.

²³⁵ Vezi nota 180 de la doc. nr. 91/vol.II; N. Josan, *Alba de Jos*, p.352-355.

²³⁶ A se vedea membrii prezenti la Conferinta națională din 20-21 ianuarie 1892 (cf. "Tribuna", nr. 7 din 1-/22 ianuarie 1892).

ő is részesüljön, mert igen elférhetlen természete, és izgága naturájával már nem fér a bőrébe.

Kurtics aradmegye 1893 szeptember 27.

Maradok Méltóságos Gróf urnak tisztelője

Pftinger Antal
tjzó.

Fond *Asociația pentru Cultura Maghiară din Transilvania*, nr. 2079/1893, f.1

Traducere:

Domnule conte!

După cum am aflat din ziar, d-voastră vă ocupați de problema memorandiștilor și, întrucât și la noi este un preot ortodox, Gligor Mladin, care a fost la Viena²³⁷, dar d-voastră nu cunoașteți acest fapt, iar el, bineînțeles, nu spune nimic, am onoarea să-l ofer atenției d-voastră pe acest mare patriot și să-l citez, ca să devină și el părtaș la meritele celorlalți eroi, deoarece prin temperamentul său săcâitor și arțăgos, nu-și mai încapă în piele.

Curtici, comitatul Arad, 27 septembrie 1893.

Rămân domnule conte, cel care vă respectă,

Pftinger Antal
notar

²³⁷ Vezi lista celor prezenți în delegația memorandistă ("Tribuna", nr. 118 din 27mai/8 iunie 1892).

Magyar királyi belügyminister
3719 szám/Eln.
kizárólag saját kezéhez

Méltóságos Úr!

A mult hó 21-én tartott értekezlet alkalmával Méltóságodat arra is felkértem, hogy azon hátrányok megszüntetése céljából, melyek abból eredtek, hogy egyes vidékeken megbízható lap tudósítók megszerezhetők nem lévén, a közvélemény gyakran – főleg a nemzetiségeket érintő egyes eseményekről megbízhatlan tudósítások alapján félrevezettetett: gondoskodni sziveskedjék arról, miszerint a kormányzatára bizott vármegyében egy vagy több oly bizalmat érdemlő férfiú szemeltessek ki, a ki az ottani nemzetiségi viszonyokról – a sajtó kellő informálhatása céljából akár a belügyministeriummal akár pedig közvetlenül a sajtó osztálylyal levelezésben állhatna.

Minthogy a fentebbiekre nézve Méltóságodtól értesítést még nem kaptam, felkérem, miszerint az említett iránybani eljárása eddigi eredményéről, az illető nevek közlése mellett, hozzám haladéktalanul jelentést tenni sziveskedjék.

Fogadja Méltóságod tiszteletem nyilvánítását.
Budapesten, 1893 évi szeptember hó 28-án.

Hieronymy

Méltóságos id. báró Bornemissza Károly úrnak Szolnok Doboka vármegye főispánjának. Deésen

Verso: Sz. 27/893/Bizalmas. Exp. I

Kegyelmes úram!

Belügyminister

Nagyméltóságodnak f. évi sept. hó 28-án 3719 eln. szám alatt kelt magas leiratára hivatkozással tisztelettel van szerencsém javaslatba hozni, hogy az itteni nemzetiségi viszonyokról való

informálással Bándy György vármegyei főügyész deési lakost méltóztassék megkérni, ki akár a m. kir. belügyministeriumot akár a sajtó osztályt megfelelően fogja értesíteni.

Nnak kiv. tiszt.

Deés, 1893 30/9

Ex. 9/10

Fond *Prefectura judetului Somes*, Comite suprem, nr. 27/1893, f.1-2

Traducere:

Ministerul de Interne Regal Maghiar

Nr. 3719 prezidial

Strict personal

Domnule!

Cu prilejul întrunirii din ziua de 21 luna curentă v-am rugat Domnule ca, pentru evitarea dezavantajelor provenite din imposibilitatea folosirii unor corespondenți de presă de încredere, adeseori, opinia publică este indusă în eroare, pe baza unor informații greșite, mai ales în privința unor evenimente ce privesc naționalitățile. Vă rog să vă îngrijiți ca în comitatul aflat sub conducerea d-voastră să alegeți unul sau mai mulți bărbați, care să fie în corespondență cu Ministerul de Interne sau nemijlocit cu secția de presă, în scopul informării corespunzătoare a acestora în legătură cu relațiile naționalităților.

Întrucât nu am fost încă informat de D-voastră în această problemă vă rog să-mi trimiteți imediat raportul însoțit de rezultatele obținute până în prezent, cu menționarea numelor respective.

Primiți, Domnule, expresia stimei mele.

Budapesta, 28 septembrie 1893

Hieronymi

Domnului baron Bornemissza Károly senior, comitele suprem al comitatului Solnoc-Dăbâca. Dej.

Verso: Nr. 27/893 confidențial. Exp.I

Referitor la înaltul ordin al Excelenței voastre cu numărul prezidial 3719 din ziua de 28 septembrie anul curent, am onoarea să vă propun să încredințați pe Bándy György procuror șef al comitatului, locuitor din Dej, cu relatarea privind relațiile naționalităților de aici; care va informa în mod corespunzător atât Ministerul de interne cât și secția de presă.

Excelenței voastre cu deosebită stimă.

Dej, 30 septembrie 1893

Expediat 9/10

109

1893 octombrie 7, Cluj

Unio-Kolozsvár-Kel

Ort. Kolozsvár (Klausenburg, Ungarn)

Hochwürdiger Meister von Sthul!

Gewiss ist Euch jene politische und nationale Bewegung bekannt, die vor einigen Jahren aus dem uns benachbarten Rumänien hervorgegangen, und seither immer bestrebt ist, Ungarn und die ungarische Nation in Broschüren und Zeitungartikeln der Atrocität und Inhumanität zu zeihen und sie vor dem gebildeten Westen anzuschwärzen und unsympatisch zu machen. Der eigentliche Anstifter und Veranstalter dieser Bewegung ist der Verein "Liga" in Bukarest, welcher aus unbekanntem Geldquellen sein Dasein fristet, und indem er vorgibt die rumänische Cultur zu befördern, unter der Aegide der politische kompetenten Behörde sich aufrecht erhält. Dieser Verein überfluthete, unter der Firma der rumänischen Studenten, vor einigen Jahren die ganze gebildete Welt mit einem "Memorandum", in welchem der Gedanke ausgesprochen wird: die in 5 verschiedenen Staaten lebenden Walachen zu einem Staate zu vereinigen; und in welchem in erster Linie gegen den ungarischen Staat agitirt wird, der gewiss allen modernen Anforderungen entspricht, und unter dessen Liberalismus sich doch zuerst die rumänische Cultur entwickelte.

Da nun Siebenbürgen seit tausend Jahren den ergänzenden Theil Ungarns bildet, so richtete die Liga in erster Linie ihr Augenmerk auf diesen Landestheil, in welchem trotz des ungarischen Barbarismus (!!) sich die dort wohnenden Walachen, welche vor einigen hundert Jahren als herumwandernde Nomaden griechisch orthodoxe Religion von der Balkanhalbinsel gekommen, als Gäste hier empfangen wurden, die aber kein kampffähiges Volk waren, auf 1.393.601 vermehrten. Die gegenwärtig 765.220 zählender Magyaren und 219.263 Deutsche Siebenbürgens, die gebildeter und wohlhabender sind, verbluteten grossentheils bei der Vertheidigung des Vaterlandes, und nahmen nach und nach ab. In erster Linie wünscht nun die Liga Siebenbürgen zu gewinnen. Eine anderen Rechtsgrund hat die Liga ausser dem Gesagten numerischen Mehrheit nicht.

Das Memorandum, das weder vor dem Richterstuhle des Rechtes und der Geschichte, der Wiissenschaft, noch vor dem natürlichen Lage der Verhältnisse bestehen konnte, da dessen Behauptungen unrichtig und absurd waren, wurde in einer Erwiderung, welche 78 dicht gedruckte Seiten enthielt, von der ungarischen akademischem Jugend widerlegt. Diese "Erwiderung" wurde in die meisten Sprachen der europäischen Culturstaaten übersetzt und in vielen 1000 Exemplaren verbreitet. Daraufhin liess die "Liga" unter der Firma der walachisch sprechenden ungarischen Studenten ein neues Werk, die "Replik" veröffentlichen, in welcher die Ungarn des grausamsten Barbarismus, der Atrocität und Inhumanität beschuldigt werden.

In Anbetracht der Firma, unter welcher die Replik erschien, sah sich der ungarische Staat gezwungen, das Werk, so wie die Verfasser und Verbreiter desselben vor das Schwurgericht zu stellen. Nachdem nun dort das ganze Werk vorgelesen und die rechtmässigen Vertheidiger angehört worden waren, diese aber keinen annehmbaren Vertheidigungsgrund vorbringen konnten, sah sich in Folge der Verhandlung der hohe Gerichtshof, – unter dessen Mitgliedern auch Freimaurer – Brüder waren – gezwungen, die Geklagten wegen Agitation gegen das Interesse des Vaterlandes einstimmig zu verurtheilen, und die wohlverdiente Strafe auszusprechen. Dies Urtheil wurde vom Obersten-Gerichtshof, trotz aller Apellation approbirt.

Da die "Liga" aber ihrem letzten Jahrsbericht bahauptet, es sei ihr gelungen durch die Verbreitung der genannten Schriften sogar in den heiligen Tempel der Bruderkette, welche sich um die ganze Erde schlingt, einzudringen und dort günstige Aufnahme zu finden: so ist

es uns Freimaurer-Brüdern zur moralischen Pflicht geworden, da wir zugleich als Bürger und Patrioten in jenen Schriften ebenfalls beschuldigt werden, – wenn auch nicht anderes, so doch wenigstens gelegentlich der Verhandlung des Geschwornengerichtes, durch die Zusendung der Rede des ämtlichen Vertreters des Staates, ein Lebenszeichen zu geben und zu reagiren. Diese Rede wurde von einem profanen Ausschuss verivieftältigt und den Kulturstaaten zugeschickt.

Wir beabsichtigen hiermit keinesweges die hohe Sphäre unserer königlichen Kunst in die alltäglichen und eigennützigen Bahnen herab zu ziehen, wir bitten Euch nur in brüderliche Liebe und mit Vertrauen, leget auch diese unsere Schrift neben jene der Liga, falls Ihr Euch überhaupt mit dieser Frage beschäftigen wollt, und die echte Liebe mit ihrer zweiseidigen und unparteiischen Macht, möge Euer Urtheil lenken.

Diese öffentliche Rede erschöpft die Frage zwar nicht; sie wurde auch gar nicht in der Absicht gesprochen, der Welt vorgelegt zu werden; doch wirft sie einen Lichtstrahl auf den Geist der Liebe und Gerechtigkeit, und der edelfühlende undhoch über den profanen Kämpfen sich empor hebende Brudergeist kann daraus richtig sehen und folgern, und das genügt uns sogar in dem Falle der Unkenntniss der tausendjährigen Geschichte und der Gegenwart des magyarischen Volkes.

Das Übrige wird mit Gottes Hilfe durch die kompetenten Kräfte und Faktoren, an kompetenter Stelle geschlichtet. Er, der Mächtige, der majestätische Baumeister dieses Weltuniversum, dem das Leben des Einzelnen, wie auch das der Völker angehört, der segne unsere Arbeit und unsere Sympathie, Liebe und Hochachtung sei mit Euch. Wir Gr. Euch in und h.z.

Akexander v. Vöröss,
Obermeister

Albert v. Deáky
Ehrenobermeister

Graf Ladislaus v. Teleki,
Sekretär

Druck von Albert K. Ajtai, Klausenburg

Fond Asociația pentru Cultura Maghiară din Transilvania, nr. 2079/1893, f.2-3

Traducere:

Unio Kolozsvár kel²³⁸
1893 octombrie 7, Cluj

Mult venerabile!

Desigur vă este cunoscută acea mișcare politică și națională care a început cu câțiva ani în urmă în țara învecinată cu noi, România și care, de atunci, se străduie mereu să acuze în broșuri și în articole de jurnal, Ungaria și națiunea ungară de atrocități și inumanități să o ponegrească și să o facă nesimpatică în fața Vestului cult. Adevăratul instigator și organizator al acestei mișcări este asociația "Liga" din București, care își duce existența din resurse necunoscute, și, prin faptul că pretinde promovarea culturii românești, își desfășoară activitatea sub egida autorităților politice competente. Această asociație în numele studenților români, a invadat cu câțiva ani în urmă întreaga lume cultă cu un *Memorandum* în care s-a pronunțat ideea ca, românii care trăiesc în cinci state diferite să se unească într-un stat și în care, înainte de toate, să se facă agitație împotriva statului ungar, care desigur, ar corespunde tuturor pretențiilor moderne și, sub liberalismul acestuia, s-ar dezvolta în primul rând cultura românească²³⁹.

Întrucât Transilvania de mii de ani constituie parte integrantă a Ungariei, Liga își îndreaptă în primul rând atenția asupra acestei părți a țării în care, cu tot barbarismul (!!) maghiar, românii care locuiesc acolo și care au venit de câteva sute de ani din Peninsula balcanică ca nomazi cutreierători, de religie greco-ortodoxă²⁴⁰, au fost primiți aici ca musafiri care însă, nefiind un popor capabil de luptă, a crescut până la 1.394.601. Maghiarii, numărând în prezent în Transilvania

²³⁸ Documentul este tipărit de firma Albert K. Ajtai din Cluj și cunoaște și o ediție în limba italiană.

²³⁹ *Memoriul studenților universitari români privitor la situația românilor din Transilvania și Ungaria*, București, 1891.

²⁴⁰ Pentru a înțelege consecințele istorico-culturale ale "acestei calamități" care este imigrația românească, vezi replica istorică la teoriile revizioniste a lui David Prodan în *Transilvania și iar Transilvania. Considerații istorice*, București, 1992.

765.220 și germanii 219.263²⁴¹ sunt mai instruiți și mai înstăriți și în cea mai mare parte și-au dat viața pentru apărarea patriei descrescând încetul cu încetul. Liga directe acum în primul rând să cucerească Transilvania. Altă bază juridică în afara menționatei majorități numerice nu are.

Memorandul care nu poate rezista nici în fața Tribunalului dreptății nici în cel al istoriei, al științei, nici în fața stării naturale a situației, deoarece afirmațiile acestuia sunt inexacte și absurde, a fost combătut de către tineretul academic maghiar într-un *Răspuns* care conține 78 de pagini tipărite. Acest *Răspuns* a fost tradus în mai multe limbi ale statelor culte europene și răspândit în multe mii de exemplare²⁴². După aceea Liga a pus să se publice sub egida studenților maghiari vorbitori de limbă română *Replica* în care Ungaria este învinuită de cel mai crunt barbarism, atrocități și inumanitate²⁴³.

Având în vedere firma sub care apare *Replica* statul maghiar s-a văzut silit să aducă în fața Curtii cu jurati lucrarea precum și pe autorii și răspânditorii acesteia. După ce acum întreaga lucrare a fost citită și s-a făcut ascultarea legală a apărării, aceasta însă neputând aduce nici o bază legală de apărare admisibilă, înaltul Tribunal, între ai cărui membri au fost și frați francmasoni, s-a văzut silit să condamne în unanimitate pe acuzați pentru agitații împotriva intereselor politice și să pronunțe pedeapsa binemeritată. Această sentință a fost aprobată de către Tribunalul Suprem în ciuda tuturor apelurilor²⁴⁴.

Deoarece însă "Liga", în ultima sa Dare de seamă anuală, susține că ar fi reușit să pătrundă prin difuzarea numelui document chiar și în templul sfânt al lanțului Fraților care înlăntuiește întreg

²⁴¹ După statistica publicată de ziarul "Magyar Allam" în 24 iulie 1894 pe baza recensământului din 1890, incluzând în Transilvania 15 comitate și nu 18 cum face Eugen Brode în lucrarea citată din 1895 (vezi nota 129/vol.II), populația ei se prezintă astfel: 1.271.333 români; 697.971 maghiari; 217.679 germani și 64.233 alții (cf. "Tribuna", nr. 151 din 19.31 iulie 1894).

²⁴² Vezi *A magyar románok és a magyar nemzet. A magyar főiskolák ifjúságának Válasza Románia és a temi ifjúságának emlékiratára* (Românii maghiari și natiunea maghiară. Răspunsul tinerimii școlilor superioare maghiare la Memoriul tinerimii universitare din România), Budapeșt, 1891.

²⁴³ Vezi nota 74 din vol.II.

²⁴⁴ Vezi condamnarea lui Aurel C. Popovici și Nicolae Roman în actele procesului de la Biblioteca Centrală Universitară "Lucian Blaga" Cluj-Napoca, fond *Fr. Hossu-Longin*, mss. sertar, 261/1, f.29-30, 45-75, 88-91.

pământul și acolo ar fi găsit o primire favorabilă: așa ne-a revenit nouă fratilor-francmasoni datoria morală, deoarece noi am fost învinuiți în acel document ca cetățeni și ca patrioți deopotrivă, – dacă nu altceva, cel puțin cu ocazia dezbaterilor Curții cu jurați, totuși, să dăm un semn de viață și să reacționăm prin trimiterea cuvântării reprezentantului oficial al statului. Această cuvântare a fost multiplicată de către un comitet profan și trimisă statelor culte²⁴⁵.

Noi nu am intenționat prin aceasta în nici un caz să coborâm sfera înaltă a artei noastre regale pe o cale comună și interesată, noi vă rugăm pe Dv., numai din dragoste frățească și din încredere să puneți și acest document alături de cel al Ligii, în cazul în care Dv., în general, doriți să vă ocupați cu această problemă, și adevărata dragoste cu puterea sa cu două tăișuri și nepartinică să poată îndruma judecata Dv.

Acest discurs oficial nu epuizează de loc problema; el nu a fost nicidecum susținut cu intenția de a fi prezentat lumii; totuși ei aruncă o rază de lumină asupra spiritului de dragoste și dreptate, iar spiritul înăltător de fraternitate mult deasupra luptelor profane poate fi văzut în mod drept și urmat și aceasta ne ajunge chiar în cazul în care istoria de o mie de ani și din prezent a poporului maghiar nu sunt cunoscute.

Restul va fi aplanat cu ajutorul lui Dumnezeu prin forțe și factori competenți în locuri competente. El, Puternicul, maestrul constructor măret al acestui univers al lumii, căruia îi partine viața fiecărei persoane în parte precum și aceea a popoarelor, El să ne binecuvânteze lucrarea noastră iar dragostea, simpatia și considerația noastră să fie pentru voi. Noi,

Alexandru von Vöröss,
maestru-superior

Albert von Deáky
maestru superior onorific

Conte von Teleki
secretar

²⁴⁵ Probabil că este discursul de acuzare a dr. Jeszenszky Sándor de la procesul *Replicii* din 30-31 august 1893. ce va fi trimis prin intermediul lui Jancsó Benedek în Anglia, Italia, Belgia, Olanda, România și chiar românilor transilvăneni (cf. Arhivele Naționale Cluj, *Fond Asociația pentru cultura maghiarilor din Transilvania*, dosar nr. 2079/1893, f.4-6).

Sz. 337-893 főisp.

Tkts. Velits Ödön polgármester úrnak

Torda

Hiteles jelentések alapján arról értesültem, hogy a vidéki oláh lakossága a legizgatobb hatással van a tüntetések alkalmával bezuozott s mai napig be nem tett ablakok, a melyek megtekintésének el nem mulasztásáról irányzatosan gondoskodva lesz.

Felhivom a tkts polgármester urat; – ki a rendnek és csendnek oly barátja mint bárki, ki a polgárság nyugalmát szíven hordozza, sziveskedjék a város költségére a Dr. Rácz János, Vladutz Gyula, Mészáros János és Tyioán Jozsef, valamint mind azon polgárok ablakait, a kiknek lakásuk ablakait beverték, már holnap oktb. 12 én betétetni, a Dr. Rácz János épületén ejtett rongálásokat pedig haladéktalanul kijavíttatni.

Fogadja a tkts. Polgármester úr tiszteletem nyilvánítását.

Torda 1893 Oktober 11 én

G. Bethlen Géza
főispán

Verso: Érkezett october 12-an 1893 sz. 7 1893 pgm.eln.

Fond *Prefectura judetului Turda-Aries*, Comite suprem, nr. 7/1893, f.1

Traducere:

Nr. 337-1893 comite suprem

Onoratului domn primar Velits Ödön

Turda

Pe baza unor informări reale, am aflat că geamurile sparte cu prilejul manifestațiilor si nepuse la loc până astăzi au un efect

deosebit de instigator asupra populației românești din ținut. Să nu întârziati a vă îngriji de examinarea acestui lucru.

Vă solicit, domnule primar. Întrucât sunteți adeptul ordinii și liniștii ca oricare altul și țineți mult la liniștea cetățenilor, să binevoiti a lua măsuri pentru a se pune chiar mâine, 12 octombrie, pe cheltuiala orașului, geamurile de la locuințele lui dr. Ioan Rațiu, Iuliu Vlăduț, Ioan Mesaroș și Iosif Chiorean, precum și la alți cetățeni ale căror geamuri au fost sparte, și pentru a se repara neîntârziat stricăciunile produse la clădirea dr.-ului Ioan Rațiu²⁴⁶.

Primiți, onorate domnule primar, expresia stimei mele,

contele Bethlen Géza
comite suprem

Verso: Sosit: 12 octombrie 1893 nr. 7 1893 primar, prezidial

111

1893 octombrie 15, Budapesta

3930 szám/Eln.

Magyar királyi belügyminister

Kizárólag saját kezéhez

Méltóságos Úr!

A magyar ellenes román lapok által folytatott izgatások ellensúlyozása céljából szükségesnek látnám egy oly jó irányú román lap létesítését, mely célul tűzvéni ki a román népnek saját nyelvén hazafias irányban való felvilágosítását, egyszersmind a tulzó irányú lapok terjedését akadályozná.

Minthogy azonban az ily vállalatból csak úgy volna siker várható, ha biztos kilátás nyílnék arra, hogy a szoban lévő lap minden pressió gyakorlása nélkül a nép illető rétegeinél olvasó közönséget talál: mielőtt az ily lap létesítése iránt további lépéseket tennek, felkérem Méltóságodat, hogy ezen eszme megvalósítására nézve véleményét nyilvánítani – illetve az iránt nyilatkozni sziveskedjék, vajjon az ilyen lap igen olcsó előfizetési ár mellett számithatna – e

²⁴⁶ A se vedea doc. nr. 16-18/vol.II.

elsterjedésre; lehetne e reményelni, hogy arra a községek előfizetni fognak, vagy Méltóságod nézete az e, hogy e lap terjesztését csak ingyen való szolgáltatás mellett lehet reményelni.

Fogadja Méltóságod tiszteletem nyilvánítását.

Budapesten 1893 évi október hó 15-én.

Hieronymi

Méltóságos id. báró Bornemissza Károly úrnak, Szolnok Doboka vármegye főispánjának. Deésen.

Fond *Prefectura judetului Someș*, nr. 33/1893. f.2

Traducere:

Ministerul de Interne Regal Maghiar

Nr. 3930/prezidial

Strict confidențial

Domnule!

În scopul neutralizării instigărilor continuate de ziarele românești antimaghiare, consider necesară înființarea unui ziar românesc cu o orientare pozitivă care, fixându-și drept scop informarea populației românești, în propria-i limbă, într-o direcție patriotică, ar împiedica, totodată, răspândirea ziarelor extremiste.

Cum însă o asemenea acțiune ar avea sorti de izbândă numai dacă ar exista o perspectivă sigură ca revista menționată să găsească public cititor în rândurile populației respective, fără exercitarea vreunei presiuni, – vă solicit, înainte ca eu să fac alte demersuri pentru înființarea acestui ziar, să binevoiți a vă da părerea, respectiv să vă pronunțați în privința realizării acestei idei; oare s-ar putea conta pe răspândirea acestui ziar, la un pret de abonare foarte mic? Se poate spera că se vor abona comunele la acel ziar, ori după părerea d-voastră, răspândirea lui se va putea realiza numai prin oferire gratuită?

Primiți exprimarea stimei mele,

Budapesta, 15 octombrie 1893.

Hieronymi

112

1893 octombrie 19, Turda

Torda Aranyos vármegye főispánja
Jött 1893 augusztus hó 30 n.
Szám 22-1893
Belügyminister Budapes
Kizárolag saját kezéhez

Hivatkozással Nagyméltóságodnak f. év és hó. augusztus havában 3394-eln. szám alatt kelt magas rendeletére, van szerencsém a Nagy Szebenben megtartott román gyűlésen résztvettek magatartásáról tiszteletteljes jelentésemet a következőkben tenni meg:

Dr. Rațiu János volt tordai ügyvéd, ki most Nagy Szebenben lakik mint a liga egyik vezérférfia, nemcsak a nagyszebeni gyűlésen vitt vezérszerepet de állandó központja és éltető lelke a dacorománoknak.

Jacobescu Péter veresmarti román lelkész, dacoromán, pénzzavarban, meghasonlásban lévén hiveivel nem nagy hatással bír.

Vladuciu Gyula tordai lakos, kisbirtokos, háztulajdonos, a Tordai Ariesana oláhpénzintézet pénztárosa, allatomos, a liga Tordai komitéjának tagja, izgató.

Suciu László mezőkapusi gör. katolikus lelkész ki a lázítás vádja alól fel lett mentve, hatásos, veszélyes agitátor, vagyonos ember, földbirtokos lévén, tekintélye a marosludasi járásban meg van.

Precup Sándor mező ürelyi gör. katolikus lelkész a Tordai komité vidéki tagja, Suciu hive, de nem nagy hatású dacoromán.

Gombos József felsővidrai görög keleti vallású román tanító, meg nem bizható, tulzó oláh.

Részt vettek még a nagy Szebenben meg tartott román gyűlésen a következők:

Papiu Sándor, **Mark Romulus** bisztrai görög keleti román papok, **Gligor Péter** görög keleti vallású román tanító és **Salaza**

Dumitru parasztgazda, mindanyian Bisztra lakói, a topánfalvi járásban.

Nikola Gyirás gör keleti felekezetű albáki román tanító.

Kotisel Konstantin görög keleti román lelkész, Csertésről.

Motora Mihály topánfalvi korcsmáros.

Mark Simionucz topánfalvi molnár.

Korkes Miklós állomás nélküli tanító.

A fenn felemlítettek ezen a tűzökhöz tartannak s habár kiváló szerepet nem is visznek, de folytonos öszekötöttésben állanak a ligával s a néppel, minélfogva teljes evidenciában kell hogy legyenek minden legcsekélyebb mozzanatról.

Tisztelettel jelentem, hogy a Nagyméltóságod által leküldött lajstromban bejegyzett:

Dr. Preda Vazul topánfalvi ügyvéd.

Kotisel Miklós csertési parasztbirtokos.

Nicola János Albáki görög keleti román lelkész nem vettek részt a nagyszebeni gyűlésen, minden nyilvános fellépéstől óvakodnak, de azért teljes mértékben hivei a tűzöknak.

Dr. Bologna V. és **Dr. Vecserdea M.** vármegyében ismeretlenek: gondolom Kolozsvármegyéiek.

Hogy a fenn elősoroltak kiknek megbizásából jelentek meg a Nagyszebenben megtartott oláhgyűlésen, a legpontosabb tapogatodzás és nyomozás daczára, kipuhatolható nem volt, de én arról vagyok meggyőződve hogy a liga vezérei írásbeli felszólítására és a vezérek által félnek eresztett ügynökök meghívására már vármegyében gyűlések nem tartattak, s ily tárgyú gyűlések megtartása bejelentve nem lett, s arra engedély sem adatott.

De nincs kizárva kegyelmes uram az esete annak, hogy titkos összejövetelek voltak, mert arra felhivom a kegyelmes uram figyelmét hogy alapos okaim vannak azon állításra, hogy a liga teljesen szervezve van.

Fogadja nagyméltóságod stb.

Torda, 1893 október 19

G.B.G.

Fond *Prefectura judetului Turda-Aries*, nr. 22/1893. f.18-19

Traducere:

Comitele suprem al comitatului Turda-Areiș

Sosit: 1893, aug. 30. Nr. 22-1893

Ministrului de interne, Budapesta

Strict confidențial

Ca urmare a înaltului D-voastră ordin 3394 din luna august anul curent²⁴⁷, vă înaintez raportul privind atitudinea participanților la adunarea românilor de la Sibiu:

Dr. Ioan Rațiu, fost avocat în Turda, care locuiește în prezent la Sibiu, este unul dintre conducătorii ligii și a avut un rol conducător nu numai cu prilejul adunării de la Sibiu, dar este sufletul daco-românilor.

Petru Iacobescu, preot român din Vereșmort, daco-român, aflându-se în contradicție cu enoriașii săi nu se bucură de popularitate.

Iuliu Vlăduțiu, locuitor din Turda, mic moșier, proprietar de imobil, casier la institutul de credit românesc "Arieșana", membru în comitetul ligii din Turda, agitator.

Vasile Suci, preot greco-catolic din Căpușul de Cîmpie, scos de sub acuzația de instigare, este un agitator influent și periculos, este un om bogat și având moșie, are prestanță în plasa Luduș.

Alexandru Precup, preot greco-catolic din Oroiu, membru al comitetului din Turda, adept al lui Suci, dar nu e un daco-român cu influență prea mare.

Iosif Gomboș, învățător român din Vidra de Sus, ortodox, nu este un om de încredere, este agitator român.

Au mai participat la adunarea de la Sibiu următorii:

Alexandru Papiu, **Romulus Marc**, preoți ortodocși din Bistra,

Petru Gligor, învățător român de religie ortodoxă, și **Dumitru Salaza**, plugar, ambii din Bistra, plasa Câmpeni.

Gyras Nicola, învățător român din Albac, de religie ortodoxă.

Constantin Cotișel, preot ortodox din Certege.

Mihai Matora, cârciumar din Câmpeni.

Simionuț Marc, morar din Câmpeni.

Nicolae Corcheș, învățător.

²⁴⁷ Vezi doc.nr. 102/vol.II.

Cei enumerați fac parte dintre agitatori și deși nu au un rol deosebit, se află într-o legătură continuă cu Liga și cu populația – de aceea, trebuie urmăriți pas cu pas.

Vă raportează că în situația înaintată D-voastră sunt menționați:

Dr. Vasile Preda, avocat din Cîmpeni.

Nicolae Cotișel, plugar din Certege.

Ioan Nicola, preot ortodox din Albac; aceștia nu au participat la adunarea de la Sibiu, evită orice implicare directă, dar sunt adepții fideli ai instigatorilor.

Dr. Bologa și **Dr. Vecerdea**, necunoscuți în comitat, cred că sunt din comitatul Cluj.

Cine i-a împuternicit pe cei enumerați, să participe la adunarea românească de la Sibiu, nu s-a putut afla în pofida celor mai severe cercetări, dar eu sunt convins că ei au participat la chemarea scrisă a conducătorilor ligii; la solicitarea agenților, în comitat nu s-au mai ținut adunări, nu au fost anunțate și nici nu s-au dat aprobări pentru asemenea adunări.

Dar nu este exclus să se fi ținut adunări secrete, și atrag atenția Domniei voastre că am motive temeinice să afirm că liga este perfect organizată.

Turda, 19 octombrie 1893

Conte Bethlen Géza

113

1893 octombrie 22, Tîrnăveni

Kis-Küküllő vármegye főispánja

Szám: 28-893/res. főisp.

Nagyméltóságú m. kir. Belügyministér úr!

Kegyelmes úram!

A f. évi augusztus 21 én megtartott értekezlet alkalmával Nagyméltóságodtól vett szóbeli meghagyás következtében a kormányzatomra bízott vármegye területén alkalmazásban levő román lelkészek névjegyzékét és a vagyoni viszonyaik úgy mint eddigi politikai magatartásukra vonatkozó adatokat az erről szóló

kimutatást van szerencsém /. a következő jelentésem mellett terjeszteni fel.

A mint ennek az értekezlet alkalmával is kifejezést adni bátor voltam a román nemzetiségi mozgalmak terjesztőinek legelső sorban a papokat tartom, kik mintha csak szervezett ügynökei volnának a Szebenben székelő központi Bizottságoknak minden lehető elkövetnek az onnan hirdetett eszmék terjesztésére.

A "Tribuna", "Foaia Poporului" stb. tulzó lapokba ők írják azt a sok hazug hirt a magyarok erőszakoskodásairól és viszont ők gyűjtik e lapoknak az előfizetőket és ezzel meg nem elégedve némelyik még külön összegyűjti egész népet és nekik megfelelő magyarázat közben rendszeresen olvassa fel a lázító és hazug cikkeket. A román pénzügyintézeteknek ők az ügynökei.

Felhasználják azon mély vallásos érzelmet, mely az oláh parasztot jellemzi és ennek segélyével a szó teljes értelmében fanatisálják a népet. Innen van, hogy sikerült nekik ujabban nagy erőt kifejtve nemzetiségi jellegű egyházi és iskolai czélokra nagy vagyont gyűjteni és pl. csak a regale megváltás alkalmából legtöbb helyen meg szerezni az urbéreseknek jutott kötvényeket mire a jelszó felülről volt kiadva.

A ki figyelemmel kíséri láthatja, hogy épülnek a kis fatemplomok helyén egyre másra a büszke tornyú nagy oláh templomok. Hogy nem tudja kiszorítani az állami iskola az ő felekezeti iskoláikat, mert a templomból is kiltitják azt ki gyermekét nem oda adja (a mint ez épen Mező Kapuson történt) sőt ujabban a tanítói fizetések megállapításánál, hogy ajánlják meg a 300 frtos minimumot csak hogy az állami beavatkozástól megmeneküljenek.

De ha csak vallási és iskolai czélokra használnák fel ezen befolyást hogyján, azonban náluk a vallási és nemzetiségi politika elválaszthatlan.

Képviselő választásoknál a pap hirdeti a passivitást és tartja vissza átokal fenyegetéssel a népet, a mint egyházi és iskolai czélokra, épügy gyűjt nemzetiségi és agitacionális czélokra és a mint templomba, úgy vezeti népét a nemzetiségi gyűlésekre és demonstratiókra akár Szebenbe akár Bécsbe. A szebeni gyűlések publicumát $\frac{3}{4}$ részben, a vidéki gyűléseket $\frac{9}{10}$ részben papok képezik, a titkos gyűlésezések takaró köpenyeye mindig az egyházi jelző, s alig van olyan egyházi gyűlés, mely fel ne használtassék egy kis bizalmas politikai és nemzetiségi értekezletre. (a mire nézve ecclatans bizonyítékot voltam bátor Nagyméltóságod hivatali

elődjéhez mult évi október hó 4 én 37-892 res. sz. a jelentésem mellett bemutatni).

Ez az oka annak, hogy nem is kell a román agitátoroknak feltűnést keltő utazó ügynök sereg, mert jól szervezett hálózatuk van, melyel feltűnés nélkül közlekedhetnek bármikor. És ezek azon szálak, melyeken oly gyorsan rezeg végig minden legkisebb mozgalom és melyek azt a néphez elvezetve mindanyiszor előidézik ott azon izgatottságot melyről f. hó 18 ról 24-893 res. sz. a. jelentésemben volt alkalmam bővebben nyilatkozni.

És e tekintetben az állapotok a közelebbi években mind csak roszabodtak, mert a régi román papok még egyszerűbb kisebb miveltségű és igényű emberek voltak, kik inkább foglalkoztak földmiveléssel mint politikával de az új generáció már felvilágosodottabb, vehemensebb és tevékenyebb.

Ezek már a papnöveldekből nemzetiségi és agitatorius eszmékkel eltelve kerülnek ki, mert ottani tanítóik között vannak a vezetők és ezután is fenntartva a kapcsolatot ily irányú működéssel keresik s – az eredmény azt mutatja, hogy meg is – találják az érdemeket előléptetésre és egyházi alapokból való segélyezésre.

De az élet terhei súlyosak és örökre megváltoztathatlanul áll, hogy “ante omnia vivendum est” miután pedig ez idő szerint még a legtöbb román pap nehéz anyagi viszonyok között van erősen hiszem, hogyha egyházi fő hatóságaiktól és a román ligától ez idő szerént kapott segélyeket ellen súlyozó és felül múló segélyt kaphatnának a magyar államtól ezért igen sokan közülök arra fordulnának honnan jót és jobbat várhatnak vagy legalább is bementésnek arról hogy ellenkező irányban keressenek érdemeket és csendesen visszavonulnának egyházi teendőik körébe, a mi már magában is nagy nyereség volna.

Erre bizonyítékul hivatkozhatom a gör. kel. papok példájára. Hiszen elenyészően csekély az összeg, mert ujabban már csak 50-50 ftot kapnak, s ezzel csakugyan nem lehet őket megfizetteknek mondani.

De mert ingyen jön jól fog és kapnak rajta. A tulzó lapok heves harcot indítottak azok ellen kik elfogadták a segélyt és őket megnevezvén a nemzeti ügy árulóinak, renegátoknak bélyegezték.

Ezért kezdetben sokan reá tartva nem folyamodtak segélyért, de lassanként mind többen és többen folyamodtak és ma alig van néhány ki azt igénybe nem veszi, ezek pedig vagy olyanok, kik kedvező vagyoni helyzetüknél fogva segélyre egyáltalán nem

szorultak vagy olyanok, kik épen ezzel szereztek érdemet arra, hogy más alapokból nagyobb segílyt élvezzenek.

Nem állithatni azt, hogy ezen segílyekkel a gör. kel. román papokat egészen meghoditva most már a segílyt nyujtó államnak és hazafias eszméknek ép oly lelkes hiveivé tettük volna mint a többiek hivei a nemzetiségi eszméknek. De minden esetre tény az, hogy óriási külömbiség az államilag közvetlenül segílyezett g. keleti és egyházi hatóságok közvetítésével segílyezett gör. kath. papok magatartása között és annyit mindenesetre elértünk, hogy az előbbiek – ha titokban talán velük is éreznek és egy nagy mozgalom esetén velük is tartanának – a mindennapi életben sokkal mérsékeltebbek az utobbiaknál és hacsak a külszin megörzése végett is, de agitatorokul nem vállalkoznak, népüket nem bolonditják nem gyűléseznek. Sőt érdekes látni azon jelenséget, hogy azok kik magukat kezdetben erősen tartották és inkább akartak agitátoroskodni, hogy térnek meg lassankint s ígérnek füt fát csakhogy meg kaphassák azt a kis segílyt.

Mindezeknél fogva tehát csak is a legnagyobb örömmel üdvözölhetjük Nagyméltóságodnak azon eszméjét, hogy a gör. kath. lelkészek segílyezése is közvetlenül állami uton történjék és attól igen üdvös eredményeket reménylünk.

Áttérve már most a kimutatás adataira, bátor vagyok megjegyezni, hogy szükségesnek véltem az illető lelkészeknek nem csak egyházi de magán jövedelmeit is kitüntetni, mert nézetem szerént csak e kettő együttes figyelembe vételével dönthető el, hogy utalva van e az illető a segílyre s ha igen mily összeg az, melyel valóban segítve van?

A politikai magatartást illetőleg a fennebb már jelzett általános adatokon kívül minden lelkésznél külön is kívántam azt a kimutatásban röviden jelezni, de kötelességemnek tartom kijelenteni, hogy ezen adatok csak az illetőknek “ez idő szerént való” magatartására vonatkoznak, s jót állani nem lehet, hogy jövőre is így maradnak mert fájdalom egészen hazafias szellemű és gondolkozású alig van közöttük, és a ki van arra a legnagyobb ellenirányú pressiot gyakorolják, őket egészen terrorisálják a túlzók, annyira hogy azt is felhányák nekik ha magyar uri emberekkel vagy közhivatalnokokkal érintkeznek és jó viszonyban vannak.

Az adható segílyek összege iránti javaslatomnál az egyének és viszonyokhoz mérten néhol magassabbra is mentem, de az egész intézkedéstől reményt csak úgy tartok várhatonak ha az adott segíly

összege elég nagy lesz arra, hogy az illető érdemesnek tartsa azért magát esetleg ki is tenni, s elnyerhetéséért küzdeni.

Fogadja Nagyméltóságod mély tiszteletem nyilváníását.

Dicső Szent Márton 1893 október 22.

Sándor János
főispán

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 892/1893, f.2-5

Traducere:

Comitele suprem al comitatului Tîrnava Mică
Nr. 28-1893/confidențial comite suprem

Domnule Ministru de interne regal maghiar!
Excelența Voastră!

Ca urmare a ordinului verbal primit de la dumneavoastră cu prilejul conferinței din 21 august anul curent, am întocmit lista de nume a preoților români care își fac serviciul pe teritoriul comitatului încredințat conducerii mele, și cu datele privind situația lor materială precum și atitudinea politică de care au dat dovadă până acum; am onoarea să vă înaintez, anexat raportului meu, tabelul referitor la acestea.

După cum mi-am luat permisiunea să exprim și cu prilejul acestei conferințe, consider că preoții sunt, în primul rând, propagatorii mișcărilor naționale românești; ca și cum ar fi agenții comitetelor centrale cu sediul în Sibiu, ei fac tot posibilul pentru propagarea ideilor propovăduite acolo. Ei sunt cei ce scriu în ziarele extremiste "Tribuna", "Foaia Poporului"²⁴⁸ și altele, nenumăratele știri false despre violențele maghiarilor și, în schimb, ei primesc abonament la ziare; iar câte un preot, nefiind mulțumit doar cu acest lucru, își adună, din proprie inițiativă, toți enoriașii și le citește

²⁴⁸ "Tribuna" (1884-1903) și "Foaia poporului" (apărută la sfârșitul anului 1892 sub redacția lui Ioan Russu-Sirianu), editate de Institutul Tipografic din Sibiu au fost subvenționate și au devenit ulterior proprietatea Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria.

sistematic articolele instigatoare și mincinoase, dând explicațiile corespunzătoare. Ei sunt agenții instituțiilor financiare românești.

Ei profită de sentimentul religios profund ce-l caracterizează pe țaranul român și, prin aceasta, fanatizează, în adevăratul sens al cuvântului, mulțimea. Așa se explică faptul că ei au reușit, mai nou, să adune averi, dând dovadă de multe strădanii în scopuri bisericesti și școlare cu caracter național; de exemplu, cu prilejul schimbării dreptului regal, au reușit să procure, în cele mai multe locuri, obligațiile clăcasilor, lucru pentru care semnalul verbal a fost dat de sus. Cine urmărește cu atenție poate să vadă că în locul bisericuțelor de lemn se construiesc una peste alta mari biserici românești, cu turnuri mărețe. Școala de stat nu poate să dea la o parte școlile lor confesionale pentru că celui care nu-și duce acolo copilul i se interzice să mai calce în biserică (așa cum tocmai s-a întâmplat în Căpușul de Cîmpie), ba mai mult, în vremea din urmă, la stabilirea salariilor învățătorilor, ei propun salariul minim de 300 forinți numai ca să scape de amestecul statului²⁴⁹.

Dar dacă ei ar folosi această influență numai în scopuri religioase și școlare, treacă-meargă, însă pentru ei politica religioasă este inseparabilă de cea națională. La alegerile de deputați, preotul instaurează pasivitatea și, prin blesteme și amenințări, reține poporul (de la vot); așa cum adună (fonduri) în scopuri bisericesti și școlare, tot așa adună și în scopuri naționale și instigatoare și, la fel ca în biserică, își conduce enoriașii la adunări naționale și demonstrații, fie la Sibiu, fie la Viena.

Preoții sunt cei care organizează publicul pentru adunările de la Sibiu în proporție de $\frac{3}{4}$ iar pentru adunările din ținut în proporție de $\frac{9}{10}$; paravanul pentru ședințele secrete este întotdeauna programul religios și aproape că nu există adunare bisericască de care să nu profite pentru a o transforma într-o conferință confidentială politică și națională (în această privință mi-am luat permisiunea să prezint dovezi elocvente în raportul meu din 4 octombrie anul trecut, sub nr. 37-1892 confidential, predecesorului d-voastră).

Acesta este motivul pentru care instigatorii români nici nu au nevoie de o ceată de agenți călători ce-ar stârni bănuiele, deoarece au o rețea bine organizată din persoane care se pot deplasa oricând, fără a trezi suspiciuni. Aceștia constituie acele verigi care vibrează la

²⁴⁹ Vezi Legea despre salarizarea învățătorilor de la școlile comunale și confesionale votată în cursul lunilor aprilie-mai 1893 de parlamentul ungar și activitatea preoților români (T.V. Păcățian, *op.cit.*, p.607-621).

cea mai mică mișcare pe care, transmitând-o populației, provoacă în rândurile ei, tot de atâtea ori, agitație, așa cum am avut ocazia să expun mai pe larg în raportul meu din 18 a lunii curente, de sub nr. 24-1893 confidențial²⁵⁰.

Și în această privință situația s-a tot înrăutățit în anii din urmă, deoarece preoții români mai bătrâni au fost oameni mai puțin culti și cu pretenții mai mici, care s-au ocupat mai mult cu agricultura decât cu politica, dar noua generație este mai luminată, mai vehementă și mai activă. Aceștia sunt îndoctrinați încă din seminar cu idei naționale și instigatoare pentru că, printre învățătorii lor de acolo se află conducătorii și, ținând legătura pe mai departe, îi solicită cu activități în acest sens iar ei sunt receptivi, lucru dovedit de promovarea și sprijinirea lor din fondurile bisericești.

Dar greutățile vieții sunt mari și este întotdeauna valabilă zicala "ante omnia videndum est" și, întrucât cei mai mulți preoți români au actualmente o situație materială grea, cred cu tărie că, dacă ar primi de la statul maghiar un ajutor ce ar contrabalansa și ar depăși ajutoarele primite în momentul de față de la autoritățile bisericești superioare și de la Liga română, mulți s-ar orienta înspre locul de unde pot primi ceva mai bun, ori cel puțin ar renunța la ideea de a căuta răsplata în direcția opusă și, încetul cu încetul, s-ar retrage în sfera datoriei bisericești, ceea ce ar constitui, ca fapt în sine, un mare câștig.

Pentru confirmarea acestui lucru pot să invoc exemplul preoților ortodocși. Numai că suma, ce se tot micșorează, este mică; acum primesc doar câte 50 de forinți și cu aceasta nu se poate spune că sunt plătiți. Dar pentru că vine gratuit, le prinde bine și o primesc. Ziarele extremiste au pornit o luptă aprigă împotriva acelor care au acceptat ajutorul și, numindu-i trădători ai cauzei naționale, i-au etichetat renegați.

De aceea, ținând cont de acest lucru, mulți nu au recurs la ajutor, la început, dar încet-încet, tot mai mulți au recurs și astăzi de-abia sunt câțiva care nu se folosesc de el, iar aceștia sunt fie cei care nu au nevoie de ajutor, datorită situației lor materiale, fie cei care și-

²⁵⁰ Vezi pentru aceasta: A. Plămădeală. *LuPTA împotriva deznationalizării românilor din Transilvania în timpul dualismului austro-ungar în vremea lui Miron Romanul, 1874-1898, după acte, documente și corespondențe inedite*, Sibiu, 1986; Gh. Naghi. *Miscarea memorandistă și clerul din Banat*, în "Mitropolia Banatului". 1980, nr. 1-3, 4-6.

au câștigat un merit tocmai prin faptul că beneficiază de un ajutor mai mare, din alte fonduri.

Nu se poate spune că prin aceste ajutoare, câștigându-i [de partea noastră] pe preoții români ortodocși, i-am transformat deja în adepți chiar atât de fideli statului ofertant și ai sentimentelor patriotice, pe cât sunt de fideli ceilalți ideilor naționale. Dar, în orice caz, fapt este că există o diferență uriasă între atitudinea preoților ortodocși ajutați direct de stat și cea a preoților greco-catolici ajutați prin intermediul autorităților bisericești; în orice caz, chiar dacă preoții ortodocși au, în taină, aceleași simțăminte ca cei greco-catolici și, în cazul unei mari mișcări ar fi de partea lor, este meritul nostru că – în viața de toate zilele – ei sunt mult mai temperați, și, chiar dacă numai pentru a păstra aparențele, ei nu se oferă să facă pe instigatorii, nu își prostesc enoriașii, nu țin ședințe. Mai mult chiar, este interesant de observat faptul că cei care, la început se tineau mai tari și doreau mai mult să instige, devin încet-încet mai maleabili și fângăduiesc marea cu sarea numai să primească acel mic ajutor.

Ca urmare a acestora, nu putem decât să salutăm cu cea mai mare bucurie ideea dumneavoastră ca, și ajutorarea preoților greco-catolici să se facă direct de stat și sperăm ca acest lucru să aibă rezultate deosebit de favorabile²⁵¹.

Referindu-mă acum la datele cuprinse în tabel, îmi permit să menționez că am considerat necesar să evidențiez nu numai veniturile bisericești ale respectivilor preoți, ci și cele particulare, deoarece din punctul meu de vedere numai estimându-se acestea împreună se poate decide dacă respectivul are nevoie de ajutor și dacă e așa, care este suma prin care ar fi într-adevăr ajutat?

Pe lângă datele generale deja semnalate mai sus, am dorit să semnaliez în tabel, pe scurt, atitudinea politică a fiecărui preot în parte, dar consider de datoria mea să declar că aceste date se referă numai la atitudinea prezentă a respectivilor, și nu se poate susține că ei vor rămâne așa pe viitor deoarece, din păcate, de-abia se află printre ei unii cu sentimente și idei patriotice, iar asupra acestora se exercită cea mai mare presiune de contracarare; aceștia sunt de-a dreptul terorizați de extremiști în așa măsură încât li se reproșează chiar și legăturile și bunele relații cu unii domni maghiari sau cu funcționarii publici.

²⁵¹ Vezi. T.V. Păcățian, *op.cit.*; M. Păcurariu, *Politica statului ungar față de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului (1867-1918)*, Sibiu, 1986.

Pe alocuri, am propus mărirea sumei oferite ca ajutor, în funcție de individ și de împrejurări dar în această chestiune există speranță de rezolvare numai dacă suma oferită ca ajutor va fi destul de mare ca să-i ofere respectivului un motiv temeinic pentru a-și da, eventual, demisia și să lupte pentru obținerea ei.

Primiți exprimarea respectului meu profund.

Târnăveni, 1893, octombrie 22

Sándor János
comite suprem

114

1893 noiembrie 1, Dej

Sz. 33/1893/ bizalmas

Kegyelmes úram!
/Belügyminister/

Hivatkozva ad 3930 elnöki 1893 október 15-én kelt magas leiratára van szerencsém következőkben véleményemet nyilvánítani.

Magam részéről is a legszükségesebbnek tartom a román ajkú népnek jó irányú néplap által való felvilágosítását és folytonos tájékoztatását angyal is inkább mivel amennyire betekinteni képes vagyok a román ajkú nép között folyamatban lévő izgatásokba egész biztosan mondhatom, hogy azon izgatásoknak legtöbb eszköze abban áll és azon fordul meg, hogy a túlzó irányú lapok tartalma a néppel szakadatlanul közöltetik, még pedig községenkint, pap, tanító, vagy más írástudó ember által; ép e szempontból ezen izgatást ellensúlyozó lap megindítását mint igen hasznos eszközét a nép csillapításának szükségesnek tartom.

Czélravezetőnek tartanám, ha a lap egyfelől naponta jelenne meg és másfelől létesíthetne e napi lap mellett egy kisebb heti lap, a mely a napi lapnak egész tartalmát röviden összefoglalva adná.

Ezen vállalatnál természetes körülmény lévén, hogy az előfizetők száma tekintve magát a czélt, alárendelt minőségű marad, de a fő az olvasoknak mintól nagyobb tömegének biztosítása; e szempontból leghelyesebbnek azt tartom, hogy a lap minden községnek ingyen megküldessék, mivel pedig nagyméltóságod

utatisăa foflytăn măr ôszeăllytăm azon papok névsorăt a kik segélyben részeslthetők volnának, ezeknek lenne kötelességere tève a lapnak a néppel szakadatlanul való közlése, a mi e mellett annak ellenörzését is képezné, hogy az illető a kapott segélyel szemben valóban teljeslta is felvállalt feladatăt.

Altalában czélszerűnek és szűkségesnek tartom, hogy a lap terjesztésével a közigazgatás egyes nemei is közreműködjenek, természetesen, hogy ezt nem hivatalos minőségűkben eszközölnék, hanem inkább annak lenének ellenörzői, hogy a lap tartalma valóban a népnek tudomására hozatlk-e.

A szerkesztendő lapok minden esetre ingyen volnának megküldendők a községeknek, mert egyfelöl a község anyagi helyzete az előfizetést meg nem bírná, de másfelöl a képviselő testületekben indokolatlan surlódások fejlődnének ki a túlzó elemek roszakaratú irányzatai foflytăn.

A lapok szétküldésének módozatait nagyméltóságod utatisăa foflytăn annak idején lesz szerencsém nagyméltóságod tudomására juttatni.

Deés, 1893 1/11

Fond *Prefectura judetului Someș*, Comite suprem, nr. 33/1893, f.4-5, concept

Traducere:

Nr. 33/1893

Excelența Voastră!
(ministru de interne)

Cu referire la înalta d-voastră adresă emisă în 15 octombrie 1893 sub nr. 3930, prezidial²⁵², am onoarea să-mi exprim părerea, în cele ce urmează:

În ceea ce mă privește, și eu consider ca fiind de foarte mare necesitate informarea și orientarea permanentă a populației românești prin intermediul unei reviste populare cu o orientare pozitivă, cu atât mai mult cu cât, din cele observate, eu pot să spun cu precizie că principala modalitate de instigare a populației românești constă și depinde de faptul că i se comunică, neîncetat,

²⁵² Vezi doc. nr. 111/vol.II.

conținutul unor ziare extremiste, și încă pentru fiecare comună în parte, de către un preot, învățător sau alt om ce știe să citească; tocmai din acest punct de vedere, consider necesară înființarea unui ziar pentru neutralizarea instigărilor, aceasta fiind modalitatea cea mai eficientă pentru liniștirea populației.

Cred că ar fi bine ca, pe de o parte, ziarul să apară zilnic, iar pe de altă parte, dacă s-ar putea înființa, pe lângă acest cotidian, o revistă săptămânală, mai mică, care să cuprindă conținutul, pe scurt, al cotidianului.

La această inițiativă, este de la sine înțeles că numărul de abonati ar fi mic, având în vedere scopul în sine, dar importantă este răspândirea ziarului în rândurile unui grup cât mai mare de cititori; din acest punct de vedere consider că cel mai bine ar fi să se trimită ziarul gratuit, fiecărei comune; deoarece eu am întocmit deja, ca urmare a dispozițiilor d-voastră, lista nominală a preoților ce ar putea primi ajutor financiar, acestora li se va impune, obligatoriu, să comunice permanent, populației, conținutul ziarului; aceasta ar presupune și supravegherea, pentru a se vedea dacă respectivul își îndeplinește într-adevăr obligația asumată, față de ajutorul primit.

În general, consider potrivit și necesar ca și unii membri ai administrației să de ocupe de răspândirea ziarului; sigur că ei nu ar face asta efectiv, în calitatea lor oficială, ci mai degrabă ar verifica dacă se aduce, într-adevăr, la cunoștința populației, conținutul ziarului.

Ziarele ce urmează a se redacta, vor trebui trimise comunelor în orice caz, gratuit deoarece, pe de o parte, situația materială a comunelor nu le-ar putea permite abonarea, iar pe de altă parte, în cercurile de deputați s-ar genera dispute neîncetate, ca urmare a tendințelor răuvoitoare ale extremiștilor.

Ca urmare a dispozițiilor d-voastră, voi avea onoarea să vă înștiințez la momentul respectiv despre modalitatea de răspândire a ziarelor.

Dej, 1/11/1893

ss indescifrabil

Szám 8304-1893

Ngys. Albách Géza kir. tanácsos polgármester úrnak

Helytt

A kolozsvári kir. főügyészségnek Dr. Ratiu János és társai ellen a "román memorandum" nevén ismeretes emlékirat által elkövetett izgatás vétsége miatt indított sajtó perben, az esküszéki végtárgyalás megtartására, határnapúl 1894 január hó 23 napjának reggeli 8 órája tüzetett ki a hely. kir. törvényszék tanácstermében ennél fogva felkérem Nagyságodat, hogy az 1894 évi I ső negyedében szolgálatot teljesítő esküdteket, jelzett napon d. é. 8 órára berendelni és ennek magtörténtéről értesíteni sziveskedjék.

A kolozsvári kir. törvényszék, mint sajtóbiróságnak 1893 december hó 13 án tartott üléséből.

B. Szentkereszty Zsigmond
elnök
jegyző

Fond *Primăria municipiului Cluj*, Prezidiale nr. 2479/1893, f.1

Traducere:

Nr. 8304-1893

Domnului primar Albách Géza, consilier regal

Loco

În procesul de presă intentat împotriva dr. Ioan Ratiu și a tovarășilor săi din cauza delictului de instigare comis prin răspândirea memoriului cunoscut sub numele de "Memorandul român", s-a stabilit ca termen pentru dezbaterea finală, în fața curții cu jurați a Procuraturii generale regale din Cluj, ora 8 în dimineața zilei de 23,

luna ianuarie 1894²⁵³, în sala de sedințe a Tribunalului regal local; prin urmare, vă solicit să binevoiti a-i convoca pe juratii care-si îndeplinesc serviciul în primul pătrar al anului 1894 pentru ziua semnalată, la ora 8, înainte de masă, și să mă înștiințați despre îndeplinirea acestui lucru.

Din sedința Tribunalului regal din Cluj, ca instanță de presă, ținută la 13 decembrie 1893.

Baron Szentkereszty Zsigmond
președinte

ss indescifrabil
notar

116

1893 decembrie 27, Budapesta

A magyar királyi igazságügyministeriumtól
44734 szám/I.M.1893

Nagyméltóságú Minister Úr!

Nemzetiség ellen elkövetet izgatás és nyilvános rágalmazás vétségei miatt 13 havi fogházra, valamint 500 és 200 frt. pénzbüntetésre ítélt dr. Lukács László fogolynak feltételes szabadságra bocsátását a felügyelő bizottság ajánlatára, az 1878. évi V.t.cz. 48 és 52 §-ai értelmében, valamint a budapesti kir. ügyésszég és főügyész előterjesztése alapján engedélyeztem.

Minthogy a nevezett fogoly részére 1894. évi február hó 10 ig bezárolag terjedő feltételes szabadon bocsátásának tartama alatt tartózkodási hely gyanánt Szatmár vármegyének Laczfalu község van kijelölve, – erről van szerencsém Nagyméltóságodnak az

²⁵³ În cele din urmă procesul *Memorandului* nu va avea loc la 11/23 ianuarie 1894 ca urmare a recursului făcut de memorandiști pentru casarea acuzației. Tribunalul din Cluj va fi obligat să amâne la 10 ianuarie 1894 ținerea procesului până când Curia regală de la Budapesta se va pronunța asupra recursului (vezi I.P.P [app], *op.cit.*, vol.II, p.385-418; "Gazeta Transilvaniei", 1893, nr. 271, 275-276, 287 și 289; S. Polverejan, N. Cordos, *op.cit.*, p.236-237).

államrendészeti szempontból esetleg szükségesnek talált intézkedéseknek saját hatáskörében meg tehetése végett, azzal a tiszteletteljes megjegyzéssel értesíteni, hogy a szatmári kir. ügyészt az 1878 évi. V.t.cz. 50 §-ában meghatározott felügyeletnek éber gyakorlására egyidejűleg utasítottam.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteuletem őszinte nyilvánítását.

Budapest 1893 december 27.

A minister helyett

Erdély
államtitkar

Nagyméltóságú Hieronymi Károly belügy magyar királyi Minister Úrnak. Budapesten

Verso: M. Kir. Minister, érkezett: 1894 I/3, szám 570, ügyosztály V/11.

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 106/1894, f.3-4

Traducere:

De la Ministerul Regal Maghiar al Justiției
Nr. 44734/I.M./1893

Domnule ministru!

La propunerea comisiei de supraveghere, în conformitate cu paragrafele 48 și 52 din articolul V de lege pe anul 1878, precum și pe baza raportului Parchetului Regal din Budapesta și a Procuraturii Generale, am aprobat punerea în libertate condiționată a deținutului dr. Vasile Lucaciu, condamnat la 13 ani închisoare și amendă de 500 și 300 de florini, din cauza delictelor de instigare și calomniere fățișă comise împotriva națiunii²⁵⁴.

²⁵⁴ În realitate, Vasile Lucaciu a fost condamnat în procesul de la Debrețin din 12 decembrie 1892, la un an închisoare de stat, sentință cumulată ulterior cu încă patru luni de condamnare prin procesul de la Satu Mare din 27 ianuarie 1893. Va fi eliberat în cele din urmă la 7 februarie 1894 (*Dr. Vasile Lucaciu*, p.35-43).

Întrucât localitatea Șișești a fost fixată drept loc de reședință pentru deținutul menționat, până în data de 10 februarie 1894 inclusiv, pe timpul cât este lăsat în libertate condiționată, am onoarea să vă înștiințez despre aceasta ca să luați, în sfera d-voastră de competență, măsurile considerate eventual necesare din punctul de vedere al ordinii, cu observația că am dat îndrumări și procurorului regal din Satu Mare pentru efectuarea unei atente supravegheri, așa cum este stabilit în paragraful 50 din articolul V de lege pe anul 1878.

Primiți exprimarea sinceră a deosebitei mele stime.

Budapesta, 1893 decembrie 27

În locul ministrului,

Erdély
secretar de stat

Verso: Ministerul de Interne Regal Maghiar. Sosit la: 3 I 1894, nr. 570. Departamentul V/11

117

1894 ianuarie 8, Șișești

Prea venerat Consistor Metropolitan

Iubitul nostru părinte Dr. Vasiliu Lucaciu ne-a împărtășit că din grația și iubirea de dreptate a Ven. Scaun Metropolitan este pus îndărăt în parohia Șișeștilor, și în biruința tuturor veniturilor ce să țin de parohia aceasta. Cu plăcere am luat la cunoștință despre această împrejurare îmbucurătoare pentru noi, și ne simțim datori a mulțami dintru adâncul inimilor noastre pentru această hotărâre vrednică de laudă ce a adus în cauza scumpului nostru părinte și a noastră.

Însă fie-ne iertat cu acest prilej a Vă ruga, ca să binevoiți a mijloci de la Preasfințitul Scaun Patriarhal de la Roma dispensarea, în virtutea căreia iubitul nostru paroh îndată după slobozirea din cătușele unguresci²⁵⁵ să poată servi la altarul Domnului, și să poată împlini toate funcțiunile de preot și părinte sufletesc, cu atât mai vărtos ne rugăm de aceasta, încât nu el poartă vina pentru liturgia ce s-a săvârșit peste porunca episcopului Szabó János, fără noi înșine,

²⁵⁵ Va fi pus în libertate în ziua de 7 februarie 1894 (*Dr. Vasile Lucaciu*, p.43).

deoarece la caz că nu ne servea toți trecem la neunire, ceea ce ar fi produs urmări foarte rele pentru biserica noastră greco-catolică română.

Așa dară părintele nostru numai povățuit de interesul sfintei noastre biserici a făcut această faptă.

După aceea ne rugăm să ne împărtășiți, ca noi parohienii din Sișești și filialele sale nu avem să p imim o parie din documentul de reabilitare a părintelui nostru, Dr. Vasiliu Lucaciu, și dacă e să ni se trimită de-a dreptul, căci organele noastre bisericești mai înalte din cauze bine înțelese nu ne dau la mână scrisorile, care ar avea menirea să mai ușureze încâtva soarta părintelui nostru iubit.

În urmă ne rugăm ca să aveți bunătatea a dispune în timpul cel mai scurt ca veniturile staları din parohie să i se deie părintelui Dr. Vasiliu Lucaciu, și nu capelanului Eugen Drădian, care în ciuda tuturor silințelor noastre își ține pentru sine toate stolele din parohie, și acuma după ce părintele nostru este pus înapoi în parohie el nu înceată a culege toate stolele parohiale. Foarte ne mirăm că vlădicul nostru cu toată atotputernicia sa nu știe să aducă la reson pe un capelan, căci este lucru foarte dureros, că părintele nostru Dr. Vasiliu Lucaciu de când e în temniță nici un crucer n-a primit din stolele parohiale din Sișești, și vlădicul nostru iartă unui capelan să se facă stăpân peste stolele unei parohii, fără să aibă la acelea și cea mai mică îndreptățire.

Ne rugăm cu toată supunerea de Ven. Scaun Metropolitan, ca să atragă luarea aminte Ven. Consistor episcopesc din Gherla asupra acestei împrejurări de totului tristă pentru toți oamenii de bine.

După aceasta reînoidu-ne umilita rugare rămânem ai veneratului Consistor Metropolitan.

Sișești la 8 ianuarie 1894

Cei mai supuși servi

Din încredințarea poporului din parohia Sișești și filialele sale Bonteeni, Danesci și Unguraș²⁵⁶,

Ilie Trifan
Dănilă Andreica
Mihai Petru
Chirilă Sălăjan

Fond *Episcopia greco-catolică Cluj-Gherla*, nr. 200/1894, f.2-3

²⁵⁶ Azi Bontăieni, Dănești și Unguraș din județul Maramureș.

A vallás és közoktatásügyi m. kir. Ministertől
112. eln. szám

Méltóságos Főispán úr!

A terjeszkedő oláh akcióval szemben az államhatalom minden közegének szoros kötelessége a reábizott hatáskörnek olyan irányban való érvényesítése, hogy a magyar állam egysége érdekében, az állameszme ellenségei munkájának meghiusítására minden lehető megtéessék.

Az ez irányban szükséges küzdelmek leghatásosabb módja a magyar kulturának az alapjában jóindulatú nem – magyar ajkú polgártársak közt való terjesztése, s a magyarságnak e kulturában való erősítése.

E téren pedig a rendelkezésünkre álló legfontosabb eszközök egyike a népoktatás, vagyis a törvények szellemében működő, a fenálló szabályok követeléseinek megfelelő hazafias népiskolák.

Ha minden állami elemi iskola példányképül szolgálna a magyar nyelv és magyar műveltség terjesztésében, ha minden községi iskolát sikerülne az illetékes hatóságoknak, hivatása magaslatára emelni, ha végre a felekezeti népiskolákban mindenütt szigorúan keresztülvitetnék a magyar nyelvnek törvénykövetelte eredményes oktatása, úgy rövid idő alatt óriás léptekkel terjedne a magyar kultúra, s a nemzetiségeknek a magyarsághoz való simulása remélhető lenne. Ez eredmény elérésének lehetővé tételére azonban az szükséges, hogy az államhatalomnak minden közege felismerje a népiskoláknak kiváló politikai fontosságát és kiki saját hatáskörében váll vetett erőfeszítéssel buzgólkodjék az iskolák szükséges támogatásában, ellenőrzésében, s a hol kell, megjavításában. Fájdalommal tapasztalom, hogy e nemzeti nagy munkában eddig saját szakközegeim, a királyi tanfelügyelők, sok helyen jóformán magukra voltak hagyva, s a mérvadó tényezők részéről kellő támogatásban nem részesültek mindenütt. E tapasztalat által indítva, fölkérem Méltóságodat, hogy a vezetésére bizott vármegye kormányzatánál a népoktatást a legszorgosabb gondozást igénylő ügyek közé sorozni sziveskedjék. Figyelmének e tárgyra való kiterjesztését a legnagyobb elismeréssel fogadom, javaslatait és

felvilágosításait mindenkor beható figyelemben fogom részesíteni. Szükségesnek vélem azonban, hogy a főispánnak, az államhatalom e nagy befolyású képviselőjének, a népiskolák ügye iránt való gondossága külsőleg is nyilvánuljon, s ösztönzésül szolgáljon az ő felügyelete alatt álló összes közegeknek, s az ő általa nagy mértékben befolyásolható hazafias társadalmi elemeknek, hogy példáját, s irányadását követve, a népoktatásügynek teljes fontosságát felismerjék, és azt megfelelően ápolják.

Hivatalos körutja alkalmából, vagy más, kínálkozó esetekben a főispán látogatása valamilyen népiskolában, az ő buzdító, elismerő, vagy ahol kell, korholó szavai nagy nyomatékot adnának a királyi tanfelügyelő ellenőrző és vezető működésének, s emelnék e szakközegeim hivatalos tekintélyét.

A főispán által kiosztott jutalmak nagyobb elismerést képeznének a magyar nyelv terjesztésében kitűnt tanítókra, s elsajátításában buzgó tanulókra nézve, mint a mennyit a tanfelügyelő, az egyszerű adminisztratív szakközeg nyújtani képes. A jutalmak költségeit, legyenek azok pénzbeliek, vagy könyvek, föltéve, hogy nem igen nagy összegre rúgnak, mennyiben Méltóságod kivánni fogja, hajlandó vagyok megtéríteni. Végre a társadalmi tevékenységnek felébresztésében, valamint buzgó és befolyásos állami iskolai gondnokságok megnyerésében nyilnák a főispánoknak állásuk méltósága által, könnyű és kitűnő működési tér.

Tisztelettel kérem tehát Méltóságodat, hogy a népoktatásügyet jelzett módon hazafias buzgalommal felkarolni, s kormányzati működésének keretébe, mint annak egyik legfontosabb tagját, beilleszteni sziveskedjék.

Fogadja Méltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten 1894. évi január hó 14-én.

Gf. Csáky

Méltóságos gróf Béldy Ákos úrnak Kolozsvármegye főispánjának. Kolozsvárrott

Verso: Érkezett 1894 jan. 20, szám 7 res.

Tudásul Klv. 94, III/ 30 Gróf Béldy

Fond *Prefectura judetului Cluj*, nr. 7/1894, f.1-2

Din partea Ministerului Regal Maghiar al Cultelor și Instrucțiunii
Publice

Nr. 112/prezidial

Domnule comite suprem!

În legătură cu acțiunea românilor, care tinde să se răspândească, datoria strictă a tuturor funcționarilor puterii de stat este aceea ca, prin îndeplinirea atribuțiilor ce le revin în sfera lor de activitate, să facă tot posibilul pentru a zădărnici lucrăturile dușmanilor ideii de stat, în interesul unității statului maghiar.

Modalitatea cea mai eficientă de acțiune în această direcție este răspândirea culturii maghiare în rândul concetățenilor bine intenționați, având altă limbă maternă decât maghiara, precum și dezvoltarea culturală a maghiarilor.

Unul dintre cele mai importante mijloace de acțiune aflate la îndemâna noastră, în acest scop, este sistemul educațional, adică școlile pentru învățământul primar care să funcționeze în spiritul legilor și în spiritul patriotic al reglementărilor în vigoare.

Dacă fiecare școală primară ar servi, în mod exemplar, pentru răspândirea limbii și culturii maghiare, dacă fiecare școală comunală ar putea să funcționeze la înălțimea menirii ei, sub îndrumarea autorităților competente, dacă, în sfârșit, în toate școlile primare confesionale s-ar trece riguros la introducerea limbii maghiare ca limbă obligatorie de învățământ, cultura maghiară s-ar răspândi, în scurt timp, în ritm uriaș și ar exista speranța apropierei celorlalte naționalități de națiunea maghiară. Pentru atingerea acestui scop este însă necesar ca toți funcționarii puterii de stat să recunoască importanța, în primul rând politică, a școlilor primare și fiecare, în zona proprie de influență, să depună toate eforturile pentru ca, împreună, să aducă școlilor sprijinul necesar prin supravegherea și, acolo unde este cazul, prin repararea lor. Constat cu durere că, în procesul realizării acestei mari opere naționale, organele noastre de specialitate, revizorii școlari regali, au fost lăsați în multe locuri să se descurce singuri, fără să beneficieze, peste tot, de sprijinul factorilor competenți. Prin prezentarea acestor constatări, rog pe Domnia-voastră să binevoiți a încadra învățământul primar în rândul problemelor ce necesită o rezolvare urgentă în cadrul celor existente

în comitatul încredințat conducerii d-voastră. Considerațiile Domniei-voastre în această problemă, eu le primesc cu recunoștință și voi acorda toată atenția propunerilor și îndrumărilor d-voastră. Consider necesar ca [domnul] comite suprem, ca reprezentant al puterii de stat, cu influența ce derivă din aceasta, să își manifeste în mod concret grija față de problema școlilor primare, astfel ca el să constituie un îndemn pentru toți funcționarii aflați în subordinea sa și pentru toate elementele societății, cu sentimente patriotice, care ar putea fi influențate de el în mare măsură pentru ca, urmându-i exemplul și orientarea, problema învățământului primar să fie recunoscută la valoarea-i reală și să se acționeze în conformitate cu aceasta.

Cuvintele încurajatoare, elogioase sau muștrătoare (acolo unde este cazul), rostite de comitele suprem în timpul vizitării vreunei școli primare, cu ocazia unui turneu oficial sau cu alt prilej, ar da un puternic imbold activității de supraveghere și conducere a revizorilor școlari și ar ridica prestigiul oficial al organelor noastre de specialitate.

Recompensele oferite elevilor premiați pentru vaste cunoștințe de limbă maghiară ca și elevilor sânguincioși ar constitui o mai mare recunoaștere a meritelor dacă ar fi împărțite de comitele suprem decât dacă le-ar fi oferite de revizorul școlar, adică de un simplu funcționar administrativ al organului de specialitate. Cheltuielile pentru recompense, fie că acestea vor consta în bani sau cărți, presupunând că nu se vor ridica la o sumă prea mare, după cum va dori Domnia-voastră, sunt dispus să le compensez. În sfârșit, mă adresez comiților supremi, datorită funcției lor, pentru revitalizarea activității sociale, pentru a obține tutelarea unor școli de stat entuziaste și influente, ceea ce ar constitui un domeniu ușor <de manevrat> și excelent în scopul amintit.

Vă rog, așadar, Domnule, să binevoiți a depune toate eforturile și să rezolvați cu zel patriotic problema învățământului primar în modul semnalat și să o includeti ca una dintre problemele cele mai importante ale activității dumneavoastră de conducere.

Primiți, Domnule, exprimarea sinceră a respectului meu.

Budapesta, 14 noiembrie 1894.

Contele Csáky²⁵⁷

Domnului conte Béldy Ákos, comitele suprem al comitatului Cluj.

²⁵⁷ Csáky Albin, ministrul de resort.

119

1894 februarie 18, Lugoj

Krassó-Szörényvármegye alispánjától
24 szám/alisp. eln.

Nagyméltóságú magyar királyi Belügyminiszter úr!

A Román-Bogsán községben alakítani tervezett román dal és zeneegyletnek folyó hó 6-án 56 res. sz. a. kelt intézvényével leküldött alapszabályait bátorkodom ./.. alatt azon alázatos kérelmem mellett mély tisztelettel visszaterjeszteni, miszerint tekintettel azon körülményre, hogy a bemutatási záradék megtagadásának indokául múlt hó 20-án 24 alisp. eln. sz. a. kelt jelentésemben fölhozattatott, azok bizalmas jellegénél, de még annál fogva is, hogy azok konkrét adatokkal avagy bizonyítékkal nem igazolhatók: folyamodókkal és tekintettel, hogy ily ügyekben a vármegyei törvényhatósági közgyűlésekben a túlzó román nemzetiségiek által interpellációk intézhetnek hozzám: megfelelő utasítással ellátni kegyeskedjék, hogy a bemutatási záradéknak szóban forgó dal és zeneegylet alapszabályaitól való megtagadását minő indokokkal támogassam s illetőleg azon alapszabályokat folyamodóknak minő megtagadási záradék mellett adjam ki.

Lugoson, 1894 évi február hó 18-án.

Alispán

Verso: Ér. II/21 894, 120 res.

Nagyméltóságú Hieronymi Károly magyar királyi
belügyminiszter úrnak. Budapest

Fond Ministerul de Interne Regal Maghiar, nr. 120/1894, f.2

Traducere:

Din partea vicecomitelui comitatului Caraș-Severin
Nr. 24-vicecomite, prezidial

Domnule ministru de interne regal maghiar!

Statutul societății românești de cântări și muzică plănuită a se înființa la Bocșa Română²⁵⁸, pe care mi l-ați trimis odată cu dispozițiile emise în data de 6 luna curentă, sub nr. 56/confidențial, îmi permit să vi-l retrimis, odată cu rugămintea mea ca, – luând în considerare faptul că motivele invocate în raportul meu, emis în data de 20 a lunii curente sub nr. 24/vicecomite, prezidial, pentru respingerea celor prezentate, nu pot fi comunicate petiționarilor datorită caracterului lor confidențial, dar și din cauză că nu le pot argumenta cu date sau dovezi concrete și, având în vedere că în astfel de cazuri mi se trimit spre rezolvare interpelările extremiștilor români în adunările generale ale administrației comitatului, – vă rog să binevoiți să-mi dați instrucțiunile corespunzătoare despre motivele pe care să le invoc pentru refuzarea statutului societății de cântări și muzică în discuție, respectiv, cu ce concluzii să refuz trimiterea aceluiași statut petiționarilor.

Lugoj, 1894 februarie 18.

Vicecomite

Verso: Sosit: 21 II 1894; nr. 120/confidențial

Domnului Hieronymi Károly, ministrul de interne regal maghiar.
Budapesta.

²⁵⁸ Azi Bocșa, jud. Caraș-Severin.

Másolat. M. kir. belügyminiszter. 87 sz/res. Körendelet.

A temesvári kir. törvényszék f. év január 24 én 122. bft. sz. a. kelt és velem közölt ítéletével az 1892 ik évben Bécsben, Budapesten, Gráciban és Kolozsvártn megjelent "Cestiunea romana in Transilvania és Ungaria Replica junnei academica romana din Transilvania és Ungaria la "Replicul" dat de junnea academica maghiara memorilului tendentilor univeridari din Romania. Cu o carta ethnographica a Austro-Ungariei si a Romaniei" című oláh nyelvű röpiratnak az eljárás folyamán beszerzett egy példányát, valamint még kézrekerítendő összes példányait a btk. 172, 173 §-ai, valamint 61 és 62 §-ai alapján elkoboztatni és megsemmisíteni rendelvén, felhívom a törvényhatóságot, hogy az említett röpiratnak hatóság a területén netán található példányait elkobozván, azokat megsemmisítés végett, a temesvári kir. ügyészségnek küldje meg.

Budapesten 1894 évi febr. hó 28 án.

Hieronymi s.k.

Verso: Vétetett Február 28-1894, sz.3/894

Közölteik főkapitány úrral

Torda 28/2 894. Velits

Tkt. Velits Ödön polgármester úrnak. Torda.

Fond *Prefectura judetului Turda-Aries*, nr. 3/1894, f.1

Traducere:

Copie

Ministerul de Interne Regal Maghiar

Nr. 87/confidențial

Ordin circular

Tribunalul regal din Timișoara, prin sentinta sa numărul 122 din 24 ianuarie anul curent, adusă si la cunoștința mea, prevede în baza articolelor penale 172, 173 cât si 61 si 62, confiscarea si distrugerea

exemplarelor din manifestul românesc intitulat "Cestiunea română în Transilvania și Ungaria. Replica junimei academice române din Transilvania și Ungaria la «Răspunsul» dat de junimea academică maghiară «Memoriului» studenților universitari din România cu carta etnografică a Austro-Ungariei și a României", apărut în 1892 la Viena, Budapesta, Graz și Cluj; solicit municipalitatea să ia măsuri pentru confiscarea eventualelor exemplare apărute pe teritoriul de sub jurisdicția sa și să le trimită la procuratura regală din Timișoara în vederea distrugerii.

Budapesta, 28 februarie 1894.

Hieronymi

Verso: Sosit: 28 februarie 1894; nr. 3-894

Adus la cunoștința domnului comandant

Turda, 28 februarie 1894. Velits

Domnului primar Velits Ödön. Turda

121

1894 aprilie 2, Budapesta

Kereskedelemügyi m. k. Minister

24.412 sz.

Nagyméltóságú Minister úr!

A kolozsvári kir. főügyészségnek az ottani kir. posta és távirda igazgatóságához intézett átirata szerint, a Popovics Aurél oláh nemzetiségű igazgató által Bukarestben kiadott "Principiul de Nationalitate" című román röpirat oly politikai elveket és tantételeket hirdet, amelyeknek terjesztése a magyar állam érdekeibe ütközik, a miért is annak a postai szállításból való kitiltását javasolja.

Ennél fogva a nevezett röpirat 10 példányát oly tiszteletteljes kérelemmel van szerencsém Nagyméltóságodnak átküldeni, hogy ez ügyben sürgösen határozni s nagybecsű határozatát velem mielőbb közölni sziveskedjék.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1894. Aprilis 2-án

A minister megbizásából

ministeri tanácsos

Nagyméltóságú Hieronymi Károly úrnak m. kir. belügy
Ministernek

Verso: Ér. IV/6 894/260 res.

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 260/1894, f.2

Traducere:

Ministerul Regal Maghiar al Comerțului
Nr.24.412

Domnule ministru!

Conform adresei trimise de către Direcțiunea regală a poștei și oficiului telegrafic, Procuraturii Generale regale din Cluj, broșura intitulată "Principiul de Naționalitate"²⁵⁹, editată la București de instigatorul român Aurel Popovici, propagă principii și doctrine politice a căror răspândire contravine intereselor statului maghiar, ceea ce necesită interzicerea transportării sale prin poștă.

Prin urmare, am onoarea să vă trimit 10 exemplare din broșura menționată, cu rugămintea respectuoasă să binevoiți a decide urgent în această chestiune și să-mi faceți cunoscută cât mai repede înalta d-voastră hotărâre.

Primiți exprimarea sinceră a stimei mele deosebite.

Budapesta, 2 aprilie 1894.

Din însărcinarea ministrului,

ss indescifrabil
consilier ministerial

Domnului Hieronymi Károly, ministrul de interne regal maghiar

Verso: Sosit: 6.IV.1894, nr. 260/confidențial

²⁵⁹ Se referă la lucrarea lui Aurel C. Popovici, *Principiul de naționalitate*, București, 1894.

Alsó-Fehérmegye főispánjától
Sz. 58/94, r. főisp.
Saját kezéhez

Nagyméltóságú magyar királyi belügyminiszter úr!

Balázsfalváról nyert értesülések szerint az úgynevezett "Memorandum per" kolozsvári – máj. hó 7 iki – tárgyalása alkalmából, Kolozsvárt nagy számú oláh paraszt fog megjeleni. A vezetők szándéka az, hogy az ország különböző részéből odacsődített oláhokkal Kolozsvárt demonstrációkat rendeznek s ez által a kolozsvári magyar polgárságot valamely represziv lépésre izgatják, mi okvetetlen hatósági beavatkozást vonna maga után s alkalmat adna egy új sérelem kovácsolására s egy adat volna az "elnyomatás" mellett.

Tervbe van véve hogy Nagy-Szebenből Kolozsvárra egy külön vonaton utaznak a nagyszebeni, balázsfalvi stb. előkelő románok. A külön vonat minden oláhoktól lakot állomáson ünnepélyesen fogadtatnék, miáltal a tüntetés országos jelentőséget öltene.

Egyáltalán az utolsó 14 nap alatt Balázsfalván lázas izgatottság uralkodik, kalandosabbnál kalandosabb tervek beszélgetnek meg.

Úgy látszik hogy a gyulafehérvári népgyűlés megtartásától végleg elállanak, mert nem biznak a gyulafehérvári vezetők belátásában, e helyett azonban junius hó folyamán valamely plausibilis ürügy alatt szándékoznak egy nagyobb szabású népgyűlést összehívni Balázsfalvára. Céljaiknak mindenesetre megfelelőbb Balázsfalván tartani népgyűlést mint Gyulafehérvárott, mert ott a gyűlés lefolyásának ellenőrzése – esetleg a kellő mederben való megtartása sokkal nagyobb nehézségekkel járna mint Gyulafehérvárt, hol úgy a politikai hatóságok megbízhatósága, valamint az esetleg szükségessé válható karhatalom közelsége, magának, a népgyűlésnek rendes lefolyását jórészt biztosítják.

Most különben csak tájékoztatni kívántam nagyméltóságodat, javaslataimat lesz szerencsém annak idejében – ha csakugyan bejelentetnék a balázsfalvi népgyűlés – megtenni.

Fogadja nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Nagy-Enyeden 1894 év apr. 25.

Zeyk Dániel
főispán

Fond Ministerul de Interne Regal Maghiar, nr. 328/1894, 1.2-3

Traducere:

Din partea comitelui suprem al comitatului Alba de jos
Nr. 58/1894 comite suprem
Strict personal

Excelența Voastră, domnule ministru de interne regal maghiar!

Potrivit informărilor primite de la Blaj, cu prilejul dezbaterii de la Cluj, a așa-numitului proces Memorandist, în data de 7 a acestei luni, la Cluj își va face apariția un număr mare de țărani români. Intenția conducătorilor este de a organiza, la Cluj, demonstrații cu românii adunați din diferite părți ale țării și prin aceasta să-i instige pe cetățenii maghiari din Cluj la vreo intervenție represivă, ceea ce ar atrage după sine, fără îndoială, intervenția autorităților și ar prilejui născocirea unei noi nedreptăți ce ar fi o dovadă a "asupririi".

S-a plănuț ca, de la Sibiu la Cluj, să călătorească cu un tren special românii de vază din Sibiu, Blaj și așa mai departe. Trenul special ar fi primit, în mod sărbătoresc, în toate gările locuite de români, fapt prin care manifestația ar îmbrăca o semnificație națională²⁶⁰.

De altfel, în ultimele 14 zile, la Blaj domnește o agitație febrilă, se discută planuri din ce în ce mai aventuroase. Așa se vede că au renunțat definitiv la ținerea adunării populare de la Alba Iulia pentru că nu au încredere în judecata conducătorilor de la Alba Iulia, însă în locul ei, intenționează să convoace în cursul lunii iunie, sub vreun pretext plauzibil, o adunare populară de proporții mai mari, la Blaj. În orice caz, pentru scopurile lor este mai convenabil să țină adunarea populară la Blaj decât la Alba Iulia, deoarece supravegherea desfășurării adunării – eventual menținerea ei în cursul normal, s-ar face cu mult mai mari greutăți acolo, decât la Alba Iulia, unde onestitatea autorităților politice precum și forța armată aflată în

²⁶⁰ Vezi St. Pascu, *Din răsunetul procesului memorandist în masele populare*, în "Transilvania", 1944, nr. 8-9, p.685-705; N. Josan, *Mărturiile documentare*, p.27.

apropiere și care ar putea fi eventual necesară, asigură în bună parte desfășurarea normală a adunării populare.

Acum am dorit doar să vă informez; propunerile mele voi avea onoarea să le prezint la timpul potrivit – dacă într-adevăr va fi anunțată adunare populară la Blaj.

Primiți expresia sinceră a deosebitei mele stime.

Aiud, 25 aprilie 1894.

Zeyk Dániel
comite suprem

Verso: Sosit: 27/IV/1894

123

1894 aprilie 27, Cluj

Bizalmas, Kizárolag saját kezéhez

Nagyméltóságú Belügyminister Úr!

Kolozsvár város főkapitányához a Nagyszebeni rendőr kapitány által 9-894 sz. a. kelt bizalmas értesítés szerint a Memorandum ügyében Kolozsvárt május hó 7-én tartandó végtárgyalásra mintegy 7000 román szándékszik Kolozsvárra jönni amit midőn van szerencsém Nagyméltóságodnak bejelenteni, egyszersmind teljes tisztelettel kérem, hogy a velük szemben tanusítandó eljárásra nézve rendelkezni méltóztassék.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem nyilvánítását.

Klv.94, IV/27

Gróf Bélydy

Fond *Prefectura judetului Cluj, Confidentiale*, nr. 37/1894, f.2

Traducere:

Confidențial, strict personal

Excelența Voastră, domnule ministru de interne!

Am onoarea să vă raportez că, potrivit înștiințării confidențiale nr. 9/1894 a comandantului Poliției Sibiu către comandantul orașului Cluj, circa 7000 de români intenționează să plece la Cluj cu pilejul dezbaterii finale a procesului Memorandist; vă rog, totodată, să dispuneți măsurile care se impun față de ei²⁶¹.

Primiți, Domnule, expresia deosebitei mele stime.

Cluj, 27 aprilie 1894

Contele Béldy

124

1894 mai 1, Aiud

Alsó-Fehérmegye főispánjától

Sz: 61/1894/res.főisp.

Saját kezéhez

Nagyméltóságú magyar királyi belügyminiszter úr!

Hivatkozva nagyméltóságodhoz 58/94 res. főisp. szám alatt intézett felterjesztésemre, tisztelettel jelentem, hogy most már hivatalos értesülésem van arról hogy, az úgynevezett memorandum-per alkalmából a túlzó oláhok egész diadalúttá akarják tenni a vádlottak utazását, akik folyó hó 4-én /és nem 7-én/ Szebenből vasúton fognak Kolozsvárra utazni hogy a bíróság előtt megjelenjenek; továbbá, széleskörű izgatás indult meg oly irányban,

²⁶¹ În realitate au fost prezenți la Cluj în această perioadă peste 20.000 de români (cf. "Calendarul pentru toți românii pe anul de la Christ 1895", București. 1895, p.110 și V. Netea. *Istoria Memorandului*, p.202. nota 44).

hogy e napon az oláh köznépek minél nagyobb tömege gyűljön össze a balázsfalvi, tövisi és gyéresi vasúti állomáson.

Ennélfogva a főszolgabíróknak rendelkeztem, hasson oda, miszerint az így tervezett demonstrációnál minél kisebb számban jelenjék meg a föld népe; amennyiben pedig mégis megjelenik, a zászlók és jelvények alatt való kivonulást, s főleg a balázsfalvi gimnaziumi tanuló ifjúságának testületi megjelenését tiltsa meg. Természetesen a perronok – már csak a forgalom zavartalansága iránti tekintetéből is lehetőleg elzárandók lesznek, illetőleg azok előzőnlése meggátolandó.

Gondoskodtam arról is, hogy a főszolgabírónak, a rend fentarthatása végett, kellő számú csendőrség álljon rendelkezésére.

A Balázsfalvára összehívandó gyűlés tervét a rendezők egyelőre elejtették, minthogy úgy vélik, hogy bekövetkező rendbontás esetén a balázsfalvi oláh gimnazium vállalhatná kárát az egész dolognak, tekintettel azon köztudomású tényre, hogy ezen iskola tanári karának és tanulóifjúságának nagy része van a káros izgalmak felkeltésében, mely körülmény alkalmas volna arra, hogy azon intézet szellemére és nevelési irányára nézve, illetékes kormányzati körökben kellemetlen benyomást támasszon.

Van szerencsém végül jelenteni, hogy a vidékről beérkező jelentések szerint, a memorandum-per alkalmából Kolozsvárra nagy oláhtömegek mozgosítása tervezetik.

Fogadja nagyméltóságod kiváló tiszteletem nyilvánítását.

Nagy-Enyeden 1894 év máj. 1-én.

Zeyk Dániel főispán

Verso: Ér. V/3 894

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 358/1894, f.2-3

Traducere:

De la comitele suprem al comitatului Alba de Jos.
Nr. 61/1894 confidențial, comite suprem
Personal

Excelența Voastră, domnule ministru de interne regal maghiar!

Referitor la adresa mea trimisă Excelenței-voastre sub nr. 58/94 confidențial, comite suprem²⁶², raportez cu respect că de data aceasta am informații oficiale despre faptul că, cu prilejul asanumitului proces memorandist, românii vor să transforme călătoria acuzaților într-un adevărat marș triumfal; <acuzații> vor merge de la Sibiu la Cluj cu trenul, în data de 4 a lunii curente (și nu în data de 7), ca să se prezinte în fața justiției. Apoi, s-a pornit o agitație de mari proporții pentru ca, în ziua respectivă, să se adune un număr cât mai mare de români din poporul de rând, la gările din Blaj, Teius și Câmpia Turzii²⁶³.

Ca urmare, am dat dispoziții juzilor supremi să vegheze ca la demonstrațiile plănuite să apară un număr cât mai mic de țărani; dacă totuși și-ar face apariția [în număr mare], să fie interzise demonstrațiile cu steaguri și însemne, dar mai ales [să fie interzisă] apariția în grup a elevilor gimnaziului din Blaj. Firește, peroanele gărilor trebuie închise pe cât posibil, cel puțin din considerentul tulburării traficului, respectiv trebuie împiedicată invadarea lor.

În scopul menținerii ordinii, m-am îngrijit ca juzii supremi să aibă la dispoziție numărul necesar de jandarmi.

Deocamdată, organizatorii sedinței convocate la Blaj au renunțat la acest plan, deoarece se pare că, în cazul tulburării ordinii publice, gimnaziul românesc din Blaj ar avea de suferit din considerentul binecunoscut că o mare parte din corpul profesoral și dintre elevii acestei școli este implicată în provocarea instigărilor; această situație ar putea produce o impresie neplăcută în cercurile conducătoare respective, în privința spiritului și orientării educative a institutului.

²⁶² Vezi doc. nr. 122/vol.II.

²⁶³ Vezi Z. Pâclișanu, *op.cit.*, 1934, nr. 6, p.85-110 și trimerile de la nota 260.

În final, am onoarea să raportez că, potrivit rapoartelor primite din provincie, se plănuiește mobilizarea unui număr mare de români, la Cluj, cu prilejul procesului memorandist²⁶⁴.

Primiți expresia deosebitei mele stime.

Aiud, 1894 mai 1.

Zeyk Dániel, comite suprem

Verso: Sosit: V/3-1894

125

1894 mai 1, Bistrița

Besztercze-Naszód vármegye alispánja

18/94/eln.

Saját kezéhez

Méltóságos gróf Főispán Úr!

Tudomásomra jutott hogy a Borgóvölgyi községekben nagy agitáció foly oly irányban hogy a május 7-én kezdődő esküdtszéki tárgyalásra a románok tömegesen bevitessenek és ott nagyobb demonstratiót rendezzenek, kötelességem ezt Méltóságod tudomására hozni azon kéréssel hogy eleve méltóztassék intézkedni miszerint a gyűlés terembe be ne bocsáttassanak és állandó rendőri felügyelet alatt tartassanak.

Ezen mozgalom élén Dologa János borgó tihai görög katolikus lelkész és Dán Eliseus felső-borgói tanító állanak, a rendőri felügyelet könnyítésére nevezetteknek személy leírását a következőkben közlöm:

Dologa János lelkész, kis termetű zömök ember szöke haja és szöke kis közepen kétfelé választott áll-szakáll.

Dán Eliseus tanító, magas termete csak bajuszt hord, hajabajusza gesztenye barna.

Fogadja Méltóságod kiváló tiszteletem nyilvánítását.

Besztercze 1894. Május 1-én

Gróf Lázár István
alispán

²⁶⁴ A se vedea nota 261.

Traducere:

Vicecomitele comitatului Bistrița-Năsăud
18/94 prezidial
strict personal

Onorate domnule conte, comite suprem!

Am fost înștiințat că în comunele de pe valea Bârgăului este o mare agitație în sensul participării masive a românilor la procesul care va începe în ziua de 7 mai, când se vor organiza mari demonstrații²⁶⁵. Consider de datoria mea să vă informez, cu rugămintea de a fi luate măsuri ca aceștia să nu pătrundă în sala de dezbateri și să fie permanent supravegheați de poliție.

În fruntea acestei mișcări se află preotul greco-catolic din Tiha Bârgăului, Ioan Dologa și învățătorul Eliseu Dan din Susenii Bârgăului; pentru ușurarea supravegheții polițienesti vă fac descrierea lor personală:

Ioan Dologa, preot, mic de statură, îndesat, păr blond și un barbișon mic blond.

Eliseu Dan, învățător, înalt de statură, cu mustață și păr castaniu.

Primiți, Domnule, expresia deosebitei mele stime.

Bistrița, 1 mai 1894.

Conte Lázár István
vicecomite

²⁶⁵ Vezi Tr. Bălan, *op.cit.*, și Tr. Iuga, *op.cit.*

Kolozsvármegye és Kolozsvár szabad királyi város főispánjától
37 res. sz./1894

Bizalmas, Kizárólag saját kezéhez

Nagyméltóságú magyar királyi Belügyminister Úr!

Jelen sz. alatt f. évi április hó 27-én kelt felterjesztésemre hivatkozással kötelességemben állónak tartom Nagyméltóságodnak, teljes tisztelettel bejelenteni hogy Vita Sándor kir. főügyésztől nyert értesülés szerint az összes román lelkészekhez főlészólitások küldettek, a melyekben felhivatnak, hogy a f. hó 7-én a "Memorandum" ügyében tartandó végtárgyaláson az ügyben érdekelt vádlottak melletti demonstrálás céljából minél nagyobb számban jelenjenek meg, s hassanak oda, hogy községeik küldöttségileg vegyenek részt, a szomszédos falvakban leendő elhelyezésükről gondoskodva lesz, s – mint a fölhivas, mely hirlapban is megjelent, mondja – a pénz akadályt nem képez.

Mivel ezek szerint most már kilátás van arra, hogy a mondott időben nagyszámú idegen román fogja elepni Kolozsvárt, s nincs kizárva a nagyobb mérvű demonstratio és zavargás lehetősége, teljes tisztelettel kérem ujolag is Nagyméltóságodat, hogy a velük szemben tanusítandó magatartásra nézve annyival is inkább sürgösen rendelkezni méltóztassék, mert e hó 5-ikétől bizonytalan ideig Budapesten kell tartózkodnom, s óhajtandó volna, hogy a szükséges intézkedéseket még személyesen megtehessem.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem nyilvánítását.

Kolozsvár, 1894, május hó 1-én.

Gróf Béldy
főispán

Verso: Ér. V/3 1894

Fond Ministerul de Interne Regal Maghiar, nr. 352/1894, f.2-3

Traducere:

Din partea comitelui suprem al comitatului și orașului liber
regesc Cluj

Nr. 37/confidențial

1894

Confidențial, strict personal

Excelența Voastră, domnule ministru de interne regal maghiar!

Referitor la raportul meu cu numărul prezent, din ziua de 27 aprilie anul curent²⁶⁶, consider de datoria mea să vă raportez, Excelență, cu deosebită stimă că, potrivit unei înștiințări primite de la procurorul regal șef, Vita Sándor, s-au trimis tuturor preoților români invitații de a participa în număr cât mai mare, în ziua de 7 luna curentă, la procesul Memorandului, pentru a demonstra în favoarea celor împrorocuați, sunt chemați din satele lor delegații care vor fi cazate în satele învecinate, și după cum arată invitația, tipărită și în presă, – banii nu vor constitui o piedică²⁶⁷.

Întrucât acum există perspectiva ca, în momentul stabilit, Clujul să fie invadat de un număr mare de români străini și nu este exclusă nici posibilitatea unor demonstrații și tulburări de mari proporții, vă rog, Excelență, cu deosebită stimă, să luați măsuri urgente privind atitudinea ce se impune față de ei, căci din data de 5, luna curentă, mă voi afla la Budapesta, până la o dată incertă, și ar fi necesar ca măsurile să fie luate de mine personal.

Primiți, Excelență, expresia deosebitei mele stime.

Cluj, 1 mai 1894.

Contele
Béldy
comite suprem

Verso: Intrat: 3/V/1894

²⁶⁶ Vezi doc nr. 122/vol.II.

²⁶⁷ A se vedea anunțul pentru asigurarea de locuințe participanților la procesul Memorandului prin capelanul din Cluj, Nicolau Ratiu, cu domiciliul în strada Jokai nr. 6 ("Tribuna", 1894, nr. 68-70).

Brassó megye főispánja
25 szám/res. 1894

Nagyméltóságú magyar királyi Belügyminister Úr!

Mult hó 29 én 328 res. szám alatt kelt rendeletére van szerencsém Nagyméltóságodnak tiszteletteljesen jelenteni, miszerint a nagyszebeni Oláh-liga brassói fiókja folyó hó 2-án értekezletet tartott, melyben elhatározta, hogy Popp B. György brassói gyáros vezetése alatt egy 25 tagú küldöttség jelenjen meg a Kolozsváron folyó hó 7-én végbe menendő memorandum pör végtárgyalásán, mely küldöttség itteni ügyvédekből, papokból, tanítókból, tekintélyes kereskedőkből és községenkint 1-2 népszerűbb egyénből fog összeállítani.

Egyúttal az is kimondatott, hogy ezen terv megvalosíthatása céljából a nép közt pénz gyűjtések, külön is részvételre, s azon között aláírási iven tömeges aláírására is hívassék föl, melyek Coroianu kolozsvári ügyvédhez fognak küldetni; – s mind ezek mellett intézzenek a román papok a pör tárgyalási napján szószékeikből izgató beszédeket hiveikhez.

Ezekről bizalmasan által értesülve 23/ res. szám alatt a város főkapitánya és a járási főszolgabírákhoz Nagyméltóságod rendelete vétele előtt bizalmas felhívást intéztem arra nézve, hogy fennt irt mozgalmakat tapintatos erélylyel ellensúlyozva kísérik figyelemmel s észleleteikről tegyenek hozzám haladéktalanul jelentést.

Végül van szerencsém Nagyméltóságodnak tiszteletteljesen jelenteni, hogy bizalmas közeget a folyó hó 6-án Bucarestban tartandó nagy népgyűlésre elküldöttem és jelentését a szokott uton Nagyméltóságodhoz fogom juttatni.

Egyszersmind azon izgató szövegű táviratok jegyzékét is bátor vagyok ./. alatt csatolni, melynek kereskedelemügyi magyar királyi minister úr Ő Nagyméltósága hozzájárulásával meghagyásom folytán a helybeli királyi távirda hivatalnál föl tartoztattak.

Fogadja Nagyméltóságod mély tiszteletem kifejezését.
Brassó, 1894 évi május hó 4-én.

főispán

Z: 1 drb.

Verso: Ér: V/7 894

Anexa: 1894, május 2-án érkeztek a következő izgató szövegű táviratok:

- 1.Galatzból Dr. Juon Ratiunak Nagyszebenbe
- 2.Galatzból Dr. Juon Ratiunak Nagyszebenbe
- 3.Tecuciuból Dr. Juon Ratiunak Nagyszebenbe
- 4.Buzeuból Dr. Juon Ratiunak Nagyszebenbe
- 5.Tecuciuból Dr. Juon Ratiunak Nagyszebenbe
- 6.Calarasból Dr. Juon Ratiunak Nagyszebenbe
- 7.Crajovából Dr. Juon Ratiunak Nagyszebenbe
- 8.Argesből Dr. Juon Ratiunak Nagyszebenbe
- 9.Alexandriából Dr. Juon Ratiunak Nagyszebenbe
- 10.Botosaniból Dr. Juon Ratiunak Nagyszebenbe
- 11.Crajovából Dr. Juon Ratiunak Nagyszebenbe
- 12.Rim. Seratból Dr. Juon Ratiunak Nagyszebenbe
- 13.Folticeniből Dr. Juon Ratiunak Nagyszebenbe
- 14.Romanból Dr. Juon Ratiunak Nagyszebenbe
- 15.Severinből Dr. Juon Ratiunak Nagyszebenbe
- 16.Brailából Dr. Juon Ratiunak Nagyszebenbe
- 17.Buzeuból Dr. Juon Ratiunak Nagyszebenbe
- 18.Brailából Dr. Juon Ratiunak Nagyszebenbe
- 19.Brailából Dr. Juon Ratiunak Nagyszebenbe
- 20.Zimnicea Dr. Juon Ratiunak Nagyszebenbe
- 21.Bacauból Dr. Juon Ratiunak Nagyszebenbe

A brassói postatávirda hivatal által föltartoztattak V/2 án és a keresk. Minister ö Nagyméltósága által a továbbításból kizárattak ugyan azon napon.

- 22.Dorohoiból Dr. Juon Ratiunak Nagyszebenbe
- 23.Brailából Dr. Juon Ratiunak Nagyszebenbe
- 24.Alexandriából Dr. Juon Ratiunak Nagyszebenbe
- 25.Bukarestből Tribunának Nagy Szebenbe
- 26.Bukarestből Gazeta Transilvanianak Brassóba
- 27.Bukarestből Redaction Dreptatea Temesvárra

Feltartoztattak V/2 án éjjel 11 órakor, s jelentés tétett, mire a válasz még nem érkezett meg a szállításból való kizárás iránt.

Brassó, 1894. Május 3.

Józsa Lajos

Traducere:

Comitele suprem al comitatului Braşov
Nr. 25/1894 confidenţial

Domnule ministru de interne regal maghiar!

La ordinul d-voastră emis în 29 luna trecută, sub nr. 328/confidenţial, am onoarea să vă raportez, respectuos, că filiala din Braşov a Ligii Române din Sibiu, a ținut o conferință în data de 2 a lunii curente, la care s-a hotărât ca o delegație formată din 25 de membri, condusă de fabricantul Gheorghe B. Pop din Braşov²⁶⁸, să se prezinte la dezbaterile finale a procesului memorandist, ținută la Cluj, în data de 7 a lunii curente; delegația va fi constituită din avocați, preoți, învățători, comercianți de vază, localnici și din 1-2 persoane mai cunoscute din fiecare comună.

Totodată, s-a mai spus ca, pentru realizarea acestui plan, să se strângă bani de la populație și să se facă apel în rândul populației pentru a participa la listele de subscriere, fie individual, fie prin subscrieri în grup, listele fiind trimise avocatului Coroianu, la Cluj; și pe lângă toate acestea, în ziua procesului, preoții români să adreseze credincioșilor, cuvântări instigatoare, din amvon.

Eu, fiind informat despre acestea prin omul meu de încredere, am trimis sub. nr. 23/confidenţial un apel șefului poliției orașenești și judeului suprem al plășii, înainte de a primi ordinul d-voastră, și i-am solicitat să urmărească cu atenție mișcările menționate mai sus, pentru a le neutraliza cu energie și cu tact, iar despre cele observate să-mi raporteze, fără întârziere.

În final, am onoarea să vă raportez, respectuos, că l-am trimis pe ăgentul meu de încredere la marea adunare populară ținută la București în data de 6 a lunii curente, iar raportul lui am să vi-l trimit d-voastră pe calea obișnuită²⁶⁹.

²⁶⁸ Gheorghe Bucur Pop (vezi Valeriu Braniste, *Corespondență 1879-1893*, vol.I, Cluj-Napoca, 1985, p.94 și 315).

²⁶⁹ Se referă la mitingul din 24 aprilie/6 mai 1894 ("Tribuna", nr. 85 din 27 aprilie/9 mai 1894).

Totodată, îmi permit să vă trimit, în anexă, lista telegramelor cu text instigator care au fost reținute la oficiul telegrafic regal local, din ordinul meu, cu aprobarea Excelenței-sale, domnul ministru al comerțului regal maghiar²⁷⁰.

Primiți exprimarea respectului meu profund.

Brașov, 4 mai 1894.

ss. indescifrabil
comite suprem

Verso: Sosit: V/7 894

Anexă:

În 2 mai 1894 au sosit următoarele telegrame cu text instigator²⁷¹:

1. Din Galați, adresată lui Ioan Rațiu, la Sibiu
2. Din Galați, adresată lui Ioan Rațiu, la Sibiu
3. Din Tecuci, adresată lui Ioan Rațiu, la Sibiu
4. Din Buzău, adresată lui Ioan Rațiu, la Sibiu
5. Din Tecuci, adresată lui Ioan Rațiu, la Sibiu
6. Din Călărași, adresată lui Ioan Rațiu, la Sibiu
7. Din Craiova, adresată lui Ioan Rațiu, la Sibiu
8. Din Argeș, adresată lui Ioan Rațiu, la Sibiu
9. Din Alexandria, adresată lui Ioan Rațiu, la Sibiu
10. Din Botoșani, adresată lui Ioan Rațiu, la Sibiu
11. Din Craiova, adresată lui Ioan Rațiu, la Sibiu
12. Din Rîmnicu-Sărat, adresată lui Ioan Rațiu, la Sibiu
13. Din Fălticeni, adresată lui Ioan Rațiu, la Sibiu
14. Din Roman, adresată lui Ioan Rațiu, la Sibiu
15. Din Severin, adresată lui Ioan Rațiu, la Sibiu
16. Din Brăila, adresată lui Ioan Rațiu, la Sibiu
17. Din Buzău, adresată lui Ioan Rațiu, la Sibiu
18. Din Brăila, adresată lui Ioan Rațiu, la Sibiu

²⁷⁰ Lukács Béla.

²⁷¹ Reținute de autoritățile maghiare. aceste telegrame n-au ajuns niciodată la destinație și nici n-au fost date publicității (N. Josan, *Mărturii documentare*). A se vedea conținutul telegramelor din perioada 5-8 mai 1894 reproduse în Anexa I/vol.II.

19. Din Brăila, adresată lui Ioan Rațiu, la Sibiu
20. Din Zimnicea, adresată lui Ioan Rațiu, la Sibiu
21. Din Bacău, adresată lui Ioan Rațiu, la Sibiu

au fost reținute de oficiul poștal-telegrafic în 2/V și [la ordinul] Excelenței-sale, domnul ministru al comerțului, au fost oprite în aceeași zi de la expediere.

22. Din Dorohoi, adresată lui Ioan Rațiu, la Sibiu
23. Din Brăila, adresată lui Ioan Rațiu, la Sibiu
24. Din Alexandria, adresată lui Ioan Rațiu, la Sibiu
25. Din București, adresată "Tribunei" din Sibiu
26. Din București, pentru "Gazeta Transilvaniei", la Brașov
27. Din București, pentru redacția ziarului "Dreptatea" din Timișoara

au fost reținute în 2/V la ora 11 noaptea, și s-a făcut raport, la care nu a sosit încă răspuns, privind oprirea expedierii.

Brașov, 3 mai 1894.

Józsa Lajos

128

1894 mai 3, Cluj

Bizalmas, Kizárólag saját kezéhez

Gyalui járás főszolgabíró

Értésemre esett, hogy lelketlen izgatók arra akarják a román lakosságot bírni, hogy a 7-én Kolozsvárt tartandó Memorandum végtárgyalására minél nagyobb számban jelenjenek meg. Felhívom fszb. Urat, hasson oda, hogy a józan gondolkozású, tisztességes népet az izgatók félre ne vezettessék

Klv. 94, V/3

Gróf Béldy

Fond Prefectura judetului Cluj, nr. 37/1894. 1.3

Traducere:

Confidențial, strict personal

Judelui suprem al plășii Gilău

Am fost informat că agitatori fără suflet vor să lămurească populația românească să participe în număr cât mai mare la dezbateră finală din procesul Memorandului, care se va ține la Cluj în ziua de 7. Rog pe domnul jude suprem să ia măsuri ca populația cinstită, lucidă, să nu fie înșelată de agitatori.

Cluj, 3 mai 1894.

Contele Béldy

129

1894 mai 4, Cluj

K. und K. Feldmarschall-Lieutenant Ferdinand Dillmann von Dillmont,
Stations Commandant
Res. Nr. 81

An den löblichen Magistrat der königlichen Friedstadt
Klausenburg – Hier

Klausenburg, am 4. Mai 1894

Zufolge Verordnung des k. und k. 12. Corps-Commandos vom 3. Mai 1894 Präs. Nr. 384 hat die 2. Eskadron des Husaren. Regimentes Nr. 2 in Mediasch von 5 Uhr früh an des 6. D. Mts. marschbereit zu sein, um eventuell über Requisition des hierortigen Stations-Commandanten mit dem Stande von mindestens 1000 Reitern per Bahn hieher abgehen zu können.

Ich beehre mich daher den löblichen Magistrat zu cruschen, bezüglich Liferstellung der eventuell erforderlichen Quartiere und Stallungen für mindestens 4 Officire mit 8 Pferden und für 100 Reitern mit der gleichen Anzahl von Pferden die Vorkehrungen treffen zu wollen.

Die Beköstigung der Mannschaft (durchzugsverpflegung) ist bei den Quartiergebern sicherzustellen.

Bezüglich Beistellung der Eskadron als Assistenz wolle sich der löbliche Magistrat bis einschliesslich den 6. d. Mts. an meine Person und vom 7. d. Mts. an an Seine Exzellenz den Herrn k.u.k. Feldmarschall-Lieutenant Julius Hild wenden.

Dillmann
Mlt.

Verso: Ér. 4/V 1894 ad 581/94 eln. sz.

Fond *Primăria municipiului Cluj*, nr. 581/a/1894, f.1-2

Traducere:

General-locotenent cezaro-crăiesc Ferdinand Dillmann von
Dillmont

Comandant militar

Nr. 81 confidențial

Către

Magistratul orașului liber regesc Cluj. Loco.

1894 mai 4, Cluj

Urmare ordinului Comandamentului Corpului de armată nr. 12 din 3 mai 1894 nr. 384 prezidial, escadronul nr. 2 al regimentului de husari nr. 2 Mediaș a fost pregătit pentru marș începând cu ora 5 spre 6 dimineața l.c. pentru ca, eventual, prin rechiziționare, Comandamentul local să poată fi în stare să trimită cel puțin 100 de cavaleriști.

De aceea, am onoarea să rog magistratul orașului să ia măsuri în legătură cu asigurarea eventualelor încartiruii necesare pentru 4 ofițeri și 8 subofițeri și pentru 100 de cavaleriști cu un număr egal de cai.

Hrana trupei (aprovizionarea de marș) se asigură de către cazarmare.

Privitor la punerea la dispoziție a escadronului ca asistență să binevoiască magistratul să se adreseze până în ziua de 6 l.c. către

mine iar din 7 I.c. către Excelenta Sa domnul general-locotenent
cezaro-crăiesc Julius Hild.

Dillmann
general-locotenent

130

1894 mai 5, Cluj

Nagyméltóságú magyar királyi Belügyminister úrnak. Budapest.

V/5

Kolozsvár

V/5 óra 3,10 perc

A memorandumpör vádoltjai tegnapi elutazása közben minden vasúti állomásnál ezernyi választók sokasága által méltó és csendes és öröm fogadtatásban részesítették hatósági közegek jelenlétében daczára békés maguktartásuknak a Nagyenyedi állomáson egy csendőrörsvezető a békés polgárokat ok nélkül fegyverével ütögette és embertelenül kinezta számos szemtanú látára Aranyos Gyéres állomáson pedig szintén egy csendőr fegyveresen behatolt a vádlottak kocsjába és az utközben hölgyektől kapot számtalan virág csokrok és diszmű koszoruk közt egy szalagos koszorut semi ürügy alatt önhatalmuan bizonyára a vett rendelet éllére felszolitó modonelragadt és elkobzott méltoztassék a hatalmukkal vissza elő ezen közegek elleni fegyelmi eljárás megindítását és azoknak megtorlását valamint a magán tulajdont képező koszorú visszaadását elrendelni.

Dr. Ratiu János, Albini Septimiús, Hungária szálloda

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 383/1894. f.2-3

Telegramă

Excelenței sale, domnului ministru de interne regal maghiar.
Budapesta

Cluj

5/V ora 3 și 10 minute

Ieri, în timpul călătoriei, acuzații procesului memorandist au fost întâmpinați în fiecare stație de cale ferată cu demnitate, liniște și bucurie de miile de alegători, în prezența reprezentanților autorităților.

În ciuda atitudinii lor liniștite, în stația Aiud, un sergent de jandarmi lovea cu arma, fără motiv, cetățenii pașnici, și-i chinuia în mod inuman. În stația Cîmpia Turzii²⁷², în văzul a numeroși martori un jandarm înarmat a intrat în vagonul acuzaților și din multitudinea de buchete de flori, primite de la femei pe drum, și din coroanele împodobite, a confiscat, fără nici un motiv o coroană cu panglică²⁷³. Vă rog să luați măsuri pentru inițierea cercetării disciplinare împotriva acestor agenți și pedepsirea lor și să dispuneți restituirea coroanei care este proprietate personală.

Dr. Ioan Rațiu, Septimiu Albini
Hotel Hungaria

²⁷² A se vedea mai pe larg la M. Stoian, *Procesul unui proces*, București, 1978, p.49-50; V. Netea, *Istoria Memorandului*, p.153-156.

²⁷³ Această coroană era o cunună din frunze de stejar cu o panglică în culorile tricolorului românesc și cu inscripția "Totul pentru națiune", ce va deveni lozincă zilelor ce au urmat. Ea a fost dată la 3 mai 1894 dr.-lui Ioan Rațiu și prin el întregului Comitet central al Partidului Național Român, în numele fetelor din Sibiu de domnișoara Agneta Cristea. Pentru această cunună dr. Ioan Rațiu va fi anchetat la 29 august 1894 pe când se afla închis la Seghedin, pe motivul că atârănarea ei la fereastra vagonului în care se deplasa pentru procesul de la Cluj, era o demonstrație contra statului ungar (cf. "Tribuna", nr. 82 din 23 aprilie/5 mai 1894; Arhivele Naționale București, *Fond Ioan Rațiu*, dosar nr. 274/1894, f.1-4; "Înfrățirea", nr. 790 din 6 mai 1923, p.3).

Kolozsvár

Tekintetes polgármesteri hivatal!

Helyt

Van szerencsém értesíteni, hogy a memorandum per alkalmából ide utazó románok iránt tájékozandó Fogaras, N. Szeben, Brassó, Balázsfalva, Tövis, Vaskoh, Belényes, Drákcséke, Szombatság-Rogoz, N. Várad, M. Telegd, Brátka, Rév, Csucsá, Stána, Egeres és M. Nádas állomásokat utasítottam az elutazandó románok bejelentésére.

A Brassóról és vidékéről elutazandók számát már volt szerencsém közölni.

A többi állomásokról a jelentések a következők:

N. Szebenről 25 egyén, ezek már a tegnapi 527 sz. vonattal megérkeztek, Fogarasról 3, Révről 3, N. Váradról 6-8, Sztánáról 3-4.

A többi állomásokról érkezett jelentések szerint előreláthatólag egy sem fog érkezni.

Vaskoh, Belényes és M. Telegd állomások még nem válaszoltak.

Üzletvezetőség

Fond *Primăria municipiului Cluj*, nr. 581/1894, f.11-12

Traducere:

Onorată primărie!

Loco

Am onoarea să vă aduc la cunoștință că, în privința românilor ce vor veni aici cu prilejul procesului memorandist, am îndrumat gările din Făgăraș, Sibiu, Brașov, Blaj, Teiuș, Vascău, Beiuș, Drăgesti, Sîmbăta-Rogoz, Oradea, Tileagd, Bratca, Vadul Crișului, Ciucea, Stana, Aghireș să raporteze numărul călătorilor români.

Am avut deja onoarea să vă comunic numărul călătorilor români veniți de la Brașov și ținuturile din jur. Rapoartele celorlalte gări sunt următoarele:

Din Sibiu au sosit deja 25 români, cu trenul nr. 527 de ieri, din Făgăraș 3, din Vadul Crișului 3, din Oradea 6-8, din Stana 3-4.

Potrivit rapoartelor primite de la celelalte gări, probabil că nu va veni nici o persoană din acele localități.

Gărilor din Vașcău, Beiuș și Tileagd încă nu au răspuns.

Serviciul de mișcare

132

1894 mai 5, Ileanda

Szám 3957/1894

Másolat

Nagyságos királyi törvényszéki Elnök úr!

Az itteni királyi járás bíróságnál alkalmazott Szilássi Dénes dijnoknak botrányos magaviseletét már tovább el nem nézhetvén, kénytelen vagyok őt Nagyságodnak feljelenteni, mert eltekintve attól, hogy hivatalos órákon kívül idejét hol egyik, hol másik kocsmában tölti s nem ritkán botrányt okozó részeg állapotba jut s ilyenkor magáról megfélemedkezve, utzai botrányt és éjjeli csend háborítást idéz elő revolvert ránt elő s az éjjeli csendben lövöldöz, a miért már egy izben a csendőrök által éjnek idején letartoztatott és általam meglelt büntetve, még a politikai mozgalmakban is részt vesz, naponta oly román egyénnel érintkezik, a kik magyar nemzet ellenes érzelmeket szitnak, hirdetnek, a kik a román népet izgatják, tüntetéseket rendeznek és a kiknek ily iránjú törekvései a hatóságok által szemmel tartotnak. Szilássi dijnok naponta ezekkel társalog, a kocsmákban velük iszik, tanácskozik, nekik politikai dolgokban tanácsokat ad, s tőlök viszont tanácsokat fogad el, sőt egyiknek házában is lakik, ahol telyes ellátást kap, a miből – ha a tények nem is bizonyítának – önként következik, hogy szállás és koszt adójával, a ki mint fentebb is emlitem, a községben legnagyobb paraszt agitátor, – jó viszonyban él. Ezen állításom bizonyítására csak egy példát hozok fel Nagyságod előtt ugyan így.

A napokban a vasuton egy román pap érkezett ide Szamosujvárról, a ki állitlag azért járt itt, hogy a román népet a memorandum per tárgyalása alkalmából Kolozsvárra való tömeges beutazásra és tüntetésekre felhivja, de ebbeli szándékát nem valósíthatta meg.

Szilássi dijnok rögtön az idegen pap társaságába szegődött, vele az utzán sétált, tanácskozott, vendéglőben sörözött s kikísérte őt a vonathoz is. Ez még nem lett volna feltűnő dolog, ha a pappal való érintkezésnek következményei nem lettek volna; ámde a következmény igazolta a feltevést. Más nap vagy is folyó hó 4 én hire járt, hogy Lukács László a hirhedt laczfalusi pópa többed magával itt a vonaton keresztül fog utazni. Tartva a botrányos tüntetésekről, szigorúan intézkedtem, hogy azok meggátoltassanak. Ennek daczára meg is akadt itt Nagy Ilondán és a szomszédos községekben mint egy száz főre menő ember, kik a Zilah-felől jövő vonat érkezésére tüntetés végett a vasuti allomáshoz kimentek és a kik között Szilássi is szállás adójával együtt megjelent. Ezen körülmény engemet arra indított, hogy Szilássival szemben ott nyilvánosan fellépjek és onnan letartoztatással való fenyegetés mellett el kergessem. Ezen egyetlen eset eléggé megvilágítja Szilássinak viselkedését a jelenben s e tekintetben alapos gyanút és feltevést kelt a múltra nézve is.

Minthogy Szilássinak hivatalon kívüli viselkedése s különösön politikai magatartása az én különben is terhes szolgálatomat megnehezíti, de minthogy Szilássinak további it maradása csak az itteni társadalmi élet, a közcsend és rend, a köznyugalom megrontására van: a királyi járásbiro úr tudtával mély tisztelettel kérem Nagyságodat, hogy Szilássi Dénes királyi járásbirosági dijnokot innen sürgösen eltávolítani s erről engemet megnyugtanni méltóztassék.

Kiváló tisztelettel a Nagy Ilondán járás főszolgabírója,
Nagy Ilondán 1894 év május 5-én

Veres Imre
főszolgabíró

A masolat hiteléül Veres Imre/főszolgabíró

Fond *Prefectura judetului Someș*, Comite suprem, confidentiale. nr.19/1894.
f.3

Traducere:

Nr. 3957/1894

Copie

Domnule președinte al Tribunalului Regal!

Neputând suporta pe mai departe comportamentul scandalos al diurnistului Dionisiu Silași, angajat la judecătoria regală de plasă locală, sunt nevoit să-l reclam domniei-voastre; căci, făcând abstracție de faptul că în afara orelor de serviciu el își petrece timpul când într-o cârciumă, când într-alta, și nu rareori ajunge în stare de ebrietate generatoare de scandal, și în asemenea cazuri, uitând de sine, provoacă scandal pe stradă și tulbură liniștea în timpul nopții, își scoate revolverul și trage, în liniștea nopții, fapt pentru care a fost deja o dată arestat noaptea de jandarmi, și a fost amendat de mine; însă [el] participă și la mișcările politice, are zilnic legături cu acei indivizi români care atâta și răspândesc sentimentele antimaghiare, care instigă populația românească și organizează manifestații, ale căror acțiuni se află în atenția autorităților. Diurnistul Silași discută zilnic cu aceștia, bea cu ei prin cârciumi, le dă sfaturi în probleme politice și de asemenea primește sfaturi de la ei, ba mai mult, locuiește chiar în casa unuia dintre ei, unde primește găzduire completă și prin aceasta se subînțelege că este în relații foarte bune cu gazda sa care, așa cum am menționat, este cel mai mare agitator din comună.

Pentru argumentarea afirmației vă aduc doar un exemplu, și anume:

Zilele acestea a sosit aici, cu trenul, un preot din Gherla, care se zice că a venit să cheme populația românească să meargă în număr mare la Cluj, cu prilejul dezbaterii procesului memorandist și să facă manifestații, dar el nu și-a putut realiza această intenție.

Diurnistul Silași a căutat imediat compania preotului străin, s-a plimbat cu el pe stradă, au discutat, au băut bere la restaurant și l-a condus la gară. Asta încă n-ar fi fost ceva surprinzător dacă întâlnirea cu preotul n-ar fi avut urmări; însă urmarea a confirmat presupunerea. În ziua următoare, adică în data de 4 a lunii curente, s-a zvonit că Vasile Lucaciu, faimosul preot din Șișești, împreună cu alții, mai mulți, va trece cu trenul pe aici.

Temându-mă de manifestațiile scandaloase, am luat măsuri drastice pentru împiedicarea acestora. În ciuda acestui fapt, s-au găsit totuși aici, la Ileanda și prin comunele învecinate²⁷⁴, în jur de 100 de oameni care s-au dus la gară, la ora sosirii trenului dinspre Zalău, cu scopul de a manifesta, printre care se afla și Silași împreună cu gazda sa. Această împrejurare m-a determinat să am o confruntare fățișă cu Silași și l-am alungat de acolo, amenințându-l cu arestarea. Acest singur exemplu este destul de edificator pentru modul lui de comportare în prezent și stârnește bănuieli și supoziții întemeiate și în privința trecutului.

Întrucât comportamentul lui Silași după orele de serviciu și în special atitudinea lui politică îmi îngreunează sarcinile de serviciu și așa destul de împovărătoare, iar rămânerea lui Silași aici, pe mai departe, este în defavoarea vieții sociale, a liniștii și ordinii publice, vă rog cu profund respect, cu aprobarea judecătorului regal de plasă, să binevoiti a-l îndepărta de urgență de aici, pe diurnistul judecătoriei de plasă, Dionisiu Silași, și să mă liniștiți în această privință.

Cu deosebită stimă, judele suprem al plășii Ileanda.
Ileanda, 5 mai 1894.

Veres Imre
jude suprem

Pentru autentificarea copiei Veres Imre/jude suprem

133

1894 mai 5, Lugoj

Krassó-Szörény vármegye alispánjától
15.szám/alisp. eln. 1894

Nagyméltóságú magyar királyi Belügyminiszter úr!

A lugosi járási főszolgabíró bizalmas uton az ide ./. alá hajlított és szkeusi görög katolikus és zsábári görög keleti lelkészi hivatalhoz czimzett két darab zárt levelet nyerte, melyeknek egyike Lugoson,

²⁷⁴ A se vedea și V. Hossu, *op.cit.*; N. Josan, *Mărturii documentare*, p.488.

másikat Budapesten adatott postára és amelyekben egy a román nemzethez intézett fölhívás foglaltatik.

Midőn az egyik boritékból kivett fölhívást 2 ./, további eljárás és esetleges utasítás végett csatolnám, egyúttal, tekintettel arra, hogy e fölhívás tartalma szerint izgató és alkalmas arra, hogy a román nemzetiségnek a magyar nemzet elleni gyűlöletét szítsa, tekintettel továbbá arra, hogy e kiáltványok nagy valószínűséggel tömegesen adattak föl, mély tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, hogy e kiáltvány terjesztőinek kipuhatólása és jövőben hasonló kiáltványok terjesztésének meggátlása iránt a kellő intézkedéseket megtenni kegyeskedjék.

Végül van szerencsém megjegyezni, hogy az egyik levélboritékból a fölhívást itt visszatartattam.

Lugos 1894 évi május hó 5-én

Littel
alispán

Verso: Ér. V/6 894

Nagyméltóságú Hieronymi Károly magyar királyi
belügyminiszter úrnak. Budapesten

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 396.1894, f.2-3

Traducere:

De la vicecomitele comitatului Caraș-Severin
Nr. 15/1894 vicecomite, prezidial

Domnule ministru de interne regal maghiar!

Judele suprem din plasa Lugoj, a obținut, pe cale confidențială, două scrisori închise, anexate aici, expediate din Lugoj și Budapesta, adresate oficiului parohial greco-catolic din Senșa și celui ortodox din Jagăr, și care conțin un apel către națiunea română.

Apelul pe care l-am scos dintr-un plic, vi-l trimit sub anexa 2, pentru măsuri ulterioare și eventuale îndrumări; totodată, luând în considerare faptul că textul apelului este instigator și poate servi la ațâțarea urii naționale a românilor contra maghiarilor, apoi având în vedere faptul că asemenea proclamații au fost expediate, cu

siguranță, în număr mare, vă rog, domnule, cu profund respect, să binevoiți a lua toate măsurile necesare pentru a fi depistați expeditorii proclamațiilor și pentru a fi împiedicată, pe viitor, răspândirea unor proclamații asemănătoare.

În final, am onoarea să menționez că am reținut aici un apel.
Lugoj, 5 mai 1894.

Littel
vicecomite

Verso: Sosit: V/6 1894, nr. 396/confidențial

Domnului Hieronymi Károly, ministru de interne regal maghiar.

Budapesta

134

1894 mai 5, Timișoara

Temes vármegye és Temes szabad királyi város Főispánja
831 szám/1894

Nagyméltóságú Minister Úr!

A kormányzatomra bizott vármegyében levő görög keleti és görög katolikus lelkészi hivatalok, az ugynevezett "memorandum per" tárgyalása alkalmából rendezendő tüntetés érdekében Budapestről tüntetésekre való felhívásokat kaptak.

Sikerült a felhívás egy példányának birtokába jutni s van szerencsém azt magyar fordításban Nagyméltóságodnak ./.. alatt mellékelten felküldeni.

Fogadja Nagyméltóságod mély tiszteletem kijelentését.

Temesvárott, 1894. évi május hó 5-én

Molnár
főispán

Nagyméltóságú Hieronymi Károly úrnak, m. kir.
Belügyministernek. Budapesten

Verso: Ér. V/6 1894

Traducere:

Comitelui suprem al comitatului Timiș și al orașului liber regesc
Timișoara
Nr. 831/1894

Domnule ministru!

Oficiile parohiale ortodoxe și greco-catolice din comitatul încredințat conducerii mele, au primit din Budapesta, proclamații în vederea organizării manifestației cu prilejul dezbaterii așa-numitului "proces memorandist".

Am reușit să intru în posesia unui exemplar din această proclamație și am onoarea să vi-l trimit d-voastră, în traducere maghiară, în anexă.

Primiți exprimarea respectului meu profund.
Timișoara, 5 mai 1894.

Molnár
comite suprem

Domnului Hieronymi Károly, Ministrul de interne regal maghiar.
Budapesta

Verso: Sosit: 6/V/1894, nr. 399/confidențial

Magyar Királyi Belügy Minister
1905 szám/Eln.
Kizárolag saját kezéhez

Nagyságos Úr!

Értésemre jött, hogy Kolozsvárott e hó 5-én Liviu aláírással a Tribuna szerkesztőjének N. Szebenbe, – ugyanott ugyanazon nap "sajtóiroda" aláírással Mazere címére Bukarestbe, továbbá Majorani címére Parisba, Steinacker címére Bécsbe, végül ugyancsak e hó 5-én Balanescu címére Fehértemplomba táviratok adtak fel, melyekben az állítatik, hogy Kolozsvárra egybesereglett oláhokkal szemben, a hatóság barbár módon bánik, s 40 en már be is zárattak.

Felhivom Nagyságodat, hogy bizalmas módon ezen álhireket terjesztő táviratok feladóját kipuhatolni s az eredményről engem értesíteni sziveskedjék.

Budapesten, 1894 évi május hó 6-án

A minister meghagyásából

ministeri tanácsos

Nagyságos Albách Géza úrnak, sz. kir. város polgármesterének. Kolozsvárott

Verso:

Nagyméltóságú miniszter Úr!
Kegyelmes uram!

Az 1894 május 6-án 1905 eln. sz. alatt kelt rendelet következtében van szerencsém tisztelettel jelenteni, hogy a kolozsvárt e hó 5-én Liviu aláírással a Tribuna szerkesztőjének N. Szebenbe, a "sajtóiroda" aláírással Mazere címére Bukarestbe, Májorani címére Párisba és Steinacker címére Bécsbe irányított táviratok feladója Dr. Lukács László a Balanescu címére Fehértemplomba irányított táviratnak feladója pedig Ioan M. Papiu fehértemplomi ügyvéd vala. Ezeket a városi főkapitány és táviradai hivatal utján sikerült kipuhatolnom.

Kolozsvárott 11/5 1894

Albách Géza

1. Sajtóiroda Mázere czimére Bukarestbe Lukács adta fel.
2. Párisba Majoránu czimére adta fel.
3. Bécsbe Steinackernek Lukács
4. Fehértemplomba Rosiu adta fel

Fond *Primăria municipiului Cluj*, nr. 832/1894, f.1-2

Traducere:

Ministerul de Interne Regal Maghiar
Nr.1905/prezidial
Strict personal

Domnule!

Mi s-a adus la cunoștință că, la Cluj în data de 5 a acestei luni, sub semnătura "Liviu"²⁷⁵, redactorului "Tribunei" din Sibiu, în aceeași zi, sub semnătura "biroul de presă", pe adresa lui Mazere²⁷⁶, la București, mai departe pe adresa lui Majorani²⁷⁷, la Paris, pe adresa lui Steinacker²⁷⁸, la Viena, în sfârșit tot pe data de 5 a acestei luni, pe adresa lui Bălănescu, la Biserica-Albă, au fost trimise telegrame în care se afirmă că autoritățile se poartă în mod barbar față de românii ce vin încontinuu la Cluj, iar 40 [de români] au fost deja închiși.

Vă invit să cercetați, în mod discret, și să-l descoperiți pe expeditorul acestor telegrame ce răspândesc știri false și să binevoiti a mă înștiința despre rezultatul cercetării.

Budapesta, 1894 mai 6.

Din ordinul ministrului,

ss indescifrabil
consilier ministerial

Domnului Albách Géza, primarul orașului liber regesc, Cluj

²⁷⁵ Ar putea fi Tit Liviu Albini, fratele lui Septimiu Albini, redactor responsabil la "Tribuna" din Sibiu.

²⁷⁶ Probabil Nicolae Mazere membru al *Ligii culturale* din București.

²⁷⁷ George Moroianu (1870-1945), președinte al Secției *Ligii culturale* de la Paris.

²⁷⁸ Edmund Steinacker (1839-1939), ziarist la "Deutsches Volksblatt" din Viena.

Verso:

Domnule ministru!
Excelența Voastră!

Ca urmare a ordinului d-voastră din 6 mai 1894, cu nr. prezidial 1905, am onoarea să vă raportez că telegramele expediate la Cluj, în data de 5 a lunii în curs, purtând semnătura "Livin", la Sibiu, redactorului "Tribunei", cele purtând semnătura "biroul de presă" și expediate pe adresa lui Mazere, la București, a lui Majorani, la Paris și pe adresa lui Steinacker, la Viena, au ca autor pe Dr. Vasile Lucaciu iar expeditorul telegramei trimisă la Biserica Albă, pe adresa lui Bălănescu, este Ioan M. Papiu, avocat, din localitatea Biserica Albă. Acestea am reușit să le descopăr pe cale oficială, de la comandantul orașului și de la oficiul telegrafic.

Cluj, 11/5, 1894

Albách Géza

1. Cu semnătura "biroul de presă", a fost expedită o telegramă, la București, pe adresa lui Mazere, de către Lucaciu.
2. La Paris, pe adresa lui Majorani, Lucaciu a expedit o telegramă.
3. La Viena, pe adresa lui Steinacker, tot Lucaciu a fost expeditorul.
4. La Biserica Albă, Roșiu a expedit telegrama.

136

1894 mai 6, Cluj

Ad 581/894

Segédlet iránti intézkedés

A cs. és királyi állomásparancsnokságnak

Miután folytonosan érkeznek be a hivatalos sürgönybeli értesítések az iránt hogy a memorandumbeli sajtópör tárgyalása alkalmából az ország különböző vidékeiből részint vasuton, részint

más módon nagyobb számú román idegenek Kolozsvárra már el is indultak, és még távolaban vannak, s rövid idő alatt megérkeznek, s miután ilyen körülmények között a csend és rend fentartására a helyi rendőrhatalóság közegei elégtelenek, végül miután a 12 hadtest parancsnokság az 1894 május 3-án Präs No 384 alatt arról értesítette a tanácsot, hogy Megyesről egy század lovaskatonát rendelt még a helyi csapattestéhez Kolozsváron, és hogy e szerint a tanács szükség esetében a segédlet /assistenz/ kiállítása végett egyenesen az állomásparancsnokhoz forduljon, annál fogva tisztelettel fölkérem az állomásparancsnokot, hogy azonnal intézkedni méltóztassék hogy egy szakasz huszárság készenlétben legyen, és a főkapitány vagy annak helyettese fölhívásán segédleti szolgálatra kiálljon, továbbá intézkedni méltóztatik hogy a következő éjjeli rendőri szolgálatra 8 katonai őrző, minden őrző 22 gyalog emberből állva, a mai napnak esti 8-k órájára a városi főkapitányi hivatalnak rendelkezésére bocsájtassék, mivel csak ilyen támogatással lehetne felelőség mellett az elővigyázati követelményeknek eleget tenni.

A tett intézkedésekről értesítést kérek.

Kolozsvár 6/V 1894

Albách Géza

Fond *Primăria municipiului Cluj*, nr. 581/1894, f.15

Traducere:

Ad. 581/894

Ordin privind ajutorul militar

Către comandantul garnizoanei cezaro-regesti

Deoarece sosesc neîncetat înștiințări telegrafice urgente, oficiale, referitor la procesul memorandist cu prilejul căruia un număr mare de români, din diferite părți ale țării, au pornit spre Cluj, o parte cu trenul, o parte în alt mod și se află încă departe, dar în scurt timp ei sosesc aici și deoarece, în aceste împrejurări, agenții autorității polițienesti locale sunt numeric insuficienți, în sfârșit, deoarece comandamentul corpului 12 de armată a înștiințat consiliul în 3 mai 1894, sub nr, 384, despre faptul că a ordonat un escadron de

cavalerie, din Mediaș²⁷⁹, alături de corpul de armată din Cluj, și în conformitate cu aceasta, în caz de nevoie, consiliul trebuie să se adreseze direct comandamentului garnizoanei pentru dislocarea ajutorului [militar], cer, așadar, comandamentului garnizoanei, să ia imediat măsuri pentru ca un pluton de husari să fie pregătit și la ordinul comandantului poliției sau al loțiitorului acestuia să iasă pentru a-și îndeplini datoria; în continuare, să se ia măsuri pentru ca poliția orașului nostru să poată pune la dispoziție, pe timpul serviciului de noapte, pentru ora 8 [seara] a zilei de azi, opt patrule militare, fiecare formată din 22 de pedestri, fiindcă numai cu un astfel de ajutor s-ar putea face față, cu simț de răspundere, nevoilor preventive.

Cer să fiu înștiințat despre măsurile luate.

Cluj, 6 V 1894

Álbách Géza

137

1894 mai 6, Cluj

581

Galgóczy ő excellentiájának

Nagy Szeben

Kolozs-monostor idegen román tömeggel van ellepve, csak egy vámsorompós választja el várostól; főszolgabíró egy szakasz lovas-katonát kér, én nélküiözhetem állomás parancsnok úr megtagdja, kérek ismételtén rendelkezési jogot assistentia fölött, külömben felelősséget elhárítom.

Polgármester

Fond *Primăria municipiului Cluj*, nr. 581/1894, f.24

²⁷⁹ Vezi doc. nr. 129/vol.II.

581

Excelenței Sale, Galgoczy²⁸⁰

Sibiu

Mănăsturul este invadat de o mulțime de români, numai o barieră îi desparte de oraș; judele suprem cere un pluton de cavalerie; eu îl consider necesar dar comandantul garnizoanei refuză; cer, din nou, dreptul de a dispune asupra asistenței [militare], altfel nu-mi asum responsabilitatea.

Primarul

138

1894 mai 6, Sălciua de Jos

54 szám Csendőr kerület
Alsószolcsva
9,30

Örskörletből oláhság tömegesen Kolozsvárra indult rendezavarás eddig nincs, hangulat feszült, jelszavuk "most vagy soha".

Kónya őrsvezető

Fond *Prefectura judetului Cluj*, nr. 37/1894

²⁸⁰ Galgoczy Tivádár, general de brigadă, comandantul Corpului XII de armată din Sibiu (a se vedea doc. nr. 157/vol.II). Autoritățile maghiare se pare că au amplasat la Cluj două companii de husari și 1600 soldați de infanterie, la care se adăugau jandarmii masați în sala de judecată și ajutorul unor membri ai unor asociații locale civile, care și-au oferit de bună voie serviciul în caz de pericol (I.P.P [app], *op.cit.*, vol.I, p.349-372).

Traducere:

Cercul de jandarmi nr. 54
Sălciua de Jos
[ora] 9,30

O mulțime de români de pe raza cercului de jandarmi au pornit la Cluj; până în prezent nu s-au produs tulburări. Atmosfera este tensionată; deviza lor este: "acum ori niciodată".

Kónya, seful gărzii

139

1894 mai 7, Cluj

Hivatalos Távirat
581

Belügy miniszter

Budapest

Több ezer román idegen a város főterén felvonult, állást foglalt, egy tömegben. Főteret, belmonostor utcát, hól esküdszék funkcionál teljesen elfoglalta. Vádlottak fölvonulását éljen riadással üdvözölte Rendőrség beavatkozott, ellentállás esetében kénytelen vagyok katonai karhatalmat alkalmazni. Állomás parancsnokság katonai segédletet minden egyes kirukkolásra nézve csak indokolt hatósági kérésre hajlandó kiállítani. Ilyen korlátozással és késedelmi akadályokkal szemben felelősséget nem vállalhatom el, kérek azonnali intézkedést hogy assistentia parancsnokaival rövid uton közvetlenül érintkezhessem.

Polgármester

Fond *Primăria municipiului Cluj*, nr. 581/1894, f.26

Traducere:

Telegramă oficială
581

Ministerul de Interne

Budapesta

Mai multe mii de români străini înaintează în șiruri pe străzile centrale ale orașului; au luat poziție, în masă. Strada centrală, unde funcționează Curtea cu jurați, a fost ocupată în întregime. Înaintarea în șir a acuzaților a fost salutăată, noaptea, cu zgomot și agitație mare. Poliția a intervenit. În caz de împotrivire, mă văd nevoit să folosesc forța armată. Comandamentul gării este dispus să disloce ajutorul militar, pentru orice mărșăluire, numai la cererea bine motivată a autorităților.

Cu asemenea restricții și opreliști de întârziere, eu nu pot să-mi asum răspunderea. Cer să se dea dispoziții, imediat, pentru ca să pot lua legătura direct cu comandamentele ce oferă ajutorul militar.

Primarul

140

1894 mai 7, Cluj

Hivatalos távirat
846

Belügyminiszter

Budapest

Memorandum délelőtti tárgyalása után vádlottak Lukaciu László vezetése alatt főtéren át felvonulva hirtelen odavezetett pár száz főnyi éljenző románsághoz Lukaciu lázító beszédhez kezdett rendőrtiszt törvény nevében beszéd abba hagyására és távozásra szólítván fel Lukaciu király és törvénysértő kifejezéseket használt, rendőrség csődületet ellenállás nélkül szétoszlatta, Lukaciu társaival távozott felségsértésért ügyészséghez jelentés tétetett provokativ

magatartása miatt ingerültség nagy de közönség bámulatos nyugodtsággal még szóval sem inzultál. Délutáni tárgyalás után tüntetés nem volt, nyugalom megőrzésére hatóság és társadalom legszélesebb körű akciót kifejt.

Polgármester

Fond *Primăria municipiului Cluj*, nr. 581/1894

Traducere:

Telegramă oficială
846

Ministerul de Interne

Budapesta

După dezbateră de dimineață în procesul memorandumului, acuzații, sub conducerea lui Vasile Lucaciu, au traversat centrul, încolonați; Lucaciu a început să vorbească unei mulțimi formată din câteva sute de români care au apărut acolo degrabă aclamând; comisarul de poliție l-a somat, în numele legii, să înceteze discursul și să se îndepărteze, la care Lucaciu a folosit expresii jignitoare la adresa Împăratului și a legii; poliția a împrăștiat mulțimea fără să întâmpine vreo împotrivire; Lucaciu și tovarășii săi s-au îndepărtat²⁸¹; din cauza lezării numelui Maiestății Sale, s-a scris un raport către parchet; din cauza atitudinii provocatoare [a lui Lucaciu] iritarea este mai mare, dar mulțimea asistă cu mirare, cu calm, fără a rosti măcar un cuvânt de insultă. După ședința de după-amiază n-a avut loc nici o demonstrație; autoritățile și societatea desfășoară o acțiune susținută pentru menținerea calmului.

Primarul

²⁸¹ Vezi pentru această manifestatie: N. Josan. *Mărturii documentare*. p.31; N. Stoian. *op.cit.*, p.86-88; "Tribuna", nr. 86 din 28 aprilie/10 mai 1894.

Gróf Béldi főispán, Budapest Europa szálloda
Kolozsvár

Dél előtt angol királynőnek értesítesem megtettem; esküdszék meg alakult; délután tárgyalás nem tartatik; szállás nélküli idegeneket szétszlattam; terelem városból kifele; parancsnak nyugodtan engedelmeskednek; katonai assistentia készenlétben; hangulat nyugottabb.

Polgármester

Fond *Prefectura judetului Cluj*, nr. 37/1894, f.7

Traducere:

Contele Béldi, comite suprem, Hotel Europa, Budapesta
Cluj

În timpul dimineții am trimis înștiințare la regina Angliei; s-a constituit Curtea cu jurați; după-amiază nu are loc nici o dezbatere; străinii fără adăpost au fost împrăștiati; la somăția de a se îndepărta de oraș, s-au supus fără să protesteze; ajutorul militar stă în așteptare; starea de spirit este mai liniștită.

Primarul

Hivatalos Távirat
844

Gróf Béldi főispán, Budapest, Europa szálloda

Délben tárgyalás befejeztekor százakra menő tömeg csődült vádlottak mellett tüntetni. Lukáciu beszélni akart rendőr biztos

felszólította törvény nevében távozzék mire felség és törvény sértő nyilatkozatot tett ügyészséghez jelentés tétetett rendőrök tömeget ellentállás nélkül szétoszlatták katonaság délutáni tárgyalas befejezéséhez kirendelve idegenek csoportosan távoznak városról de újak folyton érkeznek. Gróf családja nyugott.

Polgármester

Leiratott: 1894 május 8-án

Fond *Primăria municipiului Cluj*, nr. 844.1894, f.4

Traducere:

Telegramă oficială
844

Contele Béldi, comite suprem, Budapesta, Hotel Europa

La amiază, la încheierea dezbaterii, o mulțime formată din câteva sute de oameni, s-a strâns în jurul acuzaților, ca să demonstreze. Lucaciu a vrut să vorbească, comisarul l-a somat, în numele legii, să se îndepărteze, după care a făcut o declarație prin care a jignit legea și pe Maiestatea Sa; s-a făcut raport către Parchet²⁸²; polițiștii au împrăștiat mulțimea fără să întâmpine opoziție; armata este pregătită pentru după-amiază, la terminarea dezbaterii; străinii se îndepărtează de oras, în grupuri, dar alții sosesc, fără încetare. Familia d-voastră este liniștită.

Primarul

8 mai 1894

²⁸² Vezi doc. nr. 140/vol.II.

k.u.k. Landes Praesidium der Bokowina Nr. 1770 Präs.

Hochlöbliches Ministerium!

Da sich dem Vernehmen nach anlässlich des eben in Klausenburg in Verhandlung stehenden sogenannten Memorandumsprocesses mehrere Rumänen aus der Bukowina dorthin begeben haben – höchstwahrscheinlich um bei dem Umstande, als die Absendung bezüglichlicher Telegramme von hieraus untersagt wurde, dem Hauptamugeklagten Dr. Rațiu die Sympathien der hierländischen rumänischen Bevölkerung persönlich entgegen zu bringen, beehre ich mich das ergebenste Ansuchen zu stellen, die berufenen Behörden gefälligst anweisen zu wollen, die Namen der anlässlich dieses Processes dermalen in Klausenburg weilenden Bukowinaer Rumänen, sowie das gegen dieselben wegen allfälliger Ausschreitungen von den kompetenten Behörden ewentuell Verfügte unmittelbar hieher bekannt zu geben.

Auch wolle geneigtest die Verfügung getroffen werden, dass jene in Siebenbürgen erscheinenden deutschen und rumänischen Zeitungen, welche die von den hierländischen Rumänen zu Gunsten der in den abgedachten Processes verwickelten Siebenbürger Rumänen in Scene gesetzte Agitationen besprechen, gegen Ersatz der Gestehungskosten an das Bukowinaer kk. Landespräsidium in Czernovitz übersendet werden.

Czernovitz, am 8. Mai 1894

Für den kk. Landespräsidenten

An den hochlöbliche königlich. ungarische Ministerium des Innern. Budapest.

Verso: erk. V/11 1894 430 res.

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 430, f.2-3

Traducere:

Prezidiul provinciei cezaro-crăiești a Bucovinei
Nr. 1770 prezidial

Prea onorat minister!

Deoarece, după cum se aude, cu prilejul așa numitului proces al Memorandului, care tocmai se află în dezbatere la Cluj, mai mulți români din Bucovina s-au îndreptat într-acolo, foarte probabil, în împrejurarea în care trimiterea de aici a telegramelor privitoare la acesta a fost interzisă, pentru a putea prezenta personal principalului acuzat Dr. Rațiu simpatia populației românești de aici, am onoarea să vă adresez rugămintea prea supusă, ca autoritățile competente să ne indice numele românilor bucovineni aflați acum la Cluj cu prilejul acestui proces precum și rugămintea să ne comunice imediat eventualele dispoziții date de autoritățile competente împotriva acestora sin cauza eventualelor dezordini.

Doresc de asemenea să binevoiți a da dispoziție ca, acele ziare germane și românești care apar în Transilvania și care tratează despre agitațiile puse în scenă în favoarea românilor transilvăneni implicați în numitul proces de către românii de aici, să fie trimise contra cost, la Prezidiul provinciei cezaro-crăiești din Bucovina, din Cernăuți²⁸³.

Cernăuți, 8 mai 1894.

Pentru președintele cezaro-crăiesc al provinciei ss indescifrabil

Verso: Intrat: V/11 1894

²⁸³ Pentru solidarizarea Bucovinei cu memorandistii vezi: I. Cocuz, *Ecoul procesului Memorandului în Bucovina*, în "Muzeul national", IV (1978), p.635-638 și N. Josan, *Mărturii documentare*. p.45-46.

Gróf Béldy főispán
 Europa szálloda Budapest
 Kolozsvár 11,10

Tegnap hatosági felszólításra román idegenek közül nyugodtan távozott gyalui hegyek felé 3000 Torda felé 500 Szamosfalva felé 300 vasuton 800 főre tehető ember – ma vasuton sokan távoztak uj idegen 150 érkezett rendzavarás nem történt – hangulat nyugodt – városban alig 800 román.

Törvényszék reggel folytatolag megkezdte – tüntetés megakadályoztatott gróf családját megnyugtattam.

Polgármester

Fond *Prefectura judetului Cluj*, nr. 37/1894, f.9

Traducere:

Contelui Béldy, comite suprem
 Hotel Europa, Budapesta
 Cluj [ora] 11,10

Ieri, la somația autorităților, 3000 dintre românii străini s-au îndepărtat liniștiți, spre dealurile Gilăului, spre Turda s-au îndreptat 500, spre Someșeni 300, cu trenul au plecat 800 de oameni care au avut posibilități financiare; mulți s-au îndepărtat astăzi cu trenul; au sosit alți 150 de străini; n-a avut loc nici o conturbare a ordinii publice; starea de spirit este liniștită; în oras se mai află doar 800 dintre românii veniți²⁸⁴.

Tribunalul a început dezbaterea, de dimineată; demonstratia a fost împiedicată; am liniștit familia d-voastră.

Primarul

²⁸⁴ A se vedea doc. nr. 140-142/vol.II.

Szám 18/894 elnöki

Méltóságos Gróf Főispán Úr!

Folyó hó 3 ról 37/res. 894 szám alatti tisztelt leírására bátor vagyok bejelenteni hogy a végtárgyalás alatt lévő "memorandum" per alkalmából folyó hó 7-re különösen Gyaluból és Szászfenesről többszázra menő román ajkú lakosság készült bemenni Kolozsvárra, sikerült azonban bizalmas uton azok számát Gyaluban 15 /élükön papjok Pap Jánossal/ re, és Szászfenesen 30 ra leszállítani, illetve ennél többen nem mentek be; községeimben külömben teljes csend uralkodik, de, mert arról értesültem hogy az ítélet kihirdetése idejére számosan szándékoznak bemenni, a Nagyságos Alispán Urat mai napról 19/894 elnöki szám alatt megkértem, hogy miután Gyaluban a rendes szolgálattételre sem elégséges csak háromcsendőr van, óvatossági szempontból más hat csendőrből álló rendes őrzőjárat ki vezényeltetését eszközölje.

Méltóságos Gróf Főispán úrnak,
Gyalu, 1894 május hó 8-án

alázatos szolgálja
Pap Miklós
főszolgabíró

Verso:

Tudásul, levéltára!
Kolozsvár 94/5/11, Bizalmas

Bánfy-Hunyadi járás főszolgabíró
Mocsi járás főszolgabíró

Jelen szám alatt kelt rendeletemre hivatkozással, felhivom főszolgabíró urat hogy a románoknak járása területén tapasztalt előkészületeiről, s főleg arról, hogy a folyamatban lévő "Memorandum" végtárgyalás befejezésére, s illetőleg az ítélet – kimondás alkalmára szándékoznak-e nagyobb számban, s ha igen

mintegy hányan Kolozsvárra jónni, tegyen hozzám sürgös, bizalmas jelentést.

Kolozsvár 94, V/11

Fond *Prefectura judetului Cluj*, Confidențiale, nr. 37/1894, f.1-2

Traducere:

Nr. 18/894 prezidial

Domnule conte, comite suprem!

Ca urmare a adresei d-voastră din data de 3 a lunii curente, sub nr, 37/confidențial/1894²⁸⁵, am onoarea să vă anunț că, cu prilejul dezbaterii finale a procesului memorandist, mai multe sute de locuitori români, mai ales din Gilău și Florești, s-au pregătit să meargă la Cluj, pe data de 7 a lunii în curs; s-a reușit, însă, în mod discret, reducerea numărului acestora, la 15, în Gilău (în frunte cu preotul lor, Ioan Pop) și la 30, în Florești, adică n-au mers mai mulți de atâția: astfel, în satele mele domnește o liniște deplină dar, întrucât am fost informat că [locuitorii] intenționează să meargă în număr mare în perioada pronunțării sentinței, l-am rugat pe domnul vicecomite prin nr. 19/894 prezidial, de astăzi, ca să intermedieze numirea unei patrule regulate formată din șase jandarmi, deoarece în Gilău, cei trei jandarmi aflați aici nu sunt suficienți nici măcar pentru efectuarea serviciului obișnuit.

Slujitorul umil al domnului conte, comite suprem,

Pap Miklos
jude suprem

Gilău, 1894, mai 8.

Verso: Spre cunoștință. la arhivă!
Cluj, 1894, mai 11

²⁸⁵ A se vedea doc. nr. 128/vol.II.

Confidențial

Judele suprem din plasa Huedin

Judele suprem din plasa Mociu

Referitor la ordinul meu, sub nr. prezent vă invit, domnule jude suprem, să-mi raportați urgent și confidențial despre pregătirile românilor constatate pe teritoriul plășii d-voastră, și mai ales despre faptul dacă ei intenționează să vină la Cluj, în număr mare, și dacă da, câți anume, pentru a asista la dezbaterea finală a procesului memorandist, respectiv cu prilejul pronunțării sentinței.

Cluj, 11 mai 1894.

146

1894 [înainte de 9 mai], Cluj

Másolat. Távirat a m. kir. belügyministerhez

Életbiztonságunk Kolozsvár várossában utcai merényletek által folyton veszélyeztetve van tegnap este az esküdszék elő megidézett két vádlott Kristea és Duma aljas bántalmazást szenvedtek, ma déli egy órakor a vádlottak és védők a tárgyalási teremből csendesesen hazafelé menve brutális fenyegetéseknek és kiabálásuknál szitkozódásuknál és sértő taszigálgatásoknak kitéve Magyar rendőr kapitány magát az utcai támadokkal azonosítva nyílt illetlen személyeskedett a békés román népet rokonainkat és barátainkat a rendőrség és "kárpát egyesület" jelvényel ellátott egyének kiméletlenül megrohanyák ütök és üldözök hogy vérig sértve önérzetünket ellenállásra provokálják. Belügyminister úr figyelmét ezen állapotokra felhívjuk és kérjük élet biztonságunk tekintetéből a kellő intézkedések megtételére az összes vádlottak nevében. Dr. Lukács László.

A másolat hiteleül

irodatiszt

Fond *Primăria municipiului Cluj*, nr. 853/1894. f.3, copie

Traducere:

Copie. Telegramă către Ministerul de Interne

În orașul Cluj, viața ne este în pericol, fără încetare, prin atentate de stradă; aseară cei doi acuzați citati în fața Curtii, Cristea și Duma au suferit insulte josnice; astăzi la amiază, la ora 1, acuzații și apărătorii ce au ieșit din sala de ședințe, îndreptându-se liniștiți spre casă, au fost expusi amenințărilor brutale, vociferărilor, injuriilor și îmbrâncelilor vătămătoare, iar căpitanul de poliție Magyari s-a identificat cu atentatorii de pe stradă, rostind vorbe ofensatoare, evident necuviințioase, la adresa populației românești pașnice; rudele și prietenii noștri sunt atacați, loviți și gonțiți fără cruțare, de poliție și de indivizi purtând însemnele "Societatea Carpatină", pentru ca astfel să provoace împotrivire, prin jignirea până la sânge, a demnității noastre.

Atragem atenția domnului ministru de interne asupra acestor situații și rugăm să se dea dispozițiile necesare pentru asigurarea protecției privind securitatea noastră.

În numele tuturor acuzaților,

Dr. Vasile Lucaciu

Pentru conformitate

ss indescifrabil
functionar la cancelarie

Kereskedelemügy magyar királyi Minister
33984 sz.

Nagyméltóságú Ministerelnök Úr!

A kornyarévai postahivatalhoz "A ft. görög keleti lelkeszi hivatalnak Bogoltin u. p. Kornyaréva" czimirattal, az 1 ./. alatt tisztelettel idecsatolt nyitott boritékba foglalt küldemény érkezett.

Mivel a boriték nyitva volt és a le nem ragasztott levélszél alatt a posthivatal látta, hogy tartalma nyomtatás, azt keresztkötéses nyomtatványul vette, – megtekintette és tartalma miatt, előljáró igazgatósa útján hozzám felterjesztette.

A román szövegű nyomtatványt, magyar fordításával együtt van szerencsém Nagyméltóságodhoz 2. ./. és 3./. alatt tisztelettel és oly megjegyzéssel átküldeni, hogy a temesvári posta és távirda igazgató a magyar fordítás egy-egy példányát Temes és Krassó-Szörény vármegyék főispánjainak személyesen átadta, illetve bizalmas levélben megküldötte.

Tisztelettel megjegyzem egyszersmind, hogy habár ily nyomtatvány tömegesen számos czim alatt küldetett szét, más postahivatal azt, mivel a boriték lezárva volt, vissza nem tartotta és tekintetettel az 1878. évi V.t.cz. 200-ik §-ának határozatára vissza sem tarthatta, annál kevésbbé, mert hivatali elődöm által a belügyi és igazságügyi miniszter urakkal folytatott tárgyalás alapján 1888. augusztus 29-én 38021. sz.a. kiadott rendelet /Magyarorsz. Rendeleték Tára 1888. évf. 1818.lap/ 1-ső pontja szerint zárt posta küldemények és táviratok lefoglalására csak a büntettek és a kir. törvényszékek hatáskörébe utalt vétségek eseteiben eljáró kir. ügyészségek, vizsgáló birák és az illető törvényszékek vannak jogosítva.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten, 1894. évi május hó 9-én.

Lukács

Nagyméltóságú Dr. Wekerle Sándor úrnak valóságos belső titkos tanácsos stb. stb. m. kir. Ministerelnöknek

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 463/1894, f.1-2

Traducere:

Ministerul Regal Maghiar al Comerțului
Nr. 33984

Domnule prim-ministru!

La oficiul poștal din Bogoltin a sosit un mesaj, în plic deschis, adresat "Oficiului parohial ortodox din Bogoltin, cu ultima poștă din Cornereva", pe care-l anexez aici, sub anexa 1.

Întrucât plicul era deschis și oficiul poștal a observat, pe sub marginea nelipită a scrisorii, că aceasta conține o tipăritură, a crezut că este vorba de eticheta de pe un colet, a examinat-o și, din cauza conținutului, mi-a trimis-o mie, prin intermediul direcțiunii.

Am onoarea să vă trimit tipăritura în limba română împreună cu traducerea în maghiară, sub anexele 2 și 3, făcând observația că directorul poștei și telegrafiei din Timișoara a dat, personal, comiților supremi din comitatele Timiș și Caraș-Severin, câte un exemplar din traducerea în maghiară, respectiv le-a trimis prin scrisoare confidențială.

Totodată, menționez cu respect că, deși s-a trimis un număr mare de astfel de tipărituri pe numeroase adrese, alte oficii poștale nu le-au reținut, deoarece plicurile erau închise, și nici nu le puteau reține, având în vedere paragraful 200 din articolul V de lege din anul 1878, și cu atât mai puțin datorită faptului că, în conformitate cu punctul 1 al ordinului emis la 29 august 1888, sub nr. 38021 de predecesorul meu în serviciu, pe baza discuțiilor purtate cu domnii miniștri de interne și de justiție (Ungaria. Colecție de legi, anul 1888, pagina 1818), confiscarea coletelor poștale închise și a telegramelor este permisă numai în cazul persoanelor pedepsite și a delictelor ce cad în sfera de competență a tribunalelor regale, iar pentru acestea sunt autorizate procuraturile regale, judecătorii de instrucție și tribunalele respective.

Primiți exprimarea sinceră a respectului meu.

Budapesta, 9 mai 1894.

Lukács²⁸⁶

Verso: Sosit: 11/V 1894, nr. 1035

²⁸⁶ Lukács Béla, ministrul comerțului.

A nsztrmiklosi fõszolgabirõtól
14 szám/el. 1894

Méltóságos Úram!

A kolozsvári memorandum pör tárgyalása alkalmából a szerbsztrmiklosi románok között napokban egy titkos mozgalom indult meg s annak tagjai f.é. május hó 6-án Minischan Antonia helybeli görög keleti román tanító lakásán bejelentés nélkül megtartott értekezleten abban állapodtak meg, hogy f.é. május hó 8-án a ./. alatt magyar fordításban ide csatolt táviratot intézik Dr. Ratiu János vádlotthoz Kolozsvárra.

A távirat román nyelven e hó 8-án d.e. a helybeli m. kir. távirda hivatalnál fel is adatott, de miután állam törvények elleni izgatást tartalmaz, az itteni posta és távirda fõnökkel történt megállapodáshoz képest, nem küldetett el rendeltetési helyére, hanem a szegedi m. kir. posta és távirda igazgatósághoz azzal, hogy az, izgatási tartalmánál fogva vissza tartandó volna.

A m. kir. posta és távirda igazgatóságtól most érkezett válasz, miszerint ezen távirat ne továbbitassék, izgató tartalmánál fogva – s errõl a feladó tudomásba helyeztessék. A távirat tehát rendeltetési helyére nem küldetik el s errõl a feladó – miután a távirdára feladott sürgönyön név helyett "300 román" aláírás foglaltatik, – csak akkor fog tudomásba helyeztetni, ha az magától jelentkezik.

A távirat költségeinek fedezetére f.é. május hó 6-án este a helybeli románok között gyűjtés eszközöltetett, az ily módon befolyt 5 frt. 48 krból a sürgönyre fordítottatott 3 frt és 1 kr, a fenn maradt 2 frt 47 krt a kérdésben forgó távirat fogalmazványát és 132 név aláírást magában foglaló gyűjtõ ivvel együtt elkoboztam s további használat végett az itteni iratokhoz csatoltam.

A kérdésben forgó táviratot állítólag Stojaneskú Trajan kolozsvári illetőségű jelenleg helyben tartzkodó ügyvéd jelölt fogalmazta.

A gyűjtést eszközlõ Kotosmán Juan helybeli timár mestert, hatosági engedély nélküli gyűjtés miatt nyonban az 1879 évi XL t. cz. 66§ a alapján 8 napi elzárásra ítéltém. A büntetés kiszabásánál súlyosbító körülmények vétetett, hogy vádlott oly tartalmú sürgönyre

gyűjtett pénzt, mely nagyon könnyen alapul szolgálhatott az itteni különböző ajku lakóság közt eddig fenn álló békés viszony megzavarására.

Vádlott az ítélet ellen szóbelileg felebbezett s a felebbezés az összes iratokkal e hó 10-én 162 kih.sz.a. a Tek. Alispáni-hivatalhoz fel fog terjesztetni.

A hatósági engedély nélküli gyűléstartás miatt Stojaneszku Traján helybeli ügyvédjelölt és társai ellen az eljárást folyamatba tettem, de ennek befejezése ügylátszik hosszabb időt vesz igénybe, miután a mozgalomban résztvevők között községi esküdt és rendőr is fordul elő s így több irányban beható és feltűnést nem okozó puhatolás vállt szükségessé.

Ugy látszik hogy a mozgalomban az itteni román intelligencia nem vett részt, miután a táviratot alá író eddig kipuhatolt 132 egyén között csak két helybeli román tanító, egy ügyvédjelölt és egy kereskedő van, a többiek pedig földészek.

A helybeli m. kir. csendőrség az esetről semmi nemű tudomással nem birt, most azonban szóbeli utasítást adtam az őr vezetőnek hogy a mozgalmat figyelemmel kísérje s a tapasztalatokrol tegyen nékem azonnal jelentést.

Midőn kötelességemnek tartottam ezeket Méltóságodnak becses tudomására hozni, egyuttal van szerencsém mély tisztelettel jelteni hogy a román mozgalmat éber figyelemmel kísérem s a tapasztaltakrol esetről esetre Méltóságodnak azonnal megteszem kötelességszerű jelentésemet.

Kelt Szerbnsztmikloson 1894 május hó 9-én.

Lutyánka
h. főszolgabíró

Verso: Torontál vármegye főispánja

Érk. 1894 évi május hó 10-én, kir. 41 sz.

Méltóságos Zombori Ronay Jénő kir. tanácsos főispán úrnak.

NBecskeken

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar.* nr. 488/1894. f.4-6

Din partea judeului suprem din Sânnicolaul Mare
Nr. 14/1894/prezidial

Onorate domn!

Cu prilejul procesului Memorandist de la Cluj, la Sânnicolaul Mare a început o mișcare secretă în rândul românilor, iar în ziua de 6 luna curentă, cu prilejul adunării ținute fără aprobare, la locuința învățătorului român ortodox, Antoniu Minișan, participanții au stabilit să trimită în ziua de 8 luna curentă, o telegramă, anexată aici în traducerea maghiară, acuzatului Dr. Ioan Ratiu la Cluj.

Telegrama în limba română a și fost depusă în ziua de 8 luna curentă, înainte de masă, la oficiul telegrafic regal maghiar din localitate dar, întrucât conține instigații împotriva legilor statului, conform înțelegerii cu șeful oficiului poștal și telegrafic de aici, ea nu a fost expediată la destinație, ci a fost trimisă direcțiunii de poștă și telegraf din Seghedin pentru a fi reținută din cauza conținutului agitator.

Potrivit răspunsului sosit acum de la direcțiunea de poștă și telegraf, telegrama nu va fi expediată, din cauza conținutului agitator, iar expeditorul va fi înștiințat despre aceasta. Deci telegrama nu se expediază la destinație, iar expeditorul nu va fi înștiințat decât atunci când se va prezenta singur – întrucât pe telegramă în loc de semnătură s-a scris "300 de români".

În seara zilei de 6 luna curentă, s-a inițiat o chetă în rândul românilor din localitate pentru acoperirea cheltuielilor de expediție a telegramei. Din suma de 5 florini 48 creițari s-au cheltuit pentru telegramă 3 florini 1 creițar, iar suma rămasă de 2 florini 47 creițari împreună cu conceptul telegramei și lista de subscripție cu cele 132 de semnături, le-am confiscat și le-am anexat actelor de aici pentru a fi folosite ulterior.

Se pare că telegrama în cauză a fost concepută de Traian Stoiănescu, viitor avocat, originar din Cluj, aflat în prezent în localitate.

Pe meșterul tăbăcar Ion Cotoșman, cel care a efectuat cheta l-am condamnat la 8 zile de închisoare, pentru acțiune efectuată fără aprobarea autorităților, în baza paragrafului 66 al legii XL din 1879.

La stabilirea pedepsei s-a considerat necesară o mărire a ei, pentru că acuzatul a adunat bani pentru o telegramă, care putea servi foarte ușor ca motiv pentru tulburarea liniștii existente până în prezent între locuitorii de limbi diferite aflați aici.

Acuzatul a făcut recurs verbal împotriva sentinței care împreună cu toate actele va fi înaintată, în ziua de 10 luna curentă, sub numărul 162/contravenției, vicecomitelui.

Am dispus începerea cercetării împotriva viitorului avocat Traian Stoiănescu și tovarășilor săi, pentru adunare ținută fără aprobarea autorităților, dar se pare că rezolvarea ei va necesita mai mult timp întrucât printre participanții la mișcare se află și un jurat comunal și polițist astfel că sunt necesare cercetări discrete în mai multe direcții.

Se vede că intelectualitatea română de aici nu a luat parte la mișcare, întrucât printre cei 132 de semnatori ai telegramei se află doar doi învățători români, un viitor avocat, un comerciant iar restul sunt lucrători agricoli.

Jandarmeria regală maghiară locală nu a avut cunoștință despre acest caz și acum am dat instrucțiuni verbale comandantului să urmărească cu atenție mișcarea, iar despre cele constatate să mă informeze imediat.

Întrucât am considerat de datoria mea să vă informez asupra acestor lucruri, am onoarea să vă raportez că urmăresc cu vie atenție mișcarea românească, iar despre cele constatate am să vă informez de la caz la caz.

Sănnicolaul Mare, 9 mai 1894

Lutyánka
jude suprem

Verso: Comitele suprem al comitatului Torontal

Sosit: 1894 mai 10. Număr: 41

Domnului Zombori Ronay Jenő, comite suprem, consilier regal.

Becicherecul Mare.

Kereskedelemügyi magyar királyi Minister
35451 sz-94

Nagyméltóságú Minister úr!

A Bukarestben megjelenő "Golgota" című lázító tartalmú román lapnak öt példányát, mely "Ilie Daianu Budapest Egyetem" feliratú czimszalag alatt ma érkezett a budapesti főpostahivatalhoz oly tiszteletteljes kéresselvan szerencsém Nagyméltóságodnak atküldeni hogy e lap kitiltása tárgyában határozni és nagybecsű határozatát velem sürgösen közölni sziveskedjék.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten, 1894, május hó 10 én.

A miniszter helyett

Reiczig
államtitkár

Nagyméltóságú Hieronymi Károly úrnak m. kir. ministernek

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 431/1894, f.2-3

Traducere:

Ministerul Regal Maghiar al Comertului
Nr. 35451/V-94

Domnule ministru!

Am onoarea să vă trimit cele cinci exemplare din ziarul românesc cu conținut instigator, "Golgota" – ce apare la București²⁸⁷,

²⁸⁷ Cu prilejul manifestatiei de solidaritate cu miscarea memorandistă ce a avut loc la Bucuresti în ziua de 24 aprilie/6 mai 1894. *Liga culturală* editează un nou ziar-manifest intitulat simbolic "Golgota" (nr. unic din 24

sosite astăzi cu poșta centrală din Budapesta, și adresate lui Ilie Dăianu la Universitatea din Budapesta²⁸⁸, cu rugămintea să binevoiți a decide în problema interzicerii acestei reviste și să-mi comunicați de urgență hotărârea d-voastră.

Primiți exprimarea sinceră a respectului meu deosebit.

Budapesta, 10 mai 1894

În locul ministrului,

Reiczig
secretar de stat

Excelenței sale, domnului Hieronymi Károly, ministru de interne regal maghiar.

150

1894 mai 10, Becicherecul Mare

Torontál vármegye főispánja

41 sz./biz. 1894

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Kegyelmes Úram!

A hirhedt román memorandumpör hatásaként, a román nemzettiségiek között folyó izgatások, árnyékukat e vármegye területére is kiterjeztik és bár e törvényhatóság területén magúk a románok komolyan számba vehető tényező, ha magúkra maradnak, nem képezhetnek még is kötelességemnek tartom Nagyméltóságodnak tiszteletteljesen nagybecsű tudomására hozni, hogy a mai napon a vármegye északi és déli részéből a csatolt két

aprilie 1894) – organ al durerii poporului român, pe frontispiciul căruia figurau câteva cruci pe care erau răstigniti memorandistii (vezi și V. Netea, C.Gh. Marinescu, *op.cit.*, p.108).

²⁸⁸ Elie Dăianu (1869-1956), viitor publicist și profesor la Blaj și Cluj. Redactor la ziarele românești "DrePTatea" (Timisoara). "Tribuna" (Sibiu) și "Răvașul" (Cluj).

jelentést vettem és azon kívül tudomásomra hozattott, hogy Csebza községben is a román pap nyilvánosan izgat.

Eddigelé N. Szent-Miklós községet kivéve különös intézkedések szüksége ugyan még nem merült föl, de a járási főtisztviselők figyelmét e mozgalmakra fölhívtam és a felmerülő szükséghez képest a célhoz vezető lépéseket megtétetni fogom.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem nyilvánítását.

N. Becskereken 1894. Május 10.

Zombori Ronai Jenő
főispán

Verso: Ér. V/17 894

Nagyméltóságú Hieronymi Károly m. kir. Belügyminister Úrnak.
Budapesten.

Fond Ministerul de Interne Regal Maghiar, nr. 488/1894, f.2

Traducere:

Comitele suprem al comitatului Torontal
Nr. 41/1894/confidențial

Excelență, domnule ministru!
Onorate domn!

Sub influența faimosului Memorand românesc, agitațiile din rândul celor de naționalitate română se extind și pe teritoriul acestui comitat; deși românii de sub această jurisdicție nu ar constitui un factor demn de luat în seamă, dacă ar fi lăsați de capul lor, consider de datoria mea să vă informez Excelență, că în cursul zilei de azi am primit din partea de nord și de sud a comitatului cele două rapoarte anexate aici și, în afară de acestea, mi s-a adus la cunoștință că în satul Cebza preotul român face agitație în mod deschis²⁸⁹.

Până în prezent nu s-a ivit necesitatea unor măsuri speciale, cu excepția localității Sânnicolaul Mare dar am atras atenția oficialităților de plasă asupra acestor mișcări și voi lua măsurile ce se impun în funcție de necesitățile ivite.

²⁸⁹ Vezi și Gh. Naghi, *op.cit.*

Primiți Excelență expresia deosebitei mele stime.
Becicherecul Mare, 10 mai 1894

Zombori Ronay Jenő
comite suprem

Verso: Intrat: 17/V 1894

Excelenței Sale, domnului Hieronymi Károly, ministru de
interne regal maghiar

151

1894 mai 10, Cluj

832 sz.

Gróf Béldy Ákos, Budapest, Europa Szálloda

Tárgyalás foly, védők ellen rendbüntetések alkalmaztattak
annak következtében összes védők tárgyalást odahagyták, idegen
mintegy 150 még itt, város család nyugott, polgármester.

854

Belügyminiszter

Budapest

Memorandum tárgyalásán Bredistéan védő elnöki intézkedést
igazságtalannak törvénytelennek mondja, miért 50 frt rendbirságban
elmarasztaltatik semmiségi panaszt jelent be, állítását fenntartja ezért
ujabb 100 frt rendbirság kiróvatik mire összes védők lemondanak
törvényszék új védők választhatására tárgyalást reggelig felfüggeszti
vádoltak és hallgatóság tömegesen távozott rendzavarás nem volt
közönséget elnök erélyes fellépése megnyugtatta város csöndes.

Polgármester

Verso: 581 sz.

Becsődült idegenek délután 4 óraker hatósági fölhívásra
nyugodtan oszlani kezdettek az utvonalak minden irányában
polgármester.

Alispán úrnak Torda

Fond *Primăria municipiului Cluj*, nr. 581/1894, f.34

Traducere:

Nr. 832

Contelui Béldi Ákos, Hotel Europa, Budapesta

Dezbaterea continuă; apărătorilor le-au fost aplicate amenzi disciplinare în urma cărora toți apărătorii au părăsit dezbaterile; mai sunt în oraș în jur de 150 străini; familia d-voastră este liniștită.

Primarul

854

Ministerul de Interne

Budapesta

În cadrul dezbaterii memorandiste, apărătorul Brediceanu numește nedreaptă și ilegală hotărârea prezidențială, motiv pentru care este condamnat la o amendă disciplinară de 50 florini; el declară recurs în casatie; își menține afirmația pentru care primește o nouă amendă disciplinară de 100 florini; după aceasta, toți apărătorii renunță²⁹⁰; tribunalul suspendă ședința până dimineata, pentru a aduce noi apărători; acuzații și auditoriul se îndepărtează, în număr mare; n-a avut loc nici o tulburare a ordinii publice; atitudinea energică a președintelui a calmat publicul; orașul este liniștit.

Primarul

Verso: Nr. 581

După-amiază la ora 4, la somația autorităților, străinii adunați aici au început, cu calm, să se risipească în toate direcțiile. Primarul. Domnului vicecomite, Turda.

²⁹⁰ A se vedea dezbaterile din a patra zi a procesului de la Cluj (10 mai 1894) când avocatul slovac Miloš Stepanovi (1854-1904), protestând împotriva atitudinii președintelui Tribunalului cu privire la amendarea lui Coriolan Brediceanu, declară în numele tuturor apărătorilor că se retrag din proces (I.P.P [app], *op.cit.*, vol.II, p.69-78).

Sz.868-894

Jelentés Belügyminiszterhez a 94 V. 11-iki tárgyalásról

Hivatalos távirat

Belügyminiszter Budapest

Memorandum tárgyalása védők nélkül nyugodtan folyt vádlottakon védőkön és hozzátartozóikon kívül városon alig maradt néhány idegen

Polgármester

Fond *Primăria municipiului Cluj*, nr. 868/1894*Traducere:*

Nr.868-894

Raport către Ministerul de Interne privind ședința din 11 V 94

Telegramă oficială

Ministerul de Interne Budapesta

Dezbaterea în procesul memorandist s-a desfășurat fără prezența apărătorilor; cu excepția acuzaților, martorilor apărării și aparținătorilor, în oraș au rămas foarte puțini străini.

Primarul

Sz. 5-894/elnöki

Tekintetes Alispán úr!

Folyó hó 5.ről 13. és 7.ről 16. elnöki szám alatt kelt becses intézkedése folytán tiszteletteljes jelentésemet a következőkben teszem meg.

Ezen járáshoz tartozó mindenik oláh község lelkésze a nagyszebeni oláh egyesülettől egy egy értesítést s illetve felhívást kapott, hogy az oláhok igyekezzenek a Kolozsvártt folyó hó 7-én megtartandó végtárgyalásra mentől számosabban megjelenni, jogaik megvédése tekintetéből. Ezen ügyben gyűlések ugyan egyik községben sem tartatott, de azért a fel hívás tartalma titkos úton az oláhok közzé eljutott, ezenkívül pedig az oláh lapok már napokkal a végtárgyalás előtt felhívták az oláh népet a Kolozsvártt való megjelenésre, minek következése az lett, hogy néhány kíváncsib oláh ezen járásból aránylag kevesen beutaztak Kolozsvárra a nélkül hogy arra valakitől megbízást nyertek volna.

A beutazók névjegyzékét tisztelettel ide zárom.

A csend és rend fenntartása végett ugy a csendőrséghez mint pedig alattas közegeimhez megtettem az intézkedést, azon kívül pedig magam is mindem irányú mozgalomra felügyeltem s ez érdeken több versen a községekben s vasúti állomásokhoz kiutaztam.

A N. Szebenből – Kolozsvárra utazók folyó hó 4. én nem külön, hanem az nap délutáni 3. órai rendes vonattal utaztak ezen járás területén keresztül. Minthogy ezen átutazás ideje sehonnan jelezve nem volt, csak nehezen és bizalmas embertől túdtam meg 4. én d.e. 11. órakór hogy az nap délután történik meg az átvonulás, rögtönösen kellett két csendőrt a veresmarti, 2 csendőrt pedig a Kocsárdi állomáshoz összeszedni s kiküldeni.

A veresmarti vasúti állomásnál mint hogy 300. oláh várta az érkezőket egész csendben kiknek nagyobb része Marosujvárról s annak Marosontúli vidékéről jöttek óda. A vonat itt egy perczig állott, mely idő alatt az összegyűlt oláhság három-négy versen éljenezte, azzal a vonat tovább robogott az oláhság csendesen haza vonúlt.

A mint a vonat Veresmartról a Kocsárdi állomásra beérkezett – hova a csendőrök csak néhány perczzel előbb érkezhettek meg – szintén 3-400 főre menő oláhok várták az érkezőket csendességben. A vonatról itt senki sem szállt ki. A míg a vonat itt néhány perczig helyt állott az alatt marosujvári illetőségű theologus Bláncs Juon az oláhságnak anyit mondott “Ezek a mi képviselőink, ők vannak érettünk, mi vagyunk érettük” s ez után egy nemsértő oláh ének eléneklése után a vonatt tovább robogott s ezután a nép csendesen haza felé vonult.

Továbbá még jelezni kívánom azon körülményt is, hogy azt semmi képpen nem lehetett kitudni Oláhországból hányan utaznak Kolozsvárra, mivel azok a brassoi, fogaras, medgyes vidéki s szebeniekkal anyira összevegyült, hogy azokat a vonat vezetők megkülömböztetni nem tudták.

Végre tisztelettel jelteni kívánom, hogy intézkedtem az iránt, hogy a Kolozsvárról vissza utazók felügyeltessenek és maguk tartása szigorúan ellenőriztessék.

Felvinczen 1894. Május 11 én

Nádudvari László főszolgabíró

Verso: Vettem 1894 május 13-án

Fond *Prefectura judetului Turda-Arieș*, Vicecomite, prezidiale, nr. 19/1894, f.1-2

Traducere:

Nr. 5-894/prezidial

Domnule vicecomite!

Ca urmare măsurilor luate de D-voastră, sub nr. 13 din ziua de 5 luna curentă și 16 din ziua de 7 vă raportez, următoarele:

Fiecare preot din satele românești aparținătoare acestei plăși au primit câte o înștiințare, respectiv proclamație din partea asociației românești din Sibiu în sensul de a participa în număr cât mai mare la procesul final ținut la Cluj în ziua de 7 luna curentă pentru a-si apăra drepturile. Nici într-o comună nu s-au ținut adunări în această problemă, dar proclamația a fost răspândită în rândurile românilor pe căi secrete și în afară de aceasta ziarele românești, cu câteva zile înaintea dezbaterii finale au cerut populației românești să plece la

Cluj. Rezultatul a fost că niște români mai curioși din această plasă, destul de puțini, au plecat la Cluj fără a fi însărcinați de cineva.

Anexez lista participanților. Pentru menținerea liniștii și ordinii am dat dispoziții atât pentru jandarmerie cât și subordonatilor mei. În afară de acestea și eu însumi am fost atent față de orice mișcare și de aceea am fost de mai multe ori în gărilor aflate în comune.

Cei care au plecat de la Sibiu la Cluj în ziua de 4 luna curentă, au călătorit nu cu un tren special, ci cu trenul de după-masă de la ora 3. Întrucât această trecere nu a fost semnalată nicăieri, doar pe căi confidentiale și de la oameni de încredere am putut afla în dimineața zilei de 4 la ora 11 că în după amiaza acelei zile va avea loc trecerea, de aceea am trimis imediat doi jandarmi la gara din Veresmort²⁹¹ și doi la gara din Lunca Mureșului²⁹².

La gara din Vereșmort circa 300 de români îi așteptau, în liniște, pe cei care trebuiau să sosească, majoritatea fiind din Uioara de Sus sau din ținuturile de dincolo de Mureș. Trenul a staționat aici un minut, timp în care mulțimea de români i-a ovationat de 3-4, ori după care trenul a plecat iar mulțimea s-a retras în liniște.

După ce trenul a plecat de la Veresmort la Lunca Mureșului, aici, de asemenea se aflau circa 3-400 de români care îi așteptau în liniște pe cei care soseau. Aici nimeni nu a coborât din tren. În timp ce a staționat trenul câteva minute, teologul Ioan Blâncs din Uioara a spus românilor: "Aceștia ne sunt reprezentanții, ei sunt pentru noi, noi suntem pentru ei", iar apoi, după intonarea unui cântec românesc necunoscut, trenul a plecat iar lumea s-a retras în liniște²⁹³.

Apoi, vreau să menționez și faptul că nu am putut afla câți oameni din România au călătorit la Cluj, căci aceștia au fost atât de amestecați cu populația din zona Brașovului, Făgărașului, Mediașului, Sibiului, încât nici șefii de tren nu i-au putut deosebi.

În încheiere, raportează că am luat măsuri ca cei întorși de la Cluj să fie supravegheați cu strictețe.

Vintul de Sus, 11 mai 1894

Nádudvari László
jude suprem

Verso: Am primit: 13 mai 1894

²⁹¹ Azi Unirea II aparținând de orașul Ocna Mureș, jud. Alba.

²⁹² Azi Cucerdeea, jud. Alba.

²⁹³ Vezi N. Josan, *Mărturii documentare*, p.110; Idem, *Alba de Jos*, p.347-376.

Sz. 890-894

Távirat

Belügyminiszter, Budapest

Tegnap este Gyaluból jelentetett hogy mintegy 300 havasi román mára Kolozsvárra szándékozik jönni, alispán megyei területen leendő intézkedés végett értesítettett csendőrök kiküldettek, megjelenésükre oláhok szétfutottak, felbujtojukat Danciu J. Casiu Maros Ujvári végzett görög katolikus papnövendéket rendőség Kolozsvárt letartoztatta, átadta ügyészségnek mivel megmotozásakor lázító iratokat találtak nála. Memorandum tárgyalása délelőtt nyugodtan folyt.

Polgármester

Leiratott 1894 május 12

Fond *Primăria municipiului Cluj*, nr. 890/1894

Traducere:

Nr. 890-894

Telegramă

Ministerul de Interne, Budapesta

Am fost înștiințat ieri seară, din Gilău, că 300 de români munteni intenționează să vină astăzi la Cluj; vicecomitele m-a anunțat despre măsurile luate pe teritoriul comitatului; au fost trimiși jandarmii; la apariția lor, românii au fugit împrăștiindu-se, iar instigatorul lor I. Casin Danciu, preot greco-catolic din Ocna Mureș, a fost arestat de poliție, la Cluj, și deferit Parchetului, deoarece la perchezitia făcută au fost găsite asupra sa foi agitatoare.

Dezbaterea în procesul memorandist a decurs în liniște înainte de masă.

Scris: 12 mai 1894

Primarul

37 res.

Belügyminiszter, Budapest

Értésemre esett, hogy román bizottság megbizott egyén által vált leveleket naponta Bukaresttel. Intézkedést kérek Brassó vagy Predealba.

Kolozsvár, 94, V/12

Fond *Prefectura judetului Cluj*, nr. 37/1894, f.12*Traducere:*

Nr. 37/confidențial

Ministerul de Interne, Budapesta

Am aflat despre comitetul românilor că este în corespondență zilnică cu Bucureștiul. Cer măsuri pentru Brașov sau Predeal.

Cluj, 12/V/1894

Sz.7-894/res.

Tekintetes Alispán Úr!

Torda

Hivatkozással f. évi május 5-ről 13-894 sz. alatt vett tisztelt rendeletre, – a midőn a kolozsvárt folyamatban levő "Memorandum" pör tárgyalása alkalmából – e eljárás területéről utazott egyének névsorát ./- alatt mellékeltem tisztelettel bemutatom, egyuttal van szerencsém az ügyre vonatkozó jelentésemet tisztelettel az alábbiakban megtenni.

A "Memorandum" pör alkalmából egyáltalában a hatóságom allatti járás területén gyűlések nem tartottak nyilvánosan – úgy hogy kipuhatolható lenne senki embereket nem toborzott a célból hogy Kolozsvárra becsődítse; tény azonban az, hogy topánfalvi Furduj Romulus gr. kel. esperes, ponoreli Gligor Iuon, alsovidrai Nikula Péter, nyagrai Kandrea Mihály és felső-vidrai Gombos László f. év 5-én a templombeli kijövetel után a népet informálták a "Memorandum" perről de az eddigi puhatolás egyáltalában nem igazolja, hogy a népnek bármi ígéreteket tettek volna, nem csak de topánfalvi Furduj Romulus gr. kel. esperes általában figyelmeztette a népet hogy minden nemű kihágástól tartozkodjék, a kolozsvárra netán utazokat pedig felhivta, hogy ottan csendesesen és kifogástalanul viselkedjenek.

A megejtett puhatolás szerint Bisztra, Csértés, Albák és Szkerisora községekben, – a papok a népnek a "Memorandum" pört illetőleg semmit ki nem hirdettek legaláb nyilvánosan nem, – itten tisztelettel megjegyezni bátorkodom, – hogy ugy a most említett valamint a többi községekben olvasni tudó több paraszt ember is járat oláh lapokat s ez uton bőven informálva lettek a "Memorandum" pörre Kolozsvárt való megjelenésre.

A puhatolás által kiderült az is hogy postán – több nyomatott román felhívás érkezett Topánfalvára, a Kolozsvári "Memorandum" pör tárgyában – ezen felhívásból két példányt megkapnom sikerülvén azokat f. év 6-894 res. sz. alatti jelentésem kíséretében Főispán Ó Méltóságához betérjesztettem, – megjegyezvén, hogy ezen felhívásokból topánfalvi gr. kel. tanító Korkés Miklos és csertesi görög katolikus lelkész Aranyosi Jozsef valószínűleg meglehető sok példányt a nép között kiosztott – melyeket természetesen az illetők eldugdosnak és eltagadnak.

Végül tisztelettel jelentem, hogy kolozsvárról az emberek teljes csendeségben hazatértek legkisebb kihágás elkövetése nélkül, izgató vagy politikai beszédek nem fordulnak elő – s a nép csak anyit hangoztat, hogy most az adok lefognak szállani és legelőket fognak kapni, – valamint felemlíteni bátorkodom azt is, hogy Topánfalváról és Nyágráról üdvözlő irat küldetett a vádlottaknak, és Topánfalván görög keleti tanító Korkes Miklos járt ezen üdvözlő irattal aláírásokat szerezni, – továbbá mai napon vett hallomás szerint Albákon a lakosság Todea János és Nikula János lelkészeket szóval megtámadták, hogy miért nem hirdették ki nekik a "Memorandum" pörre vonatkozó dolgokat s miért nem mennek velük Kolozsvárra, de ezt rendzavarás nélkül tették, – az úgy ezen részét illetőleg az idő

rövidsége miatt eddig alapos információt nem szerezhethvén, – jelentésemet utolag meg fogom tenni.

Topánfalván 1894 év Május 12-án

Vlászta
főszolgabíró

Fond *Prefectura județului Turda-Arieș*, Comite suprem, nr. 22/1894, f.5-6

Traducere:

Nr. 7-894/confidential

Domnule vicecomite!

Turda

Referitor la ordinul nr. 13-1894 din 5 mai anul curent, – întrucât la Cluj se desfășoară procesul memorandist – trimit alăturat lista cu numele persoanelor care au plecat la Cluj și raportul meu în această problemă.

Pe teritoriul aflat sub jurisdicția mea nu s-au ținut adunări deschise cu prilejul procesului memorandist, nu a fost nimeni îndemnat să plece la Cluj, iar în ziua de 5, cu prilejul încheierii slujbei religioase, Romulus Furdui, preot ortodox din Câmpeni, Ion Gligor din Ponorel, Petru Nicula din Vidra de Jos și Vasile Gomboș din Vidra de Sus, au informat populația despre procesul memorandist, iar cercetările efectuate au dovedit că nu au făcut nici un fel de promisiuni populației, ba mai mult, Romulus Furdui, preot ortodox din Câmpeni, a atenționat lumea să se ferească de orice contravenție, iar celor care plecau la Cluj le-a atras atenția să se comporte ireproșabil și în liniște.

Potrivit cercetărilor efectuate în Bistra²⁹⁴, Certege²⁹⁵, Albac și Scărișoara, preoții nu au afișat nimic în legătură cu procesul memorandist; aici, precum și în alte comune, țărani știutori de carte

²⁹⁴ Vezi telegrama motilor din Bistra (N. Josan, *Mărturii documentare*, p.399-401)

²⁹⁵ Azi înglobat orașului Câmpeni (vezi N. Josan, *Mărturii documentare*, p.497-498).

dețin ziare românești, așa că au fost informați pe larg despre plecările la Cluj cu prilejul acestui proces.

Cercetările au dovedit că au sosit la Cîmpeni mai multe proclamații românești tipărite, referitoare la procesul memorandist de la Cluj. Două din acestea le-am trimis, împreună cu raportul meu nr. 6-894 confidențial, domnului comite suprem. Menționez că mai multe exemplare din aceste proclamații au fost probabil răspândite în rândurile populației de către Nicolae Corcheș, învățător ortodox din Cîmpeni, și preotul greco-catolic din Certege, Iosif Arieșan, proclamații pe care oamenii le ascund și le reneagă.

Raportez, în încheiere, că oamenii s-au întors în liniște de la Cluj fără a comite cea mai mică contravenție; nu s-au ținut discursuri agitatoare sau cu caracter politic – populația spunea doar atât că impozitele vor scădea și vor primi pășuni. Trebuie să amintesc și faptul că de la Cîmpeni și Neagra²⁹⁶ s-a trimis o felicitare celor înprocesați, iar la Cîmpeni, învățătorul Nicolae Corcheș a umblat după semnături pe această felicitare.

După cum am aflat azi, la Albac, populația i-a tras la răspundere pe Ioan Todea și Ioan Nicula de ce nu au publicat faptele referitoare la procesul memorandist și de ce nu merg cu ei la Cluj – dar acest lucru l-au făcut în liniște. Din cauza timpului scurt, nu m-am putut informa suficient în această problemă – vă voi raporta ulterior.

Cîmpeni, 12 mai 1894

Vlăsza
jude suprem

157

1894 mai 14, Aiud

Másolat. Sz.10-1894/alisp.eln.

Nagyméltóságú Galgoczi Tivádár cs. és kir. altábornagy úrnak a cs. és kir. XII-ik hadtestparancsnokának. Nagy Szeben.

²⁹⁶ Azi Poiana Vadului, jud. Alba (vezi N. Josan, *Mărturii documentare*, p.501-502).

A nagyméltóságú m. kir. Belügyminister folyó hó 12-én 453 eln. sz. alatt vármegyénk méltóságos főispánját felhívni méltoztatott, hogy az oláh memorandum per tárgyalása alkalmából keletkezett mozgalommal szembe a biztonság fenntartása érdekében mint első sorban a törvényes rend és biztonságért felelős tisztviselőt, engem a szükséges intézkedéseket megtételére s az e czélból netalán szükséges katonai és rendőri segédlet igénybe vételére sürgösen utasítson, miből kifolyólag a felelősség teljes tudatában vagyok kénytelen Nagyméltóságodhoz a következők tekintetében folyamodni. Bizonyosan tudva van Nagyméltóságod előtt is, hogy a közelebbi időben nagy tevékenység fejtetett ki az iránt, hogy különböző és sok tekintetben állam ellenes ürügyek alatt elérhetetlen remények felébresztése mellett a különben jámbor oláh népet mozgásba hozzák és így tömeges fellépésük által az oláh népnek az esküdtszék elé idézett férfiak iránti ragaszkodása demonstráltassék. Sajnos dolog hogy a sok féle képpen folytatott bujtogatást úgy kezdi már az oláh nép magyarázni mikép közel az idő mikor a magyarságot megtámadhatja e természetesen az ilyen beszédek és fenyegetések a vidéki magyarságot annyira megrémítették, hogy a vármegye több részéből érkeznek be naponta hozzám segély nyújtása iránti kérések. Nem hiszem hogy felmerülhetne valahol ez a vakmerőség mikép a nép a személy és vagyon biztonság megtámadására engedné magát csábíttatni, de mind a mellett szüksége mutatkozik, hogy egy oláh országból is szított mozgalommal szemben az óvó rendszabályok előre megtétessenek, hogy felmerülhető kihágások esetében annak azonnali elfojtása lehetséges legyen, miből kifolyólag már most ohajtom tudni, hogy katonai karhatalom igénylése esetében azt honnan nyerhetem meg s e tekintetbeni tisztelt utasítását vagyok bátor kikérni. Vármegyém területén az eddigi mozgalmakból itélve két helyen merülhet fel a kataonság kiszállásának szükségesége t.i. Balázsfalva és Alamor, vagy Örményszékes községekben, vagy környékén, de ez még bizonytalan s inkább azt hiszem, hogy nem is lesz szükséges.

A másik hely Gyulafehérvár város hova ezen hó 21-ikére az ország minden részéből összehivattak az oláhok s így össze gyűlhet oda 10-15 ezer ember. Ezen tömegnek legnagyobb része tudatlan népből fog állani mely ilyen nagy tömegben könnyen ragadtathatja el magát tetlegességre. Ha ezen gyűlés tényleg megtartatik, azon esetben a katonaság kivonulására multhatatlanul szükség lesz. Kérem tehát Nagyméltóságodat 1. A Gyulafehérvári cs. és. kir. várparancsnokságnak rendelkezni mikép-e hó 21-én esetleg ha a

gyűlés más napon tartattnék meg, akkor előleges felkérésemre két vagy négy század katonaságot bocsátani rendelkezésre, kiknek egy része aszerint a mint a szükség mutatandja a politikai hatóság utasítása szerint őrzőerőket menesztessen, másik része pedig a politikai hatóság által kijelölt helyen mint biztonsági csapat álljon fel. Méltóztassék engem értesíteni hogy azon esetben ha szüksége merülne fel Balázsfalva vagy Alamor községekbe egy vagy két század katonát küldeni ki, miután annak kiküldése Nagyszebenből történhetne leg czélszerűbben e tekintetben annak idején melyik katonai parancsnoksághoz folyamodjám.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem kifejezését.

Nagy Enyeden 1894 május hó 14-én

Csató Sándor, s.k. kir. tanácsos alispán

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 478/1894, f.4-5, copie

Traducere:

Copie

Nr. 10/1894/vicecomite, prezidial

Domnului general de brigadă cezaro-crăiesc, Galgoczi Tivádár, comandantul Corpului XII de armată. Sibiu.

Domnul ministru de interne regal maghiar a binevoit să-l solicite pe comitele suprem al comitatului nostru, în data de 12 a lunii curente, sub nr. 453 prezidial, ca, față de mișcările ivite cu prilejul dezbaterii procesului memorandist românesc, în interesul menținerii securității [persoanelor și averilor], să-mi dea de urgență instrucțiuni – mie, ca funcționar ce răspund, în primul rând, de ordine și securitate, – privind luarea măsurilor necesare și recurgerea în acest scop, la sprijinul necesar, eventual din partea armatei și poliției; în urma acestui fapt, pe deplin conștient de răspunderea mea, sunt silit să apelez la d-voastră, în privința celor ce urmează. În mod sigur cunoașteți și d-voastră că, în vremea din urmă, s-a desfășurat o acțiune de mari proporții pentru ca, sub pretexte diferite și – din multe puncte de vedere – antistatale, să fie desteptate speranțele inaccesibile și să fie pusă în mișcare populația românească, altfel pașnică, și astfel, prin apariția ei în masă, să se demonstreze

atașamentul populației românești față de bărbații citați aici, în fața Curtii cu Jurați. Este regretabil faptul că instigările desfășurate sub diferite forme încep să fie explicate de români prin faptul că se apropie timpul când îi vor putea ataca pe maghiari, și bineînțeles că asemenea vorbe și amenințări i-au speriat în așa măsură pe maghiarii din ținut, încât din mai multe părți ale comitatului îmi sosesc zilnic cereri prin care se solicită ajutor. Nu cred că s-ar ivi, pe undeva, îndrăzneala ca populația să se lase ademenită să atace securitatea persoanelor și averilor, dar se simte necesitatea luării unor măsuri de apărare, preventive, față de această mișcare alimentată și din România, pentru ca, în cazul survenirii unor contravenții, să fie posibilă suprimarea lor urgentă; de aceea doresc să știu de pe acum, în caz că este nevoie de puterea armată, de unde pot s-o procur și îmi iau permisiunea să vă cer îndrumări în această privință.

Judecând după mișcările de până acum, pe teritoriul comitatului meu, în două locuri ar putea să apară necesitatea folosirii armatei, și anume: în comunele Blaj și Alămor sau Armeni, ori în împrejurimi, dar este încă nesigur, și eu mai degrabă cred că nici nu va fi nevoie.

Celălalt loc este orașul Alba Iulia, unde au fost convocați românii din toate colțurile țării, pe data de 21 a acestei luni²⁹⁷, așa că s-ar putea aduna acolo 10-15 mii de oameni. Cea mai mare parte a acestei mulțimi va fi compusă din oameni neînvățați care, într-un număr atât de mare, pot fi manevrați foarte ușor în acțiune. În caz că adunarea se va ține, într-adevăr, va fi necesară dislocarea neîntârziată a armatei. Vă rog, deci, pe d-voastră: 1) Să ordonați comandamentului cezaro-crăiesc al cetății Alba Iulia ca, pentru data de 21 a acestei luni, ori dacă adunarea se va ține în altă zi, atunci la solicitarea mea prealabilă, să-mi pună la dispoziție două sau patru companii de soldați, dintre care o parte – în funcție de necesitățile ce apar – să fie trimiși în patrulare, conform instrucțiunilor autorităților politice, iar cealaltă parte să ia poziții, ca trupă de siguranță, în locurile indicate de autoritățile politice. 2) Să binevoiți a mă informa: în caz că ar apărea necesitatea trimiterii uneia sau a două companii de soldați la Blaj sau Alămor, întrucât acestea ar putea fi trimise de la Sibiu, la care comandament de armată ar fi cel mai potrivit să apelez în acest scop, la momentul respectiv?

²⁹⁷ Se referă la apelul celor 12 fruntași laici și mireni care chema pentru ziua de 21 mai 1894 la Alba Iulia, la un mare miting de protest împotriva noilor legi bisericesti ("Unirea", nr. 19 din 7 mai 1894).

Primiți exprimarea stimei mele deosebite.
Aiud, 14 mai 1894

Csató Sándor, cu propria mână
consilier regal, vicecomite

158

1894 mai 15, Aiud

Alsó-Fehérmegye főispánjától
Sz:74/1894/res. főisp.
Saját kezéhez

Nagyméltóságú magyar királyi belügyminiszter úr

Hivatkozva nagyméltóságodhoz 70.res.főisp. szám alatt tett felterjesztésekre, tisztelettel jelentem, hogy az oláh papság által szított izgatottság a népben nemhogy szünnék, hanem méginkább terjed.

Vidékről beérkező jelentések szerint, a félrevezetett nép hangulata a magyar lakosság – főleg a birtokos osztály – irányában ingerült, sőt kihívó. Szomorú eredmény melyet kommunisztikus ígéretekkel, még az oláhnál műveltebb és józanabb néppel szemben is könnyűszerrel elérhetnek a népámitók.

Mint ilyenkor szokás, tarkábbnál – tarkább híreket terjesztenek a nép között; e hírek közül egyik – másik elég veszedelmes arra, hogy e helyen jelentésem tárgyát képezhesse.

Igy például a vasúti sinek felszedésével s a táviró huzalok elvágásával biztatják a népet arra az esetre, ha a fenyegetett pontokra katonaság szállítását venné tervbe a hatóság.

Beszélnék továbbá a mikeszászi, balázsfalvi, mihálczfalvi, és gyéresi, vasúti hidaknak dinamittal való felrobbantásáról, mely a katonaság gyors szétküldésének meggátlására volna hivatva.

Ezen hírek terjesztőinek s ezen tervek kovácsólóinak kipuhatolására az alispán intézkedett.

Nagyméltóságod 435 eln. res. számú rendelete folytán a kormányzatomra bizott vármegye alispánját – nagyméltóságod rendeletéhez képest – sürgősen utasítottam, hogy a rend fentartására szükséges karhatalom esetleges kirendelésére nézve hatáskörében

intézkedjék. Úgy vagyok értesülve, hogy az alispán, tett intézkedéseiről, nagyméltóságodhoz jelentést tett.

Egyszersmind tisztelettel jelentem, hogy – mint az “Unirea” című balázsfalvi lapnak ./. alatt ide csatolt számából látni méltóztatik május hó 21-ére Gyulafehérvárra a polgári házasság ellen való állásfoglalás céljából gyűlés van összehíva, melynek megtartása azonban a hatósághoz a mai napig bejelentve nincs.

Fogadja nagyméltóságod kiváló tiszteletem nyilváníását.

Nagy-Enyeden 1894 május hó 15-én.

Zeyk Dániel
főispán

Verso: ÉrkJ.V/17 1894

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar* nr. 496/1894, f.2-3

Traducere:

Din partea comitelui suprem al comitatului Alba de Jos
Nr. 74/1894 confidențial, comite suprem
Strict personal

Excelența Voastră, domnule ministru de interne regal maghiar!

Referitor la raportul meu înaintat Excelenței Voastre sub nr. 70/confidențial, comite suprem, raportez cu respect că agitația provocată de preoții români în rândul populației nu încetează, ci mai mult se extinde.

Potrivit rapoartelor primite din provincie, starea de spirit a populației induse în eroare, față de locuitorii maghiari – mai ales față de clasa proprietarilor – este incitantă, ba chiar agresivă. Trist rezultat, pe care demagogii îl pot realiza cu ușurință, prin promisiuni comuniste, chiar și vizavi de un popor mai cult și mai conștient decât cel român.

Așa cum se obișnuiește în astfel de cazuri, se răspândesc, în rândul populației, zvonuri din ce în ce mai variate; dintre aceste zvonuri unele sunt destul de periculoase ca să constituie obiectul prezentului raport.

Așa, de exemplu, populația este îndemnată să strice liniile ferate și să taie sârmele de telegraf, în cazul în care autoritățile ar plănui dislocarea armatei în punctele amenințate.

Apoi se vorbește despre aruncarea în aer, cu dinamită, a viaductelor din Micăsasa, Blaj, Mihălț și Câmpia Turzii, ce ar avea ca scop oprirea trimerii rapide a armatei.

Vicecomitele a luat măsuri pentru depistarea celor ce răspândesc și născocesc astfel de zvonuri.

Ca urmare a ordinului Excelenței Voastre, cu nr. 435/prezidial, confidential, i-am dat de urgență instrucțiuni vicecomitelui din comitatul încredințat conducerii mele, în conformitate cu ordinul Excelenței Voastre, ca să ia măsuri în cercul său de competență în vederea dispunerii forței armate eventual necesare pentru menținerea ordinii. După cum am fost informat, vicecomitele a raportat Excelenței Voastre despre măsurile ce le-a luat.

Totodată raportează, cu respect, că după cum se poate vedea din exemplarul anexat aici, al ziarului "Unirea", din Blaj²⁹⁸, pe data de 21 mai s-a convocat ședință la Alba Iulia pentru a se lua atitudine împotriva căsătoriei civile; însă până în ziua de azi, [ședința] nu a fost anunțată autorităților²⁹⁹.

Primiți, Excelență, expresia respectului meu deosebit.

Âiud, 15 mai 1894

Zeyk Dániel
comite suprem

Verso: Sosit: 17/V/1894

²⁹⁸ Ziar săptămânal politico-bisericesc al Mitropoliei greco-catolice ce și-a început apariția la 3 ianuarie 1891, având ca editor și redactor responsabil pe dr. Vasile Hossu (*Hodos-Ionescu*, p.754).

²⁹⁹ Adunarea anunțată pentru 21 mai 1894 a fost contramandată, iar cele peste 1000 de persoane adunate în centrul orașului Alba Iulia au fost imprăștiate de către jandarmerie (N. Josan, *Alba de Jos*, p.365-366).

Távirat Alispán Torda
Topánfalva V/16 10,20

Tegnapi nap alkalmából Felső Vidran Baden György házára, a templomra és Gombos fogadójára román lobogók tüzetek, vagy 40 ember össze gyűlt de a bíró eloszlatta a lobogokat eltávolította zavargás nem történt jelentés holnap megy

főszolgabíró

Verso: Vettem 1894 május 16-án, sz 23-894/alisp.eln.
Távirat
Főszolgabíronak Topánfalva

Alsó Vidrai zászló ügyben azonnal írásos jelentést várok.

alispán

elk.894 17/V. Asztalos

Fond *Prefectura judetului Turda-Aries*, Vicecomite, prezidiale, nr. 23/1894

Traducere:

Telegramă. Vicecomite. Turda
Câmpeni, 16/V ora 10,20

Cu prilejul zilei de ieri, la Vidra de Sus a fost arborat drapelul românesc pe casa lui Gheorghe Baden, pe biserică și pe cârciuma lui Gombos; s-au adunat vreo 40 de oameni, dar judele i-a împrăștiat și a înlăturat drapelele; nu s-au petrecut tulburări; mâine pleacă raport.

Jude suprem

Verso: Am primit: 16 mai 1894
Nr.23-1894/vicecomite, prezidial

Telegramă
Judelui suprem, Câmpeni

Aștept numaidecât raport scris în chestiunea drapelului din Vidra de Jos.

Vicecomite

Expediat: 17/V/1894. Asztalos

160

1894 mai 17, Budapesta

Magyar királyi belügyminister
2043 szám/el. saját kezéhez

Méltóságos Úr!

Ujabb időben különösen a memorandum pernek Kolozsváron folyamatban lévő tárgyalása alatt, minden román nemzetiségű honpolgárok lakta vidékéről sűrűn érkeznek a jelentések, a nép izgatott hangulatáról és mindenféle czimek és ürügyek alatt történő gyűlésekről és csoportosulásokról. Így különösen a kolozsvári per tárgyalása alkalmából Kolozsvárra a vidékről besereglett földművesek vettek részt az ottani tüntetésekb.

Mint hogy ilyenmű csoportosulások alkalmasak arra, hogy a népnek amugy is tapasztalható izgatottságát még fokozzák, a közigazgatási hatóságok feladata lesz, ezeket megakadályozni, s azokat különösen a papokat és tanitokat, a kik a népet ilyen tüntetéskor izgatják, kipuhatolni. Nevezetesen felkérem fszb. urat, hogy mindazon lelkészek, tanitok vagy más egyének neveit kik a román memorandum – tárgyalása alkalmából hiveiket és a lakosságot a tüntetésekb. részvételre buzdították és izgatták kipuhatoltatni s hozzám előterjeszteni sziveskedjék.

Általában arra kérem fel Méltóságod figyelmét, hogy a kormányzatára bizott vármegye közigazgatási tisztviselőit figyelmeztetni sziveskedjék, hogy feladatuk első sorban a közrend a személy és vagyon biztonság fentartása, de egyuttal tegye azt is kötelességükké, hogy minden egyes esetben az izgatokat kipuhatolják s ha az izgatás a büntető törvénykönyv határozataiba

ütközik, a kellő nyomozás megejtése után és a tényálladéknak lehető felderítése mellett, az illetőket a bíróságoknak adják át.

A közigazgatási tisztviselők különösen figyelmébe ajánlandó az is, hogy nyomozásaikat arra is terjesszék ki, hogy az ilyen izgatásokra fordítatni szokott költségek honnan fedeztetnek.

Tett intézkedéseiről és a most már mind fenyegetőbb alakot öltő izgalomról pedig lehető rövid időközökben szives jelentését várom.

Fogadja Méltóságod tiszteletem nyilvánítását.

Budapesten, 1894. évi május hó 17-én.

Hieronymi

Méltóságos gróf Béldi Ákos úrnak, Kolozs vármegye főispánjának. Kolozsvárrott

Fond *Prefectura judetului Cluj*. Confidentiale. nr. 44/1894, f.1-2

Traducere:

Ministerul de Interne Regal Maghiar

Nr. 2043/prezidial

Strict personal

Domnule!

În ultima vreme, mai ales în timpul desfășurării procesului memorandist la Cluj, din toate ținuturile locuite de români, sosesc numeroase rapoarte despre starea de spirit agitată, a populației și despre ședințe și adunări ținute sub tot felul de denumiri și pretexte. Astfel, în special cu prilejul procesului de la Cluj, agricultorii veniți din împrejurimi în număr mare la Cluj, au luat parte la manifestatii.

Având în vedere că asemenea adunări servesc la intensificarea stării de agitație deja constatată, a populației, este de datoria autorităților administrative să le împiedice și să cerceteze pentru a-i descoperi, mai ales, pe acei preoți și învățători care instigă populația cu ocazia unor asemenea manifestatii. În mod special vă cer să cercetați și să binevoiți a-mi raporta numele tuturor preoților, învățătorilor sau altor indivizi care, cu ocazia procesului memorandist,

i-au îndemnat și i-au instigat pe credincioșii lor și pe locuitori, să participe la manifestații.

În genere, vă atrag atenția să binevoiți a-i avertiza pe funcționarii administrativi ai comitatului încredințat conducerii dumneavoastră că datoria lor este, în primul rând, asigurarea ordinii publice, a securității persoanelor și averilor dar, totodată, să-i însărcinați și cu aceea ca, de fiecare dată, să cerceteze pentru a-i descoperi pe instigatori iar dacă instigarea contravine legislației din codul penal, după îndeplinirea anchetei convenite și elucidarea, pe cât posibil, a stării de fapt, să-i defere, pe respectivii, justiției.

În atenția funcționarilor administrativi trebuie să fie și extinderea cercetărilor pentru a descoperi de unde se suportă cheltuielile întrebuintate, în mod obișnuit, pentru asemenea tulburări.

Aștept cât mai repede posibil raportul d-voastră, despre măsurile luate și despre mișcarea care acum se conturează tot mai amenințătoare.

Primiți asigurarea stimei mele.

Budapesta, 17 mai 1894

Hieronymi

Domnului conte Béldi Ákos, comitele suprem al comitatului Cluj. Cluj.

161

1894 mai 17, Aiud

Alsófehérvármegye alispánjától
14-1894/alisp.eln.

Nagyméltóságú magyar királyi belügyminiszter Úr!

Hivatkozással folyó hó 14-én 10. eln. sz. a. kelt előterjesztésemre, melyel másolatban felterjesztettem a cs. és kir. XII sz. hadtest parancsnoksághoz intézett felterjesztésemet, bátor vagyok bejelenteni, mikép a hadtest parancsnokságtól a következő választ vettem: "Präes. Nro. 430. An seine Hochwohlgeboren den Herrn Vicegespan des unter Albenser Comitates in Nagy Enyed. Hermannstadt den 15. Mai 1894 14.d. Mts. Bezuglich Anforderung

der Assistenzen für Karlsburg ist sich im wirklichen Bedarfsfalle an das Festungs-Commando, bezüglich jener für Blasendorf oder Alamor, im sinne des Punktes 4. der Instruktion für in Anspreche ohne von Militär Assistenzen rechtzeitig an den kön. Ungarischen Minister des Innern, und nur wenn Gefahr im Varzuge ist, ans Corps-Commandands zu wenden. Galgoczy fmlt”.

Az átiratban megjelölt utasítást magam is ismerem s éppen azért tettem úgy Nagyméltóságodhoz, mint az illető hadtest parancsnoksághoz előterjesztést, hogy eltérőleg az utasítástól, szükség esetén azonnal kellő karhatalommal lehessen rendelkezni.

Nagyméltóságú belügyminister úr! Rendkívüli körülmények rendkívüli intézkedéseket igényelnek, azt pedig nem fogja senki rendes viszonynak tekinteni, hogy az oláhok folytonosan gyűléseznek s a nép a val fenyegetőzik, mikép rövid időn le ölik a magyarságot. Tudnek Nagyméltóságodnak a vármegye több vidékéről hozzám intézett leveleket bemutatni, melyben a megrémült lakosság segélyt kér.

Ebben az órában Magyar Igenből küldöttség is járt nállam, előadván aggodalmait s azt az abnormis állapotot, hogy Magyar Igenben három csendőrből áll az őrs. Tegnap este azon faluból futottak be ide paraszt magyar asszonyok az oláhoktól féltőkben, amely falu törzsomszedságában a főispán úrnak van birtoka.

Egyáltalában a fő agitatio ebben a vármegyében folyik, mivel innen ágaznak ki annak szálai.

Ezen állapot türhetetlen s az eddigi nagyon is szerényen alkalmazott rendszabályok mellett kitudja hova növi ki magát.

Ezért kell erélyes intézkedés, ezért kell mulhatatlanul katonaság s azért folyamodtam ezen tekintetben Nagyméltóságodhoz. Meglehet, hogy veszély nélkül foly le a dolog, de az is megeshetik, hogy baj lesz. Ki tudja megmondani előre a zivatart magában rejtő felhők foltványosulása alkalmával, hogy abból kitör-e a zivatar, vagy pedig eloszlik? Az oláh nép annyira fel van bujtogatva, hogy ha erélyes intézkedéseket nem lát, – kész a kicsapongásra; a magyar lakosság pedig, melynek élénk emlékében van az 1848/9 évi gyilkolás és pusztítás, vagy annak rémségeit szülőitől hallotta, nagyon meg van ijedve, s ezen körülmény is növeszti az oláhok elbizakodását.

Mulhatatlanul meg kell tehát, hogy mutassa az állam a maga erejét, szükséges, hogy a csendőrök száma ugy megszorítottassék, mikép minden őrsön legalább 10 csendőr legyen. Ha a Királyhágon inneni részekből nem kerülhet ki ezen létszám, küldeni kellene a

Királyhágon tulssóbi csendőr kerületekből. Ennek kérése mellett pedig, az elő adattak alapján még kérem és különösen kérem Nagyméltóságodat, mikép a XII számú hadtest parancsonkságot sürgösen megtalálni méltoztassék, hogy akór a főispán úrnak felhívására, akár az én megkeresésemre, minden további kérdezősködés nélkül a megjelölendő számú katonaságot oda, ahová kéretik, küldje ki s hozza rendelkezés alá, mivel a felbujtogatott népet semmiféle más eljárásal, mint a katonai erőnek megmutatásával észre téríteni nem lehet. Vármegyénk közönségének nyugalma, területén a személy és vagyon biztonság talán csak bir annyi értékell hogy érdemes érette két-három század katonaságnak a mozgosítására.

Jeléntem azt is, hogy e hó 21-re van Gyulafehérvára az oláh gyűlés összehiva, a "Tribuna" czimű lapnak azon számát, mely az összehívást tartalmazza, tisztelettel mellékelem. Ha azt Nagyméltóságod engedélyezhetőnek vélendi a gyűlésre Gyulafehérvára utazom s két század katonaságnak kirendelését a gyűlés alkalmára a várparancsnokságtól kérni fogom.

Azon magaviselet után, a melyet az oláhok Magyar országgal szemben tanusítottak és tanusitanak, más teendő nem lehet, mint szigorúan gyakorolni a hatalmat, mivel itt nem egyenlő jogokat kívánnak élvezni velünk, hanem elarabolni hazánkat.

Mély tisztelettel maradok Nagyméltóságodnak,
Nagy Enyeden 1894. május 17-én

alázatos szolgája
Csató Sándor
kir. tanácsos alispán

Verso: Ér. V/19 894

Fond Ministerul de Interne Regal Maghiar. nr. 738/1894. f.2-4

Traducere:

Din partea vicecomitelui comitatului Alba de Jos
Nr. 14-1894/vicecomite, prezidiale

Excelentei sale, domnului ministru de interne regal maghiar!

Referitor la raportul meu, emis în ziua de 14, luna curentă cu numărul prezidial 10, prin care am înaintat copia raportului meu trimis

comandamentului corpului XII de armată cezaro-crăiesc³⁰⁰, îndrăznesc să vă raportez că am primit din partea comandamentului corpului de armată următorul răspuns: "Prezidial nr. 430. Domnului vicecomite al comitatului Alba de Jos, la Aiud. Sibiu 15 mai 1894. 14 l.c. În legătură cu cererea de asistență, pentru Alba Iulia, vă adresați în caz de reală necesitate, comandamentului cetății, pentru Blaj sau Alamor, în sensul punctului 4 al Instrucțiunii privind folosirea asistenței militare, vă adresați din timp, Ministerului de Interne regal maghiar și, numai dacă îi amenință un pericol vă adresați comandamentului Corpului de armată. General-locotenent Galgoczy.

Cunosc și eu instrucțiunea din adresă și tocmai de aceea am înaintat memoriu atât Excelenței Voastre cât și comandamentului corpului de armată, pentru ca, făcând abstracție de instrucțiune, în caz de nevoie să avem imediat la dispoziție forța represivă necesară.

Excelență, domnule ministru de interne!

Situații excepționale pretind măsuri excepționale; nimeni nu poate aprecia ca situație normală faptul că românii se întrunesc mereu, iar poporul amenință că în scurt timp masacrează maghiarimea. Aș putea să vă prezint, Excelență, mai multe scrisori venite din diferite părți ale comitatului prin care populația înspăimântată solicită ajutor.

În momentul de față, a fost la mine o delegație din Ighiu prezentându-și temerile privind situația anormală că în Ighiu garda este constituită din trei jandarmi. Ieri seară au fugit de teama românilor niște țărânci maghiare din Ighiu, sat în a cărui imediată vecinătate se află moșia domnului comite suprem. În general, agitația principală se desfășoară în acest comitat și de aici se ramifică firele ei.

Această situație este insuportabilă iar cu măsurile aplicate până în prezent foarte modest, cine știe cât se amplifică.

De aceea se impun măsuri ferme, de aceea este neapărat nevoie de armată și de aceea m-am adresat Excelenței Voastre. Este posibil ca lucrurile să decurgă fără pericol, dar, se poate și să fie necaz. Cine poate prevedea dacă din involburarea norilor, izbucnește ploaia torențială sau se împrăstie?

Poporul român este atât de atârnat, încât, dacă nu vede măsuri severe, este gata să izbucnească; populația maghiară care are vie în memorie amintirea crimei și pustiirii din anii 1848/9 sau a auzit despre

³⁰⁰ Vezi doc. nr. 157/vol.II.

acele grozăvii de la părinții săi, este foarte speriată iar această împrejurare contribuie și la creșterea aroganței românilor.

Deci, statul trebuie să-și arate, neîntârziat puterea; este necesară sporirea numărului de jandarmi astfel încât în fiecare post să existe cel puțin 10 jandarmi. Dacă nu se poate asigura acest număr din părțile de dincoace de Piatra Craiului ar fi necesar să fie completat din cercurile de jandarmi de dincolo de Piatra Craiului.

În baza celor expuse, pe lângă cele solicitate, rog mai ales pe Excelența Voastră să binevoiască a cere comandamentului corpului XII de armată ca, fie pe baza solicitării domnului comite suprem, fie la cererea mea să trimită, fără nici un fel de discuții ulterioare, numărul de soldați stabiliți, acolo unde este nevoie și să-i pună la dispoziție, căci populația atârțată nu poate fi învățată minte decât cu forța armată. Liniștea populației din comitatul nostru, siguranța persoanei și a averii are atâta valoare încât să merite mobilizarea a două-trei companii pentru ea.

Vă raportez, totodată, că adunarea românilor este convocată la Alba Iulia pe data de 21 luna curentă. Vă anexez, cu stimă, numărul din ziarul "Tribuna" care conține convocarea adunării. Dacă Excelența Voastră este de acord, eu mă deplasez la adunare și voi solicita comandamentului cetății trimiterea a două companii de soldați cu prilejul adunării³⁰¹.

Fată de comportamentul care l-au demonstrat și îl demonstrează românii față de Ungaria nu se poate face altceva, decât aplicarea cu strictete a forței, căci ei nu doresc drepturi egale cu noi, ci să ne fure patria.

Rămân cu adâncă stimă pentru Excelența Voastră,
Aiud, 17 mai 1894

slugă umilă
Csató Sándor
vicecomite, consilier regal

Verso: Sosit: 894 19/V

³⁰¹ Vezi doc. nr. 157-158/vol.II.

Méltóságos gróf Főispán Úr!

M. Szakálba

Folyó évi május hó 16-ról 3 főisp. eln. szám alatti tisztelt rendeletére hivatkozva van szerencsém a következő jelentést tenni.

Meggyőződésem lévén hogy a "Memorandum" név alatt ösmeretes esküdtszéki tárgyalás az oláh papok és dászkelek a nép izgatására félre vezetésére felfogják használni, miután nevezett per tárgyalása e hó 7-ére lett kitűzve május 5-én 12 és 13 eln. sz. alatt a szükségesnek látszó intézkedéseket megtettem, hogy a nemzetiségi izgatások megakadályoztassanak, ez irányban ugyancsak e hó 7-ről 16 eln. sz. alatt szintén rendelkeztem, s ez alkalommal a kül tisztviselő urakat felhívtam a tapintatos erélyes eljárásra, s különösen hogy puhatolyák ki kik az izgatok és az egyes községekből kik mentek bé Kolozsvárra tüntetés végett.

Fent hivatott számú rendeleteimre eddig is a kitűzött időre jelentést tettek.

- 1.A felvinczi Főkapitány
- 2.A topánfalvi Főszolgabiró
- 3.A toroczkoai Főszolgabiró és
- 4.A felvinczi főszolgabiró

a mint a jelentések mind befognak érkezni – a melyek beküldését a mai napon és jelen szám alatt kiadott rendeletemben is megsürgetem – tüzetes jelentést fogok tenni méltóságodnak.

Az eddig beérkezett jelentésekből az tűnik ki, hogy a népet a Kolozsvárra bemenésre azzal biztatták fel hogy "Kolozsvárt nagy országgyűlés lesz, ott lesz a császár is most az oláhoknak megadja minden jogukat" /?!/ továbbá hogy "az adok és más közterhek most elfognak enyészteni" satöbbi.

Több az izgatásra alkalmas felhívás van a nép között szétszétva ezekből két példányt a topánfalvi főszolgabiró Mlsgodhoz be is terjesztett, többet kézre keríteni még eddig nem sikerült.

Hasonló szelemű röpirat van állitolag az Alsó Szolcsvai templomban elhelyezve – erre már réá van irányítva a figyelem s valószínűnek tartom hogy ha a forgalomban hozatnék kézre fog kerítettni.

Méltóságod 30 eln. számú rendeletében az iránt intéz kérdést hogy a csend és rend érdekében a rendelkezésre álló eszközöket elégségesnek tartom é, avagy elérkeztenek látom e idejét hogy rendkívüli intézkedések foganatosittassanak a személy és vagyon biztosság érdekében.

Erre vonatkozolag már előbb és jelen alkalommal is még tüzetesebben a kültisztviselökhöz rendelkeztem, s az eredményről pár nap alatt jelentésemet meg fogom tenni.

Addig is előzetesen saját nézetemet a következőkben van szerencsém előterjeszteni.

Tudva van Méltóságod előtt az oláh papok és dászkelek fondorkodássa, tudva van azon számtalan eszköz melyel a szegény de miveletlen népre hatni tud, valamint az is, tudva van, hogy az izgatást a legnagyobb titokban a vallás szentségének felhasználásával is minden helyen alkalommal üzik, s a szegény nép lekötve tudatlan bizottságában papja és dászkelek ellen soha és semmi körülmények között az igazság bevallására nem rá vehető, s épp ezért az izgatások szállait teljes bizonyítékkal össze állítani csak nem lehetetlen. E tekintetben eddig elő csak a csendörség tesz és tehet szolgálatokat, ugy de ezeknek lét száma sokkalta kevesebb szolgálati köre pedig sokkal nagyobb hogy sem mindig eljárásukat siker koronázná.

A csendörség szaporítását mulhatatlan szükségesnek tartom.

Hogy az izgatók a memorandum per tárgyalását alkalmas eszköznek találták demonstratiók eszközlésére s ezt fel is használták az való. De a népet jelenben nem tartom olyan izgultnak mint volt a tavalyi kollera alkalmával, a mikor is betekségtől félelem s az ezen körülményt felhasználó izgatók nagyobb rendetlenséget idéztek és idézhettek volna elő ha kellő időben katonaságot nem küldenek.

Ez alkalommal még rendkívüli intézkedések foganatosítását nem tartom szükségesnek – külömben ez iránt a kültisztviselő urak jelentéseik vétele után lehetek csak tüzetes jelentést...

Azonban szükségesnek látom azt hogy vármegyénk közös hadseregbeli katonassággal állandóan láttassék el. A hadseregbeli katonát az oláh nép a "császár" katonájának tartja s ha azt itt maga között és a hatóság embereivel egy célra a rend és a csend érdekében közös működésbe látja nem oly könnyen lesz az izgatók által félre vezethető.

Szükségesnek tartom az oláh papok és tanitók felett a kormánynak felügyeleti jogát lehető legszigorúabbá tenni, mert már

sokszor láttuk és fájdalom tapasztaltuk is hogy a főpapi felügyelet egy csepet se alkalmas a hazafiság terjesztésére...

Szükségesnek tartom az 1868 évi XLIV t. cikk revisióját, mert ez humanus törvény a papok és tanitok kezébe éles fegyver az izgatásokra melyet minden alkalommal fel is használnak...

S végre legszükségesebbnek tartom a tanítás államosítását, mert csak ebben hiszem azon átalakító erőt a mely magyarszágot egységessé teheti. Fájdalom hogy ez utobbi csak a késő jövőben teljesülhet!!...

Fogadja sat.

Torda 1894 máj 17-én elk. 894 18/V

Asztalos

Verso:

A 6 főszolgabíró Torda és Felvincz városok főkapitányainak.

A Memorandum per tárgyalása alkalmából az oláh nemzetiségű izgatásokra folyó évi május 5-ről 13 s ugyan ezen hó 7-ről 16 alisp. elnöki számok alatt kiadott rendeleteimben felhívtam volt /czim/ figyelmét s a szükségesnek mutatózkodó intézkedések megtételére utasítottam.

Most a per vége felé járván pár napok alatt az ítélet valószínűleg ki lesz hirdetve; miután már eddig is észleltem hogy a lelketlen izgatók minden utat és modot felhasználnak hogy a nép békés hangulatát megzavarva a személy és vagyon biztonságát veszélyeztető módon tetlegességre ragadják – s valószínűnek tartom hogy az izgalom az ítélet kihirdetésével még nagyban fokozodni fog, annál fogva elérkezetnek látom az időt arra nézve hogy a lehető bajok kikerülhetése céljából a legszigorubb de tapintatos óvintézkedések megtétessenek.

1. Ne törjen meg semmi gyülekezést mely előre bé nem jelentett és arra /czim/ által engedély nem adatott.

2. Ha gyűlési tarthatási engedély megadása kéretik a gyűlés tárgyait előre kívánja beadatni.

3. Ha a gyűlési engedélyt meg adta azon vagy személyesen vagy helyettese által vegyen részt, s ha a gyűlés a bejelentett tárgysorozattól eltérne, vagy a fenn álló törvények felsőbb rendeletek sértetnének vagy más módon izgatás kísértetnék meg a gyűlést oszlassa illetve oszlatassa fel, – s végre kísérjen figyelemmel minden oláh nemzetiségi mozgalmat, azok és indító okairól szerezzen

magának megbízható tudomást, s tartsa szoros elodázhatatlan tisztí kötelességének engemet az oláh mozgalmakról szükség esetében távirati uton, – de jövőre további rendelkezésig minden öt napon kimerítő írásos jelentésben tudositani.

S a hangulat és a mozgalmakról értesülve azonnal jelentse be, elegendőnek tartja e a hatáskörében rendelkezésre álló eszközöket a személy és vagyon biztonság teljes épségben leendő fenn tartására? Avagy elérkezettnek véli e rendkívüli intézkedések alkalmazását? S ha igen sziveskedjék nekem az íránt indokolt javaslatot előterjeszteni 24 ora alatt, minő rendkívüli intézkedések megtételét tartja szükségesnek e tekintetben?

Torda 1894 máj 17-én

Lássa kiadó! Irja kün és a boritékra "kizárolag saját kezébe" leirta és elküldötte 894 17/V. Asztalos

Fond *Prefectura judetului Turda-Aries*, Vicecomite, prezidiale, nr. 24/1894. f.3-4

Traducere:

Onorate domnule conte, comite suprem!

Săcalul de Cîmpie

Referitor la ordinul d-voastră din 16 mai anul curent, emis sub nr. 30/comite suprem, prezidial, am onoarea să vă raporteaz următoarele:

Având convingerea că preoții și dascălii români vor profita de procesul cunoscut sub numele de "memorandist" pentru a instiga și a induce în eroare populația, după ce s-a stabilit dezbaterea numitului proces pe data de 7 a acestei luni, eu am luat toate măsurile necesare, în data de 5 mai, sub numărul 12 și 13/prezidial, pentru ca instigările naționale să fie oprite; în acest sens am luat măsuri, de asemenea, în data de 7 a acestei luni, sub numărul 16/prezidial, și cu acest prilej i-am solicitat pe funcționarii externi să cerceteze cu tact dar energic și mai ales să descopere cine sunt instigatorii și cine sunt cei care au mers, din unele comune, pentru manifestatii la Cluj.

În urma ordinelor mele mai sus amintite, până acum au trimis rapoarte despre problema stabilită, următorii;

1 Comandantul poliției din Vințul de Sus

2. Judele suprem din Câmpeni³⁰²

3. Judele suprem din Rimetea

4. Judele suprem din Vințul de Sus³⁰³

Când vor sosi toate rapoartele – a căror trimitere am urgentat-o astăzi, prin ordinul emis sub numărul prezent – voi înainta raport domniei voastre.

Din rapoartele primite până acum reiese faptul că populația a fost îndemnată să meargă la Cluj, spunându-i-se că "la Cluj va avea loc mare Dietă, va fi acolo împăratul și le va da românilor toate drepturile", apoi că "impozitele și alte sarcini publice vor fi desfiintate" etc.

Mai multe proclamații instigatoare sunt răspândite în rândul populației; dintre acestea, două exemplare au și fost trimise domniei voastre de către judele suprem din Câmpeni; altele nu s-au putut găsi până acum.

Un manifest cu sens asemănător se află, după cum se spune, în biserica din Sălciua de Jos; eu îl am deja în atenție și am convingerea că se va pune mâna pe el imediat ce va fi pus în circulație.

Dumneavoastră, în ordinul nr. 30/prezidial, mă întrebați dacă eu consider că mijloacele aflate la dispoziție sunt suficiente pentru menținerea liniștii și ordinii, sau consider că a sosit momentul pentru luarea unor măsuri excepționale în interesul siguranței persoanelor și averilor.

În acest sens, eu am dat dispoziții exacte funcționarilor externi și înainte, și îmi voi prezenta raportul despre cele aflate, peste câteva zile.

Până atunci, am onoarea să vă prezint anticipat propria-mi părere, în cele ce urmează:

Sunt cunoscute de dumneavoastră uneltirile preoților și dascălilor români, sunt cunoscute nenumăratele mijloace prin care poate fi influențată populația săracă și incultă, este cunoscut faptul că se folosesc de religie pentru a unelti în secret instigări în orice loc și cu orice prilej, iar sărmanul popor – captiv al credinței sale naive – nu poate fi convins să mărturisească adevărul împotriva preotului său și a dascălilor, niciodată și în nici o împrejurare, și tocmai de aceea este

³⁰² Vezi doc. nr. 153/vol.II.

³⁰³ Vezi doc. nr. 156/vol.II.

aproape imposibil să se pună cap la cap, cu certitudine deplină, firele instigărilor.

În această privință, numai jandarmeria aduce și poate să aducă servicii în prezent, dar efectivul acesteia este prea mic, iar sfera ei de activitate este prea vastă pentru a putea fi întotdeauna încununată de succes.

Consider că este necesară, neîntârziat, sporirea jandarmeriei.

Este adevărat că instigatorii au găsit în procesul memorandist un prilej favorabil pentru desfășurarea demonstrațiilor și au și profitat de acesta. Dar eu nu consider că populația este în prezent la fel de agitată cum a fost cu prilejul holerei de anul trecut când instigatorii, profitând de teama de boală, au provocat dezordine și ar fi putut provoca o dezordine și mai mare dacă nu s-ar fi trimis armata la timpul potrivit.

De această dată, nu consider încă necesară luarea unor măsuri excepționale; de altfel voi putea prezenta un raport mai amănunțit în acest sens numai după primirea rapoartelor de la funcționarii externi.

Consider însă necesar ca, în comitatul nostru, să stea permanent militari ai armatei comune. Militarii sunt considerați de populația românească drept "militari împărătești" și dacă [populația] îi va vedea conlucrând cu reprezentanții autorităților, în interesul ordinii și liniștii, ea nu va putea fi atât de ușor indusă în eroare de către instigatori.

Consider necesar ca, în privința preoților și învățătorilor români, guvernul să-si exercite dreptul de supraveghere în modul cel mai drastic, deoarece am văzut deja de multe ori și, din nefericire, am și constatat că supravegherea exercitată de prelați nu servește deloc propagării patriotismului.

Consider necesară reviziunea articolului de lege XLIV din anul 1868 pentru că această lege umanitară este o armă cu tăis în mâna preoților și învățătorilor pentru a instiga, [armă] de care se și folosesc cu orice prilej. Și, în final, consider că cel mai necesar lucru este naționalizarea învățământului, pentru că numai în aceasta cred că există forța transformatoare care poate asigura unitatea Ungariei. Din nefericire, acest ultim [deziderat] se va putea realiza doar în viitorul îndepărtat!!...

Primiți etc.

Turda 17 mai 1894

Expediat: 18/V 1894

Asztalos

Verso:

Celor 6 juzi supremi și comandanților de poliție din orașele Turda și Vințu de Sus

Prin ordinele date în privința instigărilor naționale românești prilejuate de procesul memorandist, ordine trimise în 5 mai anul curent, cu nr. 13 și în 17 a aceleiași luni, cu nr. 16/vicecomite, prezidial, v-am atras atenția și v-am dispus luarea măsurilor considerate necesare.

Acum, procesul fiind pe sfârșite, în câteva zile se va anunța probabil sentința.

Și până acum am observat că instigatorii fără suflet profită de orice prilej ca să tulbure starea de spirit a populației pașnice, prin aceasta acționând de fapt, într-un mod primejdios, asupra siguranței persoanelor și averilor, și probabil că agitația se va intensifica mai mult odată cu anunțarea sentinței. Prin urmare, consider că a sosit timpul pentru a fi luate măsurile preventive cele mai drastice, dar cu tact, în scopul evitării unor posibile nenorociri.

1. Să nu admiteți nici un fel de întruniri care nu au fost anunțate anterior și pentru care d-voastră nu ați dat aprobare.

2. Dacă se solicită aprobare pentru ținerea întrunirii, să pretindeți prezentarea prealabilă a obiectivului întrunirii.

3. Dacă ați dat aprobare pentru întrunire, să participați la ea ori d-voastră, ori locțiitorul d-voastră iar dacă întrunirea ar devia de la programa anunțată anterior, sau dacă s-ar încălca dispozițiile legislației în vigoare, ori s-ar încerca într-alt fel instigări, să suspendați întrunirea.

În sfârșit, să urmăriți cu atenție orice mișcare națională românească, să vă informați cu precizie despre acestea și cauzele lor și să considerați de datoria d-voastră strictă și urgentă să mă înștiințați despre mișcările românești, telegrafic – în caz de necesitate –, iar pe viitor, să mă informați în scris, detaliat, din 5 în 5 zile.

Luând informații despre starea de spirit și despre mișcări, să anunțați imediat dacă d-voastră considerați că mijloacele aflate la dispoziție, în sfera d-voastră de competență, sunt suficiente pentru apărarea siguranței persoanelor și averilor, sau dacă socotiți că a sosit momentul pentru aplicarea unor măsuri excepționale. Dacă da, binevoiți a-mi prezenta, în decurs de 24 de ore, propunerea d-voastră motivată, despre măsurile excepționale ce trebuie luate, care considerați că sunt necesare în această privință.

Turda, 17 mai 1894

În atenția expeditorului! Să scrieți în exterior și pe plic "strict confidențial".

A scris și expediat: Asztalos. 17/V, 1894

163

1894 mai 18, Budapesta

Távirat

41423 Szolnok Doboka vármegye főispánjának

Budapest vár

Alsó fehérmegyéből érkezett hivatalos jelentés szerint a felizgatott románok a vasút ellen merényleteket terveznek, felkérem méltóságodat hogy a menyiben kormányzatára bizott megye területen hasonló jelenségek mutatkoznának, románok lakta vasúti vonal részeken vasuti közlekedés és állomások biztonságáa iránt csendőrség vagy katonaságnak oda rendelése által intézkedni s tett intézkedéseiről jelentést tenni sziveskedjék.

Hieronymi

Fond *Prefectura judetului Someș*, Confidențiale, nr. 22/1894, f.1

Traducere:

Telegramă

41423 Comitului suprem al comitatului Solnoc-Dăbâca

Budapesta

Conform raportului oficial primit din comitatul Alba de Jos, românii instigați plănuiesc atentate împotriva căilor ferate; vă solicit ca, în măsura în care ar surveni fenomene asemănătoare pe teritoriul comitatului aflat sub jurisdicția d-voastră, pentru siguranța transportului pe calea ferată și a gărilor, în zonele locuite de români, să binevoiți a lua măsuri pentru dispunerea jandarmeriei sau a armatei și să-mi raportați despre măsurile luate.

Hieronymi

Kereskedelmügyi magyar királyi Minister
2087 szám/el. Saját kezéhez
Másolat

Tekintetes Baráthi Jenő úrnak, magyar királyi posta és távirda
igazgatónak

Kolozsvárrott

Hunyad vármegye főispánjának, 1894 évi május hó 16-án 34 sz. a. belügyminister úrhoz intézett felterjesztése folytán felhivom az igazgatóságot, hogy Hunyad vármegye területén a járási főszolgabírák székhelyén és a rendezett tanácsu városokban levő posta /és távirda/ hivatalok vezetőinek hagyja meg, hogy Hunyad vármegyének általam egyidejűleg felhívott főispánja által az igazgató urral közlendő bizonyos postaküldeményekről, mindjárt megérkezésükkor állítsanak össze, a feladás helyének, a czimzett nevének és a küldemény nemének feltüntetésével pontos jegyzékeket és ezeket naponként küldjék meg a járási főszolgabírónak, esetleg a mennyiben igazgató úr ugykivánná rendezett tanácsú városokban a városi kapitánynak, oly felhívás mellett, hogy jelölje ki azon küldeményeket, a melyeknek kézbesítésénél jelen lenni kíván.

Figyelmeztesse az illető posta /és távirda/ hivatalokat, hogy a jegyzékbe felvett küldemények közül azokat, a melyeket a járási főszolgabíró, esetleg a városi kapitány, személyes jelenlétében kézbesítendőkkül kijelöl, a czimzetteknek csak a hivatalban, a járási főszolgabíró esetleg városi kapitány, vagy megbizottjának jelenlétében adják át; – a meg nem jelölteket ellenben a rendes eljárás szerint kézbesítsék. Ha a járási főszolgabíró esetleg város kapitány a napi jegyzékben felsorolt küldeményekre, annak átküldésétől számítandó 24 óra alatt értesítést nem ad, – a jegyzékbe foglalt küldemények az 1888. évi augusztus hó 29-én 38021 sz. a. kiadott rendelet /I.P.T.R.T./ 1888 évfolyam 46 sz. /3-ik pontjának megfelelően ugy kezelendők, mint ha azoknak rendes kézbesítése ellen a főszolgabírónak esetleg város kapitánynak kifogása nem lenne.

Ez intézkedéséről Hunyad vármegye főispánját a másolatban mellékelt leiratban értesitem.

Felhivom egyszersmind az igazgatóságot, hogy a mennyiben a főispán úr, leiratom alapján ily eljárást más posta /és távirda/ hivataloknál is alkalmaztatni kívánna, a veendő közlésnek megfelelően az illető posta /és távirda/ hivatalok vezetőit a fentirtak szerint megfelelően utasítsa.

Felhivom végül az igazgatóságot, hogy a mennyiben a kerületéhez tartozó más vármegye főispánja részéről hasonló eljárás alkalmazásba vétele kívántatnék, az illető főispán megfelelő értesítés mellett a fentirtak értelmében járjon el, és erről nekem tegyen jelentést.

Budapest, 1894 május hó 19-én.

Lukács s.k.

A hiv. másolat hiteleül

Boros
irodatiszt

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 584/1894, f.3-4, copie

Traducere:

Ministerul Regal Maghiar al Comerțului
Nr. 2087/prezidial. Strict personal
Copie

Onoratului domn Baráthi Jenő, directorul poștei și telegrafiei
regale maghiare

Cluj

Ca urmare a raportului din 16 mai 1894, cu nr. 34, trimis de comitele suprem al comitatului Hunedoara, domnului ministru de interne, solicit direcțiunea poștei să dea dispoziții șefilor oficiilor poștale și telegrafice aflate la sediile juzilor supremi din plăși, și în orașele cu consiliu de pe teritoriul comitatului Hunedoara, să întocmească liste exacte privind anumite colete poștale, imediat după sosirea lor, arătând locul de expediere, numele destinatarului și tipul de colet; despre coletele în cauză veți fi informat, domnule director, de către comitele suprem al comitatului Hunedoara, solicitat de mine în această privință; listele să fie trimise, zilnic, judelei suprem al plășii

și, eventual șeful poliției orășenești, cu solicitarea ca ei să indice coletele la a căror predare [către destinatar] doresc să asiste.

Să atenționați, domnule director, oficiile poștale și telegrafice respective, ca acele colete poștale cuprinse în listă, pe care judele suprem al plășii, eventual șeful poliției orășenești le-au indicat pentru a fi predate numai în prezența lor, să fie predate destinatarilor, numai la oficiul [poștal], în prezența judeului suprem, eventual a șeful poliției orășenești sau al unui reprezentant al acestuia; coletele neindicate, să fie predate conform procedurii obișnuit. Dacă judele suprem al plășii sau șeful poliției orășenești nu dă nici un răspuns cu privire la coletele menționate în lista zilnică, în decurs de 24 de ore de la trimiterea lor, coletele cuprinse în listă vor fi predate potrivit punctului 3 al ordinului emis la 28 august 1888 sub nr. 38021 (vezi "Culegerea de legi și ordine" din anul 1888, nr, 46), ca și când judele suprem, eventual șeful poliției, nu ar avea nici o obiecție împotriva predării normale a coletelor.

Această dispoziție am comunicat-o comitelui suprem din comitatul Hunedoara, prin adresa anexată în copie.

Totodată, vă solicit ca, în măsura în care domnul comite suprem ar dori să aplice, pe baza adresei mele, un procedeu asemănător, și la alte oficii poștale și telegrafice să dați instrucțiunile corespunzătoare șefilor oficiilor poștale și telegrafice respective, conform celor scrise mai sus.

În fine, vă solicit ca, în măsura în care se dorește aplicarea unui procedeu asemănător, în zona d-voastră, de către comitele suprem al unui alt comitat, să-l informați în mod corespunzător pe respectivul comite suprem, să procedați în conformitate cu cele scrise mai sus și să-mi raportați despre aceasta.

Budapesta, 19 mai 1894.

Lukács, cu mâna proprie

Pentru autenticitatea copiei:

Boros
cancelist

5-94/res.

Méltóságos gróf főispán úr!

44-94 számú mai napon vett becses rendeletére hivatalos tisztelettel jelentem, hogy a memorandum per alkalmából járásomból is többen fent voltak Kolozsvárt s úgy a felmenetelre a pénz öszeszerzésénél mint a nép hangulatának állandó alarmirozásánál különösen a papok és tanítók vesznek tevékenyen részt. Mindezekről jelentésemet vármegyénk ngs alispányához tüzetesen megtettem s jelentésemben egyebek között a sz. pénteki g. kat. tanító Kis alias Miku György sürgös áthelyeztetését méltóságod által kieszközöltetni kértem, s előterjesztést tettem az elvezénylések által 3.ra leszállott csendőr létszám szaporítására.

A méltóságod rendelete érdemére nézve előterjesztem hogy habár kis fülpesi Rac János és nagyidai Ruzs Stefan lelkészek kivételével járásomban mindenik román lelkész és kivétel nélkül mindenik román tanító többé kevésbé állandóan agitál, a bizonyítás ellenük a nép bámulatosságot miatt lehetetlen, mégis az eddigi puhatolásaim szerint legveszedelmesebb agitatorok sorrend szerint 1. Kis Miku György tanító sz. penteken ki paraszt ruhában bocskorban járja be a vidéket s kolozsváron is így jelent meg 2. Domsa Tivádár sz. pénteki lelkész ki a templomban is izgatott a magyar kormány és törvények ellen, sőt Nehay lovag nagy birtokosnak saját házánál fenyegetőzött hogy "bizonyos az hogy ha a memorandum per roszul dől el nagyobb vérontás lesz mint 1848. 3. Angur Sándor tekei esperest helyettes ki épen a napokban iskola vizsgálati körutját csendes de állandó izgatásra használja fel 4. Angur Simon sz. aknai lelkész az előbbinek atyja kinek a sz aknaiakat dacára buzgolkodásának ezzuttal sem küldöttek megválasztására sem pénz gyűjtésére megnyerni nem sikerült. 5. Moldován János oláhujfalusi lelkész, előbbinek veje kinek anyja magyar nő, de ki magyarul beszélni nem akar 6. Pop Oktavián faragvi lelkész Pap Justin körjegyző testvére és a szendrán g. kat. lelkész Pap Justin sogora.

Ezek lennének járásomban az agitáció vezér emberei s ezek csakugyan minden alkalmat és ürügyet meg ragadnak arra nézve hogy társaikkal öszzegyűlve öszzefoghasanak s elősegittetik ezen

irány gyakran oly bírósági intézkedésekkel is mint pl. az elhunyt Vitéz Gergely féle hagyaték gondnoksága mely Angur Sándor tekei lelkesre bocsátván leltározás s egyéb tanácskozás czimen a kényelmes szobák és jó borok mellett az oláh papok állandó kisdédovóját képezi s innen mindig feltűzülülve oszlnak szét. Épen ezen esetre figyelemmel nem mulaszthatóm el felemlíteni igazságügyikormányok azon következményeiben igen káros elnézésére felhívni méltóságod figyelmét, hogy egy ilyen a központtól felette távol eső vidéken a kir. bíróságban az összes fogalmazó és kezelő személyzetben csak két magyar ember van s a tulnyomó többség oláh lévén különösen a kir. telekönyvnel állandó oláh kaszinó tartatik, hozzájárul ehez az éppen most elhalt Gröser K. kir. járásbíró kosmopolitikus világ nézete s meg lett teremtve az hogy ezen bíróságban a magyar állameszme és, alkotmány iránt tisztelet szerfelett haza, lelkesültség pedig éppen csakis a bíróság egy tagjában Gál Gyula aljárásbíróban van, innen magyarázható hogy a memorandum perrel felvetett eszmék ezen bíróság tagjánál nem úgy traktáltatnak a mint azt állami tisztviselőktől elvárni lehet s habár épen az utóbbi időben Gál aljárásbíró hazafiasabb és erélyesebb fellépése némi változtatást már csinált mégis elkerülhetlen szükségesnek mutatkozik nem csak az hogy kir. járás bíróvá éppen Gál Gyula mint politikai érzékkel bíró és a viszonyokkal ismerős magyar ember alkalmaztassék de szükséges az is hogy a túl sulyban levő oláh tisztviselők száma áthelyezéseket apasztassék.

Végül a mi az általam ezen ügyben tett intézkedéseket illet arra nézve hogy különösen sz. péntek községben mint legveszélyesebb ponton a dolgok menetét kiváló figyelemmel tartom, iroda vizsgálat és egyéb közigazgatási teendők elintézése közben több ízben a községben megjelenve puhatolozást folytatok, a csendőrséget és járásom valamennyi megbízható birtokosát fel hívtam hogy észleleteikről engem azonnal tudassanak a bonycai birot mert állítólag egyéb ügyben de mégis a per tárgyalásának első napján Kolozsvártt volt távollétért 10 frt fegyelmi birsággal s pár napra rea szintén más ügyben ujjab 10 frt fegyelmi birsággal sujtottam, Kis Miku György főagitatort magán szobámba vive alkalmas módon előadott fenyegetésekkel reábiztam hogy a politikai szerepléstől egyáltalában tartozkodni magát kötelezte, be vallotta hogy csakugyan paraszt ruhába öltözdvé ment Kolozsvárra, csakugyan a templom előtt hívták fel a pappal a népet adakozásra s kiküldöttek költségeihez, csakugyan a népből erre a célra 8 forint lett öszeszedve, de mert ezen fanatikus fiatal embernél ilyen megtörödés

tudom hogy csak átmeneti s mert az egész csoportban ez a leg fanatikusabb és legtevékenyebb agitator mégis felelősségre vonatni hogy iskoláját napokon át mért hanyagolta el s kérvén sürgős áthelyeztetését.

Teke 1894 május 19

Münstermann György
főszolgabíró

Verso: Érkezett: 1894 mai 23

Szám: ad 44 res.

Kolozsmegye Méltóságos gróf főispányához. Kolozsvártt

Fond *Prefectura judetului Cluj*, Confidentiale, nr. 44/1894

Traducere:

Nr. 5-1894/confidențial

Onorate domnule conte, comite suprem!

La înaltul d-voastră ordin cu nr. 44-1894 primit azi, raportez, cu respect, că și din plasa mea s-au dus mai multi oameni la Cluj cu prilejul procesului memorandist, iar la strângerea banilor pentru drum precum și la agitarea permanentă a stării de spirit a populației participă activ îndeosebi preoții și învățătorii. Despre toate acestea i-am raportat detaliat vicecomitelui din comitatul nostru și în raportul meu, printre altele, i-am cerut să rezolve, cu ajutorul d-voastră, transferarea urgentă a învățătorului greco-catolic Gheorghe Chiș alias Micu, din Pinticu, și am înaintat raport pentru sporirea efectivului de jandarmi care, prin detașări, a scăzut la 3.

În privința ordinului d-voastră raportez că, desi în plasa mea toți preoții români – cu excepția preoților Ioan Raț, din Filipisul Mic și Ștefan Rus din Viile Tecii – și toți învățătorii români, fără excepție, instigă permanent, este imposibil de dovedit ceva împotriva lor din cauza solidarității uimitoare a populației; totuși, potrivit cercetărilor mele de până acum, cei mai periculoși instigatori sunt, în ordine: 1). Gheorghe Chiș Micu învățător la Pinticu, care străbate ținutul îmbrăcat în haine țărănești și opinci și așa a apărut și la Cluj. 2) Teodor Domșa, preot din Pinticu, care și în biserică a instigat

împotriva conducerii și legilor maghiare, ba mai mult, chiar în casa marelui proprietar, cavalerul Nehay, a amenințat că “dacă se decide nefavorabil în procesul memorandist, e sigur că va fi mai multă vărsare de sânge decât în 1848”. 3) Alexandru Augur, ajutor de protopop în Teaca, care se folosește de vizitația făcută chiar în zilele acestea prin scoli, pentru a instiga în mod linistit, dar constant. 4) Simion Augur, preot în Ocnîța³⁰⁴, tatăl celui de mai înainte, care, în pofida zelului său, nu a reușit de data aceasta să-i capaciteze pe locuitorii din Ocnîța nici pentru alegerea de deputați, nici pentru colectă de bani. 5) Ioan Moldovan, preot în Buzești, ginerele celui dinainte, a cărui mamă este unguroaică, dar el nu vrea să vorbească ungurește. 6) Octavian Pop, preot în Fărăgău, fratele notarului cercual Iustin Pop, și cumnatul preotului greco-catolic Iustin Pop, din Sântu.

Aceștia ar fi conducătorii instigărilor din plasa mea și aceștia profită într-adevăr de orice ocazie și pretext pentru a se solidariza cu tovarășii lor și îi ajută deseori chiar prin dispoziții judecătorești așa cum este, de exemplu, tutela moștenirii defunctului Grigore Vitezu, care i-a fost încredințată preotului Augur Alexandru din Teaca; tutela constă, pe lângă [administrarea] camerelor confortabile și vinurilor bune, și din conducerea azilului de copii mici, de către preoții români, iar aceștia, sub pretextul că inventariează și se sfătuiesc, pleacă de aici întotdeauna înflăcărați.

Tocmai ținând seama de acest caz, nu pot amâna să amintesc și să vă atrag atenția asupra urmărilor deosebit de dăunătoare ale indulgenței de care dau dovadă organele de justiție, deoarece într-o asemenea regiune locuită de naționalități, aflată departe de centru, în rândurile personalului funcționăresc și administrativ de la judecătoria regală se află doar doi maghiari, marea majoritate fiind formată din români, mai ales la cartea funciară unde se ține un cazinou românesc permanent; la aceasta contribuie și concepția cosmopolită a judecătorului de plasă Gröser K., care tocmai a decedat, și la această judecătorie s-a format părerea că respectul pentru ideea de stat maghiar și pentru constituție este o exagerare; numai un singur membru al judecătoriei este pătruns de elan patriotic și anume Gál Gyula, ajutorul judecătorului de plasă; așa se explică de ce ideile preluate de la judecătorul de plasă în legătură cu procesul

³⁰⁴ Vezi adeziunea celor din Ocnîța adresată Comitetului central al Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria (N. Josan, *Mărturii documentare*, p.232).

memorandist, nu corespund celor pretinse de la un funcționar de stat și chiar dacă în ultimul timp atitudinea mai patriotică și mai energică a ajutorului judecătorului de plasă, Gál, a produs deja unele schimbări, totuși pare inevitabil faptul ca să fie angajat în funcția de judecător de plasă chiar Gál Gyula, ca om cu simț politic și ca maghiar cunoscător al situațiilor, dar este necesar, în același timp, să fie micșorat, prin transferări, numărul funcționarilor români, majoritari.

În final, în ceea ce privește măsurile luate de mine în această chestiune, eu urmăresc cu deosebită atenție mersul lucrurilor, în special în comuna Pinticu, care este punctul cel mai primejdios și deplasându-mă de mai multe ori în comună pentru controlarea biroului și rezolvarea altor probleme administrative, fac cercetări; am solicitat jandarmeriei și unor proprietari de încredere din plasa mea să mă înștiințeze urgent despre cele observate de ei; judeului din Băița i-am aplicat o amendă disciplinară de 10 florini pentru absență, deoarece, după cum se spune, a fost plecat la Cluj în altă problemă, dar de fapt a fost pentru prima zi a procesului, iar după câteva zile i-am mai aplicat o amendă disciplinară de 10 florini, tot pentru o altă problemă; pe principalul instigator, Gheorghe Chiș Micu, l-am dus în camera mea și, cu amenințări proferate în mod corespunzător, l-am convins, așa că a promis să se abțină în general de la orice rol politic; a mărturisit că a plecat la Cluj îmbrăcat într-adevăr în haine țărănești, că, într-adevăr, în fața bisericii, împreună cu preotul, i-a îndemnat pe oameni să contribuie la cheltuielile delegaților, că în acest scop s-au strâns de la oameni 8 florini, dar, întrucât știu că pentru acest tânăr fanatic această înfrângere este doar provizorie și deoarece el este cel mai fanatic și cel mai activ instigator din tot grupul, v-aș ruga totuși să-l trageți la răspundere pentru faptul că și-a neglijat școala, zile de-a rândul, și v-aș ruga să-l transferați de urgență.

Teaca, 19 mai 1894.

Münstermann György
jude suprem

Verso: Sosit: 23 mai 1894

Nr. ad 44 confidential

Onoratului conte, comite suprem al comitatului Cluj. Cluj

Szám 3-res

Méltóságos Gróf főispán úr!

44-894 fes. számú rendeletére, mai napról tisztelettel jelentem, hogy virradóra Velics Zoltán lakására itt helyben, marha ganéjjal egy ellene, Gál Gyula és ellenem elferdített irással, román nyelven írt fenyegető, czim nélküli irat volt ragasztva.

Azt magyar fordításban tisztelettel csatolom.

A nyomozatott megindítottam. Az irni olvasni tudó emberekről ma tudomást szerzek, hogy az irások összehasonlításából – ha községbeli ember írta – a tettest megkerithessem.

Addig is falusbirót – a ki a községben a közrend fenntartásáért felelős figyelmeztettem, hogy ha holnap reggelig tettest meg nem keriti 25 frt fegyelmi büntetést fog kapni kötelessége hanyag teljesítéséért.

A memorandum per tárgyalásra megjelenésre biztató papok s tanítók teljes jegyzékét 48 ora alatt bejelentem.

E hó 16-rol kelt jelentésemben az itteni őrnek még 10 csendőrrel megerősítését kértem, ezt ismételten kérem, mert a megye tekintetes alispánjától kaptam ugyan értesítést hogy az itteni őr megerősítésére még hat ember érkezik tényleg azonban ezen őr s ma is csak 8 emberből áll az őrsparancsnokkal együtt, s abból is Kimpan Péter román.

Az uzdiszentpéteri őrsparancsnoknak is hangzatos magyar neve van. Pronai nevet visel. Azonban pár év előtt Prodán volt. Feltehető róla hogy elnézéssel van a románokkal szemben s elhalgatja azoknak viselt dolgait, a minthogy tényleg azon őrstől még a memorandumra vagy izgatásokra vonatkozólag semmi jelentést nem vettem s a f. hó 14-én írt jelentésemben foglaltak mind magán értesülés alapján lettek felvéve.

E hó 24 én itt 44 egyházközség részéről legalább 120 román össze fog gyűlni, tekintve a tényleg uralgó izgalmat, bizonyos hogy a falubeliek bámulni összeverődnek s ha ma reggeli fenyegetésüknek nagy jelentőséget nem is tulajdonítok – preventiv intézkedéseket tenni szükségesnek látom.

Ezért kérem méltóztassék kieszközölni hogy a román csendőrök kicseréltessenek, mert közülök csak egynek kétes magatartása vérszemre kaphatja a románokat, s méltóztassék még 10 csendőrnek azonnal küldése iránt intézkedni.

M. Örményes 894 május 19.

Münstermann György
főszb.

A folyó hó 24 én megtartandó gyűlésnek tisztán vallási színezete van a tárgysorozat szerint. Kétségtelen azonban hogy az itteni pap Voda András által rendezendő ebéd fog tere lenni az izgatásnak s nemzeti kifakadásoknak.

Ha ezen ebédet közhelyen akarnák tartani, annak tartását megakadályoztathatnám, de magán lakra jogsérelem nélkül behatolni nem lehet fennálló törvényeink szerint.

Ha a magyar – államnak saját polgárai általi szidalmazását megakadályozni magyar állami érdek; úgy elérkezett ideje annak, hogy a gyülekezések főképp a mostani izgatottság közepett kormányrendelettel eltiltassanak.

Magam, kötelességem teljesítésében tantorithatlanul állok még ha azt tudnám hogy életembe kerül is – de elfojtani az izgatottságot jelen törvényeink közt, egy kihelyezett tisztviselő hatáskörét meghaladó, csakis kormány vagy törvényhozási intézkedéstől lehet várni s ha még csend van az azért van, mert a kanocz még nincs meggyűjtva; ezért kérem méltóztassék, ha kieszközölhető, a gyűlés megtartását magasabb helyről tiltani be, a mi az izgalmat tekintve indokolást nyerhet.

Természetes, hogy ha eltiltási rendeletet nem kapok – fennálló törvényeink s rendeleteink értelmében fogok a gyűléssel szemben eljárni.

M. Örményes 894 május 19

Münstermann György
főszolgabíró

Fond *Prefectura judetului Cluj*, Confidentiale. nr. 44/1894. f.25-26

Domnule conte, comite suprem!

Ca urmare a ordinului nr. 44-1894 confidențial, vă raportez cu respect, din cursul zilei de astăzi, că, pe la revărsatul zorilor, pe casa lui Velics Zoltán din această localitate a fost lipită, cu balegă, o hârtie de amenințare împotriva acestuia, a lui Gál Gyula și a mea, fără adresă, scrisă în limba română, cu litere neregulate.

O anexez, tradusă în limba maghiară.

Am început cercetările. Astăzi voi obține informații despre oamenii care știu să scrie și să citească pentru ca, prin compararea scrierilor – dacă hârtia a fost scrisă de un sătean – să pot da de urma făptașului.

Până atunci, l-am avertizat pe primar, care este răspunzător de păstrarea ordinii publice în sat că, dacă până mâine dimineată nu dă de urma făptașului, va primi o amendă disciplinară de 25 de florini pentru neglijență în îndeplinirea sarcinilor.

Lista completă cuprinzând preoții și învățătorii care îndeamnă la participare la procesul memorandist, v-o înaintez în decurs de 48 de ore.

În raportul meu din data de 16 a lunii curente³⁰⁵, am cerut întărirea postului de jandarmi; îmi repet cererea; am primit, e drept, înștiințare din partea onoratului vicecomite al comitatului că mai sosesc 6 oameni pentru întărirea postului local; realitatea este însă că acest post se compune și astăzi din numai 8 oameni, incluzându-l și pe comandantul postului, iar dintre aceștia, Petru Câmpan este român.

Și comandantul postului din Sânpetru de Câmpie are un nume răsunător maghiar, se numește Pronai. Însă, cu câțiva ani în urmă se numea Prodan. Se presupune despre el că este îngăduitor în privința românilor și trece sub tăcere faptele săvârșite de aceștia; într-adevăr, de la acel post n-am primit nici un raport referitor la memorandum sau la acte instigatoare, iar datele cuprinse în raportul meu din ziua de 14 a acestei luni le-am obținut pe baza informațiilor proprii.

³⁰⁵ Vezi doc. nr. 165/vol.II.

În data de 24 a acestei luni, se vor întruni aici cel puțin 120 de români din 44 de parohii; luând în considerare agitația ce se va produce, în mod sigur sătenii se vor înghesui să-i admire și, chiar dacă nu dau importanță deosebită amenințării lor de azi dimineață – consider necesară luarea unor măsuri preventive.

De aceea, vă rog să binevoiți a rezolva schimbarea jandarmilor români deoarece, chiar dacă numai unul dintre ei are o atitudine îndoielnică, aceasta i-ar putea încuraja pe români să devină îndrăzneți; să luați măsuri pentru trimiterea, de îndată, a încă 10 jandarmi.

Urmenișul de Cîmpie, 19 mai 1894.

Münstermann György
jude suprem

Adunarea ce urmează să se țină în data de 24 a acestei luni are o nuanță pur religioasă, conform programei. Este însă de netăgăduit faptul că masa organizată de preotul Andrei Vodă va constitui momentul izbucnirii instigărilor și nemulțumirilor naționale. Dacă această masă s-ar ține într-un loc public, aș putea s-o împiedic, dar într-o casă particulară nu se poate pătrunde fără violarea legii, conform legislației în vigoare.

Dacă este în interesul statului maghiar să pună capăt ofenselor aduse statului de proprii săi cetățeni, a sosit momentul să fie interzise, prin ordin guvernamental, întrunirile și mai ales agitațiile de acum.

În ceea ce mă privește, mă mențin cu fermitate pe poziția îndeplinirii datoriei mele – chiar dacă aș ști că aș plăti cu viața – dar înăbușirea agitațiilor, în virtutea legislației existente în prezent, depășește sfera de competență a unui funcționar desemnat, aceasta fiind posibilă numai prin dispoziție guvernamentală sau juridică, și dacă, deocamdată, este liniste, aceasta se datorează faptului că fițitul n-a fost încă aprins; de aceea vă rog să binevoiți, dacă se poate, să obțineți de la un for superior interzicerea întrunirii, cerere motivată prin luarea în considerare a agitațiilor.

Desigur, dacă nu voi primi ordin de interzicere în privința întrunirii, voi proceda conform legislației și ordinelor în vigoare.

Urmenișul de Cîmpie, 19 mai 1894.

Münstermann György
jude suprem

38381-94. sz.hoz. Másolat

58 el./94 m.á. v. sz.hoz

Méltóságos Úram!

Kolozsvártól – N. Szebenig a vonalat külön menettel bejárván, az illető osztálymérnökökkel, valamennyi állomásfőnökkel és előljáróval, ugyszintén több pályafelügyezővel, pálya és kiadó örrel nemkülömben pályamunkásokkal is érintkeztem, de olyan nyilatkozatot nem hallottam sem oly jelenséget nem észleltem, melyből arra lehetne következtetni, hogy a vonat közlekedés avagy személyzetünk biztonsága ez időszerint veszélyeztetve volna.

Maghallgatott összes személyzetünk egyező nyilatkozatából kitűnik azonban, hogy vonalunk mentén a román ajkú nép nagy mértékben fel van izgatva, a papok vezetése mellett folytán gyülekezeteket tart és a magyarokat nyiltan és bátran elpusztítással fenyegeti az esetre, ha a memorandum per a vádlottak elítéltetésével végződik.

A román lakosság fenyegetései nincsenek tehát különöseben pályánk és személyzetünk ellen irányítva, hanem általánosságban a magyar faj ellen irányulnak.

E körülmények következménye az, hogy tisztán román ajkú lakossággal környezett egyes állomásainkon a személyzet annyira meg van félemlítve, hogy magát biztonságban nem érzi. Ilyen állomások különösen Karácsonyfalva, Palázsfalva és Ladámos.

Balázsfalvára nézve már megtette a közigazgatási hatóság a szükséges intézkedéseket a mennyiben oda 20 csendőrt rendelt ki, Karácsonyfalva és Ladámos állomásokra pedig az üzletvezetőség csendőrök kirendelését kérni fogja.

A vizaknai előljáró jelentésének üzletvezetőségéhez csupán az szolgált okul, hogy az állomás közelében levő töltés lejtőn oláh lakosok marhát legeltettek és az állomási közegeknek az eltiltás alkalmával fenyegetőleg ellenszegültek.

Az Alsó-Fehérmegyei főispán által a Gyéres melletti Aranyos vashid a Mihálcfalva Maros vashid és a Mikeszásza és Kis-Kapus között levő Nagy-Kükülő fahid ellen állítólag tervezett merényletre nézve adatt közlés folytán úgy ezen valamint egyéb nagyobb

műtárgyak is óvatosságból megbízható egyének külön őrizete alá helyeztetek; saját közegeink részéről azonban semmi oly jelenség nem észleltetett, mely ezen külön intézkedést máskülömben szükségesnek mutatná.

Szintén óvatosságból történt intézkedés aziránt is, hogy a pályaörök vonalszakaszukat minden közlekedő vonat előtt bejárják, mivégből a mozgó örök a mutatkozó szükséghez képest szaporíttatnak.

Ezen óvintézkedések önként érthetőleg csak azon időre lettek elrendelve míg a románságnál veszélyes izgatottság tapasztalható lesz.

A személyzetnek fegyverrel való ellátását az intézet részéről a fenforgó körülmények között nem találom ajánlatosnak, a kihívó és izgató hatás miatt, melyet az ily intézkedés a népre gyakoralhatna, ha arról tudomást nyer.

Fa és felépitmény anyag készletben van.

Leghamarább nyugalomra kényszerítne, illetőleg leginkább általános megnyugtatóra szolgálna az, ha a román ajkú nép által lakkott felizgatott községeket, mint Nagylakot és Balázsfalvát katonaság szállná meg. Holnap Brassó felé folytatjuk utunkat, hol azonban az eddigi tapasztalások szerint itélve, előreláthatólag kedvező viszonyokat fogunk találni. Kis-Kapus 1894 május, 18. Mély tisztelettel stb. Marx János s.k. a Másolat hiteleül

Budapest 1894 május 20 Müller s.k.

Jelen másolat hiteleül

Landthaller
irodatiszt

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar.* nr. 599/1894. f.3-4

Traducere:

Copie

La nr. 38381-1894

La nr. 58/1894 prezidial

Domnule!

Am străbătut drumul de la Cluj la Sibiu, pe calea ferată, am intrat în legătură cu inginerii de secție, cu câțiva șefi de gară și [funcționari] superiori, de asemenea cu mai mulți șefi de canton, cu cantonieri și magazioneri precum și cu lucrători de întreținere, dar nu am auzit vreo exprimare, nici nu am observat vreun fenomen din care s-ar putea deduce că transportul pe calea ferată sau securitatea personalului ar fi periclitată, în momentul de față.

Însă din declarațiile concordante ale întregului personal audiat, reiese că, [în ținuturile străbătute de] căile ferate, populația românească este în mare măsură instigată, ține tot timpul întruniri sub conducerea preoților, și îi amenință pe maghiari cu nimicirea, în mod direct și cu îndrăzneală, în cazul în care procesul memorandist se încheie prin condamnarea acuzaților.

Amenințările locuitorilor români nu sunt deci îndreptate special împotriva căilor ferate și personalului nostru, ci ele vizează neamul unguresc în general.

Urmarea acestor situații este faptul că la unele gări, înconjurată de populație în întregime românească, personalul este atât de înspăimântat încât nu se simte în siguranță.

Astfel de gări sunt, în special, cele din: Crăciunelul de Jos, Blaj și Loamneș.

În ceea ce privește Blajul, autoritățile administrative au luat deja măsurile necesare, întrucât au fost dispusi acolo 20 de jandarmi; în privința garilor Crăciunel și Loamneș, direcțiunea regională va cere dispunerea jandarmilor.

Raportul șefului [de gară] din Vișag, către direcțiunea regională aparținătoare a avut ca unic motiv faptul că locuitorii români și-au scos vitele la păscut pe povârnișul din apropierea gării, iar la somatia lucrătorilor de la gară, ei s-au împotrivit proferând amenințări.

Ca urmare a celor comunicate de comitele suprem al comitatului Alba de Jos, referitor la atentatul plănuțit, după cum se spune, împotriva podului de fier de pe râul Arieș, de lângă localitatea

Câmpia Turzii, împotriva podului de fier de pe Mureș, de la Mihalt, și a podului de lemn de pe râul Tîrnava Mare, dintre localitățile Micăsasa și Copșa Mică, podurile menționate precum și alte edificii, mai mari, au fost puse, din motive de precauție, sub paza personală a unor indivizi de încredere; agenții noștri, însă, nu au observat nici un fenomen care să indice necesitatea luării unor măsuri speciale.

Tot din motive de precauție s-au luat măsuri ca toți cantonierii să-și verifice sectoarele de cale ferată, înaintea sosirii fiecărui tren; în acest scop va fi sporit numărul cantonierilor mobili, în funcție de necesitățile ce apar.

Se înțelege de la sine că aceste măsuri de precauție sunt luate numai pe perioada cât se constată starea de agitație, periculoasă, a românilor.

În împrejurările actuale, nu consider potrivită dotarea cu arme a personalului de la căile ferate, din cauza efectului provocator și instigator pe care l-ar putea avea asupra populației o asemenea măsură, dacă se află despre aceasta.

Lemnele și materialele pentru construcții sunt pregătite.

Pentru ca [populația] să se calmeze mai repede, respectiv pentru liniștirea tuturor, cel mai bine ar fi ca armata să ocupe comunele instigate de populația românească, cum sunt Noșlacul și Blajul. Măine ne continuăm drumul spre Brașov unde însă, judecând după cele constatate până acum, vom întâlni probabil, o situație favorabilă.

Copșa Mică, 8 mai 1894. Cu profund respect etc.

Marx János, cu mâna proprie. Pentru autenticitatea copiei.

Budapesta, 20 mai 1894. Müller, cu mâna proprie.

Pentru autenticitatea prezentei copii:

Landthaller
cancelist

Számjeles sürgöny
 Érkezett/2 óra 45 percz
 88 sz. Nagy Enyed 1894 Máj 20

Belügyminister úr Ó Excellentiájának

Tudomásomra jött, hogy gyulafehérvári posta hivatalhoz tegnap 12 pénzes levél jött Orosz országból és 4 Romániából, 40 forint, 400 forint összegekkel terhelne egyes romanok részére.

Kérem intézkedni kereskedelmi minister útján, hogy ily levelek közigazgatási hatóságnak esetről-esetre bejelentessenek.

Gyulafehérvári polgármester felhatalmazandó volna, hogy királyi ügyész közbejöttével ily gyanus levelek mozgalmas időkre való tekintettel felbontassanak. Utasítást kérek.

főispán

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar.* nr. 531/1894, f.2

Traducere:

Telegramă cifrată
 Sosită; ora 2,45
 Nr. 88 Aiud, 20 mai 1894

Excelenței sale, domnului ministru de interne!

Am aflat că la oficiul poștal din Alba Iulia au sosit, ieri, 12 scrisori de valoare din Rusia și 4 din România, ce contin sumele de 40, respectiv 400 florini, pentru unii români.

Vă rog să luati măsuri, prin intermediul Ministerului comerțului, ca asemenea scrisori să fie raportate, de la caz la caz, autorității administrative.

Primarul din Alba Iulia ar trebui împuternicit să deschidă asemenea scrisori suspecte, cu intervenția procurorului regal, având în vedere vremurile tulburi.

Cer instrucțiuni.

comite suprem [Zeyk Dániel]

Nagyságos Alispán Úr

Deés

Belügy miniszter Úr ő nagysága 532/894 res. számú jelzett sürgönyben értesít arról, hogy a Kolozsvárt tárgyalás alatt lévő memorandum perben az ítélet állítólag e hó 25 vagy 26 dikán fog kihirdettetni, ebből kifolyólag felkérem Nagyságodat sziveskedjék legéberebb módon intézkedéseit megtenni, hogy a Kolozsvárt meghozott ítélet után haza utazó román vezérfiakat vassúti állomásokon a vidéki román nép semminemű tüntetésekben ne részesithene, mi kellő számú csendőrség, esetleg katonaságának ideje korrán kellő számban gondoskodása által lesz elérhető.

Tett intézkedéseiről kérem Nagyságodat hamaros jelentést tenni

Deés 22 V 1894

Verso:

Belügy Miniszter Úr!

Nagyságodnak 532/894 res. számú értesítés következtiben, másolatban van szerencsém ki mutatni tett intézkedésemet.

Deés 1894 május 22 ikén

s.s. indescifrabil

Exp. 22/5

Fond *Prefectura judetului Somes*, nr. 26/1894, f.1*Traducere:*

Domnule vicecomite

Dej

Domnul ministru de interne m-a anunțat, prin telegrama nr. 532/894 confidențial, că sentința la procesul memorandist dezbatut la Cluj se pare că va fi comunicată în ziua de 25 sau 26 a acestei luni; ca urmare vă solicit să binevoiti a lua măsuri cu cea mai mare atenție

astfel încât conducătorii români ce vor călători spre casă după pronunțarea sentinței de la Cluj, să nu fie întâmpinați cu nici un fel de manifestații în găurile din ținuturile cu populație românească, fapt ce se poate realiza avându-se grijă să se dispună din timp jandarmeria și armata, în număr suficient de mare.

Vă rog să raportați cât mai degrabă despre măsurile pe care le-ați luat.

Dej, 22 V 1894

Verso:

Domnule ministru de interne!

Ca urmare a înștiințării d-voastră cu nr. 532/894 confidențial, am onoarea să vă prezint, în copie, măsurile pe care le-am luat.

Dej, 22 mai 1894

s.s indescifrabil

Exp. 22/5

170

1894 mai 22, Beclean

A bethlenijárás főszolgabírójától
2765-894

Méltóságos Báró Főispán császári és királyi kamarás Úr!

Folyó hó 18 áról 21/b számmal jelzett igen tisztelt rendelete folytán, bátorságot veszek magamnak a román nemzetiségű honfitársaink közelebbi mozgalmaira vonatkozólag tiszteletteljes jelentésemet a következőkben előadni:

A memorandum pernek a kolozsvári esküdtszék előtt való folyamatba tételét megelőzőleg észlelni lehetett, hogy a román nyelvű lakosság bizonyos szervezett titkolódzás mellett tatózkodó magaviseletet tanusít s hogy a román liga ismert egyénei mozgalmaskodva nagy körültekintéssel és óvatossággal érintkeznek itt ott gyűléseznek, lapokat s egyéb felhívásokat mohó vággyal olvassák és valamire előkészülnek, de hogy mire megtudni nem

lehetett; mert eljárásaikban míg egyfelől rendkívül óvatosak, másfelől oly összetartók a néppel együtt, hogy semmit el nem árulnának, a ki ingadozavá válhatna rendesen kizárják összejöveteleikből s csak hithű embereikkel közölnek egymást, oly nagyképűséggel, hogy a távol szemlélőt oly optikai csalódásba ejtheti és ejti. Miként hinnie feltételeznie kell, hogy ha nem is a világ rendjét; de Magyarország államiságát megdöntik és minden magyar embert kiirtanak, a birtokokat felosztják, ilyesmire csélzó szót el is ejt a korcsmába egy-egy részeg ember sőt egymás között állítólag beszélnek is és említik a 48. iki események ismétlését, minek alapját kétségen kívül reá vitelesen és helyes alapon a lelketlen népkedélyt felbujtokban található fel, mi azután előidézi az aggodalmakat és izgalomban tartja különösen a vidéken szétszorva lakozó magyar nemzetbelieket.

Ehez hasonló állapot merült fel 1892. ik évben, 1893 ban az ázsiai kolera alkalmával is tapasztalat szerint mindig azok részéről inscenirozva, kik a fennálló törvényes viszonyokat eltapadni ohajtják fel használván minden módot és körülményt a népkedély felizgatására és izgalomban elégedetlenségben tartására és biztatására mind oly módon és fufangal, hogy ebbeli ténykedéseikben rajta érni nem lehet, mert összejöveteleik és titkos gyűlésezéseikre többnyire a templomot, papilakot használják fel.

Ezen folyamatos előzmények mellett indult meg a memorandum per ötletéből a Kolozsvártt kívinni szándékoltt tüntetésre való előkészület is oly módon, hogy legtöbb helyt a lelkészek titokzatos összejövetelekek tartva a népet felbujtották a tüntetésre nevezetesen:

E hó 4-én a midőn Dr. Tripon beszterczei ügyvéd és Domedia ó-radnai lelkész vádlottak Besztercze felől jövő vonattal jövendők voltak, a bethleni indoháznál kétségen kívül előzetes megbeszélés és felhívás folytán, minek jeleit nem lehetett venni, bethleni gr. cath. esperest Puscariu Gergely úgy jelent meg mellékuton, hogy a vonat megérkezteig a deszkaanyag háta mögött áldagált, míg a bethleni román ajkuak többnyire mellékutakon ünnepi ruhában vonultak ki szintén oda, hol a vasut megérkezésekor egyszerre összetodulva tüntettek a martiroknak és Puscariu Gergely szonoklatot tartott kiemelve, hogy mellettük az igazság, az Isten segítse s kívánja hogy az illetők elnyomoik felett győzedelmeskedjenek, mire Dr. Tripon és Domadia feleltek és nagy ováció után tovább utaztak, – itt tehát a tüntetés értelmi szerzője és vezetője nevezett esperest volt.

Ugyanekkor elutaztak többen Deésre az ottani tüntetésben részt venni, hol részt is vettek Miku György körjegyzővel együtt ki előzetesen utazott be adóbeszállítás ürügye alatt.

Tüntetés volt még ugyan e nap a szeretfalvi indoháznál, hol arokalyai gr. kath. lelkész Juga Ilyés vezette szeretfalvi hiveit mint oda beszolgálólelkész a tüntetésre, ki mint Arokalja községében, melyben vegyesen laknak a románok a szászokkal nem igen mer fellépni, de mindazon által az ottani románok is fel vannak izgatva, valószínűleg általa.

Ugyancsak az nap tüntetés történt a csicsó-kereszturi indoháznál Oltyán Virgil odavaló gr. kath. lelkész vezetése mellett ugyanoly titokzatos módon mint Bethlenben.

Ezen a történt tüntetésekig ki nem tudhatott ténykedések után kezdett a román nép fenyegető állást foglalni s mindenünnen a lelkészrel egyházi gondnokok vezetése mellett Kolozsvárra tudolni, melyik milyen bátorsággal birt vagy a feltűnés kikeröléseért meggoszolva minden a járason kívül is eső indoházaknál ülve fel a vonatra.

A nép kedély felizgatása és a nép ámitása félrevezetése, biztatása, ébrentartására, itten általánosan szervezkedve látszanak, a fővezető pedig Puscariu Gergely bethleni gr. kath. esperest volt, ki Kolozsvárra nem ment el ugyan; hanem itthon maradt, körül tekintő ovatossággal, gyanitlag az itten maradottakkal való összeköttetés fenntartására s a további teendők irányítására mert vele van összeköttetésben a papság, kik közül kihívó legerősebb mozgalmat fejtett ki a Kolozsvárra való csődítés tényében fügei Popán Simon gr. kath. lelkész, Oltyán Virgil csicsó-kereszturi lelkész fivérével apanagyfalusi lelkész Botyán János, ki Kolozsvárra vezetve hiveit, midőn onnan vissza jöve velem találkozott minden felhívás nélkül, – előzetesen értekezve Puscariuval azzal igazolta magát, hogy ő Kolozsvártt gyógyítani járt magát s elő is mutatott Perl fogorvostól egy kétsoros bizonyítványt hogy őt gyógykezli, tette pedig ezen igazolást Botyán azért, mivel segélyezés iránt kérelmezett, nehogy a segélyezésre veszélyeztetve legyen.

Gyűléseket tartotak s a népnek a Kolozsvártt való megjelenést előmozdították s arra bujtottak szászfelli lelkész Bács Mihály, odavaló községi bíró Todorán István, malomi gör. kath. lelkész Onyigi Sámson, felső-orozsfalusi lakos az orosz-török háború alatt Romániában volt vasuti hivatalnok Greku János, kinek vezetése alatt Felső-Oroszfaluból 7 egyén ment Kolozsvárra tüntetni, az utazási

költséget beszerezve az egyház magtárából eladott 30 véka málé-a bethleni piaczon eszközölt eladásából.

Nagy agitációt fejtett ki még a dögmezői gr. keleti lelkész Kotucz Tivádár, tanító Czolka Gergely – izgatásukat és összekötetésüket kiterjesztve Ispánmező, Lonkafalvára s a többi Cziblesvölgyi községekre. A sajó-udvarhelyi gr. kath. segédlelkész Ruzs Gergely.

Az utazáshoz szükségelt pénzeket legtöbb helyütt az egyház pénztárából vettek fel, némely községben titkosan gyűjtéseket is rendeztek minek kipuhatólása folyamatban van azon oknál fogva is, mivel a gyűjtésbeni részvétel, annak eszközlésével községi bírok is vannak vádolva.

Egészen véve, a tüntetésre való felhívás annak előmozdításában, a kedélyek felizgatásában a fenn megnevezetteken kívül tulzás és elfogultság nélkül jelezhetem, hogy az összes alpapság és tanítók vetélkedve buzgolkodtak mint teljes szervezet.

A népkedély a mult napokig különösen a memorandum per első hetében fokozottan izgatott volt, a közbéke és nyugalom kicsapongások által eddig sehol megzavarva nem voltak, sőt észleletem szerint az izgalom és népkedély szóban nyilvánuló zendülés alább szállt a tényezők már jobbra is balra tekintenek az elbizakodottságnak előbb észlelt kihívó jeleivel felhagytak, mindazon által az állapot tekintettel az előzményekre s azon körülményre, hogy céljaik elérhetése tekintetéből mire vetemedhetnek nem tudhatni s előre ki nem számítható bizonyos fokig aggodalmas és izgalmat felkeltő. Közelebbről is úgy értesültem, hogy Apanagyfaluban Botyán János lelkésznel a csabai lelkész Szelván a böödi lelkész, a szászfellaki és málomi lelkész s még két ismeretlen a mult héten éjjel összejövetelt tartottak, a megbizott a szobába bejutni nem tudott s így összejövetelük tárgya kipuhatólható nem volt.

Tegnap pedig a bethleni sokadalom napján Oltján Virgil több pap társaival és tanítókkal Kis-Kajánba tartottak összejövetelt gyűlést, mi lehetett az esperest megbizásából az iskolai vizsgák megtartása iránti értekezlet s azzal egybekötve egyéb is a nyomozó puhatolodzást ez irányban is megindítottam annál is inkább, mivel feltűnő hogy egyházi papi gyűlés épen a bethleni sokadalom napján s oly félre való helyt mint Kis-Kaján tartatott.

Ezekben jelezve az állapotokat egyben tisztelettel jelentem, hogy az ingerlő eljárások gondos kikerülésével és töllem kitelhető óvatossággal, körültekintő igazságos kimélettel, minden segéd módot

és rendelkezésemre álló eszközöket felhasználtam s felhasználok a csend, közbéke és nyugalom fenntartására.

Kiváló és igaz tisztelettel vagyok

Méltóságos Báró Főispán cs. és kir. kamarás úr

Bethlen, 1894 május 22-én.

alázatos szolgája
főszbiró

Fond *Prefectura judetului Someș*, Comite suprem, nr. 28/1894, f.13-18

Traducere:

Din partea judelei suprem al plășii Beclean
2765-1894

Domnule baron, comite suprem, camarar cezar-crăiesc!

Ca urmare a ordinului d-voastră, din data de 18 a lunii curente, cu nr. 21/b, îmi iau permisiunea să vă prezint în cele ce urmează, raportul meu referitor la recentele mișcări ale concetățenilor noștri de naționalitate română.

Înainte de punerea pe rol, în fața Curtii cu jurați, a procesului memorandist de la Cluj, s-a putut observa că locuitorii de naționalitate română, pe lângă un comportament misterios, manifestă o atitudine rezervată și că indivizii cunoscuți ca membri ai Ligii române, acționând cu precauție și mare prudență, se întâlnesc ici-colo, țin ședințe, citesc ziare și proclamații, cu o dorință înfocată, se pregătesc de ceva, dar de ce anume, asta nu s-a putut afla; întrucât în acțiunile lor sunt, pe de-o parte, deosebit de prudenți, pe de altă parte sunt atât de solidari cu populația încât nu trădează nimic iar dacă cineva devine șovăilenic este exculs definitiv de la întrunirile lor și comunică doar cu persoanele ce au o credință neclintită și [o fac] cu atâta înfumurare încât privitorul din exterior poate fi și este supus unei amăgiri optice; așa încât trebuie să presupunem că ei răstoarnă dacă nu chiar ordinea lumii, dar cel puțin ordinea statală a Ungariei și-i extermină pe toți maghiarii, împart mosiile; asemenea aluzii mai scapă câte unui betiv, la cârciumă, ba mai mult, aceste lucruri se vorbesc între ei și se aminteste despre repetarea evenimentelor din '48 a căror cauză a constituit-o, fără îndoială instigarea și orientarea

stării de spirit a populației, ceea ce provoacă apoi neliniște și-i ține într-o stare de agitație îndeosebi pe locuitorii de naționalitate maghiară, care trăiesc dispersați în regiune.

O situație asemănătoare a survenit în anul 1892 și în 1893 cu ocazia holerei asiatice; [aceste situații sunt] înscenate întotdeauna, după cum s-a constatat, de către cei care doresc să distrugă relațiile de drept existente, profitând de orice împrejurare pentru a instiga starea de spirit a populației și pentru menținerea și încurajarea acestei stări de agitație și nemulțumire, într-un asemenea mod și cu astfel de șiretlicuri încât nu se poate afla la timp nimic din activitatea lor, deoarece pentru întrunirile și ședințele lor secrete se folosesc mai mult de biserică și preoțime.

Cu astfel de premise a început și pregătirea manifestației intenționată a se desfășura la Cluj, cu prilejul procesului memorandist, în așa fel încât, în cele mai multe locuri, preoții, ținând adunări secrete, au îndemnat populația la manifestări, și anume:

În ziua de 4 a lunii curente, când acuzații: Dr. Tripon, avocat din Bistrița și Domide, preot din Rodna Veche³⁰⁶, trebuiau să vină cu trenul dinspre Bistrița, la gara din Beclean a apărut – fără îndoială, în urma discuțiilor și solicitărilor anterioare, ale căror semne n-au putut fi descoperite – protopopul greco-catolic, Grigore Pușcariu din Beclean, venit pe căi lăturalnice, astfel încât, până la sosirea trenului, a stat dosit în spatele magaziei de scânduri, în timp ce locuitorii români din Beclean, îmbrăcați de sărbătoare, au venit aici, majoritatea pe căi lăturalnice; odată cu sosirea trenului, dintr-odată s-au grupat și au manifestat pentru martiri, iar Grigore Pușcariu a ținut un discurs prin care a scos în evidență faptul că dreptatea este de partea lor, că Dumnezeu are să-i ajute, și că dorește ca respectivii să-i învingă pe asupritori; la care Dr. Tripon și Domide au răspuns și, după ovații puternice, au călătorit mai departe; deci, autorul moral și conducătorul manifestației de aici a fost protopopul menționat³⁰⁷.

În același timp, mai multe persoane s-au dus la Dej, ca să participe la manifestația de acolo, unde au și participat împreună cu notarul cercual, Gheorghe Micu, care a plecat dinainte sub pretextul predării impozitului.

³⁰⁶ Gherasim Domide (1856-1909). Vezi E. Bosca-Mălin, *Memorandistul Gherasim Domide*, București, 1944.

³⁰⁷ Vezi manifestațiile din zonă la N. Josan, *Mărturii documentare*, p.27-28.

Si astăzi a avut loc o manifestație la gara din Sărătel unde preotul greco-catolic Ilieș Iuga, din Arcalia, și-a condus credinciosii din Sărătel – el fiind preot acolo – la manifestație, deoarece în comuna Arcalia, unde locuiesc români și sași împreună, el nu prea îndrăznește să se impună dar, cu toate acestea, și românii de acolo sunt instigați, probabil tot de el³⁰⁸.

În aceeași zi a survenit o manifestație la gara din Cristestii Ciceului, sub conducerea preotului greco-catolic Virgil Olteanu, din localitate, în același mod misterios ca la Beclean.

După aceste acțiuni imposibil de descoperit, ce s-au concretizat în manifestațiile amintite, populația românească a început să aibă o atitudine amenințătoare și să meargă de peste tot cu grămada, la Cluj, sub conducerea preoților, a epitropilor; [oamenii] s-au urcat pe tren, fiecare după curajul său și, pentru a fi feriti de suspiciuni, s-au împrăștiat pe la toate găurile, chiar la cele din afara plășii.

Aici se observă, în genere, că se organizează instigarea stării de spirit a populației, amăgirea, inducerea în eroare, încurajarea și deșteptarea populației, principalul conducător fiind protopopolul greco-catolic Grigore Pușcariu care, totuși nu a plecat la Cluj, ci a rămas acasă probabil pentru a întreține legăturile cu cei rămași aici, cu o deosebită prudență, și pentru aranjarea celor ce sunt de făcut în continuare, deoarece el se află în legătură cu preoțimea din rândurile căreia cea mai provocatoare, mai puternică mișcare de mobilizare a populației la Cluj, au desfășurat-o preotul greco-catolic Simion Popan, preotul Virgil Olteanu din Cristestii Ciceului, preotul din Nușeni, Ioan Botean; acesta din urmă și-a condus credinciosii la Cluj, iar la întoarcere s-a întâlnit cu mine și fără vreo solicitare din parte-mi, – sfătuindu-se în prealabil cu Pușcariu – a început să se justifice că a fost la Cluj să se trateze, mi-a și arătat o adeverință de două-trei rânduri emisă de doctorul stomatolog Perl, din care rezultă că se tratează; însă Botean a încercat această justificare pentru ca să nu-i fie refuzat ajutorul [bănesc] pe care l-a solicitat.

Au ținut ședințe și au sprijinit plecarea populației la Cluj, instigându-i în acest sens, preotul Mihai Baciuc din Feleac³⁰⁹, primarul de acolo, Stefan Todoran, preotul greco-catolic din Malin, Samson

³⁰⁸ Vezi adeziunea celor din Arcalia și Sărătel la N. Josan. *Mărturii documentare*, p.332.

³⁰⁹ Vezi și o telegramă a locuitorilor din Feleac la N. Josan. *Mărturii documentare*, p.457.

Oniji, locuitorul Ioan Grecu din Hășu de Sus, fost funcționar la căile ferate din România în timpul războiului ruso-turc, sub a cărei conducere au plecat la manifestație, la Cluj, 7 persoane din Rusu de Sus, banii de drum fiind procurați prin vânzarea, din hambarul bisericii, a 300 banite de porumb, pe piața din Beclean.

O agitație intensă a desfășurat și preotul ortodox din Dumbrăvița, Teodor Cotuț, învățătorul Grigore Tolca, extinzându-si instigările și legăturile în localitățile Spermezeu, Borleasa și celelalte comune din zona Țibleșului, diaconul greco-catolic Grigore Rus, din Șieu Odorhei.

Banii necesari pentru călătorie au fost luați, în cele mai multe locuri, din casieria bisericii, în unele comune s-au organizat pe ascuns colecte, despre care se face cercetare deoarece pentru participarea la colectă și pentru executarea ei sunt acuzați și primarii.

Vorbind în general, pot să afirm, fără exagerare și fără prejudecăți că, pentru chemarea la manifestație, pentru agitarea spiritelor, au arătat mult zel, făcându-se vinovați, toți preoții și învățătorii, ca organizație.

Până mai zilele trecute, starea de spirit a populației a fost agitată, în mod progresiv, mai ales în prima săptămână a procesului memorandist; liniștea publică n-a fost tulburată până acum de nici un fel de excese, ci dimpotrivă, după cum am observat, agitația și starea de spirit manifestate prin vorbe au mai scăzut, făptașii privesc deja, în dreapta și-n stânga, au renunțat la aroganța observată înainte; cu toate acestea, luând în considerare antecedentele și faptul că nu se poate ști și nu se poate estima dinainte ce vor cuteza să comită pentru a-și atinge scopurile, situația este îngrijorătoare până la un anumit grad și stârnește neliniște. De curând am aflat că la Nuseni, preotul Ioan Botean, preotul Salvan din Ceaba, preotul din Beud, preotul din Feleac, preotul din Mălin și încă alți doi necunoscuți au ținut o întrunire săptămâna trecută, noaptea, dar persoana autorizată n-a putut intra în cameră, de aceea nu s-a putut afla scopul întrunirii.

Ieri, în ziua târgului de la Beclean, Virgil Oltean, împreună cu alți preoți, tovarăși de-ai lui, și învățătorii au ținut o întrunire și sedință la Căianul Mic. care s-ar putea să fi fost din însărcinarea protopopului, în scopul stabilirii examenelor școlare și alte probleme în legătură cu acestea: am început cercetările în această direcție deoarece mi se pare suspect ca o consfătuire bisericească să se țină tocmai în ziua târgului de la Beclean și într-un loc atât de retras cum este Căianul Mic.

Semnalându-vă situația, în cele de mai sus, vă raportează totodată că, pentru a menține tihna, pacea și liniștea publică, am folosit și folosesc toate mijloacele auxiliare care îmi stau la dispoziție, evitând cu grijă procedeele iritante, cu toată prudența și indulgența de care sunt în stare.

Rămân, cu deosebit și sincer respect, sluga supusă a domnului baron, comite suprem, camerar cezaro-crăiesc.

Beclean, 22 mai 1894.

s.s indescifrabil
jude suprem

171

1894 mai 22, Dej

Szám 24-1894 Bizalmas

Tekintetes Szilágyi Albert polgármester úrnak, Deés

A jelenben románok által előidézett mozgalmas viszonyok megkövetelik tudni azt, hogy kik utaznak keresztül a mozgalmat előidőzők közül a deési vasuti indoháznál és kik jönnek be Deésre a városba.

Ez oknál fogva tisztelettel kérem tekintetes polgármester urat sziveskedjék a város rendőr kapitányát szigoruan utasítani, hogy minden vonat érkezés és indulásnál személyesen győződjék meg az át és illetve beutazokról és azokról hozzám esetről estre tegyen írásul bizalmas jelentést.

A Deés városba beutazók a rendőrség által legéberebb figyelemmel lesznek, kísérendők, hogy kikkel érintkeznek és hova szállanak.

Deés, 1894, 22/5

s.s indescifrabil

Exp. 22/5

Fond *Prefectura judetului Someș*, Comite suprem, confidentiale, nr.24/1894, f.1

Traducere:

Nr. 24-1894 Confidențial

Onoratului domn primar, Szilágyi Albert, Dej

Starea de spirit agitată provocată în prezent de români reclamă cunoașterea aceloră dintre instigatori care călătoresc cu trenul trecând prin gara din Dej, ori care vin în orașul Dej.

Din acest motiv vă rog respectuos, domnule primar, să binevoiți a-i da instrucțiuni stricte șefului poliției din oraș ca, la sosirea și plecarea fiecărui tren, să se convingă personal despre cei ce tranzitează sau vin în oraș și despre aceia să-mi înainteze în scris, de la caz la caz, raport confidențial.

Cei veniți în orasul Dej, vor trebui urmăriți de jandarmerie, cu cea mai mare atenție, să se știe cu cine au legături și unde sunt găzduiți.

Dej, 22/5/1894

s.s. indescifrabil

Exp. 22/5

172

1894 mai 23, Chiochiș

Sz.5-894/biz.

Méltóságos Báró Főispán Úr!

Hivatkozva Méltóságodnak idei 21 sz. bizalmas rendeletére jelentésemet tisztelettel az alábbiakban teszem meg:

A Kolozsvártt folyamatban levő "Memorandum" per tárgyalása óta a járás lakossága között némi izgatottság észlelhető, s ámbár a folytonos éber megfigyelés után a hól csak gyanú van az izgatásra s tüntetésre, személyesen megjelenve s utánna nézve eddigelő nem sikerült egyebet határozattan megállapitanom, minthogy Keresztes Péter buzai, Filipán József szászujfalussi, Szálván Pál csabai, Kupsa Demeter melegföldvári gör. kath. lelkészek és ifj Mákavej József

naszolyi lakos voltak Kolozsvárrt a tárgyalás kezdetén, s egy napi ott tartzkodás után haza jöttek, kiket hazajövetelök után nyomban figyelmeztettem az izgatástól való tartzkodásra, nemkülönb a többi papok és tanitokra is figyelemmel vagyok, de hogy valaki a hiveket és lakosságot izgatta volna ezt ámbár már több ily nemü értesítést nyertem de utánna nézve midőn magam hallgattam ki a tanukat, erre nézt – akkor a magyarság sem tanusit semmit, mig ellenben maguk között nagy dolgokról beszélgetnek – a tanuskodók, hogy félelemből nem teszik e vagy pedig beszédjöknek alapja nincs – ezt biztosan nem tudhatom.

Biztos tudomásom van arról, hogy mindenik gör. kat. lelkész kapot a “Román ifjuság” aláírásával ellátott felhívást részint a budapesti főpostán, részint Maros Ludason feladva – mit a papok sem tagadnak.

A közrend, személy és vagyon biztonság megóvása tekintetében a szükséges előintézkedéseket megtettem, mostanig azonban e tekintetben további lépésekre ok nem adta elő magát.

Hallomás szerént azonban a kolozsvári vádlottak elleni ítélet kihirdetése napján az ezutáni nap készülnének némi tüntetésre az oláhok.

Az izgatásokra fordítandó költségekre járásomban hogy pénzt gyűjtessének – nyomozásom dacára – tudomásom nincsen.

Kékesi járási főszolgabirótól

Kékes, 894 május hó 23-án

Kiváló tisztelettel

Gajzágo Vilmos
főszolgabiró

Fond *Prefectura judetului Someș*. Comite suprem, nr. 28/1894, f.19-20

Traducere:

Nr. 5-1894/confidential

Domnule baron. comite suprem!

Referitor la ordinul d-voastră cu nr. 21 confidential, din anul acesta, vă prezint, cu respect, raportul meu în cele ce urmează:

De când se desfășoară la Cluj dezbaterile în procesul memorandist, se observă o oarecare agitație în rândul populației din această plasă și, cu toate că în urma unei supravegheri atente și continue, acolo unde există numai vreo bănuială de instigare și manifestație, mă înfățișez și fac cercetări personale, până acum nu am reușit să stabilesc ceva precis; preoții greco-catolici Petru Cherestesiu, din Buza, Iosif Filipan din Corvinești, Paul Salvan din Ceaba, Dumitru Cupșa din Feldioara, Iosif Macavei jr., locuitor din Năsal, au fost la Cluj, la începutul dezbaterii și după o zi de stat acolo, s-au întors acasă, iar după revenire i-am atenționat numai deocâmt să se abțină de la orice instigare; de asemenea sunt vigilenți și în privința celorlalți preoți și învățători, dar dacă cineva îi instigă pe credincioși și pe locuitori, asta nu pot să știu precis. În ciuda faptului că am primit mai multe informații de acest fel, dar când am făcut cercetări ascultându-i personal pe martori, atunci maghiarii nu au confirmat nimic din cele discutate între ei ca fiind, dimpotrivă, fapte importante; că martorii nu fac asta din teamă sau pentru că vorbele lor n-au nici un temei, asta nu pot să știu.

Știu precis că fiecare preot greco-catolic a primit câte un apel purtând semnătura "Tinerimii Române", expediate, o parte de la poșta centrală din Budapesta, altă parte din Luduș – ceea ce nici preoții nu neagă³¹⁰.

Am luat măsurile preventive necesare pentru siguranța ordinii publice, a persoanelor și bunurilor dar până în prezent nu s-a ivit vreun motiv pentru demersuri ulterioare în această privință.

Însă, după cum se aude, românii s-ar pregăti pentru câteva manifestații în ziua anunțării sentinței împotriva acuzațiilor, la Cluj, și în ziua următoare.

În pofida cercetărilor efectuate, nu am cunostință de faptul că în plasa mea s-ar strânge bani ce-ar fi folosiți pentru instigare.

Din partea judeului suprem al plășii Chiochiș

Chiochiș, 23 mai 1894.

Cu deosebită stimă

Gajzágo Vilmos
jude suprem

³¹⁰ Vezi textul manifestului "Popor român" semnat de "Tinerimea Română", având chenar tricolor (cf. Z. Pâclisanu, *op.cit.*, 1934, nr. 7, p.118-119).

Magyar királyi belügyminister
2150 szám/el.
Kizárolag saját kezéhez

Méltóságos Úr!

A főispánok egybehangzó jelentései szerint a román tüntetések és forrongások főképen a lelkészek és tanítók által idéztetnek elő és a békés román nép ezek által bujtogatatik fel.

Ennek folytán czélszerűnek tartotta a kormány úgy a gör. kath. mint gör. kel. érseket és püspököket felhívni, s őket komolyan felszollítani, hogy főpásztori hatalmuk és kötelességüknél fogva a lelkészeket és tanítókat a haza ellenes izgatásoktól, bujtogatásoktól és tüntetésektől tartsák távol.

Illetők vállalkoztak ezen kötelességük teljesítésére.

Egyszersmind kijelentetett, hogy minden izgató pap és tanító neve velük is fog közöltetni.

Minek folytán felkérem, hogy az izgató papok és tanítók neveit és minden egyes működésére vonatkozó szabályosan igazolt tényállást úgy az eddig történetekre nézve írásban és nem táviratilag hozzám azonnal terjesszék fel – minthogy nem kételkedem, hogy ezek nevei és a tényállás már Méltóságodnak bemutatattak.

Jövőre is folytonosan és azonnal szintén ily felterjesztés lesz teendő hozzám minden egyes esetben írásban szabályos indokolással.

Fogadja Méltóságod tiszteletem nyilvánítását
Budapesten, 1894 évi május hó 23 án.

Hieronymi

Méltóságos id báró Bornemisza Károly úrnak Szolnok Doboka megye főispánjának. Deésen

Fond *Prefectura judetului Somes*, Comite suprem. nr. 28/1894. f.1

Traducere:

Ministerul de Interne Regal Maghiar
Nr. 2150/prezidial
Strict confidențial

Domnule!

Potrivit rapoartelor asemănătoare ale comiților supremi, manifestațiile și agitațiile românești sunt provocate mai cu seamă de preoți și învățători și prin intermediul lor este instigată populația românească pașnică.

Ca urmare, guvernul a considerat oportun să-i cheme atât pe mitropoliții ortodocși cât și pe episcopii greco-catolici și să-i solicite în mod foarte serios ca, în virtutea autorității și datoriei lor, să-i țină deoparte pe preoți și învățători de instigare, agitații și manifestații antistatale.

Respectivii s-au angajat să-și îndeplinească aceste îndatoriri³¹¹.

Totodată s-a anunțat că numele fiecărui preot și învățător instigator le va fi comunicat și lor.

Ca urmare, vă solicit, să-mi prezentați de urgență, în scris dar nu telegrafic, numele preoților și învățătorilor instigatori și situația reală, argumentată reglementar, referitor la fiecare acțiune survenită până în prezent – deoarece nu mă îndoiesc că numele acestora și situația reală v-au fost deja prezentate.

Și pe viitor se impune să-mi raportați în același mod, permanent și de urgență, pentru fiecare caz în parte, în scris, cu motivațiile reglementare.

Primiți exprimarea stimei mele.

Budapesta 23 mai 1894.

Hieronymi

Domnului baron Bornemisza Károly senior, comitele suprem al comitatului Solnoc Dăbâca. Dej.

³¹¹ Se pare că arhieriei români nu s-au angajat categoric să liniștească poporul și să-l indemne la supunere față de legile și autoritățile ungurești. A rămas în sarcina lor reținerea preoților și a învățătorilor subordonați de la orice "agitațiuni naționaliste" (vezi T.V. Păcățian, *op.cit.*, vol.VII, p.671-672, 694).

2-894 sz.

Méltóságos Gróf Főispán Úr!

E hó 18-án 44 sz. alatt kelt beces rendelete folytán van szerencsém tisztelettel jelteni, hogy a jelenleg tárgyalás alatt álló Memorandum féle sajtóper alkalmából előkészített tüntetésben, miként ezt már folyó évi 52 sz. alatt is bejelenteni bátorkodtam, e város oláh nyelvű lakosságának egy része, számra mintegy 50-60-an., szintén részt vett ugyan, azonban azóta egyéb, jelentőséggel bíró mozzanat e tekintetben nem fordult elő. Annyit azonban ennek daczára is kikell emelnem, hogy a nemzetiségi mozgalmak megindulása, s főleg az említett per óta, városnak oláh ajkú lakosai között bizonyos izgatottság állandóan mutatkozik, mely izgatottság jóllehet hogy külső rendellenes tényekben még nem igen nyilvánul, a közbékére mégis hátrányos, mivel a nép némely rétegében fogalomzavart okoz részére könnyen ferde helyzetet teremt, s benne könnyen oly vágyakat ébreszthet fel, melyek nemcsak a fenálló politikai szervezettel, de az általános jogrenddel is ellentétben állhatnak.

Hogy ez állapot sürgős orvoslást igényel, az kétségtelen dolog. De mert itt nem annyira egyes tényekkel, mint inkább egész törekvésekkel találkozunk össze a közigazgatás, ily esetben pedig ez ma még erőteljes, az orvoslásra, csekély nézetem szerint, csak két eszköz kínálkozik. Vagy az, hogy e törekvések az illetők által és mértékeltetvén, törvényes uton kibékítést nyerjenek vagy az, hogy azoknak melegágyva: az elemi népiskolák az állam által birtokba vétésének a közigazgatás a sz.k. városokban és községekben hatályosabbá tétessék, s ezekkel egyidejűleg az elkövetendő sajtóvétségre nézve a mi helyi érdekeinknek és viszonyainknak amugy is aligha megfelelő sajtóügyi eljárás ideiglenesen felfüggesztessék.

E sz.k. városban egyébiránt a magyar és oláh lakosság között sokkal jobb a viszony, hogy sem eredőszerint veszélyesebb mozgalomtól tartani lehetünk.

A mozgalom, illetőleg inkább a jelzett tüntetés és izgatottság táplálóloul első sorban az itteni lelkészeket és tanítókat névszerint:

Hosszu János g. kath. esperest, Csortyd /Ciortea/ Tivádár g. kel. lelkész és Hurdukás nevezhetem meg; a közeli Kara községből pedig a tevékeny Moldován Ananiászt, gör. kel. lelkészt.

Kolozsvár sz. város polgármestere

Kolozsvár, 1894 május hó 23

Zabulik
polgármester

Verso: Érkezett 94 mai 26

Fond *Prefectura judetului Cluj*, nr. 44/1894, f.23-24

Traducere:

Nr. 2-1894

Onorate domnule conte, comite suprem!

Ca urmare a ordinului d-voastră din data de 18 a acestei luni, emis sub nr. 44, am onoarea să raportez, cu respect, că la manifestația pregătită cu prilejul procesului de presă memorandist ce se dezbate în prezent, a participat, într-adevăr, o mică parte dintre locuitorii români ai acestui oraș, numeric în jur de 50-60 [de oameni] – așa cum v-am raportat deja sub nr. 52, anul curent – iar de atunci nu a survenit vreo altă mișcare semnificativă. În pofida acestui lucru, trebuie să evidențiez totuși faptul că, de când au început mișcările naționale și mai ales de când [se desfășoară] procesul amintit, în rândul locuitorilor români din oraș există o stare permanentă de agitație care, deși nu se manifestă încă prin acțiuni concrete de tulburare a ordinii, este totuși în detrimentul liniștii publice deoarece cauzează confuzie de idei în unele straturi ale populației, produce o situație ciudată și poate să deștepte, foarte ușor, în rândul populației, dorințe care ar putea veni în contradicție nu numai cu organizarea politică existentă, dar și cu legalitatea generală.

Este incontestabil faptul că această situație necesită o remediere urgentă.

Și deoarece administrația se confruntă, aici, nu atât cu fapte, ci mai mult cu ambiții care, în acest caz, sunt încă neputincioase, remedierea este posibilă – după modesta mea părere – doar pe două

căi: fie că aceste ambiții sunt rezolvate de respectivii printr-o reconciliere pe cale legală și cumpătată, fie că locul de origine al acestor ambiții, adică școlile primare, sunt trecute în proprietatea statului. În orașele libere regești și în comune, administrația trebuie să devină mai eficientă și totodată, în privința delictului de presă comis, trebuie suspendată în mod provizoriu procedura penală, care, oricum, corespunde prea puțin intereselor noastre locale și circumstanțelor.

În acest oraș liber regesc, de altfel, relațiile dintre locuitorii maghiari și români sunt prea bune ca să ne temem de vreo mișcare mai periculoasă, nici chiar ca punct de pornire.

Dintre cei care întrețin mișcarea, respectiv manifestația și agitația semnalată, pot să-i numesc pe următorii: protopopul greco-catolic Ioan Hossu, preotul ortodox Teodor Ciortea și Hurducaș, iar din comuna apropiată, Cara, pot să-l numesc pe activul preot ortodox Anania Moldovan.

Primarul orașului liber Cluj.
Cluj, 23 mai 1894.

Zabulik
primar

Verso: Sosit: 26 mai 1894

175

1894 mai 24, Cluj

Kolozsvármegye és Kolozsvár sz. kir. város főispánjától
Ad 44/res sz./1894
Bizalmas. kiz. saját kezéhez

Nagyméltóságú magyar királyi Belügyminister úr!

Az almási járás főszolgabirójának ma érkezett 7094 eln. sz. jelentése szerint az Almási járásban a lakosság bujtogatva van és hangulata nagyon izgatott. A memorandum per tárgyalásának megkezdése alkalmával a népet a tüntetésben való részvételre buzdítani a legnagyobb tevékenységet topaszentkirályi id. Bokis János és czoldi Papiriu Pap Valér gör. kath. papok fejtették ki utóbbi 16 czoldi lakost hozott Kolozsvárra, kik állítólag 50 kr. napidíjban

részesítették, de hogy kiáltal és minő alapból, azt megtudni nem lehetett. A papok közül bent voltak az előbbieken kívül lapupataki Dán Péter, argyasi Lehenye Gergely, n.eskülői Petrán János, nyerczei Meszesán Elizeus és milvani Pap János.

A közrend, személy és vagyonbiztonság fenntartására a járási főszolgabíró minden lehető megtesz ugyan, de miután a hidalmási csendőrőrs a különben is csekély számú legénységgel nem képes a kerületébe beosztott nagy területen a jelen viszonyoknak és kívánalmaknak meg felelően, felügyelni s az intézkedéseket ellenőrizni, teljes tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, méltóztassék intézkedni, aziránt, hogy az említett járásban N. Almásra lehetőleg minél előbb egy csendőrőrs állitassék fel.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem nyilvánítását.
Kolozsvár, 1894, május 24-én

G. Béldy
főispán

Verso: Ér. V/26 894

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 603.1894, f.2-3

Traducere:

Din partea comitelui suprem al comitatului și al orașului liber regesc Cluj

Nr. Ad 44 confidential/1894

Confidențial. Strict personal

Domnule ministru de interne regal maghiar!

Potrivit raportului nr. 7-94 prezidial, sosit astăzi de la judele suprem al plășii Almașu, populația din această plasă este instigată și starea ei de spirit este agitată. Cea mai intensă activitate de instigare a populației pentru a participa la manifestațiile organizate cu prilejul începerii procesului memorandist, au desfășurat-o preotii Ioan Bochis din Sâncraiu Almașului și Valer Pop Papiriu din Tăudu; acesta din urmă a adus, la Cluj, 16 locuitori din Tăudu, care au fost plătiți cu 50 creștari pe zi, dar nu se știe cine i-a plătit și din ce fonduri. Dintre preoți, în afară de cei sus amintiți, au mai fost la Cluj, Dan Petru din

Ruginoasa, Grigore Lehene din Arghișu, Ioan Petran din Aschileul Mare, Elizeus Meseșan din Mierța și Ioan Pop din Miluani.

Judele suprem al plășii face tot posibilul pentru menținerea ordinii publice, pentru siguranța persoanelor și averilor, dar pentru că postul de jandarmerie din Hida, care are, de altfel, un număr mic de soldați, nu este în stare să țină sub control, în mod corespunzător, situația și cerințele actuale de pe teritoriul vast de care răspunde și nu poate supraveghea [îndeplinirea] dispozițiilor, vă rog cu tot respectul, Excelență, să binevoiti a lua măsuri pentru ca în plasa menționată, la Almașu Mare, să se înființeze un post de jandarmi, cât mai repede posibil³¹².

Primiți exprimarea stimei mele deosebite.

Cluj, 24 mai 1894.

Conte Béldy
comite suprem

Verso: Sosit: V/26 1894

176

1894 mai 25, Cluj

Belügyminister. Budapest.

Esküdtszék Rácziu Lászlót, Román Miklost, Muntyán János, Duma Jánost nem vétkesnek, más tizennégyet vétkesnek nyilvánította, ítélet kihirdetés öt órára, város csendes.

Klv. 94, V/25

G. Béldy

1. Belügyminister
2. Főispán Déva
3. Főispán D. Szt. Márton
4. Főispán Torda

³¹² A se vedea I. Tomolea, Gr.C. Mărcus, *Zalăul și memorandistii din 1892*, în *Zalăul pe treptele istoriei*, Zalău, 1975, p.67-70; N. Josan, I. Șerban, *Documente privind adeziunea maselor românești din Sălaj la cauza memorandistă*, în *Arhiva Muzeului Unirii din Alba Iulia*, în "Acta Musei Porolissensis", I (1977), p.229-236; C. Grad, *Memorandumul și Sălajul în scrisori și telegrame de adeziune în Tribuna (1892-1894)*, în "Acta Musei Porolissensis", IV (1980), p. 545-565; I. Penea, *Aspecte privind miscarea memorandistă în Sălaj*, în "Revista Arhivelor", 1992, nr. 3. p.293-308.

Törvényszéki ítélettel Rác 2 évi, Pap 1, Lukács 5, Cosma 3 évi, Barcsian 2 év 6 havi, Krisztea 8 havi, Corojan 2 évi 8 havi, Barbu 2 havi, Mihály 2 év 6 havi, Szucsiu 1 év 6 havi, Veturtiu 2 évi, Patitia 2 év 6 havi, Domide 2 évi 6 havi, Román 8 havi államfogházra íteltetett.

Ad 1 Papp György vádlottak nevében semmiségi panaszt jelentett be.

Klv. 94, V/25

G. Béldy

Fond *Prefectura judetului Cluj*, nr. 51/1894, f.2

Traducere:

Ministerul de Interne. Budapesta

Curtea cu jurați i-a declarat nevinovați pe Vasile Ratiu, Nicolae Roman, Ioan Muntean, Ioan Duma³¹³; alți paisprezece au fost declarați vinovați; sentința se pronunță la ora cinci³¹⁴; orașul este liniștit.

Cluj, 25 mai 1894

Conte Béldy

- 1.Ministerul de Interne
- 2.Comitele suprem Deva
- 3.Comitele suprem Târnăveni
- 4.Comitele suprem Turda

Prin sentința tribunalului, au fost condamnați la închisoare: Rațiu, la 2 ani, Pop, la 1 an, Lucaciu, la 5 ani, Comsa, la 3 ani, Barcian, la 2 ani și 6 luni, Cristea, la 8 luni, Coroianu, la 2 ani și 8 luni, Barbu, la 2 luni, Mihali, la 2 ani și 6 luni, Suciu, la 1 an și 6 luni, Veturțiu [Veliciu], la 2 ani, Patitia, la 2 ani și 6 luni, Domide, la 2 ani și 6 luni, Roman, la 8 luni.

Ad 1 Gheorghe Pop a declarat, în numele acuzaților, recurs în casație.

Cluj, 25 mai 1894

Conte Béldy

³¹³ Vezi I.P.P [app], *op.cit.*, vol.II, p.310-326.

³¹⁴ *Idem*, p.325.

Sz. 6-1894 eln. Bizalmas!

A Szamosujvári járás főszolgabírójától

Méltóságos Báró főispán úr!

Hivatkozással idei 21 eln. számú bizalmas rendeletére, tisztelettel van szerencsém jelenteni miszerint a memorandum pernek Kolozsvártt folyamatra tett tárgyalása előtt 3-4 nappal Szonyea János Szeplaki, Déák Dénes Boncznyiresi, Moldován Teofil Kis Jenői, Papp Miklos Lozsárdi, Beress János Felső tööki, Báldi Simon Tothfalusi és Oncs Jozsef Nagy Iklodi g. kath. lelkészek, Zánk Izidor Kis Székre ideiglenesen kihelyezett g. kath. tanító és Drágos Sándor Nagy Iklodi földbirtokos tüntették ki magókat az által hogy a népet izgatták; ezen urak megkisértették – folyó évi május 6-án midőn Lukácsiu, Dr. Mihályi, Dr. Tripon a hirdéses per vádlottjai s még számos oláh Kolozsvárra utaztak a szamosvölgyi vasút vonalon – hogy a Nagy Iklódi vasuti állomáshoz embereket csödütsenek – a buta népet különböző ígéretekkel és hazugságokkal ámitván – azonban kudarczal vállattak – mert alig voltak képesek 10-12 paraszt embert összehozni.

Az említett egyének közül Kolozsvárra a tárgyalás első napjára Szonyea János, Papp Miklos, Moldován Teofil, Déák Dénes, Báldi Simon lelkészek, Zank Izidor tanító és Drágos Sándor mentek be, kik 2 napi ott időzés után vissza is jöttek.

Tisztelettel jelentem egyidejűleg hogy május 7-én vagy is a memorandum per tárgyalása első napján/: az hétfő – heti vásár napra esvén:/e járásból több oláh és magyar paraszt is volt árúkkal Kolozsvártt a piacon azonban ezek még az nap estvéjén haza kerültek anélkül hogy a Kolozsvártt történekről tudomást is vettek volna. Végül alázattal jelentem méltóságodnak hogy a jelenlegi jelentésemben említett egyéneken kívül még mások is vannak kiket folyton figyelemmel kísérek, felügyelet alatt tartok – s bár megkettözött éberséggel ügyelek és figyelek minden mozzanatra – valamely vést jelentő izgalom nyomára eddig nem jöttem – jöhettem.

Mihelyt valamely veszélyes és törvény ellenes cselekmény elkövetésének nyomára jöhetek a törvényes intézkedéseket

késedelem nélkül megtenni s az ilyenekről méltóságodat nyomon értesíteni kötelezetemnek ismerem.

Szamosujvárt 1894 évi május 25, tisztelettel lévén Nagy Lajos főszolgabíró.

Fond Prefectura judetului Someș, Comite suprem, nr. 28/1894. f.38-39

Traducere:

Nr. 6-1894 prezidial Confidențial!

Din partea judelui suprem al plășii Gherla

Domnule baron, comite suprem!

Cu referire la ordinul d-voastră confidențial cu nr. 21 prezidial din acest an, am onoarea să raportez că, cu 3-4 zile înainte de-a începe la Cluj dezbaterile procesului memorandist, preotii greco-catolici Sonea Ioan din Bunești, Dionisiu Deac din Bont, Teofil Moldovan din Fundătura, Nicolae Pop din Lujerdiu, Ioan Vereș din Tiocul de Sus, Simion Baldi din Vale și Iosif Onciu din Iclod, învățătorul greco-catolic Izidor Zanc, mutat provizoriu la Săcălaia³¹⁵, și moșierul Alexandru Dragoș din Iclod, s-au evidențiat prin faptul că au instigat populația; acești domni au ademenit, cu diferite promisiuni și minciuni, poporul prost, ca să adune oameni la gara din Iclod, în ziua de 6 mai anul curent, când vestii acuzați ai procesului Lucaciu, Dr. Mihali, Dr. Tripon și alți numeroși români au călătorit la Cluj, pe calea ferată a văii Someșului – însă intenția lor a eșuat, pentru că de-abia au fost în stare să strângă 10-12 țărani³¹⁶.

Dintre indivizii amintiți, preoții: Ioan Sonea, Nicolae Pop, Teofil Moldovan, Dionisiu Deac, Simion Baldi, învățătorul Izidor Zanc și Alexandru Dragoș, au mers la Cluj și după ce au stat acolo două zile, s-au și întors.

Totodată raportez, cu respect, că în ziua de 7 mai, adică în prima zi a procesului (care s-a nimerit să fie luni, în ziua târgului săptămânal), mai mulți țărani români și maghiari din această plasă au

³¹⁵ Vezi adeziunea celor din Săcălaia la N. Josan. *Mărturii documentare*, p.351.

³¹⁶ A se vedea manifestatia celor din zona consemnată la N. Josan, *Mărturii documentare*, p.27-28.

fost, cu mărfuri la Cluj, pe piață, dar aceștia au venit acasă încă în seara aceleiași zile, fără ca să știe ceva despre cele petrecute la Cluj. În final, vă raportează, cu supunere, că în afară de indivizii menționați în prezentul raport, mai sunt și alții pe care îi am permanent în atenție, îi țin sub supraveghere și, cu toate că mă îngrijesc, cu o vigilență sporită și sunt atent la orice mișcare, până în momentul de față nu am dat de urma vreunei tulburări periculoase.

Imediat ce voi de de urma comiterii vreunor fapte periculoase și ilegale, știu că este de datoria mea să iau, fără întârziere, măsurile legale și să vă înștiințez despre aceasta pe d-voastră.

Gherla, 25 mai 1894.

Sunt cu respect,

Nagy Lajos, jude suprem

178

1894 mai 26, Alba Iulia

Török Ferencz a magyar korona országaihoz tartozó csendőrség felügyelőjének teendőivel megbízott cs. és kir. altábornagy
1 szám/cs.f.

Nagyméltóságú Minister Úr!

Gyulafehérvár 1894 Május hó 26-én

Az ország királyhágon tuli részében fennálló román mozgalomra vonatkozólag, Kolozsvártt, Nagy Enyeden és Gyulafehérváron, részint a csendőrségtől – és ennek hivatalos ügyirataiból, – részint pedig a bírósági és közigazgatási, nemkülönb magán személyektől nyert információk alapján, már most jelenthetem Nagyméltóságodnak, hogy a román agitátorok által előidézett helyzet veszélyesnek ugyan még nem mondható – azonban oly komoly, – hogy a legfőbb ideje, miszerint erélyes és tudatos intézkedések által, a jelenlegi izgalmas állapotnak minél előbb vége vetessék. Mert tény, hogy a román parasztság, – egy igen jól szervezett szövetség által, a jelenlegi törvényes viszonyok és így közvetve a magyar állam, eszme ellen, – rendszeresen izgatattik.

A román parasztság egy idő óta a magyar lakosággal szemben minduntalan kihívómagatartást tanusít és tekintve, hogy a román lakosság gyakran összejöveteleket tart, tanácskozik, s hogy e nép között nagy számban izgató proklamatiók keringenek és, hogy az eddig különben nyugodtan viselkedő nép, mindinkább hetrenkedőben lép fel, még oly személyek előtt is feltűnést kelt e nép szokatlan izgatott viselkedése, – a kik a helyzetet teljes objectivitással és komolyan megbirálják. A román lakoságnak ezen hetrenkedő magatartása a magyar lakosság között, – különösen oly vidéken a hol csak egyes magyar családok laknak a románok között, – természet – szerüleg izgalmat és rettegést szül.

A román lakosság felbujtogatása, a mint az nekem e vidéken, – mindenki által a kivel csak érintkeztem, – tudomásomra hozatott, állítólag a Romániában székelő "román nemzeti liga" által történik oly formán, hogy e liga végrehajtó bizottságának – mely állítólag Nagy Szebenben székel – adja utasításait, ez pedig részint Proklamatiók alakjában, részint pedig levélileg és szóbelileg is, a liga utasításait a román pópák és tanítókkal tudatja, kik azután a népet ez irányban beoktatják.

Ezen bujtogatások körülbelül 3 év óta rendszeresen és mindig intensivebb módon üzennek s ma már a román parasztság annyira kezeiben van e bujtogatoknak, hogy minden intésükre vagy felszólításukra, bár hol és bármikor, engedelmeskedik és megjelenik.

Hogy ezen említett általános nézet tény, igazolja azon körülmény, hogy Kolozsvárra a memorandum per megkezdésékor, a Bukovina határától le Temes megyéig fekvő területről jelentek meg a nagyszámú tüntetők kik egy pap vagy tanító egyetlen intésére vagy szavára azt tették a mit azok akartak.

A románok által különböző helyeken megtartott gyűléseken-ugy – mondva katonai rend és szervezés volt észlelhető, a mi pedig csak rendszeres és folytonos oktatás által érhető el. egy ily alacsony műveltségi fokon álló népnél.

Tudomásomra jutott, hogy a román lakosság férfi tagjai a 17 évtől felfelé a végrehajtó bizottság emberei által összeirattak, – mi czélból? Az eddig kipuhatható nem volt.

Hogy ily akna munka nem hajtható végre pénz nélkül, azt kétségen felül áll és erre vonatkozólag azt tudtam meg, hogy a memorandum perre és évvel kapcsolatos tüntetésekre, a végrehajtó bizottságnak állítólag 200.000 ft. állott volna rendelkezésre, mely részint gyűjtések által, részint pedig a liga által teremtetett elő.

Tény, hogy Kolozsvárt az összes vádlottak és védők, – család tagjaikkal együtt, – a vendéglőkben elköltött ételekért mit sem fizettek hanem az összes költségeket egy “sekretárius” nak címzett egyén fizette.

Még egy igen gyanús körülményre vagyok bátor Nagyméltóságod figyelmét irányítani és pedig: hogy Gyulafehérvárt a póstán, bíróság intézkedés folytán, 31 db, – Orosz Országból Ród község különböző lakására címzett és összesen 8000 franc értéket képviselőlevél lett lefoglalva. E levelekben állítólag orosz rubel bankok vannak, melyek értéke a budapesti főpostán lett volna átszámítolva.

Nem mérvadó nézetem szerint, mert feltehető, hogy ily gyanus küldemények érkeztek e vidékre és még érkezni is fognak, – a Romániából és Oroszországból jövő ily küldeményekre figyelem volna fordítandó.

Török
altábornagy

Verso: Ér. V/894, 639/res

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 639/1894, f.2-4

Traducere:

Török Ferencz, general de brigadă cezaro-crăiesc, însărcinat cu inspectarea jandarmeriei din țările Coroanei Maghiare Nr. 1/inspectorul jandarmeriei

Exceleanța Voastră, domnule ministru!

Alba Iulia 1894 mai 26

Referitor la mișcările românești existente în țară, în regiunile de dincolo de Piatra Craiului, deja de pe acum raportează Excelenței Voastre, pe baza informațiilor obținute de la Cluj, Aiud și Alba Iulia³¹⁷ de la jandarmerie, pe de-o parte – și din actele oficiale ale acesteia, –

³¹⁷ A se vedea Z. Păclisanu. *op.cit.*, nr. 6, p.89-99; N. Josan. *Alba de Jos*.

pe de altă parte de la procesul judecătoresc și administrativ, cât și de la persoane particulare, că situația provocată de agitatorii români nu poate fi considerată deocamdată periculoasă, totuși, este destul de serioasă, așa încât trebuie să se pună capăt, cât mai repede, stării actuale de agitație, prin măsuri ferme și chibzuite. Deoarece este evident că țărani români sunt instigați, în mod sistematic, printr-o asociație bine organizată, împotriva situației de drept actuale și, prin aceasta, împotriva ideii de stat maghiar.

De la o vreme, țărani români au o atitudine permanent sfidătoare față de locuitorii maghiari și, având în vedere că locuitorii români țin deseori întruniri, consfătuiri și în rândul populației circulă un număr mare de proclamații instigatoare astfel că populația pașnică de până acum devine din ce în ce mai obraznică, această purtare neobisnuit de agitată trezește suspiciuni încă și pentru acele persoane care judecă situația cu obiectivitate și seriozitate. Această atitudine obraznică a locuitorilor români față de maghiari, mai ales în acele ținuturi în care locuiesc puține familii maghiare printre români, în mod firesc provoacă agitație și spaimă.

Instigarea populației românești, – despre care am aflat de la toată lumea din ținut cu care am vorbit, – se realizează prin "liga națională română" cu sediul în România, după cum se spune; această ligă transmite instrucțiunile comitetului ei executiv, cu sediul la Sibiu, pe de-o parte³¹⁸ sub formă de proclamații, pe de altă parte prin scrisori și verbal, iar instrucțiunile sunt comunicate preoților și învățătorilor români care apoi educă populația în acest spirit.

Aceste instigări se practică în mod sistematic de aproximativ 3 ani, cu o intensitate tot mai mare și, în prezent, țărani români se află în întregime la discreția instigatorilor astfel că se supun orbește și se prezintă la orice semn de-al lor sau la orice solicitare în orice loc și-n orice moment.

Că această părere generală este reală, o dovedeste faptul că, cu prilejul începerii procesului memorandist, au venit la Cluj, în număr mare, manifestanții din toate ținuturile, de la hotarul Bucovinei și până la comitatul Timiș, care, la un singur semn sau cuvânt al unui preot sau învățător, au făcut ceea ce au dorit aceștia.

³¹⁸ Autorul face confuzia între *Liga culturală* din România și Comitetul central executiv al Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria care își avea sediul la Sibiu (V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op.cit.*, p.97-117; V. Netea, *Spre unitatea statală a poporului român. Legăturile politice și culturale între anii 1859-1918*. București, 1979, p.202-282).

La ședințele ținute de români în diferite locuri, s-a putut observa o așa-zisă ordine și organizare militară, ceea ce se poate realiza numai printr-o educare sistematică și permanentă cu o populație care are un nivel de cultură atât de scăzut.

Am aflat că bărbații români, de la 17 ani în sus, au fost luați în evidență de către oamenii comitetului executiv, dar până acum nu s-a putut afla în ce scop³¹⁹.

Este neîndoielnic faptul că o asemenea acțiune clandestină nu se poate realiza fără bani și referitor la aceasta am aflat că, pentru procesul memorandist și manifestatiile legate de acesta, comitetul executiv a avut la dispoziție, după cum se spune, 200.000 de florini, care au fost procurați parțial prin intermediul Ligii³²⁰.

Cert este că, la Cluj, toți acuzații și apărătorii – împreună cu familiile – nu au plătit nimic pentru mâncarea consumată prin restaurante, ci toate cheltuielile au fost achitate de un individ numit "secretar".

Îmi permit să atrag atenția Excelenței Voastre asupra încă unei situații suspecte și anume: la poșta din Alba Iulia, au fost confiscate, în urma dispoziției judecătorești, 31 de scrisori – cu o valoare de 8000 franci – trimise din Rusia și adresate unor locuitori din comuna Rod.

În aceste scrisori se află, după cum se spune, bancnote reprezentând ruble rusești a căror valoare a fost recalculată la poșta centrală din Budapesta.

După părerea mea – ca unul ce nu sunt competent –, întrucât există pericolul ca astfel de colete suspecte să fi sosit deja în acest ținut și vor mai sosi și altele, ar trebui acordată atenție unor asemenea colete venite din România și Rusia³²¹.

Török
general de brigadă

Verso: Sosit: 29/V/1894, nr. 639/confidential

³¹⁹ În afară de cele consemnate în lucrarea N. Cordos. *Societatea*. documentele perioadei nu mai oferă alte amănunte despre o asemenea acțiune.

³²⁰ Nu poate fi cunoscută suma exactă, dar este cert că *Liga culturală* a sprijinit financiar miscarea memorandistă. A se vedea proveniența veniturilor Comitetului central al Partidului Național Român pe perioada anilor 1893-1894 (Muzeul Național de Istorie al Transilvaniei, nr. inv. M.2414 și 2480 și C. Căzânisteanu, Gh. Părvulescu, *Din ecoul procesului memorandist*, în "Revista Arhivelor", 1969, nr.1, p.111.

³²¹ Insinuarea cum că miscarea memorandistă ar fi beneficiat de fonduri bănești din Rusia, nu poate fi acceptată. Teama de pericolul panslavismului și a panrusismului, îndemnat nejustificat ca autoritățile maghiare să se gândească și la această posibilitate.

Magyar Királyi Belügyminister
42535 szám/Vb.

Nagyságos Úr!

Lukács László és Albini Szeptimiu által az u.n. memorandum per vádlottjai nevében élet biztonságuk veszélyeztetése s bántalmaztatásuk miatt emelt panasz tárgyában e hó 18-án 853 eln. sz – a kelt jelentésére vonatkozólag felhivom Nagyságodat hogy nevezetteket értesitse, miszerint panaszkodás az eszközölt vizsgálat során teljesen alaptalannak bizonyult.

Budapest, 1894 évi május hó 26-án

A minister helyet

B. Josika
állam titkár

Nagyságos Albách Géza úrnak kir. tanácsos, a III oszt. vaskor. rend lovagja Kolozsvár sz. kir. város polgármesterének. Kolozsvárt

Verso: Kolozsvár sz. kir. város Polgármesteri hivatala

Érk. 1894 június hó 1e

Fond *Primăria municipiului Cluj*, nr. 1000/1894

Traducere:

Ministerul de Interne Regal Maghiar

Nr. 42535/ V confidențial

Domnule!

În legătură cu raportul d-voastră emis în data de 18 luna curentă, sub nr. 853/prezidial, în problema plângerii făcute de Vasile Lucaciu și Septimiu Albini, în numele acuzaților, în așa-numitul proces memorandist, din cauza periclitării vieții lor și din cauza ofensei, vă

solicit domnule, să-i înștiințați pe numiții că, în urma cercetărilor făcute, plângerea lor s-a dovedit a fi nefondată³²².

Budapesta, 26 mai 1894

În locul ministrului

Baron Josika
secretar de stat

Domnului Albách Géza, consilier regal, cavaler al Ordinului Coroana de Fier, cl. a III-a, primarul orașului liber regesc Cluj. Cluj

Verso: Oficiul primăriei orașului liber regesc Cluj

Sosit: 1 iunie 1894

180

1894 mai 26, Cluj

Kolozsvármegye és Kolozsvár sz. kir. város főispánjától

45 Res.sz./1894

Saját kezéhez

Nagyméltóságú magyar királyi Belügyminister Úr!

Hivatkozással Nagyméltóságodnak 430 eln. res. sz. magas rendeletére van szerencsém teljes tisztelettel jelenteni, hogy a "Memorandum" per tárgyalására Bukóvinából Dornavátrából Dr. Hurtig Jozsef ügyvéd és Dornából Zachorió Imilia birtokos jöttek Kolozsvárra.

A helybeli és fővárosi napi lapokban a bukovinaiakra vonatkozólag semmi féle közlemény nem jelent meg.

Hatósági intézkedés ellenük nem tétetett.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem nyilvánítását.

Kolozsvárt 1894 Május 26-án

Gróf Bélydy
főispán

³²² Vezi doc. nr. 146/vol.II.

Verso: Ér. V/30 894

A Nagyméltóságú magyar királyi Belügyminister úrhoz.
Budapesten

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 648/1894, f.2-3

Traducere:

Din partea comitelui suprem al comitatului și al orașului liber
regesc Cluj

Nr. 45/1894 confidențial

Strict personal

Excelența Voastră, domnule ministru de interne regal maghiar!

Referitor la ordinul Excelenței Voastre, cu nr. 430 prezidial,
confidențial, am onoarea să raportez, cu respect, că la dezbaterea
procesului memorandist au venit la Cluj, din Bucovina, avocatul Dr.
Iosif Hurtig, din Vatra Dornei, și proprietarul Emilian Zaharia, din
Dorna³²³.

În ziarele locale și din capitală nu a apărut nici un fel de
comunicat referitor la cei veniți din Bucovina.

Nu s-au luat măsuri oficiale împotriva lor.

Primiți, Excelență, expresia deosebitei mele stime.

Cluj, 26 mai 1894.

Conte Béldy
comite suprem

Verso: Sosit: V/30 1894 nr. 648 confidențial

Excelenței Sale, domnului ministru de interne regal maghiar.

Budapesta

³²³ Vezi doc. nr. 143/vol.II.

Királyi Főügyészség Kolozsvárt
Sz. 2420-1894/f.ű.

Nagyméltóságú belügyminister Úr!
Kegyelmes Uram!

Az úgy nevezett "román memorandum" terjesztése által elkövetett izgatás vétsége miatt indított sajtó per tárgyalása folyó hó 25-én befejeztetvén, a vádlottak nagyobb része, – jelesen pedig azok, akik az ./ alatt csatolt jegyzékben polgári foglalkozásuknak és rendes lakhelyüknek megjelölése mellett névszerint felsorolva vannak, 1-5 évi államfogház büntetésre lettek elítélve.

Az előbb említett vádlottak az esküszék sajtóbíróság ítélete elenn semmiségi panaszt jelentvén be; ennél fogva a reájuk kiszabott államfogház büntetés csak az esetben, és csak akkor lesz végrehajtható ha és a mikor a részükről beadott semmiségi panaszokat a m. kir. Curia elvetette. Addig pedig a nevezett vádlottak továbbra is szabadlábon hagyandók voltak.

Mint hogy azonban, közöttük olyanok is lehetnek, a kik a büntetés kikerülése céljából esetleg külföldre – például: Oláhországba megszökni kívánnának; ennek megakadályozása céljából azzal az alázatos kéréssel járulók Nagyméltóságodhoz méltoztassék elrendelni,

1. hogy a mellékelt névjegyzékben felsorolt vádlottak részére, külföldre szóló utlevél ne adassék ki;
2. hogy a mennyiben azok közül valamelyik részére efféle utlevél már kiadatott volna, annak érvénye megszüntetessék,
3. hogy a határszéli rendőri állomások főnökeinek utasítás adassék az iránt, hogy ha a kérdéssel vádlottak közül bármelyik is a külföldre kijutni igyekeznék, ebben megakadályoztassék,
4. hogy a nevezett vádlottak mindegyike rendőri felügyelet alá helyeztessék, és hogy ha a rendes lakhelyéről eltávoznék, erről a vezetésem alatt álló kir. főügyészséghez azonnal, – szükség esetén távirati uton jelentés tétessék.

Egyszersmind alázatos tisztelettel kérem Excellentiádat: hogy ha az előbbi 1-4 pont alatt előadatott kérésemet teljesíthetőnek találná erről engemet is értesíteni méltóztassék.

Kolozsvártt, 1894 hó 27-én.

Vita Sándor
királyi főügyész

Verso: Ér. V/29 894, 638

Nagyméltóságú Hieronymi Károly m. kir. belügyminister úr Ő
Excellentiájának. Budapesten

Anexa:

Ad. Nr. 2429. 894/f.ü.

Az úgy nevezett "román memorandum" perben elítéltek
névjegyzéke

- 1.Dr. Ratiu János ügyvéd, nagy-szebeni lakos.
- 2.Ilyésfalvi /basescii/ Papp György ilyesfalvi földbirtokos és ottani lakos.
- 3.Dr. Lucaciu László /Vasilie/ laczfalusi g. kath. lelkész.
- 4.Cosma Demeter tanár, nagy-szebeni lakos.
- 5.Dr. Barcianu P. Dániél tanár, nagyszebeni lakos.
- 6.Albini Septimius hirlapíró, nagy-szebeni lakos.
- 7.Cristea Miklós consistoriumi ülnök, nagy-szebeni lakos.
- 8.Coroján Gyula ügyvéd, Kolozsvári lakos.
- 9.Dr. Miháli Tivádár ügyvéd, deési lakos.
- 10.Suciu Aurél, ügyvéd, aradi lakos.
- 11.Veliciu Mihály, ügyvéd, kis-jenői lakos.
- 12.Patitia Rubin, ügyvéd, gyulafehérvári lakos.
- 13.Domide Gerasim g.k. lelkész, ó-radnai lakos.
- 14.Román Dénes, ügyvédjelölt, medgyesi lakos.

Kolozsvár, 1894 május 27

Vita Sándor
kir. főügyész

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr. 638/1894, f.3-5

Traducere:

Procuratura Generală Regală Cluj
Nr. 2420-1894/procuror general

Domnule ministru de interne!
Excelența Voastră!

După încheierea procesului de presă, în data de 25 a lunii curente, pornit din cauza delictului de instigare comis prin răspândirea așa-numitului "memorand românesc", cea mai mare parte a acuzaților – și anume aceia care sunt nominalizați cu specificarea ocupației și domiciliului lor, în lista anexată aici – au fost condamnați la închisoare între 1 și 5 ani.

Acuzații mai sus amintiți au declarat recurs împotriva sentinței date de instanța de presă a Curții cu jurați³²⁴; ca urmare, pedeapsa cu închisoarea, stabilită pentru ei, va putea fi executată numai în cazul când Curia regală maghiară va respinge recursul lor. Până atunci, acuzații au trebuit lăsați în libertate și pe mai departe.

Însă, întrucât printre acuzați ar putea fi și din aceia care ar intenționa să se refugieze în străinătate, de exemplu în România³²⁵, pentru a scăpa de pedeapsă, în scopul evitării acestui fapt, apelez la Excelența voastră cu rugămintea ca să binevoiți a ordona:

1. să nu se elibereze pașapoarte pentru acuzații înșirați în lista nominală anexată;
2. dacă s-au eliberat deja pașapoarte pentru unii dintre aceștia, să fie retrase;
3. să se dea instrucțiuni șefilor de la posturile de poliție de pe frontieră ca să împiedice încercările de refugiere în străinătate a oricărui dintre acuzații în chestiune;
4. să fie pus sub supraveghere polițienească fiecare dintre acuzații amintiți, iar dacă vreunul și-ar părăsi localitatea de domiciliu, să se raporteze imediat despre acest fapt, – telegrafic, în caz de necesitate – procuraturii generale regale aflată sub conducerea mea.

³²⁴ A se vedea acest document la I.P.P [app], op.cit., vol.II, p.428-473.

³²⁵ A se vedea această problemă la N. Cordos. *Memorandistii și problema emigrării politice*, în "Studia Universitatis Babeș-Bolyai". Historia, 1994, nr. 1-2, p.149-168.

Totodată, cu supus respect vă rog, Excelență: dacă găsiți realizabilă cererea mea prezentată sub punctele 1-4, să mă înștiințați și pe mine.

Cluj, 27 mai 1894.

Vita Sándor
procuror general regal

Verso: Intrat: 29/V 1894, 638

Excelenței Sale, domnului Hieronymi Károly, ministru de interne regal maghiar. Budapesta

Anexă:

Ad. Nr. 2429.894 procuror general

Lista nominală a celor acuzați în procesul așa-numitului "memorand românesc"³²⁶:

1. Dr. Ioan Rațiu, avocat, locuitor din Sibiu;
2. Gheorghe Pop de Băsești, moșier și locuitor din Băsești;
3. Dr. Vasile Lucaciu, preot greco-catolic din Șisești;
4. Dimitrie Comșa, profesor, locuitor din Sibiu;
5. Dr. Daniel P. Bărcianu, profesor, locuitor din Sibiu;
6. Septimiu Albini, ziarist, locuitor din Sibiu;
7. Nicolae Cristea, asesor consistorial, locuitor din Sibiu;
8. Iuliu Coroianu, avocat, locuitor din Cluj;
9. Dr. Teodor Mihali, avocat, locuitor din Dej;
10. Aurel Suciu, avocat, locuitor din Arad;
11. Mihai Veliciu, avocat, locuitor din Chișinău-Criș;
12. Rubin Pațiția, avocat, locuitor din Alba Iulia;
13. Gherasim Domide, preot greco-catolic, locuitor din Rodna Veche;
- 14.14. Dionisie Roman, candidat de avocat, locuitor din Mediaș.

Cluj, 1894 mai 27

Vita Sándor
procuror general regal

³²⁶ Vezi I.P.P [app], *op.cit.*, vol.II, p.325.

Másolat

A Szászvárosi rendőr kapitánytól, Szám 8/res/1894

Méltóságos Főispán Úr!

Bátor vagyok alázatosan jelenteni, hogy tegnap május hó 26-án estve valószínűleg a kolozsvári esküdszéki ítélet benyomása alatt több helybeli és vidéki román úri ember román ajkú katona tisztekkel vegyesen a Csösz-féle vendéglőben cigány zene mellett mulattak, nagyokat ittak és táncoltak. A mulatságon többek között következők vettek részt: Grecu cs. és kir. 64 ezredbeli őrnagy, Dregán százados, Voicu Juon főhadnagy, Popu és Babeu hadnagyok, 3 tiszt helyettes. Dr. Moldován Szilviusz ügyvéd, Barcian Aurel Ardeleana pénzügyi intézet könyvelő, Belei pénztárnok a fenti intézetnél, Nikora ugyanezen pénzügyi intézetnél hivatalnok, Baricz a Minerva nyomdásza, Lazaroi Juon kereskedő, Robotin Nagy-Almási jegyző, Friedmann zsidóból lett oláh alkenyéri jegyző, Hanes Toma facseton az ottani oláh pénzügyi intézet könyvelője és mások. A társaságban mint rendesen Voicu Juon cs. és kir. 64 ezredbeli főhadnagy volt a legzajosabb és legkicsapongabb, ki katona tiszti állását és főhadnagyi rangját szem elől tévesztve egy hosszú lelkes pohár köszöntőt mondott a dicső román nemzet felvirágzására és azon férfiakra emelte poharát, kik a román nemzetért Kolozsvárt küzdöttek és érte szenvedni fognak. – ezen pohár köszöntőt egy rendkívüli zajos "szetrejaszka" követte és a lelkesedés általánossá lett. Ugyan ezen főhadnagy egy civill kabátot vett fel és szervétát kötve nyakára úgy folytatta nevetséges bolondozásait. Később Hanes Toma facseti pénzügyi intézeti könyvelő mondott pohár köszöntőt Dr. Moldován Szilviusz ügyvédre, ki Kolozsvárt szintén a román nemzetért küzdött. Miután a mulatozás rendkívül zajossá lett és a 12 óra is bekövetkezett mely órán túl zenélni tiltva van a szolgálatban volt rendőr őrmester a zenét betiltotta és a cigányokat eltávolította, habár Dr. Moldován ez ellen tiltakozott is – ezután a társaság nagyobb része eltávozott néhányan azonban a zár óráig éjfél utáni 2 óráig ott maradtak és csak azután távoztak el.

Egyszersmint bátor vagyok jelenteni, hogy a helybeli román családok nagyjából tehát nők is folyó hó 24-én a városi erdőben mulattak, mely mulatságon a román katona tisztek de más tisztek is

vettek részt, estve a városba jöve többen a Csösz-féle vendéglőbe mentek, hová ugyanazon napon helyben tartott zsidó lakodalmon részt vett három idegen zsidó – névszerint Ábraham Sándor kerékgyártó Gyulafehérvárról, Issák Mózes mészkemencze /varniczai/ és Rozsavölgyi Sámson mészáros magyarigeni lakos – is betért és véletlenül ugyan azon szobában foglaltak helyet hol a román társaság volt, ekkor a román társaságbeliek magok között a zsidókra különbbnél különbb féle megjegyzéseket tettek, míg egyszerre Voicu főhadnagyból kitört a szokott példátlan durvaság és elbizakodottság és a zsidokat ezen szavakkal "futucz dumnezeu voszt afara cu voi zsidovi și ungur aci ne petrecem noi" a szobából kikergette. A zsidók a rendőrséghez jöttek panaszra és az őrmester azonnal kiment Csöszhöz és a zsidókkal is bemenve a helységbe tudakozódott a történetekről, ekkor Voicu főhadnagy az őrmesternek azt mondotta csak nem akar a zsidókkal szembesíteni, mire azt volt válassza nem, de tudnom kell hogy mi történt hogy helyes jelentést tehessek – ezen szavakra a főhadnagy azt mondotta "csak tegye meg jelentését de hüen az igazsághoz" ekkor az őrmester eljött.

Mint az elősoroltakból kivonni méltóztatott a helyben állomásozó román ajkú tisztek nem viselik magukat úgy mint azt rangjuk és állásuk megköveteli, politikát csinálnak, nemzetiségű színezetű multságokon részt vesznek és különösen Voicu főhadnagy nemzetiségi érzelmeiből titkot nem csinál, sőt fennen hirdeti, minélfogva nagyon óhajtandó lenne, hogy példaadás tekintetéből már azért is mivel az ezred nagy többsége románokból áll – a többször megnevezett Voicu Juon főhadnagy mielőbb innen és valamely más ezredhez áthelyeztessen.

Szászváros 1894 évi Május hó 27-én

Michel Béla s.k.
rendőrkapitány

A másolat hiteleül

Biró József
főispáni titkár

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar*, nr.1316/1894. f.8, copie

Traducere:

Copie

De la căpitanul poliției din Orăștie

Nr. 8/1894 confidențial

Onorate domnule comite suprem!

Îmi permit să raportez respectuos că ieri, 26 mai, seara, probabil sub impresia sentinței Curtii cu jurați din Cluj, mai mulți domni români localnici și din provincie împreună cu ofițeri români au chefuit la restaurantul Csösz, cu muzică țigănească, au băut bine și au dansat. La petrecere au participat, printre alții: Grecu, maior la regimentul 64 cezaro-crăiesc, căpitanul Drăgan, locotenentul Ion Voicu, sublocotenentii Popu și Babeu, 3 cadeti, avocatul Dr. Silvius Moldovan³²⁷, Aurel Bărcian, contabil la banca Ardeleana³²⁸, Belei, casier la instituția amintită, Nicoară, funcționar la aceeași instituție financiară, Bariț, tipăritorul "Minervei"³²⁹, comerciantul Ion Lăzăroi, Robotin, notar din Almașu, Friedmann, notar în Șibot – din evreu devenit român, Toma Haneș, contabilul instituției financiare românești din Făgetel și alții. Cel mai gălăgios și necumpătat din societate a fost, ca de obicei, locotenentul Ion Voicu, de la regimentul 64 cezaro-crăiesc, care, pierzând din vedere poziția sa de ofițer și rangul de locotenent, a rostit un toast lung și însuflețit pentru prosperarea măreței națiuni române și a ridicat paharul în cinstea 'acelor bărbați

³²⁷ A se vedea V. Catavei, *Dr. Silviu Moldovan – apărătorul procesului Memorandului (schită biografică)*, în "Restituiri", III, Deva, 1995, p.155-159.

³²⁸ Aurel Popovici Barcianu, proprietar din localitate și al Institutului Tipografic "Minerva", era în același timp și contabil la Banca "Ardeleana", a căror baze au fost puse de dr. Ioan Mișu. A.P. Barcianu va fi editorul-director al gazetei "Revista Orăștiei" ce va apărea săptămânal de la 1/13 ianuarie 1895 (cf. *Hodos-Ionescu*, p.583; I.I. Șerban, H. Rotche, *Considerații privind rolul presei românești din Orăștie în luPTA pentru eliberare națională (1895-1918)*, în "Apulum", XXII (1985), p.249-264; XXVII-XXX (1990-1993), p.501-519; V. Orga, *Sfârșit de veac la Orăștie – frânturi din cronica luptei naționale (1895-1899)*, în "Restituiri", III, Deva, 1995, p.161-177).

³²⁹ Petru P. Barițiu, redactor-responsabil pentru tipar al gazetei "Revista Orăștiei" pe întreaga perioadă a apariției sale, în numele Institutului Tipografic "Minerva" (înființat la 1888), ce era proprietar-editor al acestui ziar (vezi *Hodos-Ionescu*, p.583; I.I. Șerban, H. Rotche, *op.cit.*; V. Orga, *op.cit.*).

care au luptat, la Cluj, pentru națiunea română și vor suferi pentru ea; acest toast a fost urmat de un neobișnuit de frenetic "Să trăiască!" și însuflețirea a devenit generală. Tot acest locotenent a îmbrăcat o haină civilă și, legându-și un șervet la gât, astfel și-a continuat glumele ridicole. Mai târziu, contabilul Toma Haneș de la instituția financiară din Făgetel a toastat pentru avocatul Dr. Silvius Moldovan care de asemenea a luptat, la Cluj, pentru națiunea română³³⁰. După ce petrecerea a devenit deosebit de gălăgioasă și s-a făcut ora 12 noaptea, oră după care se interzice cântatul, sergentul de poliție care era de serviciu a interzis muzica și i-a îndepărtat pe țigani deși, Dr. Moldovan a protestat împotriva acestui lucru; după aceasta, cea mai mare parte a societății a plecat; însă câțiva au rămas acolo până la ora de închidere, ora 2, după miezul nopții, și de-abia după aceea au plecat.

Totodată îmi permit să raportez că cea mai mare parte a familiilor românești din localitate, deci și femeii, au chefuit în data de 24 a lunii curente în pădurea orasului, petrecere la care au participat ofițerii români, dar și alți ofițeri; venind seara în oraș, ei s-au dus la restaurantul Csösz unde au intrat și trei evrei străini [de oraș] – anume: Sándor Ábraham, rotar din Alba Iulia, Mozes Issák, vârnicer din Metes și Samson Rozsavölgyi, măcelar din Ighiu – care au participat la o nuntă evreiască ținută în aceeași zi în localitate, și întâmplător s-au așezat exact în aceeași încăpere unde se afla societatea românească; atunci, românii au făcut între ei fel de fel de remarci la adresa evreilor până când, deodată, locotenentul Voicu a răbufnit cu nemaipomenita sa mojiție obișnuită și arogantă și i-a alungat pe evrei din încăpere, cu aceste cuvinte: "futuț dumnezeu vost, afară cu voi jidovi și unguri, aici ne petrecem noi!"

Evreii au venit la poliție să se plângă și sergentul s-a deplasat imediat la [restaurantul] Csösz unde a intrat împreună cu evreii și s-a informat despre cele întâmplate; atunci, locotenentul Voicu i-a spus sergentului că doar nu vrea să-l confrunte cu evreii, la care răspunsul a fost: "nu, dar trebuie să știu ce s-a întâmplat ca să pot prezenta un raport corect"; la aceste cuvinte, locotenentul a spus: "prezintă-ți numai raportul, dar conform realității"; atunci sergentul a plecat de acolo.

³³⁰ A se vedea și I. Frățilă, *Adeziunea românilor hunedoreni la Memorandumul din 1892*, în "Sargetia", XXI-XXIV (1988-1991), p.461-466; I. Lazăr, *Inculpați și apărători hunedoreni în timpul procesului Memorandumului*, în "Ziridava", XVIII (1993), p.189-194.

Asa cum rezultă din cele înșirate, ofițerii români aflați în garnizoana locală nu se comportă așa cum le cere rangul și funcția, fac politică, participă la petreceri naționale și mai ales locotenentul Voicu nu face un secret din sentimentele sale naționale, ci dimpotrivă, le declară sus și tare, deci ar fi de dorit ca locotenentul Ion Voicu nominalizat de mai multe ori, să fie transferat cât mai repede de aici, la un alt regiment, pentru a se oferi un exemplu măcar și din motivul că regimentul este format în mare majoritate din români.

Orăștie, 27 mai 1894

Michel Bela
căpitan de poliție

Pentru autenticitatea copiei:

Biro József
secretarul comitelui suprem

183

1894 mai 28, Aiud

Számjeles sürgöny
Érkezett 2 óra 20 percz
113. sz. Nagy Enyed 1894 máj.28

Belügyminister Úr Ó Excellentiájának

Tegnap Patitzia Rubin memorandum per elitélte hazaérkezésekor Gyulafehérvárott tüntetés volt, tömeg csendőrökkel lett szétszlatva, néhány egyén könnyű szurony sebet kapott – rendet katonaság állította helyre: helyzet feszültsége türhetetlen.

Rendkívüli intézkedések szükségesek. Gyulafehérvári postán 10 ezer forint rubelben lefoglalva, mely külső izgatásra mutat. Kérem távirati uton azonnal intézkedni, hogy Zalatna, Magyarigen, Marosujvárra egy-egy század katonaság bizonytalan időre oda rendeltessék. Vidéki mozgalmak ellenőrzésére, szétszört magyarság biztonsága tekintetéből Enyedre egy század lovasságot kérek, mely falukban folytonos őrzásokat tartson – szóbeli jelentés céljából reggel jelentkezem.

főispán

Traducere:

Telegramă cifrată
Sosită la ora 2,20
Nr. 113 Aiud, 1894 mai 28

Excelenței Sale, domnului ministru de interne!

Ieri, la sosirea acasă a condamnatului în procesul memorandist, Rubin Patitia, a fost manifestație la Alba Iulia; multimea a fost împrăștiată de către jandarmi; unii indivizi au fost răniți ușor cu baioneta; ordinea a fost restabilită de armată: situație este insuportabil de tensionată³³¹.

Sunt necesare măsuri excepționale. La poșta din Alba Iulia s-au confiscat 10 mii de florini în ruble, ceea ce dovedește instigări din exterior. Vă rog să dispuneți de urgență, telegrafic, ca să se trimită câte o companie de soldați, pe timp nelimitat, la Zlatna, Ighiu, Ocna Mureș. Pentru supravegherea mișcărilor din regiune, în privința securității maghiarilor dispersați, cer un escadron de cavalerie la Aiud care să patruleze permanent prin sate. Dimineata mă prezint pentru raport verbal.

Comite suprem

184

1894 mai 29, Budapesta

Magyar királyi belügyminister
2084 szám/elh.

Méltóságos Úr!

A floyó hó 17-én 2043 sz. a kelt utasításomat a következőkkel egészítem ki:

A jelzett viszonyok szemelött tartásával Méltóságodat a következő intézkedések szigorú elrendelésére kérem fel:

³³¹ A se vedea N. Josan, *Alba de Jos*, p.367-369.

1. A kormányzatára bízott törvényhatóság járási vagy városi első fokú rendőr hatóságok főnökeit, a főszolgabírákat és rendőrkapitányokat személyes felelősség terhe alatt utasítsa, hogy mint ott, hol az állam fennálló jogrendje, vagy valamely osztály vagy nemzetiség elleni izgatásnak csak legkisebb jelei észlelhetők, vagy ilyenek legtávolabbi nyomai mutatkoznak, a helyszínén szigorú rendőri vizsgálatot foganatosítson. A megejtett nyomozás fejleményéhez képest a tettesek alaposan gyanúsítottak letartóztatását vagy elfogatását rendeljék el, a bűnjelek feltalálása céljából szükség esetében tartson házkutatást, személy megmotozást, a talált bűnjeleket foglalja le és a vizsgálat eredményéhez képest a tetteseket, vagy a bűncselekményekkel alaposan gyanúsítottakat, az illetékes büntető kir. bíróságoknak adja át.

2. Ott, hol a közállapotok annyira elfajultak volna, hogy akár az állam jogrendje, akár egyes osztályok, vagy nemzetiségek elleni felbujtásnak megállapítható bizonyítékai minden kételyt kizáró módon fenforognak s ezen jelenségek az ugynevezett "Memorandum" perrel látszanak összefüggésben állani, rendőri nyomozásokat első sorban azon egyének ellen indítsák meg kik a "memorandum" per tárgyalásának alkalmából az elítéltek személye mellett tüntetést rendeztek.

Az ezek ellen vezetendő rendőri nyomozat főként azon ténykörülmények felderítésére irányítandó, hogy az illetők mi célból és kinek felhívására, vagy rábeszélésére vettek részt a tüntetésben? ki fedezte költségeiket? ki adott, vagy ígért megjelenésükért jutalmat? kitol és mi uton értesültek – különösen az alsobb osztálybeliek a tüntetésre alkalmat szolgáltatott tényekről: vagyis mindazon lényegesnek látszó viszonyok és körülményekről, melyek bűnös célzatú cselekmény elkövetésével vagy annak előkészítésével kapcsolatban állhatnak.

Fogadja Méltóságod tiszteletem nyilvánítását.

Budapesten, 1894 évi május hó 29-én

Hieronymi

Méltóságos gróf Bély Ákos úrnak Kolozs vármegye főispánjának. Kolozsvárott

Verso: Érkezett 94 mai 31, szám 57/res

Traducere:

Ministerul de Interne Regal Maghiar
Nr. 2084/prezidial

Onorate domn!

Instrucțiunile date în 17, luna curentă, sub nr. 2043³³², le completez cu următoarele:

Având în vedere circumstanțele semnalate, vă solicit, domnule, să dați următoarele dispoziții stricte:

1. Să dați instrucțiuni șefilor autorităților polițienești de gradul I, din orașul sau plasa aparținând municipalității încredintate conducerii d-voastră, juzilor supremi și căpitanilor de poliție, ca să efectueze, sub răspundere personală, strictă cercetare polițienească la fața locului, peste tot unde se observă cel mai mic semn de instigare împotriva vreunei clase [sociale] sau a unei naționalități, ori acolo unde se arată cel mai vag semn al unei astfel de instigări. În funcție de rezultatul cercetării efectuate, să dispună arestarea sau prinderea făptașilor sau a celor bănuți pe drept; în caz de necesitate să facă percheziții la domiciliu pentru găsirea corpurilor delictive și percheziții corporale, să confişte corpurile delictive găsite și, în funcție de rezultatul cercetărilor, să-i predea pe vinovați ori pe cei bănuți pe drept, de infracțiuni, judecătoriilor penale regale competente.

2. Acolo unde starea generală s-a înrăutățit atât de mult încât există, fără nici o îndoială dovezi certe privind instigarea fie împotriva legalității statului, fie împotriva unor clase [sociale] sau naționalități, și aceste fenomene par a fi în legătură cu așa-numitul proces memorandist, să se înceapă cercetări polițienești în primul rând împotriva acelor indivizi care au organizat manifestații de simpatizare cu acuzații, cu prilejul procesului memorandist.

Cercetările polițienești întreprinse împotriva acestora trebuie să urmărească în principal clarificarea următoarelor circumstanțe: în ce scop și la a cui chemare sau din al cui îndemn au participat respectivii la manifestații; cine le-a acoperit cheltuielile; cine le-a dat sau le-a promis recompensă în schimbul prezenței lor; de la cine și pe ce cale

³³² Vezi doc. nr. 160/vol.II.

au aflat – mai ales cei din clasa de jos – despre faptele care au prilejuit manifestația; adică trebuie să se urmărească toate legăturile și circumstanțele esențiale ce ar putea avea legătură cu comiterea vreunei fapte sau intenții infracționale ori cu pregătirea acesteia.

Primiți domnule, exprimarea stimei mele.

Budapesta, 29 mai 1894

Hieronymi

Onoratului domn conte Béldy Ákos, comitele suprem al comitatului Cluj. Cluj

Verso: Sosit 31 mai 1894; nr. 57/confidențial

185

1894 mai 30, Budapesta

Magyar királyi belügyminister

638 szám res.

Saját kezéhez

Méltóságos Úr!

Coroján Gyula ügyvéd kolozsvári lakos, – az u.n. memorandum perben elítéltetvén, felkérem Méltóságodat, hogy intézkedni sziveskedjék, miszerint a nevezett azonnal rendőri felügyelet alá helyeztessék s azon esetben, ha lakhelyét elhagyná, erről a kolozsvári kir. főügyész azonnal, esetleg táviratilag értesítették s egyszersmind hozzám is jelentés tétessék.

Fogadja Méltóságod tiszteletem nyilvánítását.

Budapesten, 1894. évi május hó 30-án

Hieronymi

Méltóságos gróf Béldy Ákos úrnak, Kolozsvár sz. kir. város főispánjának. Kolozsvárott

Verso: Érkezett 1894 mai 31, szám 58 res.

Ezen rendelésről értesülvén, tudomásul veszem.

V/31.1894. Déak, főjegyző

Traducere:

Ministerul de Interne Regal Maghiar
Nr. 638/confidențial
Strict personal

Onorate domn!

Întrucât avocatul Iuliu Coroianu, din Cluj, a fost condamnat în așa-numitul proces memorandist, vă solicit să binevoiți a dispune ca numitul să fie pus imediat sub supraveghere polițienească și în cazul în care și-ar părăsi domiciliul, să fie înștiințat imediat despre aceasta, eventual telegrafic, procurorul general regal din Cluj și totodată să mi se trimită și mie raport.

Primiți, Domnule, exprimarea stimei mele,
Budapesta, 30 mai 1894

Hieronymi

Domnului conte Béldi Ákos, comitele suprem al orașului liber regesc Cluj. Cluj

Verso: Sosit: 1894 mai 31, nr. 58 confidențial
Aflând despre acest ordin, iau la cunoștință.
31/V/1894 Déak, prim-notar

ANEXA I

Telegrame de solidaritate cu memorandiștii³³³

1

1894 mai 2, Alexandria

Locuitorii din Alexandria către Ioan Rațiu

Domnului Ioan Rațiu
Fleischergasse 5 Sibiu

Cetățenii alexandreni astăzi 19 aprilie întruniți într-un însemnat meeting compus din comercianți din toate clasele preoți și țărani în urma discursurilor de protestațiune ținute de diferiți oratori contra persecuțiunilor fraților noștri buni din partea maghiarilor, au notat prin aclamațiuni unanime rezoluțiunea a se adresa în numele lor cele mai călduroase felicitări pentru dreptatea cauzei ce apărați rugându-vă să mergeți tot înainte siguri fiindcă precum întunicului nopții urmează lumina zilei așa în curând dreptatea își va lua locul.

Președintele Ligii culturale secția Alexandria

Bădescu Rosiori

Fond *Ministerul de Interne Regal Maghiar* (în continuare *MIRM*), nr.380/1894, f.7

2

1894 mai 2, Alexandria

Societate economică Teleormanul către Ioan Rațiu

Domnului doctor Ioan Rațiu
Fleischergasse 5 Sibiu

În numele Societății economice Teleormanul din Alexandria salut bărbăția voastră pentru lupta întreprinsă spre dobândirea

³³³ A se vedea și doc. nr. 127/vol.II.

drepturilor fraților noștri, românii Transilvaniei curg înainte și tot înainte!

Președintele Macavei

Fond *MIRM*, nr. 380/1894, f.7

3

1894 mai 7, Bacău

Locuitorii din Bacău către Iuliu Coroianu

Iuliu Coroianu
Cluj

Izbândă sfintei voastre cauze. Rafael Țițescu, Talianu C. Rădulescu, doctor Miller Tobie, Iordache Sturdza, M. Obogeanu, A. Theodor, A. C. Teodor, P. Negel Sfetcovici, Anania M. Neagu.

Fond *MIRM*, nr. 451/1894, f.30

4

1894 mai 7, Bacău

Locuitorii din Bacău către Iuliu Coroianu

Iuliu Coroianu
Avocat Cluj

Uniți suntem cu voi în sfânta voastră luptă. Jovianu, C.C., A. Iamandi. St. Popp, D. Dosteanu, Popescu, Ionescu, Poltzer, Radu A. Vasiliu, Brăescu, Ivașcu, Calamfirescu, V. Iamandi, S. Ariton.

Fond *MIRM*, nr. 451/1894, f.31

5

1894 mai 7, Bacău

Locuitorii din Bacău către Iuliu Coroianu

Iuliu Coroianu
Avocat Cluj

Privirile întregii României spre voi sunt atintite sus frunțile. A. Theodor, Negel, J. Chiru, Gh. Manoliu, Căpitan Vasiliu, Gh. Ionescu. J. Talianu, I. Stratulat, doctor Comea Bors.

Fond *MIRM*, nr. 451/1894, f.32

6

1894 mai 6, Berlin

Liga din Berlin către Ioan Rațiu

Doctor Rațiu
Fleischergasse 5, Sibiu

Curaj strigă tinerimea, așteptat pilda. Liga Berlin.

Fond *MIRM*, nr. 451/1894, f.25

7

1894 mai 2, Botoșani

Locuitorii din Botoșani către Ioan Rațiu

Dr. Ioan Rațiu
Fleischergasse 5, Sibiu

Cetățenii din Botoșani întruniți în mare adunare protestează în fața lumii civilizate pentru înspăimântătoarea nedreptate ce se face națiunii române în persoanele voastre și ne trimit simpatia și încurajările lor declarându-se solidari cu frații lor, asupriți și de coroana ungară. În numele cetățenilor din orașul și județul Botoșani adunați astăzi în mare adunare. Comitetul Ligii culturale D. Miclescu, G. Savinescu, G. Demetriu, A. Carp, G. Periteanu.

Fond *MIRM*, nr. 380/1894, f.7

Locuitorii din Brăila către Ioan Rațiu

Doctor Rațiu
Fleischergasse 5, Sibiu

Toată suflarea românească adunată în marele meeting din cetatea Brăilei așteaptă cu încredere triumful dreptății voastre la lupta fără preget, voi apostoli ai românismului și în curând fruntea voastră va fi încununată cu laurii deșteptării. Comitetul Ligii.

Fond *MIRM*, nr. 380/1894, f.7

Societatea Gheorghe Lazăr către Ioan Rațiu

Doctorul Ioan Rațiu
Cluj

Purtătorii numelui lui Gheorghe Lazăr încrezători în curajul vostru văd în voi martirii barbarului șovinism maghiar, realizarea mărețului nostru ideal, pășiți curajoși înainte, aveți cu voi întreaga Românie, Europa cultă veghează atentă la soarta noastră, trăiască martirii eroi. În numele societății Cucu Grigore, Grădescu, Marinescu, Dumitrescu.

Fond *MIRM*, nr. 451/1894, f.21

Secțiunea Sutești a Ligii culturale către Ioan Rațiu

Doctorul Rațiu
Sibiu

Rugăm a fi interpretul nostru către întreg comitetul național transcarpatin care este în întreg cugetul național, rugăm participare la compunerea și susținerea memorandumului măriei sale monarhului cum că suntem în vie acțiune de a lupta alături de dânsii pe toate căile, un

pas înapoi va fi o rușine de neiertat, înarmați cu curaj și răbdare, vom redobândi dreptatea. Membrii Ligii secțiunea Sutești.

Fond *MIRM*, nr. 451/1894, f.22

11

1894 mai 6, București

Locuitorii din București către Ioan Rațiu

Dr. Rațiu
Cluj

Nu pierdeți curajul în greaua oră de încercare, toți românii liberi sunt cu voi. Cordea, Visarion, Grama, Popp.

Fond *MIRM*, nr. 451/1894, f.25

12

1894 mai 6, București

Locuitorii din București către Ioan Rațiu

Dr. Rațiu
Cluj

Glorie eternă conducătorilor neamului românesc, dumnezeu cu voi. Slăvescu, Bogdan, Cristescu, Sebanescu.

Fond *MIRM*, nr. 451/1894, f.25

13

1894 mai 6, București

Societatea didactică către Ioan Rațiu

Temnițele termină cauzele drepte, înainte cu dumnezeu pentru patrie, împăratul vostru și națiune. Societatea didactică.

Fond *MIRM*, nr. 451/1894, f.25

14

1894 mai 6, București

Locuitorii din București către Ioan Rațiu

Dr. Rațiu
Cluj

Condamnarea voastră va fi sfidarea dreptății, dreptatea însă nu poate rămâne nerăzbunată. Vintilă Rosetti, inginer Ureche, G. Bârsan.

Fond *MIRM*, nr. 451/1894, f.25

15

1894 mai 6, București

Locuitorii din București către Ioan Rațiu

Dr. Ioan Rațiu
Cluj

Sus inimile în ora de restrîște, românii liberi nu uită recunoștința ce o datorează fraților de peste munți. V. Mavrodeanu, V.A. Miclescu, Economu, George Iliescu.

Fond *MIRM*, nr. 451/1894, f.25

16

1894 mai 6, București

Locuitorii din București către Ioan Rațiu

Dr. Rațiu
Cluj

Suferințele românilor subjugati sunt și ale românilor liberi, fiți cu bărbăție, dreptatea e cu voi. Nicolae Balatescu, Victor G. Bârsan, Iulian G. Bârsan.

Fond *MIRM*, nr. 451/1894. f.25

17

1894 mai 6, București

Secțiunile din țară ale Ligii către Ioan Rațiu

Dr. Rațiu
Cluj

În numele delegaților secțiunilor ligii din țară aducem ție și colegilor tăi de comitet omagiile noastre, înainte! Solidari cu voi suntem. Ion Olteanu, Goța Ioan, C. Iovian, G. Lupescu.

Fond *MIRM*, nr. 451/1894, f.25

18

1894 mai 6, București

Locuitorii din București către Ioan Rațiu

Dr. Rațiu
Cluj

Douăsprezece milioane de români vă binecuvântează martiri glorioși ai cauzei sfânte naționale. T. Marosian, I. Iovin, I. Rădulescu.

Fond *MIRM*, nr. 451/1894, f.25

19

1894 mai 6, București

Locuitorii din București către Ioan Rațiu

Dr. Rațiu
Cluj

Cu voi e dumnezeul străbunilor noștri, triumful dreptății nu poate întârzia când națiunea are conducători devotați și glorioși ca voi. Doctor Urechia, Musteția Coriolan, Popescu Nicolae, Dimitrie Marga Eugen.

Fond *MIRM*, nr. 451/1894, f.25

Munteanu către Vasile Lucaciu

Dr. Lucaciu
Cluj

Dumnezeu ajute dreptății. Munteanu.

Fond *MIRM*, nr. 451/1894, f.11

Locuitorii din București către Ioan Rațiu

Doctor Rațiu
Cluj

Dimineata rugăciune în bisericile capitalei, să ajute dumnezeu izbânda dreptății, un numeros cortegiu impozant a străbătut străzile cu toată ploaia torențială, Liga studenților, societăți diverse și delegațiunile secțiunilor din țara întreagă până la biserica cea mare Sf. Gheorghe unde s-a oficiat asemenea special serviciu. La 3 ore alt cortegiu nemai văzut cândva de mare deși ploaia continua, zeci de mii de oameni din toate stările societății în cea mai perfectă ordine. Societăți cu numeroase drapele au parcurs strada Colței, Lipscani, Victoriei, bulevardul până la sala Eforiei unde se ținu meetingul proiectat prin discursuri rostite de bărbați de stat din toate partidele politice. Adunarea imensă care umplea vasta sală și tot bulevardul a denunțat lumii cum ungurii sunt perturbatorii păcii prin situațiunea netolerabilă, groaznică ce-o face naționalităților și îndeosebi românilor din Ardeal și Ungaria. Adunarea a înfierat cu indignare legile și politica de maghiarizare și de nimicire a poporului român, poporul cel mai credincios casei habsburgice și în aclamațiunile nesfârșite ale tuturor, ale întregii țări au proclamat încă odată dreptul comitetului național din Sibiu la admirarea, venerarea, iubirea și recunoștința întregului neam românesc. Glorie eternă vouă apostoli neîntrecuți ai națiunii române. Urechia, Periețeanu-Buzău, Bârsan, Cantacuzino, Delavrancea, Filipescu, Ionel Grădișteanu, Bianu, Costăchescu, Vintilă Rosetti, Frunză, Sihleanu, Nenițescu.

Fond *MIRM*, nr. 451/1894, f.28

22

1894 mai 2, Buzău

Locuitorii din Buzău către Ioan Rațiu

Dr. Ioan Rațiu
Sibiu

În grele momente de persecuțiuni prin care treceti cetățenii buzoieni adunați într-un meeting de mai multe mii protestează în fata lumii civilizate pentru voi cărora vi se tăgăduiește chiar dreptul de a vă plânge, vă salută și vă felicită pentru bărbăteasca și eroica luptă ce o purtați. Persecuțiunile îndreptate contra celui mai leal popor al casei habsburgilor sunt lovituri date monarhiei voastre însăși. Suferind înternități și chinuri voi perseverați în tradiționala voastră credință față de tronul augustului vostru monarh. Curaj și înainte fraților iubiți, inimile noastre bat viu pentru voi, ziua supremă a mântuirii voastre va sosi. C.D. Sărățeanu, J. Constantinescu. L. Vlădescu.

23

1894 mai 1, Călărași

Săceleanu către Iuliu Coroianu

Iuliu Coroianu
Avocat, Cluj

Datați curaj asupriților, pășească fără teamă, dreptatea va triumfa. Săceleanu.

Fond *MIRM*, nr. 451/1894, f.23

24

1894 mai 2, Călărași

Cetățenii județului Ialomița către Ioan Rațiu

Doctorului Ioan Rațiu
Fleischergasse 5, Sibiu

Cetățenii județului Ialomița întruniți în meeting de protestare în vederea procesului memorandumului vă exprimă vouă și colegilor noștri

din comitetul național, sentimentele lor de admirațiune pentru eroismul cu care luptati pentru cauza națională și vă asigură de solidaritatea lor, sus inimile și înainte cu dumnezeu căci dreptatea și iubirea fraților voștri sunt cu voi! Ion Poenaru, Procop Dimitrescu, dle. Aneta dr. Ionescu, Eliza Vlădescu, Letitia.

Fond *MIRM*, nr. 380/1894, f.7

25

1894 mai 5, Călărași

Femeile din Călărași către Ioan Rațiu

Doctor Ioan Rațiu
Președintele comitetului național român Ardeal
Sibiu

Femeile române călărășene pline de admirațiune către marii apostoli și martiri ai neamului nostru în ajun de pertractarea monstruosului proces prin slabele lor voci [se] roagă cerând ca sfânta dreptate să triumfe, curaj fraților! Fraților! Aspiratiunile în viitorul neamului nostru cu încredere îl punem în voi, curaj! Atila va pleca capul în fața falnicei Rome. Alexandrina Nicolaidi, Profira Paiculescu, Felicia Badaran, Eufrosina Gherman, Maria Teodorov, Maria Demetrescu, Diamantina Manolescu, Eufrosina Nicolescu, Argentina Nicolaide, Aneta Ionescu, Eliza Vlădescu, Maria Georgescu, Maria Nicolescu, Iliescu Irina, Iliescu Lița, Hagianu Eugenia, Popesco Eliza, Popescu Elena, Catherina Copcea, Caterina Rădulescu, Caterina Maria Ciconi, domnișoara Davidescu, Săveanu Eufrosina, Aurelia Popovici, Maria Davidescu.

Fond *MIRM*, nr. 418/1894, f.6

26

1894 mai 7, Câmpulung

Secția Câmpulung a Ligii culturale către Iuliu Coroianu

Avocatului Iuliu Coroianu
Cluj

Manifestația impozantă s-a făcut aici ca dumnezeu să ajute eroilor martiri ai neamului nostru care în memorandumul adresat lumii v-au descris suferințele ce le încercați de la cruzii și nemilosii apăsători.

Luceafărul poporului român să vă însufle să mergeți tot înainte până la triumf căci toți suntem legați a vă urma! Președintele Ligii culturale secția Câmpulung. Părăianu

Fond *MIRM*, nr. 451/1894, f.11

27

1894 mai 6, Constanța

Locuitorii din Constanța către Iuliu Coroianu

Iuliu Coroianu avocat
Cluj

Vă rugăm fiți interpretul adâncii simpatii a românilor de la Marea Neagră pentru frații noștri ce vor fi judecați mâine în cauza memorandumului adresat majestății sale împăratul și rege al Austro Ungariei, le urăm bărbăție, curaj și statornicie, dumnezeu să ajute dreptății. P. Grigorescu, S. Panaitescu, Doctor Athanasescu, G. Tănăsescu, Ion Asan, Nițu Coman, Anna Tănăsescu, Clio P. Grigorescu, P. Macri.

Fond *MIRM*, nr. 451/1894, f.25

28

1894 mai 2, Craiova

Profesorul Storojan către Ioan Rațiu

D-lui Ioan Rațiu
Str. Măcelarilor 5, Sibiu

Cauza ce apărați este a tuturor românilor, recunosc că națiunea va răspunde marilor sacrificii ce le faceți, profit de această zi solemnă pentru a aduce urările mele de înaltă stimă și devotament. Storojan, profesor.

Fond *MIRM*, nr. 380/1894, f.7

Cetățenii județului Suceava către Ioan Rațiu

Dr. Ioan Rațiu
Fleischergasse 5, Sibiu

Cetățenii județului Suceava întruniți astăzi într-o unică voce au protestat contra condamnării ce vi se pregătește. O națiune v-a aclamat, prin care vi se trimite o salutare frățească, urându-vă să vă inspire dumnezeul națiunii noastre cu curaj și abnegație în momentele grele prin care treceți bravi. Aveți încredere în reușita luptei prezente și viitoare. Româtimea vă privește și salută cu dragă inimă și entuziasm. Gors Safta, Lovinescu Ștefan, Ion Stăiescu, Elvira Candalis, Andriescu Bosânceanu, Petru Bors, Samson Parian, Grigorie Constantiniu, Albu și Vasile Bordanu, Crivăț Diacon, Zaharescu Ciocan, urmează încă 115 semnături.

Fond *MIRM*, nr. 380/1894, f.7

Locuitorii din Galați către Ioan Rațiu

Doctor Ioan Rațiu
Fleischergasse 5, Sibiu

Adunarea publică din Galați ținută astăzi a votat prin aclamațiuni nesfârșite următoarea declarațiune; în fața prigonirilor pe care le suferă românii din Transilvania și din Ungaria pentru că stăruiesc să-si apere limba și națiunea lor, adunarea din Galați ținută astăzi își arată adâncă ei compasiune și trimite fraților de peste munți expresia sentimentelor ei de dragoste și de solidaritate urându-le bărbăție și spor în lupta lor cea sfântă. Primește pentru poporul român și pentru tine salutările noastre frățești, cristos a înviat! Comitetul Ligii secția Galați.

Fond *MIRM*, nr. 380/1894, f.7

31

1894 mai 2, Galați

Societatea Junimea comercială către Ioan Rațiu

Ioan Rațiu
Sibiu

Societatea Junimea comercială din Galați vă trimite toată dragostea ei asigurându-vă că, comerțul de la Dunărea de Jos ca putere materială este logodită cu forțele morale și intelectuale ale întregului neam românesc în cauza dreaptă a fraților noștri asupriți. Președinte Munteanu.

Fond *MIRM*, nr. 380/1894, f.7

32

1894 mai 1, Graz

Studentii sloveni din Graz către dr. Aurel Isac

Dr. Isac, avocat
Cluj

Suntem alături de poporul român, acuzăm în modul cel mai ferm comportamentul ungarilor, tot înainte în interesul sfânt al națiunii. Dreptatea va fi de partea lor! Studentii sloveni.

Fond *MIRM*, nr. 451/1894, f.4

33

1894 mai 7, Graz

Studentii cehi din Graz către dr. Aurel Isac

Dr. Isac
Cluj

Cu mare interes urmăresc studentii cehi din Graz procesul care începe azi. Scopul său nu va putea decât să sporească în orice caz simpatiile noastre pentru dreptatea voastră. Persecuția îngrozitoare la care sunteți supuși va întări relațiile noastre prietenești. Noi vom fi

totuși cei care vom câștiga odată victoria. Studentii cehi din Graz.
Raul Trebicky

Fond *MIRM*, nr. 451/1894, f.13

34

1894 mai 1, Gurahont

Cercul Josani către Iuliu Coroianu

Iuliu Coroianu
Cluj

Mărit comitet, salve falnici luptători! Vă trimitem inimile. Cercul
Josani

Fond *MIRM*, nr. 451/1894, f.4

35

1894 mai 1, Hârșova

Locuitorii din Hârșova către Ioan Rațiu

Dr. Ioan Rațiu
Sibiu

Românii hârșoveni întruniți astăzi protestează în contra actului de acuzare adus fraților români de peste munți, curaj vouă martirilor, Dumnezeu este martor de cauza sfântă și dreaptă ce-o urmați, pentru care poporul român de la Tisa până la mare vă va binecuvânta. I. Oancea, V. Călinescu, Nicolau Dr. Weiszberg, Nicolau Cica, V. Cotor, L. Oancea, Alexandru Magaru. P. Mohor, Duță, Papuc, Sandu Muntean, I.V. Pomonu, D. Costivic, I. Bicu, P. Manulea, D. Diaconescu, N. Mănoiu, Vasilie Aldea, I. Manoiu, I.N. Ioan, H. Ionescu, G. Sterianu, Alexe I. Nicolae, Pandele, Zamea, I. Cambura, I. Filip, D. Bencu, Dinu Matache, C. Oancea, I. Belu, I. Grecu, D. Tudor, V. Tanco, Th. Alexandrescu, N.G. Coparu, G. Dumitru, I. Nicolescu, Ion Carstoca, Ștefan Bicu, Ion Filip, R. Axente, I. Manuela, Ștefan Dumitru, D. Hristu, Dumitru Mitre, Ilie Munteanu, Vasilie Lupu, P. Tonea, Ion Scurtu, D.D. Geambașu, Marius Panait, G.V. Stănculescu, T. Apostolu.

Fond *MIRM*, nr. 451/1894, f.18

36

1894 mai 7, Iași

Aron Densușianu către Iuliu Coroianu

Iuliu Coroianu, avocat
Cluj

Cu mândrie privim la voi cu compătimire, la care vă judecă prin Golgota la Capitolini. Densușianu.

Fond *MIRM*, nr. 451/1894, f.32

37

1894 mai 6, Oltenița

Secțiunea Oltenița a Ligii către Ioan Rațiu

Doctorul Ioan Rațiu
Sibiu

Asociindu-ne la durerile voastre vă dorim izbândă în cauza sfântă pe care o duceți. Secțiunea Ligii – Oltenița

Fond *MIRM*, nr. 451/1894, f.22

38

1894 mai 5, Ploiești

Societatea Victoria către Ioan Rațiu

Ioan Rațiu
Președintele Comitetului Național Român
Fleischergasse 5, Sibiu

Societatea Victoria la a zecea sa aniversare, astăzi 22 aprilie și împreună cu toate societățile economice din Ploiești, ce au asistat la această serbare conștiente că, cauza românismului este în proces în persoana voastră a comitetului național vă exprimă admirația pentru lupta [voastră] asigurându-vă de sfântul lor devotament. Negoescu, Grădineanu, Nicolae Stănescu, Ion Polihronide, preot Grigorescu, C. Emanoil, Ion Podeanu, Pausan Toma, Ionescu, preot Dobrineanu, Pușcariu, Filip Panaitescu, Muntean Ștefan, Georgescu, Butculescu, Glodeanu, Ionescu, Ștefănescu, Oprescu, A. Georgescu, Vasilie

Tipografu, Cristescu, Petrache Georgescu, Ionița Toma, Ghița Iosifescu, Petrache Georgescu, Niță Niculescu, Brânzescu Dimitrie, preot Georgescu, Petrache Georgescu, Stanciu, Stănescu, Simion Negulescu, Alecu Filip, Petrache Mihăilescu.

Fond *MIRM*, nr. 419/1894. f.4

39

1894 mai 2, Râmnicu Sărat

Secțiunea Râmnicu Sărat către Ioan Rațiu

Dr. Ioan Rațiu
Fleischergasse 5, Sibiu

Cauza voastră este a întregului neam românesc, suntem alături de voi uniți în cuget și simțire, cu Dumnezeu înainte! Triumful va fi al nostru! Biroul Ligii, secțiunea Râmnicu Sărat, președinte Iosif Oroveanu, vicepreședinte dr. G. Doboreanu, membri I.C. Mihalcea, P. Sănescu, I. Racolta, Flaviu, Ion Oroveanu, urmează 158 semnături.

Fond *MIRM*, nr. 380/1894. f.7

40

1894 mai 7, Râmnicu Vâlcea

Locuitorii din Râmnicu Vâlcea către Ioan Rațiu

Dr. Ioan Rațiu
Cluj

Cauza pentru care luptați este a tuturor românilor. Înainte, dar, Dumnezeu ajute dreptății. D. Simian, Hanciu, Moisin, Popa, Roman, N. Simian, O. Simian, J. Herția, N. Herția, Herția Stăncescu, Herția, Almășan, Coșai.

Fond *MIRM*, nr. 451/1894. f.11

Locuitorii din Roman către Ioan Rațiu

D-lui Ioan Rațiu
Fleischergasse 5, Sibiu

Extraordinar de splendide au fost astăzi în catedrala episcopală rugile pentru salvarea drepturilor voastre naționale, arzătorul sentiment frătesc al tuturor românilor vă înconjură, ca și biserica asigurându-vă cel mai profund amor frătesc. Costin Braescu colonel, Tăutu Alex Morțun, Ioan Verner, George Cocea, Petru Marius.

Fond *MIRM*, nr. 380/1894, f.7

Doctor Soneriu către Iuliu Coroianu

Iuliu Coroianu, avocat
Cluj

Salut pe iluștrii acuzați de aztăzi, urez izbândă dreptății. Doctor Soneriu.

Fond *MIRM*, nr. 451/1894, f.8

Protopop Crainic către Ioan Rațiu

Dr. Ioan Rațiu, președintele Comitetului National Român
Cluj

De la poalele Alpilor liberi ai Tirolului de Sud din simpaticul Meran salut apărătorii cauzei poporului român, fiți fiecare un Andreas Hofer, un Wilhelm Tell și în cel mai scurt timp lanțurile sclaviei vor fi sdrobite și vor zăcea la picioarele voastre. Regret că nu pot să fiu în mijlocul vostru, reprezentantul meu trebuie să-și facă datoria. Protopop Crainic.

Fond *MIRM*, nr. 451/1894, f.4

Locuitorii din Tecuci către Ioan Rațiu

Domnului Ioan Rațiu
Sibiu

Cetățenii tecuceni vă roagă să fiți interpretul lor către toți frații și să le arătați că inima și sufletul nostru este cu voi, înainte și Dumnezeu să vă ajute pe toți. Petraș, P.R. Tukul, Economu, Stratulat Decusară, A. Danubiu, A. Caragiani, G. Mascan, Gr. Isac, G. Matei, Gr. Ciocârlan, C. Gheorghe Nenuța, Gh. Sălaj, J. Simionescu, C.G. Ionescu, Gh. Purcel, Dimitrie Rășcanu, S. Tufescu, D. Cristescu, M. Druică, Ilie Apostoliu, Stratulat Dimitriu, Ilie Ganciu, J. Radovici, A. Păcuraru, M. Gheorghiu, Manolache Sava Ștefan, Alexev Leon, Sarki, Ivan Micu.

Fond *MIRM*, nr. 380/1894, f.7

Dr. Petraș către Ioan Rațiu

Domnului doctor Ioan Rațiu
Sibiu

Pătrunși de sfințenia cauzei ce-o apărați și măhniți până în adâncul sufletului de injuria ce se face neamului întreg prin darea în judecată a 25 fruntași, frați ai noștri, cetățenii tecuceni întruniți astăzi protestează în fața lumii culte împotriva acestui nemaipomenit atentat, ce vă zice să aveți credința și tăria de a conduce cu bărbăție lupta pentru redobândirea drepturilor uzurpate și conservarea naționalității române. Președinte doctor Petraș.

Fond *MIRM*, nr. 380/1894, f.7

Locuitorii din Timișoara către Iuliu Coroianu

Iuliu Coroianu, avocat
Cluj

Fiti mândri și stați cu fața deschisă către judecători, ochii Europei culte sunt ațintiți asupra voastră, eroii națiunii române au fost impilați de barbarii asiatici, nu o să reușească să-i învingă pe reprezentanții viteji ai națiunii latine în ai căror vine curge sânge de Traian, Iancu, Horia, Cloșca și Crișan, înainte deci cu mândrie și cu curaj, suntem cu toții alături de voi. Dr. Ciato, Dr. Moldovan.

[Mențiunea:] se reține, Pethös

Fond *MIRM*, nr. 451/1894, f.36

Locuitorii din Severin către Ioan Rațiu

Dr. Ioan Rațiu
Fleischergasse 5, Sibiu

Severinenii adunați azi în întrunire generală protestează contra persecuțiilor îndreptate asupra poporului român și a capilor săi. Procesul memorandumului e procesul românilor asupriți de însusi asupritorii lor. Ora dreptății se apropie și Dumnezeu e cu voi! Pentru comitet Constantinescu.

Fond *MIRM*, nr. 380/1894. f.7

Locuitorii din Târgoviște către Ioan Rațiu

Ioan Rațiu
Fleischergasse 5, Sibiu

Cetățenii târgovișteni adunați la 19 aprilie au votat în unanimitate o motiune de protest împotriva noilor persecuții ce vi se pregătesc. Ei mă însărcinază să trimit expresia admirației, iubirii lor și

să vă asigure că suferințele voastre găsesc un răsunset adânc în inimile lor. Încă un pas și victoria va fi a românismului. Vicepreședintele Ligii secțiunea Târgoviște, Manole Herța.

Fond *MIRM*, nr. 451/1894, f.17

49

1894 mai 5, Vaslui

Liga culturală Vaslui către Ioan Ratiu

D-lui Ioan Ratiu
Sibiu

Vă doresc succes în lupta pentru existența neamului românesc. Pentru Liga culturală Vaslui, președinte G. Mavrocordat, secretar, J. Olaru.

Fond *MIRM*, nr. 418/1894, f.5

50

1894 mai 7, Viena

Tineretul slav din Viena către Dr. Aurel Isac

Dr. Isac, avocat
Cluj

Îi preamărim pe fruntașii luptei noastre comune și urmărim fidelitatea lor, ne pot umili dar nu învinge, dreptul nostru este dovedit, în ziua de azi vom trăi și vom lupta pentru cauza noastră comună, sfântă, să trăiască aliații noștri împreună cu tineretul vânos. Tineretul slav din Viena.

Fond *MIRM*, nr. 451/1894, f.37

51

1894 mai 7, Viena

Societatea Omladina către Iuliu Coroianu

Iuliu Coroianu

În problema poporului numai el este în drept să judece. Omladina radicală sârbă.

[Mențiunea:] se retine această telegramă, Pethös

Fond *MIRM*, nr. 451/1894, f.37

ANEXA II

Lista cu participanții la procesul memorandist

1. **ALBAC** plasa (în continuare p.) Câmpeni, comitatul (în continuare c.) Turda-Arieș, azi județul (în continuare j.) Alba

- 1.Nicolae Todea Luțu, agricultor
- 2.Iuon Rus Gozul, agricultor
- 3.George Pleșa al Nonului
- 4.Onița Pașca lui George
- 5.Petru Bumb Fonea
- 6.Todor Dobra al lui Giurchi
- 7.George Bota al lui Pohiti
- 8.Iuon Neșiu al lui Dumitru
- 9.Dumitru Pleșa
- 10.George Joldeș al lui Dumitru
- 11.Iuon Pleșa Orbuțu
- 12.Petru Todea Tambota
- 13.Nicolae Pleșa Ferhet
- 14.Simion Scrob al lui Avram, agricultori

Fond *Prefectura județului Turda-Arieș* (în continuare *PTA*), nr.22/1894, f.3 și nr. 59/1894, f.1

2. **ALBAC-GURA-ARĂZII** – azi contopit în satul Arada, comuna (în continuare com.) Albac (p. Câmpeni, c. Turda-Arieș, azi j. Alba)

- 1.Ioan Nicula, preot
- 2.Nicolae Nicula
- 3.Gheorghe Nicula, învățător ortodox

PTA, nr. 59/1894. f.1

3. **ARGHIȘU** (p. Almasu, c. Cluj, azi j. Cluj)

1. Grigore Lehene, preot

MIRM, nr. 603/1894. f. 2-3

* Întocmită pe localități, ordonate alfabetic, de către Vasile Lechintan.

4. AȘCHILEU (așchileu Mare, p. Almașu, c. Cluj, azi j. Cluj)

1. Ioan Petran, preot

MIRM, nr. 603/1894, f. 2-3

5. BĂBENI (p. Gârbou, c. Solnoc-Dăbâca, azi j. Sălaj)

1. Ioan Ciulean, agricultor

Fond *Prefectura județului Someș* (în continuare *PS*), Comite suprem,

nr. 28/1894, f.11

6. BĂRBOȘI (p. Luduș, c. Turda-Arieș, azi j. Mureș)

1. Vasilică Dan, agricultor

PTA, nr. 40/1894, f.1

7. BEDECIU (p. Huedin, c. Cluj, azi j. Cluj)

1. Alexandru Sava

2. Vasile Gavriș al lui Indrei

3. Zaharia Jurj

4. Gheorghe Peca

5. Iuon Samfira

6. Lazăr Bota

7. Iuon Saitiș

8. Gheorghe Gavriș

9. Iuon Copaci

10. Petru Lupșa

11. Nicolae Todea

12. Petru Toșa

13. Nicolae Bota

Fond *Prefectura județului Cluj* (în continuare *PC*), nr. 44 prez./1894, f.3

8. BISTRA (p. Câmpeni, c. Turda-Arieș, azi j. Alba)

1. Iosif Bucșa

2. Nicolae Gitta Bumbuț

3. Iuon Marc Patalia

4. George Hudrici

5. George Rîștei

6. Florian Burz

7. George Marc și

8. Iosif Cotroja, agricultori

9. *PTA*, nr. 22/1894, f.4

9. **BOBĂLNA** (p. Gârbou, c. Solnoc-Dăbâca, azi j. Cluj)
1. Dionisie Vaida, proprietar
PS, Comite suprem, nr. 28/1894, f.11
10. **BONȚ** (p. Gherla, c. Solnoc-Dăbâca, azi j. Cluj)
1. Dionisiu Deac, preot greco-catolic
Fond PS, Comite suprem, nr. 28/1894, f. 38-39
11. **BOGATA** (p. Luduș, c. Turda-Arieș, azi j. Mureș)
1. Nicolae Cucu, preot
2. Constantin Florean, învățător
3. Gheorghe Moldovan, agricultor
4. Augustin Moldovan, agricultor
PTA, nr. 40/1894. f.1
12. **BOLOGA** (p. Huedin, c. Cluj, azi j. Cluj)
1. Ioan Petrișor, preot
2. Gheorghe Tulbure, învățător
PC, nr. 44/prez./1894. f.3
13. **BRĂIȘOR** (p. Huedin, c. Cluj, azi j. Cluj)
1. Ioan Stancalău, curatorul bisericii
PC, nr. 44/prez./1894. f.3
14. **BREAZA** (p. Dej, c. Solnoc Dăbâca, azi j. Bistrița-Năsăud)
1. Grigore Ciunterei, preot greco-catolic, "instigator"
PS, nr. 28/1894, f.32
15. **BUNEȘTI** (p. Gherla, c. Solnoc-Dăbâca, azi j. Cluj)
1. Ioan Sonea, preot greco-catolic
PS, Comite suprem, nr.28/1894, f.38-39
16. **BUTENI** (p. Huedin, c. Cluj, azi j. Cluj)
1. Gavril Todoruț, preot
PC, nr. 44/prez./1894. f.3

17. **BUZA** (p. Chiochiș, c. Solnoc-Dăbâca, azi j. Cluj)
 1. Petru Cheresteșiu, preot greco-catolic
PS. Comite suprem, nr.28/1894, f.19-20
18. **CĂLATA** (p. Huedin, c. Cluj, azi j. Cluj)
 1. Gavril Condor, împreună cu soția
 2. Ioan Luca, învățător
PC, nr. 44/prez./1894. f.3
19. **CĂLĂRAȘI** (p. Vințu de Sus, c. Turda-Arieș, azi j. Cluj)
 1. Ioan Muntean
 2. Vasile Muntean
PTA, nr. 44/prez./1894. f.3
20. **CĂLĂȚELE** (p. Huedin. C. Cluj, azi, j. Cluj)
 1. Vasile Dobra, învățător
PC, nr. 44/prez./1894. f.3
21. **CĂPUȘU DE CÂMPIE** (p. Luduș, c.Turda-Arieș, azi j. Mureș)
 1.Vasile Suciu, preot
 2.Petrea Teban
 3.Ioan Popi
 4.Georgea Teban
 5.Ioan Sentmarghitan
 6.Niculaie Lucaci
PTA, nr. 40/1894. f.1
22. **CĂȘEIU** (p. Dej, c. Solnoc-Dăbâca, azi j. Cluj)
 1.Ilie Tente, preot greco-catolic, "instigator"
 2.Gavril Maroșan, învățător pensionat, "instigator"
 3.Petru Maroșan, învățător greco-catolic, "instigator"
 4.Ioan Boldor, curator al bisericii
 5.Petru Bojor
 6.Vasile Bojor
 7.Ioan Pura
 8.Nicolae Prunduș

- 9.Constantin (Silard) Boldor
- 10.Grigore Pura
- 11.Petru Cozma
- 12.Ioan Pura
- 13.Petru Bujîța
- 14.Nicolae Pura
- 15.Matei Bojor
- 16.Nicolae Urian
- 17.Vasile Daboc
- 18.Ioan Daboc

PS, Comite suprem, nr. 28/1894. f.32-33

23. **CÂMPENI** (p. Câmpeni, c. Turda-Arieș, azi j. Alba)

- 1.Mihai Motora, cărciumar
- 2.Vasalie Motora
- 3.Gherasim Motora
- 4.Alexandru Cotișel
- 5.Gherasim Berindei
- 6.Petru Sicoe
- 7.Todoruț Bota
- 8.George Marc
- 9.George Pavel al lui Iuon
- 10.Vasalie Marc
- 11.Simionuț Marc
- 12.Simion Marc al lui Vasalie
- 13.Tuluț Iuonette
- 14.Dani Iuonette
- 15.Iuon Olar
- 16.Petru Sabău (*Szábo*)
- 17.George Musia
- 18.Nicolae Mihon
- 19.George Haiduc
- 20.Gavrilă Săvut
- 21.Mihai Mihut
- 22.Artemie Mucea
- 23.Avram Bolog
- 24.Nicolae Andreș
- 25.Todor Bobar
- 26.Nicolae Boncut
- 27.Vasălie Andreș

28. Vasile Chirtop și
29. Iuon Andreica, agricultori
30. Eftimie Patita, învățător
31. Romulus Furdui, protopop

PTA, nr. 22/1894, f.3-4

24. **CÂMPIA TURZII** (p. Turda, c. Turda-Arieș, azi j. Cluj)

1. Aurel Pop, preot greco-catolic, "agitator și conducător"
2. Ilia Nitra tânărul, agricultor
3. Iosiv Deac, agricultor
4. Ioan Haiduc, agricultor

PTA, nr. 53/1894, f.5

25. **CEANU MARE** (p. Turda, c. Turda-Arieș, azi j. Cluj)

1. Iulius Socol, ajutor de preot greco-catolic
2. Simion Lucaci, învățător

PTA, nr. 53/1894, f.5

26. **CEANU MIC** (p. Turda, c. Turda-Arieș, azi, j. Cluj)

1. Samoilă Poruț, preot greco-catolic
2. Iuon Petean al lui Alexa
3. Iuonaș Tulbure
4. George Moldovan al lui Vasile
5. Ioșca Ioan
6. Nicolae Ioan
7. Iuonaș Ioan
8. Iosif Prodan
9. Iuonaș Părăuț al lui Pantelimon
10. Stefan Aștilean
11. Toader Fodorean
12. Iuon Moldovan al lui Vasile
13. Gligor Sipoș
14. Petru Poruț
15. Toader Burcuș
16. Mitru Apahidean
17. Vasile Nemeș tânărul
18. Gheorghe Nemeș
19. Anton Nemeș

20. Gligor Aștilean și

21. Petrea Aștilean, agricultori

“Din comuna Ceanu Mic au fost mai mulți de 120, dar până acum nu s-au putut descoperi numele celorlalți”.

PTA, nr. 53/1894, f.7-8

27. **CEABA** (p. Chiochiș, c. Solnoc-Dăbâca, azi com. Sânmărtin, j. Cluj)

1. Pavel Salvan, preot greco-catolic

PS, Comite suprem, nr. 28/1894, f.19-20

28. **CERNEȘTI** (p. Târgu Lăpuș, c. Solnoc-Dăbâca, azi j. Maramures)

1. Alexandru Pop, preot greco-catolic

PS, Comite suprem, nr. 28/1894, f.34

29. **CHEIA** (p. Turda, c. Turda-Arieș, azi j. Cluj)

1. Gheorghe Tătar, învățător greco-catolic, ca “reprezentant al agitatorului și conducătorului popa Simion Luca, dar acesta nu a plecat la Cluj”

2. Iuon Pop al Popi, agricultor

3. Iuon Gheran tânărul, agricultor

4. Vasile Vana, agricultor

5. Mitru Vana, agricultor

6. Gavrilă Pașc al Chirilii, agricultor

7. Ștefan Beres, agricultor

8. Niculai Vova, agricultor

9. Ștefan Vova, agricultor

10. Iuonaș Pașc al lui Gligor, agricultor

11. Todor Vana tânărul, agricultor

12. Precup Crișan, agricultor

13. Niculai Crișan, agricultor

14. Mihăilă Dărăban, agricultor

15. Mitru Crișan, agricultor

16. Simion Moldovan, agricultor

17. Todor Pop, agricultor

18. Mitru Top, agricultor

19. Gavrilă Pașc bătrânul, agricultor

20. Iuonaș Sălăjan a' lui Maxim, agricultor
21. Ilaria Pașc, agricultor
22. Iuon Dărăban al lui Mitru, agricultor
23. Mihăilă Pașc tânărul, agricultor
24. Vasile Crișan (din Opișani), agricultor
25. Ioan Pop, agricultor
26. Gavrilă Pașc al lui Iuon, agricultor
27. Vasile Dărăban bătrânul, agricultor
28. Iuonaș Dărăban al lui Iacob, agricultor
29. Costan Vovea, agricultor
30. Iuon Pașc Lungu, agricultor
31. Gheorghe Beres, agricultor
32. Nicolae Șipoș, agricultor
33. Zaharie Vana, agricultor
34. Iuon Dărăban bătrânul, agricultor

PTA, nr. 53/1894, f.4v-5

30. **CHETANI** (p. Luduș, c. Turda-Arieș, azi j. Mureș)

1. Filip Șerban
2. Vasilia Deac

PTA, nr. 40/1894, f.1

31. **CIUCEA** (p. Huedin, c. Cluj, azi j. Cluj)

1. Iuliu Truța, preot greco-catolic
2. Nicolae Maier, învățător greco-catolic
3. Gheorghe Golban Cret, locuitor
4. Gheorghe Bolba, locuitor, paznic la pădurea familiei Bánffy
5. Ioan Toader (Vrenie), locuitor

PC. nr. 44/prez./1894, f.3

32. **CIUGUDU DE JOS** (p. Vințu de Sus, c. Turda-Arieș, azi j.

Alba)

1. Iulius Boldor
2. Ilia Popa
3. George Litean
4. Costan Ilie
5. Simion Boldor
6. Amos Popa

PTA, nr. 19/1894, f.3

33. **CIUGUDU DE SUS** (p. Vințu de Sus, c. Turda-Arieș, azi j.

Alba)

1. Benjamin Pop Lup, preot greco-catolic
2. Ioan Ilisia, învățător pensionat
3. Irimie Hetea, fiul lui Ilisia

PTA, nr. 19/1894, f.3

34. **CIULENI** (p. Huedin, c. Cluj, azi j. Cluj)

tăran

1. Petru Agrisian, preot, împreună cu un curator și un alt

PC, nr. 44/1894, f.3

35. **CIURILA** (p. Turda, c. Turda-Arieș, azi j. Cluj)

1. Ioan Tămaș, preot greco-catolic, "instigator și conducător"
2. Iuon Marc, judele comunei
3. Lazăr Salomia, casierul comunei
4. Arsintie Iepure
5. Simion Marc
6. Iuon Iepure Mălai și
7. Iuon Popa, agricultori

PTA, nr. 53/1894, f.6

36. **COMȘEȘTI** (p. Turda, c. Turda-Arieș, azi j. Cluj)

1. Nicolae Moldovan, preot greco-catolic
 2. Ilie Mureșan învățător
 3. Pavel Mureșan, agricultor, "instigatori și conducători"
 4. Samoilă Rus, agricultor
 5. Iuonaș Presecan, agricultor
 6. Georgița Vana, agricultor
- ("Și încă 20, al căror nume nu s-a putut afla")

PTA, nr. 53/1894, f.7

37. **COPALNIC** (p. Târgu Lăpuș, c. Solnoc-Dăbâca, azi j.

Maramureș)

1. Gheorghe Micle și
2. Ioan Micle, cantori

PS, Comite suprem, nr. 28/1894, f.34

38. **COPALNIC-MĂNĂȘTUR** (p. Târgu Lăpuș, c. Solnoc-Dăbâca, azi j. Maramureș)

1. Izidor Bobb Hanja, teolog absolvent
2. Gheorghe Pop, agricultor
3. Matei Pop, agricultor

PS, Comite suprem. nr. 28/1894, f.34

39. **COPĂCENI** (p. Turda, c. Turda-Arieș, azi j. Cluj)

1. Ioan Patocean, preot greco-catolic, "conducător și instigator"
2. Ilion Florea, dascăl, conducător și instigator
3. Gheorghe Carpa, agricultor
4. Vasilie Crișan, agricultor
5. Vasilie Mureșan, agricultor

"După cum se spune, toată comuna a fost la Cluj, dar mai mulți participanți nu au putut fi depistați".

PTA, nr. 53/1894, f.2v

40. **CORUINEȘTI** (p. Chiochiș, c. Solnoc-Dăbâca, azi com. Matei, j. Bistrița-Năsăud)

1. Iosif Filipan, preot greco-catolic

PS, Comite suprem, nr. 28/1894, f.19-20

41. **CRĂIEȘTI** (p. Turda, c. Turda-Arieș, azi j. Cluj)

1. Dumitru Iepure

PTA, nr. 53/1894, f.5v

42. **CUZDRIOARA** (p. Dej, c. Solnoc-Dăbâca, azi j. Cluj)

1. Ioan Goron, preot greco-catolic

PS, Comite suprem, nr. 28/1894, f.32

43. **DĂTĂȘENI** (p. Luduș, c. Turda-Arieș, azi j. Mureș)

1. Ioan Cătană bătrânul
2. Ioan Cătană tânărul, învățător

PTA, nr. 40/1894, f.1

44. **DÂMBU** (p. Urmeniș, c. Cluj, azi j. Mures)

1. Ștefan Colcer, preot

PC, nr. 44/prez./1894. f.11

45. **DELENI** (p. Turda, c. Turda-Aries, azi j. Cluj)

1. Ioan Timbus Burcuș, învățător greco-catolic, "conducător și instigator". A fost ajutat de Ioan Balint, conțopist la banca "Arieșana" din Turda, care nu a plecat la Cluj
2. Gheorghe Suciu, protopop greco-catolic, "extremist înverșunat, a fost instigatorul și conducătorul întregii regiuni"
3. Ioan Cadar, judele comunei
4. Iuon Hudre
5. Ștefan Ilea
6. Simion Cadar
7. Iuon Popa
8. Ilie Cadar
9. Nicolae Hudrea
10. George Hudre
11. Ștefan Mărincean
12. Vasile Popa
13. Iuon Bucșa
14. Vasilie Hudrea și
15. Tănase Hudrea, agricultori

PTA. nr. 53/1894. f.5v

46. **DORNA**, Bucovina

1. Emilian Zaharia, proprietar

MIRM, nr. 648/1894, f. 2-3

47. **DUMBRAVA** (p. Vintu de Sus, c. Turda-Aries, azi j. Alba)

1. Ștefan Jurj, învățător
2. Vasilia Petrindean
3. Arsintia Frinc
4. Iuon Frinc al lui Simion

PTA. nr. 19/1894. f.3

48. FĂGĂRAȘ

3 români sosiți în 4 mai în Cluj

Primăria municipiului Cluj, nr. 581/1894, f.11-12

49. FELDIOARA (p. Chochiș, c. Solnoc-Dăbâca, azi com.

Cătina, j. Cluj)

1. Dumitru Cupșa, preot greco-catolic

PS, Comite suprem, nr. 28/1894, f.19-20

50. FILDU DE SUS (p. Huedin, c. Cluj, azi j. Sălaj)

1. Gheorghe Tulbure, preot

2. Todor Antal, învățător

PC, nr. 44/prez./1894, f.3

51. FLOREȘTI (j. Cluj)

30 de români

PC, Confidentiale, nr. 37/1894, f. 1-2

52. FUNDĂTURA (p. Gherla, c. Solnoc-Dăbâca, azi com. Iclod,

j. Cluj)

1. Teofil Moldovan, preot greco-catolic

PS, Comite suprem, nr. 28/1894, f. 38-39

53. GÂRBOU (p. Gâr bou, c. Solnoc-Dăbâca, azi j. Sălaj)

1. Iovian Andre, preot greco-catolic

PS, Comite suprem, nr. 28/1894, f.11

54. GILĂU (j. Cluj)

1. Ioan Pop, preot. A condus la Cluj încă 15 români din

Gilău

PC, Confidentiale. nr. 37/1894, f. 1-2

55. GREBENIȘU DE CÂMPIE (p. Luduș, c. Turda-Arieș, azi j.

Mureș)

1. Emil Cormoș, proprietar

PTA, nr. 40/1894, f.1

56. **GRINDENI** (p. Luduș, c. Turda-Arieș, azi j. Mureș)

1. Iustin German
2. Vasile Stănescu, preot

PTA, nr. 40/1894. f.1

57. **HODIȘU** (p. Huedin, c. Cluj, azi j. Cluj)

1. Teodor Braica, preot

PC. nr. 44/prez./1894. f.3

58. **ICLANDU MARE** (p. Luduș, c. Turda-Arieș, azi j. Mureș)

1. Alexa Suciu
2. Vasile Sebeșan
3. Mailat Chioran al lui Negru (*a Nyegru*)

PTA, nr. 40/1894, f.1

59. **ICLĂNZEL** (p. Luduș, c. Turda-Arieș, azi j. Mureș)

1. Romulus Orban, preot
2. Marian Vodă
3. Vasilica Boer
4. Simion Vaidean

PTA, nr. 40/1894. f.1

60. **ICLOD** (p. Gherla, c. Solnoc-Dăbâca, azi j. Cluj)

1. Alexandru Dragoș, moșier

PS, Comite suprem, nr. 28/1894. f. 38-39

61. **INOC** (p. Vințu de Sus, c. Turda-Arieș, azi j. Alba)

1. Vasile Gligor

PTA, nr. 19/1894, f.3

62. **LĂPUȘ** (p. Târgu Lăpuș, c. Solnoc-Dăbâca, azi j. Maramureș)

1. Ioan Nemes, ajutor de preot greco-catolic

PS, Comite suprem, nr. 28/1894. f.34

63. **LĂSCHIA** (p. Târgu Lăpuș, c. Solnoc-Dăbâca, azi j.

Maramureș)

1. Toma Roman, cantor

PS, Comite suprem, nr. 28/1894, f.34

64. **LECHINȚA** (p. Luduș, c. Turda-Arieș, azi j. Mureș)

1. Ioan Boer, preot

PTA, nr. 40/1894, f.1

65. **LOZNA** (p. Gârbou, c. Solnoc-Dăbâca, azi j. Sălaj)

1. Pahomie Pop, preot greco-catolic

2. Andrei Irimuș

3. Gavril Ciascai

4. Gavril Nicoară al lui Ioan și

5. Ioan Ciulean, agricultori

PS, Comite suprem, nr. 28/1894, f.11

66. **LUDUȘ** (p. Luduș, c. Turda-Arieș, azi j. Mureș)

1. Nicolae Solomon, protopop greco-catolic

2. Simion Bereș, hangiu

3. Iacob Uț, agricultor

PTA, nr. 40/1894, f.1

67. **LUJERDIU** (p. Gherla, c. Solnoc-Dăbâca, azi com.

Cornești, j. Cluj)

1. Nicolae Pop, preot greco-catolic

PS, Comite suprem, nr. 28/1894, f. 38-39

68. **LUNA** (p. Vintu de Sus, c. Turda-Arieș, azi j. Cluj)

1. Simion Hetea

2. Indrei Hetea

3. George Hetea

4. Irimia Muntean

5. Onuț Mazere

6. Constantin Jurj

7. Iuon Mancî

8. Ștefan Nan

9. Toma Fetîța

PTA, nr. 53/1894, f.3

69. **MĂGURENI** (p. Târgu Lăpuș, c. Solnoc-Dăbâca, azi j.

Maramureș)

1. Petru Medan
2. Grigore Medan și
3. Gheorghe Cârlig, oameni ai bisericii

PS. Comite suprem, nr. 28/1894, f.34

70. **MĂNĂSTIRENI** (p. Huedin, c. Cluj, azi j. Cluj)

1. Petru Cucuian, preot
2. Moisa Mușat, învățător
3. Ionuț Coldea, curator
4. Teoader Coldea Manciu
5. Indrei Gânsca Drea
6. Iuon Tomoș
7. Ștefan Condor (Șfetu), locuitor

PC, nr. 44/prez./1894. f.3

71. **MĂRTINEȘTI** (p. Turda, c. Turda-Arieș, azi j. Cluj)

1. Alexandru Balint, preot greco-catolic

“Din acest sat au fost 22 de persoane, dar, deoarece satul este românesc, nu s-a putut afla cine anume a fost”

PTA, nr. 53/1894. f.8

72. **MICEȘTI** (p. Turda, c. Turda-Arieș, azi j. Cluj)

1. Dumitru Cătinăș
2. Alexandru Pop
3. Ilie Călugăr Gligoraș
4. Vasilie Calian
5. Vasilie Coțe
6. Gavriila Iuga

PTA, nr. 53/1894. f.5v

73. **MIHEȘU DE CÂMPIE** (p. Luduș, c. Turda-Arieș, azi j.

Mureș)

1. Constantin Muntean

PTA, nr. 40/1894, f.1

74. **MIERȚA** (p. Almașu, c. Cluj, azi com. Cuzăplac, j. Sălaj)

1. Elizeus Meseșan, preot

MIRM, nr. 603/1894, f. 2-3

75. **MILUANI** (p. Almașu, c. Cluj, azi com Hida, j. Cluj)

1. Ioan Pop, preot

MIRM, nr. 603/1894, f. 2-3

76. **MORLACA** (p. Huedin, c. Cluj, azi j. Cluj)

1. Ioan Pop, protopopul din Morlaca

2. Ilie Hanga, slujitorul protopopului din Morlaca

3. Ioachim Lucaciu, învățător

PC, nr. 44/prez./1894, f.3

77. **NĂSAL** (p. Chiochiș, C. Solnoc-Dăbâca, azi com. Tașa, j.

Cluj)

1. Iosif Macavei jr.

PS, Comite suprem, nr. 28/1894

78. **NEGRILEȘTI** (p. Dej, c. Solnoc-Dăbâca, azi j. Bistrița-

Năsăud)

1. Constantin Iuga, preot greco-catolic, "instigator"

2. Simion Viman, agricultor

PS, Comite suprem, nr. 28/1894, f.32

79. **NUȘENI** (p. Beclean, c. Solnoc-Dăbâca, azi j. Bistrița-

Năsăud)

1. Ioan Botezan, preot. "Și-a condus credincioșii la

Cluj..."

PS, Comite suprem, nr. 28/1894. f. 13-18

80. **ORADEA** (j. Bihor)

6-8 români, sosiți în 4 mai în Cluj

Primăria municipiului Cluj, nr. 581/1894. f. 11-12

81. **PETEA DE CÂMPIE** (p. Luduș, c. Turda-Arieș, azi j. Mureș)

1. Ioan Veteșan, preot ortodox

2. Nicolae Sântmărghitan, agricultor

3. Andronic Todea, agricultor

PTA, nr. 40/1894, f.1

82. PETREȘȚII DE JOS (p. Turda, c. Turda-Arieș, azi j. Cluj)

1. Iosif Balint, preot greco-catolic, "conducător și instigator"
2. Vasile Belu, învățător greco-catolic, "conducător și instigator"
3. Costan Popa, judele comunei, "conducător și instigator"
4. Iuon Belu, agricultor
5. Iuonaș Pârv, agricultor
6. George Cenan, agricultor
7. Ștefan Niculici, agricultor
8. Gligor Rotar, agricultor
9. Iosiv Roman, agricultor
10. Niculai Balica, cantor
11. Vasile Popa Ursa, agricultor
12. George Popa, agricultor
13. Simion Moldovan, agricultor
14. Iuon Silvășan, agricultor

"Primilor trei, ca instigatori și conducători, le-a fost de ajutor Ioan Balint, care nu s-a dus la Cluj, dar locuiește în Petreștii de Jos, fiind contopist la Banca "Arieșana" din Turda. Din această comună – după cum se spune – aproape o sută de locuitori au fost la Cluj, dar alții nu au putut fi depistați".

PTA, nr. 53/1894, f.2v

83. PETREȘȚII DE MIJLOC (p. Turda, c. Turda-Arieș, azi j. Cluj)

1. Alexandru Bene, preot greco-catolic, "instigator și conducător"
2. Iuon Togie, cantor
3. George Modol, agricultor
4. Alexandru Niegra, agricultor
5. Iuon Sandru din deal, agricultor
6. Indrei Parv, agricultor

PTA, nr. 53/1894. f.3

84. PETREȘȚII DE SUS (p. Turda, c. Turda-Arieș, azi j. Cluj)

1. Ștefan Mezei, preot greco-catolic, "extremist înverșunat, cu o putere de instigare ieșită din comun; a fost activ și cu acest prilej"

2. Maxim Tolan, agricultor
3. Petre Boloș, agricultor
4. Chim Dărăban, agricultor
5. Precup Bolos, agricultor
6. Alexa Boloș, agricultor
7. Gavrilă Glava, agricultor
8. Filimon Chiorean, agricultor
9. Toma Oprea, agricultor
10. Todor Borza, agricultor
11. Partenie Oprea, agricultor
12. Costan Oprea, agricultor
13. Simion Oprea lui George, agricultor
14. Gligoraș Tolan, agricultor
15. Iuon Boloș, agricultor
16. Macavei Borza, agricultor
17. Vasile Borza, agricultor
18. Șofron Nechita, agricultor
19. Miu Nechita, agricultor
20. Gligoraș Vlad, agricultor
21. Iuon Suciu, agricultor
22. Pantilimon Gherman, agricultor
23. Alexa Nechita, agricultor
24. Iuon Nechita lui Maxim, agricultor
25. Pavel Togia, agricultor
26. Todor Nechita, agricultor
27. Damian Onaca, agricultor
28. Todor Sandru lui Iuon, agricultor
29. Iosiv Nechita, agricultor
30. Vasile Vlad, agricultor
31. Samson Moldovan, agricultor
32. Iuon Drăguș, agricultor
33. Iacob Togie, agricultor
34. Gligor Dărăban, cantor
35. Todor Pleșa, agricultor
36. Manoilă Buglea, agricultor
37. Zaharie Buglea, agricultor
38. Iuon Vlad, agricultor
39. Iuon Vlad surdu, agricultor
40. Iuon Avram, agricultor
41. Gligor Anca, agricultor
42. Filimon Anca, agricultor

43. Iacob Dărăban al Lichii, agricultor
44. Lup Oprea, agricultor
45. Alexa Oprea, agricultor
46. Iuon Oprea Corbu, agricultor
47. Vasile Anca lui Iuon, agricultor
48. Chirilă Anca, agricultor
49. Gavrilă Petar, agricultor
50. Macavei Petar, agricultor
51. Iuon Petar, agricultor
52. Filip Borza, agricultor
53. Mitru Borza, agricultor
54. Vasile Borza, agricultor
55. Vasile Moldovan, agricultor
56. Ignat Oprea, agricultor
57. Gligor Oprea lui Antonie, agricultor
58. Vasile Tolan, agricultor
59. Iacob Sandru, agricultor
60. Dorotica Suciu, agricultor
61. Gligor Suciu, agricultor
62. Simion Dărăban, agricultor
63. Iuon Moldovan al lui Iuonaș, agricultor
64. George Gherman, agricultor
65. Tomisia Suciu, agricultor
66. Ioachim Dărăban, agricultor
67. Vasile Moldovan, agricultor
68. Todor Boloș, agricultor
69. Dumitru Glava, agricultor
70. Iuon Nechita, agricultor
71. Gavrilă Nechita, agricultor

PTA, nr. 53/1894, f.3-4

85. PINTICU (p. Teaca, c. Cluj, azi com. Teaca, j. Bistrița-Năsăud)

1. Gheorghe Chiș Micu, învățător. "A sosit la Cluj în haine țărănești și opinci".

PC, Confidentiale, nr. 44/1894, f. 2-3

86. PODENI (p. Vințu de Sus, c. Turda-Aries, azi j. Cluj)

1. Iuan Creța, preot

2. Iuan Vese, învățător

- 3.Lup Flore
- 4.Gligor Popa al lui Nicolae
- 5.Vasile Creța
- 6.Nicolae Raț al lui Chirila
- 7.Iacob Popa tânărul
- 8.Iuon Reci Supei
- 9.Gligor Jude al lui Samoilă
- 10.Gligor Raț
- 11.Iuon Flora Boloș

PTA, nr. 19/1894, f.3

87. **POIANA VADULUI** (p. Câmpeni, c. Turda-Aries, azi j. Alba)

- 1.Alexandru Cârja și
- 2.Nicolae Barteș al lui Petru, agricultori

PTA, nr. 22/1894, f.3

88. **POIENI** (p. Huedin, c. Cluj, azi j. Cluj)

1. Gavril Galgo, învățător

PC, nr. 44/prez./1894, f.3

89. **PONOREL** (p. Câmpeni, c. Turda-Arieș, azi j. Alba)

- 1.Iuon Gligor, preot
- 2.Iuon Virtan Boca
- 3.Samoilă Pleșa al lui Iuon și
- 4.Todora Burz al lui Niculi, agricultori

PTA, nr. 22/1894, f.3

90. **POPTELEAC** (p. Gârbou, c. Solnoc-Dăbâca, azi j. Sălaj)

1. Vasile Pop, preot greco-catolic

PS. Comite suprem, nr. 28/1894, f.11

91. **PREUTEASA** (p. Gârbou, c. Solnoc-Dăbâca, azi j. Cluj)

- 1.Ilie Șerban, preot greco-catolic
- 2.Aurel David, cleric greco-catolic
- 3.Zaharie Maroșan, învățător greco-catolic
- 4.Teodor Șerban
- 5.Todor Groza
- 6.Gavrilă Groza

- 7.Indrei Pop
- 8.Iuon Colcer
- 9.Iuon Șerban
- 10.Simion Milonean
- 11.Vasile Groza al lui Mihai
- 12.Gheorghe Serban
- 13.Iuon Jeler
- 14.Grigore Pop al lui Ștefan și
- 15.Nichita Dârjan, agricultori

PS, Comite suprem, nr. 28/1894. f.11

92. **PRUNIȘ** (p. Turda, c. Turda-Arieș, azi j. Cluj)

1. Vasile Popa, preot greco-catolic, "instigator și conducător"

2. Tănăsie Văcar
3. Ștefan Pop
4. Crăciun Trif
5. Ștefan Trif
6. Todor Gișa
7. Vasilie Trif
8. Ștefan Toțan
9. Simion Trif
10. Iov Trif
11. Gavril Trif
- 12.Gherasim Trif
13. Vasilie Marc
14. Iuonaș Trif și
15. Nicolae Trif, agricultori

PTA, nr. 53/1894. f.6

93. **RĂZOARE** (p. Luduș, c. Turda-Arieș, azi j. Mureș)

- 1.Ioan Albon, preot
- 2.Ioan Rus, învățător
- 3.Iulius Albon
- 4.Marius Elecheș
- 5.Istafie Chiorean
- 6.Patonia Rosca
- 7.Iuon Lebeniță

PTA, nr. 40/1894. f.1

94. **RUGINOASA** (p. Alnașu, c. Cluj, azi com. Cuzăplac, j.

Sălaj)

1. Dan Petru, preot

MIRM, nr. 603/1894, f. 2-3

95. **RUSU DE SUS** (p. Beclean, c. Solnoc-Dăbâca, azi com.

Nuseni, j. Bistrița-Năsăud)

1. Ioan Grecu, fost funcționar la Căile Ferate din România în timpul războiului ruso-turc. Sub conducerea lui "au plecat la manifestație, la Cluj, 7 persoane din Rusu de Sus, banii de drum fiind procurați prin vânzarea din hambarul bisericii a 300 banițe de porumb, pe piața din Beclean".

PS, Comite suprem, nr. 28/1894, f. 13-18

96. **RUȘOR** (p. Târgu Lăpuș, c. Solnoc-Dăbâca, azi j.

Maramureș)

1. Traian Prodan, tâmplar

PS, Comite suprem, nr. 28/1894, f.34

97. **SĂCĂLAIA** (p. Gherla, c. Solnoc-Dăbâca, azi com. Fizeșu

Gherlii, j. Cluj)

1. Izidor Zanc, învățător greco-catolic

PS, Comite suprem, nr. 28/1894, f. 38-39

98. **SĂCUIEU** (p. Huedin, c. Cluj, azi j. Cluj)

1. Tanasia Tulbure, învățător

PC, nr. 44/prez./1894, f.3

99. **SĂLICEA** (p. Turda, c. Turda-Arieș, azi j. Cluj)

1. Iosif Florian, preot greco-catolic, "instigator și conducător"

2. Vasilie Felecan

3. Ignat Felecan

4. Todor Felecan Lari

5. Iuon Iepure

6. Pașc Muncaci

- 7.Irimie Muncaci al lui Simion
- 8.Chim Felecan
- 9.Iacob Muncaci și
- 10.Irimie Muncaci, agricultori

PTA, nr. 53/1894, f.6

100. **SĂLIȘTE** (p. Turda. C. Turda-Arieș, azi j. Cluj)

- 1.Iosiv Popa
- 2.Petre Tat
- 3.Iuonaș Tat
- 4.Iuonaș Iacob
- 5.Ioan Bodea
- 6.Nicolae Daraban
- 7.Iacob Trif
- 8.Ilie Daraban
- 9.Ilie Popa
- 10.Vasilie Rus și
- 11.Gavril Rus, agricultori

PTA, nr. 53/1894, f.6v

101. **SÂNCRAIU ALMAȘULUI** (p. Almasu, c. Cluj, azi com. Zimbor, j. Sălaj)

1. Ioan Bochiș, preot

MIRM, nr. 603/1894, f. 2-3

102. **SÂNDULEȘTI** (p. Turda, c. Turda-Arieș, azi j. Cluj)

- 1.Romulus Ramontai, preot greco-catolic, "conducător și instigator"
- 2.Ioan Peștian, învățător greco-catolic, "conducător și instigator"
- 3.Ștefan Mariș, teolog greco-catolic la Blaj, "conducător și instigator"
- 4.Vasile Crisan, agricultor
- 5.Iuonaș Gaia, agricultor
- 6.Niculai Patacean, agricultor
- 7.Iuon Abrudan, agricultor
- 8.Vasil Abrudan al lui Simion, agricultor
- 9.Ilie Selejan, agricultor
- 10.Vasilie Gaja, agricultor

11. Toageraş Moldovan, agricultor
12. Vasile Muntean, agricultor
13. Toader Vana, agricultor
14. Toader Dărăban, agricultor
15. Vasile Nicoară, agricultor
16. Ilia Călugăr, agricultor
17. Iuon Ghib, agricultor
18. Casian Pașc, agricultor
19. Pavel Dărăban, agricultor
20. Pavel Duma, agricultor
21. Casian Buglea, agricultor
22. Irimie Sin, agricultor

PTA, nr. 53/1894, f.2

103. **SĂNMĂRGHITA** (p. Dej, c. Solnoc-Dăbâca, azi j. Cluj)

1. Grigore Dragoș, preot greco-catolic, "instigator"
2. Pavel Goron, învățător greco-catolic, "instigator"
3. Dumitru Fărcaș, agricultor
4. Ioan Mănăsturean, agricultor
5. Pavel Mocan, agricultor

PS, Comite suprem, nr. 28/1894. f.33

104. **SCĂRIȘOARA** (p. Câmpeni, c. Turda-Arieș, azi j. Alba)

1. Todor Trinc
2. Marian Trifa Hars
3. George Ioanele Benta și
4. Ispas Dobra Buga, agricultori

PTA, nr. 22/1894, f.3

105. **SIBIU** (j. Sibiu)

25 de români, sosiți în 4 mai în Cluj

Primăria municipiului Cluj, nr. 581/1894, f. 11-12

106. **SILIVAȘU DE CÂMPIE** (p. Urmeniș, c. Cluj, azi, j. Bistrița-Năsăud)

1. Alexandru Lupan, preot greco-catolic

PC, nr. 44/prez./1894. f.11

107. **STANA** (p. Huedin, c. Cluj, azi com. Almașu, j. Sălaj)
3-4 români sosiți în Cluj la 4 mai
Primăria municipiului Cluj, nr. 581/1894. f. 11-12

108. **SUCIU DE JOS** (p. Târgu Lăpuș, c. Solnoc-Dăbâca, azi j. Maramureș)

1. Grigore Popescu, preot greco-catolic

2. Ilie Lazăr

3. Damian Cociș

4. Ioan Oniga și

5. Gheorghe Filip, agricultori și curatori

PS, Comite suprem, nr. 28/1894. f.34

109. **SUCIU DE SUS** (p. Târgu Lăpuș, c. Solnoc-Dăbâca, azi j. Maramureș)

1. Ioan Oltean, preot greco-catolic

PS, Comite suprem, nr. 28/1894. f.34

110. **ȘĂULIA** (p. Luduș, c. Turda-Arieș, azi j. Mureș)

1. Simion Vancea, jude

2. Ioan Câmpean

3. Petrea Iclenzan

4. George Borz

PTA, nr. 40/1894, f.1

111. **ȘIMIȘNA** (p. Gârbou, c. Solnoc-Dăbâca, azi j. Sălaj)

1. Vasile Pocol, cantor greco-catolic

PS, Comite suprem, nr. 28/1894, f.11

112. **TURENI** (p. Turda, c. Turda-Arieș, azi j. Cluj)

1. Simion Rus, preot greco-catolic

2. Vasile Moldovan, agricultor

3. Gheorghe Retegi, agricultor

4. Ioan Crișan al lui Matei, agricultor

5. Nicolae Andreica Zurg, agricultor

6. George Crișan, zilier, "instigatorii care au adunat pe români"

7. Todor Șilan, zilier

8. Iuon Crișan tânărul, zilier
9. Soția (văduva) lui Simion Romântai, agricultoare
10. Iuonaș Ghiran, agricultor
11. Gligor Marinca, agricultor
12. Nechita Silan, zilier
13. Vasile Andreica al lui Nicolae, agricultor
14. Iuon Bota, agricultor
15. Mitru Andreica, zilier
16. Ileana Andreica, zilieră
17. Iuon Andreica Brișc, zilier
18. Lazăr Aștilean, zilier
19. Iuon Șilan, zilier
20. Manoilă Boar, agricultor
21. Vasile Retegi, zilier
22. Ignat Vomir, agricultor
23. Iacob Bichiș, zilier
24. Iuon Tănțoș, agricultor
25. Ilie Romântai, agricultor

PTA, nr. 53/1894, f.6v-7

113. **TUȘINU** (p. Urmeniș, c. Cluj, azi j. Mureș)

1. Macarie Groza
2. Zaharie Groza al lui Ioan Safta
3. Dumitru Groza (Cioncu)

PC, nr. 37/1894, f.1v

114. **ȚĂUDU** (p. Almașu, c. Cluj, azi com. Almașu, j. Sălaj)

1. Valer Pop Popiriu, preot. "a adus la Cluj 16 locuitori

din Țăudu".

MIRM, nr. 603/1894, f. 2-3

115. **ȚĂUDU** (p. Huedin, c. Cluj, azi j. Cluj)

1. Vasilica Țap, învățător
2. Vile Ștefan, prim-curator
3. Strafie Ștefan, curator
4. Gligor Traica
5. Nicolae Pușcas, ginerele diacului Ananie Pop
6. Nicolae Ștefan al lui Iuon al lui Dănilă

- 7.luon Țap al lui Tănasie
- 8.Fane Țap al lui Mitru Țap
- 9.Vasilica Simoc al lui Gligor
- 10.Nicolae Ștefan, ginerele lui Petre Traica
- 11.Ilie Ștefan al lui Ghiran
- 12.George Ștefan al lui luon al Petri
- 13.Irimie Ungur Arama
- 14.Todor Marincăș
- 15.George Țap al lui Petre

PC, nr. 59/1894, f.2v

116. **URIȘOR** (p. Dej, c. Solnoc-Dăbâca, azi j. Cluj)

- 1.Ioan Rednic, agricultor
- 2.Petru ilie, învățător greco-catolic, instigator
- 3.Ilie Marosan, agricultor
- 4.Teodor Săplăcan, curator greco-catolic

PS. Comite suprem, nr. 28/1894, f.33

117. **URMENIȘ** (p. Urmeniş, c. Cluj, azi j. Bistrița-Năsăud)

1. Gavril Pop, învățător suplinitor

PC, nr. 44/prez./1894, f.11

118. **VAD** (p. Târgu Lăpuș, c. Solnoc-Dăbâca, azi j. Maramureș)

- 1.Ioan Corui
- 2.Bartolomeu Pop și
- 3.Teodor Fărcaș, agricultori și curatori

PS. Comite suprem. nr. 28/1894, f.34

119. **VADU CRIȘULUI** (j. Bihor)

- 3 români, sosiți în 4 mai în Cluj

Primăria municipiului Cluj, nr. 581/1894, f. 11-12

120. **VADU MOȚILOR** (p. Câmpeni, c. Turda-Arieș, azi j. Alba)

- 1.luon Cristea, învățător
- 2.Petru Scrob al Popi
- 3.luon Popa al Giorgichii

4. Iuon Corchiș Mițu
5. Nicolae Pantea al lui George
6. Iuon Oarga
7. Dumitru Pantea al lui George
8. Gavrilă Pantea al lui George
9. Ispas Pantea al Surdului și
10. Iuon Vulturar, agricultori

PTA, nr. 22/1894, f.3

121. **VALE** (p. Gherla, c. Solnoc-Dăbâca, azi com. Aluniș, j.

Cluj)

1. Simion Baldi

PS, Comite suprem, nr.28/1894, f. 38-39

122. **VALEA DRĂGANULUI** (p. Huedin, c. Cluj, azi j. Cluj)

1. Todor Ciota, învățător

PC, nr. 44/prez./1894, f.3

123. **VALEA LARGĂ** (p. Luduș, c. Turda-Arieș, azi j. Mureș)

2 agricultori (nenominalizați)

PTA, nr. 40/1894, f.1

124. **VATRA DORNEI** (Bucovina)

1. Dr. Iosif Hurtig, avocat

MIRM, nr. 648/1894, f. 2-3

125. **VÂLCELE** (p. Turda, c. Turda-Arieș, azi j. Cluj)

1. Ioan Iliescu, preot greco-catolic

2. Gheorghe Costin, învățător

3. Iacob Perde, judele satului

“Din comuna Vâlcele au luat parte circa 80 de persoane, dar numele celorlalti nu s-a putut afla. Preotul și învățătorul i-au condus la Cluj în patru rânduri, cei trei numiți fiind principalii instigatori”.

PTA, nr. 53/1894, f.8

126. **VEREȘMORT** [azi Unirea] (p. Vințu de Sus, c. Turda-Arieș, azi j. Alba)

- 1.Gheorghe Saba
- 2.Lica Tenășan
- 3.George Toică

PTA, nr. 19/1894. f.3

127. **VIDRA** (p. Câmpeni, c. Turda-Arieș, azi j. Alba)

- 1.Petru Nicula, preot
- 2.Petru David Pucea, agricultor
- 3.Todor Cristea al lui George, agricultor
- 4.Petru Pop al Ursului, agricultor
- 5.Nicolae Rășiga Coc, agricultor

PTA, nr. 22/1894. f.3

128. **VIDRA DE SUS** [azi Avram Iancu] (p. Câmpeni, c. Turda-Arieș, azi j. Alba)

- 1.Iosif Gomboș, învățător
- 2.Nicolae Chira al lui Petru
- 3.Nicolae Leah Girău și
- 4.Teofil Gomboș, agricultori

PTA, nr. 22/1894. f.3

INDICE DE PERSOANE

A

Abraham I/138
Ábraham Sándor II/182
Adamescu, Gheorghe II/60
Agai Adolf II/2
Aiudean, Clement I/68
Albach Géza I/138; II/93, 101, 115, 135, 136, 179
Albini, Alexandru I/74
Albini, Septimiu II/5, 83, 95, 103, 179, 181
Albini, Tit-Liviu II/83, 135
Alecsandri, Vasile I/100, 140
Alexi II/97
Alexy Wolf I/88
Andrei, Vasile II/7
Andreica, Dănilă II/117
Andreica, Mihai vezi Andreica, Mihăilă
Andreica, Mihăilă I/68, 139; II/1
Andreșan, Gregoriu I/32
Aranyosi József II/156
Aristid, Pascal I/30
Asma, Andreus II/83
Asztalos I/58, 64, 109; II/40, 159, 162
Athanasiad, Iosif I/140

Augur, Alexandru II/165
Augur, Simion II/165
Aurelian I/30, 31
Aurelian, P.S. I/76, 77, 79
Axenie II/97

B

Babeș, Victor I/76, 77, 79
Babeș, Vincentiu I/18, 76, 79; II/6, 95
Babeu II/182
Baci, Mihai II/170
Bădărău I/46
Baden, Gheorghe II/159
Bădescu I/82
Bădescu, Scipione Ioan I/1, 13, 14
Bagyay vezi Bădescu, Scipione Ioan
Bain, Nicolae I/7
Balaban I/44
Bălănescu II/135
Baldi, Simion II/177
Baliko Sándor II/32
Balint I/68
Balo I/44
Balogh, familia I/66
Băloi II/182

Întocmit de Adriana Florica Muntean. Se referă la documentele din volumele I și II. Nu cuprinde persoanele nominalizate în Anexe și Studiu introductiv.

- Băltin, Aurel II/51
 Bándy György II/108
 Bánffy Béla I/122
 Bánffy Dezső, I/77, 102, 108, 127
 Banfi, Ștefan I/28
 Baráthi Jenő II/164
 Barbu, Patriciu I/32; II/83, 176
 Barbul, Gavril II/78
 Bărcian, Popovici Aurel I/32; II/182
 Barcianu, P. Daniel II/83, 176, 181
 Barcianu, P. Daniil vezi Barcianu, P. Daniel
 Barcianu, P. Sabin II/83
 Bardócz Sándor II/44, 86
 Bariți, Leon I/76, 77, 79
 Barițiu, George I/52, 60, 65, 76; II/55, 103
 Barițiu, Petru P. II/182
 Baross Gábor II/2
 Baross I/85
 Bârsan, Ioan I/32
 Bartoki József II/93
 Bartolomeus Ferdinand I/68
 Baruch I/115
 Basarabescu I/1
 Báthori Andrei I/81
 Batin, Corneliu I/145
 Bauer I/41
 Bazna I/30
 Becze Antal I/92
 Beksics Gustáv II/66
 Belas, Livius II/124
 Béldi, Ákos I/128, 132, 151; II/33, 118, 123, 126, 128, 141, 142, 144, 151, 160, 175, 176, 180, 184, 185
 Beniczki I/80
 Beöthy I/124
 Bercean, Petre II/7
 Berdescu, Ioan I/40
 Berinde, Alexandru vezi Berinde, Alexe
 Berinde, Alexe I/135, 142, 145; II/83, 95
 Berinde, Gheorghe vezi Berinde, Alexe
 Berjan, Macavei I/139
 Bernácsky Ferencz I/73
 Besa, Emanuel II/83
 Betculescu I/46
 Bethlen András I/53, 74
 Bethlen Gábor I/69, 81, 112
 Bethlen Géza, conte II/1, 18, 20, 40, 42, 50, 53, 66, 99, 100, 103, 110, 112
 Bibicescu vezi Secăseanu
 Bilt, Ștefan I/29
 Biró Antal II/66
 Biró József II/182
 Blánacs, Ioan II/153
 Boaianu, George I/40
 Bobeanu I/1
 Boboeanu I/30
 Boboianu I/76, 79
 Bochiș, Ioan II/175
 Bodescu, Ioan vezi Bădescu, Scipione Ioan
 Bodonyi Károly II/13
 Boer, Octavian I/65
 Boerescu, B. I/30
 Boerescu, G. I/30
 Bohâtel, Alexandru I/138
 Bologna, V II/102, 104, 112
 Borbatu, Georgiu I/74
 Borcsa I/3
 Borlestanzki I/44
 Bornemissza Károly senior vezi Bornemisza Károly
 Bornemisza Károly I/138; II/26, 39, 44, 58, 77, 108, 111, 173
 Boros Ferencz II/116

- Boros II/164
 Bortuș, Romulus I/124, 125
 Borza, Gheorghe I/88
 Botean, Ioan II/ 170
 Botta, Iulius II/95
 Botzu, Mihai I/92
 Bozocea I/40
 Bran, Emil II/83
 Bran, Eugen I/65
 Bran, Gheorghe I/97
 Brandea I/46
 Branea, Greavu I/32
 Branea, Ioan I/32
 Branîște, Valeriu II/83
 Brătianu, Ion C. I/1, 37, 46, 117
 Braun II/14, 19, 35
 Brediceanu, Coriolan I/40, 49, 50,
 82; II/25, 151
 Brenescu I/56
 Brennerberg Mór, I/74
 Brote, Eugen II/5, 83, 93, 101
 Brutus II/54
 Bucuru, Vasile I/74
 Bud, Titus I/16, 18, 21, 29, 145
 Bumb, Nicolae I/68
 Bușita I/16
 Butean, Ioan II/105
- C**
- Căian, Simion I/68
 Călcunariu, Petru II/83, 97
 Calvin I/89
 Câmpan, Rozalia II/7
 Candencanu I/40
 Candrea, George II/83
 Cantacuzino, Gh. C. I/30; II/95
 Capeleanu, Paul I/40
 Carcseanu, George I/40
 Carjan I/12
 Cârlan, Gheorghe I/111
 Carol I, I/59, 140
 Catargiu I/30
 Cerchez, N. I/44
 Cerecheș, Ioan II/83
 Chețan, I.T. I/43
 Chețan, Ioan II/57
 Chețian, Gabriel I/32
 Cherejan, Gustav II/52
 Cheresteșiu, Petru II/172
 Chiorean, Ioșif II/110
 Chițu, Gheorghe I/30, 31, 43
 Chițu, Petre I/43, 90, 91
 Chiriac, G. I/44
 Chirtop, I/68
 Chiș, Gheorghe II/165
 Chitu, Aurelia I/43
 Chitu, Maria I/43
 Ciato, Aurel II/83
 Ciaur, Aslan I/46
 Cicio-Pop, Ștefan, I/33
 Cinicescu I/76
 Cionca, Ion I/30, 82
 Cioran, Avram I/139
 Ciorogariu, Petru II/13
 Ciorogariu, Romul II/83
 Ciorteia, Teodor II/174
 Ciple, Sigismund I/21
 Ciricescu I/79
 Citru, vezi Chițu, Petre
 Ciura I/1, 15, 76, 79
 Ciurcu I/94
 Ciurcu, A. I/76, 77, 79
 Cîmpan, Petru II/166
 Cloșca I/34, 35, 42, 43, 45,
 47, 59, 63, 66, 67, 68, 69,
 70, 75, 82, 104, 140; II/95
 Cociu, Cheu I/40
 Cocotianu, Gheorghe I/7
 Codarcea, Masimilianu
 (Maximilian) I/32, 132

- Cohler I/28
 Coltofeanu, Johann I/44
 Coltoru I/28
 Coman I/3
 Comşa, Demetriu II/83
 Comşa, Dumitru II/176, 181
 Condrea, Gherasim I/68
 Constantinescu I/3
 Corcheş, Nicolae I/67, 68, 105;
 II/106, 112, 156
 Corlan, G. I/74
 Cormoş, Demetriu I/32
 Cormoş-Alexandrescu, I. II/83
 Cornelius, Ioan I/32
 Coroi, Aron I/124, 125
 Coroianu, Iuliu I/121, 138; II/83,
 95, 127, 176, 181, 185
 Cosma, Partenie vezi Cozma,
 Partenie
 Costinescu, Emil I/30
 Cotişel, Constantin I/139; II/83,
 106, 112
 Cotişel, Constantin II/106, 112
 Cotişel, Nicodim II/1, 106
 Cotişel, Nicolae II/102, 106, 112
 Cotoşman, Ion II/148
 Cotuţ, Teodor II/170
 Cozma, Partenie I/1, 76; II/95
 Cozzi I/153
 Crăciun, Ioan I/74
 Crainic, Romul de vezi Crainic,
 Romulus
 Crainic, Romulus I/74; II/183
 Crişan I/43, 45, 66, 69, 75, 104;
 II/95
 Crisan, Constantin I/114
 Crisian, Ieroteu I/32
 Cristea II/146
 Cristea, Nicolae II/83, 176, 181
 Cristurean, Gavrilă II/7
 Csaba Adorján II/27, 30
 Csáky Albin II/118
 Csató János I/87
 Csato Ludovic II/83
 Csató Sándor II/157, 161
 Csikler József I/106
 Csiky Victor I/65
 Csongvai Lőrincz I/70
 Cucica, Petru I/106
 Cucu, E. Ştefan II/54
 Cupşa, Dumitru II/172

D
 Dafinescu, N. I/44
 Dăianu, Elie II/149
 Dăianu, Ilie vezi Dăianu, Elie
 Damó Vilmos I/63, 67, 68
 Dan, Eliseiu II/83, 125
 Dán, Vasiliu I/145
 Danciu, I. Casiu II/154
 Danko Pál II/57
 Dărămuş, Nicolae I/88
 Darner vezi Daxner, Samuel
 Darwin, Charles Robert II/66
 David, Candid II/83
 Daxner, Samuel II/95
 Deac, Dionisiu II/177
 Deák II/185
 Deák Pál I/138; II/59
 Deák Albert von II/109
 Decianu, George I/68
 Decolim, Filipu I/74
 Demian, Gheorghe I/88
 Demian, Victor I/88
 Densusianu, Nicolae I/45, 50, 104
 Derzi Domokos I/130
 Diaconovici, Adolf I/74
 Diamandi, Manole I/1, 40, 74
 Dillmann von Dillmont, Ferdinand
 II/129

Diószegi Lajos I/63, 67, 68
 Dobreanu, Ștefan I/44
 Doda, Traian I/123, 126, 140
 Dologa, Ioan N. II/125
 Domahidy Ferencz I/95, 135, 136,
 137, 146, 148, 152; II/23,
 27, 30, 31, 36, 52
 Domahidy Victor II/61, 62, 67, 68,
 71, 78
 Domide, Gerasim vezi Domide,
 Gherasim
 Domide, Gherasim II/83, 170, 176,
 181
 Domnul V. vezi Suciul, Vasile
 Domsa, Teodor II/165
 Dopp, Ilie II/83
 Drădian, Eugen II/117
 Drăgan II/182
 Drăgan, Petru I/7
 Drăgescu, I.C. I/75, 119
 Dragomir II/97
 Dragoș, Alexandru II/177
 Draja, Enea I/65
 Dravecșky Adorján I/57
 Dregescu II/97
 Duca I/15
 Dudinszky János I/98
 Duma II/146
 Duma, Ioan II/176
 Dumitrache II/95
 Dumitru I/76
 Dumitru, George I/74
 Dunca I/76, 77, 79, 81
 Dunca, vezi Duca

E

Eissenstein I/81
 Elekes, Ioan I/65
 Eliseu, Dan vezi Dan, Eliseiu
 Emilian, doamna I/46
 Emilian, Ștefan I/45

Enyedi vezi Aiudean, Clement
 Eötvös Károly I/126
 Erdélyi Károly I/141; II/76, 116
 Eremias, E. I/40
 Ernestiu, Marcus I/40
 Esterházy Sándor II/15
 Esterházy, conte I/151

F

Fábíán László II/10, 21, 28
 Făgărășan, Rudolf I/32
 Farkas I/149
 Farkas L. I/100
 Farkas, familia I/66
 Fatyol Ștefan I/68
 Faur, Amelia I/43
 Faur, Ioan I/43
 Fehér, familia I/66
 Fenesianu I/40
 Fenn, Franz I/40
 Ferechide I/30, 31
 Ferencz, conte I/115
 Ferenczi Ferencz II/103
 Filip I/68
 Filipan, Ioșif II/172
 Filipescu, Ion I/40
 Fiolo II/22
 Fleva I/30
 Florentin vezi Pop, Florantin Ioan
 Florescu, Ioan Emanoil I/13, 30,
 31
 Florian, Ioan I/32
 Fodor, Silviu II/83
 Fogorasi Mihály II/66
 Frencu I/1
 Friedmann II/182
 Frink Endre II/51
 Frink Lajos II/51
 Fulea, Chirilă I/32
 Fundescu, I.C. I/76, 77, 79

Furdui, Romul I/139; II/75, 156
Furdui, Romulus vezi Furdui,
Romul

G

Gaborfi, Marțian II/38
Gado Mihály II/24
Gajzágo Vilmos I/149; II/172
Gál Emanuel II/3
Gál Gyula II/165, 166
Galgoczi Tivádár II/137, 157, 161
Gall, Iosif I/48
Gavora I/40
Gehlner II/51
Georgescu II/29
Gheorghiu I/45
Ghiantu, D.N. I/40
Ghica, Dimitrie I/30, 31
Ghica, Grigore I/45, 46
Ghica, Ion, I/30, 31
Gliga, Vasile I/32
Gligor, Ion II/156
Gligor, Mihai I/138
Gligor, Petru II/106
Gligor, Petru II/112
Goldiș, Vasile II/83
Goluchowski, Agenor, conte II/37
Gombos II/159
Gomboș, Iosif I/139; II/1, 75, 102,
106, 112
Gomboș, Mihai I/47
Gomboș, Vasile II/156
Gosa, Octavian I/130
Goșa, Petru II/50
Grama, Parteniu I/132
Grandeia I/40, 41
Grecu II/182
Grecu, Ioan II/105
Grecu, Ioan II/170
Grecu, Iuliu II/83

Grigorescu I/12
Gröser K. II/165
Gustáv Augustiny II/95
Gyaras, Nicola II/106
Gyenge, Alesandru I/145
Gyenge, Basiliu I/145
Gyöngyösi Béla I/138
Gyöngyössy István II/3

H

Hain, Anton I/40
Halász I/32
Halász Mihály II/24
Halic, Ioan II/10, 28
Halik Ioan vezi Halic, Ioan
Haller, conte I/115; II/66
Hamú Péter II/25
Hamza, Voicu II/11
Haneș, Toma II/182
Hannia, Ioan II/54
Hanswenzl I/42
Hanzenii Deschán Geza I/7
Hațieg, Titus I/126
Harsianu, Aureliu I/28
Heim Peter I/103
Herbay, Iuliu II/83
Hernia I/76, 77, 79
Hieronymi Károly II/56, 58, 64, 76,
79, 82, 83, 85, 108, 111,
119, 120, 121, 133, 134,
149, 150, 160, 163, 173,
181, 184, 185
Hild, Julius II/129
Hochmeister II/90
Hodoș, Enea I/76, 82; II/83
Hodoșiu I/13, 15, 30
Hodosiu, Juniu Br. I/28, 79, 82
Holndonner Ede I/5
Horea I/34, 35, 42, 43, 44,
45, 46, 47, 50, 51, 59, 62,

63, 64, 66, 67, 68, 69, 70,
75, 82, 104, 109, 140; II/95

Horja I/76

Horváth Géza II/24

Horváth László I/115

Horváth Simon I/83

Hossu, Ioan II/174

Hossu, Nicolae II/83

Hossu, Vasile I/32

Hossu-Longin, Francisc I/83

Höszler Nandor I/14

Hotăran, I. II/83

Hunfalvi Paul I/100, 115

Hurducas II/174

Hurmuzachi, familia I/45

Hurtig, Iosif II/180

I

Iacobescu, Petru II/102, 104, 112

Iancoviciu I/40

Iancu, Avram I/33, 38, 68, 75, 140;
II/95

Iarca, L. II/29

Ignat, Vasile II/83

Ile, Ilie II/7

Ilea, Gheorghe I/138

Ilyés, familia I/66

Indre László II/63, 81

Ioan, George I/40, 44

Ioan, Laszlo I/138

Ioanete, Petre I/139

Ioanoviciu, Ioan I/32

Ionescu I/82

Iorgovici, Petru I/106

Iosif al II-lea I/46, 75

Iovianu, G. I/44

Iscovescu I/3

Iuga, Ilieș II/170

J

Jakab Gergely II/16, 99

Jakabffy Imre I/126, 144

Jekkelfalussy I/81; II/6, 91

Jorjin, Christos II/50

Josika, baron II/179

Josim, Secoșan I/7, 9, 10

Josim, Voica I/7, 9, 10

Józsa Lajos II/127

Jurca, Bazil I/21

Jurcă, Ioan I/88

Jurca, Josim I/10

Jurka Basiliu I/145

Jurma, Constantin I/7

Jurma, Teodor I/7, 9

K

Kaimann, Dan I/106

Kaimann, Iacob I/106

Kállay von I/3

Kálnoky Gustav Sigismund I/13,
31, 42, 94

Kemény György I/15, 33, 39, 47,
51, 58, 68, 86, 96, 105,
109, 114

Kemény Kálmán, baron I/66

Kerekes II/51

Király, familia I/66

Klein, Mauriciu I/104

Köblös Miklos I/88

Koncz Albert I/88

Kónya II/138

Kossuth Lajos I/73; II/2, 92

Kovács György I/146, 148

Kovács vezi Kováts Ferencz

Kövári Ernő I/138

Kováts Ferencz I/63, 67, 68, 70,
88

Kozma Sándor I/75

Kraft I/38

Krassai Antal I/148

- Kriczfalusy Vilmos I/18
 Krigler, David II/16
 Kristovics Károly I/146, 148
- L**
- Ladislau, Dragoș II/63
 Ladislau, Nicolae II/63
 Lániczky Istvan I/147, 148
 Landthaller II/167
 Lapedatu, doamna I/46
 Látisz János I/68
 Laurean, August Treboniu I/3
 Laurean, Dimitrie A. I/1, 13, 76, 77, 79
 Lazar de Purcăreți, Vasile II/83
 Lázár István, conte II/125
 Lazăr, Aron I/130
 Lazar, G. II/83
 Lazăr, Mihai senior II/57
 Lăzăroi, Ion II/182
 Leder Müller I/88
 Lehene, Grigore II/175
 Lemeni I/40
 Lengeru, Ioan I/58, 76
 Leopold I, I/81
 Lica, Daniil II/83
 Littel II/133
 Liviu vezi Albini, Tit-Liviu
 Loga, Dumitru I/40
 Lónyay János I/16, 18, 20, 21, 72, 145
 Loyczel Ferencz I/68
 Luca, Lucian I/40
 Lucaciu, Constantin I/54; II/64, 67, 83, 95
 Lucaciu, Vasile I/54, 82, 95, 107, 133, 142, 145, 146, 147, 148; II/31, 45, 54, 57, 58, 61, 62, 66, 67, 68, 70, 76, 83, 94, 95, 116, 117, 132, 135, 140, 142, 146, 176, 177, 179, 181
- Lueger, K. II/8
 Luis György I/140
 Lukács Béla II/174, 164
 Lukacs György I/95
 Lupan, Athanasie II/68, 69, 71
 Lupu, Zaharia I/32
 Lutyánka II/148
- M**
- Macarovich, doamna I/46
 Macavei, Iosif jr. II/172
 Macaveiu, Ioan II/83
 Macri, P. I/44
 Magheru, Traian II/83
 Măgurean, Dănilă I/98
 Magyari II/146
 Maier, Nicolae II/83
 Maiorescu, Ioan I/1
 Majorani vezi Moroianu, George
 Mán, Ladislau I/145
 Mángler Ignátz II/7
 Mangra, Vasile II/21, 83
 Maniu, Cassiu II/83
 Maniu, Iuliu I/76, 77, 82
 Manta, Ioan II/83
 Manu, Gavril II/83
 Manu, Ioan, I/32
 Marc, Romulus II/106, 112
 Marc, Simionuț II/106, 112
 Marca I/45
 Marchișiu, Gheorghe I/29
 Marinoviciu, K. I/40
 Maroșan, Trajan vezi Mureșianu, Traian
 Marosi Elek I/88
 Marthi I/98
 Marx János II/167
 Matei, Vasile I/32
 Maxim, Ioan I/88

- Mayr, Ernst von I/13, 37, 43, 44,
45, 46, 79, 82
- Mazere, Nicolae II/135
- Meda, Andreiu II/83
- Medan, Andrei II/63
- Mera, I.T. II/83
- Mercescu, doamna I/46
- Merț, Vasile II/57
- Mesaros II/16
- Mesaros, Ioan II/110
- Meseșan, Elizeus II/175
- Meszaros II/18
- Mészáros István II/104
- Mezei Daniel I/70
- Mezey vezi Mezei Daniel
- Michel Béla II/182
- Miclea, Vasile I/130
- Micu vezi Chiș, Gheorghe
- Micu, Gheorghe II/105, 170
- Mihai I/82
- Mihai Viteazul I/75, 81, 140; II/95
- Mihai, A. I/40
- Mihăiescu I/76
- Mihăilescu I/3, 77
- Mihăilescu, Ștefan I/116
- Mihaiu. I/15
- Mihalca, Ladislau I/16, 20, 21, 145
- Mihalca, Paul I/145
- Mihalca, Vasile I/16, 18
- Mihalca, Vasile junior I/21
- Mihali I/16, 18
- Mihali, familia I/16, 21, 145
- Mihali, Petru I/21, 145
- Mihali, Theodor II/51, 83, 176,
177, 181
- Mihalyi, Ioan I/21; II/83
- Milescu II/29
- Minșan, Antoniu II/148
- Mițescu, Athanasie I. I/43
- Mirabeau I/75
- Miron Romanul I/1, 22
- Miron, Pompilie I/46
- Mladin, Gligor II/107
- Mocioni II/6, 95
- Mocioni, Alexandru I/144
- Mocioni, Eugen I/144
- Moldován Gergely I/105
- Moldovan I/25
- Moldovan Micu, Ioan II/33, 83
- Moldovan, Ananie I/96; II/174
- Moldovan, Ioan II/165
- Moldovan, Silvestru I/60, 65; II/16
- Moldovan, Silviu II/18, 83, 182
- Moldovan, Silviu II/97
- Moldovan, Teofil II/177
- Moldovanu, L.V. I/74
- Moldovanu, Partenie I/74
- Molnár II/11, 134
- Monăstireanu, Daniil I. I/45, 46
- Monastreanu vezi Monăstireanu,
Daniil I.
- Mont Várhegyi du I/25
- Morariu, Ioan I/6
- Morariu, Petru I/32
- Morariu, Valer I/65
- Moraru, Alexe II/38
- Moricanu, Dumitru I/40
- Móricz Lajos I/137, 152
- Moroianu, George II/135
- Moscu, Nicu I/40
- Motora, Ioan I/139
- Motora, Mihai II/106, 112
- Motora, Nicolae I/67
- Mozes Issák II/182
- Müller II/167
- Muncuș, Gheorghe I/88
- Münstermann György II/165, 166
- Muntean, Dumitru I/68
- Muntean, Ioan II/83, 176
- Muntian, Costan I/68

Mureșan, Gavril II/7
Mureșanu, Andrei I/33
Mureșianu, Traian II/57

N

Nădejde, Ioan I/26
Nádudvari László II/135
Nagy Gyula I/106
Nagy József II/38
Nagy Lajos II/177
Nagy Sándor II/62
Naomescu, A. I/40
Neamțu, Nicolae II/83
Nebuneli, Timoleon I/44
Negruțiu, Ioan I/74
Nehay II/165
Nemeș, Ioan II/10, 28
Nestor, Silvestru I/28
Nestor, Simion I/65
Nicoară II/182
Nicoară, Augustin II/83
Nicola, Gheorghe II/106
Nicola, Gyíaras II/112
Nicola, Ioan I/139; II/1, 75, 102, 106, 112
Nicola, Matei I/47, 97
Nicolescu, Alexandru I/32
Nicula, Ioan II/156
Nicula, Petru I/139
Nicula, Petru II/156
Niculescu, Alexandru I/40, 44
Nuț, Vasile I/28
Nuț, Vasile soția (a lui Ivăneț) I/88
Nyáry Béla II/22

O

Ocășeanu I/82
Olărescu, Amelius I/5
Oltean, Fulvia I/43

Olteanu, Constantin I/43
Olteanu, Vasile I/74
Olteanu, Virgil II/170
Onciu, Iosif II/177
Onciul, Dimitrie I/100
Oncu, Nicolae II/21, 83
Oniji, Samson II/170
Oniț, Virgil II/83
Onișor, Teodor II/83
Opre, Ioan II/57
Opris I/48
Orbeanu, Romulus II/72, 73, 74, 83
Órczy Béla, baron I/127, 128
Orosz, Paul I/145
Ort Antal II/22
Ovári Kelemen I/65

P

Păcățian, Teodor V. I/49
Pacu, I. I/44
Pál Geró I/86, 96, 97
Paladi, Antoniu II/83
Palkovics János I/148
Pallos Albert I/66
Pamfilie, I/43
Pandraf I/81
Panu, Gheorghe I/45, 46
Pap Miklós II/145
Pap, Paul I/145
Pápay II/8
Papiriu Pop, Valer II/175
Papiu, Alexandru I/139; II/75, 106, 112
Papiu, M. Ioan II/135
Papp Kalman II/52, 68, 70
Patai András II/100
Patiția, Rubin I/47, 88; II/83, 176, 181, 183
Pauler Tivadar I/106

- Paulovics Miklós I/38, 89, 90; II/29
 Penka Miklos I/106
 Perdic, Gheorghe II/57
 Perenyi Zsigmond, baron I/101
 Perl II/170
 Petőfi Sándor II/2
 Petran, Ioan II/175
 Petricaș, Ioan II/16
 Petrovan, doamna I/46
 Petru, Dan II/175
 Petru, Mihai II/117
 Petruca, Aurel II/63
 Pftinger Antal II/107
 Pitiș, Josa I/43
 Pittiș Bonifaciu I/44
 Pocii vezi Pociu
 Pociu I/28
 Podoabă, Vasile I/151
 Pop de Băsești, Gheorghe II/83,
 95, 181
 Pop Păcurar, Cornel I/57
 Pop, Alexa I/138
 Pop, B. Gheorghe II/127
 Pop, Constantin I/65
 Pop, Dionisie I/32
 Pop, Dumitru I/5
 Pop, Emeric I/138; II/83
 Pop, Filip I/32
 Pop, Florantin Ioan I/45
 Pop, Gheorghe II/176
 Pop, Ghiță II/95
 Pop, Ghitta I/40
 Pop, I. II/83
 Pop, Iacob I/98, 101
 Pop, Ilies II/63
 Pop, Ioan I/16, 28
 Pop, Ioan I/43
 Pop, Ioan II/145, 175
 Pop, Iosif I/32
 Pop, Iustin II/165
 Pop, Iustin II/165
 Pop, Ladislau I/121
 Pop, Leontin I/121
 Pop, Mateu I/32
 Pop, Nicolae II/177
 Pop, Octavian II/165
 Pop, Simion I/145
 Pop, Theodor I/32
 Pop, Traian I/28
 Pop, Vasile I/130
 Pop, Vasile I/32
 Popa I/40
 Popa I/74
 Popa, Aureliu Al. I/28; II/83
 Popan, Simion II/170
 Popeea, Radu I/17, 40
 Popescu I/82
 Popescu I/90
 Popescu, Alexandru II/98, 100
 Popescu, Amos I/68
 Popescu, George I/32
 Popescu, Gheorghe II/103
 Popescu, I. II/83
 Popescu, Ioan I/32
 Popescu, Nicolau I/28
 Popescu, Petre I/40
 Popescu, Theodor I/32
 Popescu, Vergiliu I/50
 Popitean, Mihail I/40
 Popovici, A. I/117
 Popovici, A.C. II/49, 83, 95, 97,
 101, 121
 Popovici, N. I/40
 Popoviciu I/90
 Popoviciu, St. I/74
 Popp B., Cornelia I/40
 Popu II/182
 Porumbaru, Emanoil I/76, 77, 79
 Poruțiu, Iuliu II/75
 Porzolt Kálmán II/66

Posner Károly Lajos I/71
Pótsa József I/110
Precup, Alexandru II/112
Precup, Petru I/32
Precup, S. II/102
Preda, Vasile I/139; II/1, 75, 102,
106, 112
Procop, Ion I/87
Prodan vezi Pronai
Pronai II/166
Pușcariu, fiul I/46, 79, 82
Pușcariu, Grigore II/105, 170
Pușcariu, Ilarion I/113
Pușcariu, tatăl I/76, 79, 82
Puskás I/148

R

Rácz Ieremia II/63
Radu I/82
Rădulescu, Constantin II/83
Rădulescu, Vasile I/40
Raduly I/88
Rákoczi, familia I/66
Rakosy Endre I/87
Râmniceanu, dr. I/76, 77, 79
Raț, Ioan II/165
Rațiu I/43
Rațiu, Basiliu II/83
Rațiu, Ioan II/9, 12, 14, 16, 17, 18,
19, 20, 34, 42, 53, 54, 83,
89, 90, 91, 92, 95, 96, 98,
100, 102, 103, 110, 112,
115, 127, 130, 143, 146,
176, 181
Rațiu, Ladislau II/176
Rediger Ákos II/17
Rediger Bella II/50
Reiczig II/149
Reissenberger, Ludovic II/92
Resig, Nicolae II/50
Ressu, Constantin I/44

Rezeim, Fabiu I/40
Rezler Lajos I/148
Robotin II/182
Roesler I/100
Rohn Nándor I/115
Roiculescu, Iascv I/40
Roman, Dionisiu II/181
Roman, Nicolae II/176
Rondani, Dino I/149, 155
Roșca, Petru I/113
Roșca, Remus I/68
Roșca, Ștefan I/88
Roșculeț, Ioan V. I/40
Rosetti I/30, 31
Rosetti, C.A. I/37
Rosetti, I.C. I/1
Roșiescu, Tului I/138
Roșiu II/135
Roszavölgyi Samson II/182
Rotariu, Paul II/83
Rotariu, Pavel I/49
Rotaru I/82
Roth Bencze II/51
Roth, Ștefan Ludwig I/66
Roznoveanu, Nicolae I/46
Rus, Grigore II/170
Rus, Ștefan II/165
Russu, Daniel I/32
Rusu, Ioan I/28
Rusu, V. Ioan II/54
Rusu-Sirianu, Ioan II/95
Rusz Péter I/70

S

Sabău, Augustin I/54
Sabin I/21
Săcășeanu I/82
Safendache II/29
Sagău, Galaction I/32
Șaguna, Andrei I/33

Şaguna I/76, 79, 81
 Sala, Vasile I/125
 Sălăjan Gurzău, Ioan II/57
 Sălăjan, Chirilă II/117
 Sălăjan, Gheorghe II/57
 Sălarse, Dumitru II/106
 Salaza, Dumitru II/112
 Salca, Petru I/145
 Sălişteanu I/82
 Saltelechiu, Vasile I/32
 Sălvan, Paul II/170, 172
 Salvan, Pavel II/105
 Salzberg, baron I/3, 4
 Sander I/56
 Sándor Ferencz I/121
 Sándor György I/121
 Sándor Imre II/33
 Sándor János II/113
 Sándor József I/112, 130
 Sandor, Ioan I/32
 Sarolt Domokos II/22, 24
 Sas, Zenoviu I/68
 Sasberg I/41
 Sauczek vezi Socek, Franz I/41
 Schäck I/45
 Schlick I/46
 Schopenhauer, Arthur I/100
 Schreiber, E. II/9
 Scriban, Romulus I/44
 Scridon, Leo I/65
 Sebestyén Mihály I/4, 52, 84
 Secaş, Isidor I/74
 Secăşeanu, Gheorghe I/39, 117
 Secaşu, Isidor I/40
 Serb, Ioan II/63
 Şeulean, Petru I/131
 Silaşi, Dionisiu II/132
 Sima, Grigore I/40; II/83
 Simion, Nicolae I/68
 Simu, Petru I/139
 Slavici, Ioan I/1, 57, 60, 65, 76
 Smit Sándor I/146, 148; II/78
 Socek, Franz I/41, 56
 Socolescu I/12
 Solomon, Nicoleta II/83
 Sonea, Ioan II/177
 Soreaganu Muresan, Petru II/105
 Stamatopol, S.C. I/45
 Stanciu, Vasile II/57
 Stancs László vezi Stanciu, Vasile
 Stănescu I/40
 Stănescu, Emeric I/76
 Stáry Robert I/68
 Stătescu I/30, 31
 Stavilă, Iacob I/32
 Ştefan cel Mare I/45, 140
 Ştefănescu I/41
 Steinacker, Edmund II/135
 Şteţu II/105
 Sterca-Şuluţiu, Alexandru I/33
 Stoiănescu, Traian II/148
 Stoica, Antoniu I/32
 Stolnicki Adelesum I/7
 Stroian, George I/43
 Sturdza, Grigore I/13, 30, 31
 Suciu, Aurel II/83, 181
 Suciu, Silviu I/59, 100, 149
 Suciu, Vasile II/72, 83, 95, 102,
 112
 Suga, Ioan I/74
 Svincz, Paul I/65
 Szabó András I/138
 Szabó Ferencz I/154
 Szabó Gál I/138
 Szabó Iosif I/138
 Szabó János vezi Szabó, Ioan
 Szabó Mihaly I/73
 Szabó, Ioan II/54, 117
 Szalka Peter I/18

Szapáry de Szapár, Julius, conte,
vezi Szapáry Gyula
Szapáry Gyula, conte I/11, 136,
144, 145; II/4, 11, 21, 23,
25, 28, 31, 36, 41, 49

Szaplanczay Miklos I/18

Szász Béla II/101

Szemerai Gyula I/68

Szentkereszti Zsigmond II/115

Szentkereszty Stenhard, baron
I/141

Szilágyi Albert II/171

Szilágyi Dezső II/85

Szilágyi József I/148

Szögyény II/9

Szöllösy Antal I/18, 145

Szterenyi József II/2

Szücs Lajos II/24

Szurinák Gyula I/148

Szvetozar Urban-Vajanski II/76,
95

®tefanovi, Milo© II/95

T

Taaby I/24, 26

Tăbăcariu, Georgiu I/32

Tabaydy Károly I/38, 81

Tacit, Ioan Corneliu I/42

Tamás Gerő II/63

Tánkovich I/4, 8

Tanț, Paul I/43

Tarkany József II/16

Tarknich I/123; II/14, 60

Tárnoveanu, Alexandru I/32

Tarpai Mozes I/130

Tatar Károly II/16

Teclu I/56

Teglas István I/115

Teier, Avisalon II/83

Teișanu II/29

Teleki Géza, conte I/133

Teleky II/4, 83, 109

Teutsch II/92

Thalmann Gustav II/5, 34, 87, 88,
91, 92, 94, 95, 96, 97

Thener I/125

Theodorini, Maria I/43

Thiel I/4

Thott Ferencz Adolf II/26, 38

Tilea, Ioan vezi Tilea, Onoriu

Tilea, Onoriu II/95

Tisza, Coloman I/4, 6, 11, 14,
19, 23, 24, 26, 29, 33, 36,
37, 39, 40, 41, 51, 58, 62,
63, 64, 76, 77, 85, 97, 101,
103, 104, 106, 108, 110,
111, 114, 116

Todea, Avesalom I/47, 67, 68

Todea, Ioan II/156

Todor, Ion I/40

Todoran, Ștefan II/170

Tolca, Grigore II/170

Tordășianu, Victor II/83

Török Ferencz II/178

Török Iosif I/130

Török János I/119

Török Sándor I/125

Tóth Ferencz I/68

Traian I/75, 140; II/72

Trâmbițaș, Parteniu I/32

Trefort Ágoston I/27, 29, 60

Trifan, Ilie II/117

Tripon, Gavril II/83, 95

Tripon, II/170, 177

Truția I/70

Turcu, George I/106

Turdășan I/70

Țiriac, Vasile II/57

Țucra, Avisalon II/10, 28

U

Ujfalussy Sándor II/61, 62, 63, 64,
67, 69, 70, 77, 78, 82

Ujhegyi I/88

Unghváry Vilmos II/84

Ungurean, Emanuel I/48, 49

Urányi Imre I/145

Ureche, Alexandru I/45

Urechia, V.A. I/30, 76

Urmos Zsigmond I/9, 10, 48, 49,
50

V

Vajda Gábor II/51

Vajda Sándor II/51

Válly Ferencz II/46

Vancu, Gheorghe Vasile II/57

Vándory Lajos I/30, 55, 76, 81, 82

Varhalmy Béla II/57

Varsia, Ioanu I/74

Vasinca, Simion I/130

Vecerdea, M. II/102, 104, 112

Velican, Alexandru I/32

Veliciu, Mihai II/83, 176, 181

Velics Zoltan I/166

Velits Ödön II/16, 99, 103, 110,
120

Verdes, Vasile II/57

Vereczy Lajos I/18

Veres Imre II/32, 47, 58, 132

Veres, Ioan II/177

Vernescu I/30, 76

Verzariu, Emil II/83

Vetruțiu vezi Veliciu, Mihai

Vichentie, Nica I/106

Viciun, Al. I/28

Vint, Iuliu I/20, 21, 145

Viranyi István junior I/138

Vita Sándor II/126, 181

Vitezu, Grigore II/165

Vitkoczki, Anton II/50

Vizante, doamna I/46

Vladimirescu, Tudor I/59, 75

Vlăduțiu, Iuliu II/16, 83, 102, 103,
110, 112

Vlasa, Ioan I/68, 139

Vlásza János II/1, 75, 106, 156

Vodă, Andrei I/166

Vogoride I/46

Voicu, Ion II/182

Vöröss Alexandru von II/109

Vuia I/40

W

Weis I/40

Weiss vezi Weis I/41

Wodjâner Rezső II/29

Z

Zabulik II/174

Zahan, Ioan II/83

Zaharia I/3

Zaharia, Emilian II/180

Zanc, Izidor II/177

Zarca I/40

Zehan, G. I/1

Zeyk Dániel II/122, 124, 158, 168

Zeyk Károly I/47

Zoltán István II/57

Zombori Ronay Jenő II/148, 150

Zudor Ákos I/15, 63, 67, 68, 105

CUPRINS

Studiu introductiv	5
Introductory Study	29
Lista documentelor	48
The List of Documents	70
Documente	94
Anexa I	594
Anexa II	614
Indice de persoane	643

Bun de tipar 30.XI.1998
Hârtie Ediție C, Format 1/16 din 610x860

Tiparul executat la
S.C. „Polidava” S.A. – Deva,
Str. 22 Decembrie, nr. 257
Telefon: 054-221750; 220712. Fax: 054-221159

București 1998

CARTE EDITATĂ CU SPRIJINUL MINISTERULUI CULTURII

ISBN 973-9172-82-2

<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro>